

વિવિધ અથમાળા, અથાક ૨૩૭થી૩૯, વર્ષ ૨૦ સુ-સ. ૧૮૮૬

સ્વામી વિવેકાનંદ

અમના સદુપદેશ-ભાગ ૧૨-૧૩

દેવવાણી અને બોધદાયક પત્રો

અનુવાદકો:-

નાબુકલાલ નંદલાલ ચોકસી-વડોદરા.

પૃથુલાલ હરિકૃષ્ણ શુક્લ-અમદાવાદ.

મોહનલાલ દક્ષીયંદ દેશાધ-મુંબઈ.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી

સંપાદક અને પ્રકાશક-મિત્રુ-અખ્યાનદ

અમદાવાદ અને મુંબઈ-૨

આવૃત્તિ પહેલી, ૪૪ ૫૧૬, પ્રત ૫૩૦૦

પાકા પૂંદા સાથે રૂ. ૧૧

“છાપવા છપાવવાની સર્વને છૂટ છે.”

“વસ્તુ માહિત્ય મુદ્રણાલય” કે રાયખા—અમદાવાદમાં
સિદ્ધુ—અખલાનદેના પ્રજાવેથી મુદ્રિત.

હવેનું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલાશે

૧-વિવિધ અથમાળાનું ૧૯૮૬નું છેલ્લું પુસ્તક આવતા પોષમા વી પી થી મોકનાઇ સ ૧૯૮૭ના વાર્ષિક ૩ ૫) અને સાદા પૂઠાના ૩ ૪) મ ગાવી હેવાશે માટે એ વિષે જેમને નીચલામાનું કે એવું કાઈ લખવું હોય તેઓને આ (વિવેકાન ૬- ભાગ ૧૨-૧૩) પહોંચેથી સાત દિવસ સુધીમા લખી મોકલવા વિનંતિ છે

ક-જેમને નવા વર્ષથી નવા ગ્રાહક થવું હોય

ख-જેમને ગ્રાહકમાથી નીકળી જવું હોય

ग-જેમને સાદા પૂઠામાથી પાકા પૂઠાના વર્ગમા જવું હોય

घ-જેમને પોતાના શિરનામામા ફેરફાર કરાવવો હોય

च-જેમને રજીસ્ટર પોસ્ટથી મેળવવા માટે ૩ ના વધુ ભરવો હોય

૨-આમ પ્રથમથી સૂચના અપાયા છતાં એ વિષે જે સવેળા નહિ લખે અને વી પી પાછું વાળશે, તે એ છેલ્લું પુસ્તક શુભાવશે

૩-અમદાવાદ, મુંબઈ, અને કોઈ પણ સ્થળના જે ગ્રાહકો ઉપલુ વાર્ષિક મૂલ્ય સ ૧૯૮૭ના માગસર વધી અમાસ તા ૧૯-૧૨-૩૦ સુધીમા પોતાના રજીસ્ટર નબર સાથે મં ઓ થી અથવા બીજી રીતે અમદાવાદના સરલુ સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાનયમા ભરીને પાવતી મેળવશે, તેમને ૧૯૮૬ નું છેલ્લું પુસ્તક વી પી થી નહિ પણ સાદી રીતે મોકલાશે

વળી જેમણે નવા વર્ષથી ગ્રાહકમા રહેવાની ના લખી હશે, તેમજ જે લાયબ્રેરીઓ વગેરે વડોદરાના “પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડળ” દ્વારા પૈસા ભરે છે તેમને, તથા જ્યાં જ્યાં વી પી જઈ શકતા નથી ત્યાં ત્યાં પણ ઉપલુ પુસ્તક વી પી થી નહિ પણ સાદી રીતે મોકનાશે અને લવાજમ મળ્યેથી નવા વર્ષના પુસ્તક મોકલાયા કરશે

૪-આફ્રિકા તેમજ બીજા દેશાવરનો ગ્રાહકોને દરેક પુસ્તક (ત્રણ આનાના વધુ ખર્ચે) રજીસ્ટર કરાવીનેજ મોકલાતા હોવાથી તથા ત્યાં માટેનું ટપાલખર્ચ પણ વધારે આવતું હોવાથી, અને અહીં શિપિંગ દીઠ દશથી અગિયાર આના મળતા હોવાથી, તે સંજ્ઞ નોએ પામ પૂઠા સાથેના વાર્ષિક ૩ ૮ અથવા શિલિંગ ૧૨ મોકલવા

૫-હવે પછી નીચલામાથી તેમજ નવા પચદ કરાય તેમાથી પુસ્તકો નીકળશે -બોજ સુબોધ રત્નમાળા, ટુકડી વાર્તાઓનો નવો ભાગ, શુભસંગ્રહનો નવો ભાગ, ભારતીય નીતિકથાઓ, પ્રદિયારના અમસિદ્ધ પુસ્તકો, સુભાષિત રત્નભાગ્યાર સતવાણીના પુસ્તકો, મહાન શીખ ગુરુઓ, કાધર કેમિયન, ભારતના સતપુરણો ઇત્યાદિ

૬-વિવિધ અથમાળા મા તેના સપાદકને પણ સમય ગાળવો પડે છે, અને હવે તેને આરામની જરૂર છે, તેથી નવા વર્ષની અથમાળા એકને બદલે બે વર્ષમા પૂરી થાય તોપણ નવાઈ નથી

અનુક્રમણિકા

ભાગ ૧૨ મો-દેવવાણી અથવા પ્રભુપ્રેરિત વાતો

વિષયો	પૃષ્ઠાંક
માતા હરિદાસીના બે મોઢ	૩
મૂળ મથમની પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના	૪
મૂળ મથમની બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના	૬
અમેરિકામાં સ્વામીજી	૮
આત્માર્પદેવ	૨૧
તારીખવાર ઉપદેશો	૩૭ થી ૧૫૭

ભાગ ૧૩ મો

મોધદાયક પત્રો	૧૬૩ થી ૪૮૦
કેટલાક મોધપ્રદ વિચારો	૪૮૧ થી ૪૯૮

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પાકિત	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૮	૫	ટોચ છે	છે
૧૦૩	૧૧	સ્થળ	સ્થળ
૧૨૬	૨૯	પ્રત્યાક્ષાનુભૂતિ	પ્રત્યાક્ષાનુભૂતિ
૨૨૧	૧૭	આપે	આપે
૨૩૩	૧૫	વર્તમાનો	વર્તમાન
૨૫૮	૧૬	બાહેશ	બાહેશ
૨૮૯	૧૨	છે	છે
૩૩૧	૨૮	વાતો	વક્તા
૩૭૨	૧૦	નૂતન	નૂતન
૩૯૪	૨૦	ડખી	ડૂખી
૪૦૪	૨૮	શતાન્સર	શતાન્તરે
૪૧૩	૮	અવિર્ભાવ	આવિર્ભાવ

વિવિધ ગ્રંથમાળાના સં. ૧૯૮૬ના અપ્રાઈ-શ્રીમદ્-ભાદ્રપદના અંકતરીકે, તથા સળગ અંક ૨૩૭થી૩૯ તરીકે, અને સ્વામી વિવેકાનંદના ભાગ ૧૨-૧૩ તરીકે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

મૈલાપુર-મદ્રાસના શ્રીરામકૃષ્ણ મઠ તરફથી “૪-સ્પાયર્ડ ટાક્સ” નામે અગ્રેજી પુસ્તક નીકળેલું અને તે ઉપરથી બંગાળી-મા “દેવધાણી” પુસ્તક બેલૂક-હાવરા (કલકત્તા) ના રામકૃષ્ણ મઠ તરફથી નીકળેલું, એ બંને ઉપરથી આમાનો બારમો ભાગ શ્રી. નાણકલાલ નંદલાલ ચૌકસીએ અનુવાદિત કર્યો છે; અને તેરમો ભાગ મોટે ભાગે સ્વામી વિવેકાનંદના અગ્રેજી પુસ્તકો ઉપરથી શ્રી પૃથ્વીલાલ હરિકૃષ્ણ શુક્લે અનુવાદિત કરેલો છે.

વિવિધ ગ્રંથમાળાના ઘણાખરા પુસ્તકોની પેઠે આમાં પણ સક્ષેપ, સરળતા, સ્પષ્ટતા વગેરેની જરૂર જણાય ત્યાં ત્યાં આ અયોગ્ય સેવકે તેા તેની અલ્પ મતિગતિ પ્રમાણેજ યત્ન કર્યો છે. માટે સુયોગ્ય જનને આમા ભૂલ, દોષ વગેરે જણાય તે ક્ષતવ્ય સમજીને સુધારી લે, તથા અત્ર તરફ પણ સુધારી મોકલે, એવી વિનંતિ છે.

આપાર અગાઉના વિવેકાનંદજીના જે જે ભાગોમા પત્રો છપાયલા, તેમાના પણ ઘણાખરા ખાસ મહત્ત્વવાળા હોવાથી તે પણ આ ૧૩મા ભાગમા લીધા છે. એ સિવાય સં. ૧૯૬૮મા વિવિધ ગ્રંથમાળાના ૧૭-૧૮ અકમા છપાયલા ૭૧ પત્રો, કે જેનો અનુવાદ શ્રીયુત મોહનલાલ દસીચંદ દેશાઈ (બી. એ. એલ. એલ. બી. હાઈકોર્ટ પ્લીડર) એમણે કાઈ પણ આર્થિક બદલા સિવાય કરી આપ્યો હતો; તેમા પણ ઘણા પત્રો બોધપ્રદ અને અસરકારક હતા તેથી તેમાના પણ ૪૯ પત્ર આમા યથામતિ સક્ષેપ અને સંશોધનપૂર્વક લીધા છે. આ પ્રમાણે એકંદરે ૧૬૯ પત્રોનો ઉપયોગી સંગ્રહ ૧૩મા ભાગમા થયેલો છે. એ ભાગના મુખપૃષ્ઠમાં અનુવાદકતરીકે આ સંજ્ઞાનું નામ આપવાનું રહી ગયું છે; પણ બંને ભાગના એકત્ર મુખપૃષ્ઠપર પણ અનુવાદકોમા તેમનું નામ પણ જણાશે. બ-યું ત્યાંસુધી સમયના ક્રમથી પત્રો અપાયા છે. પાછળથી જે થોડા ઉપયોગી પત્ર રહી ગયેલા જણાયા, તે છેવટે અપાઈ તેમા સમયનો ક્રમ જળવાયો નથી.

આ પ્રમાણે આ ગ્રંથ જે જે મૂળ અગ્રેજી અને બંગાળી પુસ્તકો ઉપરથી યોગ્ય છે તે સર્વના પ્રયોજક, અનુવાદક અને પ્રકાશક સંજ્ઞાનો હૃદયપૂર્વક ઉપકાર માની વિશેષમા પાઠક બધુએને તેમજ તીર્થયાત્રાના પ્રેમી અને પરાપકાર શ્રુતિવાળા

સજ્જનોને બધામથ્ય કરવાની કે, ભગવાન રામકૃષ્ણ પરમહંસની આધૈકિક દિવ્યતા અને તેમના પરમશિષ્ય વિવેકાનંદની અસામાન્ય શ્રેષ્ઠતા તથા અધ્યાગ પ્રયત્નશીલતાને પરિણામે જે સેરાગ્રેમી રામ કૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના થયેલી છે અને જે મિશન તરફથી કારી, દરદાર, રચન, મદાસ અને બાંધ અનેક સ્થળોમા જે અનેક ઇસ્પતાસો અને ગઈ પગેરે કોકસેના, સાધન-ભજન ઝનપ્રચાર ઈ ના સાસ્ત્રિક હેતુથી ચલાવવામા આવે છે, તે દરેક સ્થળ ખાસ જોવાતપાસવા જેવા અને સદાય આપવા જેવા છે આ સર્વ સ્થળો વિશે જોઇતી માહિતી 'પ્રેસિડેન્ટ રામકૃષ્ણ મિશન, બેલુડ-લાવરા (કપકતા)' એ સ્થળે લખવાથી મળશે

સ ૧૯૬૮ માં છપાવવા ઉપરોક્ત "સ્વામી વિવેકાનંદના પત્રો" નામક પુસ્તક સાથે તેના શુભેચ્છ અનુવાદક શ્રી મોહનલાલ દક્ષીયદ દેસાઈ પોતાના નિવેદનમા એ પત્રો વિશે લખે છે કે—

'તે વાચતા તનમા તનમનાટ અને મનમા અપૂર્વ જુરસો પ્રગટ થાય છે જા ॥ આ પ્રોત્સાહક છે, કહના એવી મને રમ્મ અને ચિત્તાકર્ષક છે, આ અરમાનો વેગ એવો પ્રબળ અને શૌર્ય ન્વિત છે કે કોઈ પણ બાંધ મતમુગ્ધ થવા વગર રહે તેમ નથી મને આ વાચવાથી જે રજુઆત થઈ, તે વિશેષ હિતાચાર્ય કરવાને અને શુજરાતી પ્રજા બીજી પ્રજાઓની આપેલા એ બોલી જુસ્સાવાળી હોવાથી તેની સમુખ આ પત્રો મૂકનામા આવે, તો તેમા કઈ નવો જુરસો પ્રગટ થશે અને નીન જીવન રેડાશે એ પ્રતીતિથી ચચાસક્તિ શુજરાતી વાંચનામા તે બધાતરનું નજરાણુ થયું છે'

x

x

x

x

ઉપરોક્ત પુસ્તક સાથે એ અનુવાદક બધુએ ચોજેલી સ્વામી વિવેકાનંદની 'સક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર' આમા એટલા માટે નથી આપી કે વિવિધ મધમાળાદ્વારા તેમનું ચિરંત જીવનચરિત્ર નીકળી ચૂકેલું છે આથી એ બધુના સ્વામી વિવેકાનંદ અને તેમના કામો વિષેનાજ કેટલાક બાધુવા જેવા વિચાર આ નીચે આપ્યા છે

"સ્વામીજીના મદાન કાર્યો તપારીએ તો તે એક ખરતા તારા સમાન હતા-જેટલા પ્રકાશમા તેઓ બદાર આવ્યા, તેટલાજ તે આકર્ષક હતા ૩૮-૪૦ વર્ષના હુક જીવનમા સ્વામીજીએ જે અમ્ય કાર્ય કર્યું છે, તે વૈજ્ઞાનિક જડવાદના હુમલા સામે ટકા રહી ઉત્કૃષ્ટતાના પટપર દિદુર્ધર્મને પુન સ્થાપિત કરવાનું છે. વિવેકાનંદ તે ભારતીય પ્રજાવાદના ખરેખર પિતા છે. તેમની ઇચ્છા વર્તમાન દિ દબૂમને વિદેશી કુલજનુર અને જડવાદી આદર્શ તથા સંસ્કૃતિના અમકામા આમ તેમ બટકનારનરીકે નહિ, પણ આપણી માતાતરીકે-જગતને બોધ આપનારી ધર્મમાતા તરીકે

પૂર પ્રકાશમાં વિકસિત કરવાની હતી. તેમની આસપાસ પ્રાચીન વૈદિક કાલનું વાતાવરણ હતું, તથા ત્યાગ અને સેવા એ પ્રબળીય આદર્શોમાં પોતાની પ્રવૃત્તિ સદા રાખી હતી. દરેક હિંદવાસી સમાનતા, સ્વતંત્રતા, કાર્ય અને ઉત્પાદમાં પાશ્ચાત્યમા પાશ્ચાત્ય જેવા બને, અને તેની સાથેજ ધાર્મિક સંસ્કૃતિ તથા હૃદયપ્રેરણામાં સુસ્તમાં સુસ્ત હિંદુ બને એમ ને ઇચ્છના. દરેક હિંદવાસી વર્તમાન હિંદના પિતા-વિવેકાનંદ માટે ગર્વોન્વિત છે.”

x   x   x   x

“તેમને જે જે આર્થત્વવાળું હતું તે નિર્દોષ લાગતું. વિદેશી-ઓના મિથ્યા ભલકા પ્રત્યે સંપૂર્ણ તિરસ્કાર રાખતા. કોઈપણ વિદેશીય વાતનો પક્ષ લઈ ભારત વિરદ્ ટીકા કરતો, તો તેઓ તુરત તેની ટીકાઓ સામે પોતાની પ્રચંડ શક્તિ વાપરી એવો સરસ પ્રત્યુત્તર આપતા કે તેની ટીકા તેના ગળામાજ આવે. આરીતે તેને નિરુત્તર કરી નાખતા. આવું એક ઉદાહરણ લઈએ. એક અગ્રેજે સ્ટીમરપર પુનાણુ પ્રત્યે તિરસ્કાર દર્શાવતો પ્રશ્ન કર્યો, જેના ઉત્તરમા સ્વભીષ્ણે એક બાણુએ હિંદુપુરાણો અને બીજી બાણુએ ખ્રિસ્તી બાઈબલ આદિને મરખાવી તેને એવો તો ખસિયાણો કરી મૂક્યો કે તે જે કોઈ ત્યાં હતો તે કદી બૂવશે નહિ અને વેદો અને ઉપનિષદોની જગતમા કોઈ બરોબરી કરી શકે તેમ નથી એવું સ્થાપિત કર્યું. પોતાના દેશના બચાવ ખાતર પોતાનો ગમે તેવો દ્વિલોચન મિત્ર હોય પણ તેનો દયા બતાવ્યા વગર ત્યાગ કરતા.”

x   x   x   x

“તે ધાર્મિક જોસથી કહેતા હતા કે ‘ભારત તો એવી ભૂમિ છે કે જે જે આત્માઓ પરમાત્મપદ પ્રત્યે જવાનો માર્ગ ઇચ્છે છે તેઓને અવશ્ય ત્યા આવવુંજ પડશે’—આવા ભારતનું સર્વસ્વ તેમને મન પવિત્ર અને વંદ્ય હતું. ચિદાગોમા ભરાયેલ જગતમેળા વખતે જે જે હિંદી આવનો-પછી તે ગરીબ કે તવંગર, કુલીન કે અકુલીન, હિંદુ કે મુસલમાન, પારસી કે કોઈ પણ જાતનો હોય તો તેને પોતે જ્યા ઉતરેલ હોય ત્યા લઈ જઈ તેની સારવાર અને પરાણુગત અચ્છી રીતે દરાવના અને જો તેમા કંઈપણ ઉણપ આવતી તો તરતજ તેઓ પોતે તેઓના ઘરમાથી ચાલી જતા.”

x   x   x   x

“તેમનામા આશ્ચર્યજનક બુદ્ધિચાપદ્ય હતું. ઉચ્ચમા ઉચ્ચ પ્રતિના તે વક્તા હતા; તેમ વ્યાખ્યાનશૈલી સરળ અને જળવાણી હતી. ઘણી ભાષાઓમા તેમનું નૈપુણ્ય હતું. દારણુકે તેમણે અંગ્રજી ભાષામાં લખાણો અને પત્રો લખ્યા છે. બંગાલીભાષા માતૃભાષા હતી તેમા કેટલાંક પત્રો તથા કાવ્યો લખ્યા છે. પારિસના પ્રદર્શનમા

કેન્દ્રમાધ્યામાં દિગ્દુર્ધર્મ મંજલિ વ્યાખ્યાન આપ્યું છે, અને યુરોપના જુદાજુદા દેશોમાં પ્રવાસ કર્યો છે વળી તેઓ સંગીતકુશળ પણ હતા, અને પોતાની માતૃભાષામાં (બંગાળીમાં) સુંદર કાવ્ય રચતા. વળી સાત્ર ચિત્રકાર હતા અને વાર્તાવાપશક્તિ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પ્રતિની હતી.”

x

x

x

x

“અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે આત્મારની (૯૦ સં ૧૯૧૨ની) રાજકીય અળવળમાં ૧૪ કે ૧૫ વર્ષ પહેલાં અપાયેલા અને લખેલા સ્વામીજીના ભાષણો તથા પત્રો વાચવાથી દિલને શું લાગે છે?”

“આ પ્રશ્ન બરાબર છે. પરંતુ આનો ઉત્તર એ છે કે સ્વામીજીના ભાષણો ખરી રીતે માનવપત્તા નામના ઉત્તરો ન હતા, અને પત્રો કાંઈ ખાલી ખીનાવાળા નથી પરંતુ તે દિલ સમીપવર્તી કાલમાં જે ભવ્ય કાર્ય જનવસા નિર્મિત થયેલું છે તે સંબંધી આશાના વિચારશીલ સંદેશા અને પાતાના સ્વદેશજાદુપરના આશીર્વાદો છે. x x x x આ ભાષણોમાં સ્વામીજી કહે છે કે:— ‘વેદ અને જ્ઞાનયોગની આ જન્મભૂમિને તદ્દન શૂન્ય મર્તમા ફૂંચી જવાનો અથવા તો યુરોપીય વિદ્વાતાનું માત્ર દેખાડેખીથી અનુકરણ કરનારીતરીકે રહેવાનો અધિકાર નથી ભારતભૂમિ કે જે સર્વ સંસ્કૃતિઓનું પામણુ છે, સર્વ ધર્મોની માતા છે તેણે જનનને ધણી ગાળતો શીખવરાની છે; અને આ સર્વ કરવા માટે પોતાની દષ્ટિ સમક્ષ જે ભાવના ખઠી છે તે એક પણ દાણુ વિસાચો વગર જૂતકાળમાં ફરીવર ગબીરતાથી નજર નાખવાનો, વર્તમાન કાળની તપાસણી કરવાનો અને ભવિષ્યકાળને અગમચેતીથી વિચારી લેવાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે ખીજન શબ્દોમાં કહીએ તો ભારત ભૂમિએ ખૂબ મનનપૂર્વક પોતાને અતિદાસિક દષ્ટિથી નિયમમાં લાવવાની છે.”

“હિના ભાષાગુપ્તક્રમાંથી જોઈ શકાશે કે આત્મારના સમયમાં મતિવાળો ફેરફાર આદર્શ છે, અને તેના જન્મ થશે એ વાત ક્યારની દેવદૂતરૂપે શ્રીરામકૃષ્ણ અને વિવેકાનંદે પોતાના બોધવચનોથી કહી આપી છે વસ્તુતઃ અનંત વીર્યવાળી શક્તિ હવે પ્રવેશ કરવા લાગી છે.” દિલ્લમગજ હવે બિલકુલ એક અધ અધ-પતન નથી, તે હવે નરીન જળોથી જનન થયું છે, અને પ્રતિ-બધક સંતોગોની સામે રતન રીતે આઘાત પ્રત્યાઘાત કરતા શીખ્યું છે x x x વિરુદ્ધ સંતોગો મામે ઝુંડો ઉપાડવાનું તેણે ગબીરતાથી માધ લીધું છે, અને સ્વાતંત્ર્ય ખતાવવા શીખ્યું છે.”

x

x

x

x

x

“તેમનું (વિવેકાનંદનું) આપ્તુ જીવન ગરીબો માટે સ્ફુટન કરતું,

ખળતુ, ઝાવાં મારતુ એકવીરસ અને કરુણારસ કાન્ય છે મારા ગરીબો, હું ગરીમ, ગરીબ મારા ઇશ્વરો, એ તેમનું ચિંતન હતું. તે ગરીબોની સ્થિતિ કેમ સુધરે, તે ખીજા જેવા કેમ થાય, તેનાપર પડતા જીવનો કેમ અટકે, તે માટે તેમની બધી કાર્યગત અર્થે ખીજા યોજનાઓ હતી સમકૃષ્ણ મિશનનું મધ્યખિંદુ આ ગરીબોનો ઉદ્ધાર છે. આ સખધે તેમના વિચારો વાચતા કંઈક હૃદયનાને ઠંદન આવે તેમ છે."

x

x

x

x

“પોતાના વિચારો-પ્રતીતઓ ખર લાવવા માટે તેમણે અનેક વ્યવહાર-કાર્યગત યોજનાઓ રચી છે, તેમાંની કેટલીક હજી અમલમાં મુકાઈ નથી, જ્યારે કેટલીક મુકાઈ છે અને તે હજી પણ નમુનેદાર કાર્ય કરે જાય છે આ યોજનાનો મૂળ ઉદ્દેશ શુદ્ધ-સ્વ તત્ત્વ વિચારો અને ધાર્મિક તત્ત્વોનો પ્રસાર કરવો તે છે. તેના બે ભાગ પાઠી સમય. (૧) લોકોમાં વાણીદારા ધર્મપ્રચાર કરવો અને (૨) લોકોમાં કાર્યથી ધર્મપ્રચાર કરવો. પહેલા ભાગમાં પત્રો-માસિકો, ચરિત્રો છપાવી બહાર પાડવા અને તેને માટે પ્રેસ શખવું વગેરે અને ખીજા ભાગમાં જુદી જુદી સંસ્થાઓ અને તે માટેના મિશનરીઓ ઉપજાવવા એ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે”

x

x

x

x

આ સંસ્થા તરફનું સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશોનું આ છેલ્લું પુસ્તક હોવાથી તેમના કેટલાંક ખાસ જાણવા જેવા વચનો આ પુસ્તકમાંથી અને કેટલક ખીજા ભાગોમાંથી આ પુસ્તકની છેવટે આપ્યા છે આશા છે કે દરેક વાચનાર તે જરૂર વાચશે અને વિચારશે, જે વાત ગળે ઉતરે તેના પાલન માટે પોતાના તનમનધનનો બંને તેટલો વધુ સદુપયોગ કરશે, તથા જેટલું પાલન જેનાથી ઓછું બંને અથના ન બને તેટલે અર્થે પોતામાં દુર્જનતા-અપોગ્યતા છે, એ વાત સમજવી-સ્વીકારવી-એમાં પણ તે પોતાનું, સત્તાનોનું, સમાજનું, દેશનું અને ધર્મનું હિત તથા સેવા રહેલા બેઠ શકશે અત્યારે પરમાત્માએ ગુજરાતને પણ દેશરિત માટે સાદસ કરવામાં અને કબ્જે સહેવામાં આગળ પાડેલું હોવાથી એ તકનો લાભ જેનાથી જેટલો પણ વન સેવાય તેટલો લેશે, એવી આશા સાથે ઔ તત્સત્

કાર્તિક સુદી ૧૫ ।
સં. ૧૯૮૭ ।

નામમાત્રનો સ્વચ્છંદી સેવક
સિશુ-અખાંડાનંદ

ગ્રંથસ્વાકાર

- ૧-શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ પ્રકાશન મંદિર-લાનનગર, તરુથી -
આયો વાચીએ-તેખક-ગિણુભાઇ, પૃ ૬૫૨, ૦)૨
પાચાલી-તેખક-નાનાભાઇ, પૃ ૬ ૮૦, મૂલ્ય ૦
બાળકાના લેખો, વિનોદ હવેલી, દુહા અને સોગંદા,
આપણે પોતે, કાંગ્રેસ અહીં, છેલ્લો પાઠ અને સંપાદકો-
નું કથન. દરેકના પૃષ્ઠ ૪૦, મૂલ્ય ૦.૧૧
- ૨-સસ્તા સાહિત્ય મહાજ-અંગ્રેજી તરુદનાં હિંદી પુસ્તકો:-
જીવનવિકાસ-લેખક-શ્રી મુકુન્દવિહારી શર્મા કદ ૫x૭૧,
પૃષ્ઠ ૨૮૮, સાદુ પૂઠુ, મૂલ્ય રૂ. ૧૧
સ્વર્ણવિહાર-લેખક-શ્રીદરિદ્રા 'પ્રેમી', પૃષ્ઠ ૧૦૨, ૦.૧૨
કિસાનો કા બિગુલ-લેખક-કિશનમિત્ર ચૌદાન, પૃષ્ઠ ૪૮, ૦)૨
અનાસંજિયોગ-લેખક-મોદનદામ ગાધી અનુવાદક-કાશી
નાથ નારાયણ ત્રિવેદી કદ ૫x૪૧, પૃષ્ઠ ૧૮૨, મૂલ્ય ૦)૨
કુંડો-લેખક-શ્રીકૃષ્ણકુમાર મુખોપાધ્યાય પૃષ્ઠ ૧૧૮, મૂલ્ય ૦.૧૧
- ૩-અરોતર એન્યુકેશન મોસાઈટી તરુદનાં પુસ્તકો:-
રામો બલી ડોસા, વીર કથાઓ, બહેન. સંપાદકો-અર
શ કર ભટ્ટ અને જગનનાથ દ. ૦ ૫૩૫૧ દરેકના પૃષ્ઠ ૧૬, ૦)૨
- ૪-આયોદ્ય કાર્યાલય-અમદાવાદ તરુદનાં પુસ્તકો - ભાષાતર-
કર્તા-જેદાનાન દેવશ કર દવે
વૈદ્યવિનોદ-કદ ૫x૮, પૃષ્ઠ ૩૧૨, પાકુ પૂઠુ, મૂલ્ય રૂ. ૨)
શ્રીલેખન્ય રતનાવલી અને ચરદસ-કદ ૬.૧૧x૧૦, પૃષ્ઠ
૨૪૪, પાકુ પૂઠુ મૂલ્ય ૫)
- ૫-ગુજરાત વર્નાક્યુલર મોસાઈટી તરુદનાં પુસ્તકો:-
જગતનો મક્ષિસ ઇતિહાસ-લેખક-રામપ્રસાદ કાશીપ્રસાદ
બી એ કદ ૫x૭૧, પૃષ્ઠ ૨૪૦, સાદુ પૂઠુ ૩ ૦.૧૧
અસિનયસા-લેખક-નરસિંહરાવ જોજાનાથ દિવેદીઆ
કદ ૫x૭૧, પૃષ્ઠ ૩૩૬, સાદુ પૂઠુ ૩ ૧)
હિંદી સાહિત્યનો ઇતિહાસ-લેખક-કિમનસિંહ જોવિદ-
સિંહ આવડા કદ ૫x૭૧, પૃષ્ઠ ૪૦૦, સા, પૂઠુ ૩ ૧)
મથ અને અધકાર-લેખક-દીગજાન ત્રિભોવનદાસ પારેખ
કદ ૫.૧૧, પૃષ્ઠ ૩૩૬, સાદુ પૂઠુ ૩ ૧)
ગુજરાતી સાહિત્યના વધુ આર્ગસ્યક મતલો-કર્તા-
દિ બ કૃષ્ણનાથ મોદનદામ જવેરી કદ ૫x૭૧, પૃષ્ઠ
૩૨૪, પાકુ પૂઠુ, મૂલ્ય રૂ. ૧)
પારિભાષિક કોષ (પૂર્વાર્ધ)-કર્તા-વિશ્વનાથ મગનલાલ ભટ્ટ
કદ ૬.૧૧x૧૦, પૃષ્ઠ ૧૨૮, સાદુ પૂઠુ, મૂલ્ય રૂ. ૧)

પૌરાણિક કથાકોષ (ચતુર્થ ખંડ)-કર્તા -ડાહ્યાભાઈ પીતામ્બર-
દાસ દેરાસરી. કદ ૬૧૧x૧૦, પૃષ્ઠ ૧૪૪, સાદુ પૂઠ, મૂલ્ય રૂ. ૧)
શ્રીહરિલીલાપોડશકલા-કદ ૫x૭૧, પૃષ્ઠ ૧૪૮, રૂ. ૦૧
કવીશ્વર દલપતરામ હસ્તલિખિત પુસ્તકસંગ્રહની સૂચિ-
કદ ૫૧x૮૧, પૃષ્ઠ ૩૨૮, મૂલ્ય રૂ. ૧૧

૬-ગીતા પ્રેસ (ગોરખપુર)નાં હિંદી પુસ્તકો:-કદ ૫x૭૧

અભયોગ-લેખક -શ્રી વિયોગી દરિ, પૃષ્ઠ ૪૨૮, સાદુ પૂઠ રૂ. ૧૧
ગીતાકેકુલ વિષય-લેખક -જયદયાળ ગોપ-કદ ૫x૪૪, ૦)-૧૧
તત્ત્વચિંતામણિ-લેખક-ઉપર મુજબ, પૃષ્ઠ ૪૦૦, પાકુ પૂઠ, રૂ. ૧)
લક્ષ્મી નારી-સંપાદક-હનુમાન પ્રસાદ પોદ્દાર પૃષ્ઠ ૮૦, ૦૧-
લક્ષ્મી બાલક-સંપાદક ઉપર મુજબ પૃષ્ઠ ૮૦, ૦૧-
સાધન પથ-સંપાદક ઉપર મુજબ. પૃષ્ઠ ૮૦, ૦)-૧૧
માનવધર્મ-સંપાદક ઉપર મુજબ પૃષ્ઠ ૧૧૨, ૦)-૧૧

૭-અન્ય સંજ્ઞાનાં તરફનાં પુસ્તકો:-

સિ હુડો-લેખક -ઝવેરચંદ મેઘાણી. પ્રકાશક -સૌરાષ્ટ્ર કાર્યા-
લય, રાણપુર. કદ ૬૧૧x૮૧, પૃષ્ઠ ૩૦, મૂલ્ય ૦૧
અમર મહાજનો-ઝગલુલ અને લેનીન-લેખક -શ્રી. કકલ-
ભાઈ કોઠારી. પ્રકાશક ઉપર મુજબ પૃષ્ઠ ૧૬૦ મૂલ્ય ૦૧૧.
સ્વર્ગસંપાદના-લેખક:-જય તિલાલ પ્રયાગિક અને બચુભાઈ
પી યાગિક. પ્રકાશક વસત પ્રેસ-ભાવનગર. પૃષ્ઠ ૭૨, ૧)
ભાવનાનાં ભરત-લેખક અને પ્રકાશક -વલ્લભજી ભાણજી
મહેતા મુનવસારી કદ ૪૧x૬૧ના પૃષ્ઠ ૧૫૦, પાકુ પૂઠ, મૂલ્ય ૧)
ખુદાના મું-ભાગ બીજો લેખક-પ્રકાશક-સૌરાષ્ટ્ર મંં
દેશાઈ-નવસારી. ૬૧૧x૧૦ના પૃષ્ઠ ૨૧૬, પૂઠ પાકુ, મૂલ્ય ૧૧.
ઇંદુકલા-લેખક -શ્રી માધવનાથ ત્રિજુવન રાવળ પ્રકાશક-
લુહાણા હિતેન્દ્રુ-મુ રાજકોટ. પૃષ્ઠ ૨૨૪, મૂલ્ય લખ્યું નથી.
સૂર્યલેહનવ્યાયામ-લેખક -હરિશંકર વિદ્યાર્થી પ્રકાશક-
બાપુભાઈ કુબેરદાસ પટેલ-મુ ભોરીઆ. પૃષ્ઠ ૭૪, ૦૧

૮-વૃત્તાંતો ઇત્યાદિ

સુખા ગુરુકૃળનો-સ. ૧૯૮૪-૮૫ નો
શ્રીકાઠીઆવાડ નિરાશ્રિત બાલાશ્રમ રાજકોટનો.
આર્યકુમાર મહાસલા વડોદરાની વિવિધ સંસ્થાઓ અને
પ્રવૃત્તિઓનો હેવાલ તથા હિસાબ તા ૩૧-૧૦-૨૬ સુધીનો.
મહારેવા લેહાણા બોર્ડિંગ-વડોદરાનો ૧૯૮૪-૮૫ નો.
શ્રીમહાવીર જૈન વિદ્યાલય-મુ બાકનો સ ૧૯૮૪-૮૫ નો.
શ્રી કઠવા પાટીદાર કળવણી હિતેન્દ્ર મંડળ કડીને.

સારામાઠા પ્રસંગે જ્ઞાનલહાણી

ચોતેજ પૂર્ણ જ્ઞાની થઈને બીજાઓને જ્ઞાન આપવું, એ તો કોઈકથીજ બને; પરંતુ મહાન જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનોપદેશરૂપ ઉમદા પુસ્તકો તો સર્વ કોઈ બીજાઓને આપી શકે

કોઈ કોઈ ઉદારાત્માઓ આ રીતે પણ પોતાના ધનનો થોડોઘણો સદુપયોગ કરે છેજ, પરંતુ દેશની વર્તમાન દશા તરફ જોના આ પ્રકાર સર્વત્ર મોટા પ્રમાણમાં આવું થઈ એક ઉમદા સામાજિક રીતરિવાજ બની ગયેલો જોઈએ

સારામાઠા પ્રસંગે ઉપર માત્ર થોડાક વધુ ખર્ચથી (કે થોડુંક ઘી ઓછું વાપરીને પણ) શારીરિક ખાનપાન ઉપરાંત એવા માનસિક ખોરાકની પત્રાવશિષ્ટ ઉમદા પુસ્તકો પણ પ્રત્યેક મહેમાન, પડોશી, સગા, કુટુંબી, મિત્ર, જ્ઞાતિજન, બ્રાહ્મણ, વિવાર્યાઓ વગેરેને ભેટ આપાય તો તે તેમને માટે ગમે તેવા મિથાન અને બીજા વસ્તુઓ કરતા ઘણાજ વધારે ઉપદારક થાય એ ખુદ્દુ છે.

ઈચ્છા હોય તો “ અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મરણ-નિમિત્ત અમુક તન્દ્યા ભેટ ” કે એવું કાંઈ સુખપૂર્ણપર છપાવીને, કે સ્મરણપત્રી છાપીને અથવા દાયવડે લખીને તેવી ભેટ આપવાથી તે પ્રમગ અથવા વ્યક્તિના સ્મારકનો હેતુ પણ મરી નહે છે.

મરના સાહિત્યદ્વારા નીકળેલા અથવા બીજા જે પણ પોતાને પસંદ પડે તે તે લોકોપકારક પુસ્તકો પોતાને ત્યાં આવતા પ્રત્યેક નાનામોટા પ્રસંગે વહેંચીને ધનના સદુપયોગનું તેમજ જ્ઞાતિજેરી મર્વોપર વસ્તુના પ્રયાનનું કૈય દરેક સમયે મનુષ્યે મેળવવું ઉચિત છે.

છૂટયા ખર્ચ કરવા હચ્છનાં મનગમન ધારે તો કોઈએક ઉપકારક પુસ્તકની ખાસ અવૃત્તિ છપાવીને પણ વહેંચી-વહેંચાવી શકે; અને મધ્યમ કે ઓછા ખર્ચ કરવાનો હોય તો પોતાને પસંદ પડે તેવા કોઈએક ઉત્તમ પુસ્તકની નામદી પ્રત ખરીદીને તેની લદાણી કરી શકે. જે એકથી વધુ જાતના સારા સારા પુસ્તકો લીધા હોય તો ભેટ લેનારને તેમાથી પોતાને મનગમતું પુસ્તક ઉપાડી લેવાની સગવડ પણ આપી શકાય માત્ર પાત્રદશ રૂપિયજ આ રીતે ખર્ચવા હોય તોપણ ગીતાનો ૧૮ મો અધ્યાય અથવા તો બીજા કોઈ મારી બસો-ચારનો પુસ્તકોની લદાણી વહેંચી શકાય, જેવો એકાદ રૂપિયો ખર્ચવા હોય તો તેટલાવડે પણ ધર્મકથાના અથવા બીજા અસરકારક શિખામણના સો-બસો દસ્તપત્ર નુખેથી વહેંચી શકાય.

સ્વામી વિવેકાનંદ

અમના સદુપદેશ-ભાગ ૧૨ મો

દેવવાણી-અથવા
પ્રભુપ્રેરિત વાતો

અનુવાદક:-નાનુકલાલ નંદલાલ ચૌકસી
ઘડિયાળી પોળ-વડોદરા

માતા હરિદાસીના બે બોલ

સવારના કથાપ્રસંગે થોડીક નોંધ લેવાનું બની શકતું હતું, અને જે નોંધો હવેના પૃષ્ઠોમા આપેલી છે તે એજ પ્રસંગો એ લેવાઈ હતી સ્વાભાવિક રીતેજ એ નોંધો કંઈક અસબદ્ધ છે એનું કારણ એ છે કે, ચાલતા પ્રસંગ વચ્ચે પણ ન સમજાય તે બાબત વિષે પ્રશ્ન પૂછીને તેનો ખુલ્લસો મેળવી લેવાની સ્વામીજીએ અમને ઉત્તેજનપૂર્વક છૂટ આપી હતી આ ઉપરથી સમજાશે કે, પ્રત્યુત્પન્ન પુસ્તકમાની નોંધો એ નિયમિત વ્યાખ્યાનોની નોંધો જેવી સુસબદ્ધ નથી, પણ પરિચિત ઉપદેશોનું ટુકડું ટાચણ માત્ર છે એ ટાચણ દીર્ઘલિપિમા લખી લેવાયછું રોવાથી અને તે ખાસ મારા વ્યક્તિગત ઉપયોગ માટે લખી લેવાનું રાખેછું હતું તેથી, સ્વામીજીના કથન પૈકી ઘણા કથનોનું ટાચણ થવાનું રહી ગયું છે વસ્તુ સ્થિતિ એવી છતાં સઘળી અપૂર્ણતાઓ સાથે પણ, એ નોંધો કિંમતી છે, અને જેઓ સ્વામીજીને ઓળખતા તથા ચાહતા હશે તેમની નજરે તે આ નોંધો સ્વામીજીના વચનામૃત હોવાથી સવિશેષ કિંમતી લેખાશે સ્વામીજીની આ ઉપદેશાવલિ તેમની અન્ય ઉપદેશાવલિઓ કરતાં કાંઈ બહુ જુદી પડતી નથી, પરંતુ અમારા એ પ્રિયતમ ગુરુદેવના જે જે વચનામૃતો અત્યાર સુધીમા છપાયા છે, તેમના કરતાં આ ઉપદેશાવલિની બક્ષિસ નૂતન અને ઓરજ પ્રકારની છે

એક મહાન સાધુ પુરુષની, તથા તેમના સહવાસમા ગુન્નરેલા અનેક સુખકર કલાકોની પ્રેમભરી યાદમા તેઓશ્રીના ઉપદેશામૃતની આ માન્યતા હવે જાહેર પ્રજાને અર્પણ કરવામા આવે છે જે પ્રભુજીને સ્વામીજી આટલા બધા ભક્તિભાવે ચાહતા હતા અને જેનો મહિમા તેઓશ્રીએ અવિશ્વાતપણે અમારી આગળ ગાઈ બજાવીને પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો, તે મહાન પ્રભુજીના આશીર્વાદ સ્વામીશ્રીની આ દેવવાણી ઉપર ઉતરે અને આપણા હૃદયો એવા દિવ્ય પ્રેમથી ઉભરતા બનો કે જે દિવ્ય પ્રેમ પ્રકટાવવાનો સ્વામીજી અમને સતત આગ્રહ કરતા હતા ! આમીન ! એસ. ઈ. વાંદડો ઉર્ફે હરિદાસી

મૂળ ગ્રંથમાંની પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

સ્વામી વિવેકાનંદજીની સાથે જેમને અંગત પરિચયમાં આવવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું, એવાં સર્વ જનો સહમત છે કે, તેઓશ્રીનો પરિચય માત્ર વ્યાખ્યાનપીઠપરથીજ મેળવનારાઓને તેમની ખરી શક્તિ અને મહત્તાનો ખ્યાલ નહિ જોવાજ હતો. તેમની પ્રભાના તેજસ્વીમાં તેજસ્વી ચમકારા, તેમની વક્તૃત્વ શક્તિનાં સર્વોચ્ચ ઉર્ધ્વનો અને તેમના ગાઢતમ જ્ઞાનનીતરતા ઉદ્ગારોનો પરિચય તો, તેમના કેટલાક ચુનંદા મિત્રો અને શિષ્યો સાથેની તેમની ખાનગી વાતચીતોમાંજ મળતો હતો. આમ છતાં કમનસીબે આપણને અત્યારસુધી તેમનાં છપાયેલાં પુસ્તકોએ માત્ર વ્યાખ્યાનકાર વિવેકાનંદનોજ પરિચય કરાવ્યો છે. મિત્ર, શિક્ષક અને પ્રેમાળ શુરુતરીકેનો સ્વામીજીનો પરિચય તો માત્ર જે થોડાક બાહ્યશાળી જીવોને તેઓશ્રીના ચરણોમાં ઝેમવાનો વિરલ અધિકાર મળ્યો હતો, તેમનેજ થયો હતો. એ મહાન આધ્યાત્મિક હૃતની આ બાજુની કંઈક ઝાંખી આપણને તેમના પ્રસિદ્ધ થયેલા પત્રોપરથી થાય છે, એ વાત ગારી, પરંતુ એક અંતરંગ મંડળની અંદર કેવળ ઘરવટ ભાવે ઉચ્ચારાયલા તેમનાં વચનોનો લાલ આપનારતરીકે તો આ ગ્રંથનો નંબર પહેલોજ છે.

એ વચનોનું ટાચણ ન્યુયૉર્કનીવાસી મિસ એસ ઇ. વૉટકોએ કરી લીધું હતું. એ ગાંધ સ્વામીજીના અમેરિકાના કામની શરૂઆતથીજ અખંડ શ્રદ્ધાભક્તિથી તેઓશ્રીની સેવામાં પ્રવૃત્ત થઈ હતી. તેઓશ્રીના ‘રાજયોગ’ નામક ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા પાતંજલયોગ સૂત્રોનો અનુવાદ અને તેની સમજૂતી સ્વામીજીએ તેણીની પાસેજ પોતે બોલતા જઈને લખાવી તૈયાર કરાવી હતી એ કાર્ય માટે પોતે સ્વામીજીની આમળ કલાકોના કલાકો કેવી રીતે બેસી રહેતી તથા તેમના મુખમાંથી ઝરતો એકેએક શબ્દ કેવી રીતે ટપકાવી લેતી, તથા કોઈ સંસ્કૃત વચનોનો યથાર્થ અર્થ જોળી કાઢવાને સ્વામીજી ધ્યાનમન્ન થઈ જતા ત્યારે તેઓશ્રીના ધ્યાનમાંથી વ્યવ્રત થવાની રાહ જોતી, અને મુખમાંથી નીસરતા શબ્દને તરતજ ટપકાવી લેવા માટે પોતાની કલમને

નિરતર સહીસરી રાખીને તે પોતે કેવી તત્પર રહેતી, તેનું વર્ણન એ બાઈને સ્વમુખેજ મેં અનેક વાર સાંભળ્યું છે સ્વામીજીનાં બધાજ અમેરિકન પ્રકાશનો, મુદ્રણાલય માટે તૈયાર કરનાર પણ એજ બાઈ હતી સ્વામીશ્રીનો એની કાર્યક્ષમતામા એટલો બધો વિશ્વાસ હતો કે પોતાના બ્યાખ્યાનોના ટાઇપ કરેલા ઉતારાઓ તેઓશ્રી બારોબાર તેણીના જ હાથમા મૂકી દેતા, અને તેની વ્યવસ્થા તેણીને પોતાને ચોગ્ય લાગે તેવી રીતે કરી લેવાનું સૂચવતા કારણ કે પોતાના કાર્યના પરિણામ માટે તેમની બેપરવાઈ એટલી હદ સુધીની હતી—યાને તેઓશ્રી એટલા બધા નિષ્કામ વૃત્તિના હતા કે તે પોતાના નોંધાયેલા વચનોની પ્રતપર આમતેમ ઉપલક્ષ નજર ફેરવી જવાને પણ જરાએ લલચાતા નહિ.

હૃદય અને બુદ્ધિથી કરાયેલી આ અખ ડ અને પ્રામાણિક સેવાના પ્રભાવથી સ્વામીજીની આ શિષ્યાનું મન, ગુરુજીના મન સાથે એવું તદ્રૂપ બની ગયું હતું કે દુ કાક્ષરીની મદદ વગર પણ ગુરુજીનો ઉપદેશ અદ્ભુત સંપૂર્ણતા અને સચોટતાથી ઉતારી લેવાને તે સમર્થ થતી હતી તે પોતે કહેતી હતી તેમ સ્વામીજીનો વિચારપ્રવાહ તેણીના હૃદયમા વહેતો અને સહજ રીતે નોંધપોથીના પાનીઆ ઉપર લખાઈ જતો એક વાર તેણી સહસ્ર દ્વીપોદાનના આવાસમા આવી ચઢેલાં કેટલાક લાસરીઆ મુસાફરોને આ નોંધોમાથી અમુક ભાગ વાચી સંભળાવતી હતી સ્વામીજી ત્યાં ચાલી રહેલા એ પ્રસંગ તરફ લક્ષ નહિ આપતા આમતેમ ટહેલી રહ્યા હતા, અને એ આગંતુક મુસાફરો વિદાય થતા સુધી તેઓશ્રીએ એમ ટહેલ્યાજ કયું પણ પછી તે એકદમ એ શિષ્યા તરફ ફરીને બોલ્યા કે “મારા વિચારો અને શબ્દો આવી સંપૂર્ણ રીતે તું શી રીતે ઝીલી શકી હોઈશ ? એ એવા આબાદ લખાયા છે કે તે સાંભળીને મને એમજ લાગ્યું કે બાણે હું મને પોતાનેજ બોલતો સાંભળતો હોઉં.” આથી વધારે પ્રશ્ન સા અને સિદ્ધારસ આ સંગ્રહ માટે શી બેઠ્યો ?

આ વાસ્તવિક ‘દેવવાણી’ જનસમાજ આગળ રજુ કરવાનું કામ પોતાને હસ્તક આવવા માટે “મદ્રાસનું નામકૃષ્ણ મિશન” પોતાનો અત્યંત સતોષ બહેર કરે છે, અને તેની

સાથે જે દોઢોએ, ચાટદો બધો વખત છુપઈ નહેલો આ
સમન માનવજાતિનો મિલકતરૂપ, કિમતી ખજનો એકરો
કન્વામા સદાય કની છે, તે પ્રત્યેક સ્વતંત્ર પ્રત્યે પોતાની
અવકાશ છુપૂર્વકની કૃતજ્ઞતાદર્શાવ્યાવિના પણ મહી શકાતું નથી
મદ્રાસ નવેમ્બર ૧૯૦૮ દેવમાતા

મૂળ ગ્રંથની બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

આ અમૃત્ય ગ્રંથ બીજી વખત પ્રસિદ્ધ થાય છે જ્યાં
આગળ સ્વામીજીના ઉદ્ગારો તૂટક અને અસંખ્ય લાગતા
હતા, ત્યાં આગળ દેટલાક ટિપ્પણો આ આવૃત્તિમા ઉમેર્યા
છે દેટલીક છાપખાતાની ભૂલો તરફ પણ લક્ષ આપવામાં
આવ્યું છે, તથા આ ઉપદેશગ્રંથ સર્વથી સમજી શકાય
તેવો અને બુદ્ધોવિનાનો બનાવવા પાછળ નેટલો બની શક્યો
તેટલો પશ્ચિમ દેશમા આવ્યો છે

અર્વાચીન યુગમા વેદાવના સર્વશ્રેષ્ઠ સત્તાવાન પ્રતિ
નિધિતરીકે સ્વામી વિવેકાનંદજી સ્વામી દુનિયામા પ્રસિદ્ધ છે.
લા-તવર્ષમા તેમજ બહાનના બીજા સુલકોમા અનેક મનુષ્યો-
ને સ્વામીજીની વસ્તુત્વશક્તિની અજબ મોહિનીને અનુભવ
થયો છે પ્રત્યુત્પન્ન પ્રશ્નગમા સ્વામીજી એવા દોષ એક
વિશાળ અને ગુણદોષપરીક્ષક શ્રેતાસમુદાયની આગળ
વ્યાખ્યાનપીઠ ઉપર નરોતા ઉભા, કે જેમના ૫૦ પોતાનો
પ્રભાવ બેસાડવા માટે તેમને સગીન તકના પાયાપર
ચાચેલી અદ્વાય યુગિએનો, પોતાની કામછુગારી પ્રતિભા
નો અને ગહનમા ગહન વિષયો પણ અજબ જેવી અસર
ઉપજાવનારી વાસ્તવતુરીથી રૂપર રીતે સમજાવી દેવાની તેમની
વિશ્વ શક્તિએનો પ્રયોગ કવો પડે, પરંતુ આ પ્રશ્નગમા
તો તેઓશ્રી પોતાના પ્રભાવથી ક્યાનાય પ્રભાવતિ થઈ
ચૂકેલા ધોરણ સુનદા શિષ્યોના એક એવા મદગ આગળ
બોલવા હતા કે જે મદગ, સ્વામીજીને અજ્ઞાન અને દુષ્ટતા
મહાસાગરમાંથી તારીને પાર ઉતારનાગ પોતાના લોભીઆ
તરીકે જોવા ગીખ્યું હતું આ મદગની આગળ તેઓશ્રી
પોતાના સર્વપ્રકારી વાસ્તવિકના ગૌરવમા ગચતા બેસતા
હતા, અને પોતાની આત્મજ્યોતિનાં શાંતિદાયક કિન્હો
પોતાની અતિ મધુરી વીજાનિનાદિની વાણીદ્વારા પોતાની
આસપાસ વિસ્તારતા હતા અને એ રીતે તેઓશ્રી પોતાના

ઉત્સાહી ભક્તોના હૃદયકમળની પાખડીઓને પોતાની આ સામાન્ય ચોમ્યતા વડે ખીલવતા હતા તેમની ચોતરફ શાંતિ નુ આશ્રમન્ય વ્યાપી છું હું ધન્ય છે તે યોગકે મહાસાન્ય શાળી છવે ને કે જેમને આ વા મહાન સતપુરુષ અને શુરુદેવના ચરણો આગળ ખેમવાનો વિરલ અધિકાર પ્રાપ્ત થયો હતો

અઝાપાત જેવી અસર ઉપજવનારો આ સન્યાસી કાઈ પોતાની સાથેના બધાઓને ત્યાં ઘસડી જવાનું અથવા તો મહાત કરવાનું કામ કરતો નહોતો, પણ એ તો ત્યાં શાંત સુષિના ભાવથી બેસતો, અને પરમશાંતિ તથા સુખાનંદના આદેશ ઝીલવાને જે યોગકે ઉત્સાહી શિષ્યોની સંપૂર્ણ તૈયારી હતી તેમની આગળ, એ આદેશો તે મોકળે હાથે વેરતો હતો આ પવિત્ર સન્યાસીના સુખારવિદ્યાથી ઝરતા શાંત અને મધુરા વચનો એવા તો ગરજાનું તિમિરનો નાશ કરનારા અને સુખશાંતિદાયક હતા કે બધે તેજસ્વી અને રતુમડી પૂર્વદિશાના ઝોળામાંથી ધસી આવતી અને અધકારનો નાશ કરતી તથા હસતી અને વાયુ ડોળતી ઉપાજ હોયને ! એ વચનામૃતમાં બે એ યોગકે છવેને શાંતિ અને આશ્વાસન આપવાની શક્તિ હતી, તો તેની અદર બધા છવેને પણ સુખશાંતિ આપવાની શક્તિ હોવી ને બેઠાં એ એવા એમના મુક્તિદાયક વચનામૃતોને અનવકાળના અગાધ ગર્ભમાં શુભ ન થઈ જવા દેતા સ્વામીજીની જે સ્નેહાળ શિષ્યાએ સુરક્ષિત રાખ્યા, તેના માતા જેવા લોકવત્સલ હૃદયને અનેકાનેક ધન્યવાદ છે ! અસ્તુત અથકારે પ્રકાશમાં આવતી સ્વામીજીની આ “ પ્રશુભેરિત વાતો ” યાને “ દેવવાણી ” માટે જગતે માતા હરિદાસીનો યાને મિસ એસ એવન વાંદડોનો ઉપકાર માનવો ઘટે છે આ અથ કરતા વધારે સરસ મિત્ર અને વધારે સરસ માર્ગદર્શક અથવા હોમિયો મનુષ્યવતિ માટે બીજો જાણ્યો હોઈ શકે એમાના અમૃતનો આસ્વાદ જે કાઈ હેશે, તે ખાત્રીપૂર્વક જાણી શક્યો કે, મૃત્યુની તેના ઉપર જરા પણ સત્તા નથી આત્મિક પ્રકાશ અને સત્ય સુખશાંતિને શોધી રહેલા એવા પ્રત્યેક સ્ત્રી-પુરુષ પોત પોતાના દુઃખદારિદ્યનો મહાને માટે નાશ કરવા માટે આ અતિ ઉત્તમ અથનો આશ્રય લે એ બહુ જરૂર છે

અમેરિકામાં સ્વામીજી

ઈ મ ૧૮૯૩ ના ઉન્ડાળામા એક તરુણ વયનો હિંદુ સન્યાસી વાનકુચારના બદલે ઉતર્યો તેણે ચિકાગોની ધર્મ સભામા હાજરી આપવા સારૂ આટલો લાંબો પ્રવાસ એકથો હતો, પરંતુ તે કોઈ જાણીતી ધર્મસંસ્થા તરફથી ચુંટાયલા પ્રતિનિધિતરીકે નહોતો આવ્યો. કોઈ તેને ઓળખતું નહોતું તેમ તેને ચોતાને પણ સાસારિક જ્ઞાન અજ્ઞ હતું, તથાપિ મદ્રાસના કેટલાક ઉત્સાહી યુવકોએ તેનેજ આ મહાન કાર્ય માટે મોકલ્યો. પસંદ કર્યો હતો કારણ કે તેમની ચોક્કસ માન્યતા હતી કે, ભાગ્યવર્ષના પ્રાચીન ધર્મના પ્રતિનિધિતરીકે તેના કરતા વધુ લાયકાતવાળી અન્ય વ્યક્તિ કોઈ નથી અને એવા વિશ્વાસથી પ્રેરાઈનેજ તેમણે ઘેર ઘેર ઝાળી ફેરવીને તેના પ્રવાસ માટે જરૂરી રકમ એકઠી કરી હતી. એ ઉધરાણામા એકઠી થયેલી રકમ તથા એક યા જે દેશી રાજ્યએ દાન આપેલી રકમ લઈને આ તરફ મન્યાસી-તે વખતના અપરિચિત સ્વામી વિવેકાનંદ-એ લાળા પ્રવાસે નીકળી પડ્યા હતા.

એ પ્રમાણે એક મહાન ઉદ્દેશની મિદ્ધિ અર્થે મમુદ્ર યાત્રા કરવામા તેમને પુષ્કળ સાહસનો આશ્રય લેવો પડ્યો હતો. ભારતની પુણ્ય જૂમિ છોડી વિદેશમા વિચરવું, એ એક હિંદુ માટે કેવું મહાભારત કામ છે, તે આખણ પાશ્ચાત્યવાસીઓની કલ્પનામા આવતું કહી શકાય છે, અને તેમાંયે મન્યાસીઓ માટે તો એ કાર્ય વિશેષ મુશ્કેલીભર્યું છે. કારણ કે સમાજવ્યવસ્થારના જરૂરપ્રધાન અંશોની સાથે મન્યાસી લોકોને સબધ હોતો નથી. આથી માથે પેસા રાખી સર્વ વ્યવહાર ચલાવવાનો અથવા ચોતાના પગ મિલાય ઇતર આધનવટે પ્રવાસ કરવાનો મહાવજે નહિ હોવાથી, સ્વામીજી આ લાળા પ્રવાસમા પ્રત્યેક જાણતમા ઇનરાતા, અને સસારના બધા લોકો તેમની પાસેનું નાણું પડાવી ખાતા આનું પગિજામ એ આનું છે, તેઓથી જન્યારે ચિકાગો પહોંચ્યા, ત્યારે લગભગ દ્રવ્યટીન દશમા આવી ગયા હતા. વળી તેઓ કોઈ ઉપર ઓળખાણના પત્રો લાવ્યા નહોતા, તેમ

કેાઈને આ વિશાળ નગરીમાં પિછાનતા પણ નહોતા.* એ રીતે પોતાના વતનથી હજારો માઈલ દૂર અનળ્યા લોકો વચ્ચે વસવાટ કરતાં એક દૃઢ ચિત્તવાળી વ્યક્તિને પણ સંકેત થાય; પરંતુ સ્વામીજીએ તો એ બધું ભગવાનના હાથમાં સોંપી દીધું હતું. તેઓશ્રીને દૃઢ વિશ્વાસ હતો કે, શ્રી-ભગવાનની કૃપા તેમનું યોગક્ષેમ ચલવશેજ.

લગભગ એક પખવાડીઆ સુધી તો- તેઓશ્રીએ જે હોટેલમાં ઉતારો લીધો હતો તેના માલીક અને બીજા ત્રીજા લોકોનાં ભારે પડતાં બીલો તેઓ જેમતેમ ચૂકવી શક્યા. પણ તેમ કરવામાં તેઓશ્રીની પાસે જે થોડી ઘણી રકમ રહેલી હતી તે છેકજ ઘટી ગઈ. એ ઉપરથી તેમને સારી પેઠે સમજાઈ ગયું કે, રસ્તાના એક ખૂણામાં પડી ભૂંચે પગ ઘસતાં મરવા વારો ન આવવા દેવો હોય, તો તેમણે તત્કાળ કૈાઈ એવું સ્થાન શોધી કાઢવું જોઈએ, કે જ્યાં રહેવા કરવાનું ખર્ચ થોડામાં થોડું લાગે. જે મહાન કાર્યનો ભાર માથે લઈને તેઓ આટલા સાહસપૂર્વક અહીં સુધી આવ્યા હતા, તેનો ત્યાગ કરીને સ્વદેશ પાછા ફરવું એ તો તેમને માટે અત્યંત દુઃખકર વાત હતી. ક્ષણવાર તો નિરાશા અને સંદેહનું એક ભારી મોજું તેમનાપરથી પસાર થઈ ગયું; અને એ વિચાર મનમાં ઘોળાયા કરી તેમને વારંવાર વિસ્મયમાં નાખવા લાગ્યો કે, માયાફરેલ મદ્રાસી વિદ્યાર્થીઓની વાત એક અબુધની માફક તેમણે કાનેજ શાથી ધરી? તથાપિ હવે બીજા કૈાઈ ઉપાય રહેલો નહિ હોવાથી તેમણે દુઃખી અંતઃકરણે બીજા પૈસાને માટે તાર કરવાનો તેમજ જરૂર

* પાછળથી એક મદ્રાસી બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થે ચિકાગોવાસી એક ગૃહસ્થ પર સ્વામીજીના અંબંધમાં ભલામણપત્ર લખી મોકલ્યો હતો. એટલે તેણે આ અનળ્યા લિટુ યુવકને એટલે સ્વામીજીને પોતાને ત્યાં રાખ્યા હતા. આથી એ ગૃહસ્થના કુટુંબ સાથે જે બધુભાવ સ્વામીજીને થયો, તે સ્વામીજીના જીવનપર્યંત જેવો ને તેવો અખંડિત રહ્યો હતો. કુટુંબના સઘળા માણસો સ્વામીજી ઉપર અતિશય ભાવ રાખતા થયાં હતા, એટલુંજ નહિ પણ તેઓશ્રીના અપૂર્વ સદગુણોના ગુણુગ્રાહક બનીને તેમના ચરિત્રમાં રહેલી પવિત્રતા અને સરળતાનો બહુ આદર કરતા હતા. આ વાતની તે લોકો પ્રસંગોપાત પ્રેમ અને આમહપૂર્વક સાક્ષી પૂરતા હતા.

પડે તો પોતાને વતન ‘માઢરે-હિંદ’ પાછા ફરવાનો પણ સંકલ્પ કરી લઇ ચિકાગો છોડ્યું, અને બોસ્ટનનો રસ્તો લીધો.

પરંતુ જે ઇશ્વરનો તેઓશ્રી આટલો બધો વિશ્વાસ કરતા હતા, તે ઇશ્વરની ઇચ્છા કંઈ ચોરસ હતી બોસ્ટન જતાં આગાડીમાં તેમને એક વૃદ્ધ વનિતાનો પરિચય થયો, અને પોતાની વાતચીત ઉપરથી તેના ઉપર એવો પ્રભાવ પડ્યો કે તે બાઈએ તેઓશ્રીને પોતાનું આતિથ્ય સ્વીકારવાનું આમંત્રણ કર્યું. આથી સ્વામીજી તે બાઈના અતિથિ થઈ બોસ્ટન ગયા ત્યાં આગળ હાર્વર્ડ વિશ્વવિદ્યાલયના એક અધ્યાપકની સાથે સ્વામીજીને દોસ્તી થઈ તેને એક દિવસે સ્વામીજીની સાથે ચાર કલાક ગાળવાનો પ્રસંગ મળતાં સ્વામીજીની અસાધારણ ચોગ્યતાથી મુગ્ધ થઈને તેણે સ્વામીજીને પ્રશ્ન કર્યો કે, ચિકાગોની ધર્મ-પરિષદમાં હિંદુધર્મના પ્રતિ નિધિતરીકે આપ શામાટે જતા નથી?

સ્વામીજીએ તેને પોતાની બધી અડચણો સમજાવતાં કહ્યું કે, તેમની પાસે એ કામ માટે પૂરતું દ્રવ્ય નથી, તેમ તે મહાસલા સાથે સંબંધ ધરાવતી કોઈ વ્યક્તિપરનો પરિચયપત્ર પણ તેમની પાસે નથી એ સાબળી અધ્યાપક મહાશયે તુરતજ ઉત્તર વાળ્યો કે “શ્રીયુત બોની મારો દોસ્ત થાય છે, તેના પર એક પત્ર હું આપને લખી આપું છું” એમ કહીને તત્કાળ તેણે એક પત્ર લખી કાઢ્યો, અને તેની અદ્દ બીજી હકીકતની સાથે આમ પણ લખ્યું કે- “મને લાગે છે કે આ અસાત હિંદુ સંન્યાસી આપણ સઘળા પડિતોની વિદ્વત્તાને એકઠી કરીએ તો પણ તે બાધાને ટપી જાય તેવો કોઈ અફલુત પડિત છે” એ પત્ર તથા તે અધ્યાપક મહાશયે કદાવી આપેલી ચિકાગોની ટિકિટ લઈને સ્વામીજી પુનઃ ચિકાગોમા આવી પહોંચ્યા, અને કંઈ પણ આનાકાની સિવાય તે મહાસલાના પ્રતિનિધિતરીકે સ્વીકારાયા.

આખરે એ ધર્મમહાસલા ખુલ્લવાનો દિવસ આવી પડ્યો, અને સ્વામી વિવેકાનંદે ધૌર્વાત્ય પ્રતિનિધિઓની પંખિમા પોતાની બેઠક લઈ પહેલાજ દિવસની બેઠકમા સભાના માંચડાપર વક્તાતરીકે પગ મૂક્યો એ રીતે તેમનો ઉદ્દેશ તો સફળ થયો, કિંતુ એ સુવિશાળ ધોતાસમુદાય

તરફ નજર ફેરવતાંજ તેમના હૃદયમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન થયો. બીજા બધા બોલનારાઓએ તો પોતપોતાનાં ભાષણ તૈયાર કરી આપ્યાં હતાં; પણ સ્વામીજી પાસે એવી કશી તૈયારી નહોતી. એ છ સાત હજાર સ્ત્રીપુરુષોની મોટી મેદની - સમક્ષ બોલવું કેમ અને શું? સવારના સમયમાં તો તેઓ પોતાની વારી પાછી હકાબ્યા કરીને પ્રત્યેક વાર સલાપતિના કાનમાં કહેતા કે “હજી પણ બીજા દોષને આગળ કરો.” બપોર પછીની બેઠકમાં પણ તેમણે એમજ કયાં કયું. પરંતુ આખરે સાંજે પાંચને શુભારે ડોક્ટર બરોજ મહાશયે-ઉઠીને તેમનેજ હવે પછીના વક્તાતરીકે બહાર કયાં.

પ્રમુખ મહાશયની એ બહારોતે સ્વામી વિવેકાનંદની રોગરગમાં તેમના સાહસને ઉત્તેજિત કરી મૂક્યું; અને સમય આવતાં ભાષણ કરવાને માટે આગળ આવી ઉભા. આવા વિશાળ શ્રોતાસમુદાય આગળ ભાષણ આપવાનો તેમના જીવનમાં આ પહેલોજ પ્રસંગ હતો; છતાં પરિણામ નીપત્ત્યું વિજળીના જેવું જલદ ને અસરકારક. સાગર સમાન હજારો ઉત્સુક નરનારીઓનાં મુખપ્રત્યે દષ્ટિ કરતાંજ તેમની શક્તિ અને વાણી સંપૂર્ણ બગત થઈ ગયાં, અને તેમણે તે શ્રોતા-સમુદાયને પોતાના સુમધુર કંઠે “અમેરિકાવાસી બહેનો અને ભાઈઓ!” એવું સંબોધન કર્યું. અને તેમના એ પ્રથમ વ્યાખ્યાનની અસર એવી સરસ થઈ કે મહાસભાની બેઠકના બાકીના દિવસોમાં પણ તેમના સન્માન અને લોકપ્રિયતામાં ખામી આવી નહિ. તેમની વાત બધાં ધ્યાન દઈને સાંભળતાં અને એ મીઠી મોહક વાણી સાંભળવાને ગરમીના દિવસ છતાં પણ શ્રોતાઓ છેવટ સુધી સભામંડપમાં બેસી રહેતા.

મહાસભાનું કાર્ય સમાપ્ત થતાં સ્વામીજીએ પોતાની જરૂરીઆતો માટે દ્રવ્યસંચય કરવા કાલે એક લેકચર બરો યાને વક્તૃતા મંડળી તરફથી અમેરિકાના સંયુક્ત સંસ્થાનો ના પશ્ચિમભાગમાં વ્યાખ્યાનો કરવાનું સ્વીકાર્યું. એ કાર્યથી તેમને અનેક શ્રોતાઓનાં દિલ જીતી લેવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થયો. પરંતુ થોડાજ વખતમાં તેમને એ કામનો કંટાળો આવ્યો અને તે કામ છોડી દીધું. અમેરિકામાં તેઓ એક ધર્માચાર્યતરીકે આવ્યા હતા, સાંસારિક બાબતોના સુવસ્તા-

તરીકે નહિ એટલે દ્રવ્યની દૃષ્ટિએ એ કામ બહુ લાભદાયક હોવા છતાં પણ તેણે તેનો ત્યાગ કરી દાને ૧૮૬૪ની શરૂઆતમાં પોતાના પ્રકૃત માર્ગ હાથ ધરવાને ન્યુયૉર્ક અધ્યાપિકાએના વત્તવટ દ મિયન જેનની સાથે તેણે શ્રીને નિત્રી ધર્મ હતી તેમની સુલકૃત તેમણે પ્રથમ લીધી તે હોકો મુખ્યત્વે શ્રીમત્વર્ણના હોવાથી તેણેનાજ મોટા મકાનેમાં તેણેણે વખતે વખત વ્યાખ્યાનો આપવા નામ્યા, પરંતુ એથી તેમને તૃપ્તિ ધર્મ નહિ તેમને હિંદુ કે, એ હોકો ના તેમણે જે ધર્માનુયાયી ઉત્પન્ન કર્યો છે, તે તેમની ધન્ય પ્રમાણેનો નહિ પણ દિવ છલો અને એ ધર્મીના જ્ઞાનદૂષ્ટો હોય. આથી હવે તેમણે પેનાને માટે એક એવું અલ્પદ્રવ્ય ન્યન ચોષી કલવાને વિચાર કર્યો, કે જ્યાં ન્યનના વિદ્યાર્થી શ્રીમત અને નીચ-તરફ કેઈ વિનાશકે જે જાણી શકે

હુકિંદનની 'ના તે સલા આગળના તેમના એક વ્યાખ્યાન ના તેમણે એ વિચાર અને પોતાની મનુષ્ય પ્રમણે ધર્મ શિક્ષણ આપવાનો માર્ગ સુગમ ધર્મ નયો. જાણત એમ બની કે, એ સભના પ્રમુખ રૂઝવ હુકિંદન જેન્સને જા તરફ હિંદુ સંન્યાસીની વચ્ચેના તાલગવનો પ્રવચન મળ્યા તેણે તેમની ધર્મિના અને એનો પાશ્વનગોદધર્મવાસીએ સમજાવી તેમની ઉપદેશવાણીથી એક બધા નવમુધ બની ગયા, કે તેમણે તદ હું સલા નનક્ષ એક લાપણ આપવાને સ્વામીજીને ને ત્યાં ૬૪ ૧૮૬૮ના છે એ દિવને હુકિંદનની નીતિ સલાન મળ્યા જે 'પાઉચ પ્રામાદ' તે અને 'મિનુ' હોકાતલ્ય બની નયુ હિંદુ ધર્મ' એ વ્યાખ્યાનનો વિષય હોય. સ્વામીજી ૧૮૭૧ પ્રકૃતી અને દેતાથી સજ્જ થઈને જ્યારે પેતાની ન તૃનુમિના પ્રાચીન ધર્મનું વિવેચન કરવા માંડ્યુ, ત્યારે હોકોનો ઉત્તર એક બધો જાગી ઉઠ્યો કે વ્યખ્યાનને અતે એ હોકોએ તેમને હુકિંદનમાં ની નિયમિત વગ ચલવવા નટે ખૂબ જાનહુ કર્યો નવમીજી એ એ બબના સમનિ આપી એટલે 'પાઉચ પ્રામાદ' મા તેમજ અન્ય સ્થળોએ કેટલક નિયમિત વર્ગો જે જાયા, તેન સર્વસાધ જ નાટે કેટલક વ્યાખ્યાનો પણ થયા

હુકિંદનમાં જેનણે સ્વામીજીના વ્યખ્યાનનો સ્વદ જાળ્યો

હતો તેમાંનાં કેટલાંક જણે તો બુકિલિનની વ્યાખ્યાનમાળાની સમાપ્તિ થતાં તેઓશ્રીની પૂઠળ ન્યુયૉર્કના જે સ્થાનમાં તેઓશ્રી રહેતા હતા ત્યાં તેજ ઘડીએ ઉપડી જવા માંડ્યું. ન્યુયૉર્કમાં સ્વામીજી એક મકાનને બીજે દાદરે એક સામાન્ય ચોરડીમાં રહેતા હતા. ત્યાંના વર્ગમાં આવનારા જિજ્ઞાસુઓની સંખ્યા ઝપોટાખંધ એટલી વધી ગઈ, કે તેમને બેસવા માટે ત્યાંનાં ખુરશીખાંકડા અપૂરતાં થઈ પડ્યાં; અને કેટલાક શ્રોતાઓ પેટીઓ પર, કેટલાક ખૂણામાંની ચોકડી પર, તો કેટલાકો લોંચપર બેસવા લાગ્યા. સ્વામીજી પણ લોંચપર તેમની સ્વદેશી ઢબથી આસન જમાવીને આશ્રહી શિષ્યોને વેદાન્તનાં મહાન સત્યોતું શિક્ષણ આપતા હતા.

આટલે દિવસે હવે તેમને સમજાયું કે, પોતાના ગુરુદેવ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસનાં સર્વ ધર્મની સત્યતા તથા મૌલિક એકતાનું પ્રતિપાદન કરનારાં ઉપદેશવચનોનો યાત્રાત્ય જગતમાં પ્રચાર કરવાની તેમને જે અભિલાષા હતી, તે મહાકાર્યમાં તેમણે કેટલીક પ્રગતિ સાધી હતી. તેમના વર્ગની સંખ્યા તો એટલી જલદી વધી ગઈ કે મેડાપરના નાના ખંડમાં બધાંનો સમાવેશ થવો અસંભવિત થયો. આથી લોંચતળિયાનાં બે મોટાં દિવાનખાનાં ભાડે રાખવામાં આવ્યાં. એ ઠેકાણે સ્વામીજીએ તે મોસમના અંતર્યામિત ધર્મશિક્ષણના વર્ગો ચલાવ્યા. એ શિક્ષણ સૌ કોઈને માટે મફત હતું. તેઓશ્રીનો આવશ્યક ખર્ચ, અનાયાસે જે કંઈ આવી મળે તેથી ચલવવો પડતો. પરંતુ એ રીતે ઘરભાડું તથા સ્વામીજીના પોતાના ખાનપાનાદિનો ખર્ચ પૂરો નહિ પડવાથી વર્ગ ત્યાંથી ઉઠાવી લેવાનો પ્રસંગ આવ્યો. એ પ્રસંગે સ્વામીજીએ બહાર કયું કે, હવેથી પોતે સર્વસાધારણ સમક્ષ ઐહિક વિષયોપર કેટલાંક નિયમિત વ્યાખ્યાનો આપવાનો ક્રમ રાખશે. એ ઐહિક વ્યાખ્યાનો માટે ફ્રી લેવામાં તેમને ધર્મનો કંઈ બાધ નડતો નહોતો. એ રીતે દ્રવ્યનો સંકેત ટાળીને તેમણે ધર્મનો વર્ગ પણ ચાલુ રાખ્યો. તેમણે સમજાવી દીધું કે, અમો હિંદુઓની દૃષ્ટિએ તદ્દન મફત-વિના મૂલ્યે-ધાર્મિક ઉપદેશ આપવાથીજ ધર્મશુરુતું કર્તવ્ય સમાપ્ત થતું નથી; પણ એ કાર્ય કરવામાં અત્તવચ્ચાદિકનો પ્રબંધ

પણ બીજી કોઈ રીતે કરી હોવો પડે છે. પ્રાચીનકાળમાં તો ભાસ્તવર્ષમાં એવી પણ પ્રજાવિકા હતી કે, ગુરુઓ જ શિષ્યોનાં ખાનપાન અને ગૃહવાકરવાની વ્યવસ્થા કરી દેતા.

એમ કરતાં કન્તાં કેટલોક શિષ્યો તો સ્વામીજીના ઉપદેશામૃતથી એટલા બધા મુગ્ધ બની ગયા કે, ગ્રીષ્મ ઋતુમાં પણ સ્વામીજીના ઉપદેશામૃતનો લાભ મળવાની તેમણે આતુર ઇચ્છા બાહેર કરી, પરંતુ સ્વામીજી આ એક જ ઋતુમાં થયેલા પન્થિમથી એટલા યાદી ગયા હતા કે ગ્રીષ્મઋતુમાં ફરી એવી જાનો પરિધમ ઉઠાવવાની તેમની મરજી નહોતી વળી વર્ષના એ ભાગમાં અનેક શિષ્યો યહોરમાં રહેતાં નહેતાં. પરંતુ એ પ્રશ્નનો ઉકેલ આપોઆપ થઈ ગયો. સેન્ટ હોરેન્સ નદીની વચ્ચે આવેલા ‘સહસ્ર દ્વીપોદન’ નામના એક મોટા બેટ પર અમારામાંની એકનો નાનો બંગલો હતો. તેણે એ બંગલો સ્વામીજી ઉપનાત અને નેટલા સમાઈ શકીએ તેટલાને માટે સોપવાની દબ્બાસ કરી. એ ગોડવણ સ્વામીજીને ગમી, અને તેઓશ્રીએ ‘મેઈન ટ્રેમ્પ’ નામના એક સ્થળે પોતાના એક મિત્રને મળી આવ્યા પછી અમારી સાથે ત્યાં આવવાનું કબૂલ કર્યું.

મિસ રાચાર નામની એક શિષ્યા આ બગલાની માલીક હતી તેને લાગ્યું કે, એ બગલા જેવો બીજો એક અલાયદો બગલો પણ નિર્માણ કરવાની જરૂર છે, કે ત્યાં કેવળ પવિત્ર લાવજ અહર્નિશ બિરાજ્યા કરે. અને એ વિચારની સાથે જ તેણીએ પોતાના ગુરુજી પ્રત્યેના સખિભાવતર્કે અસહ્ય બગલાના નેટલો જ લાગે ચોટો એક નવીન બંગલો બંધાવી આપ્યો. એ બગલો એક ઉચ્ચ જમીન પર અતિ રમણીય સ્થાનમાં આવેલો હોઈને સુખ્ય નદીપટ તથા સુપ્રસિદ્ધ સહસ્રદ્વીપના અનેક ભાગો એ બગલામાં ભેઈ શકાતા હતા દૂર પર હોટેલના મામ થોડું થોડું નજરે આવતું હતું, અને ઉત્તરે છેક નજીકમાં આવેલો વિશાળ કેનેડાનો કિનારો હતો. નદીનો કેટલોક જળમાન એક નાના તળાવની પેઠે બગલાની પછવાટેના ભાગમાં આવી રહ્યો હતો. બંગલો સાથે જ લાઈબ્રેરીના શબ્દોમાં કહીએ તો “એક પહાડ પર નિર્માણ થયેલો” હતો, અને પ્રચંડ પ્રચંડ શિલાઓ

તેની ચોતરફ આમતેમ પડેલી હતી. નવો બાંધેલો ભાગ ટેકરીના ખૂબ ઢાળાવના સ્થાનપર આવેલો હોઈ તે મકાન જાણે એક મોટી દીવાદાંડી જેવું દીસતું હતું. અમારો વર્ગ એ બંગલાની વિશાળ ચાલીમાં બેસતો હતો, અને ત્યાંજ અનેક કલાક સુધી સ્વામીજી અમને એક સુપરિચિત મિત્રની માફક પોતાના ઉપદેશામૃતનું પાન કરાવતા હતા. એના ઉપરનો ભાગ યાને ત્રીજા મળલાની ચાલી કેવળ સ્વામીજીનાજ ઉપયોગ માટે નક્કી થયેલી હતી. ત્યાં તેઓશ્રી કોઈ પણ જાતના ખલેલ વગર રહી શકે તેટલા માટે મિસ ડાચારે બહાર એક અલાયદો છૂનો કરાવી આપ્યો હતો. એ છૂને થઈને વચલા માળના દિવાનખાનામાં આવવાનો એક દરવાજો હતો.

આ ત્રીજા માળની ચાલીમાં સ્વામીશ્રીનો સાંજનો કથાક્રમ ચાલતો હતો. આચાર્યદેવ તેઓશ્રીના નિવાસખંડના ખારણા પાસે આસન જમાવીને કથાવાર્તા કરતા હતા. અમે પણ સંધ્યાના ઝાંખા પ્રકાશમાં શાંતિપૂર્વક તેમના સુખેથી ઝરતા જ્ઞાનામૃતનું ધ્યાનપૂર્વક પાન કરતાં હતાં. એ સ્થાન ખરેખરા એક સુવ્યનિકેતન બન્યું હતું. અમારા પગ નીચે જાણે લીલાં છમ પાંદડાંવાળાં ઝાડોનાં મસ્તકો એક લીલા સાગરની માફક ડોલી રહેતાં હતાં. કારણકે અમારા એ મકાનની ચોતરફ ગાઢ અરણ્ય પથરાયલું હતું. એ મોટા ગામનું એકે મકાન ત્યાંથી જણાતું નહોતું. તેથી અમે જાણે વસ્તીથી ઘણા ગાઉને છેટે કોઈ ગાઢ અરણ્યમાં વસતા હોઈએ એવું લાગતું હતું. વૃક્ષરાજીથી થોડેક દૂર વિશાલ સેન્ટ લોરેન્સ નદીનો પટ પથરાયેલો હતો, અને તેના વક્ષસ્થળપર ગાળે ગાળે બેઠના સમુદાય આવેલા હતા. તેમાંના કેટલાક તો તેમના પર આવેલાં ઉપાહારમૃદો (હોટેલો) અને લોજનાલયોના પ્રકાશિત દીવાઓથી પ્રકાશતાં હતાં. એ બધું દૃશ્ય અમારા મકાનથી એટલે બધે છેટે આવેલું હતું કે તે સાચા કરતાં ચિત્રામણ જેવું વધારે લાગતું હતું. અમારા એ એકાંતવાસમાં જનકોલાહલ જરાયે પ્રવેશ કરી શકતો નહોતો. માન ક્રીટપતંગોનો અસ્ક્રૂટ અવાજ, પક્ષીઓનો મધુરો કલરવ અથવા તો પવનના સંચારથી ઉદ્ભવતો પાંદડાંઓનો મૃદુ મર્મર ધ્વનિજ અમારા કાન પર અથડાતો. હૃદયમાંના કેટલોક ભાગ

શીતળ ચદ્રકિન્તોથી પ્રકાશમાન થતો અને નીચે પથરાયલી નદીના શાન્ત જલરૂપી અરીસામાં ચદ્રનું મનોહર પ્રતિબિંબ નજરે પડતું એવા એ ગાધર્વલોકની અદર અમે આચાર્ય દેવની સાથે રહી સાત અઠવાડીયા દિવ્ય આનંદપૂર્વક તેઓશ્રીના અતીન્દ્રિય અનુભવોયુક્ત અપૂર્વ વચનામૃતોનું પાન કરવામાં ગાળ્યાં અમે ત્યારે જગતને સાવ ભૂલી ગયા હતાં, તેમ જગતને અમારૂં પણ વિસ્મરણ થઈ ગયું હતું એ વખતે દરરોજ સાયકાળના લોજન પછી અમે બધાએ ઉપરના છળમા કિંવા ચાલીના ભાગમા ગોઠવાઈ જઈ આચાર્યશ્રીના આવવાની રાહ જોતા શાંતિથી બેસતા અમારે વધુ વખત રાહ જોવી પડતી નહિ કારણ કે અમે સઘળા આવી પહોંચીએ ન પહોંચીએ એટલામા તો સ્વામીજીનું દ્વાર ખુલતું અને તેઓશ્રી ધીમે પગલે બહાર ચાલીમા આવીને પોતાના નિયત આસને વિરાજમાન થતા તેઓશ્રી દરરોજ બે કલાક અને ઘણી વાર તો તેથી પણ વધુ અમારી સાથેના વાર્તાલાપમા ગાળતા એક અપૂર્વ ગતિએ પૂનેમના દિવસે તો કથા કહેતા કહેતા છેક અંદ્રાસ્ત થઈ ગયો ત્યાં સુધી એ લાભો સમય ક્યા ગયો તેની અમને પણ ખબર રહી નહિ, તેમ સ્વામીજીને પણ ખબર રહી નહિ.

એ સઘળો વાર્તાલાપ અને અવાદ લખી કાઢવાનું કામ અશક્ય નહોતું. કેમકે એ બધો દિવ્ય પ્રસંગ શ્રોતાવર્ગના હૃદયમા એવો કેતરાઈ રહ્યો છે કે તે અમારામાંનું કોઈ પણ ભૂલી શકે તેમ નથી સ્વામીશ્રી એ પ્રસંગે પોતાના હૃદયનું કમાડ સાવ ખોલી દેતા હતા ધર્મનુભવ પ્રાપ્ત કરવામા તેમને જે જે અતરાયો અને વિધો આજગવા પડ્યા હતા, તે બધાંજ જાણે અમે જોઈ રહ્યા હતા તેઓશ્રીના ગુરુદેવજ જાણે તેમના મુખવડે અમારી આગળ ઉપદેશામૃત વહેવડાવી રહ્યા હતા, અમારા સઘળા સંશયો ટાળતા હતા, અમારે સઘળા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા હતા અને અમારો અકળ ભયનું નિવારણ કરતા હતા ઘણી વાર તો સ્વામીજી જાણે અમારી હાજરીજ વિમગ્ન જતા અને અમારે અમારો હૃદય પુટી રાખવો પડતો તે એવા ભયથી કે અમારા આસોન્દાસન અવાજથી રખેને તેમની આંતરે બગ થાય અને તેમન

વિચારપ્રવાહમાં ખલેલ પહોંચે. પછી તેઓશ્રી પોતાના આસન-પરથી ઉઠીને આલીના સાંકડા માર્ગમાં ટહેલતાં ટહેલતાં પણ વાણીપ્રવાહ અખંડપણે વહેવડાવ્યે જતા. એવે પ્રસંગે તેઓશ્રી એવી તો કોમળ પ્રકૃતિના બની જતા, તથા બધાંનો મનોભાવ એટલો બધો આકર્ષતા કે કહેવાની વાત નહિ. તેઓશ્રીના ગુરુદેવ જેવી રીતે પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ આપતા હતા, તેવી રીતે તેઓશ્રી પણ અંતર્યામી સાથે તદ્દાકાર સાધીને ઉપદેશવાણી આપ્યે જતા અને શિષ્યો સાંભળ્યે જતા.

સ્વામી વિવેકાનંદ જેવા મહાપુરુષના સહવાસમાં રહેવું, એટલે ઉચ્ચથી ઉચ્ચ કોટિના અનુભવ એક પછી એક પ્રાપ્ત કર્યે જવા. પ્રાતઃકાળથી તે ઠેઠ રાત સુધી બસ એકજ ભાવ પ્રવર્તી રહેતો—અમે જાણે એક ધનિષ્ઠ ધર્મભાવના રાજ્યમાં વસતા ન હોઈએ ! એમ લાગ્યા કરતું હતું. સ્વામીજી વચમાં કોઈ કોઈ વાર બાળકની પેઠે રમતિયાળ અને કૌતુકપ્રિય બની જવા છતાં, તથા ઉદ્દાસપૂર્વક પરિહાસ કરવા છતાં અને પ્રશ્નોના ઝટપટ જવાબો આપ્યે જતા હોય છતાં પોતાના જીવનનો મૂળમંત્ર જરા પણ ભૂલતા નહિ. પ્રત્યેક ચીજપરથી તેમને કંઈ ને કંઈ કહેવાનો અથવા દૃષ્ટાંત આપવાનો વિષય મળી રહેતો. એક ક્ષણે તેઓ અમને કૌતુકજનક હિંદુ પૌરાણિક કથારસમાં તરબોળ કરતા તો બીજી ક્ષણે ગંભીર તત્ત્વજ્ઞાનના સાગરમાં ડૂબકી મરાવતા. પૌરાણિક કથાઓના તો સ્વામીજી એક અગાધ ભંડાર હતા; અને ખરૂં પૂછાવો તો એ પ્રાચીન આર્યજાતિના જેવી અસામાન્ય પૌરાણિક ગાથાઓ બીજી કોઈ પણ જાતિમાં એટલા બધા પ્રમાણમાં પ્રચલિત નથી. એ કથાઓ સંભળાવતાં તેઓશ્રી પણ આનંદમગ્ન થતા અને અમને પણ તે સાંભળવામાં ખૂબ રસ પડતો, કેમકે એ કથાઓ કહેવાની સાથે સાથે તેઓ, તેમાં સમાયેલા સત્યનું દિગ્દર્શન કરાવીને તેમાંથી અસામાન્ય આધ્યાત્મિક ઉપદેશ એવી તો સરસ રીતે તારવી કાઢતા કે તે ભૂલી શકાયજ નહિ. અન્ય કોઈ ભાગ્યવાન જિજ્ઞાસુ મંડળીને આવા પ્રતિભાવાળા આચાર્ય-ને સુખે સર્વોત્તમ જ્ઞાન પામવાનો આવો અસામાન્ય સુયોગ પ્રાપ્ત થયો હશે કે કેમ તેનો સંદેહ છે.

આશ્ચર્યની વાત છે કે, કાકતાલીયન્યાયે, બરાબર

બાર જ નરનારીઓએ સ્વામીજીની સાથે “સહસ્રદીપોદ્યાન”માં પ્રસ્થાન કર્યું હતું, અને તેઓથીએ અમને બાર જણાને સ્વમુખે કહ્યું હતું કે “તમને મેં મારા સ્વાભાવિક શિષ્યોત્તરીકે સ્વીકાર્યા છે” અને એમ હોવાથીજ તેઓથી આ પ્રભાવે રાતદહાડેા ધ્રમ વેદીને પોતાની પાસે લે કંઈ એક વસ્તુ હતી તે તમામનું ઉપદેશદ્વારા અમને દાન કરતા હતા એ બાર જણા એકી વખતે સાથે હાજર નહોતા રહ્યા વધારેમા વધારે દશથી અધિક એકી વખતે હાજર કદી નહોતા અમારા માના બે જણા પાછળથી એ “સહસ્રદીપોદ્યાન”માંજ સન્યાસ દીક્ષા લઈને સન્યાસી થયા હતા બીજી વ્યક્તિની સન્યાસ દીક્ષા વખતે અમારામાના પાત્ર જણને પ્રદાયક પ્રતની દીક્ષા પણ અપાઈ હતી, તથા બાહ્યના કેટલાક જણે પાછળથી ન્યુયૉર્ક શહેરમાં સ્વામીજીના બીજા કેટલાક તટસ્થ શિષ્યોની સાથે એકસામટી દીક્ષા લીધી હતી.

‘સહસ્રદીપોદ્યાન’ જતા નક્કી કર્યું હતું કે, અમે પરસ્પર હળીમળીને એકત્ર વાસ કરીશું, તે મુજબ પ્રત્યેક જણ ગૃહકાર્યમાં પોતપોતાની ફરજ સર્વાશે જાગવતું અને તેથી અમારા આવાસની શાંતિમાં કદી પણ હરકત પહોચતી નહિ સ્વામીજી પોતે એક પાકા પાકશાસ્ત્રી હોઈ કેટલીક વાર તેઓ પોતે પણ અમે સર્વને માટે સ્વાદિષ્ટ વાનીઓ તૈયાર કરતા હતા તેઓથીના શુરુદેવના દેહાન્ત પછી તેઓ તેમના તન્નુ શુરુભાઈઓનું સંગઠન કરી તેમને એક સઘ તેમણે નિર્માણ કર્યો, અને શુરુદેવને ધરતે રાટ્થયેવો તેમને અભ્યાસ સંપૂર્ણ કરાવવાનો બાર તેમણે ઉપાડી લીધો, ત્યારે એ શુરુ ભાઈઓની સેવા અર્થે ન્સોઈતું ધામ પણ તેઓથી જીજ્યા હતા.

દરરોજ સવારના પહોરમાં અમાના ગૌતુ નિયત કાર્ય આટોપાઈ જતાજ-અને ઘણી વાર તો તે પહેલાં પણ-એ મોળા દિવાનખાનામાં અમારો વર્ગ બેસતો હતો ત્યાં અમને ભેગા કરીને સ્વામીજી અમને શિક્ષણ આપવાની ગરૂઆત કરતા હતા દરરોજ તેઓથી ટાઈ એક વિશિષ્ટ વિનય નક્કી કરી તે ઉપર ઉપદેશ આપતા હતા અથવા તો શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા, ઉપનિષદ કિંવા વ્યાસકૃત વેદાન્તમૂળ વગેરે કોઈએક ધર્મશ્રય સઘ તે ઉપર વિવેચન કરતા એ વેદાન્ત

સૂત્રમાં નિરૂપણ થએલા મહાસત્યો અને તેટલા યોગ અભ્યાસો, આ બુધાએલા છે તેમાં કર્તા કે ક્રિયાપદ એવું કંઈજ હોતું નથી, અને સૂત્રકરે પ્રત્યેક બીજાજરૂરી શબ્દનો પવિત્રતા કરવાને એટલા બધા આગ્રહી હોય હોય છે કે હિંદુઓમાં એક મહાપી ત્યાહી ગ્યાવી છે કે, સૂત્રકાર પોતાના એકાદા ધુન ! ત્યાં કરવાને તૈયાર થાય, પણ પોતાના સૂત્રમાં એક પણ વધારાનો અક્ષર નાખવાને તૈયાર થાય નહિ.

અત્યંત યોગી અક્ષર અને અદ્વિત અર્થવાળા એ વેદાન્તના સૂત્રોમાં સગવળભારી કરવાથી બુદ્ધા બુદ્ધા અર્થો નીકળવાનો પૂરતો અવકાશ છે, અને તેથી શકર, રામાનુજ અને મધ્વ, એ ત્રણ મોટા સમર્થ ગાય તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ એ સૂત્રોમાં પોતપોતાના વિસ્તૃત ભાષ્યો લખ્યા છે. આત્મક્રમના વર્ગમાં સ્વામીશ્વર પહેલવહેલા તો આ ભાષ્યોમાંથી એકને ઉપાડી તેના પર એવું સરસ વિવેચન કરતા અને દેખાડી આપતા કે, પ્રત્યેક ભાષ્યકાર પોતાના મતને અનુસરતો સૂત્રોના અર્થ સારી સચ્ચીને પણ કરવા ચૂક્યા નથી.

એટલા માટેજ વર્ગમાં દોઢ દહાડો મંવાચાર્યના શુદ્ધ દ્વૈતવાદ પર તો દોઢ દહાડો રામાનુજચાર્યના વિશિષ્ટા દ્વૈતવાદ પર વિવેચન ચાલતું. શ્રીશંકરાચાર્યના અદ્વૈતવાદ નીજ સૌ કરતા વધારે વાર વિવેચના થતી, તથાપિ શકરના ભાષ્યમાં અત્યંત ગહન અને સૂક્ષ્મ વિચાર આપતા હોવાથી તે સહેજે સમજી શકાતું નહિ, તેથી શિષ્યોના મનપર રામાનુજચાર્યના ભાષ્યનીજ હેવટ લગી અસર કાપત શકેલી.

દોઢ દોઢ વાર સ્વામીશ્વર નારદનું ભક્તિસૂત્ર લઈને તેની વિવેચના કરતા એ સૂત્રમાં ઈશ્વરભક્તિની સશ્ચિન્ન આવૈયના કરાવણી છે, અને તેના અભ્યાસ કરવાથી ખાત્રી થાય છે કે, હિંદુઓનો સાચો ને સર્વજ્ઞાપી વ્યાદર્શ, ઈશ્વરપ્રેમ હોઈને એ પ્રેમજ સાધકના મનમાંથી બીજા બધા વિચારો દૂર કરી દઈને તેને એક અપૂર્વ આત્મદોષધિમાં નિમગ્ન કરી દે છે. ઈશ્વરની સાચી તાદાત્મ્ય સાધવાનો સૌથી શ્રેષ્ઠ ઉપાય હિંદુઓ ના મત મુજબ તો એક ભક્તિજ છે એ ઉપાય ભક્તિજનોને સ્વસાવશેજ પ્રિય લાગે છે. ઈશ્વરને-દેવતા એનેજ-આહુતે થાને એવાજ ઉપરજ પ્રેમભાવ રાખવો એનું નામ ભક્તિ.

વર્ગમાં આવના આ શિષ્યજી દરમિયાન શરૂમાં જ સ્વામીજીએ અમારી અગળ પોતાના મહાન ગુરુ શ્રીરામ કૃષ્ણદેવના ચરિત્રનું સવિસ્તર વર્ણન કર્યું હતું એ મહાન ગુરુના સહવાસમાં દિવસોના દિવસો સ્વામીજી કેવી રીતે -દ્યા હતા તથા નાસ્તિક મતો પ્રત્યેના પોતાના ઝોકનું દમન કરવાને તેમને પોતાને કેવા બારે પ્રયત્નો કરવા પડ્યા હતા, તથા તેમાં કોઈ કોઈ વાર તો તેઓ ગુરુદેવને સંતાપીને કેવા રડાવતા—એ બધી વાત અમને કહી સંભળાવી હતી.

“સહસ્રદ્વીપોદ્યાન”માં સાત અડવાડિયા રહીને સ્વામીજી ન્યુયૉર્ક પાછા ફર્યા, અને તે પછી અન્ય દેશોમાં ભ્રમણ કરવાને બહાર પડ્યા નવેમ્બરની આખર સુધી એઓશ્રીએ ઇન્ડિયામાં વ્યાખ્યાનોનો સવારો ચલાવ્યો અને તે સાથે ઉત્સાહી શિષ્યો મારે વર્ગ પણ ચલાવવા માડ્યો. તે પછી પાછા તેઓશ્રી ન્યુયૉર્ક પધાર્યા અને ત્યાં ફરી પાછો વર્ગ શરૂ કર્યો. આ વખતે તેઓશ્રીની શિષ્યમંડળીએ એક સ્ટીનોગ્રાફરને (ટુકાફરીમાં કુશળ વ્યક્તિને) રોડી લીધો હતો આથી આ વખતના વર્ગના વ્યાખ્યાનો અને સવારો થોડાજ દિવસમાં પુસ્તકરૂપમાં પ્રસિદ્ધ થઈ જતા એ બધા પુસ્તકો અને પુસ્તિકારૂપે પ્રસિદ્ધ થયેલા સભાઓમાં આપેલા તેમના વ્યાખ્યાનો—એજ આજે સ્વામી વિવેકાનંદના અમેરિકા ખંડમાંના પ્રચારકાર્યના સ્થાયી નમૂનરૂપે મોજુદ રહ્યા છે અમાગમાંના લોકોને એ વર્ગમાં અને વ્યાખ્યાનોમાં હાજર રહેવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું, તેમને તો એ છપાયેલા પુસ્તકોનું વાચન, સ્વામીજી જાણે સજીવન થઈ આવીને અમરી સગાથે વાર્તાલાપ કરી-દ્યા હોય તેવું લાન કરાવે છે તેમના વ્યાખ્યાનો અને વાર્તાલાપ એવા યથાર્થ ભાવમાં આજેઆવાનું કાનુ એ છે કે, તે એક જણને હાથેજ લખાયા છે, અને તે વ્યક્તિ પાછળથી સ્વામીજીની એક પન્ન ભાવિક બન્યા થઈ હતી. ગુરુ તથા શિષ્ય બન્નેનું કાર્ય નિષ્કામ પ્રેમમાંથી પ્રગટ થતું હતું, અને તેથીજ એ કાર્ય પર ઈશ્વરના આશીર્વાદ ઉતરતા હતા.

આચાર્યદેવ

ઇ સ. ૧૮૯૪ ના ફેબ્રુઆરીની ૧૪ મી તારીખનો દિવસ મારા સ્મરણપટમાં ખીજ દિવસો કરતા ખાસ પવિત્ર દિવસતરીકે કોતરાઈ રહ્યો છે કારણ એ દિવસેજ મને જે મહાપુરુષે અને જે ધર્મજગતના મહાવીરે બે વરસ રહીને પોતાના શિષ્યતરીકે સ્વીકારીને અપાર આનંદ અને આશ્ચર્યમાં નિમગ્ન કરી દીધી હતી, તે સ્વામી વિવેકાનંદની પુનિત મૂર્તિના દર્શન તથા વાણીશ્રવણનો મને પહેલવહેલો લાભ મળ્યો હતો તેઓશ્રી આ દેશનાં (અમેરિકાનાં) મોટા મોટા શહેરોમાં વ્યાખ્યાનો આપતા ધૂમતા હતા, અને ડિટ્રોઇટના યુનિવર્સિટી અર્થમાં તેમણે જે અસ્ખલિત વ્યાખ્યાનમાળા ચલાવી હતી તેમાંનું સૌથી પહેલું વ્યાખ્યાન ઉપરોક્ત દિવસેજ અપાયું હતું. શ્રોતાઓની મેદની એટલી બધી હતી કે તે વિશાળ વ્યાખ્યાનખંડમાં તલ જેટલી પણ જગા ખાલી રહી નહોતી, અને સ્વામીજીને ત્યાં આગળ રાજોચિત સન્માન આપવામાં આવ્યું હતું તેઓશ્રી એ વ્યાખ્યાનના માચકાપર ચઢયા, તે વખતની તેમની એ ગૌરવશાળી મૂર્તિ અત્યારે પણ મારી દૃષ્ટિ આગળ આબેહૂબ તરવરે છે તેઓનું વ્યક્તિત્વ જાણે અસીમ શક્તિથી ઉભરાતું હતું અને એક પળવારમાંજ તેમણે સૌ કોઈના ઉપર પોતાનું આધિપત્ય સ્થાપન કરી લીધું! અને તેમના એ અપૂર્વ મધુર કઠમાંથી પહેલો શબ્દ નીકળતાજ- શબ્દ નહિ પણ સંગીત-ત્રણે કોઈ એક વીણામાંથી કરુણ રાગિણી ટપકી રહી હોય અને તે કોઈ વાર ગભીર, શબ્દ મય અને આવેગમય બનીને રણકાર કરતી હોય તેમ-આખી સલામાં એવી તો શાંતિ સ્થપાઈ ગઇ કે ટાકણી પડ્યાનો અવાજ પણ સાલળી શકાય સલામાં ઉભરાતો એ વિશાળ શ્રોતા સમુદાય સાલળવાને એટલો ઉત્સુક બની ગયો કે પોતાનો શ્વાસ રોકીને એક શબ્દ પછી ખીજ શબ્દની રહુ જોવા લાગ્યો.

અહીં આ સ્વામીજીએ સર્વસાધારણ આગળ પાત્ર બાહેર વ્યાખ્યાનો આપ્યા વ્યાખ્યાનોના વિષય પર એમનો

એવો અમાધાનજી કાણુ હતો કે તેઓ દ્યોતાઓને મંત્ર મુગ્ધ કરી દેતા વળી તેઓ જે વાણી બોલતા તે એવા ભાવથી બોલતા કે તેમ કરવાનો જાણે તેમને પરવાનો જ મળ્યો હોય ! પોતાના વ્યવ્યવિષયના સમર્થનમાં તેઓથી જે સુદ્ધિઓ આગળ ધરતા, તે કદાપિ ન્યાયવિરુદ્ધ હોતી નહિ તેથી તે સુધ્ધિઓ તેમના કથનની અત્યંતપર દ્યોતાઓનો હૃદય વિધામ ખેસાડી દેતી વળી વ્યાખ્યાનના ઉત્તમ મા ઉત્તમ ભાગપર પણ તેઓ કદાપિ એવા આવેશમાં આવી જતા નહિ, કે જે નત્ય લોકોના મનપર કસાવવાની તેમની ધાનજી હોય તે મૂળ સત્યની વાત બાજુએ ગૂંટી જાય. અર્થાત્ જસની જમાવટની હથેલી સાથે વક્રત્વ કળાપર પણ તેમનો કાણુ એવો અદ્ભુત હતો કે તેમણે વ્યાખ્યાન હમેશા સચોટ અને સુદાસર ઘટું

પોતાના વિરોધી ધર્મમતો તથા તાત્ત્વિક સિદ્ધાંતો પર તેઓ નીડવપણે હુમલો કરતા હતા, પરંતુ તેમણે હૃદય એવું ઉદાર ન હતું કે તેઓ લોકોની દુર્બળતાઓ અને દોષો તરફ જરાયે લક્ષ ન આપતા સગમ જગતને પોતાની છાતી સરસુ ચાખી શકે તેવા હતા અર્થાત્ તેઓથી લોકોના અત્યાચાર અને અસહ્યવહાર સહન કરતા થકા તેમને સમા આપવામાં કદાપિ પાછા પડે તેવા નહોતા. સાચેજ, પાછગથી મારો તેઓઓની સાથે ગાઢ સંબંધ બંધાતા હું જોઈ શકી કે, તેઓથી મનુષ્યશક્તિની છેવટમાં છેવટની હદ સુધી ખરેખર સમાશીવ હતા અહા ! કેવા અપરિસીમ શ્રેમ અને ધૈર્યની સાથે તેઓ પોતાની સમક્ષ આવેલા લોકોને તેમની પોતપોતાની દુર્બળતા અને આડી અવળી પ્રવૃત્તિઓમાંથી છોડાવી, તથા તેમના 'મિથ્યા અહ'ના દેવતાથી પસાર કાઢી ઈશ્વરપ્રાપ્તિના માર્ગપર ચલાવી દેતા ! ઈર્ષ્યા કે અદેખાઈનું તો તેમનામાં નામ સરખું નહોતું કેાઇ આવીને જો તેમને ગાળો દેતું, તો તેઓ ગભીર ધર્મ જતા અને 'શિવ ! શિવ !' બોલતા તેમની મુખથી અગ્નિ ઉડતી, અને કહેતા કે " અહા ! જી પ્રિયતમ મનુની વાણી " એવા અસહ્યવહારથી તેઓઓને ચાહનાર કેાઇ વ્યક્તિ જો ગુરુસાથી ઉરકેમઈ જતી તો તેને તેઓઓ પૂછતા કે " જે

કોઈ નિદા તથા સ્તુતિના કરનાર બનેને એકરૂપ જાણે છે, તેને પછી સ્તુતિનિદા સાથે લાગે વળગેજ શુ ?

કેટલાક વર્ષો સુધી મને તેઓશ્રીના ગાઠ સહવાસમાં રહેવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું તેમાં એક પણ દિવસ અને તેમના ચારિત્રમાં એકાદ ડાઘ પણ જણાયો નથી કુદ મનની દુર્ગંજતાઓ માટે તેમના અંતરમાં અવકાશ જ નહોતો હા, વિવેકાનંદજીની અંદર જે કોઈ દોષ હોય તો તે ખરેખર ઉદારતાનો દોષ હતો આટલા બધા મહાન હોવા છતાં તેઓશ્રી એક બાળકના જેટલા સરળ હતા શ્રીમત અને સલાવિત સીપુરોની સાથે જેવા ભાવ અને પ્રેમથી તેઓ હજતા મળતા, તેવાજ ભાવ અને ઉમળકાથી દરિદ્ર અને પતિત લોકો સાથે પણ તેઓશ્રી હળી મળી શકતા.

ટિટોટિટમાના પોતાના વસવાટ દરમિયાન તેઓશ્રીએ મિત્રિગાનના માણ ગવર્નરની વિધવા બાનુ જોન જે બેંગલોર નું આતિથ્ય સ્વીકાર્યું હતું એ બાનુના જેવી ઉચ્ચ શિક્ષણ અને સંસ્કારવાળી સ્ત્રી અતિ વિરલ હોય છે તેણીનો ધર્મભાવ અસાધારણ હતો તેણીએ પોતે મને કહ્યું છે કે, સ્વામીજી જેટલા દિવસ (આશરે એક મહિનો) તેને ત્યાં અતિથિતરીકે રહ્યા હતા તે દરમિયાન તેઓશ્રીની કથાવાર્તા માં જે આચારવિચારમાં ઉત્તમ વ્યવહાર સિવાય અન્ય કશું જ એક ક્ષણ માટે પણ જોવામાં આવ્યું નથી, એટલું જ નહિ, પણ તેમની હાજરીથી ઘર બધું જાણે ‘અચ્છ મંગળ પ્રવાહ’થી ઉભરાઈ જતું લાગતું મિત્રિસ બેંગલોરુ ઘર હોડયા પછી સ્વામીજી એક પખવાડીઈ ઝોનરેખા દેસસ ઠંબુ પામરના અતિથિ થયા હતા એ શ્રીયુત પામર ‘અખિલ જગત મહામેળા’ના * અધ્યક્ષ હતા તે પહેલાં તેઓ સ્વેનમાં સંયુક્ત સંસ્થાનો તરફના એકથી તરીકે પણ સ્કી આવ્યા હતા તથા સંયુક્ત સંસ્થાનોની મહાસભાના સભાસદ પણ હતા એ મુદ્દસ્થ અત્યારે પણ જીવિત હોઈ તેમનું વય એશી ઉપસતું છે

મારી અગત્ર માર્હિતીપરથી પણ હું ઠહી થકુ છું કે, જે થોડાક વર્ષ મને સ્વામીજીના ગાઠ પરિચયમાં રહેવાનું

પ્રાપ્ત થયું તે દરમિયાન તેઓમા આદર્શ તેમજ આચરણમા ઉચ્ચતમ ભાવ સિવાય કાંઈ પણ મને જણાયું નથી

આહા ! સ્વામીજીએ કોનો પ્રેમ આકર્ષ્યો નથી ! એક મનુષ્ય તેમના જેટલું નિર્મળ અને નિષ્કલક હોઈ શકે, એ વાત તો, તેમનો પરિચય ન થયો હોત તો મારી કલ્પનામા પણ ઉતરી શકત નહિ ! અને તેમની એ જ બાબત-એ જ ગુણ-તેમના વ્યક્તિત્વને અન્ય સકળ મનુષ્યોથી મોખું પાડે છે તેઓશ્રી અમારા દેશની સર્વશ્રેષ્ઠ રૂપવાવણ્યવતી લવના ઓના સસર્ગમા પણ આવતા, પરંતુ શારીરિક સૌંદર્ય તરફ તેમનું ચિત્તજ અકર્ષાતું નહિ. તેઓ ઘણી વાર કહેતા કે ‘ મને તમારા દેશની મુતીફલુ બુદ્ધિવાળી વિદુષી સ્ત્રીઓ સાથે તર્કબુદ્ધિમા ઉતરવાનું ગમે છે, મારે માટે તો એ એક નવોજ અનુભવ છે, કારણ કે અમારા દેશમા તો સ્ત્રીઓ બહુધા પડદો પળારી હોય છે ’

તેમની રહેણીકહેણી બાળક જેવી સરળતાવાળી હોઈ લોકોને તે અતિશય મોહ પમાડતી હતી મને યાદ છે કે, એક દહાડો તેઓશ્રી “ અદ્વૈતાનુભૂતિની પરાકાષ્ઠા ”નું સુદર વર્ણન કરી એક અત્યંત આકર્ષક વ્યાખ્યાન આપ્યા પછી બીજા ક્ષણે જીના આગળ છેક લોચનનીએ ઉભા હતા તેમના ચહેરાપર બેદિલી અને મુગ્ધવલ્લુનો ભાવ હતો લોકો ઉપર નીચે જતા આવતા હતા—કોઈ પોતાના વચ્ચે લાવવા તો કોઈ બીજા હેતુથી એટલામા તેમનું મુખારવિદ્ એકા એક પ્રકૃષ્ટિત બની ગયું, અને તેઓ બોલી ઉઠ્યા કે “ હા, સમજ્યો ! ઉપર ચઢતી વખતે પુરુષો સ્ત્રીઓની આગળ ધાય છે, અને નીચે ઉતરી વખતે સ્ત્રીઓ પુરુષોની આગળ ધાય છે નહિ વા ? ’ તેમની ચૌર્વાત્ય શિક્ષા-દીક્ષાને પરિણામે તેઓશ્રી આચારમર્્યાદાના ઉદવધનને આતિથ્યના નિયમોના ભગતરીકે લેખતા હતા

જે લોકો તેઓશ્રીના જીવનમા કલ્પેલા કાર્યોમા સહકાર અને સહાય આપવાને ઉત્સુક હતા તેમના વિષે વાન નીકળતા એક દિવસ તેમણે મને કહ્યું હતું કે, એ લોકો સાત્ત્વિક હોવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે પોતાની એક શિષ્યા વિષે તેઓશ્રીને ભારે આશા હતી તેવીમા ભાવિ ત્યાગવેગઅ

તેઓશ્રીને ખચિત જણાયલો હોવો જોઈએ. એક દહાડો મને એકલી જોતા તે બાઈ કેવી જાતનું જીવન ગુજારે છે, અને લોકોની સાથે કેવી રીતે મળેહળે છે, એ વગેરે અનેક પ્રશ્નો મને તેઓશ્રીએ પૂછ્યા; અને તે બધાનો મેં યથોચિત ઉત્તર આપ્યા બાદ તેમણે મારા મુખ સામું ચિત્તિ આશ્રહલ્યા લાવપૂર્વક જોઈને પૂછ્યું કે “અને વળી તે ખૂબ સાત્ત્વિક પણ છે ને ?” જવાબમાં મેં કહ્યું કે “હાજી, બહુજ સાત્ત્વિક.” એ સાલજતાજ તેઓશ્રીનું મુખારવિદ આનંદથી હસી ઉઠ્યું, તેમના નેત્રોમાથી દિવ્ય જ્યોતિ નીસ રવા લાગી, અને ઉત્સાહભરે બોલ્યા કે મને પણ એમજ લાગ્યા ક્યું છે મારા કલકત્તાના કાર્ય માટે મને તેની જરૂર છે.” તે પછી તેમણે હિંદી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ અર્થે કલ્પી રાખેલી કાર્યપ્રણાલીની વિગત તથા એ સંબંધમાં તેમણે પોતે જે જે આશાઓ સેવેલી તે મને કહી સંભળાવી તેઓશ્રી રહી રહીને કહેતા હતા કે “તેમને કેળવણીની જરૂર છે, એ માટે અમારે કલકત્તામાં એક વિદ્યાલયની સ્થાપના કરવી જોઈશે” સ્વામીજીના આ સંકલ્પ મુજબ પાછળથી ત્યાં એક ‘મહિલા વિદ્યાલય’ ભગિની નિવેદિતાદ્વારા સ્થાપિત થયું છે, અને તેમાં સ્વામીજીની ઉપરોક્ત શિષ્યાએ પોતાનો સાથ આપ્યો છે. મજકુર બાઈ કલકત્તા શહેરની એક ગલીમાં રહે છે, અંગ ઉપર સાડી પહેરે છે, અને વિદ્યાલયની બાળાઓની એક માતાની માફક યથાસાધ્ય સેવા રક્ષા કરે છે સ્વામીજી સાથેના મારા પ્રથમ પરિચય વખતે એ બાઈ મારી સાર્થીદાર હતી. કેમકે અમે બન્નેએ સાથે મળીને આચાર્ય દેવને ડુંડી કાઢીને અમને પોતાને શિક્ષાઉપદેશ આપવાને વિનવ્યા હતા એ શિયાળાની મોસમમાં તેઓશ્રીએ ડિટ્રોઇટ નગરનાં નરનારીઓના ચિત્ત આકર્ષી લીધા હતા. શિક્ષિત મંડળમાં તેમની પ્રસિદ્ધિ પુષ્કળ થઈ હતી, અને તેમની સાથે વાતચીતનો લાભ લેવાને લોકો ટાપી રહ્યા હતા દૈનિક યત્રોમાં તેમની રહેણીકરણી અને નીતિરીતિના સમાચાર આવવા લાગ્યા હતા. એક છાપામાં તો ગંભીર ભાવ સાથે છાપવામાં આવ્યું હતું કે “મરીનો ભૂકો છાટેલુ માખણુ અને રોટી એ તેમનું સવારનું ખાણુ છે !” એટલે તો

દગલાખંધ ચિટ્ટીઓ ને નિમંત્રણપત્રો તેમને આવવા લાગ્યાં, અને આખું ડિટ્રોઇટ વિવેકાનંદજીના ચરણોમાં ઝૂક્યું.

ડિટ્રોઇટ તેમને હમેશ બહુ વહાણું રહ્યું હતું. ત્યાંનાં રહીશોએ તેમના પ્રત્યે દર્શાવેલા જાવ અને માયાણુ વ્યવહારની તેઓથી કદર કરતા. એ વખતે હજી અમને તેમના વિશેષ પરિચયમા આવવાનો અુયોગ મળ્યો નહોતો, કિંતુ તેમનાં વ્યાખ્યાનો અને કથાવાર્તાઓ સાંભળવાને અમે નિયમિત જતાં; જે કંઈ સાંભળીએ તે ઉપર મનન કરતાં; અને મનમાં ગાંઠ વાળી હેતાં કે, કોઈ ને કોઈ પ્રસંગે તેમની સુહાસીત લેવી જ લેવી. તે પછી લંગલગ બે વર્ષ સુધી તો અમને પત્તો લાગ્યો નહિ; એટલે અમે ધારી લીધું કે, તેઓથી કદાચ હિંદ પાછા ફર્યા હશે પરંતુ એવામાં એક દહાડો બપોર પછી એક મિત્ર મારફત સમાચાર મળ્યા કે, તેઓશ્રી હજી આ દેશમાજ (અમેરિકામાંજ) છે અને ઉનાળાની ઋતુ “સહસ દ્વીપોદ્યાન” ગાગળે છે, એટલે તો પૂછવું જ શું? તેમને નમે ત્યાંથી દુ હી કાટીને તેમની શિક્ષાદીક્ષાનો લાભ લઈશું જ, એ વા દહ સકલ્પ લાગે થીજે દહાડે સવારેજ અમે નીકળી પડ્યાં.

આ પછી અનેક તપાસને અંતે અમને તેમનો મેળાપ થયો તેઓથી એ જનકોલાહલથી હર આવીને એકાંતમાં વાસ કર્યો હતો. એ અવરથામા તેમની શાંતિમાં જંગ પાડવાની ધમ્મતા અમે માદરો છે, એ વિચારથી હવે અમે જહીવા લાગ્યા, કિંતુ અમારા અંતરમાં તેમણે એવી તો ધગશ પ્રકટાવી હતી કે તેનું બીજ કશાથી નિવારણ થઇ શકે તેમ નહોતું. તેથી એ અફળુન વ્યક્તિ અને તેના ઉપદેશના સંબંધમાં અમારે વધુ જ્ઞાન મેળવ્યેજ છૂટકો હતો. વખત અંધારી ચાલતો હતો, વરસાદનાં ઝાપટાં પડ્યે જતા હતાં, અને અમે પણ ઘણા પ્રવાસથી થાકી ગયાં હતાં; તથાપિ તેમનો સાક્ષાત્કાર સાંધ્યા સિવાય અમને શાંતિ વળે તેમ નહોતું મનમાં શકા ઉડવા લાગી કે, તેઓ શું અમને શિષ્યાતરીકે સ્વીકારશે? અને ન સ્વીકારે તો પછી અમારી શી ગતિ? સાચે એવો પણ વિચાર આવ્યો કે, જે વ્યક્તિને અમારી કશીજ માહિતી નથી, તેને મળવા અમે સેંકડો ગાઉ નીકળી આવ્યાં, એ ખરેખર મૂર્ખાઈનું કામ

કયું છે. એમ છતાં અમે એ ગાઠ અંધકાર અને વરસાદનાં ઝાપટાં વચ્ચે પણ સુખે દુઃખે ટેકરીપર ચઢવા લાગ્યાં. અમારી સાથે એક ક્ષનસવાળો લોભિયો હતો. તેને અમે માર્ગ દેખાડવા માટે પૈસા પરદીને સાથે લીધો હતો. પછીથી આ પ્રસંગનો ઉલ્લેખ કરતાં આચાર્યશ્રી કહેતા કે “મારી જે શિષ્યાઓ, કે જે મને સેંકડો ગાઉનો પંથ કાપીને આવી મળી છે અને તે પણ રાત્રિના અંધકારમાં અને વરસાદની ઝડીઓ વેદીને” તેઓશ્રી પાસે પહોંચતાં શું કહેવું ને કૃમ ખોલવું તે અમે આગળથીજ મનમાં ગોઠવી રાખ્યું હતું. પણ જેવું અમને સમજાયું કે સાચમાચ અમે તેમની પાસે આવી પહોંચ્યાં છીએ, કે તરતજ ગોઠવી રાખેલા સઘળા વિચારો ને શબ્દો અમે ભૂલી ગયાં, અને અમારામાંથી એક જણી જેવા તેવા અસ્પષ્ટ અવાજે માત્ર એટલુંજ બોલી શકી કે “અમે ડિટ્રોઇટથી આવીએ છીએ અને મિસીસ પી. એ અમને આપની પાસે પાઠવી છે.” બીજાના મુખમાંથી પણ એટલુંજ નીકળી શક્યું કે “ઇસુ ભગવાન અત્યારે પણ જે ભૂતળ પર બિરાજતા હોત અને તેમની પાસે અમે જે ભાવથી ઉપદેશ માટે પ્રાર્થના ગુબ્બરત, તેજ ભાવથી અમે આપની પાસે આવ્યાં છીએ.” અમારાં એ વચન સાંભળીને તેઓશ્રીએ અમારા તરફ રનેડલીની નજરે નિહાળ્યું અને મીઠી વાણીથી કહ્યું કે “જે ભગવાન ઇસુના જેવી તમને અત્યારે ને અત્યારે સુક્ત કરી દેવાની શક્તિ મારામાં હોત—” તે પછી તેઓશ્રી એકાદ ક્ષણ વિચારમગ્ન ભાવે ઉભા રહ્યા, અને પછી એ મકાનની માલીક બાઇ કે જે તે વખતે ત્યાં પાસેજ ઉભી હતી, તેને સંબોધીને બોલ્યા કે “આ જે બાઇઓ ડિટ્રોઇટથી આવે છે, તેમને ઉપરને મજલે લઈ જાઓ; આજની રાત તેઓ અહીંજ ગાળશે.” પછી બહુ મોડી રાત સુધી અમે આચાર્યશ્રીની ઉપદેશવાણી સાંભળ્યા કરી. તેમણે અમારા પ્રત્યે તે પ્રસંગે તો વિશેષ લક્ષ આપ્યું નહિ, પરંતુ અમે વિદાય લેવા માંડી ત્યારે તેઓશ્રીએ અમને બીજે દહાડે સવારે નવ વાગે આવવાનું કહ્યું. અમે પણ બીજે દહાડે નિયત સમયે હાજર થઈ ગયાં, અને આચાર્યશ્રીએ તરતજ

અમને ગિપ્સીઓતરીકે ગ્રહણ કરી, તથા તેમના ત્યાંના કુટુંબના સહયોગથી આદરસહિત આમ ત્રણ આશુ અડાં તે વખત ના અમારા આનંદની શી વાત કરે !

અમારા ત્યાંના નિવાસ વિશે અન્ય એક શિષ્યાએ વિસ્તારપૂર્વક લખ્યું છે તેથી હું માત્ર એટલું જ કહીશ કે, તે આખો ઉનાળો અમે અવિનિશ્ચિત્ત આનંદમાં ગુન્તર્યો એ સ્થાનમાં જાધાનો તેમનાપર અપૂર્વ પ્રીતિભાવ હોવાથી તેમના માધુર્યનો પણ ખડું સુદર વિકાસ થયો હતો.

અમે ત્યાં જાર જણાવતા, અને અમોને એમ લાગતું હતું કે જાતે જન્મત ઇશ્વર-શક્તિએજ પ્રાચીન સમયના ઇસાઈ શિષ્યોની જેમ સ્વામી વિવેકાનંદમાં પણ પ્રવેશ કર્યો છે. એક દહાડો માયકાએ ત્યાગમાહાત્મ્યના વિવેચન દરમિયાન ભગવાદારી યતિજનોના આનંદ અને સ્વતંત્રતાનું વર્ણન કરતા કરતા તેઓશ્રી એકાએક ઉઠી ગયા, અને ઘોડીજ વારમાં ત્યાગવૈરાગ્યની પગકાષા પ્રદર્શિત કરતી 'સન્યાસીનું ગીત' એ નામની કવિતા લખી કાઢી અને લાગે છે કે, તેઓશ્રીના એ વખતના પ્રમાણ ધૈર્ય અને દામગીલાએજ અને સૌથી વધારે મુન્ધ કરી હતી એક પિતા પોતાની સતતિને જેવી નજરે જુએ તેવીજ નજરે તેઓશ્રી અમને જોતા હતા—જેકે અમારું માનના અનેક તો તેમના કરતા ઉમરે ઘણા મોટા હતા સવાળના વર્ગની કથાવાર્તાઓ સામગ્રતા મને પાર પાર એમ ઘર્ષ આવતું કે તેઓશ્રીએ પરમાત્મસાક્ષાત્કાર કર્યો છે પછી તેઓ એ ખડમાથી ચાલ્યા જતા અને પાછા ઘોડીજ વારમાં આવીને કહેતા કે “ હવે હું તમારે માટે એક જનાવવાને ભડિ છું ” અને ખરેજ, કેવા ધૈર્યની ગાયે તેઓશ્રી ભઠ્ઠીની પાળ પામે ઉભા રહી અમો અર્વ માટે એકાદ દિહી વાની તૈયાર કરવામાં મશ્ગુલ થઈ જતા. દિશ્વમ્ભાના અમારા છેલ્લા નિવાસ દરમિયાન એક દહાડો તેમણે અમારે માટે અત્યંત આદરિત કદી બનાવી હતી એ રીતે અદ્ભુત પ્રતિભાગાળી,

* પશ્ચિમના મુત્તામાં ૭ તીથમાં ઉભા દુનાની વ્યવસ્થા થાય છે, અને તેમાં પગ ઉભા ઉભા પિવાની મોજતા થાય જ આવળા દેશમાં પારંગીઓના ઘરોમાં પણ કરીને એની ગોમળ થાય જ અનુસાદક

પંડિતશિરોમણિ, જગવિખ્યાત આચાર્યદેવ શ્રોત્રવિવેકાનંદ સ્વામી પોતાના શિષ્યોની ઝીણી ઝીણી જરૂરીઆતો પણ સ્વહસ્તે પૂરી કરી આપતા હતા—શિષ્યોને માટે એ કેવું અપૂર્વ દૃષ્ટાંત ! એ બધી વખત તેઓશ્રી કેટલા બધા કોરાળ, અને માયાળુ દેખાતા ! એવી એવી કેટલી બધી પુણ્ય સ્મૃતિઓ તેઓશ્રી અમોને વારસામાં આપતા ગયા છે !

એક દહાડો સ્વામીજી અમોને એક કહાણી કહી સાંભળાવતા હતા કે જે કહાણીએ તેમના જીવન પર સૌથી વિશેષ પ્રભાવ પાડ્યો હતો. બાલ્યાવસ્થામાં પોતાની ધાવને મોઢે એ કહાણી તેમણે વારંવાર સાંભળી હતી, અને એમ વારંવાર સાંભળવા છતાં તેના પર એમને કદાચિ કંટાળો આવ્યો નહોતો. એ કહાણી હતું અહીંયાં, બનતાં સુધી તેમના પોતાનાજ શબ્દોમાં આલેખું છું.

એક વિધવા બ્રાહ્મણીને એક પુત્ર હતો. બ્રાહ્મણી બહુજ ગરીબ હતી અને તેનો છોકરો બહુ નાનો હતો; પણ એ રહ્યો બ્રાહ્મણપુત્ર; એટલે તેને લખવા વાંચવા પૂરતું શિક્ષણ તો આપવુંજ જોઈએ. પરંતુ એ વાત કેવી રીતે શક્ય બને ? ગરીબ બિચારી બ્રાહ્મણી જે ગામમાં રહેતી હતી, ત્યાં તો કોઈ શિક્ષક કે અધ્યાપક હતો નહિ, તેથી શિક્ષણ સારૂ બાળકને પાસેના ગામે જવું પડતું. એ જ ગામોની વચ્ચે એક નાની ઝાડી આવતી હતી તે એ બાળકને વટાવવી પડતી હતી. બીજા ઉચ્છ્રાધાન દેશોની માફક હિંદમાં પણ પ્રાતઃકાળમાં તથા બપોર પછી એમ જ વાર ભણાવવાનો ક્રમ રાખવો પડે છે, કાશ્વ કે બપોરે એટલો તાપ પડે છે કે કોઈ પણ કામ ચંઈ શકે નહિ. આવું હોવાથી એ બાળકને નિશાળે જતી વખતે, તેમજ ઘેર આવતી વખતે રોજ થોડો ઘણો અંધકાર નડતો. અમારા દેશમાં (સ્વામીજી કહે છે) જેમની પાસે દ્રવ્યતું સાધન નહોત, તેમને ધર્મશિક્ષણ મફત આપવાનો વહિવટ પરંપરાથી ચાલ્યો આવે છે; તે મુજબ બાળકને શિક્ષણ તો વિના ખર્ચે મળવા લાગ્યું, પરંતુ તેને માટે એને રોજ ઝાડીમાં ને જંગલમાં રહીને જવું—આવવું પડતું, અને કોઈનો સંગાથ નહિ હોવાથી તેને રોજ બીક લાગતી. પછી એક દહાડે તેણે માને કહ્યું કે “મા ! મારે

રાજ રાજ એ સયાનકે ઝાડીમાં ઘડીને એમ્લો જવુ આવવુ
 પડે છે, ત્યારે બહુ-જ બીક થાગે છે બીજા હોદ્દા સાથે તો
 ચાકર આવે બધે છે એટલે તેઓ તો તેની સાથે વાતચીત
 પણ કરી શકે, પણ મારી સાથે તો કોઈ નહિ, એટલે
 મા! મારી સાથે પણ ચાકર ન ભેંધએ ?” બાળકના વચન
 સાંભળી તે ગરીબ માતાએ જવાબ આપ્યો કે “ એટા!
 હું ખની વાત શું કહું ? હું એટલી બધી નિર્ધન છું કે તારી
 ભેડે ચાકર નાટકવા જેટલું મારી પાસે સાધન નથી. ” તે
 પછી બાળક પ્રશ્ન કર્યો કે “ તો પછી મારે કેમ કરવું ?”
 એમ્લો માતાએ કહ્યું કે “ ભે, એક કામ કરજો એ ઝાડીમાં
 તારો બધો ગોપાળ કૃષ્ણ રહે છે, તેને તારે હાક મારવી,
 એમ્લો તે આવીને તાર જતન કરશે અને પછી તું પણ
 એમ્લો અદુલો નહિ રહે ” બીજે દિવસે બગડે એ જગલ
 મા પેચતાજ હાકો પડવા માડી કે “ગોપાળભાઈ, ગોપાળ
 ભાઈ! તમ અહીં છો કે ? ” અને તેના પ્રત્યુત્તરમાં એને
 સ્વલગાયું કે “ હા, છું ભાઈ ! ” એટલે પછી બાળકને
 પૂતી ચાતના નળી ગઈ અને તેની બીક હમેશને મારે
 ટળી ગઈ પછી તો એ જગલની ઝાડીમાંથી તેનીજ ઉંમ
 નો એક બાળક રાજ નીકળી આવ્યો અને તે એની સાથે
 મતો ને ગેલ કન્તા જગલમાં ચાલતો હવે તો એ બ્રાહ્મણ
 બહુના મનમાં જગલે દહેશત કે હું બાભામ રહ્યો નહિ
 ! પછી કેટલેક દહાડે શુનશ્વના પિતાનું અવસાન થવાથી
 હિંદુસ્તાનના રીતગિવાજ મુજબ એક મોટું મરવરણ પર્વ
 ઉજવવાનું હતું અમા બધા વિદ્યાર્થીઓએ શુરુજીને કંઈ ને
 કંઈ ભોજન મમપણ કન્વાની હતી, એટલે આપણે આ દિવસ
 બહુક પણ પોતાની મા પાને જઈને કહેવા લાગ્યો કે “ મા!
 બીજા વિદ્યાર્થીઓની પેઠે મારે પણ શુરુદેવને કંઈક ભેટ
 અપવી છે, તેથી મને કંઈ ખરીદી આપ ” માએ કહ્યું કે
 ‘ ભાઈ ! હું તો માવ સાધનલીન છું ” એટલે બાળકે દૂસરા
 બતા બતા પૂછ્યું કે “ ત્યારે મારે શું કરવું ? હે મા!
 એનો શો હલાજ ? ” આખરે માતા બોલી કે “ગોપાળભાઈ
 ની પાને જઈને માગજો ” એ સાંભળી બાળક જગલમાં
 ગયો અને મોટે ઘાટે પૂજવા લાગ્યો કે “ અરે એ ગોપાળ

ભાઈ ! ગુરુ મહારાજને લેટ મૂકવા સારૂ મને કેંઈ આપશે કે ? ” એટલામાં તો તેની આગળ એક દૂધથી ભરેલી લોટી આવી રજુ થઈ ગઈ. બાળકે કૃતરાતાથી ઉભરાતા અંતઃકરણે તે લોટી ઉંચકી લીધી અને ગુરુજીને ઘેર પહોંચી જઈ એક બાણુ ઉભો રહીને કેઈ નોકર તેની લેટ ગુરુજી પાસે લઈ જાય તેની રાહ જોવા લાગ્યો. પરંતુ બીજી લેટસામગ્રીઓ એવી લલકારાર અને નવાઈભરી આવતી હતી કે ઘણી વાર થયા છતાં નોકરોએ તેની તરફ લક્ષ આપ્યું નહિ. પછી બાળકે પોતેજ માટે ઘાંટે કહ્યું કે “ ગુરુજી ! આ હું આપને માટે લેટ લાવ્યો છું. ” તે સાંભળી ગુરુજીએ જોયું તો એની આંખેલી લેટ નજીવી લાગવાથી તોછડાઈભરેલા અવાજે એક નોકરને હુકમ કર્યો કે “ જો, પેલો પણે ઉભો ઉભો ટક ટક કરી રહ્યો છે, તો એનું આંખેલું દૂધ એક પ્યાલામાં ખાલી કરી લઈ એને વિદાય કરી દે. ” એટલે નોકરે દૂધની લોટી ઠાલવી લીધી. પરંતુ કેવું આશ્ચર્ય ! તે લોટી ખાલી થઈ ન થઈ કે પાછી ભરાઈ ગઈ, અને તે એટલી બધી વાર કે નોકરથી તે કેમ કરી ખાલી થાય નહિ ! એ જોઈને સૌ કેઈ અકિત થઈ ગયા ને તે બાળકને પૂછવા લાગ્યા કે “ આ શો અમત્કાર ! આ લોટી તને ક્યાંથી મળી ? ” બાળકે કહ્યું કે “ એ લોટી ગોપાળભાઈએ જંગલમાંથી આપી છે. ” એ સાંભળતાં તો બધાં એકીસામટાં બોલી ઊઠ્યાં કે “ શું ! શું ! તેં શ્રીકૃષ્ણને ભાળ્યા છે, અને આ લોટી તેમણેજ તને આપી છે ? ” બાળકે કહ્યું કે “ હા, અને વળી તે રોજ મારી સાથે ખેલે છે. તથા હું નિશાળે જઈ આવું છું, ત્યારે મારી સાથે સાથે ચાલે છે. ” એ સાંભળીને બધાં કહેવા લાગ્યાં “ શું કહે છે ! તું શ્રીકૃષ્ણની હારે હીંડે છે ને ખેલે છે ? ” ગુરુદેવે પણ પૂછ્યું કે “ અમને ત્યાં લઈ જઈને તેને દેખાડી શકીશ ? ” બાળકે કહ્યું કે “ હા દેખાડીશ. મારી સાથે ચાલો. ” પછી બાળક તથા ગુરુજી તે જંગલમાં પહોંચ્યા અને બાળક રોજના મહાવરૂ પ્રમાણે હાંક મારવા લાગ્યો કે “ ગોપાળભાઈ ! આ મારા ગુરુજી આવ્યા છે, તમે ક્યાં છો ? ” પણ કશો ઉત્તર સંભળાયો નહિ. બાળકે બહુ બૂમો પાડી પણ ઉત્તર મળ્યો નહિ; એટલે પછી તે રડતો રડતો

બોલ્યો કે “જોપાળબાઈ! એક વાર તો આવી જાઓ, નહિ તો બધાં મને બૂકો કહેશે ” એટલે બહુ આદેશી અવાજ સભળાયો કે “તું શુદ્ધ સત્ત્વવાળો હોવાથી તને મળીશ; પણ તારા શુરુ મહાશયને તો હજી મારાં દર્શન માટે અનેક જન્મ લેવા પડશે ”

સ્વામીજી આજો ઉતાળો “સહસ્રહીપોદ્યાન”મા શુભાર્યા પછી ઇંગ્લંડ પધાર્યા એ પછી ખીજી ૧૮૮૬ ની વસંતઋતુ મા તેઓશ્રી ઇંગ્લંડથી પાછા ફર્યા આ વખતે તેઓશ્રી ડિટ્રોઇટ જે અઠવાડીઆ માટે આવ્યા તેમની સાથે તેમનો ‘સ્પીનોગ્રાફર’ શુડવીન હતો આ શુડવીન તેમનો અત્યંત વિશ્વાસુ આદમી થઈ ગયો હતો આ વખતે તેઓશ્રીએ ‘રિશિહુ’મા કેટલીક ખેલીઓ લાડે રાખીને ત્યાં મુકામ રાખ્યો હતો ‘રિશિહુ’-એ કુટુંબને રહેવા લાયકની એક નાની હાટેલ છે તેમા અનેક જણ સપરિવાર વાસ કરે છે. ત્યાંના-એ હાટેલના દિવાનખાનાનો તેઓશ્રી વર્ગને માટે તેમજ જાહેરવ્યાખ્યાનો માટે ઉપયોગ કરતા પરંતુ એ દિવાનખાનું એટલું મોટું ન હતું કે તેમાં ડિટ્રોઇટની વિશાળ જનસંખ્યાનો સમાવેશ થાય. આથી હુ ખની વાત છે કે, અનેકોને નિરાશ થઈ પાછા જવું પડતું દિવાનખાનું, ખારી ઓ, લર્ણાઓ, છના, ગરૂખા તેમજ પુસ્તકાલયનો ખંડ મુદ્દા એવા ખીચોખીચ ભગઈ જતા કે તેમા તલ જેટલી પણ જગા રહેતી નહિ આ વખતે તેઓશ્રી ભક્તિરસમાં ઝાકમઝોળ થયેલા હતા—ભગવત્પ્રેમ એજ તેમની બૂખ અને તરમ હતી તેઓને જાતે એક પ્રકારની ક્રિય થેલછા લાગુ પડી હતી પ્રેમમયી જગજગનની પ્રત્યેની તીવ્ર તાલાવેલીને યોગે તેમણે હૃદય ફાટું ફાટું થઈ ગયું હતું

ડિટ્રોઇટમા આ વખતે તેમણે છેલ્લું જાહેરવ્યાખ્યાન ‘જ્યેષ્ઠ’ દેવળમાં થયું હતું. સ્વામીશ્રીનો એક ભાવિક ભક્ત મી રાજિંગલુઈ ડ્રાસમેન એ દેવળના પાદરીતરીકે હતો. દિવસ રવિવારનો ને સમય સધ્યાકાળનો હતો. શ્રોતાઓની દડ એટલી જામી હતી કે અમને બીક લાગી કે લોટો અકળાઈ જઈને એ દઈ નવાબુની કરી બેઠે. ગરતાઓ ઉપર પણ બહુ દૂર મુખી લોકો દસોડમ ગોઠવાયા હતા, અને

ખીબ હબરોતે તો પાછા ફરવું પડ્યું હતું આ મળવર માનવસાગરને સ્વામીભાઈએ મત્રમુગ્ધ કરી દીધો હતો તેમના ભાષણનો વિષય હતો “પાશ્ચાત્ય જગત પ્રત્યે ભારતની વાણી” તથા “વૈશ્વિક ધર્મનો આદર્શ” તેમનું એ વ્યાખ્યાન અતિ ઉત્તમ અને વિદ્વતાભર્યું થયું હતું એ ગત્રે આચાર્યશ્રી જેવા ખીડ્યા હતા તેવા ખીલેલા મે તેમને કદી જોયા નથી તે મુખકાતિમા એવી કોઈ ઝમક જણાતી હતી કે જે આ પૃથ્વી ની હોઈ શકેજ નહિ મને લાગતું હતું કે, જાણે તેમનો આત્મારૂપી પક્ષી દેહપિંજરને તોડી ફેડી છટકી જવાની તજવીજ કરી રહ્યો છે, અને તેજ ઘડીએ મને તેઓશ્રીના દેહાવસાનનો પૂર્વાભાસ પહેલવહેલો થયો ઘણા વર્ષના પડતા પરિશ્રમને પરિણામે તેઓશ્રી છેકજ થાકી ગયા હતા, અને હવે તેઓશ્રી ઝાઝા દિવસ આ ભૂતળ પર રહેશે નહિ, તે એ વખતેજ મને તો સમજાઈ ગયું “ના, ના, એ તો અમરચુ” —એમ કરી મે ઘણું એ મારા મનને સમજાવવા કોશિશ કરી, પણ અતગતમા સમજી શક્યો નહિ —અર્થાત્ સ્વામીભાઈને વિશ્રામની જરૂર હતી, પરંતુ તેઓશ્રી અદરખાનેથી સમજી ગયા હતા કે તેમણે પોતાનું કાર્ય આટોપીનેજ જવું જોઈએ

આ પછી મને ઇ સ ૧૮૬૬ના જુલાઈમા તેમના દર્શન થયા તેઓનું સ્વાસ્થ્ય અતિશય બગડી ગયું હતું, અને લાંબા મસુદ્રપ્રવાસથી સુધરશે એવી માન્યતાથી પ્રેરાઈ ‘ગોવલડોન્ડા’ નામની સ્ટીમરમા તેઓ કલકત્તા બદરેથી ઇંગ્લંડના પ્રવાસે ઉપડ્યા સ્ટીમર ઇંગ્લંડના ‘ટિલબરી’ ડક્કામા દાખલ થતાજ તેઓ જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા કે તેમની એ અમેરિકન શિષ્યાઓ ત્યાં બદરમાજ ઉભી છે! તેઓશ્રી અમુક દિવસે હિંદુસ્થાનથી ઇંગ્લંડ આવવા ઉપડવાના છે, એ સમાચાર ગેક હિટ્ટી માનિકમા વાચવા ઉપરથી અમે વિનાવિવજે તેમને મળવા અમેરિકાથી ઇંગ્લંડ આવી પહોંચી હતી કારણ કે સ્વામીભાઈના સ્વાસ્થ્ય વિષે જે હકીકત અમને વાચવા મળી હતી, તે પરથી અમને ખૂબ દહેશત ઉપજી હતી

સ્વામીભાઈ આ વખતે અતિશય રોગી થઈ ગયા હતા,

અને દેખાવમાં પણ નાના બાળક જેવા પાતળા થઈ ગયા હતા. તેમની ગંદેડીકંડી પણ બાળકતા જેવી જ ! આ સમુદ્ર ધ્રુવાશ્રયી એમની લબિષતને કંઈક ફાયદો થયેલો. એક અમને પૂછ આનંદ થયો. આ વખતની સુસાક્ષીમાં સ્વામી તુરિયાનંદ તથા સગિની નિવેદિના સ્વામીજીનાં આશીર્વાદો આપ્યાં હતાં; અને હાલની નજીક આવેલા 'વિગ્નહત' નામના સ્થળે એક પ્રખ્યાત પુરાતન બાંધણીના મથાનમાં બેઠે સ્વામીજીનો ઉવાદો નહીં થયો હતો. સ્થાનક તો બહુ એકાંત અને શાંતિ-પ્રદ હતું અને બધાં ત્યાં એક મહિનો સુખચેનમાં રહ્યાં.

આ વખતે સ્વામીજીએ સર્વસાધાણુ આગમ કે ધં પણ લાગુ વ્યવસ્થા ન કરતાં જલદી જલદી સ્વામી તુરિયાનંદજી તથા અમેરિકન મિત્રો સાથે અમેરિકાનો ન્સતો લીધો. સમુદ્રની છાતી પર નાચતી સ્ટીમરમાં અમે દશ ચિન્મયગુણ દિવ્યો સ્વામીજીના અહવાસમાં ગાળ્યા. દરરોજ પ્રાતઃકાળમાં ગીતાજીનો પાઠ અને તે પર વિવેચન, સંસ્કૃત કવિતા અને કથાઓની નકલ અને અનુવાદ, તથા સુર સંગાથે પ્રાચીન વૈદિક નોત્રોનો પાઠ, એવો ક્રમ ચાલ્યો. સમુદ્ર શાંત હતો અને ગરે આંદની તેના વહસથળ પર અપૂર્વ રૂપેરી આદર વિખાસી દેતી હતી એ દશ દિવસની ગમે. અમારે માટે બહુ અસાધાણુ હતી આંગ થનાં સ્વામીજી ઉપરના તૃપ્તપર ટહેલના. આંદની ના પ્રકાશમાં તેમનું શરીર બહુ સાવચંજક દેખાતું. વચમાં વચમાં ટહેલવાતું બંધ કરી પ્રકૃતિદેવીની શોભાના વિષયમાં અમારી આગળ કંઈ ને કંઈ કહેતા, અને એલી ઉઠતા કે "આ બધી માયાગમ્યની વસ્તુઓ જો આટલી સુંદર છે, તોપણ વિચારી લુઓ કે, એમની પૃથ ને નિત્ય વસ્તુ ગ્હેલી છે, તેનું મૌલ્ય કેવું ને કેટલું બધું અલૌકિક હશે !"

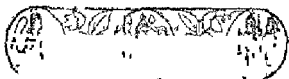
એક અન્યંત ગમણીય ગમે, કે ત્યારે પૂર્ણિમાનાં સૌમ્ય કિન્નોમાં જગત નાદી અને-હમી રહ્યું હતું, તે મનોહર સન્નિએ તેઓશ્રીએ અનેક શણકુષી એ અપૂર્વ ક્યમાધુરીનું શુષકુષ પાન કર્યાં કર્યું. પછી એકાએક અમારી તન્દ્ર જેઈને તથા સમુદ્ર અને આકાશ તરફ આંત્રણી ચીંધીને તેઓશ્રી બોલ્યા કે "લુઓ, કવિત્વની ઉદ્દેશી મીમા અત્યારે આપણી નજર આગે બરી થઈ છે,

એટલે પછી કવિતા ગાવાનું પ્રયોજનનું ક્યાં રહે છે ?”

એમ કલ્પોલ કરતાં કરતાં અમે સર્વ ન્યુયૉર્ક પહોંચ્યાં. ગુરુદેવની સાથે એ દશ દિવસો એવા તો પરમાનંદ અને ગાઢ સહવાસમાં ગુજરવાના અમને મળ્યા હતા કે ન્યુયૉર્ક આવી પહોંચતાં મનમાં યશું કે હજી મોડું આનંદ હોત તો કેવું સારું ? એ પછી મને સ્વામીજીનો મેળાપ થયો. ઇ. સ. ૧૯૦૦ની ૪થી જુલાઈએ એ દિવસે તેઓશ્રી પોતાની મિત્રમંડળી સાથે થોડા દહાડા ગુજરાવાને ડિટ્રોઇટ પધાર્યા હતા.

તેમનું શરીર ખરૂંજ સૂકાઈ ગયું હતું—જાણે કે ભાવ-મય શરીર—જાણે કે એ મહાન આત્મા હાડકાંસના પાંજરા-માં હવે વધુ વાર પૂરાઈ રહેવાને અનિચ્છુક હોય ! તથાપિ ખરૂં આશા નથી એવું જાણ્યા છતાં પણ તેઓશ્રીના આરોગ્ય-ની આશા અંતરમાં પોપાવા લાગી.

આ પછી મને તેમના દીદાર જોવાનો સુયોગ મળ્યો નહિ; કિંતુ મારી સાથીદાર બીજી શિષ્યાને “સ્વામીજી અમારો હમેશને માટે ત્યાગ કરી ગયા, તે પહેલાં કેટલાંક અઠવાડિયાં તેમના ગાઢ સહવાસમાં ગાળવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું હતું.” એ દુઃખદ પ્રસંગની વાત યાદ આવતાં તેનું હૈયું ભરાઈ આવી અપાર દુઃખ થાય છે. એ હૃદયલેદક દુઃખ અત્યારે પણ મારૂં સંગાથી થઈ રહ્યું છે; તથાપિ એ કષ્ટમાં પણ ઉંડે ઉંડે એક મહાન શાંતિ ખિંગાઈ રહી છે કે, પોતાના જીવનદ્વારા લોકોને સત્ય માર્ગ ખતાવવા સારું જે અસામાન્ય મહાપુરુષો ભૂતળ પર અવતરે છે, એવા એક મહાપુરુષનો સહવાસ અને કૃપાલાભ મને મળ્યો હતો. હવે એ લાભ અમારા જીવનમાં સંલવાતીત થઈ ગયો છે; તોપણ મળેલા લાભનું મહત્ત્વ વ્યારે હું પીછાતું છું, અને દરરોજ તેઓશ્રીનાં વચનેનો વિચાર કરતાં કરતાં તેમાં અવનવીન સૌન્દર્ય અને ગહનતર ભાવ રહેલો જોઈને ધ્યાનમગ્ન બની જાઉં છું; ત્યારે સાચેજ મને એવો આલાસ થાય છે કે જાણે કોઈ કહેતું હોયને કે—“તારી જીતી હવે ઉતારી નાખ, કારણ કે હવે જે સ્થાન પર તું જઈ ઉભી છે, તે તો મહાપવિત્ર ભૂમિ છે.”

દેવવાણી-અથવા પ્રભુપ્રેરિત વાતો

તા ૧૯ જૂન, ૧૮૯૫ વુધવાર

(સ્વામીજી બાર્ડોનલમાર્ચી સેન્ટ જોનનું બૅરપેલ કાઢી ને બોલ્યા કે “તમે સર્વ ખ્રિસ્તી હોવાથી આ વર્ગનો આનંદ ખ્રિસ્તી ધર્મશાસ્ત્રથીજ કર્યો ઉચિત સમજી છો.”)

જુએ, પ્રથમી શરૂમાળ સેન્ટ જોનનું આ વચન છે-
‘પ્રારભમા આનંદનું જ અસ્તિત્વ હતું એ શબ્દ, બ્રહ્મની સાથે વિદ્યમાન હતો, અને બ્રહ્મરૂપજ એ શબ્દ હતો.”

હિ હોયો આ ‘શબ્દ’ને માયા અથવા તો અવ્યક્ત બ્રહ્મને। વ્યક્તભાવ કહે છે કાન્હુ કે એ બ્રહ્મનીજ શક્તિ છે એ નિરપેક્ષ બ્રહ્મસત્તાને અથવા શક્તિ ‘પ્રકૃતિ’ એવા નામથી પણ ઓળખાય છે એ ‘પ્રકૃતિ’નો વિકાસ એ પ્રકારનો થાય છે આ ‘પ્રકૃતિ’ને આધારનું વિકાસ સામાન્ય મનુષ્યોના રૂપમા થાય છે, અને તેનો અસાધારણ વિકાસ શ્રીરામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, ઈસુ, (ગૌરામ, મહામહા (અલ૦), જગદેશ્વર, મહાવીર, કબીર, નાનક, સાર્નેધર) સમકુળજી વગેરે અવતારી પુરુષોદ્દેષે થાય છે એ નિશુંષુ બ્રહ્મના વિશેષ વિકસારૂપ ભગવાન હસુ ખ્રિસ્તને આપણે સામાન્ય પ્રયત્નથી જાણી શકીએ છીએ, તેથી પ્રથમ તો તેઓજ આપણે માટે ‘રોડ’ અથવા જાણવા યોગ્ય છે કારણ કે નિશુંષુ બ્રહ્મવસ્તુને તો અસામાન્ય પ્રયત્ન સિવાય આપણે જાણી શકતા નથી મતલબકે, સામાન્ય પ્રયત્નથી આપણે કાંઈ પરમ પિતાને (પરમાત્મદેવને-‘ગૌડ ધી દાધરને) જાણી શકતા નથી-જાણવાના અધિકારી થઈ શકતા નથી-પણ તેના પુત્રને (‘ગૌડ ધી સન’ ને) જાણી શકીએ પણ સામાન્ય મનુષ્યતરીકે આપણે જે યોગ્યતા અને જે સાધના સાધી શકીએ તેમ છીએ, તે જોતા આપણે અસા

માન્ય મહાપુરુષ દ્વારા, ચેગંબર અથવા અવતારદ્વારા, અને તેવાઓમાંના એક તરીકે—મનુષ્યરૂપે વિચરનાર ભગવાન ખ્રિસ્ત-દ્વારા પણ એ નિર્ગુણ પ્રદાને—પરબ્રહ્મ પરમાત્માને પામી શકીએ તેમ છીએ.

જૉનના પહેલા પાંચ શ્લોકોમાં ખ્રિસ્તી ધર્મનો સારાંશ સમાયેલો છે. કેમકે એ પ્રત્યેક શ્લોક ગહનમાં ગહન દાર્શનિક (શાસ્ત્રીય) સત્યથી ભરપૂર છે.

જે ઈશ્વર પૂર્ણ નિર્દોષ અને પૂર્ણ સ્વરૂપ છે, તે કદી દૂષિત કે અપૂર્ણ થતો નથી. તે અધિકારમાં પણ વસી રહ્યો છે, છતાં એ અધિકાર તેને મુદ્દલ સ્પર્શ કરી શકતો નથી. ઈશ્વરની દયા સર્વપ્રત્યે અને વ્યાપકતા પણ સર્વ કોઈમાં હોવા છતાં તેઓનાં પાપ એને સ્પર્શી શકતાં નથી. નેત્રમાં પીડા થતાં આપણે સૂર્યને ખીજી રીતે (વિરુદ્ધ ભાવથી) જોઈએ એ જાનવા જોગ છે, પરંતુ તેથી સૂર્ય કાંઈ બદલાઈ ગયો હોતો નથી. એ તો પ્રથમથી જોવો છે તેવો ને તેવોજ હોય છે. આપણને નેત્રવ્યાધિ થવાથી સૂર્યના સ્વરૂપમાં લેશ પણ વધઘટ થતી નથી. જૉનના ૧૯મા શ્લોકમાં “જગતનાં પાપ દૂર કરે છે”—જોવો જે ઉદ્દેશ્ય છે, તેનો અર્થ જોજ છે કે, કાઈસ્ટ આપણને પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ જતાવશે. ઈશ્વર કાઈસ્ટરૂપે જન્મ્યા તે મનુષ્યોને પોતાનું પ્રકૃત સ્વરૂપ દર્શાવવા માટેજ—અર્થાત્ આપણે પણ વસ્તુતઃ તો બ્રહ્મ-સ્વરૂપ છીએ તે સમજાવી દેવા માટેજ. એ દેવત્વપર આપણે જે મનુષ્યત્વનું આવરણ ઓઢી રાખ્યું છે તેને દૂર કરી દઈએ, એટલે આપણે પણ દેવભાવવાળા બની રહીએ તેમ છીએ—અર્થાત્ મૂળ રૂપમાં તો ભગવાન કાઈસ્ટ અને આપણા વચ્ચે કશોજ ભેદ નથી.

ત્રિનીટિ એટલે ત્રિપુટિવાદીઓ ‘ટ્રિનીટરિયનો’ * જે

* ‘ટ્રિનીટરિયન’ એટલે ‘પિતા’ ‘પુત્ર’ અને ‘પવિત્રાત્મા’ અથવા પ્રિયત, ઈશ્વર અને પરબ્રહ્મ-પરમાત્મા, એ ત્રણે એકજ પરમાત્માના આવિર્ભાવ દોઈ વસ્તુતઃ એ ત્રણે એકજ છે, એવું માનવાવાળો ખ્રિસ્તીઓમાં એક મંપ્રદાય છે. અને એ માનવાનાં અસ્વીકાર કરનાર બોળે જે પક્ષ છે, તે એમ કહે છે કે, ભગવાન કાઈસ્ટ એ માત્ર મનુષ્યજ દના.

બંગાળી અનુવાદ ઉપરથી

કાઇસ્ટ, તેનું સ્થાન આપણા જેવા સાધારણ મનુષ્ય કરતા બહુજ ઉચું છે, ત્યારે એકત્વવાદીઓનો (યુનિટેરિયનનો) કાઇસ્ટ ઈશ્વર નથી, પણ માત્ર એક સાધુ પુરુષ કિંવા સત છે એ બેમાથી એકે પણ આપણને સહાય કરી શકે તેમ નથી પરંતુ જે કાઇસ્ટ ઈશ્વરનો અવતાર છે અને જેને પોતાનું ઈશ્વરપણું વિસ્મૃત થયું નથી, તેજ કાઇસ્ટ આપણને સહાયકારક થઈ શકે છે એમ તેનામા કાઇ જાતની અપૂર્ણતા હોતી નથી આ અવતારોની તુલના નાટકના પરવારેલા ખાત્રોની સાથે કરી શકાય જે ખાત્રોનો ભાગ પૂરેપૂરો ભગવાઈ ગયો હોય તેમનું કંઈજ પ્રયોજન એવમા રહેતું નથી, તોપણ પ્રેક્ષકોને કેવળ આનંદ આપવા ખાતર તેઓ ફરીને રંગ ભૂમિપર આવે છે, તેમ સુસ્ત થયેલા મહાપુરુષો પણ લોકોના કલ્યાણને માટે ભૂતલાપર અવતરે છે સંસારની કેઈ જાતની મલિનતા એ મહાપુરુષોને વળગી શકતી નથી તેઓ તો માત્ર આપણને શાશ્વત કલ્યાણનો પથ બતાવવાજ આપણા જેવા મનુષ્ય થઈને આવે છે, અને આપણી પેઠેજ માથાના પાશમા બધાયેલા જણાય છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો તેઓ કદાચિ મધ્યસ્થ નહિ હોઈ સ્વભાવ થઈજ સદા સર્વદા મુક્ત હોય છે

x x x x

મગળકારી શુભ સત્ત્વ સત્યની સમીપની વસ્તુ છે ખરી, પણ તે વાસ્તવિક મૂળ સત્ય તો નથીજ શો ઉપાય કરવાથી આપણને અશુભ સત્ત્વ કશી અસર ન કરી શકે તે શીખી લીધા બાદ, મગળ વસ્તુથી આપણને હર્ષશોક પણ ન થાય એની ચાવી પણ મેળવી લેવી જોઈએ આપણને અતુલવસિદ્ધ થવું જોઈએ કે, આપણે વાસ્તવિક રીતે મગળ અમગળ બનેથી પર છીએ એ શુભ અશુભ બનેનું જે મૂળ છે, તેનેજ આપણે લક્ષ્યસ્થાન બનાવવું જોઈએ તેની સાથે એ પણ સમજી જવું જોઈએ કે, મગળ-અમગળ પેહી જ્યાં એકત્ર પછી અસ્તિત્વ હોય ત્યાં બીજાનું પણ હોવાનુંજ ખરું જોતા તો મગળ-અમગળ એ બન્ને એકજ વસ્તુ હોઈ દેવતાનો આશાસ થવો એ તો આપણા મનનુંજ કારણ છે મન જ્યારે સ્થિર અને શાંત હોય છે, ત્યારે

મંગળ-અમંગળ કિંવા શુભ-અશુભ કશાનો તેને સ્પર્શ થતો નથી. તમે પણ શુભાશુભના કારણરૂપ બંધનને છેદીને છૂટા થઈ બાકો, એટલે પછી એમાંનું કોઈ પણ તમને વળગી શકશે નહિ. મુક્ત થતાંજ તમને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થશે અશુભ એ લોહાની બેડી છે, ને શુભ એ સુવર્ણની બેડી છે; પણ છે તો બન્ને બેડીઓજ. માટે એનાથી મુક્ત થાઓ, અને સમજી રાખો કે, કોઈ પણ શૂંબલા-કોઈ પણ બેડી તમારી મરજી ન હોય તો તમને બાંધી રાખવા સમર્થ નથી. પ્રથમ સોનાની શૂંબલાની સહાય લઈ લોહાની બેડી નાખો, અને પછી એ બન્ને શૂંબલાઓને ફેંકી દો. જે અશુભરૂપી કાંટો આપણા અંગમાં ખુપાઈ રહ્યો છે, એજ બાંહેડો એક બીજો 'શુભ' નામનો કાંટો નાખો, અને પછી લઇને પૂર્વના કાંટાને કાઢી અંતે એ બન્ને કાંટાને ફેંકી દો, ફેંકી દેતાંજ મુક્ત થઈ રહેશો.

x

x

x

x

જગતમાં હિંમેશાં દાતાનું આસન ઘેરુણું કરે. સર્વસ્વ આપી દો, અને પછી કશાની ચાહના ન કરો. પ્રેમ આપો, સ્નેહ અર્પો, સહાય આપો, સેવા આપો, જે જે કંઈ તમારી પાસે આપવા જેવું હોય તે સઘળું આપી દો; પરંતુ ખગ્ગર-દાર જે બદલામાં કશાની આશા કરી તો ! આપતી વખતે કોઈ પણ જાતની શરત કે કંઈ પણ ઇચ્છશે નહિ. તમે તેમ કરશો તોજ તમારા ગળામાં કોઈ શરત કે બીજા કશાનું ભેતરું નહિ પાડે. આપણે આપણી દાનમીલતાને ખાતરજ જે આપ્યે જમીએ છીએ તો ઈશ્વર પણ તેજ રીતે પોતાના પરમ ઉદાર ધોરણે (આપણને જે કોઈ લૌકિક વસ્તુ નહિ જોઈતી હોય તો) અલૌકિક વસ્તુ પામવાની યોગ્યતા આપ્યે જાય છે.

આપવાવાળો તો એકમાત્ર ઇશ્વરજ છે, જગતનાં બીજાં બધાંતો હુકાનદાર માત્ર છે.....ની સહીવાળી હુંડી, તેની કૃપા પામવા માટે નિષ્કામ (લૌકિક ઇચ્છા વિનાનો) પ્રયત્ન કર્યો કે તત્કાલ આવી પહોંચે છે અને તે તરત શીકરાય છે.

“ ઈશ્વર અનિર્વાચનીય પ્રેમસ્વરૂપ છે ”-તે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય વસ્તુ છે, છતાં તે “ જિતિ જિતિ અથવા આ, આ ”

કહીને લૌકિક આંખવડે બતાવી શકાય તેમ નથી.

X X X X X

આપણે જ્યારે કોઈ દુઃખ-કષ્ટમાં તથા પરસ્પર અથડા-મણમાં આવી પડીએ છીએ, ત્યારે જગત આપણને એક ઘોર ભયાનક સ્થાન જેવું લાગે છે; પરંતુ જેવી રીતે આપણે કોઈ બે કુરકુરીઆને પરસ્પર ગેલ કરતાં અથવા બચકંબચકી કરતાં જોઈએ છીએ, ત્યારે આરંભમાં તે તરફ વિશેષ લક્ષ નહિ આપતાં એવું માની લઈએ છીએ કે, એ તો એ બે જણ મઝા કરે છે, અને તે પણ એટલે સુધી કે વચ્ચે વચ્ચે એકાદને ખરેખર બચકું બેસી જાય તોપણ આપણને એમજ લાગે છે કે એથી કંઈ અનિષ્ટ થવાનું નથી—ઉલટું એ દશ્ય જોવામાં આપણને મઝા પડે છે. એજ પ્રમાણે સંસારમાં આપણી પરસ્પર મારામારી ને કાપાકાપી વગેરે બે કંઈ થાય છે તે બાધુજ ઈશ્વરની દૃષ્ટિમાં તો જોલ સિવાય બીજું કંઈજ નથી હોતું. ભગવાનને તો એથી માત્ર મઝાજ મળે છે.

X X X X X

(બિદાગ)

લાદી ગયું ભવસાગરમાં સુજ ડૂબે ડૂબે નાવ

મોહ-તુફાન ઝડી માયાની વાધતી, માડી બચાવ-

મન-માછીએ બની અનાહી, પડરિપુ હાથે સોપી દાંડી;

વાયુ વિષમ ને હાંકી હોડી, ના, ના, કદી ઉગરાય—લાદી૦

ભક્તિ-હલેસાં આલ્યાં તૂટી, શ્રદ્ધા-એકી ગઈ છે બીડી;

ન ખસે કોશિશ કરતાં ક્ષેપિ, માત હવે થું થાય ?—લાદી૦

અવરઉપાય ન દેખું હાવે, કોણ અહો અહીંથીજ બચાવે?

ઓ દુર્ગે ! તારો તો ફાવે, નામ તણો ધરું ભાવ !—લાદી૦

લાદી ગયું ભવસાગરમાં સુજ ડૂબે ડૂબે નાવ:

મોહ-તુફાન ઝડી માયાની વાધતી, માડી બચાવ.

માતા ! તારો પ્રકાશ કંઈ માત્ર સાધુજનોમાંજ હોય છે અને દુર્જનોમાં નથી હોતો એવું નથી. પ્રેમીઓમાં જે પ્રકાશ રહ્યો છે, તેજ પ્રકાશ ખૂનીઓમાં પણ રહ્યો છે. બધાંમાં મા ! તુંજ ગદી છે; અને તુંજ તિરોહિત અને આવિ-ભૂત થાય છે. પ્રકાશનાં કિરણો મેલી અને ગંદી વસ્તુઓપર પડવા છતાં તે મેલાં કે અશુદ્ધ બનેલાં નથી, તેમ સ્વચ્છ અને

પવિત્ર વસ્તુઓ પર પડવાથી તેમના ગુણમાં કંઈ વધારો થતાડો થતો નથી પ્રકાશ તો સદાય શુદ્ધ અને ફેરફાર રહિત અવિકારી છે પ્રાણીમાત્રના આધારરૂપ એ સૌમ્યમા સૌમ્ય સ્વરૂપવાળી, સદાય શુદ્ધ સ્વભાવવાળી અને સદાય અપરિવર્તન શાળી એવી મા જગત્જનની પોતેજ ધિરાણ રહી છે

“ યા દેવી સર્વમૂતેષુ જેતનેચમિધિવતે ।

નમસ્તસ્યૈ નમસ્તસ્યૈ નમસ્તસ્યૈ નમોનમ ॥”

હુ ખ-કદમાને કુધાતૃષ્ણામાં, તેમજ સુખલોગમાં ને ઉદાત્ત ભાવોમાં પણ એજ માનુ સ્વરૂપ મોજુદ છે ત્યા આગળ એકે ભમરો મધુપાન કરી રહ્યો છે, ત્યા પણ મધુ પોતેજ તે ભ્રમરરૂપે મધુપાન કરી રહ્યા છે એ રીતે સર્વજ જગદીશ્વરનો-જગદ્ભાનો વાસ બાણી લઈને પછી એવી જ્ઞાની વ્યક્તિઓ નિદા-સ્તુતિ ઉભયનો ત્યાગ કરી દે છે ખાતી રાખેા કે, કંઈથી અને કશાથી તમારૂં કિંચિત પણ અનિદ કરી શકાય તેમ નથી શી રીતે કરી શકે ? શુ તમે સુખ નથી ? શુ તમે આત્મા નથી ? પ્રભુ આપણા પ્રાણના પણ પ્રાણ છે, અહુના પણ અહુ છે, અને ઓત્રના ઓત્રસ્વરૂપ છે *

આપણે સ સારમાં ચાલી રહ્યા છીએ અને આપણને પકડવા સિપાઇઓ આપણી પૂઠગ પૂઠળ છૂટેલા છે, એટલે જગતના મૂળમાં પરમાત્માનુ જે પરમ સૌદર્ય રહેલું છે તેનો કિંચિત આભાસ માત્રજ આપણે દેખી શકીએ છીએ પકડાઈ જવાના ભયને લીધે આપણે એવા તો વિહ્વલ થઈ રહ્યા છીએ કે તેથી આપણે અસત્યને સત્યતરીકે, અને જડને નેતન તરીકે માની લઈએ છીએ જડની અદર જે કંઈ સત્તા છે, તે તો કેવળ તેની પૂઠળ રહેલી છે અર્થાત્ આપણે જગત કહી જેને ઓળખીએ છીએ, તે પણ વાસ્તવમાં ઈશ્વરજ છે—પ્રકૃતિદ્વારા આવિર્ભૂત થતો પરમાત્માજ છે

તા. ૨૩ જૂન, રવિવાર

ધીટ અને નિષ્કપટ યાને નિખાલસ થાઓ; એટલે પછી લે કોઈ માર્ગ પર તમે ભક્તિ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક ચાલવા માંડશો તે માર્ગે પૂર્ણ પરતુની પ્રાપ્તિ તમને અવશ્ય થશે. સાંકળની એકાદ કડીને પણ કોઈ રીતે ને પકડી શકશો, તો પછી ક્રમે ક્રમે આખી સાંકળને તાણી લાવવાને તમે સમર્થ થશો. જાડના મૂળમાં જળવું સિંચન થતાં આખા જાડને પાણી મળી રહે છે; તેની પેઠે ભગવાનની પ્રાપ્તિ થતાં સર્વ કંઈ આવી મળે છે.

એકદેશીયતાનો યાને એકતરફીપણાનો ભાવ એજ દુનિયામાં સર્વ અનર્થનું મૂળ છે; તેથી તમે પોતાના પંડમાં જેટલી અધિક બાલુઓનો વિકાસ કરશો, અને જેટલા વિવિધ ભાવો ખીલવશો તેટલા પ્રમાણમાં તમારો અંતરાત્મા વધારે ખીલી ઉઠશે; અને જગતને તમે એ ગંધી દૃષ્ટિઓથી જોઈ શકશો—કોઈ વાર જ્ઞાનીની દૃષ્ટિથી તો કોઈ વાર ભક્તની દૃષ્ટિથી, એમ ભિન્ન ભિન્ન સમયે જુદા જુદા ભાવોએ જગતને અનુભવી શકશો. તમારી પોતાની પ્રકૃતિને એક વાર સુરિથર કરો અને પછી તેને જળવી રાખો—વળગી રહો. અમુક એકજ આદર્શને વળગી રહેવાની—એકનિષ્ઠ રહેવાની ચીવટ, એજ પરિવર્તનનો એકમાત્ર ઇલાજ છે. ને ઇષ્ટદેવમાં યથાર્થ ભાવ ભક્તિ હશે અને તમારી આંતરિક ઇચ્છા અને ભાવનામાં ચોરી જેવું—લોકિક ધનમાનાદિકની ઇચ્છા જેવું નહિ હશે યાને સંપૂર્ણ નિખાલસતા હશે, તો એ એક-નિષ્ઠાજ તમને એક ભાવમાંથી અન્ય સકળ ભાવો તરફ દોરવી જશે. દેવાલયો, મતસિદ્ધાંતો, વિવિધ અનુષ્ઠાનો ને વિધિઓ—એ બધું તો કુમળા છોડની ચોતરફ તેના રક્ષણ કરવા માટે વાઢ કરી લેવા જોઈએ છે; અને આગળ જતાં તો એક વૃક્ષતરીકે તેની ખિલવણી થવા કાળે એ વાડને પણ ભાંગી નાખ્યેજ છૂટકો છે; તેવી રીતે ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો, વેદ, બાઈ-બલ ઇત્યાદિ ધર્મથથો અને મતસિદ્ધાંતો—એ ગંધાં પણ અધ્યાત્મભાવરૂપી કુમળા છોડની આસપાસની વાઢ જેવા

હોઇને-કિલ્લેબંદી-તે 'સાધકને તેના પસંદ કરેલા માર્ગે' આગળ વધવામાં તેનું સંરક્ષણ કરે છે.

*

*

*

*

સમગ્ર સમુદ્રનું અવલોકન કરો, અને નહિ કે તેના છૂટા છવાયા તરંગોનું. એક કીરી અને એક દેવતા વચ્ચે જરા પણ ભેદભાવ ન જુઓ. એકે એક કીડો લગવાન ઇસાનો ભાંડુ છે. એક ખીજા કરતાં મોટો છે અને ખીજો તેના કરતાં હલકો છે, એવું તમે કદીજ શી રીતે શકો ? પ્રત્યેક પોતપોતાના સ્થાનમાં મહાન છે. આપણે જેટલા આ ભૂલોકમાં છીએ, તેટલાજ સૂર્યલોકમાં અને તારામંડળોમાં પણ છીએ. કેમકે આત્મા દેશકાળની મીમાઓથી પર-અનંત વિશાળ-હોઈ સર્વવ્યાપી છે. પ્રભુજીના ગુણગાન કરતું પ્રત્યેક મુખનું એ માર્ગનું મુખ છે, અને વિશ્વભરમાં જોનારી એકે એક આંખ મારીજ આંખ છે. આપણે ઠાઈ પણ ઠેકાણે સીમાબદ્ધ નથી યાને ઠાઈ પણ સ્થાન આપણને પૂરવા સમર્થ નથી. આપણે દેહ સાદાત્વ હાથનો નથી, પણ સમગ્ર બ્રહ્માંડ એ આપણે દેહ છે. આપણેજ જાદુગરની માફક જાદુઈ લાકડીના સંચાલનપૂર્વક સ્વેચ્છા મુજબનાં દર્શ્યો આપણી સમક્ષ ઉભાં કરીએ છીએ આપણે આપણાજ રચેલા મોટા જાગામાં લપાઈ રહેલા કરોળીઆ જેવા છીએ. કરોળીઆ જેમ પોતાના નિર્માણ કરેલા જાગાના હરકોઈ તંતુપર સ્વેચ્છા મુજબ આવ-જાવ કરી શકે છે, તેમ આપણે પણ કરી શકીએ. અત્યારે એ કરોળીઆને પોતે જે ઘોરક સ્થાનમાં રહેતો હોય છે તેનુંજ માત્ર જ્ઞાન ટોચ છે, પરંતુ વખત જતાં તેને સમગ્ર જાગાનું યથાર્થ જ્ઞાન થશે. આપણને પણ આપણું નાનું સંસ્કૃત શરીર અત્યારે ક્યાં છે તેનુંજ માત્ર જ્ઞાન છે, યાને જે તે સ્થાન પૂર્ણજ આપણું અસ્તિત્વ આપણે અનુભવી શકીએ છીએ, તથા એકજ મસ્તિષ્કનો કિંવા એકજ લેજનો ઉપયોગ આપણે કરી શકીએ છીએ; પરંતુ ત્યારે આપણે પૂર્ણજ્ઞાનની-કિંબદુના જ્ઞાનાવીન અવસ્થાને પ્રાપ્ત થઈશું, ત્યારે આપણે બધુજ જાણી શકીશું તથા સકળ લેજનો વ્યવહાર આપણને સાધ્ય થશે. અત્યારે પણ આપણે આપણા વર્તમાન જ્ઞાનને ખીલવીને એવું ગતિ-

માન કરી શકીએ તેમ છીએ કે તે પોતાની વર્તમાન સીમા છોડીને પૂર્વજ્ઞાતભૂમિનાં ઢિવા સ્નાતાતીત કાર્યો કરી શકે.

આપણે દેવળ અસ્તિત્વરૂપ-સત્સ્વરૂપ થવાની કોશિશ કરી રહ્યા છીએ કે જેથી 'હું' ભાવ પણ રહેવાપામે નહિ, અને શુદ્ધ રક્ષાટિકમણિ જેવા શુદ્ધ નિર્મળ બની જઈએ—એવા શુદ્ધ અને નિર્મળ કે તેમાં સમય સંસારતુ પ્રતિબિંબ પડવા છતાં પોતે લેમના તેમ નિર્લેપ રહીએ. એવા બનવાને આપણે અહર્નિશ મથી રહ્યા છીએ, અને જ્યારે એ સ્થિતિ હસ્તામલકવત્ પ્રાપ્ત થશે ત્યારે પછી કંઈજ કરવાપણું આપણે માટે રહેશે નહિ પછી તો શરીર એ દેવળ યત્ર સરખું બની રહેશે, અને તે આપોઆપ-આપણા તરફની કોઈ બાતની સંભાળ વગર પણ-સદા સર્વદા સ્વચ્છ રહેશે. કેમકે કશાથી કે કોઈથી પછી તે અપવિત્રજ થઈ શકશે નહિ.

તમે પોતેજ અનંતસ્વરૂપ છો. એવું એક વાર બાણી લો, અને અનુભવસિદ્ધ કરી લ્યો, એટલે પછી ભય આપો-આપજ પલામન કરી જશે નિરંતર કહેતા રહો કે “હું અને મારો બાપ (અર્થાત્ ઈશ્વર) એકજ છીએ.”

દ્રાક્ષના વેલાઓપર જેમ દ્રાક્ષનાં લૂમનાં લૂમ આવે છે, તેમ લલિપ્યમાં ખિસ્તો પણ સખ્યાબધ પ્રાદુર્ભૂત થશે તે વારે પછી આ સંસારને જેવું ખતમ થઈ જઈ અદશ્ય બનશે જેમ સગડીપર મૂકેલી કીટલીમાત્રુ પાણી ઉકળવા માંડતાં પ્રથમ સપાટી પર એક પરપોટો ફેંખાય છે, પછી બીજો, ત્રીજો એમ કરતા કરતાં આખરે પરપોટાની સખ્યા અગણિત બની જઈ બધુંજ પાણી બદબદવા લાગી વસણરૂપે ઉડી જાય છે, તેમ આ સંસાર વિષે પણ સમજવાતું છે. પાછલા એ અઢી હજાર વર્ષમા ભગવાન જુદા, ઈસુખ્રિસ્ત, શંકરાચાર્ય ઇત્યાદિરૂપે મોટા પરપોટાઓ પેદા થયા છે મુસા એ એક નાનો પરપોટો હોઈ તેની પછી એક કરતા એક મહાન પરપોટો ઉઠતા રહ્યા છે એમ કરતા એક સમય એવો આવશે, કે જ્યારે મમસ્ત અંસાર પરપોટારૂપ બની વસણ થઈને અદ્વાસ થઈ જશે, છતાં સંસારરૂપી પાત્રમા તો નૂતન જળની સ્પષ્ટ નિર્માણ થઈ સુષિન્નો પ્રવાહ તો આજ્ઞાજ કરશે

તા. ૨૪ જૂન, સોમવાર

(આજે સ્વામીજીએ ‘નારદીય ભક્તિસૂત્ર’માંથી કેટલાક સૂત્રો એક પછી એક વાંચી તે પર વિવેચન કરવા માંડ્યું)

ઈશ્વર પ્રત્યેનો પરમ અનુરાગ અથવા પ્રેમભાવ એજ ભક્તિ છે, અને એ ભક્તિરસજ વાસ્તવિક અમૃત છે એની પ્રાપ્તિ થતા મનુષ્યને કોઈ પણ પ્રકારની ઈચ્છા ન રહેતા તે સર્વથા સતુષ્ટ બને છે કોઈ પણ હાનિથી તે શોક પામતો નથી, કોઈની ઇર્ષ્યા કરતો નથી અને એ ભક્તિરસનો એક વાર અનુભવ થતા અન્ય કોઈ પણ વિષયમાં તેને આનંદ પડતો નથી, અને સંસારના કોઈ પણ વિષય માટે તેને ઉત્સાહ રહેતો નથી ઇષ્ટસાક્ષાત્કારથી મનુષ્ય પ્રેમાન્મત્ત પણ થાય છે, સ્તબ્ધ પણ બની જાય છે અને આત્મા રામ પણ બને છે :

મારા ગુરુદેવ (શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ) કહેતા કે “આ આજોય સંસાર ગાડાઓની ભારે મોટી ઇસ્પતાલ જેવો છે. એમાં વમતા સકળ માનવીઓ જાડાતુર છે—કેટલાક ધનના ગાડા, તો કેટલાક સુદરતાના ગાડા હોય છે અને કેટલાક યશકીર્તિના ગાડા હોય છે, ત્યારે થોડાક વિરલા વળી પ્રભુ પાછળ પણ ગાડા બન્યા હોય છે હું તો મારે ઈશ્વરનીજ પાછળ ગાડો થવાનું પસંદ કરું કેમકે પ્રભુનું સ્વરૂપ પાવ્સમણિ મરણુ છે તેના સ્પર્શમાત્રથી કાંથરૂપ મનુષ્ય શુદ્ધ કેયનરૂપ બની જાય છે આદૃતિ તો એની એજ રહે છે, પરંતુ પ્રકૃતિ એના યોગે સાવ પવનદાઈ જાય છે અર્થાત્ એ પછી તેનાથી કોઈ જનનું અનિષ્ટ કે અન્યાયનું કામ થતું નથી ”

‘ઈશ્વરનું ચિત્તન કે તા કે તા ભક્તજન ક્યારેક રૂએ

* ૐ સા વર્મૈ પરમપ્રેમરૂપા । ૐ અમૃતમ્પા વ ।

ૐ યા ઈચ્છ્યા શુભાત્ સિદ્ધો મવતિ અમૃતો મવતિ તૃપ્તો મવતિ ।

ૐ યા વ્રાણ્ય ન નિન્નિત્ વાચ્છતિ ન શોષતિ ન દ્વેષિ ન રમત નાસાદી મવતિ ।

ૐ યજ્ઞાનાન્ મત્તો મરન્તિ સ્તદ્યો મવન્તિ આત્મારામો મવતિ ।

(નારદ ભગ્વિષ્ણુ, ૧ મા અનુવાક, મુત્રો ૨ થી ૬)

છે, ક્યારેક હસે છે, ક્યારેક ગાયન લલકારે છે, ક્યારેક નાચે છે, તો ક્યારેક તેને ‘અહ્ભુત-અહ્ભુત’ કહીને વર્ણવે છે. પરંતુ સર્વદા એક યા ખીજા પ્રકારે તે માત્ર એક ઇશ્વરની-જ વાત કરે છે.” +

મહાપુરુષો ધર્મનો પ્રચાર કરે છે, પરંતુ ઇસુ, બુદ્ધ અને રામકૃષ્ણ જેવા અવતારી પુરુષો તો ધર્મ આપી શકે છે. તેમનો દૃષ્ટિપાત કે સ્પર્શ માત્ર પણ સામાની અંદર ધર્મશક્તિનો સંચાર કરવા માટે બસ થાય છે. તમારા ખ્રિસ્તી ધર્મમાં ‘હોલી ઘોસ્ટ’ અર્થાત્ એક પવિત્રાત્માની શક્તિનું સ્થાન છે અને એને ઉદેશીનેજ “હસ્તસ્પર્શ”ની વાત બાઇબલમાં કહેવાઈ છે. પ્રભુ જીસસના હસ્તસ્પર્શથી શિષ્યોમાં ખરેખર શક્તિનો સંચાર થયો હતો. એનુંજ નામ ‘ગુરુપરંપરાગત’ શક્તિ, એનુંજ નામ યથાર્થ ‘બાપ્ટિઝમ’ એટલે કે દીક્ષા, અને એ દીક્ષાનો પ્રકાર અનાદિકાળથી જગતમાં ઉત્તરોત્તર ઉત્તરો આપ્યો છે.

“કોઈ પણ જાતની લૌકિક વાસનાની તૃપ્તિ માટે ભક્તિનો ઉપયોગ કરી શકાય નહિ કેમકે ભક્તિ પોતે સકળ વાસના ઓના નિરોધના કારણરૂપ છે.” x ભક્તિનાં લક્ષણો નારદજી આ પ્રમાણે વર્ણવે છે -

“સઘળાં વિચાર, વચન અને કાર્યનું ત્યારે પ્રભુને સમર્પણ થઈ જાય અને પ્રભુની ક્ષણિક વિસ્મૃતિથી પણ હૃદયમાં અત્યંત વ્યાકુળતા થાય, ત્યારે સમજવું કે ભક્તિનો યથાર્થ ઉદય થયો છે.” -

“ઉપરોક્ત પ્રકારની ભક્તિ એજ પ્રેમની સર્વોત્કૃષ્ટ અવસ્થા છે. કારણ કે અન્ય સાધારણ લોકોના પ્રેમમાં

+ શ્રીમદ્ભાગવતના નીચેના શ્લોકમાં એ ભાન વર્ણવ્યો છે.-
 ક્વચિદ્બુદ્ધન્યચ્યુત ચિન્તયા ક્વચિદ્વસન્તિ નન્દન્તિ વદન્ત્ય-
 લૌકિકા : । નૃત્યન્તિ ગાયન્ત્યનુશીલ્યન્ત્યજં મવાન્તિ તૂર્ણાં
 પરમેત્યનિર્વૃત્તાઃ ॥ (ભાગવત, સ્કંધ ૧૧, અધ્યાય ૩, શ્લોક ૩૨)

x ઓં સા ન કામયમાના નિરોધરૂપાત્ ।

(નારદભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૨ જો, સૂત્ર ૭ મુ)

* ઓં નારદસ્તુ તદર્પિતાંચિલાચારતા તદ્વિસ્મરણે પરમ વ્યાકુલતેતિ । (નારદભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૩ જો, સૂત્ર ૧૯ મુ)

પ્રેમીને પોતાના પ્રેમપાત્ર પાસેથી સાચો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાની આકાંક્ષા હોય છે, ત્યારે ભક્તના પ્રેમમાં તો પ્રેમપાત્રના સુખમાન તેનું સુખ સમાયલું હોય છે” x

“સ્વાભવિક ભક્તિ સિદ્ધ થતા સાધક શન્યાસી થઈ જાય છે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે, પછી તે વ્યક્તિના બધા લૌકિક તેમજ વૈદિક કર્મો છૂટી જાય છે, ચાને તે વ્યક્તિ એ બધા કર્મોથી પર જની રહે છે”

વળી “જ્યારે અન્ય સકળ આશ્રયોના ત્યાગપૂર્વક ચિત્ત પ્રભુ પ્રત્યે આસક્ત જની જાય અને વિરોધી સકળ વિષયોપરિતિ ઉદાસીનતા પ્રકટી કેવળ પ્રભુનોજ આશ્રય લેતા થઈએ, ત્યારે સમજવું કે યથાર્થ ભક્તિનો ઉદય આપણામાં થવા માંડ્યો છે” +

“જ્યાં સુધી ભક્તિની અદર દૃઢ પ્રતિષ્ઠિત ન થવાય ત્યાંસુધી શાસ્ત્રવિધિ મુજબ વર્તવું જોઈએ” *

અર્થાત્ શાસ્ત્રવિધિનું પાલન કર્યા વિના પણ તમારા હૃદયમાં યથાર્થ ભક્તિભાવ ચાલુ રહે એટલી દૃઢતા તમારા ચિત્તમાં જ્યાંસુધી ન આવે, ત્યાંસુધી શાસ્ત્રોની મર્યાદામાં રહી વર્તન કરવું અને એવી દૃઢતા સિદ્ધ થયા પછીજ શાસ્ત્રવિધિથી પર થઈ શકાય છે કારણ શાસ્ત્રોના વિધિનિષેધ મુજબજ વર્ત્યા કરવું એ કંઈ જીવનનો અતિમ ઉદ્દેશ નથી પ્રત્યક્ષીકરણ ચાને સ્વાનુભવ એજ એકમાત્ર આધ્યાત્મિક સત્યનું પ્રમાણ છે માટે દરેક જગે પોતેજ પોતાની પરીક્ષા પૂર્વક અનુભવવું જોઈએ કે, એ વાસ્તવિક સત્ય છે કે નહિ જો કોઈ ધર્મોચાર્ય કે ઉપદેશક એમ કહેતો આવે કે “એ સત્યના મને દર્શન થયા છે, અને તમને તે થઈ શકે તેમ નથી” તો તેના વચન પર કદાપિ ભરોસો કરશો.

x ॐ નામ્યેવ તસ્મિન્ તત્સુરુત્તરમુચિત્યમ્ ।

(નારદભક્તિમુત્ર અનુવાક ૩ શ્લો, સુત્ર ૨૪ મુ)

+ ॐ નિરોધસ્તુ લોપ ષેદ વ્યાપાર સંન્યાસ ।

ॐ તસ્મૈ અનન્યતા તદ્વિરોધીપૂર્ણાસીનતા ।

(નારદભક્તિમુત્ર અનુવાક ૨, સુત્ર ૫, ૬)

• ॐ મયતુ નિઘ્યયદાદર્યાદુર્દ્ધ શાસ્ત્રરક્ષણમ્ ।

(નારદ ભક્તિમુત્ર, અનુવાક ૨, સુત્ર ૧૨)

નહિ. પરંતુ “પ્રયત્ન કરવાથી તમારાથી પણ એ સત્ય પ્રત્યક્ષ કરી શકાય તેમ છે” એમ કહેનારનાં વચનપર અવશ્ય વિશ્વાસ રાખજો. જગતના સર્વ જમાનાનાં અને સર્વ દેશોનાં, સર્વ શાસ્ત્રો અને સર્વ સત્યો વેદરૂપ છે. કારણ કે એ સકળ સત્યો પ્રત્યક્ષ કરવાનાં હોઈ હરકોઈ વ્યક્તિથી તેનો આવિષ્કાર કરી શકાય એમ છે.

“લક્ષિતસૂર્યનાં કિરણો ત્યારે પ્રથમ દિગન્તમાં દેખાવા માંડે છે, ત્યારે પોતાનાં સર્વ કર્મો ઈશ્વરને સમર્પણ કરી દેવાની ઉત્કટ ઇચ્છા આપણામાં ઉદ્ભવે છે, અને એક ક્ષણ માટે પણ તેનું વિસ્મરણ થતાં આપણું અંતર વલો-વાઈ જાય છે, યાને ગાઢ દુઃખાનુભવ થાય છે.”

ઈશ્વર અને તેના પ્રત્યેની તમારી લક્ષિત—એ બેની વચ્ચે આડખીલીરૂપે કોઈને પણ આવવા દેતા નહિ. તેનેજ ચાહો, તેનાજ અનુરાગી બનો, તેનીજ લક્ષિત કરો. જગતના લોકોને એ સંબંધમાં કહેવું હોય તે લલે કહે, એમના બક-વાદની લેશ પણ ખરવા ન કરો. પ્રેમલક્ષિત ત્રણ પ્રકારની છે—(૧) સમર્થા, (૨) સમંજસા અને (૩) સાધારણી. સાધારણી પ્રેમલક્ષિતના પ્રકારમાં મનુષ્ય પોતાના પ્રેમપાત્રની પાસેથી ‘મને આ આપો, તે આપો’ એમ કંઈ ને કંઈ માત્ર માગ્યા કરે છે ને પોતે સામે કંઈજ આપતો નથી. સમંજસા લક્ષિતમાં વિનિમય અર્થાત્ બદલા અગર સાટાનો ભાવ રહેલો છે; ત્યારે સમર્થાની અંદર પ્રેમીને કિંવા લક્ષ્મીને કોઈ પણ જાતના પ્રતિદાનની અથવા બદલાની અપેક્ષાજ હોતી નથી. પતંગીઆની દીવા ઉપર જેમ શુદ્ધ અને નિષ્કામ પ્રીતિ હોય છે—બળી મરવું પડે તો તે હા, પણ દીપક પ્રત્યેની પોતાની પ્રીતિ—લક્ષિત પતંગીઉં ત્યજતું નથી, નેવુંજ સમર્થા પ્રીતિવાળા લક્ષ્મીના સંબંધમાં પણ હોય છે.

“આ લક્ષિત-કર્મ, જ્ઞાન અને યોગ કરતાં પણ થકીઆતી છે, શ્રેષ્ઠ છે.” *

કર્મના યોગે તો કર્મ કરનારની પોતાનીજ ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે, બીજા કોઈને તેથી લાભ થતો નથી આપણો

* ઓ સા તુ કર્મજ્ઞાનયોગેભ્યોપ્યધિક્તરા ।

(નારદ લક્ષિતસૂત્ર, અનુવાક ૪, સૂત્ર ૨૫)

કેયટો આપણે પોતે / ઉકેલવાનો છે. યાને આપણી ઉન્નતિ સાધનદ્વારા આપણે પોતેજ સાધ્ય કરવાની છે, મહાપુરુષો તો કવણ આપણને તેનો રસ્તો દેખાડી આપે છે. ખરૂં જ કહ્યું છે કે, યાદશી યસ્ય ભાવના સિદ્ધિર્ભવતિ તાદશી— અર્થાત્ જેની જેવી ભાવના, તેવી તેની સિદ્ધિ માટે ભગવાન ઈશુ ઉપર જે તમે તમારો સંઘળો ભાર નાખતા હો, તો તમારે સદા સર્વદા તેનું જ ચિંતન કરવું જોઈએ, કે જેથી તમે તેના જેવા થાઓ અને તેની યથાર્થ ભક્તિ કરી શકો એ પ્રકારની નિરતર ભાવનાનું નામજ ભક્તિ કિંવા પ્રેમ છે.

“પરાભક્તિ અને પરાવિદ્યા બેઉ એકજ વસ્તુ છે”

છતાં ઈશ્વરવિષે માત્ર વિવિધ મતમતાતરોની ચર્ચા કરીને કે સાબળીને બેસી રહેવાથી ચાલશે નહિ. આપણે તેની ભક્તિ અને સાધના કરવી જોઈએ. સંસાર અને સાંસારિક વિષયો, તમામનો ત્યાગ કરી દો—ખાસ કરીને ઊંડવો. ન્યા સુધી કુમળો હોય, અર્થાત્ ન્યાસુધી ચિત્તમા દૃઢતા આવી ન હોય તેટલા વખત પૂરતો તો જરૂર કરો, અહર્નિશ ઇશ્વરનાજ ધ્યેય ધ્યાનમા મસ્તુવ રહો, અને બની શકે ત્યાં સુધી બીજી બાબતોને પાસે અને વિચારમા પણ ન રાખો. આનો અર્થ એવો નથી સમજવાનો કે, રોજના આવશ્યક કર્તવ્યો કે તે સંબંધી વિચારો ન કરવા એ સંઘળી કરવું, પણ તે તદ્દભાવ ભાવિત થઈને યાને પ્રભુમય રહીનેજ કરવું જોઈએ. મતવબ છે, ખાનપાન અને નિદ્રાદિ સકળ કાર્યોમા અને સકળ પદાર્થોમા સદા પ્રભુનાજ દર્શન કર્યા કરો. બીજાઓની સાથે વાતચીત કરો. તો તે પણ ઇશ્વર સંબંધીજ કરો એમ કરવાથી સાધનકાર્યમા પૂજા સહાયતા મળે છે.

ભગવાનની ગથવા તેના યોગ્યતમ મહાન સત્તાનોની સાચા મહાપુરુષોની કૃપા અપાદન કરો. * પ્રભુપ્રાપ્તિ માર્ગના ને બેજ ધોરી રસ્તા છે.

પ્રભુના એવા સત્તાનોની યાને સાચા મહાપુરુષોની સગતિનો લગ્ન મળવો બહુ દુર્લભ છે. બાકી જે મનુષ્યમા

* ૐ મુન્યતસ્તુ મદત્પર્યંત મગવન્તપાલેનાદા ।

(નારદ ભગિશ્વર અનુવ્ર ૫, સુત્ર ૧૮)

ચોગ્યતા હોય તો તેમની સાથેના પાંચ પળ જેટલા ટુંકા સમાગમથી પણ તેનું સારું જીવન-પલટાઈ જાય છે.* જે એવા સંતસમાગમની મનુષ્યના મનમાં ખરી અભિલાષા હોય છે, તો તો તેને કાંઈ ને કાંઈ મહાપુરુષની સંગતિ મળેજ મળે છે.

ભક્તો! અગર મહાપુરુષો જે સ્થાનોમાં રહેતા હોય છે, તે સ્થાનો તીર્થસ્વરૂપ બની જાય છે, તેઓ જે વચનો ઉચ્ચારે છે તે શાસ્ત્રવચન લેખાય છે, અને તેઓ જે જે કર્મો કરે છે તે તે બધાં શુભ કર્મતરીકે સહકારાય છે—એવું મોટું મહાપુરુષોનું માહાત્મ્ય છે.* તેઓ જે સ્થાનમાં રહેતા હોય છે, તે સ્થાન તેમના દેહમાંથી વહેતાં પવિત્ર આંદોલનોથી ભરપૂર બની જાય છે; અને તેથી જે લોકો તે સ્થાને જાય છે તેમના પર તેમનો પ્રભાવ પડે છે—અર્થાત્ તેઓનાં અંતરે એ આંદોલનોનો અનુભવ કરે છે, એટલે તેમની ચિત્તવૃત્તિમાં પણ પવિત્ર ભાવનો સંચાર થાય છે.

“આવા ભક્તજનોની અંદર જાતિ, વિદ્યા, રૂપ, કુળ, ધન કે ધંધાવિષયક લેહભાવ હોતો નથી; કેમકે તેઓ સર્વ તેનાજ બની રહેલા હોય છે.”†

કુસંગનો સર્વથા ત્યાગ કરી દો, અને તેમાં પણ આરંભની અવસ્થામાં તો ખાસ કરીને વિષયાસક્ત લોકોની સંગત પણ ત્યજ દો. કેમકે એનાથી ચિત્ત ચંચળ થવાનો સંપૂર્ણ સંભવ છે. તેમજ ‘હું’ અને ‘મારું’ના ભાવો પણ બિલકુલ તજ દો. કેમકે આ જગતમાં જેને ‘મારું’ જેવું કંઈ રહેતું નથી તેનીજ આગળ પ્રભુ પ્રકટ થાય છે—તેનેજ પ્રભુની ઝાંખી થાય છે. બધી જાતનાં સાંસારિક પ્રીતિનાં બંધન છેદી નાખો, આજસનો પરિત્યાગ કરો, અને ‘મારું શું થશે’ એવી જાતની બધી ચિંતા પરહરો. તમારાં કરેલાં કર્મોનું

× ॐ મહત્સંગસ્તુ દુર્લભોઽગમ્યોઽમોઘશ્ચ ।

(નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૫, સૂત્ર ૩૯)

* ॐ તીર્થોઽર્કુર્વન્તિ તીર્થાણિ સુકર્મ કર્માણિ સચ્છાસ્ત્રી શાસ્ત્રાણિ । ॐ તન્મયાઃ । (નારદ ભ. સં. ૨૦, અનુવાક ૯, સૂત્ર ૬૯, ૭૦)

+ ॐ નાસ્તિ તેષુ જ્ઞાતિ વિચારૂપકુલધનક્રિયાદિ ભેદઃ ।

ॐ યતસ્તદીયઃ । (નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૯, સૂત્ર ૭૧-૭૨.)

ફળ પેખવા માટે કદી પણ પાછું જાણી જુઓ ના. બધાંજ કેમો પ્રભુને સમર્પણ કરતા રહી કર્તવ્ય કર્યો જાઓ, અને તેના ફલાફલનો વિચાર પણ કરવાનું છોડી દો. + જ્યારે તમારી બધી વૃત્તિઓ એક અવિચ્છિન્ન ધારામાં પ્રભુ તરફ વહેશે; જ્યારે ધનધામ કે માનબડાઈ પાછળ જાયોડિયાં જેવી અવદશા રહેશે નહિ; અને એકમાત્ર પરમાત્માસિવાય બીજા કશાધનો વિચાર કરવાનો પણ અવકાશ નહિ રહે, ત્યારે—ત્યારેજ તમારા હૃદયમાં એ અપાર અને અલૌકિક પ્રેમાનંદ જાગી ઉઠશે. લૌકિક વાસનાઓ તો બધી કાચના મણકા જેવી અસાર વસ્તુ છે.

કુદરતી પ્રભુપ્રેમ ઇશ્વરાનુરક્તિ અથવા પરાભક્તિ અર્હતુક હોય છે. કેમકે એમાં કોઈ પણ લૌકિક કામનાને સ્થાન હોતું નથી. વળી તે નિત્યનૂતન અને પ્રતિફલુ વધ્યા કરનારી હોઈને માત્ર સૂક્ષ્મ અનુભવથીજ સમજી શકાય એવી હોય છે. વ્યાખ્યા કે વિવેચનથી તેનું સ્વરૂપ કદાપિ સમજી શકાતું નથી. x

ભક્તિ એજ સર્વ સાધનોમાં સહજ અને સરળ સાધન છે. ભક્તિ સ્વાભાવિક હોઈ તેમા કોઈ યુક્તિ કે તર્કની અપેક્ષા રહેતી નથી. વળી તે સ્વયંપ્રમાણુ હોઈ તેમાં અન્ય કોઈ

+ ॐ દુઃસંગઃ સર્વથૈવ ત્યાગ્યઃ ।

ॐ કામ ક્રોધ મોહ સ્મૃતિભ્રંશ પુદ્ગિનાશ કારણત્યાત્ ।

ॐ તતંગાપિતા અપીમે સંગાત્ સમુદ્રાયન્તિ ।

ॐ કન્તરતિ માયામ્ ? યઃ સંગાન્ ત્યજતિ ચો મહા-
નુભવં સ્થપતે ચો નિર્મમો ભવતિ ।

ॐ યો વિવિક્તસ્થાનં સેવતે ચો લોકયન્થમુન્મૂલયન્તિ
નિર્ગુણ્યોભવન્તિ યોગક્ષેમં ત્યજતિ ।

ॐ યઃ કર્મફલં ત્યજેત્ કર્મોપિ સદ્યસતિ વતો નિર્દ્વિદ્ધો
ભવતિ ।

ॐ વેદાનપિ સદ્યસન્તિ દેવલમાધિચ્છિન્નાનુગતં લભતે ।

(નારદ ભગ્વિશ્વા, અનુવ ૩ ૬, મુત્રો ૪૩ થી ૪૬)

x ॐ ગુણગદિનં કામનારદિતં પ્રતિષ્ઠણ ધર્મમાનમાધિચ્છિન્નં
મૃદમ નરમનુભવરૂપમ્ (નારદ ભગ્વિશ્વા, અનુવાક ૭, મુત્ર ૫૪.)

પ્રમાણ કે પુતાવાની પણ અપેક્ષા રહેતી નથી.* મુક્તિ-તકં
એટલે શું ? એજ કે કોઈ પણ વિવચને આપણા મનદ્વારા
સીમાબદ કરવો. આપણે જાણે મનરૂપી જાળ નાખી તેમા
કોઈ વસ્તુને પકડીએ છીએ અને પછી કહીએ છીએ કે, એ
વસ્તુને અમે સાધ્ય કરી છે. પરંતુ ઈશ્વરની બાબતમાં એમ
કરવું કદાપિ શક્ય નથી-ઈશ્વરને મનરૂપી જાળમાં પકડવાનું
કોઈ કાળે બને તેમ નથી

ભક્તિ હમેશા અહેતુકી હોવી જોઈએ એટલે સુધી કે
કોઈ અયોગ્ય વ્યક્તિ કે અયોગ્ય વસ્તુ ઉપર પણ આપણે
પ્રેમ પથરાયો હોય, ત્યારે પણ તેના મૂળમાં સ્વાભાવિક પ્રેમ
અને કુદગતી આનંદ રહેવો જોઈએ પ્રેમનો બ્યવહાર ગમે
ત્યા ને ગમે તે રીતે ભલે થાય, પણ તેની શક્તિ તો સદા
એકરૂપ હોય છે, પ્રેમ સ્વભાવથી જ શાન્તિ અને આનંદસ્વરૂપ છે x

એક ખૂની પણ ત્યારે પોતાના જાળકને બચ્ચી કરે છે,
ત્યારે પ્રેમભાવ સિવાયના અન્ય સકળ લાવોનું તેને વિસ્મરણ
થઈ જાય છે માટે અહંતાનો સદતર નાશ કરી દો, કામ
ક્રોધના પાશમાંથી સર્વથા છુટા થાઓ અને સર્વ કંઈ ઈશ્વરને
સમર્પી દો નાહું નાહું તુહિ તુહિ—આગતો અજ્ઞાનજન્ય
અહંભાવ-દેહભાવ ચાલ્યો ગયો છે, અને હવે કેવળ તુંજ
અવશિષ્ટ રહ્યો છે. દેહભાવે હું તારો છું, અને આત્મભાવે
હું એ તુંજ છું. કોઈની નિંદા કરો નહિ દુઃખ કે આક્રાંત
આવી પડે, ત્યારે જાણો કે ઈશ્વર તમારી સાથે કીડા કરી
રહ્યો છે, ખેલ ખેલી રહ્યો છે, અને એમ પીછાણીને એ
હું ખમા પણ સુખનો અનુભવ કરો.

ભક્તિ અથવા પ્રેમ દેશકાળની સીમાથી પર હોઈ પૂર્ણ
સ્વરૂપ છે.

* ॐ अन्यस्मात् सौलभ्यं भक्तौ ।

ॐ प्रमाणान्तरस्यानपेक्षत्वात् स्वयं प्रमाणत्वात् ।

(નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૮, સૂત્ર ૫૮-૫૯)

x ॐ शान्तिरूपात् परमानंदरूपाच्च ।

(નારદ ભક્તિસૂત્ર, અનુવાક ૮, સૂત્ર ૬૦)

તા ૨૫ મી જૂન મંગલવાર

પ્રત્યેક લોગવૈભવ પછી દુઃખ તો આવે છેજ, પછી તે કા તો સુખની પછી તત્તજ આવે કે લાભે ગાળે આવે, પણ આવવાનું તો ખરૂં જ છતાંમા જેટલો વધારે ઉન્નત હોય છે, તેટલું સુખની પાછળ દુઃખ પણ વધારે અને વહેલું આવે છે કારણ કે આપણને જે ખરી જરૂર હોય છે તે તો સુખદુઃખ ઉભયની પર અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવાની કેમકે એ બન્ને આપણને આપણા મૂળ સ્વરૂપને ભૂલાવી દેનારા છે-હર રાખનારા છે, જેટલુંજ નહિ પણ એ બન્ને બેડીરૂપ છે એક બેડી લોખંડી તો બીજી સોનાની, પણ છે તે બન્ને બેડીઓજ એ ઉભયની પૂઠે આત્મા સહેલો છે, કે જેને સુખલોગ પણ નથી કે દુઃખલોગ પણ નથી સુખ અને દુઃખ એ તો અતકરણની ખાસ અવસ્થાઓ છે, અને હરેક અવસ્થા સદાય પરિવર્તનશીલ-ફરી જનારી હોય છે પરંતુ આત્મા તો સદૈવ આનંદસ્વરૂપ, અપરિણામી અને શાંતિસ્વરૂપ છે એ આત્માને આપણે પ્રાપ્ત કરવાનો હોય એવું તો છેજ નહિ કેમકે તે તો આપણને ક્યારેનાય મળેલો છે આપણે તો કેવળ આપણા અતકરણ પર ચઢેલા મેલના ઘર થોઈ નાખીને તેના દર્શન સિદ્ધ કરવાના છે

આપણે ત્યારે એ આત્મસ્વરૂપમા પ્રતિબિંબિત થઈ શકીએ ત્યારેજ જગતને આપણે વાસ્તવિક રીતે ચાહી શકીએ છીએ માટે ઉચ્ચામા ઉચ્ચો ખરો પદોપકાર કરવો હોય તોપણ એકવાર તો તમે તમારા પ'ડને અંતકરણને ખૂબજ C-ચ રૂપાપર લઈ લાઓ એ પ્રકારે આપણા એ વિરાટ સ્વરૂપનું જ્ઞાન અનુભવસિદ્ધ કરીને તે પછીજ આપણે સમગ્ર જગતપ્રપચને પૂર્ણ શાંતભાવે નિદાનવો જોઈએ આ જગતપ્રપચ એ બાળકોના ખેલ જેવો છે, એવું આપણે ત્યારે જાણી લઈએ, ત્યારે પછી જગતમા બનતી ઠાઈપણ ઘટના આપણને વ્યથ કરી શકશે નહિ હા, જો પ્રશ્નમાથી મન પ્રકુલિત થશે તો નિદાશી તે ખિન્ન પણ નિશ્ચય થશે ઈંદ્રિયોના તેમજ મનના પણ સઘળા મુખો

અસાર અને અનિત્ય છે; પરંતુ આપણી લીતર એક એવું નિરપેક્ષ સુખ રહેલું છે, કે જે સુખ કોઈની કે કશાની ઉપર આધાર રાખતું નથી. એ સુખ સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર હોઈ પરમાનંદરૂપ છે. આપણું સુખ જેટલું લીતરની વસ્તુ ઉપર અવલંબે છે, તેટલું બહારની વસ્તુપર અવલંબતું નથી. માટે એ આંતરિક સુખાનંદ જેટલા પ્રમાણમાં આપણામાં વધારે ઉંડું ઉતરે છે તેટલા પ્રમાણમાં આપણે અધિક ધાર્મિક અને અધિક આધ્યાત્મિક બનીએ છીએ. એ આત્માનંદનેજ જગત ધર્મ કહીને ઓળખે છે.

આંતરિક જગત બાહ્ય જગત કરતાં અનંતગણું મોટું છે. બાહ્યજગત એ તો આંતરિક જગતનો માત્ર ઝાંખો બાહ્ય-પ્રકાશ છે. આ જગત સત્ય નથી તેમ મિથ્યા પણ નથી; પરંતુ સત્યની છાયા માત્ર તે છે. કવિજન કહે છે તેમ “કલ્પના એ સત્યની સોનેરી ઢાળ ચઢાવેલી છાયામાત્ર છે.”

વેદાંતના મત પ્રમાણે જગત એ એક અચેતન નિર્જીવ જડ પદાર્થ માત્ર છે. એ જગતમાં આપણે જ્યારે પ્રવેશ કરીએ છીએ, ત્યારેજ તે આપણે માટે જીવંત વસ્તુ થઈ પડે છે. જગતના તમામ પદાર્થ અચેતન-નિર્જીવ છે. તેમને આપણેજ જીવિતદાન દઈએ છીએ. તેમ છતાં મૂખ બધુચકની માફક એ સત્ય વાત વિસરી જઈ તેમનાથી કોઈ વાર ભડકીએ છીએ તો કોઈ વાર તેમનો લોભ કરીએ છીએ; પરંતુ પેલી માછણોના જેવી તમારી ગતિ ન થાય તે ધ્યાનમાં રાખજો. એ વાત એવી છે કે, એક વાર કેટલીક માછણો બજારમાંથી ઘેર પાછી ફરતાં માર્ગમાં સખત વાવાઝોડના તોફાનમાં સપડાઈ ગઈ. તોફાન એવું ભારે હતું કે તેમનાથી સહીસલામત ઘર લોગ થવાય તેમ નહોતું. તેથી ત્યાં રસ્તામાંજ તેમણે એક માળણનો આશરો લીધો. માળણે તેમને રાત્રે સૂવા માટે જે ઘર કાઢી આપ્યું તે બગીચાની અડોઅડ આવેલું હતું; તેથી ત્યાંની હવા બગીચાનાં સુંદર ફૂલોની સુવાસથી તર બનેલી હતી. માછણોએ એ મકાનમાં પ્રવેશ કરતાંજ એ ઘુશબોદાર સુગંધ તેમના નાકને જણાવા લાગી; પણ એ મીઠી સુવાસ તેમને તો એવી અસહ્ય થઈ પડી કે આમ તેમ પાસાં ઘસતાં ફેરે કરી તેમને ઉંધ

આવી નહિ આથી આખરે તેમની એકે સૂચન્યુ કે 'આવો, આપણે આપણી છાળડીઓમા પાણી છાટીને આપણા ઉશીકે રાખીએ' તેની એ સૂચનાનો અમલ થતાજ યાને છાળડીઓ માધી નીકળતી મન્છીની દુર્ગંધનો નાકે સ્પર્શ થતાજ સઘળી માછણાં નિરાતે ધારવા મંડી ગઈ.

આ સ સાગ્ર પણ આપણે માટે મન્છીની છાળડી જેવો છે માટે એના ઉપર આપણે આપણા સુખલોગનો આધાર ન રાખવો જોઈએ જેઓ તેમ કરતા હોય, તેઓ તામસ પ્રકૃતિના અથવા બદ્ધ જીવો છે જીને પ્રકાર રાજસ પ્રકૃતિના જીવોનો છ તેમનામા અહુ ભાવ બહુ પ્રબળ હોય છે તેઓ સદાસર્વદા હું 'હું' કહ્યા કર છે તમને હાથે કેટલીક વાર સત્કાર્યો થાય છ, અને તેથી ઠેકાણે કરે તો તેઓ ધાર્મિક પણ થઈ શકે, પરંતુ સર્વથેષ્ટ વર્ગ તો સાર્વિક પ્રકૃતિના જીવોનો છે સાર્વિક પ્રકૃતિના જીવો નિરતર અતર્મુખ યાને આત્મનિષ્ઠ હોય છે આ સર્વ, રજસ અને તમસના ત્રણે ગુણો પ્રત્યેક વ્યક્તિની અદર મોજુદ હોઈ જુદે જુદે અવસરે જુદો જુદો એકેએક ગુણ પ્રાધાન્ય લોગવતો જણાય છે

સૃષ્ટિ એટલે કશાની યનાવટ કે રચના, એવું નથી સમજવાનું, પણ એનો અર્થ 'જે સામ્યભાવ નહ થઈ ગયો છે તેને પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાની ઠેકાણે' એ/લોજ સમજવાનો છે જેમ કેઈ એક જીવના ચૂરા કરી પાણીથી ભરેલા કેઈ વાસણ મા નાખીએ છીએ, તો તે ટુકડા એકે એકે અથવા તો સાથે મળીને વેગબધ તન્તા તન્તા પાણીની સપાટી પર આવવાની ઠેકાણે કરે છે, તેમ સૃષ્ટિની બાબતમા પણ સમજવાનું છે જ્યાં આગળ જીવન કે જગત જેવું છે ત્યાં આગળ હું ખ અને અશુભ તો થોડા ઘણા પ્રમાણમા હોવાનું જ જીવન એ હું ખથી મકાયાલું છે અને ટોપુ જ જોઈએ થોડા પણ અશુભતા ધારાધાર જીવન ત્યાં જગતની સૃષ્ટિ અવલંબેલી છે જગતની અદર જે જે કંઈ હું ખ અને અશુભ જેવું રહેલું છે તે બહુ મારું છે કેમકે સામ્યભાવ વિધર થતાજ યાને સુખ-હું ખ કિંવા શુભ-અશુભની મમાનતા સ્થપાતાજ સૃષ્ટિનો લય થઈ જશે મનવગ કે, સામ્યતા અને વિનાશ એ ઉભય એકજ વસ્તુ છે માટે જ્યાં સુધી

આ જગત ચાલે છે, ત્યાં સુધી તો સુખદુઃખ કિંવા શુભાશુભ એકબીજાના સગીર રહેવાનાં આમ છતાં જ્યારે આપણે જગત નું અતિક્રમણ કરીને સુખદુઃખ અને શુભાશુભ ઉભયથી પર થઈએ છીએ, ત્યારે આપણને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ સંસારની અદર દુઃખગ્રસ્તિત નયું સુખ, કે અશુભ વિહોણું કેવળ શુભ પ્રાપ્ત થાય, એ કદી શક્ય નથી કારણ કે જીવન અથવા જગત એટલેજ સામ્યભાવની ક્ષતિ આપણને જેની જરૂર છે તે મુક્તિની છે, નહિ કે જીવંતીની, સુખની કે શુભની સૃષ્ટિનો પ્રવાહ અનંત ને અનાદિ હોઈ એક અગાધ સરોવરની સપાટી ઉપરના સદા ગતિમાન મોજા જેવો છે એ સરોવરમાં એવાં ગહન સ્થાનો છે, કે જ્યાં આગળ આપણી ગતિ હજી થઈ શકી નથી, અને કેટલાક સ્થાનોએ સામ્યભાવની પુનઃ સ્થાપના થઈ ચૂકવા છતાં સપાટી પરતું મોજાં તો નિરતર ગતિશીલ ગ્રહા કરીને સામ્યાવસ્થા મેળવવાની એટલા અસ્ખલિત ચાલી રહી છે જીવન અને મૃત્યુ એ એકજ ઘટનાના જુદા જુદા નામો માત્ર છે, કિંબહુ ના એકજ સિદ્ધાંતની ઉલટ સુલટ બાબતો છે. જન્મે માયાના રૂપ હોઈ માત્ર પ્રયત્નથી મમજી શકાય નહિ તેવાં દુર્બોધ છે એક વાત જીવવાની એટલા થતી જોવામાં આવે છે તો બીજી ક્ષણે વિનાશ અથવા મૃત્યુની એટલા થતી જોવામાં આવે છે આપણુ યથાર્થ સ્વરૂપ જે આત્મા, તે તો જે જીવન-મૃત્યુ ઉભયથી પર છે ઈશ્વરના અસ્તિત્વનો જ્યારે આપણે સ્વીકાર કરીએ છીએ યાને જ્યારે આપણે તેના સ્વરૂપને પિછાની એ છીએ, ત્યારે એમાં નિજ આત્માને ઓળખવા મિવાય બીજું કશું જ બનતું નથી એ આત્માથી યાને ઈશ્વરથી આપણે પોતેજ પોતાને જૂદા પાડીને ઉપાસના કરીએ છીએ, પરંતુ વસ્તુતઃ તો તે સદા સર્વદા આપણો જ અંતઃગતમા છે, કે જે એકમ અદ્વિતીયમ ઈશ્વર છે

એ શુભાયદી સામ્યાવસ્થાને પાછી પ્રાપ્ત કરવા માટે આપણે પ્રથમ તો જસદ્વારા તમસને અને પછી સત્ત્વદ્વારા રજસને જીતવા જોઈએ સત્ત્વ એ એક એવી સ્થિતિ, ધીર ને પ્રશાન્ત અવસ્થા છે કે જે ક્રમશઃ વધતી જાય છે, અને આખરે બીજા ભાવોનો યાને જસ અને તમસનો બિલકુલ

લોપ થઈ જાય છે બંધનના પરિત્યાગપૂર્વક મુક્ત થાઓ અને યદ્યર્થ 'પ્રભુપુત્ર' બનો, એટલે પછી ઇશુ ભગવાન ની માફક તમે પણ પિતાનાં દર્શન પામશો. અનંત શક્તિ અને અનંત વીર્યનેજ ધર્મ તથા ઈશ્વર સમજવાનાં છે તેથી દુર્બળતા અને દામ્ભત્વમાનનો ત્યાગ કરી દો. જો તમે મુક્ત સ્વભાવ થાઓ તોજ આત્મા કહેવાઓ અને ત્યારેજ અમૃત ત્વ તમારી મુઠ્ઠીમા આવે મુખ્યતા એ તો ઈશ્વરનો સ્વભાવ છે, અને એ મુક્ત સ્વભાવ એ ઈશ્વર છે

x

x

x

x

જગત અથવા સંસાર માટે માટે છે, અને નહિ કે હું જગત કિંવા સંસાર માટે તેમ શુભ અને અશુભ એ આપણા દાસ છે—બદા છે—શુભામ છે—અને નહિ કે આપણે તેમના આગળ પ્રગતિ ન કરતાં જ્યાં હોય ત્યાંના ત્યાં પડ્યા રહેવું, એ પશુઓનો સ્વભાવ છે, અશુભનો ત્યાગ કરી શુભની પ્રાપ્તિ માટે ડેશિશ કરવી એ મનુષ્યનો સ્વભાવ છે, અને શુભ અશુભ બેમાથી એકેયને માટે ચેષ્ટા ન કરતા સર્વદા સર્વ અવસ્થામા આનંદમય ગ્રંથેણ એ સ્વભાવ દેવતાઓનો છે. આપણે એવા દેવતા બનવાનું છે એને માટે હૃદયને સમુદ્ર ના જેવું વિશાળ બનાવો અને જગતના ક્ષુદ્ર ભાવોથી પર બનો, તે એટલે સુધી કે કદાચ કંઈ અશુભ આવી ચડે તો તેનાથી પણ આનંદથી ઉન્મત્ત બની જાઓ. વળી જગતને એક છબીની માફક નિહાળના થાઓ છબીના શુભાશુભ ભાવ જેમ તમારી ચિત્તવૃત્તિને વિચલિત કરી શકતા નથી, તેમ જગતના શુભાશુભ ભાવોથી પણ તમે અવિભ્ન છો, જેમ જાણીને તેના સૌંદર્યનોજ માત્ર ઉપભોગ કર્યો જાઓ. જગતનું મુખ એ તો શેરીઓમા રમતા બાળકોને ઉકરડામા થી કાચના મણકા જડે ને તેમને જે મુખાભામ થાય તેના જેવું દલ્લિક અને મિથ્યા છે માટે સંસારના મુખ-હુબો તરફ તો શાતભાવથી જુઓ અને ઉભયને એકરૂપે જુઓ મુખ-હુબ જ ને ભગવાનનો ખેવ છે, ઈશ્વરની લીલા છે, તેથી એમાનું જ્યારે જે પણ આવી ગણે તે સ્થિતિમા આનંદ માનો

x

x

x

x

મારા ગુરુદેવ કહેતા હતા કે “બધુજ નારાયણરૂપ છે, છતાં વાધનારાયણને તો આદેથીજ નમસ્કાર કરી અળગા રહેવું ઉચિત છે; તેમ બધી જાતનાં પાણી નારાયણનાં રૂપ છે તો પણ મેલું ને ગંદું પાણી અપેય હોઈ ત્યાજ્ય છે.”

સુવિશાળ ગગનમંડળ એ પ્રભુજીતું ધૂપિયું છે, અને સૂર્ય-ચંદ્ર તેના જ્વલંત દીપક છે; તો પછી અન્ય મંદિરની જદરજ શી છે? સકળ નેત્રો વારાં છે, છતાં તને એકે નેત્ર નથી; સકળ હસ્તો તારા છે, છતાં તને એકે હસ્ત નથી. x

ત્યાગ અને શ્રદ્ધાથી રહિત તથા યદ્વિચારાલસંતુષ્ટ થાયો. કંઈ પણ મેળવવા કે છોડવાનો પ્રયત્ન ન કરો, અને જ્યારે જે આવી મળે તેનાથી સંતોષ પામો. જ્યારે કંઈ પણ વસ્તુ સ્થિતિ તમને કશાથી વિચલિત કરી શકે નહિ; ત્યારેજ સમજવું કે તમને સુક્તિ અથવા સ્વારાજ્યસિદ્ધિ લાધી છે. માત્ર સંહત કર્યેજ નહિ ચાલે, પણ પૂર્ણરૂપે અનાસક્ત બનો. પેલી સાંઢની વાત સદા સ્મરણમાં રાખજો. એ વાત એવી છે કે, એક વાર એક મચ્છર આવીને એક સાંઢના શિંગડા પર બેઠો. બહુ વાર સુધી બેઠો પછી એની સારાસાર શુદ્ધિ જાણત થઈ અને એમ લાગ્યું કે, આ શિંગડા પર મારા બેસવાથી બિચારા સાંઢને બહુ કષ્ટ થતું હશે. આથી સાંઢને તે કહેવા લાગ્યો કે “રે સાંઢભાઈ! આપના શિંગડા ઉપર હું બહુ વારથી બેઠો છું, અને એમ કરીને મેં આપને બહુ કષ્ટ આપ્યું છે, એવું હવે મને લાગે છે; માટે ભાઈ! મને તેની માફી આપશો, હવે હું મારે ઉડી જાઉં છું.” તે સાંભળીને સાંઢ બોલ્યો કે “ના રે ભાઈ! ના. જોઈએ તો કુટુંબપરિવાર સાથે આવીને મારા શિંગડા પર બેસ ને! મારે મન તો એથી કશુયે આવતું નથી કે જતું નથી.”

x અપાણિપાદો જલનો ગ્રહીતા । પश्यत्यચ્છ્રુઃ સ શૃણોત્યર્કર્ષઃ ।

તા. ૨૬ મી જૂન બુધવાર

આપણું અહંજ્ઞાન-અહંભાવ ત્યારે ટળી જાય, ત્યારે જ આપણુ સર્વોત્તમ કાર્ય સિદ્ધ થયું કહેવાય, અને ત્યારે જ બીજાઓ ઉપર આપણે વિશેષ પ્રભાવ પાડી શકીએ. સઘળાજ પ્રતિભાશાળી મહાપુરુષો આ વાત જાણતા હોય છે માત્ર એક ઇશ્વરજી કર્તાધર્તા હોવાથી એ દિવ્ય કર્તાની સમક્ષ આપણાં હૃદયનાં દ્વાર ખોલી દો; એનેજ કાર્ય કરવા દો; અને આપણે પડે કંઈજ ન કરો. કેમકે જાડું જોતાં આપણે કંઈજ કરી શકીએ તેમ નથી. શ્રીકૃષ્ણે ગીતાજીમાં કહ્યું છે કે “હે અર્જુન! ત્રિલોકની અંદર મારે પોતાને કર્તાવ્ય કે પ્રાપ્તવ્ય જેવું કશું નથી, છતાં લોકહિતાર્થે હું કર્મ કરું છું” માટે સઘળું એના ઉપરજ છોડી દો, યાને એનાજ ઉપર જઓ, આધાર રાખો તથા સર્વાંશે અનાસક્ત બનો. એમ થશે ત્યારેજ તમારે હસ્તે કંઈ સ્વાભાવિક કાર્ય ઉત્તમ પ્રકારે સિદ્ધ થશે જે શક્તિઓદ્વારા કાર્ય થાય છે, તે શક્તિઓને તો આપણે જોઈ શકતા નથી. માત્ર તેનાં પરિણામોનેજ આપણે જોઈ શકીએ. માટે ‘અહં’ ને અજાણું કરી તેનો નાશ કરો, તેને સાવ વિસારી દો અને ઇશ્વરનેજ તમારા અંતરમાં રહી કાર્ય કરવા દો. કેમકે એ કામ એતુ પોતાનું છે. આપણે તો અહંતા-મમતાથી અજાગા રહીને તેનેજ કાર્ય કરવા દેવાનું છે. એ સિવાય બીજું કંઈજ આપણે કરવાનું નથી જાણત એમ છે કે, આપણે જેમ જેમ આઘા સરકતા જઈશું, તેમ તેમ ઇશ્વર વધુ ને વધુ આપણા અંતરમાં આવતો જશે માટે આપણા ‘કાયા અને ખોટા અહંભાવ’નો નાશ કરી કેવળ ‘પાકા અને માવ સાચા અહં’નેજ રહેવા દો. અર્થાત્ ‘હૃદ્ર અહં’ના પરિત્યાગપૂર્વક ‘વિરાટ અહં’ની ભાવનાને વ્યક્ત રાખો.

અત્યારે આપણે જે સ્વરૂપમાં ને જે સ્થિતિમાં છીએ તે પણ આપણાજ વિચારોનું અને ભાવનાઓનું પરિણામ છે માટે તમે કેવી જ્ઞાનના વિચાર મેલો છો તે તરફ ખૂબ ધ્યાન રાખજો. વાળી એ ગોળ વસ્તુ છે, ત્યારે વિચારો લાંબા કાળ સુધી ટકનારા હોઈ તેમની ગતિ પણ દ્રશ્ય-શ્રવ્ય

વ્યાપી હોય છે. આપણે જે જે વિચાર કરીએ છીએ, તે પ્રત્યેકની આપણા ચારિત્ર પર છાપ પડે છે. આથીજ સાધુ-જનની ટોળ-ટીખળમાં કિંવા ગાલિપ્રદાનમાં પણ તેના હૃદયસ્થ પ્રેમ અને પવિત્રતાનો પાસ બેઠેલો હોય છે, અને તેથી આપણું કલ્યાણજ થાય છે.

કશાયની કામના કરો નહિ. ઈશ્વરનું ચિંતવન જરૂર કરો; પણ કશા બદલાની અપેક્ષા ન રાખો. કામનારહિત હોય તેમનાંજ કર્મો ફળદાયી બને છે. ભિક્ષાળી સાધુ સંન્યાસી-ઓદ્ધારા આંગણે આંગણે ધર્મનું વહન થયા કરે છે; છતાં પોતે કંઈ કરે છે તેના ખ્યાલ સરખો તેમને હોતો નથી, તેમ બદલામાં કશાનો દાવો પણ તેઓ કરતા નથી. તેમને હાથે જે કાર્ય થાય છે તે અજ્ઞાતલાવે કિંવા બેખબર રીતેજ થયે જાય છે. જ્ઞાનરૂપી વૃક્ષનું ફળજ તેમના ખાધામાં આવે—અર્થાત્ પોતે કંઈ શુભ કાર્ય કરી રહ્યા છે એનું જે તેમને ભાન સ્ફૂરે, તો તરતજ અહંકાર તેમના પર સ્વારી કરે અને તેમને હાથે થતું લોકકલ્યાણ બિલકુલ અલોપ થઈ જાય. ‘હું’ એ શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરતાંજ આપણે ભૂલભૂલામણીમાં સપડાઈએ છીએ; આપણી આંખે અવળા પાટા બંધાઈ જાય છે; અને પછી કહીએ છીએ કે, અમે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીએ છીએ! પરંતુ વસ્તુતઃ તો એ ઘાણીએ જોડેલા બળદના જેવો મિથ્યાશ્રમ છે. ભગવાને પોતાના સ્વરૂપને સર્વોત્તમ રીતે તદ્દન અદૃશ્ય રાખ્યું છે, તેવી રીતે જે મનુષ્ય પોતાની જાતને સંપૂર્ણ છુપાવી શકે છે; તેનુંજ કાર્ય સરસમાં સરસ રીતે સિદ્ધ થાય છે. પોતાની જાતને છુપાવે, એટલે સમગ્ર જગત છતાંજ જશે—રે ! તમારા ચરણોમાં આવી આજોડશે.

સત્ત્વમાં સ્થિરતા થતાં આપણે સકળ પદાર્થોને તેમના

x બાઈબલમાં વર્ણન છે કે “સૌથી પ્રથમ સરખાયલા સ્ત્રી—પુરુષ જે આદમ તે ધવ, તેમને ઈશ્વરે સ્વર્ગનો બગીચો રહેવા માટે આપ્યો હતો, પણ સાના જ્ઞાનવૃક્ષનું ફળ ખાવાની સખત મના કરી હતી. આમ છતાં સેતાનની પ્રેરણાથી એ ફળ તેમણે ખાધું; અને ખાતાજ તેઓ પોતાના અસલ નિષ્પાપ સ્વભાવથી બ્રહ્મ થઈને પૃથ્વીપર આવી પડ્યા.” એને ઉદ્દેશીને સ્વામીજીનું આ કથન છે. આ ઠેકાણે ‘જ્ઞાન’નો અર્થ સુખ-દુઃખ, શુભ-અશુભ ઈત્યાદિનું આપેક્ષિક જ્ઞાન એમ સમજવાનો છે

બંગાળી અનુવાદક

અસલ સ્વરૂપમાં ભાળી શકીએ છીએ, અને પછી ધર્મિયો અને બુદ્ધિના દોષોથી પર પણ થઈ શકીએ છીએ. અહંતા ની વજ્ર જેવી મજબૂત દિવાલ આપણને ગોધી રાખે છે. સર્વ જાળતોનો આપણે અહંતાની સાથે સંબંધ જોડીએ છીએ અને એમ માની લઈએ છીએ કે, અમુક કામ તો હું કરું છું, તમુક તો મારું છે; આ વિચાર મારો છે ને પેછું સૂચન તો મેં કર્યું છે, ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ. આ છુદ્દ ‘અહંતા મમતા’ના ભાવને જોડી વારે દૂર કરી દો. અહંતા રૂપી જે પૈશાચિક ભાવ આપણી જાંઘર પર કરી રહ્યો છે તેને સદંતર સંહારી નાખો. ‘નાદ નાદં, તૂદિ તૂદિ’ એજ મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરો, એનેજ અનુભવો અને એનેજ જીવનમાં ઉતારો. આ અહંતાએ નિર્માણ કરેલા જગતનો જ્યાંસુધી આપણે ત્યાગ નહિ કરી શકીએ, ત્યાંસુધી સ્વર્ગના રાજ્યમાં પ્રવેશ કરવાને આપણે કદાપિ સમર્થ થઈ શકીએ નહિ. કોઈથી કદાપિ તેમ થયું નથી અને ભવિષ્યમાં થનાર પણ નથી. સંસારનો ત્યાગ કરવાનો માયનો એજ છે કે, આ અહંતાને સર્વથા વિસારી મૂકવી. તેનો ખાલ સરખો ન રાખવો—અર્થાત્ દેહમા વસવા છતાં દેહમય બની રહેવું નહિ. એ બદ્ધત અહંતાનું તો બિલકુલ નિકંદન નીકળી જવું જોઈએ; એટલે સુધી કે લોકો જ્યારે તમારે માટે યદાતદા બોલતા હોય ત્યારે પણ તમારે તેમને આશીર્વાદ આપતા થવું જોઈએ. તે લોકોના તમારા ઉપર કેવા ઉપકાર થયા છે ને ધાય છે તેનોજ માત્ર એવે પ્રસંગે વિચાર કરો. તેમની ગાળોથી કે નિંદાથી તમારે જરાયે અહિત થવાનું નથી. ઉલટું અહિત થશે તો તેમનુંજ થશે અહંતાના નાશનો સહેલો ને સુગમ ઉપાય એજ છે કે, જે સ્થાનના લોકો તમને પિછારતા હોય, તેજ સ્થાને ખાત્ર કરીને જાઓ. એટલે તે લોકો તમારી અહંતાને મારી જૂડીને તમાગમાથી ભગાડી દેશે, અને એમ થતાં તમે પ્રભુના વધારે નિકટવર્તી થશો. વાંદરી જેમ પોતાના બચ્ચાને પોતાની મલામતીના વખતમા છાતી સરસું ચાપી રાખે છે, પરંતુ પોતાના જનપર આવી પડતા તેને પડતું મૂકે છે એટલુંજ નહિ પણ તેને પોતાના પગ નીચે નાખતાં પણ પાછી પાની કરતી નથી, તેમ—આબેદૂબ તેમજ

આપણે પણ આ સંસારરૂપી બચ્ચાને કાવતું આવે ત્યાં સુધી વળગતા રહીએ; અને આખરે તેને પગતળે કચડી નાખવાની જરૂર જણાતાં તેમ કરવાની પણ તાકાત આપણામાં આવી હોય તોજ આપણે ઇશ્વરની સમીપ જવાના અધિકારી થયા કહેવાઈએ. સદ્ગતિ અને ધર્માચરણને માટે સામાવાળાઓના અત્યાચાર સહેવા વારો આવે તો તેને ધન્ય ઘડી ધન્ય દહાડો સમજવો. તેમ આપણને જે લખતાં વાંચતાં ન આવડતું હોય ચાને દુનિયાની નજરમાં આપણે અલણ ને ઠોઠ મનાતા હોઈએ, તો પણ આપણી જાતને ધન્ય માનવી. કેમકે ઇશ્વર અને આપણી વચ્ચે અંતરાય ઉપસ્થિત કરનારી, કિંબહુના ઇશ્વરથી આપણને અલગ અગર અહિંમુખ કરનારી વસ્તુઓ એથી ઓછી થાય છે.

વિષયભોગો લક્ષાવધિ ક્ષિપ્તિ નાગ છે. એને તો આપણે છુદીજ નાખવો જોઈએ. ભોગનો ત્યાગ કરીને આપણે આગળ ને આગળ ડગ ભરીએ છીએ, ત્યારે તુરતમાં કશું હાથ નહિ આવવાથી આપણે નિરાશ પણ થઈએ છીએ; પરંતુ એ વખતે ખાંસ સાવચેત રહો, દઢતાને ન ગુમાવો અને ત્યાગને મજબૂતીથી વળગી રહો. આ સંસાર એક ભયંકર પિશાચ જેવો છે. સંસાર એ એક રાજ્ય છે અને આપણું ‘ક્ષુદ્ર અહ’ એ તેનો રાજા છે. તેને અળગું કરી દઇ દઢતા-પૂર્વક ઉભા રહો. કામ-કાંચન અને માન-યશનો પરિત્યાગ કરી પ્રભુનેજ મજબૂત હાથે પકડી રાખો; એટલે આખરે સંપૂર્ણ ઉદાસીનતાનો ભાવ સાધ્ય થશેજ થશે. ઇંદ્રિયોને ચરિતાર્થ કરવામાં ચાને ઇંદ્રિયોની તૃપ્તિમાંજ સુખ સમાયલું છે, એ ખ્યાલ સર્વાંશે જડવાદાત્મક છે. ઇંદ્રિયોની એ રીતની તૃપ્તિમાં સાચા સુખાનંદનો એક કણ પણ નથી હોતો. એમાં સુખનો જે અદ્વ્ય સ્વરૂપ ભાસ થાય છે, તે તો એ સાચા આનંદનો માત્ર પડછાયોજ છે.

ઇશ્વરને આત્મસમર્પણ કરી દે છે, તેજ જગતના કહે-વાતા કર્મવીરો કરતાં જગતને માટે વધુ કામ કરે છે. પોતાની જાતને સંપૂર્ણ શુદ્ધ કરી હોય એવો એક પણ માણસ પલટણ-ખંધ ધર્મપ્રચારકો કરતાં વધુ કાર્ય કરે છે. ચિત્તશુદ્ધિ અને મૌનમાંથીજ વાણીમાં અદ્ભુત શક્તિ આવે છે.

“કમળના ફૂલ જેવા બનો. કમળ એક જગાએજ સ્થિર

રહે છે ને ખીલે છે, પણ ખીલે છે ત્યારે ભમરાઓ અને મધ માખીઓ ચોમેરથી આપોઆપ આવી ચડે છે” અર્થાત્ એક વાર સાધનભજનદ્વારા પોતાનેજ સાધો-સુધારો, એટલે પછી તમારા જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યની સુવાસથી આકર્ષાઈને લોકો આપો આપજ તમારી પાસે આવીને શિક્ષાદીક્ષા માગશે, અને ગ્રહણ કરશે, તમારે પ્રચાર માટે કોઈપણ કેન્સર્વાની નરૂર નહિ રહે.

શ્રીયુત કેશવચંદ્ર સેન અને શ્રીરામકૃષ્ણદેવની વચ્ચે એક મહત્વનો લેઢ હતો તે એ કે, શ્રીરામકૃષ્ણદેવની સાધના પરમાત્મસાક્ષાત્કાર માટેની હતી અને ઘણા લોક તેમને ગાંડામા ગળી કાઢતા હતા, ત્યારે કેશવબાળુ પ્રથમથીજ એક પ્રખર ધર્મસુધારક, મહાન નેતા અને ભારતવર્ષીય બ્રહ્મોસમાજના સ્થાપક થયા હતા. પરિણામ શું જણાયું ? એજ કે, બાર વર્ષની સાધના દરમિયાન તેમને લોકો બહુ જાણતા પણ નહિ, પરંતુ છેવટે તો એ પન્નમ શાત દક્ષિણેશ્વરવાસી મહા પુરુષ કેવળ ભારતવર્ષનાજ નહિ પણ જગતના વિચારરાજ્ય મા કાન્તિ કરી ગયા છે એવા મૌનધારી કિંવા મિતભાષી મહાપુરુષોજ મહાશક્તિનું ઉત્તમ સાધન બની શકે છે એવા મહાપુરુષો બહુ જોવાતા નથી, પણ પ્રેમભક્તિમા ચકચૂર રહી પોતાનું જીવન ગુજારે છે તેઓ “હું કે માફ” કદાપિ કહેતા નથી-અર્થાત્ પોતે નિર્મામ અને નિરહકારી હોઈ, પોતાને ઈશ્વરના ચત્રરૂપ થવા માટે ભાગ્યશાળી લેખે છે આવી અદ્ભુત વ્યક્તિઓજ અનેક મહાપુરુષોને ઉત્તમવી શકે છે તેઓ સદા સર્વદા ઈશ્વરની માથે તાદાત્મ્ય સાધના થકા આ સામાન્ય જગતથી બહુ બહુ દૂર એવા એક આદર્શ જગતમા વસતા હોય છે તેઓને કશાયની કામના હોતી નથી, તેમ તેઓ કશું ઇરાદાપૂર્વક કરતા નથી, છતાં પણ જગતના સાચા અને શ્રેષ્ઠ મેવક-એટલે કે જગતના સર્વ પ્રકારના ઉચ્ચ ભાવોને પ્રેરનારા તેઓજ હોય છે વળી તેઓ જીવન્મુક્ત હોઈ અહતાને નામે તેમનામા મીઠું વળેલું હોય છે-અર્થાત્ તેમની કુદ્ર અહતામમતા નષ્ટ થઈ ગઈ હોય છે અને માનવશની લોહીપતા પણ અસ્તગત થઈ હોય છે. હુંકમાં કહીએ તો તેમનું તમામ વ્યક્તિત્વ લોપાઈ જઈને તેઓ શુદ્ધ ચત્વરૂપ બની રહ્યા હોય છે.

તા. ૨૭ મી જૂન ગુરુવાર

નિવૃત્તિ એટલે સંસારમાંથી અજગા થઈ જવું તે. હિંદુઓનાં પુરાણોની અંદર કહેવાયું છે કે સનક, સનાતન, સનંદન અને સનત્કુમાર—એ ચાર પ્રથમ સરજાયલા ઋષિઓને હંસરૂપે સ્વયં લગવાને એતાળ્યા હતા કે, સુદિપ્તપંચ એ માત્ર ગૌણ વસ્તુ છે; અને તે ઉપરથી તેઓ પ્રજોત્પત્તિના કાર્યથી અલગ રહ્યા હતા. નામરૂપથી જ્યારે આપણે મુક્ત થઈશું, એટલે કે જ્યારે આપણને સારા કે માઠા કોઈ પણ દેહની આવશ્યકતા નહિ રહે, ત્યારે—ત્યારેજ આપણે ભવ પાશમાંથી છૂટી શકીશું. શાશ્વત ઉત્તતિ એટલેજ શાશ્વત બંધન; તેથી નામરૂપની ઉત્તતિ ઇચ્છવા કરતાં તેમનો સમૂળગો ધ્વંસ ઇચ્છવો એજ બહેતર છે. આપણે હરકોઈ પ્રકારના દેહમાંથી—રે ! દેવદેહમાંથી પણ મુક્તિ મેળવવી જોઈએ. એકમાત્ર ઇશ્વરજ્ઞ યથાર્થ સત્ય વસ્તુ છે; બે સત્ય વસ્તુનું અસ્તિત્વ કદાપિ સંભવિત નથી. અસ્તિત્વ માત્ર એક આત્માનું જ છે અને સોડહમ્ કહેતાં તે હુંજ છું.

નિષ્કામભાવે કરતાં સત્કાર્યોની—નિષ્કામ કર્મની જરૂર અથવા કિંમત કેવળ મુક્તિપૂરતીજ છે. પરાપકારનાં નિષ્કામ કર્મોદ્ધાર કરતાંનું પોતાનું કંડ્યાણુ થાય છે, તેટલું બીજા કોઈનુંજ નહિ.

જ્ઞાન એટલે માત્ર વર્ગીકરણ. એકજ જાતની કેટલીક વસ્તુઓને એકજ વર્ગમાં ગોઠવી દેવી તેનું નામ જ્ઞાન છે. એકજ પ્રકારની અનેક વસ્તુઓ જ્યારે આપણા જોવામાં આવે છે, ત્યારે તે બધીને આપણે અમુક એક નામ આપીએ છીએ અને સંતોષ પામીએ છીએ. આપણને પત્તો મળે છે એ કેટલીક ઘટનાઓનોજ મળે છે; તે ઘટનાઓ કેમ બનવા પામી તેના કારણનો પત્તો તો કદી લાધતોજ નથી. આવા પ્રકારના અજ્ઞાનમાં અટવાયા કરનારા આપણે અજ્ઞાનનાજ એક વિશાળતર ક્ષેત્રમાં ચોમેર ઘૂમી આવીને એમ માની લઈએ છીએ કે, આપણે કંઈક જાણ્યું—આપણને કશાકંતું જ્ઞાન લાઈયું ! આ સંસારમાં “શા માટે ?” એ પ્રશ્નનો ઉત્તર મળી

શકે તેમ નથી. એના ઉત્તર માટે તો આપણે ભગવાનની હંજુરમાજ જણુ જોઈએ જે સકળનો જ્ઞાતા અને પ્રકાશક છે તેને આપણે કોઈ પણ રીતે જાણી શકીએ તેમ નથી કારણ કે સમુદ્રમાં પડતા મીઠાના ગાંગડા જેવો એનો પ્રકાર છે. મીઠાનો ગાંગડો સમુદ્રમાં પડતાજ જેમ સમુદ્રની સાથે ભળી જઈ તદ્રૂપ થઈ જાય છે, તેમ મનુષ્ય પણ જ્ઞાતાના સ્વરૂપસાગરમાં ઝંપલાવીને જ્ઞાતારૂપ જની જાય છે, એટલે પછી તેના સ્વરૂપને પ્રકાશમાં આજીવાપણું રહેજ કયા ?

વિષમતા એ સૃષ્ટિનું મૂળ છે, અને સામ્ય કિંવા એક રસતા એ ઇશ્વરનું સ્વરૂપ છે એ વિષમ ભાવને તરીને પાઠ આપ્યા જશે, એટલે જીવન અને મૃત્યુ બંને નષ્ટ થઈ જશે, અને તમે શાશ્વત સામ્યને પ્રાપ્ત થઈ બ્રહ્મમાં પ્રતિષ્ઠિત થશો, કિંબદ્ધના સ્વયં બ્રહ્મરૂપ જની રહેશે. માટે કોઈ પણ રીતે મુખિને આધો—જનને જોખમે પણ મુખિને સિદ્ધ કરો એક ચોપડીની સાથે તેના નથળા પાનાએનો જેવો અને જેટલો સંબંધ છે, તેવો ને તેટલોજ સંબંધ આપણા સકળ જન્મેનો આપણી સાથે છે, કિંતુ આપણે વાસ્તવિક રીતે તો અપરિણામી, આદ્યીન્વરૂપ અને આત્મારૂપ કોઈ તેના પર જન્માતરોની દાયામાત્ર પડે છે જેવી રીતે કોઈ એક સજગતી મશાલને ગોળ ગોળ ધૂમાવનાં આપણી આખને એક વસ્તુવની પ્રતીતિ થાય છે પણ વસ્તુત તે મિથ્યા છે, તેવીજ રીતે આ જન્મપરંપરાની પ્રતીતિ પણ મિથ્યા છે આત્મામાંજ વ્યક્તિમાત્રનું એકત્વ નેહું છે, અને એ આત્મા અનંત, અપરિણામી અને અચચ્છા દેવાથી તેજ બ્રહ્મ છે. એ આત્માને જીવન કહી શકાય નહિ, પણ તેના યોગથી-સત્તા મૂર્તિધીજ સમસ્ત જીવનની ઉત્પત્તિ થાય છે એ આત્માને પોતાને ‘મુખ’ કહેવાય નહિ, પરંતુ એનાદારાજ મુખની નિષ્પત્તિ છે.

આજકાલ લોકો ભગવાનનો પગિયાગ કરે છે, કારણ કે તેમની ધાન્ડા પ્રમાણે જગતના મુખસ્વરૂપના માટે તેણે જેટલું કંવુ જોઈએ તેટલું તે કંવો નથી, અને તેથી તેઓ સવાલ કરે છે કે “અમને એ શા કામનો છે ?” કેમ જાણે ઈશ્વર એ કચનાપટ્ટીનો કોઈ અધિકારી ન હોય ! શું

આપણે પણ બધાં તેને એવાજ ભાવથી અવલોકીશું ?

આપણાથી થઇ શકે તેમ છે તે એટલુંજ કે, આપણી સઘળી વાસનાઓને, ઈર્ષ્યાઓને, ધૃષ્ટાઓને અને ભેદબુદ્ધિને તિલાંજલિ આપી દઇએ. “ક્ષુદ્ર” “હુ”ને કચડી નાખવું જોઇએ, મનને મારી નાખવું જોઇએ—એક જાતની માનસિક આત્મહત્યાજ કરવી જોઇએ । શરીર અને મનને પવિત્ર અને સ્વસ્થ રાખે, પણ તે કેવળ પરમાત્મપ્રાપ્તિ કરવાના કામમાં આપણને યંત્રરૂપે મદદગાર થાય એટલા માટેજ. શરીર અને મનનું ખરેખરું પ્રયોજન પણ માત્ર એટલુંજ છે. કેવળ સત્યની ખાતરજ સત્યને હુંદો; તેનાદ્વારા આનંદ મેળવવાની આકાંક્ષા ન રાખે. સત્યને હુંદતાં આનંદ તો એની મેળેજ આવી મળશે. પણ એ આનંદની લાલચથી સત્યની શોધમાં ન પ્રેરાવું. પરમાત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ સિવાય અન્ય કોઇજ ઉદ્દેશ ન રાખવો જોઇએ. સત્યની પ્રાપ્તિ નરકમાં રહીને થતી હોય તો તેમ કરવામાં પણ પાછી પાની કરવી નહિ. નરકમાં રહીને પણ સત્યને પ્રાપ્ત કરવાની હામ ભીડો.

તા. ૨૮ અને ૨૯ જૂન

આજે તા ૨૮ મીએ અમારી બધી મહત્તી સ્વામીજીની સાથે એક જગ્યાએ ઉત્તરણી કરવા ગઈ હતી સ્વામીજીની ઉપદેશધારા ત્યાં પણ રોજની માફક ચાલુ હતી, પરંતુ આજના ઉપદેશની, સુસાદરી દરમિયાન નોંધ લઈ શકાઈ નથી ઘેરથી નીકળવા પહેલાં નાસ્તા વખતે તેમણે કહ્યું હતું કે —

સર્વ પ્રકારના અગ્નિને માટે પ્રભુનો પાડ માનો અન્ન પણ પ્રજ્ઞાનુજ સ્વરૂપ છે પ્રભુની સર્વવ્યાપી શક્તિ અન્નદારાજ આપણી વ્યવસ્થિ શક્તિમા પરિણામ પામે છે અને આપણને સર્વ કાર્યોમા સહાય કરે છે

(આજે તા ૨૮ મીએ સ્વામીજી ગીતાજી લઈને આવ્યા)

ગીતાજીમા હૃદયિકેશ કહેતા ઇન્દ્રિયોના, કિંવા ઇન્દ્રિય સુકત જીવસમૂહના અધીશ્વર એવા શ્રીકૃષ્ણે, શુદ્ધકેશ કહેતા નિદ્રાના અધીશ્વર કિંવા નિદ્રાને જીતનારા અર્જુનને ઉપદેશ આપેલો છે આ જગતજ ‘ધર્મક્ષેત્ર’ કુશ્મેત્ર છે પાત્ર પાડવો (અર્થાત્ ધર્મ) સો કૌરવો (એટલે કે જે સકળ વિષયોમા આપણે આસક્ત હોઈએ છીએ તેમની) સાથે યુદ્ધ કરે છે. પાત્ર પાડવશાઈઓની અદર અર્જુન (અર્થાત્ પ્રભુજી જીવાત્મા) સર્વશ્રેષ્ઠ વીર હોઈ તે સેનાપતિનું કામ કરે છે આપણે સમગ્ર ઇન્દ્રિયસુખોની સાથે એટલે કે જે જે વસ્તુઓમા આપણી અતિશય આસક્તિ હોય છે તે તે તમામ વસ્તુઓની સાથે આપણે યુદ્ધ કરીને તેમનો સહાર કરી નાખવાનો છે—અર્થાત્ આપણે નિ સગ જનોને એકલા ઉભા રહેવાનું છે

શ્રીકૃષ્ણે સંસારના સર્વ કાર્યો કર્યા હતા, પણ તે અનાસક્ત રહીને તેઓશ્રી સમારમા રહેવા છતાં સંસારપ્રેમી કદી થઈ ગયા નહોતા. માટે “બધાજ કાર્યો કરો પણ તે અનાસક્તિપૂર્વક કરો, કાર્યની ખાતર કાર્ય કરો, તમારા પોતાની ખાતર કશું ન કરો.”

x x x x x

તમારી સ્વાધીનતાથી જો બીજાનું લેશ પણ અહિંન થતું હોય તો તે સ્વાધીનતા કુદન્તી સ્વાધીનતા નથી એમજ

સમજવું. કોઈનું અનિષ્ટ કદાપિ કરે ના—કોઈને પણ અપાયકારક કદાપિ નીવડે ના.

x x x x

જઠલાવથી જોતાં કુવિચારો એ રોગનાં જંતુઓ જેવા છે. આપણા દેહ—એ જાણે લોખંડના દુકડા છે, અને તેના પર આપણો પ્રત્યેક વિચાર આસ્તે આસ્તે હથોડાના ઘા કરી, જેવી આપણી ઇચ્છા હોય છે તેવા આપણને બનાવે છે.

વિશ્વના સકળ સુવિચારોના આપણે વારસ છીએ; પણ આપણો એ વારસાઈ હક્ક આપણને ત્યારેજ પ્રાપ્ત થાય કે જ્યારે આપણે તેમને માટે આપણાં હૃદયદ્વાર તદ્દન ખુલ્લાં રાખીએ.

x x x x

અનંત જ્ઞાનનો ઝરો તો આપણુ પ્રત્યેકની અંદર—હૃદય કીડીથી માંડીને તે સ્વર્ગીય દેવતાની અંદર—અસ્પર્શિત વડી રહ્યો છે. સ્વાભાવિક ધર્મ જેવા જઈએ તો માત્ર એકજ છે. માત્ર આપણેજ પોતે તેનાં સિત્ત સિત્ત રૂપો, સિત્ત સિત્ત ચિહ્નો અને સિત્ત સિત્ત પ્રકાશનો લઈને લડી મરીએ છીએ. જેમને શોધતાં આવડે છે તેમને માટે તો સત્યયુગ આવર્તમાન કાળમાં પણ વિદ્યમાન છે. ખરી બાબત એમ છે કે, આપણે પોતે બ્રહ્મ થઈ ગયાં છીએ, તેથીજ જગતને બ્રહ્મ થયેલું મानी લઈએ છીએ.

પૂર્ણશક્તિને આ જગતમાં કંઈજ કરવાપણું હોતું નથી. તે તો માત્ર ‘અસ્તિ’ કિંવા ‘સત્’જ કહેવાય, તેને કર્તાવ્ય કે કર્મ જેવું કંઈજ નથી.

યથાર્થ સિદ્ધિ એકજ છે એ વાત સાચી, પણ આપે ક્ષિક સિદ્ધિઓ વિવિધ પ્રકારની હોય એ પણ તેટલુંજ સાચું સમજવું.

તા. ૩૦ મી જૂન, રવિવાર

કોઈ પણ કંપનાનો આશય લીધા વગર કશાનો વિચાર કરી શકાતો નથી એકાદા પણ આચળવાળા પ્રાણીનો આધાર લીધા વગર આચળવાળા સમગ્ર પ્રાણીવર્ગની સમજૂત આપણુ મનમાં ઠસતી નથી, એવુજ ઈશ્વરની બાબતમાં પણ છે

વિચારમાનને બે અંગ હોય છે—એક તો ‘ભાવ’ અથવા ‘વિચારણા’ અને બીજો એ ભાવસૂચક ‘શબ્દ’ અને આપણને એ બંનેની જરૂર છે વિજ્ઞાનવાદી (આઈડિયાલિસ્ટ) તેમ જડવાદી (મટીરિયાલિસ્ટ) એ બેઉમાંથી એકેનો મત સંપૂર્ણ સત્ય નથી આપણે તો ભાવ તેમજ તેનો પ્રકાશ, એ બંનેને સ્વીકારવા જોઈએ

નિર્વાણની અવસ્થા તમને ત્યારેજ પ્રાપ્ત થઈ કહેવાય, કે જ્યારે તમારી અહંતા અને મમતા બિલકુલ નષ્ટ થઈ જાય ભગવાન બુદ્ધદેવે કહ્યું કે “જ્યારે ‘તમે’ નહિ રહે, (યાને જ્યારે તમારો કુદ્ર અહંભાવ ઓગળી જશે), ત્યારેજ તમને તમારી સર્વોચ્ચ અને યથાર્થ અવસ્થા પ્રાપ્ત થશે”

મોટા ભાગના લોકોમાં એ અવસ્થા દિવ્ય જ્યોતિ કહેતા પ્રભુનો પ્રકાશ ઠકાયેલો અને આછો હોય છે કોઈ એક લોકોની પીપમાં આપણે એક દીવો રાખીએ તો તેનો ઉજાસ જેમ જલ્દાર દેવાવા પામતો નથી, તેમજ આ દિવ્ય જ્યોતિની બાબતમાં પણ અધિકાંશ લોકોના મનમાં હોય છે, પણ એથી ગભરાવા જેવું નથી પવિત્રતા અને નિસ્વાર્થતાના અભ્યાસથી ક્રમે ક્રમે આપણે એ દિવ્ય જ્યોતિની આડે રહેલા પડદાને પાતળો ને પાતળો કરતા રહીશું, તો આખરે તે કાચની માફક પારદર્શક બની જશે શ્રીરામકૃષ્ણદેવનું, માનો કે લોકોની પીપમાંથીજ કાચના બુગડામાં રૂપાતર થવા પામ્યું હતું અને એ રૂપાતર એવું તો સ્વચ્છ અને પારદર્શક હતું કે તેનાદ્વારા અદર ઝગમગી રહેલી જ્યોતિ આભેદૂળ જણાતી હતી અત્યારે આપણે બે એની લોખંડની પીપો હોઈએ, પણ વહેલા મોટા તો આપણ ગોને કાચની પીપોમાં દેરવાઈ જવાનું છે એજ મારો આપણ વિચરણ થઈ રહ્યું છે કાચની પીપમાં રૂપાતર પામીએ એટલેથીજ બચ નથી થવાનું,

પણ એથી એ ઉચ્ચતર ને ઉચ્ચતર વિકાસ સાધવાનો છે. કારણ કે પારદર્શક કે અપારદર્શક પણ પીપ જેવું ન્યાંસુધી રહે ત્યાં-સુધી તો આપણે જઈ સાધનદ્વારાજ વિચારવાનું કે ચિંતન કરવાનું રહે છે. અસહિષ્ણુ અગર અધીરી વ્યક્તિ કોઈ કાળે આમાં વિનયવંત નીવડી શકે નહિ.

* * *

મોટા મોટા સંતો ને સાધુમહાત્માઓ આદર્શ તત્ત્વના પદાર્થપાઠ અથવા દૃષ્ટાંત જેવા હોય છે; પરંતુ તેમના ચેલાઓ તે સંત મહાત્મા વ્યક્તિનેજ આદર્શ કિંવા તત્ત્વ ગણવા-ગણાવવામાં અસલ આદર્શ—અસલ તત્ત્વ જે ઈશ્વર તેને વિસરી નય છે.

સગુણ ઈશ્વરની વિરુદ્ધ ભગવાન બુદ્ધે ઉપાડેલી ઝુંબેશનું પરિણામ એ થયું, કે ભારતવર્ષમાં પ્રતિમાપૂજા દાખલ થઈ. બાકી વેદિક યુગમાં પ્રતિમાપૂજાને કોઈ પિછાનતું પણ નહોતું; બુદ્ધદેવના ધર્મપ્રચારને પરિણામે જગતના સ્વચ્છાતરીકે તથા લોકોના સખાસ્વરૂપે ઈશ્વર મનાતો બંધ થયો. એટલે તેની પ્રતિક્રિયારૂપે પ્રતિમાપૂજાની ઉત્પત્તિ થઈ. બુદ્ધની પણ મૂર્તિ ઘસાઈને પૂજવા માંડી. ઈસુના સંબંધમાં પણ એવોજ પ્રકાર બન્યો છે

x x x x

સુધારા માટે થતા પ્રયત્ન પ્રયત્નોત્તરું પરિણામ આપરે તો ગતિરોધકજ બને છે. માટે કોઈને એમ ન કહો કે “તું ખરાબ છે.” ઉલટું એમજ કહો કે “ભાઈ! તું સારો છે, પણ હજી વધારે સારો થા.”

પુરોહિતોનો વર્ગ સકળ દેશમાં અનર્થકારી છે. કેમકે તેઓ જનતાને ભાંડે છે, વખોડે છે અને તેમની કુત્સિત ટીકાઓ કરે છે. તેઓ સમાજરૂપી યંત્રનો એક તાર પકડી-ને તાણે છે ને માને છે કે, અમે યંત્રને સુધારીએ છીએ; પણ પરિણામ એ આવે છે કે, એક સુધારવા જતાં બીજા બે ત્રણ બગડે છે. પ્રેમને કદી ભાંડવાપણું કે નિંદવાપણું હોતું નથી. પ્રતિષ્ઠાની આકાંક્ષા હોય ત્યાંજ ભાંડણ કે નિંદાને સ્થાન રહે છે. ધર્મસંગત કિંવા ન્યાયસંગત કોપ, તેમજ શાસ્ત્રસંમત હિંસા જેવી કોઈ વસ્તુજ નથી.

જે તમે ક્રોધને સિદ્ધ નહિ થવા દો, તો તે શિયાળવું થઇને ઉભું રહેશે સ્ત્રીજાતિ શમિનું સ્વરૂપ છે પણ અત્યારે પુરુષજાતિ તેના પર અત્યાચાર ગુજરીને તેમનો હુરૂપયોગ કરી રહ્યા છે, તેથી જ તે શમિની દેવીઓ અનર્થની દેવીઓ વધુ થઇ રહી છે સ્ત્રીજાતિ અત્યારે શિયાળરૂપ છે, પણ તેના પર ગુજરતો અત્યાચાર બધા થશે કે લાગલી તે મિહણ સ્વરૂપ થઇ જશે

સાધારણ રીતે કહીએ તો આધ્યાત્મિક મહારવાકાશાનુયાયને ધર્મભાવનું મન-બુદ્ધિદ્વારા નિયમન કરવું ઉચિત છે. તેમ નથી થતું તો તે ભાવની અવનતિ થઇને તે ભાવુક્તા માત્ર બની રહે છે

x

x

x

x

બધા આસ્તિક એ વાતનો તો સ્વીકાર કરે છેજ કે, આ પરિવર્તનશીલ જગતની પૂઠે એકે અપરિવર્તનશીલ વસ્તુ રહેલી છે પણ એ ચરમ પદાર્થની ધારણાના સળધમા તેમની વચ્ચે મતભેદ રહ્યો હોય છે બુદ્ધિ એ વાતનો સાવ ઇન્કાર કર્યો છે તેમનું કહેવું એમ હતું કે “બ્રહ્મ અથવા આત્મા જેવું કશાનું અસ્તિત્વ નથી”

ચારિત્ર્યની દૃષ્ટિએ ભેદના બુદ્ધિદેવ જગતના મહાન પુરુષો માં સર્વોત્તમ થઇ ગયા છે અને તેમનાથી બીજે નબરે ઇમુ પ્રિય્ત આવે છે, તથાપિ ગીતાજીની અદર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જે ઉપદેશી ગયા છે તેના જેવો મહાન ઉપદેશ જગતની અદર શોધ્યો જડે તેમ નથી એ અફબુત કાવ્યરચના જેવો કહી છે તે એવા વિરલ મહાત્માઓમાનો એક હતો, કે જેમના જીવનદ્વારા સમસ્ત જગતમા નવજીવનનો પ્રવાહ વહ્યા કરે છે ગીતાના લેખકના જેવું અફબુત મસ્તિષ્ક-અલૌકિક ભેટું મનુષ્યજાતિના ભેવામા પુનઃ કદાચિ આવશે નહિ

x

x

x

x

શુભ કે અશુભરૂપે પ્રકટ થવાવાળી જગતમા માત્ર એક જ શક્તિ છે, ‘ઇશ્વર’ અને ‘મેતાન’ એ બેઉ એક જ નહીં હોઇ તેમના પ્રવાહમાત્ર પરસ્પર વિરુદ્ધ દિશામા વહેનારા છે

તા. ૧ લી જુલાઈ સોમવાર

(શ્રીરામકૃષ્ણદેવ)

શ્રીરામકૃષ્ણના પિતા એક સ્થિતિચુસ્ત નૈષ્ઠિક બ્રાહ્મણ હતા—એવા કે તે અમુક જાતિના બ્રાહ્મણ સિવાય ઇતર કોઈ પણ બ્રાહ્મણનું કે જાતિનું દાન સ્વીકારતા નહોતા. આજીવિકા માટે પણ તેઓ ખીજ સામાન્ય મનુષ્યોની પેઠે કોઈ ધંધો કે નોકરી કરતા નહોતા. એક રીતે જોતાં તેઓ ‘આકાશ-વૃત્તિ’ પર રહેનારા હતા, એટલે કે અયાચિત ભાવે જે આવી મળતું તેમાંથી અન્નવસ્ત્રાદિનો ખર્ચ કાઢતા. અયાચિત દાન તેઓ ગ્રહણ કરતા ખરા, પણ તે કોઈ પતિત બ્રાહ્મણ તરફથી આવતું તો તેનો સુદૃઢ સ્વીકાર કરતા નહિ. હિંદુ-ઓના સિદ્ધાંત પ્રમાણે પોતાને માટે ઘર બાંધવું એ પણ સ્વર્થનું કામ છે. દેવળ દેવતા અને અતિથિઓ માટેજ ગૃહ બાંધવું ઉચિત લેખાય છે. આથીજ તેઓ ભગવાનના સ્મરણપૂજનના સ્થાનતરીકે મંદિરો બાંધાવે છે.

કુટુંબની અતિશય ગરીબાઈને લીધે શ્રીરામકૃષ્ણને નાની ઉંમરમાંજ એક દેવમંદિરના પૂજારીતરીકેની નોકરી લેવી પડતી હતી. એ મંદિરમાં જગજ્જનનીની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠિત હતી, અને તે જગદંબા અથવા કાલીના નામથી ઓળખાતી હતી. એ કાલીના મંદિરમાં એક સ્ત્રીમૂર્તિ એક પુરુષ-મૂર્તિની ઉપર પગ મૂકીને ઉભેલી હોય છે, અને તે એવો ભાવ દર્શાવે છે કે, માયાનું આવરણ જ્યાં સુધી દૂર ન થાય ત્યાં-સુધી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. બ્રહ્મ પોતે સ્ત્રી કે પુરુષ બેમાંથી એકે નથી, પણ એ તો અસાત અને અજ્ઞેય છે. તે જ્યારે પોતાને અભિવ્યક્ત કરે છે, ત્યારે પોતાના સ્વરૂપને માયાના આવરણ તળે ઢાંકી દે છે, જગજ્જનનીનું રૂપ ધારણ કરે છે અને સૃષ્ટિપ્રપંચનું નિર્માણ કરે છે. દેવીના પગતળેની પુરુષવ્યક્તિ શિવ કહેતાં ઇશ્વરની સૂચક હોઈ માયાના આવરણ તળે ઢાંકાઈ જવાને લીધે તે શવ કહેતાં સુડકું થઈ પડ્યું છે—એમ સૂચવે છે. અદ્વૈતવાદી અગર વિ. ૭

જ્ઞાનમાર્ગનો ઉપાસક કહે છે કે “હું બળપૂર્વક માયાવસ્થા ભેદીને બ્રહ્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરીશ.” ત્યારે દેવતાદી કહેતાં ભક્તિમાર્ગનો ઉપાસક એમ કહે છે કે “બ્રહ્મને પામવા માટે હું જગજ્જનનીની પ્રાર્થના કરીશ કે તે દ્વાર ખોલી નાખે. એ દ્વારની ચાવી માણનેજ હસ્તક રહે છે.”

એવી એ જગજ્જનની મા કાલીની પૂજા કરતાં કરતાં આપણા એ ઉગતા પૂજારીના હૃદયમાં વ્યાકુળતા અને ભક્તિનો એવો તો ફણગો ફૂટ્યો કે તેને લીધે મંદિરનું પૂજા વગેરેનું કાર્ય નિયમિતભાવે અને નિયમિત પ્રણાલિકા મુજબ ચાલી શક્યું નહિ. તેથી તેમણે એ કાર્યનો ભાર પોતાને માથેથી કાઢી નાખ્યો. ચાને પૂજારીપદનું રાજતામું આપી મંદિરની હદમાં એક નાનુંશું જંગલ હતું ત્યાં એકાંતમાં બેસીને દિવસ ને રાત ધ્યાનધારણામાં નિમગ્ન રહેવા લાગ્યા. એ સ્થાન બરાબર ગંગાના તીરપ્રદેશમાં આવેલું હતું. એક દિવસ એવું બન્યું કે ગંગાજળના પ્રબળ પ્રવાહમાં એક મહુલીને ઉપયોગી સઘળી સામગ્રી તણાઈ આવી અને તે એક ઉછળતા મોજાએ ખુદ તેમના ચરણો આગળ લાવી મૂકી. એ સાધનોવડે તેમણે એક મહુલી તૈયાર કરી. એ મહુલીમાં રહીને તેમણે પ્રાર્થનાઓની પરંપરા ચલાવવા તથા દોવા માંડ્યું. એક જગજ્જનની સિવાય અન્ય કશાની ચિંતા, પોતાના શરીરની ચિંતા સુદાં તેમને રહી નહિ. તેમનો એક સગો દિવસમાં એક વાર તેમને ખવડાવી જતો, અને તેમની સંભાળ રાખતો. એમ કરતાં-થોડા દિવસ રહીને એક સંન્યાસિનીનું ત્યાં આવાગમન થયું અને તેણીએ તેમને ‘મા’ને પ્રાપ્ત થવામાં સહાય કરવા માંડી. એ રીતે તેઓશ્રીને ને ને જનના ગુરુઓની ત્યારે ત્યારે જરૂર પડી, ત્યારે ત્યારે તે તે જનના ગુરુઓ ત્યાં આગળ આપોઆપ પ્રાપ્ત થયા હતા. સકળ સંશ્લેષના ટોણ ને ટોણ આકુ મહાત્મા તેમની શક્તિ આવીને શોભ્ય ઉપદેશનું વગર માન્યે દાન દઈ જતા, અને તેઓશ્રી પણ એ પ્રત્યેકનો ઉપદેશ આગ્રહપૂર્વક કાને ધરતા; છતાં પણ ઉપાસના તો તેમણે જગન્માતાનીજ ચાહુ રાખી હતી-તેમને મન તો બધુંજ ‘મા’ રૂપજ હતું.

શ્રીરામકૃષ્ણદેવ કોઈની પણ સામે કંઈક શબ્દનો પ્રયોગ

કરતા નહિ. તેમનું હૃદય એટલું તો ઉદાર હતું કે સર્વ સંપ્રદાયના લોકો તેઓશ્રીને પોતાનાજ સંપ્રદાયના લેખતા. તેઓશ્રી બધાંયને આહતા હતા, યાને બધાંય પર તેમનો સ્નેહભાવ હતો. તેમની દૃષ્ટિમાં બધાજ ધર્મો સાચા હોઈ, તેઓશ્રી વખતોવખત કહેતા કે, ધર્મજગતની અંદર સર્વ ધર્મોને માટે સ્થાન છે તેઓ મુક્ત સ્વભાવના હતા, પણ તેમનો એ મુક્ત સ્વભાવ વજ્રવત્ કઠોરતાથી નહિ પણ સકળ પ્રત્યેના તેમના સમાન પ્રેમભાવથી જણાઈ રહેતો હતો. એવા કામળ પ્રકૃતિના લોકોદ્વારાજ નૂતન ભાવની સૃષ્ટિ નિર્માણ થાય છે, અને વજ્રની માફક ધડાકો કરનાર વ્યક્તિ દ્વારા એ નૂતન ભાવનો ચોમેર ફેલાવો થાય છે. સેન્ટ પૉલ આ પાછલી પ્રકૃતિનો પુરુષ હતો. તેથીજ તેને હાથે સત્યનો પ્રકાશ ચારે દિશામાં વિસ્તરવા પામ્યો.

તથાપિ સેન્ટ પૉલનો યુગ અત્યારે હવે ગ્યો નથી. હવે તો આપણેજ અર્વાચીન જગતના નૂતન હીવારૂપ થવાનું છે. સ્વયં પોતાની મેળેજ દેશકાળને ઉપયોગી થઈ પડે એવો એક સંઘ નિર્માણ કરવો, એ આપણા યુગની ખામ જરૂરિયાત છે. એવો એક મંઘ જ્યારે નિર્માણ થશે, ત્યારે તેજ જગતનો છેલ્લો ધર્મ બની ગયેશે. સંસારચક્રની ગતિ તો ચાલુજ રહેવી જોઈશે. આપણે તો તેને તેમ કરવામાં મદદ કરવાની છે, અંતરાય કયે નહિ ચાલે. વિવિધ ધર્મભાવરૂપી તરંગો ઉછળે છે ને પડે છે, અને એ સર્વ તરંગોના મથાળા-પર જે તે યુગનો અવતારી મહાપુરુષ બિગળતો હોય છે. શ્રીરામકૃષ્ણનો જન્મ વર્તમાન યુગને ઉપયોગી ધર્મશિક્ષણ આપવા માટે છે તેમનો ધર્મ રચનાત્મક છે, ખંડનાત્મક નથી. તેમને પ્રાપ્ત થયેલો ધર્મ વૈજ્ઞાનિક પ્રકારનો છે એ ધર્મ કોઈને પણ એમ નથી કહેતો કે “બસ માની લો” પણ એમ કહે છે કે “બાતે પરખી લો”—યાને “એ સત્યનાં દર્શન મને થાય છે અને તમારી ઈચ્છા હશે તો તમને પણ થઈ શકશે”—“મેં જે સાધનો વાપર્યાં છે તે સાધનોનો તમે ઉપયોગ કરશો તો તમને પણ મારીજ પેઠે સત્યનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થશે ઈશ્વર સૌ કોઈની સમીપ આવશે, એ સમત્વનો ભાવ સર્વથી પહોંચી શકાય એવો છે.” શ્રીરામકૃષ્ણ જે ઉપદેશ

આપી ગયા છે તે બધો ઉપદેશ હિંદુધર્મના સારરૂપ હોઈ તેમની પોતાની એમા કોઈજ નવી વસ્તુ નથી એમાં કશું પોતાનું હોવાનો એમણે દાવો પણ કદી કર્યો નથી. નામ, યશ કે અન્ય કશાયની તેમને લેશ પણ તમા નહોતી

તેમણે ધર્મપ્રચાર કરવા માંડ્યો, ત્યારે તેમની ઉંમર આશરે ચાલીસ વર્ષની હતી પણ એ પ્રચારકાર્ય માટે તેઓશ્રી ક્યાય પણ કદાપિ બહાર વિચર્યા નહોતા. તેમની પાસે ચાલી ચલાવીને જેમને ઉપદેશ લેવો હોય તેમને માટે તેઓ હમેશા તત્પર રહેતા, એટલુંજ નહિ પણ એવાની તેઓ શ્રી ઇચ્છા પણ કરતા

હિંદુસમાજની રૂઢિ પ્રમાણે ચાલનારા તેમના રૂઢિચુસ્ત માળાપે યૌવનના આરભકાળમાજ તેમનું લગ્ન પાંચ વર્ષની એક નાની બાલિકા સાથે કરી દીધું હતું એ બાલિકા તેના પિયરના પરિવાર લેગી એક આંધેના ગામડામાં રહેતી હતી તેનો યુવાન પતિ ઇશ્વરના માર્ગમા આગળ વધવા કેવી કેવી કઠોર સાધનાઓ સાધી ન્હોં છે તેની એ જિજ્ઞાસી બાલિકા-ને બાળજી સુદ્ધા નહોતી જ્યારે તે વયમા આવી, ત્યારે તે તેનો પતિ ભગવતપ્રેમમા ઉન્નત થઈ ગયો હતો તે પગ પાળા મુસાફરી કરીને દક્ષિણેશ્વરના કાલિમંદિરમા પોતાના સ્વામીની પાસે આવી પહોંચી સ્વામીદેવને જોતાજ તેમની ખરી અવસ્થા એ પામી ગઈ કારણ તે પોતે પણ એક મહાન આત્મા હોઈ પદ્મ વિશુદ્ધ અને પરિહૃતી. પતિદેવની એ અવસ્થામાં અતગચરૂપ થવાને જાહેરે તેમના કાર્યમાં કેવળ સહાયમૂલ થઈ રહેવાનીજ તેણે ઇચ્છા કરી પતિદેવની એ ઉન્નત અવસ્થામાથી તેમને ગૃહસ્થાશ્રમમા ઘસડી પાડવાની ઠાગિશ કે ઇચ્છા તેણીએ સુદૃઢ કરી નહિ

શ્રીરામકૃષ્ણને હિંદુસ્તાનમા એક મદાન અવતારતરીકે પણ પૂજવામા આવે છે, અને તેમની જગતિ એક ધાર્મિક ઉત્તમવતરીકે ઉજવાય છે

x

x

x

x

ગોક મપ્રદાય એવો છે, કે જે કહે છે કે “ભગવાનને કેવળ શિવ અને સુંદરરૂપેજ પૂજવા, એ તો માત્ર દુર્ગંજતા

છે એના અશિવ અને અસુદૃઢ સ્વરૂપની પણ ભક્તિ તથા પૂજા કરવી જોઈએ ” આ સપ્રદાય ટિપ્પેટ પ્રદેશમા સર્વત્ર પ્રચલિત હોઈને એ દેશમા વિવાહપદ્ધતિ અથવા લગ્ન જેવી કોઈ પ્રથાજ નથી ભારતવર્ષમા એ સપ્રદાય ખુદ્દી રીતે જીવી શકે તેમ નથી, એટલે તેના છાના છપના મડળો ચાલે છે શિષ્ટસમાજના કોઈ પણ મનુષ્યથી જાહેર રીતે એ મડળોના સભ્ય થઈ શકાતું નથી, કે તેમા ભાગ લઈ શકાતો નથી ‘ક્રામ્યુનીઝમ’ (એટલે કે કોઈએ પણ વ્યક્તિગત સપત્તિ રાખવી નહિ, અને બધાની સપત્તિ સામાન્ય માલકીની રહે, એવો મત) મુજબનુ કાર્ય ટિપ્પેટ દેશમા ત્રણ વાર અજમાવાયુ, પણ ત્રણે વાર તે નિષ્ફળ નીવડ્યુ એ સપ્રદાયના લોકો ખૂબ તપસ્યા કરે છે, અને શક્તિ અથવા વિભૂતિ લાભની દૃષ્ટિએ, એમા તેમને સફળતા પણ ઠીક મળે છે

‘તપસ’ શબ્દનો મૂળ ધાતુને અનુસરતો અર્થ તપ દેવો અથવા બાળવુ એવો થાય છે તપસ્યા, એ આપણી ઉચ્ચ પ્રકૃતિને ‘તપ્ત’ કિવા ઉત્તેજિત કરવા માટેની એક સાધના અથવા પ્રક્રિયાવિશેષ છે એમા કેટલીક વાર તો સૂર્યોદયથી માંડીને તે સૂર્યાસ્ત લગી ‘ઝ’ ઇત્યાદિનો જપ કે એવુ કંઈ બીજુ આખો દહાડો સતત કર્યા કરવાનુ હોય છે એ બધી ક્રિયાના સાધનથી સાધકમા એક એવી શક્તિનો સચાગ થાય છે કે તેના ચોગે તેની કોઈ પણ આધ્યાત્મિક અથવા ભૌતિક ઈચ્છા પાર પડી શકે છે, અને પોતાની ઈચ્છિત વ્યવસ્થામા તે પરિણત થાય છે આ તપસ્યાનો ભાવ સમગ્ર હિંદુ ધર્મમા ચોતપ્રોત રહેલો છે એટલે સુધી કે ઈશ્વરના સખધમા જોલતા પણ હિંદુઓ કહે છે કે, સૃષ્ટિની રચના કરવા માટે ઈશ્વરને પણ તપસ્યા કરવી પડી હતી મતલબ કે, તપશ્ચર્યા એ એક એવુ માનસિક યત્રવિશેષ છે, કે જેના વડે સર્વ કંઈ સિદ્ધ થઈ શકે શાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે “આ ત્રિલુવનમા એવી કોઈ ચીજ નથી કે જે તપસ્યા દ્વારા પ્રાપ્ત ન કરી શકાય ”

x x x x

જે સપ્રદાયોના મિદ્ધાંત અને ક્રિયાકાંડની સગે પોતાનો

મેળ ન હોય અને જેમના તન્ક પોતાની સહાનુભૂતિ
પણ ન હોય, તેવા સંપ્રદાયોનું વર્ણન કરનારા લોકો શાત-
લાવે તેમજ અશાતલાવે, અને રીતે બ્રૂહા ને મિથ્યાભાષી
હોય છે. તેમના હેવાલ વજૂદભર્યા માનવા ન જોઈએ. કેમકે
અમુક એક સંપ્રદાયનો ચૂસ્ત અનુયાયી અન્ય સંપ્રદાયોની
અંદર રહેલા સત્યોની ભાગ્યેજ ઝાંખી કરી શકે છે.

x

x

x

x

ભક્તશિરોમણિ હનુમાનજીને કોઈએ એક વાર પૂછ્યું
કે “ આજે કયી તિથિ થઈ ? ” ત્યારે તેના જવાબમાં તેમણે
જણાવ્યું કે “ શમ જોજ મારી તિથિ ને તારીખ છે. અન્ય
કોઈ તિથિ કે તારીખ હું જાણતો નથી, અને જાણવાની મને
પરવા પણ નથી ”

તા. ૨ જી જુલાઈ મંગલવાર

(જગજ્જનની)

‘શાક્ત હોકો સર્વવ્યાપી પરમશક્તિને ‘મા’ નામે ભજે છે, કારણ કે ‘મા’ના જેવું ‘મીકું’ અને મધુરું નામ કોઈ પણ નથી. હિંદુસ્તાનમાં શ્રીત્વનો સર્વોચ્ચ આદર્શ ‘માતા’જ મનાયો છે. પ્રેમના ઉચ્ચતમ વિકાસરૂપ ‘માતૃભાવ’થી ઈશ્વરની ઉપાસના કરવી તેને હિંદુઓ ‘દક્ષિણાચાર’ અથવા ‘દક્ષિણમર્ગ’ કહે છે. એના દ્વારા ઉપાસકની આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ અને સુક્તિજ થાય છે, ઐહિક ઉન્નતિ નથી થતી. ઈશ્વરના લીધણ રૂપની યાને રુદ્ર મૂર્તિની ઉપાસનાને ‘વામાચાર’ કિંવા ‘વામ-મર્ગ’ કહેવામાં આવે છે. એના દ્વારા સામાન્ય રીતે સાંસારિક ઉન્નતિ સારી પેઠે થાય છે, પણ આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ ઝાઝી થતી નથી; થાય છે તો ક્વચિતજ થાય છે. વળી કાળે કરીને એ વામાચારની ઉપાસના અવનતિના ખાડામાં ફેંકી દેનારી તથા તેના ઉપાસકનો ઉચ્છેદ કરનારી નીવડે છે.

શક્તિના પ્રથમ વિકાસરૂપે જનની છે, અને જનકના ભાવ કરતાં જનનીનો ભાવ વધારે ઉચ્ચ મનાયો છે. ‘મા’ ના ઉચ્ચારની સાથે શક્તિનો ભાવ, સર્વશક્તિશાળી ઈશ્વરી શક્તિનો ભાવ પ્રગટ થાય છે. બાળક પણ પોતાની જન્મ-દાત્રી માતાને સર્વશક્તિશાળી સમજે છે. એ જગજ્જનની ભગવતી આપણામાં કુંડલિનીરૂપે નિદ્રિત રહેલી છે. એને ભજ્યા ને જાણ્યા વગર—અર્થાત્ કુંડલિનીને જાગ્રત કર્યા વગર આપણા યથાર્થ સ્વરૂપને ઓળખવાને—પરમાત્મસાક્ષાત્કાર સાધવાને આપણે સમર્થ થઈ શકીએ તેમ નથી.

સર્વશક્તિમત્તા, સર્વવ્યાપિતા અને અનંત દયાળુતા—એ જગજ્જનની જગદંબાના મુખ્ય ગુણો છે. જગતમાં જેટ-જેટલી શક્તિ વિદ્યમાન છે, તે સકળની સમષ્ટિ તે જગદંબા-નું સ્વરૂપ છે; અને જગતની અંદર શક્તિનો જે જે આવિર્ભાવ કે વિકાસ જણાય છે તે પણ બધું એ જગદંબાનું-જ રૂપ છે. તે પ્રાણરૂપ છે, બુદ્ધિરૂપિણી છે અને પ્રેમરૂપિણી પણ તેજ છે. એ જનની જગતમાં એતપ્રેત વ્યાપી રહેવા છતાં જગતથી નિરાળી પણ છે. તે એક વ્યક્તિરૂપિણી પણ

હોઈને જોઈ શકાય તેવી પણ છે. એવી એ જગન્માતામાં ચિત્ત સ્થિર થતા આપણે ઇચ્છામાં આવે તે કરવા શક્તિમાન થઈશું. ક્રમકે તે આપણી પ્રાર્થના શીઘ્ર સાંભળે છે અને તરતજ તેનો ઉત્તર વાળે છે.

એ જગદંબા હરકોઈ ક્ષણે હરકોઈ સ્વરૂપમાં આપણને દર્શન દઈ શકે છે. જગદંબાને નામ અને રૂપ બંને હોઈ શકે, અને અરૂપી નામ પણ હોય. એ બધા વિવિધ બાવોમાં માણની ઉપાસના કરતાં કરતાં એક અવસ્થા એવી આવે છે, કે જ્યારે નામરૂપ ઇશુજ નહિ રહેતાં શુદ્ધ સત્તારૂપે માણ વિરાજે છે.

જેમ શરીરના મઘળા કોપો મળીને એક મનુષ્યવ્યક્તિ સિદ્ધ થાય છે, તેમ પ્રત્યેક જીવાત્મા પણ એકેકા ઠોપસ્વરૂપ હોઈ તેમની સમષ્ટિ તે ઈશ્વરનું વિરાટ સ્વરૂપ છે, અને તેનાથી પણ પર અનંત પૂર્ણ તત્ત્વ જે બ્રહ્મ, તે તેનું પરમધામ છે. એ પદ્મબ્રહ્મરૂપી સમુદ્ર જ્યારે શાંત અને સ્થિર હોય ત્યારે તેને બ્રહ્મ કહેવામાં આવે છે, અને એના એજ સમુદ્ર માં જ્યારે તરંગો ઉઠે છે ત્યારે તેને આપણે શક્તિદેવી અથવા જગદંબાતરીકે પીછાનીએ છીએ. એ શક્તિ અથવા મહામાયાજ દેશકાળ અને કાળરૂપ છે એ બ્રહ્મજ જગદંબા છે એના જે સ્વરૂપો છે—એક સર્વિશેષ ક્રિયા સગુણ, અને બીજું નિર્વિશેષ ક્રિયા નિર્ગુણ. સગુણ સ્વરૂપે એ શક્તિ ઈશ્વર, જીવ અને જગતતરીકે વ્યક્ત થાય છે, ત્યારે નિર્ગુણ રૂપે તે અવ્યક્ત અને અજ્ઞેય રહે છે. એ નિર્ગુણ મહામાયાજ ઈશ્વર, જીવ અને જગત, અથવા પુરુષ, પ્રકૃતિ અને જીવાત્માની ત્રિપુટિ ઉદ્ભવી છે મમત્ર અસ્તિત્વ કહેના આપણે જે જે કંઈ જાણી પીછાની શક્તિએ તેમ છે, તે તે બધું જ આ ત્રિપુટીમાં મમાઈ જાય છે આનેજ વિશિષ્ટાદેવ ત્યાદ કહે છે—અર્થાત્ વિશિષ્ટાદેવવાદનો ભાવ આવેજ છે.

કૃષ્ણ, બુદ્ધ અને ક્રાઈસ્ટ—એ પણ આ જગદંબાનાજ એકેકા કણ અથવા બિંદુતરીકે સ્વના આપણી જન્મદાત્રી માતામાં પણ એજ જગન્માતાનો એક કણ ઉતરી આવેલો હોય છે, તેની ઉપાસનાથી પણ મહત્તાને પમાય છે. પણ જો તમારે પગ્મ જ્ઞાન અને પગ્મ આનંદનીજ અપેક્ષા હોય, તો તો એ જગજ્જનની જગદંબાનેજ ઉપાસો એનેજ બાવથી ભજો.

તા. ૩.જી જુલાઈ બુધવાર

સામાન્ય રીતે એમ પણ કહી શકાય કે, ભયથીજ મનુષ્યના ધર્મની શરૂઆત થાય છે “ઈશ્વરની ભીતિ યાને પ્રભુનો ડર એજ જ્ઞાનનો આરભ છે” પરંતુ આગળ જતા એના કગ્તા આ ઉચ્ચતર ભાવ આવે છે કે “પ્રેમનો પૂર્ણ ઉદય થતા ભય દૂર થઈ જાય છે.”

આપણા હૃદયમાં પ્રેમ, ધર્મ અને પવિત્રતાની જેમ જેમ વૃદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ તેમ બહાર પણ પ્રેમ, ધર્મ અને પવિત્રતા વધુ ને વધુ જણાય છે આપણે ખીજના કાર્યની જેટલી નિંદા કરીએ છીએ, તેટલી નિંદા ખરૂં જોતા તો આપણી પોતાનીજ થાય છે તમારા આંતર્જગતને એક વાર ઠીકઠાક કરો કે જે કગ્તું તમારા પોતાના હાથમાં છે—એટલે જુહત્ બ્રહ્માંડ અર્થાત્ બાહ્યજગત તો તમારે માટે આપોઆપ ઠીક થઈ જશે આપણા અંતરમાં જે વાત નથી હોતી તે વાત બહાર પણ આપણને જણાતી નથી એક મોટા એન્જનની સાથે તેના જેવા એક ક્ષુદ્ર એન્જનનો જે સંબંધ છે, તેવોજ સંબંધ આપણો સમગ્ર જગતની સાથે છે ક્ષુદ્ર એન્જનની અદૃશ કંઈ ગડબડ જણાતા, વિરાટ એન્જનમાં પણ તેવીજ ગડબડ થયેલી હોવી જોઈએ, એવું તરતજ આપણી કલ્પનામાં આવી જાય છે.

જગતની અદૃશ જે કંઈ યથાર્થ ઉન્નતિ થયેલી છે, તે બધી પ્રેમની શક્તિથી થયેલી છે માત્ર દોષનું નિરૂપણ કર્યા કગ્વાથી યાને દૂષણજ દીધા કરવાથી કરશે લાભ નથી હજારો વર્ષો સુધીની અજમાયશ અને પરીક્ષાને અંતે જણાયું છે કે “નિંદાથી કંઈજ કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી”

*

*

*

*

માસાહારી પ્રાણી-દાખલાતરીકે સિંહ—એકજ આઘાત કરીને યાકી લોથ થઈ પડે છે, પરંતુ સહિષ્ણુ બળદ આખો દિવસ ચાલ ચાલ કરે છે, તે ખાય છે ને ઉઘે છે તે પણ ચાલતાં ચાલતાં સતત ઉઘોળી ‘ચાકી’, ભાતખાઉ ચીના કુલીની સાથે હરીફાઈ કરી શકે નહિ x x x x

ભગવત-સાધના કરો મૂઠની માફક એવો પ્રશ્ન કદાપિ

ન કરો કે, ભગવત્-સાધના કન્વાથી જગતનુ શુ કે યાણુ થશે ? જગતની વાતને જવા દો, જગતને ચૂવામા પડવુ હોય તો પડવા દો. તમે તમારે ભગવાનને ભજતા રહો, ભાવપૂર્વક ભક્તિ કરો અને કથાયની કાક્ષા ન કરો. ભક્તિ, ભક્તિ, ભક્તિ, એના સિવાયનુ બધુ જ ભૂતી જાઓ અન્ય સમજ વાદો અને મતમતાતરોને એકસાથે વિમારી મૂકો ભક્તિરસનો-ભગવદ્ પ્રેમનો ખ્યાલો પીને મસ્ત બની જાઓ, અને “તારો રે ! પ્રભુ તારો, મદામળને માટે તારો ” એમ કહી બીનુ બધુ ભૂતી જઈને ભક્તિમાગરમા અપવાવો. ઈશ્વર એટલે પ્રેમનુ જ સ્વરૂપ બિલાડીને પોતાના બન્યા પર પ્રેમ વર્ષાવતી યાને તેમની માથે ગેવ કરતી જુઓ તો ત્યા ને ત્યાજ ઉભા રહો અને ભગવાનની ઉપાસના કરો. કારણ કે બિલાડીના એ પ્રેમ-ગેવમા ઈશ્વરનો જ આવિર્ભાવ થયો છે, એમા શકે નથી “ હુ તારો, હુ તારો ” એમ નિશ્ચિન ઠટયે જાઓ, કેમકે એથી ભગવાનતા દર્શન આપણને સર્વત્ર થઈ શકે તેમ છે. ઈશ્વરને જ્યા ત્યા દૂરતા કરો નહિ, તે તો તમારી નિકટથી નિકટ હાજરહાજુર છે, દર્શન કરો એટલીજ વાર છે.

“એ વિશ્વાત્મા, જગન્નયોનિ પ્રભુ સર્વદા તમારી રક્ષા કરો.”

x   x   x   x

નિર્ગુણ પન્બ્રહ્મ પન્માત્માને ઉપામી શકાય નહિ, તેથી આપણે આપણી પોતપોતાની પ્રતૃત્તિને અનુસરતા તેના આવિર્ભાવની ઉપામના કેવી પડે છે. હંમુ પણ આપણા જેવી જ મનુષ્ય પ્રતૃત્તિવાળો હોનો અને પોતાનુ જ્ઞાનચાન્નિ ખીવ વધાધી તે ખ્રિસ્ત બન્યો. તો આપણે પણ એ પ્રમાણે કનિ તેના જેવા ખ્રિસ્ત થઈ શકીએ તેમ છીએ અને તેમ થવુ જ લેઈએ. ‘ખ્રિસ્ત’ અને ‘જુદ્ધ’ એ વિશિષ્ટ આધ્યાત્મિક શાખાઓ અથવા અવસ્થાઓના નામો છે, કે જે અવસ્થાએ આપણે પહોચવાનુ છે હંમુ અને જીતમની અદર તે તે અવસ્થાએ પ્રગટી-અર્થાત હંમુએ ‘ખ્રિસ્ત’ અવસ્થા અને શાક્ય મુનિ ગૌતમે ‘જુદ્ધ’ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી જગન્માતા દિવા આદ્યશક્તિ-એ બ્રહ્મનો પહેલો અને સર્વ-ગ્રંથ આવિર્ભાવ છે તેના પછી જ ખ્રિસ્તો અને જુદ્ધોનો નબર

આવે છે. આપણે પોતેજ આપણી આબુબાબુ સંજોગો ઉભા કરીને તેમાં આપણી જાતને બાંધીએ છીએ, અને એ બાંધન-રૂપી બેડીને તોડનારા પણ આપણે પોતેજ છીએ. આત્મા અભયસ્વરૂપ છે. આપણા આંતરપ્રદેશની બહાર આવેલા કોઈ ઈશ્વરને આપણે ઉપાસીએ છીએ—ભણએ છીએ, ત્યારે કરીએ છીએ તો સાફજ; પણ જ્યારે એ ઈશ્વરનું સાચું અને પૂરું સ્વરૂપ જ્યારે આપણા બાણવામાં આવે છે, ત્યારેજ એનું રહસ્ય આપણી સમજમાં ઉતરે છે. પ્રભુપ્રેમનો સર્વોચ્ચ ભાવ તેની સાથેની એકતા છે.

એક ફારસી સુફી કવિતામાં આમ નિદર્શન થયું છે:—

“એક દિન એવો હતો કે જ્યારે હું હતી નારી અને તે હતો નર. ઉભય વચ્ચેનો પ્રેમ વધતો ચાલ્યો; ને વધ્યો વધ્યો તે એટલે સુધી કે ન રહ્યો ‘હું’ અને ‘તે’નો ભેદ-ભાવ. અત્યારે મને ઝાંખું ઝાંખું યાદ છે તે એટલુંજ, કે એક વાર અમે બે વ્યક્તિઓ હતી; પણ પ્રેમે આવીને અમને સાંકળ્યાં, અને આખરે અમે બે પ્રીતીને એક થયાં.”x

જ્ઞાનની વિધમાનતા અનાદિ અને અનંત છે. ઈશ્વરની અસ્તિ જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી જ્ઞાનની અસ્તિ પણ છે. જે વ્યક્તિ કોઈ આધ્યાત્મિક નિયમ શોધી સાધીને બહાર મૂકે છે, તેનેજ ‘ઇન્સપાયર્ડ’ અર્થાત્ ઋષિની સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે જે જે સિદ્ધાંત પ્રકાશમાં લાવે છે તેને અપૌરુષેય ઈશ્વરી વાણી કહેવામાં આવે છે. પરંતુ એ અપૌરુષેય ઈશ્વરી વાણી પણ અનંત છે, એટલે એવું નથી સમજવાનું કે અમુક હદ સુધી આવીને તે સમાપ્ત થઈ ગઈ છે. માટે હવે તો તેનું આંખ મીંચીને અનુસરણ કરવું જોઈએ. હિંદુઓના વિજેતાઓ વરોનાં વરો થયાં ટીકા કરતા આવ્યા છે કે, હિંદુઓ પોતેજ પોતાના ધર્મની ટીકા કરવાનું સાહસ કરે છે; પરંતુ

x શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુ સાથેના રાય રામાનદના પ્રસંગમાં પણ આજ ભાવનું કથન મળી આવે છે—

“ન રહી હું રમણી, નહિ તે રમણે; જન્મે મનોમન, મનોજ-પેશવગણે.
ઈત્યાદિ.

મનોજ=કામ; પેશવ=દક્ષ; સુચતુર.

(શ્રીચૈતન્ય ચરિતામૃતમાંથી.) બંગાળી અનુવાદક

હિંદુઓનો એ ગુણુજ તેમને સ્વાધીનચેતા બનાવે છે હિંદુ
ઓ જગતભગ્ના સર્વશ્રેષ્ઠ ધાર્મિક જાતિ હોઈ ભગવત્પ્રતિષ્ઠા
કે ધર્મનિદાને જાણતી નથી હિંદુઓને મન તો ભગવાન
વિષે કે ધર્મવિષે હરકોઈ ભાવે આલોચના કરવાથી પવિત્રતા
અને કૃત્યાણુની પ્રાપ્તિ થાય છે વળી તેઓ અવતારપ્રતિ,
શાસ્ત્રપ્રતિ કે દાલિક ભક્તિ પ્રતિ કોઈ પ્રકારની કૃત્રિમ ધર્યા
કે ભક્તિ દાખવતા નથી

ખ્રિસ્તી ધર્મસ પ્રદાય, ઇસુ ખ્રિસ્તને પોતાની માન્યતાને
અનુકૂળ બનાવવાની ગડમથલ કરે છે, પણ પોતાની જાતને
ભગવાન ઇસુના જીવનાદર્શ પ્રમાણે ઘટાવવાની કોશિશ
કરતો નથી આથી ભગવાન ખ્રિસ્તસખધી જે જે ઐયો ને જે
જે વચનો, ખ્રિસ્તી સપ્રદાયના તે તે વખતના ઉદ્દેશની સિદ્ધિ
અર્થે સહાય કરનાર જણાયા, તેટલાજ સન્દર્ભ થયુ છે—
તેટલાજ સચવાઈ રહ્યા છે આ ઉપરથી સમજાશે કે, માત્ર
એવા ધર્મઐયો પર કદાપિ આધાર રાખી શકાય નહિ, અને
વળી એવી રીતની યથોપાસના ક્રિયા શાસ્ત્રોપાસના, એ તો
અધમ પ્રકારની જીતપરગતી (મૂર્તિપૂજા) હોઈ તે આપણા
હાથપગને સમૂળગા જકડી દે છે x x x x

જીવસુષ્ટિમા મનુષ્યજ શ્રેષ્ઠ જીવ છે, અને મૂર્મુચ સ્વ
ઇત્યાદિ લોકોમા આ ભૂલોક કહેતા મૃત્યુલોકજ સર્વોચ્ચ
છે માનવભાવ કરતા વધારે ચઢીઆતી કલ્પના આપણે
ઇશ્વરની કરી શકીએ તેમ નથી, તેથીજ આપણે ઇશ્વર
મનુષ્યભાવાપન્ન છે, અને મનુષ્ય પણ ઇશ્વરસ્વરૂપ છે સારાશ
કે, આપણે મન મનુષ્ય એજ ઇશ્વર અને ઇશ્વર એજ મનુષ્ય
છે આ મનુષ્યભાવને ઓગળી જઈ તેના કરતા કોઈ ઉચ્ચતર
વસ્તુ આપણને સમજાય છે, ત્યારેજ આપણને દેહ તેમજ
કલ્પનાના ક્ષેત્રમાંથી જટ કૂદી પડવાનું અને સંસારનો ત્યાગ
કરી દેવાનું મન થાય છે, અને એમ ઉચ્ચ અવસ્થા પ્રાપ્ત
કરતા કરતા ત્યારે આપણે કેવ ય અવસ્થાને યાને ભગવાનના
અનંત ન્વરૂપને પ્રાપ્ત થઈએ છીએ, ત્યારે તો આપણુ આ
જગતમા નહેવાપણુજ હોતુ નથી

x x x x

સકળ કાવ્ય, સકળ ચિત્રકળા કે મકળ ગીત-એ

કેવળ શબ્દ, રંગ કે ધ્વનિદ્વારા અસિવ્યક્ત અથવા અવિભૂત થતા ભાવ સિવાય અન્ય કંઈજ નથી—અર્થાત્ શબ્દ, રંગ કે ધ્વનિદ્વારા પ્રકાશમાં આવતી હૃદયની લાગણીનું નામજ કાવ્ય, ચિત્ર કે સંગીત છે.

x x x x

પાપનાં ફળ જેમને જલદી જલદી લોગવવાનાં પ્રાપ્ત થાય છે, તેમનાં ધન્યલાગ્ય સમજવાં. કારણ કે તેમનું ખાતું એટલું જલદીથી ભરપાઈ થઈ જાય છે; અને જેમનાં પાપોનાં ફળ મોટાં આવે, તેમનાં દુર્લાભ્ય સમજવાં. કેમકે તેમને લોગવવાની સજા પણ પ્રમાણમાં તેટલી અધિક હોય છે.

જેઓ સમત્વભાવને પ્રાપ્ત થયા હોય છે, તેઓજ બ્રહ્મમાં સ્થિત થયેલાં યાને બ્રહ્મનિષ્ઠ કહેવાય છે. હરકોઈ પ્રકારની ઘટ્ટા એટલે તે આત્માદ્વારા આત્માનો વિનાશ. માટે જીવનનો યથાર્થ નિયામક અને મિત્ર તો પ્રેમજ છે. એ પ્રેમ-મય અવસ્થાને પ્રાપ્ત થવું તેનુંજ નામ સિદ્ધાવસ્થા છે. પરંતુ એ સિદ્ધિના માર્ગમાં આપણે જેમ જેમ આગળ વધીએ છીએ, તેમ તેમ બાહ્ય કાર્યો આપણે કરી કરીએ છીએ. સાત્વિક વ્યક્તિઓ એમ જાણે છે કે, આ બધો બાળકોનો ખેલમાત્ર છે. અને એવી પાકી સમજણને લીધેજ તેઓ કશાય બાહ્ય વ્યવહારમાં માથું મારતા નથી.

ઘા કરવો અથવા તમારો મારવો, એ તો બહુ સહેલું કામ છે; પણ તમારો મારીને પછી હાથને ત્યાં નો ત્યાંજ રોકી રાખીને “હે પ્રભો ! તારે શરણે હું આવ્યો છું” એમ કહી પ્રભુ શું કરે છે તેની રાહ જોતાં. શાંતિપૂર્વક ઉભા રહેવું; એ કામ ભડકાવી નાખે એવું કઠણ છે.

તા. ૫મી જુલાઈ શુક્રવાર

સત્યની શોધ કરતી વખતે, હરકોઈ-ધડીએ બદલાવા નેટલા તૈયાર તમે હો નહિ, ત્યામુધી સત્યનો લાલ તમને કદાપિ થતો નથી, માટે સત્યની શોધમાં તો અવશ્ય તમારે એવી તૈયારી અને મજબૂતી પૂર્વક જુકાવવું જોઈએ x x

ભારતવર્ષના બહુ પ્રાચીન, આર્વાક સમ્રાટના લોકો સપૂર્ણ જડવાદી હતા. અત્યારે એ સમ્રાટના લોપ થઈ ગયો છે, અને તેમના ઘણાખરા પુસ્તકોનો નાશ થઈ ગયો છે એ લોકોનો એવો દાવો હતો કે, આત્મા તો દેહ અને તેની ભૌતિક શક્તિઓમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી દેહના નાશ સાથે આત્માનો પણ નાશ થાય છે વળી દેહના નાશ પછી આત્માનું અસ્તિત્વ રહે છે, એનું કંઈ પ્રમાણ નથી તે લોકો કેવળ ધ્વનિ-અન્ય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનોજ સ્વીકાર કરતા અને અનુમાનદ્વારા પણ જ્ઞાનનો લાલ ધઈ શકે, એ વાતનો સાવ ઇન્કાર કરતા હતા x x x x

સમાધિ એટલે જીવાત્મા અને પરમાત્માનો અલોદ્ભાવ, અથવા એકરૂપતા સાધવી તે x x x x

જડવાદી કહે છે કે ‘હું મુક્ત છું’ એવું જ્ઞાન તો ખાલી ભ્રમણા છે ત્યારે અધ્યાત્મ વિજ્ઞાનવાદીનું કહેવું છે એમ કે ‘હું બદ્ધ છું’ એવું જે જણાય છે, તે ભ્રમ છે એ ખેનો તોડ કાઢતા વેદાંતવાદી કહે છે કે “તમે એક સાથે મુક્ત તેમજ બદ્ધ બંને છો.” વ્યાવહારિક ભૂમિકાપર તમે કદાપિ મુક્ત હોતા નથી, અને પારમાર્થિક દ્રિષ્ટિ આધ્યાત્મિક ભૂમિકાપર તમે મદાય મુક્ત છો.

મુક્તિ અને બંધન-એ બંનેની પર ચાઢ્યા જાયો.

પ્રત્યેક વ્યક્તિની પૂઠે અનંત શક્તિ રહેલી છે એ અનંતશક્તિને-એ જગદખાને પ્રાર્થો, એટલે તે તત્કાળ તમારી પામે આવશે અને તમારામાં વિરાજશે.

“હે જગદભે ! હે વાગ્દેવિ ! હે સ્વયંભૂ માતા ! તું વાણી ઉપે માન હોઠપર મિનાજી. હે ગિહનાદી માતા ! તારો આવિર્ભાવ મારામાં પ્રગટે. હે મહાકાવિ ! હે મહીપમદિનિ ! તું અનંતકાવડપિત્તી છે, તુજ અમોઘ શક્તિ છે !”

તા. ૬ ટી જુલાઈ શનિવાર

(આજની કથા ભગવાન વેદવ્યાસે રચેલાં વેદાન્તનાં સૂત્રોના શંકરભાષ્ય પર ચાલી.)

॥ ૐ તત્સત્ ॥

શ્રીમદ્ધંકરાચાર્યના મત પ્રમાણે જગતને ‘હું’ અને ‘તું’ એવા બે ભાગમાં વહેંચી શકાય. અને જેમ પ્રકાશ તથા અંધકાર એકબીજાથી સંપૂર્ણ વિરોધી છે, તેમ આ ‘હું’ અને ‘તું’ પણ પરસ્પર વિરોધી છે; એટલે-એ એમાંથી એકેની ઉત્પત્તિ બીજામાંથી હોઈ શકે નહિ. આ ‘હું’ એજ સત્ય વસ્તુ છે, અન્ય કહેતાં વિષય એ તો માત્ર મિથ્યા આભાસ છે. એથી વિરુદ્ધ મત, અર્થાત્ વિષય સત્ય અને વિષયી મિથ્યા-એ મત કદાપિ સાબીત થઈ શકે તેમ નથી.

આપણા અનુભવમાં આવતું આ જગત સત્ય અને મિથ્યાના મિશ્રણથી થયું છે. શક્તિઓના સમાન્તર ચતુષ્કોણ-માં રાખેલા એક દડા ઉપર પરસ્પર વિરોધી એવી બે શક્તિ-ઓનો પ્રયોગ કરવામાં આવે, તો તે દડાની ગતિ કર્ણુદેખાની દિશામાં થાય છે, તેવીજ રીતે આપણા ઉપર પણ પરસ્પર વિરોધી શક્તિઓનું કાર્ય થવાને લીધે સંસારની ઉત્પત્તિ થાય છે. વાસ્તવમાં આ જગત બ્રહ્મસ્વરૂપ અને સત્ય છે; પણ આપણે જગતને એ ભાવે જોતા નથી. જેવી રીતે છીપમાં ચાંદીનો ભ્રમ થાય છે, તેવી રીતે બ્રહ્મમાં જગતનો ભ્રમ થાય-છે. એનેજ અધ્યાસ કહેવામાં આવે છે. જેમ આપણે એક વાર જોયેલા દેખાવનું આપણને જ્યારે ઇચ્છીએ ત્યારે સ્મરણ થાય છે, પણ તે સ્મરણનો આધાર તો જોયેલા સાચા દૃશ્યપરજ હોય છે, તેમ સત્ય વસ્તુના અસ્તિત્વપરજ જેનો આધાર રહ્યા હોય એવા દાઢ પણ અસ્તિત્વને અધ્યાસ કહેવામાં આવે છે. એ અધ્યાસ આપણને સત્ય જેવો લાગે છે ખરો, પણ વાસ્તવિક રીતે તેનું અસ્તિત્વ સત્ય નથી હોતું. વળી ‘અધ્યાસ’નું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે પણ અપાય છે:- ઉષ્ણતા એ જળનો ગુણધર્મ નથી, છતાં આપણને જળમાં ઉષ્ણતાની કદ્દપના થાય છે; તે પ્રમાણે જે ગુણ જેમાં ન હોય તેમાં તેની કદ્દપના થવી તેનું નામ ‘અધ્યાસ’ જે વસ્તુ જેવી

નથી તેને વિષે તેવી બુદ્ધિ કદપવી તેનું નામ અધ્યાસ. આ પરથી મમનત્વ છે કે, આપણે જ્યારે જગતને જોઈએ છીએ, ત્યારે આપણે મત્યનેજ જોતાં હોઈએ છીએ, પરંતુ એ સત્યની આડે એક આવજી અર્થાત્ પડેલા આવી જવાને લીધે તે પડદામાંથી તે વિપરીત ભાવવાળું જણાય છે. એ રીતે આપણે વિષયને અર્થાત્ કર્મને વિષયી એટલે કર્તા-તરીકે માની લેવાની ભૂલ કરીએ છીએ, પરંતુ આત્મા કોઈ કાળે વિષયયા કર્મ થતો નથી મન એ અંત કરણની ઇન્દ્રિય છે, અને બીજી બાહ્ય ઇન્દ્રિયો એ તેના હાથમાંનાં યંત્ર અથવા માધનરૂપ છે વિષયીની અંદર કિચિત્ પ્રમાણમાં અહિં-પ્રશ્નેષશક્તિ હોય છે, તેથીજ તેને 'હું છું' એવું જ્ઞાન થાય છે પરંતુ એ આત્મા અથવા વિષયી એ પોતાનોજ વિષય છે, અને નહિ કે મન અથવા ઇન્દ્રિયોનો. તથાપિ આપણે એક ભાવનો બીજા ભાવ ઉપર અધ્યાસ કરી શકીએ. દાખલા-તરીકે જ્યારે આપણે કહીએ છીએ કે, આકાશ ભરું છે ત્યારે આકાશ પોતેજ એક ભાવમાત્ર છે, અને ભૂરાપણું એ પણ એક ભાવ છે-અને તેમ છતાં આપણે ભૂરાપણાના ભાવનો આકાશના ભાવ ઉપર આરોપ અથવા અધ્યાસ કરીએ છીએ.

વિદ્યા અને અવિદ્યા, અગર તો જ્ઞાન અને અજ્ઞાન-એ બન્નેનું અસ્તિત્વ છે, કિંતુ આત્મા કોઈ પણ વખતે અવિદ્યા અગર અજ્ઞાનથી આચ્છાદિત થતો નથી સાપેક્ષ જ્ઞાન પણ શરૂ છે, કેમકે તે ચરમ જ્ઞાનને પહોંચવાના પગથીઆની ગરજ સારે છે, કિંતુ ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન અથવા તો માનસિક જ્ઞાન-રે ! વેદપ્રમાણભૂત પદાર્થ જ્ઞાન સુદ્ધાં કદાપિ પરમાર્થ અથવા પ્રકૃત મત્ય હોઈ શકતું નથી. કાગળ કે એ બધાંજ જ્ઞાનો સાપેક્ષ જ્ઞાનમાં આવી જાય છે. માટે 'હું દેહ છું'-એ જ્ઞાનમાંથી સૌથી પ્રથમ મુક્ત થાઓ. ત્યાર પછીજ યદ્યર્થ જ્ઞાનની આકાંક્ષા ઉત્પન્ન થશે જ્ઞાનવી જ્ઞાન તો પાશવ જ્ઞાનની એક ચઢિયાતી પાયરી માત્ર છે.

x

x

x

x

વેદોના એક ભાગમાં કર્મકાંડ કહેતા અનુશાનપદ્ધતિ તથા યજુર્ભાગ ઇત્યાદિનો ઉપદેશ છે. બીજા ભાગમાં બ્રહ્મજ્ઞાન અને આધ્યાત્મિક ધર્મનો વિષય યદ્યર્થ વર્ણવાયો છે.

વેદોનો આ ભાગ પરમાત્મતત્ત્વ વિષે ઉપદેશ આપે છે, અને એટલા માટેજ વેદના એ ભાગનું જ્ઞાન પરમાત્મદર્શનનાં નજીકનું તત્ત્વજ્ઞાન છે. એ અનંત પરબ્રહ્મનું અપરોક્ષ જ્ઞાન (પરમાત્મસાક્ષાત્કાર) કોઈ પણ શાસ્ત્ર કે ઇતિર કશા પર આધાર રાખતું નથી. કેમકે એ અપરોક્ષ જ્ઞાન અથવા પરમાત્મદર્શન પોતેજ પૂર્ણસ્વરૂપ છે. અનેક શાસ્ત્રોના અધ્યયન માત્રથી કાંઈ એ અપરોક્ષ જ્ઞાન અથવા પરમાત્મદર્શન પમાતું નથી. એ અપરોક્ષ જ્ઞાન કોઈ મત કે વાદરૂપ નથી, પણ તે અપરોક્ષાનુભૂતિરૂપ છે—સાક્ષાત્કારનો વિષય છે. અરીસા પર જામેલો મેલ સાફ કરી નાખતાં જેમ પ્રતિબિંબનાં દર્શન થાય છે, તેમ પોતાના મનની પવિત્રતા સધાતા તરતજ આ જ્ઞાન હૃદયમાં પ્રગટે છે કે, અહં બ્રહ્માસ્મિ યાને હું બ્રહ્મ છું. માટે સર્વપ્રથમ તમારા મનને પવિત્ર બનાવો એટલે તમને પણ અનુભવ થશે કે તમે બ્રહ્મ છો.

અસ્તિત્વ છે તે માત્ર બ્રહ્મનુંજ છે. જન્મ નથી કે મૃત્યુ નથી; દુઃખ નથી કે કષ્ટ નથી; હત્યા નથી કે પરિવર્તન નથી; સાર્જ નથી કે માહું પણ નથી—જે છે તે બધુંજ બ્રહ્મ છે. છતાં એ સિવાય બીજું ત્રીજું જે કાંઈ જણાય છે, તે તો દોરડામાં સાપનો ભ્રમ થાય તેના જેવું છે. એ ભ્રમ આપણે પોતાનો હોવાથી તેને માટે જવાબદાર પણ આપણેજ છીએ. જગતનું કલ્યાણ આપણે હાથે ત્યારેજ થઈ શકે, કે ત્યારે આપણે જગદીશ્વર લગવાનને ચાહીએ અને તે પણ આપણને ચાહે.

આત્માને કોઈ જાતનો જાતિલેદ કિંવા વર્ણલેદ નથી; તેમ 'આત્માને જીવન યા મરણ, અગર તો કોઈ પ્રકારની ગતિ કે શુણ્ણ નથી; છતાં તે આત્મામાં છે એમ માનવું એ પણ ભ્રમ છે. આત્મામાં પરિવર્તન કોઈ કાળે થતું નથી, તેમ તે કદાપિ ક્યાંય જતો કે આવતો નથી. તે તો તેના પોતાના સઘળા અવિર્ભાવોના અનંત સાક્ષીરૂપ છે. આમ છતાં આપણે તેને જે તે અવિર્ભાવતરીકેજ માની લઈએ છીએ એ આપણે અનાદિ અનંત ભ્રમ છે, અને તે ચિરકાળથી ચાલ્યો આવે છે. આથીજ વેદને આપણી સપાટી સુધી નીચા ઉતરીને આપણને ઉપદેશ આપવો પડ્યો છે. એ પ્રમાણે જો એ ઉચ્ચતમ સત્યનું ઉચ્ચતમ ભાવ કે

ભાષામાં વેદે નિરૂપણ કયું ન હોત, તો આપણાથી તે સમજી જ શકાત નહિ.

સ્વર્ગની ભાવના, એ તો આપણી વાસનામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા કુસંસ્કાર અથવા પહેલ સિવાય બીજું કંઈજ નથી. એ વાસનાજ બધનરૂપ અને અવનતિતું દાર છે. બ્રહ્મદષ્ટિ સિવાય અન્ય કોઈ ભાવે કોઈ પણ ચીજને જુઓ નહિ. જો તેમ કર્યો તો ત્યાં ત્યાં તમને અન્યાય અને અશુભજ દેખાશે. કારણ કે જે વસ્તુ આપણે જોવા જઈએ છીએ તેના ઉપર આપણે એક બ્રમાત્મક આવરણ નાખીએ છીએ, અને તેથીજ આપણને જે તે અશુભ દેખાય છે. માટે આ બધા બ્રમોમાંથી મુક્ત થાઓ, અને પરમાનંદના લોકતા બનો. સઘળા પ્રકારના બ્રમોમાંથી છૂટવું એનું નામ પણ મુક્તિ છે.

એક રીતે જોતાં સૌ કોઈ બ્રહ્મને જાણે છે, કારણ કે તેને ખબર છે કે 'હું છું.' પરંતુ મનુષ્યને પોતાના અર્થાત્ સ્વરૂપની ઓળખ હોતી નથી. આપણે બધાજ જાણીએ છીએ કે આપણે છીએ, 'પણ કેવી રીતે છીએ' તેની આપણને ખબર હોતી નથી. અદ્વૈતવાદ સિવાયની બીજી ઉતરતી કેટિની મીમાંસાઓ આશિક સત્યનું નિદર્શન કરે છે; પરંતુ વેદોનું સારતત્ત્વ એજ છે કે, આપણામાની પ્રત્યેક વ્યક્તિની અંદર જે આત્મા વિરાજી રહ્યો છે તેજ બ્રહ્મ છે—આત્માજ બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. જગતપ્રપંચમાંનું સર્વ કંઈ જન્મ, વૃદ્ધિ ને મૃત્યુમાં અથવા તો ઉત્પત્તિ, રિયતિ ને લયના દેવમાં સમાયલું છે. આપણે પરમાત્મસાક્ષાત્કાર કિંવા અપરોક્ષાનુભૂતિ, એ વેદોથી પણ પર છે. કારણ કે વેદનાં પ્રમાણોને પણ એ અપરોક્ષાનુભૂતિપરજ આધાર રાખવો પડે છે સર્વોચ્ચ વેદાન્ત એ તો આ પ્રમાણે પ્રપંચાવીત સત્તાનું—પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું તત્ત્વજ્ઞાન છે.

અદ્વિને આદિ અથવા આરભ છે એમ કહેવું, એ સર્વ પ્રકારના દાર્શનિક વિચારના મૂળમાં કુદાડો મારવા જેવું છે.

આ જગત લૌકિક બોગોથી ભરપૂર છે, છતાં કથાયની વાંચના કરો ના. એવી વાંચના કરવી એ દુર્બળતા હોઈ આપણને બીખારી બનાવે છે, પરંતુ આપણે શું બીખારી છીએ? ના, ના, આપણે તો રાજાના કુંવર છીએ—રાજપુત પરમાત્મદેવના પુત્ર છીએ.

તા. ૭ જુલાઈ રવીવાર

અનંત અવ્યક્તતાના જગતપ્રથમરૂપે જમે તેટલા જાગ્રત થઈ તોપણ તે અનંતજ રહે છે; કેમકે તેનો પ્રત્યેક ભાગ પણ અનંત-સાથે અલિનનરૂપે જોડાયેલો છે.

પરિણામી અને અપરિણામી, વ્યક્ત અને અવ્યક્ત—એ ઉભય અવસ્થાઓમાં પ્રવ્રત્ત તો એનો એજ છે. જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેય—એ ત્રિપુટિ એ અવ્યક્તમાંથીજ જગતરૂપે વ્યક્ત થાય છે. ચોખીઈનો ધ્યાનમાં જે પરમાત્મસાક્ષાત્કાર પામે છે, તે પણ તેઓ આત્માની શક્તિવડેજ પામે છે.

ત્યાંસુધી લૌકિક સુખલોગની વૃત્તિ થાય છે, ત્યાંસુધી મંથન કાયમ રહે છે. અપૂર્ણતા અથવા ઓછપ હોય ત્યાંસુધીજ લોગની મુરછા રહે છે; કારણ કે અપૂર્ણ વાસનાની તૃપ્તિનું નામજ લોગ છે. પ્રકૃતિ, જીવાત્મા તેમજ ઇન્દ્રિય, એ ત્રણેમાં અધિષ્ઠાનરૂપે રહેલી શત્રુ વસ્તુ તે પ્રવ્રત્ત છે. પરંતુ ત્યાંસુધી આપણે તેનો સાક્ષાત્કાર કરી શકતા નથી ત્યાંસુધી તે અદૃશ્ય રહે છે. ધર્મબુદ્ધિના જેમ અગ્નિ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, તેમ પ્રવ્રત્તો પણ મંથનદ્વારા સાક્ષાત્કાર કરી શકાય છે. દેહ એ નીચેનું અરણિ-કાષ છે, પ્રભુવ અથવા જ્ઞકાર એ ઉપરનું અરણિકાષ છે, અને ધ્યાન એ મંથનરૂપ છે. x એ ત્રણે સાધન સિદ્ધ થતાં આત્માની બીતર પ્રવ્રત્તતાનરૂપે જે અગ્નિ રહેલો છે, તે પ્રકાશી નીકળે છે. તપસ્યાદશિ એને પ્રાપ્તિદશની ઠોશિશુ કરે. શરીરને સરળ અથવા સીધું રાખીને મનરૂપી કુંદમાં ઇન્દ્રિયોની આહુતિ આપો. ઇન્દ્રિયોનાં કેન્દ્રો બધાંય અંદરની બાબતો છે, અને તેનાં કરણો અથવા યંત્રો બાહ્યભિમુખ છે. તેથી એ કરણોને ઠોક્કી ઠોક્કીને અંદરની બાબતો મનમાં પેસાડો, અને પછી ધારણની સહાય લઈ એ ગનને ધ્યાનમાં સ્થિર કરો. દ્વંધની અંદર જેમ સર્વજીવી આપેલું હોય છે, તેમ જગતની અંદર પ્રવ્રત્ત

* આત્માનમરણિ કૃત્વા પ્રણવં ચોત્તરારણિમ્.

ધ્યાનનિર્મન્યનામ્યાસાદેયં પદ્યેન્નિગૃહ્યત્.

પણ સર્વત્ર રહેલ છે પણ મંથનદ્વારા તેને એક વિશિષ્ટ સ્થાન પર આવી શકાય છે મંથનક્રિયા વડે જેમ દૂધમાંથી માખણ તારવી કઢાય છે, તેમ ધ્યાનદ્વારા આત્માની અંદર રહેલા પ્રદ્યુમ્ન સાક્ષાત્કાર પામી શકાય છે.

સપ્તમાં હિંદુ દર્શનશાસ્ત્રો કહે છે કે, આપણને પાંચે-દ્રિય ઉપરાંત એક છઠી ઇન્દ્રિય છે, અને તેના દ્વારા આપણને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો લાભ થાય છે.

x x x x

જગત એ અવિરામ ગતિસ્વરૂપ છે, અને ધર્મણને લીધે કાળે કરીને તે સકળનો વિનાશ થઈ જશે ત્યાર બાદ કેટલોક અવધિ વિદ્યામનો આવશે અને તે વીતતા ફરી પાછું પૂર્વપત્ત બધું શરૂ થશે ને ચાલશે.

x x x x

વ્યાસુધી આ 'ત્વગ્ગભર' યાને ત્વચારૂપી આકાશ મનુષ્યની આસપાસ વિંટળાયલું ગ્રહે છે-અર્થાત્ કે વ્યાસુધી મનુષ્ય ગરીબની સાથે તાદાત્મ્યભાવ સેવે છે, ત્યાંસુધી તેને ઇન્દ્રિયદર્શન કદી સિદ્ધ થતા નથી.

x x x x

ભાગ્યવર્ધમાં છ દર્શનશાસ્ત્રો અસ્તિક દર્શનશાસ્ત્રો કહેવાય છે કેમકે તેઓ વેદોને માને છે.

વ્યાસનું દર્શન વિશેષભાવે ઉપનિષદોની ઉપર પ્રતિ ક્ષિત થયેલું છે તેમણે સૂત્રોરૂપે-યાને બીજગણિતશાસ્ત્રમાં જેમ કેટલાક અક્ષરોની મદદવડે ખૂબ સંક્ષેપમાં ભાવોનું નિર્દર્શન થાય છે તેમ-સંક્ષેપમાં પોતાના ભાવો નિર્દિષ્ટ કર્યા છે એ સત્ત્વચનામાં એમણે કર્યા કે ક્રિયાપદનો ઉપયોગ કર્યો નથી એ કીર્તે આ વ્યાસસૂત્રો અનિત્યસંક્ષેપમાં રચાયલા હોવાથી તેમનો અર્થ સમજવામાં એવી તો શુ ચવલું ઉભી થઈ કે પરિણામે એ એક-જ સૂત્રોમાંથી દ્વૈતવાદ, વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ અને અદ્વૈતવાદની ઉત્પત્તિ થવા પામી છે અને એ બધા વિભિન્ન મતોના મોટા મોટા શાખ્યકારો, વેદવચનોને પોતા

x પુત્રમિથ પયમિનિગદં મૂતે મૂતે વસતિ ચ વિજ્ઞાનમ્ ।

સતત મન્યવિતાન્યં મનસા મંધાનમૂતેન ॥

(મહાનિંદુ ઉપનિષદ, ૨૦)

પોતાની દર્શનસરણીને બંધબેસતાં બનાવવાની ધૂનમાં પ્રસંગો-
પાત ખેંચતાણુ કરી જાણી બૂજીને મિથ્યાવાદી બન્યા છે.

વેદો ઘણે ભાગે દાર્શનિક તત્ત્વોની આલોચના કરે છે.
દર્શનશાસ્ત્ર કિંવા તત્ત્વજ્ઞાન વિહોણો ધર્મ કુસંસ્કાર થવા
તો વહેમમાંજ જઈ પડે છે; તેમજ ધર્મશાસ્ત્રરહિત દર્શન
શાસ્ત્ર અથવા તત્ત્વજ્ઞાન કેવળ નાસ્તિકતામાં જઈ પડે છે.

વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ એટલે સગુણ અદ્વૈતવાદ. એના વ્યા-
ખ્યાતા એટલે કે વિવરણ કરનારા શ્રી રામાનુજાચાર્ય હતા.
તેઓ કહે છે કે “વેદરૂપ ક્ષીરસાગરનું” મંથન કરીને વ્યાસ-
જીએ માનવજાતિના કંઈયાણુ માટે આ વેદાન્તદર્શનરૂપી
માખણ તારવી કાઢ્યું છે.” વળી તેઓ એમ પણ કહે છે
કે “જગત-પ્રભુ બ્રહ્મ અશેષ-કંઈયાણુ-ગુણ-ગણ-સમન્વિત
પુરુષોત્તમ છે.” મધ્વાચાર્ય સર્વાંશે દ્વૈતવાદી છે. તેમનું
કહેવું છે કે, સર્વે વર્ણના લોકો-અને સ્ત્રીઓ સુદ્ધાને
વેદાધ્યયનનો અધિકાર છે. પોતાના મતના સમર્થનમાં
તેઓએ સુખ્યત્વે પુરાણોમાંથી આધાર ટાંક્યા છે. મધ્વાચાર્ય
કહે છે કે, બ્રહ્મનો અર્થ વિષ્ણુ સમજવાનો છે, શિવ નહિ;
કેમકે વિષ્ણુ સિવાય મુક્તિનો દાતા કોઈ નથી.

તા. ૮ મી જુલાઈ સોમવાર

મધ્વાચાર્યની મીમાંસામા સ્વતંત્ર વિચારને સ્થાન નથી, તેમણે બધા વેદશાસ્ત્રોનાજ પ્રમાણે આખ્યાં છે.

ગમાનુજનું કહેવું છે કે, વેદોજ અધ્યયનને માટે પવિત્રમાં પવિત્ર નથી છે. બ્રાહ્મણ, દક્ષિણ અને વૈશ્ય-એ ત્રણ ઉચ્ચ વર્ણના પુરોએ યજ્ઞોપવીત પારણ કર્યા બાદ આક્રમે, દશમે કે અગિયારમે વર્ષે વેદાધ્યયનનો આરંભ કરવો ઘટે છે. વેદાધ્યયન એટલે શુશ્રૂષે જાનને નિયમિત સ્વર અને ઉચ્ચારણમહિત વેદો સાધત શબ્દે શબ્દ કંઠે કરવા તે

ભગવાનના પવિત્ર ન મનું પુન પુન ઉચ્ચારણ કરવું તેનું નામ જપ છે. જપદ્વારા માધકે ક્રમે ક્રમે અનંત સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય છે. યજ્ઞયાગાદિ અનુશ્ચનવિધિઓ દુર્બળ નોકા જેવા છે. બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અર્થે યજ્ઞયાગાદિ ઉપગ્રંથ વિશેષ વસ્તુની જરૂર રહે છે. મુક્તિ એટલે અજ્ઞાનનો વિનાશ; અને એ અજ્ઞાનનો વિનાશ બ્રહ્મજ્ઞાનદ્વારાજ સિદ્ધ થઈ શકે. વેદાન્તનું તાત્પર્ય જાણવા માટે આ બધા યજ્ઞયાગાદિ કરવા-જ જોઈએ, એવું નથી જો અતઃકરણમાધી મળવિશેષ ગયા હોય તો કેવળ ઝકારનો જપ પણ (તેના અર્થની સાવના પૂર્વક થાય તો) એ કાર્ય માટે યોગ્ય છે.

બ્રહ્મ નિષ્ક્રિય છે, આત્મા બ્રહ્મ છે અને આપણેજ આત્મા છીએ, એ પ્રકારની જ્ઞાનત્રિવિધી જ્ઞાતિમાત્ર દૂર થઈ જાય છે. માટે આ તત્ત્વનું-આ જ્ઞાનનું પ્રથમ શ્રવણ થવું જોઈએ, પછી મનન થવું જોઈએ, અને છેવટે તેનો અસંપ્રસાદ અવસ્થાદ્વારા પ્રત્યક્ષાનુભવ હોવો જોઈએ. મનન એટલે વિચાર કરવો અને પછી નિશ્ચિત થયેલા જ્ઞાનને પોતાની અંદર સ્થિર કરવું, અથવા સદા સર્વદા વિચાર અને ધ્યાનદ્વારા તે જ્ઞાનને આપણા જીવનનું અગીમૂલ કમી રેવું એ નિદિધ્યાસન. આ સતત વિચાર અથવા ધ્યાન એ એક પાત્રમાથી બીજા પાત્રમાં ડલવાના તેવો અવિનિષ્ણત ધનસમાન છે. આ ધ્યાન અદનિશ મનને પંચમાત્રમવિશ્વમા સ્મરતું રાખી મુક્તિના માર્ગમા આપણને સદાય કહે છે. માટે રાત્રે ને

દિવસ પ્રભાવિત હૃદયપૂર્વક રટો કે સોડહં સોડહં. એ સતત રટણના કૃણરૂપેજ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ અથવા પરમાત્મસાક્ષાત્કારનો લાભ મળશે. એ રીતે તન્મય ભાવથી લગવાનનું સદાસર્વદા સ્મરણ અને રટણ કરવું તેનુંજ નામ પરાભક્તિ પણ છે.

સકળ પ્રકારનાં શુભ કર્મો, આ ભક્તિસાધનમાં આક્રંતરી રીતે પણ સહાયભૂત થનારાં અને તેથી મુક્તિની દિશામાં લઈ જનારાં છે. માટે કર્મ કરો, પણ તેનાં કૃણ લગવાનને અર્પણ કરી દો. હા, તત્ત્વજ્ઞાન મેળવ્યું હોય તોજ પૂર્ણતા—પરમાત્મસાક્ષાત્કાર અથવા સિદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. જે કોઈ ભક્તિપૂર્વક સત્યસ્વરૂપ લગવાનની પ્રતિષ્ઠા અને સાધના કરે છે, તેનીજ આગળ એ સત્યસ્વરૂપ પરમાત્મા પ્રગટ થાય છે.

x x x x

આપણે દીપકરૂપ છીએ, અને એ દીપકની જ્યોત આપણે જેને જીવન કહીએ છીએ તે છે. જ્યારે ઑકિસજન એટલે કે અન્નજનન x અથવા પ્રાણવાયુનો જથ્થો જ્યારે ખૂટી જાય છે ત્યારે દીપક પણ હોલવાઈ જાય છે. આપણે તો માત્ર દીપકને સાફસુફ રાખી શકીએ, અને તે કામ આપણું છે. જીવન એ કેટલીક વસ્તુઓના મિશ્રણરૂપ છે, કાર્ય અથવા પરિણામરૂપ છે અને તેથી તેનાં ઉપાદાનકારણોમાં તેનો લોપ થાય એ અવશ્ય વાત છે.

x ઑકિસજન માટે બંગાળીમાં આ શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે. ગુજરાતીમાં પણ પારિભાષિકતરીકે એ શબ્દને અપનાવવો ઘટે છે.

અતુલાક

તા. ૧ મી જુલાઈ મંગલવાર

આત્મભાવથી મનુષ્ય વાસ્તવિક મુક્ત છે, કિંતુ જીવભાવથી તે બદ્ધ છે અને પ્રત્યેક ભૌતિક અવસ્થાદ્વારા તેનામાં પરિવર્તન થતું રહે છે મનુષ્યતરીકે તો તેને એક જાતનું યત્ન કહી શકાય. માત્ર એનામાં મુક્તિ અથવા સ્વાધીનતાનો જે ભાવ રહ્યો હોય છે એ- એની વિશેષતા બાકી, તો તે એક જીવનું યત્ન છે પરંતુ જગતના બધા શરીરો કરતા આ મનુષ્યશરીર સર્વોત્તમ છે અને મનુષ્ય મન- સર્વોત્તમ મન છે મનુષ્યને પરમાત્મપ્રાપ્તિ વધા પછી તે ઇ-છે તેવું શરીર ધારણ કરી લેવા સમર્થ બને છે પછી તે બધા નિયમોથી પર બની જાય છે શરૂઆતમાં તો આ એક કથનમાત્ર હોઈ તેને સાબીત કરી બતાવવાનું છે પ્રત્યેક વ્યક્તિએ એ વાત પોતે- પોતાને માટે સિદ્ધ કરી લેવાની છે આપણે આપણા- મનને સમજાવી શકીએ છીએ, બીજાના મનને આપણે સમજાવી કે સતોપી શક્તિ નથી ધર્મવિજ્ઞાન ની અદર એકમાત્ર રાજયોગજ એવું વિજ્ઞાન છે, કે જે પૂરવાર કરી દેખાડાય તેમ છે-અને હું તો, મને પેતાને જેનો પ્રત્યક્ષાનુભવ થયો હોય યાને જે વાત મેં પોતે સાબીત કરી એઈ હોય, તેનો- ઉપદેશ આપુ છું વિચારશક્તિની સંપૂર્ણ વિકસિત અવસ્થાનું નામ અપરોક્ષ જ્ઞાન છે, પરંતુ તે જ્ઞાન કોઈ કાળે યુક્તિ-તર્કનું વિરોધી હોઈ શકે નહિ

કર્મદ્વારા ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે, તેથી કર્મ એ વિદ્યા અથવા જ્ઞાનના મહાયક છે બૌદ્ધોના મત પ્રમાણે માનવ તથા તિર્થંકરોનું કન્યાણુસાધન એ- માત્ર કર્મ છે, ત્યારે બ્રાહ્મણો વા હિંદુધર્મીઓનો એવો મત છે કે, ઉપાસના તથા સર્વ પ્રકારના યજ્ઞયાગાદિ પણ તેવા- કર્મો છે અને તે ચિત્ત શુદ્ધિના મહાયક છે શકરાચાર્યના મત પ્રમાણે “શ્રુભાશ્રુભ સંકળ પ્રકારના કર્મો જ્ઞાનના પ્રતિરોધક છે” જે કર્મો અજ્ઞાન તન્નુ ઘસડી જાય છે તે બધા- પ્રત્યક્ષ રીતે નહિ તો દારણરૂપે પણ પાપકર્મો છે, દારણ કે તે કર્મો -જન અને તમસની અભિવૃદ્ધિ કરનારા હોય છે સર્વદાના- દેવજ્ઞ જ્ઞાનનો લાભ થાય છે શુભ કર્મોદ્વારા જ્ઞાનની આડે આવેલો પડદો દૂર રૂડી

જાય છે અને જ્ઞાનદ્વારાજ ઈશ્વરનાં દર્શન પામી શકાય છે.

જ્ઞાન કદી ઉપજાવી શકાતું નથી, તેનો તો માત્ર આવિષ્કારજ કરી શકાય છે; અને જે કોઈ વ્યક્તિ મહાન આવિષ્કાર કરનાર નીવડે છે તેને પ્રત્યાદિષ્ટ અથવા પ્રેરિત પુરુષ કહેવામાં આવે છે. અવતાર તો તે ત્યારેજ કહેવાય, કે જ્યારે તેના દ્વારા કોઈ આધ્યાત્મિક સત્યનો આવિષ્કાર થવા પામે. ભૌતિક સત્યનો આવિષ્કાર કરનાર વ્યક્તિને આપણે વૈજ્ઞાનિક અથવા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીને નામે ઓળખીએ છીએ. ભૌતિક, નૈતિક કે આધ્યાત્મિક એ બધાંય સત્યોનું મૂળ જો કે એક પરબ્રહ્મજ છે, તોપણ આપણે આધ્યાત્મિક સત્યોનેજ સર્વોત્તમ આસન આપી શકીએ. કેમકે મનુષ્યજીવન માં એમનુંજ મહત્ત્વ વિશેષ છે.

શંકરાચાર્ય કહે છે કે, બ્રહ્મ સર્વ પ્રકારનાં જ્ઞાનના સાર રૂપ તથા પાયારૂપ છે; અને જ્ઞાતા, જ્ઞાન અને જ્ઞેયરૂપે જે જે આવિર્ભાવો છે તે બધાય એ બ્રહ્મના કાલ્પનિક ભેદમાત્ર છે. રામનુજાચાર્ય બ્રહ્મમાં જ્ઞાન અથવા ચૈતન્યના અસ્તિત્વનું આરોપણ કરે છે; ત્યારે પ્રકૃત અદ્વૈતવાદીઓ કોઈ પણ ગુણનું આરોપણ બ્રહ્મમાં કરતા નથી—તે એટલે સુધી કે હરકોઈ અર્થમાં સત્તા સુદ્ધાના ગુણનો પણ તેઓ સ્વીકાર કરતા નથી. રામાનુજાચાર્ય કહે છે કે, સચરાચર જ્ઞાનતરીકે જેને આપણે ઓળખીએ છીએ તેનાજ સારસ્વરૂપ બ્રહ્મ છે, અવ્યક્ત અથવા સામ્યભાવાપન્ન જ્ઞાન, વ્યક્ત કિંવા વૈષમ્યા વસ્થાને પ્રાપ્ત થતાંજ જગતપ્રપંચની ઉત્પત્તિ થાય છે.

x   x   x   x

બૌદ્ધ ધર્મ જગતના ધર્મોમાં સૌ કરતાં વધારે દર્શનિક ધર્મ છે. તે ભારતવર્ષની સર્વસાધારણ જનતામાં બહુ ફેલાયો હતો. અહા! અહીં હજાર વર્ષ ઉપર ભારતવર્ષીય આર્ય-પ્રજાની સભ્યતા અને સંસ્કાર કેવા અદ્ભુત હોવા જોઈએ, કે તે પ્રજાનો સાધારણ જનસમાજ પણ આવા ઉચ્ચ ભાવોને ઝીલવાની યોગ્યતા ધરાવતો હતો!

ભારતવર્ષના શ્રેષ્ઠ દર્શનવેત્તાઓમાં બુદ્ધજ એક એવો થઈ ગયો, કે જેણે જાતિભેદનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. અત્યારે ભારતવર્ષમાં એકે બૌદ્ધમાર્ગી મળી આવતો નથી.”

તા. ૧૧ મી જુલાઈ ગુરુવાર

x	x	x	x
x	x	x	x
x	x	x	x

ખ્રિસ્તીધર્મનો પ્રચાર હમેશા તત્કાલના ભેરે થયો છે. લગવાન ખ્રિસ્ત જેવા ન્યયી નિનપદ્ધતી અને યાત્ર પ્રકૃતિવાળા મહાપુરુષના શિષ્યો આજે બધો હત્યાકાર મચાવે, એ કેવું આશ્ચર્ય! બોદ, હરકામ અને ખ્રિસ્તી-એ ત્રણ ધર્મો જગતના પ્રચારશીલ ધર્મો છે, યાને પ્રચારકો દ્વારા પોતાની સંખ્યાવૃદ્ધિ કરનારા છે એમની પહેલાના હિંદુ, ચાહુદી અને જન્દોસ્ત (પારસી), એ ત્રણ ધર્મોએ પ્રચાર દ્વારા પોતાની સંખ્યા વધાવવાનો મંત્રી પ્રયાત્ન કર્યો નહોતો. બોદોએ હત્યાકારનો કદાપિ આશ્રય લીધો નહોતો. માત્ર પોતાના શુદ્ધ મહાવ્યવહારથી અને કોમળ પ્રચારથી તેઓ જગતના પોતાના ભાગના લોકોને એક વાર પોતાના ધર્મમાં લઈ શક્યા હતા.

x	x	x	x
x	x	x	x
x	x	x	x

ધર્મ એ બહુ દૂધ દેનારી ગાયરૂપ છે એ ગાયે બહુ લાતો મારી છે, પણ તેથી શું થઈ ગયું? એનું દૂધ પુષ્કળ નીકળે છે દુગ્ધતી ગાયની પાદુ પણ દોહનાર વ્યગ્નિ સદી લે છે.

પ્રબોધ ચંદ્રાલય નાટકમાં છે કે 'મહામોહ અને વિવેક એ બે ભાવો વચ્ચે લડાઈ ચાલી તેમાં વિવેક રાજાનો સંપૂર્ણ જય થતો નહોતો. તેવામાં વિવેક જાતની સાથે ઉપનિષદ દેવીનું પુનર્મિલન થયું, અને તેના થોડે તેને પ્રત્યેકપુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ એ પ્રબોધ પુત્રના પ્રભાવથી તેને શત્રુ નામે કોઈ નહીં તે પછી વિવેક ગણ લગ્નને વચ્ચે ને પરમ મુખમાં ગહેવા લગ્યો.' એ રીતે આપણે પણ પ્રબોધ કહેવા ધર્મસાક્ષાત્કારસ્વરૂપ મહાપરતકની પુત્રના પ્રાપ્તિ કરવાની છે એ પુત્રને અવશ્ય પાવશ્યને તથા અનહી રીતે

ઉછેરીને મોટો કરીશુ તો તે વયમા આવતા એક પ્રથક વીર થઈને ઉભો રહેશે

પુરુષ જેમ સ્ત્રીના પ્રેમમાં પડતા એકમુખી બની જાય છે, તેમ મનુષ્યની સકળ ઇચ્છાશક્તિ ભક્તિ અથવા પ્રેમના યોગે અનાયાસે એકમુખી અથવા એકાગ્ર બની જાય છે ભક્તિમાર્ગે સ્વાભાવિક અને મનોરંજક હોઈ એ માર્ગે લક્ષ્ય સ્થાન તરફ જવાય છે પણ બહુ આરામથી ત્યારે જ્ઞાનમાર્ગે, એ એક પ્રબળ પ્રવાહવાળી પહાડી નદીને જોરપૂર્વક ઠેલી ઠેલીને તેના ઉત્પત્તિસ્થાન અથવા મૂળ તરફ પાછી વાળી દેવા જેવો કઠિન છે જ્ઞાનમાર્ગે લક્ષ્યસ્થાનની પ્રાપ્તિ શીઘ્ર થાય એ વાત સાચી, પણ એ માર્ગે બહુ દુર્ગમ છે જ્ઞાન માર્ગે કહે છે કે “પ્રવૃત્તિમાત્રનો નિરોધ કરો.” ત્યારે ભક્તિ માર્ગે કહે છે કે “સઘળુંજ પ્રવાહને સુપ્રત કરી દો, સંપૂર્ણ ભાવે શાશ્વત આત્મસમર્પણ કરી દો.” આ ભક્તિનો માર્ગ જ્ઞાનમાર્ગ કરતાં અલગત લાભો છે, પણ તે સુગમ અને સુખકર પણ તેટલોજ છે

ભક્ત કહે છે કે “હે પ્રભો ! ચિરકાળને માટે હું તારો છું; હવેથી હું જે જે કંઈ કરતો જણાઉં છું, તે તે તમામ વાસ્તવિક રીતે તુંજ કરે છે, અને ‘હું’ અને ‘મારું’ જેવું હવે કંઈજ રહેતું નથી”

“હે પ્રભો ! મારી પાસે દ્રવ્ય નથી કે દાનપુણ્ય કર, બુદ્ધિ નથી કે વિદ્યા પ્રાપ્ત કર, એટલો સમય નથી કે યોગસાધના કર, તેથી હે પ્રેમમય પુરુષોત્તમ ! હું તનેજ મારાં તનમન અર્પણ કરી દઉં છું”

હૂતરાની માફક એકે ઠોઢેલા માસના ટુકડાની પાછળ ખાટકા મારતા મારતાં મરવું તેના કરતા ઈશ્વરને હુલતા હુલતા મરવું બહેતર છે પસદ કરતી વખતે સર્વોત્તમ આદર્શને પસદ કરો, અને તે પછી તે આદર્શની પ્રાપ્તિ માટે સાડું જીવન ન્યોછાવર કરી દો મૃત્યુ જ્યારે આટલું બધું ચોક્કસ અને અનિવાર્ય છે, ત્યારે પછી એક મહાન ઉદ્દેશની સિદ્ધિ અર્થે પ્રાણાર્પણ કરવું પડે એના કરતાં સૌભાગ્યની વાત બીજી શી હોઈ શકે ? —“સાન્નિમિત્તે વં

ત્યાગો વિનાશો નિયતિ સતિ ।” —સાફ કાર્ય કરવા જતાં મોત થાય તેમ હોય, તો એ મોતને વધાવી લેવું, પણ સત્કાર્યને ન છોડવું.

શક્તિદ્વારા અનાયાસે જ્ઞાનનો લાભ થાય છે; અને એ જ્ઞાન પછી પરાશક્તિ પ્રગટે છે.

જ્ઞાનીને જે તે વાત પર સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાનું બહુ ગમે છે અને સામાન્ય વિષય ઉપર પણ તે મોટી ધામધૂમ મચાવી દે છે. પરંતુ ભક્ત કહે છે કે “ઈશ્વર પોતાનું ચથાર્ય સ્વરૂપ મારી આગળ પ્રગટ કરશે.”

તા. ૧૨ મી જુલાઈ શુક્રવાર

(શાંકરભાષ્યમાંથી આજની કથાના પ્રસંગો લેવાયા.)

‘તત્ તુ સમન્વયાત્’—(વ્યાસસૂત્ર, ૧, ૧, ૪.) આત્મા

અગર બ્રહ્મજ આખા વેદાંતનો પ્રતિપાદ્ય વિષય છે.

વેદાંતપરથીજ ઇશ્વરને જાણવાનો રહે છે. બ્રહ્મજ વેદો જગતના આદ્યકારણ, સર્જન, સ્થિતિ અને પ્રલયકર્તા ઇશ્વરનીજ કથા કહે છે. સર્વ હિંદુ દેવદેવીઓના ઉપર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવ, એ દેવત્રયનું સ્થાન આવેલું હોય, ઇશ્વર એ ત્રણે દેવના સરવાળારૂપ છે.

વેદ તમને બ્રહ્મ દેખાડી શકે તેમ નથી. બ્રહ્મ તો તમેજ મૂળથકી છો. વેદ તો માત્ર એ સત્યને આપણી આંખો આગળથી અલગ રાખનાર આવરણને હઠાવી દેવાના કામમાં આપણને મદદ આપી શકે એટલુંજ. પ્રથમ આવરણ દૂર થઈ જાય છે તે અજ્ઞાનનું, તે પછી પાપનું અને તે પછી વાસન અને સ્વાર્થપરતાનાં આવરણો નષ્ટ થઈ જાય છે. એટલે પછી સર્વ પ્રકારનાં દુઃખ સંકટોનો એકીવેળા આરો આવી જાય છે. અજ્ઞાનનો આ તિરોલાવ ત્યારેજ થાય, કે જ્યારે “હું અને બ્રહ્મ એકરૂપ છીએ” એવું જ્ઞાન આપણને પ્રગટે-અર્થાત્ કે આપણે જ્યારે એવું સમજતા થઈએ કે ‘આત્મ અને હું અલિપ્ત હોઈ માનવી ઉપાધિઓની સાથે મારું કંઈજ લેવા દેવા નથી.’ માટે તમે દેહાત્મબુદ્ધિ દૂર કરી દો એટલે સઘળાંજ દુઃખો તમારાં દૂર થઈ ગયેલાં દેખાશે મનના જોરે વ્યાધિઓને મટાડવાનું રહસ્ય આ છે. અજગત એ એકે સંમોહન(હીપ્નોટીઝમ)નો વ્યાપાર છે માટે તમારા પોતાના ઉપરથી આ સંમોહન અથવા હિપ્નોટિઝમનો આવેશ જો તમે કાઢી નાખશો તો તમારે કશાંજ દુઃખ લોગવવાનાં રહેશે નહિ.

મુક્ત થવું હોય તો પ્રથમ આપણે પાપના પરિત્યાગ પૂર્વકે પુણ્ય ઉપાર્જન કરવું જોઈએ, અને તે પછીજ પાપ પુણ્ય ઉલયનો ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. પ્રથમ રજસદા તમસને જીતીને પછી રજસ તમસ અનેનો સર્વમાં લ

કરી દેવો જોઈએ, અને અતે એ તરો ગુણોથી અતીત થઈ જવું જોઈએ. એમ કરીને એવી એક અવસ્થાને પ્રાપ્ત થાઓ, કે જ્યાં આગળ તમારો પ્રત્યેક શ્વાસોચ્છ્વાસ પણ પ્રભુની ઉપાસનારૂપ હોય.

જ્યારે જ્યારે તમને કોઈ બીજા મનુષ્યના શબ્દોથી ખાસ અસર થાય અને શીખવાનું મળે ત્યારે ત્યારે જાણીને કે પૂર્વજન્મમાં તમને એ વિષયનો કેટલાકે અનુભવ હતો. કારણકે અનુભવ એજ એકમાત્ર ગુરુ અથવા શિક્ષક છે.

શક્તિ અથવા સત્તાની પ્રાપ્તિ જેટલેટલી થતી જાય છે, તેટલેટલી તેના દુઃખમાં પણ વૃદ્ધિ થતી જાય છે. માટે વાસના-માત્રનો ત્યાગ કરી દો. કોઈ પણ પ્રકારની વાસના કરવી એ મોટા ભારે વમળો વચ્ચે એક લાકડી ફેંકવા સમાન છે. વાસનામાત્ર સોનાના વગ્ગ એટલી વિપની ઝોળી સમાન છે, એવું સમજવું તેનું નામ વૈગન્ય છે.

તા. ૧૪ મી જુલાઈ રવિવાર

ભારતવર્ષમાં દર્શનશાસ્ત્રનો જે અર્થ થાય છે તે એજ છે, જેના દ્વારા પરમાત્મદર્શન પામી શકાય તે શાસ્ત્ર અથવા તે વિદ્યા. મતલબ છે, દર્શનશાસ્ત્ર અથવા તત્ત્વજ્ઞાન એ ધર્મની યુક્તિસંગત વ્યાખ્યા છે. આથીજ હિંદુઓ ધર્મ અને દર્શનને સાંધનારી સાંકળ જેવું શું છે, એવો પ્રશ્નજ કહી કરતો નથી—એ જાણવાની તેને ઇચ્છાજ થતી નથી.

દાર્શનિક વિચારસરણીનાં ત્રણ પગથીયાં છે, જેવાં કે—(૧) સ્થૂળ વસ્તુસમૂહનું પૃથક્ પૃથક્ જ્ઞાન (કોંક્રીટ); (૨) સ્થૂળ વસ્તુઓને વર્ગવાર ગોઠવી તેમની વચ્ચે રહેલી સમાનતાને શોધી કાઢવી તે (જનરેલાઇઝેશન) અને (૩) એ સામાન્યપણામાં પણ સૂક્ષ્મ વિચારદ્વારા એકતાનો આવિષ્કાર કરવો (એબ્સ્ટ્રેક્ટ). સકળ વસ્તુઓનું જે ઠેકાણે એકત્વ પ્રાપ્ત થતું હોય એવી કોઈ સર્વાંશિરોમણિ વસ્તુ હોય તો તે એકમ અદ્વિતીયમ પ્રદા છે. ધર્મની પ્રથમ અવસ્થામાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રતીકો અથવા વિધિઓની સહાયતા લેવાયલી જણાઈ આવે છે. દ્વિતીય અવસ્થામાં નાના પ્રકારની પૌરાણિક ગાથાઓ અને ઉપદેશોનું જોર જણાય છે; અને તેની છેલ્લી અવસ્થામાં દાર્શનિક તત્ત્વોના વિવરણને સ્થાન મળે છે. એમાંનાં પહેલાં બે કહેતાં પ્રતીક અને પૌરાણિક ગાથા, એ તાત્કાલિક પ્રયોજન પૂરતાં હતાં; પણ સકળ ધર્મના મૂળ પાયારૂપ તો તેની ફિલસૂફી અથવા દર્શનશાસ્ત્રજ છે, બાકીનું બીજું બધું તો તેના અંતિમ સ્થાનરૂપ જે પરમાત્મા તેને પહોંચવાનાં પગથીયાંમાત્ર છે.

પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ધર્મ વિષે તમારા લોકોનો ખ્યાલ સામાન્ય રીતે એવો બંધાય ગયો છે, કે બાઈબલના ન્યુ ટેસ્ટામેન્ટ અને ખ્રિસ્ત સિવાય કોઈ ધર્મની સંભાવનાજ ન હોય. યાજ્ઞી ધર્મમાં પણ મુસા અને ઈસ્રાએલના સંબંધમાં એવીજ ધારણા ચાલે છે. આનું કારણ એ છે કે, આ ધર્મો બધા પૌરાણિક ગાથાઓનાં વર્ણનો ઉપર આધાર રાખે છે. કુદરતી અને સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મ હોય તે પૌરાણિક ગાથાઓથી ઉપલા પ્રદેશમાં વિહાર કરે છે અને પૌરાણિક ગાથાઓ ઉપર આધાર રાખતો નથી. આધુનિક ભૌતિક વિજ્ઞા-

ને એ તો ખરૂં જોતા ધમની પાયો વધુ મજબૂત કર્યો છે સમસ્ત પ્રજાડ એ એક અખ ઠ વસ્તુ છે, એવું આ વિજ્ઞાન ગ્રામીની મદદથી હવે સાબીત કરી શકાય તેમ છે દાર્શનિક લોકો યાને અધ્યાત્મવેત્તાઓ જેને સત્ અથવા સત્ય કહીને ઓળખાવે છે, તેનેજ ભૌતિક વિજ્ઞાનવેત્તાઓ 'જડ' કહી ઓળખાવે છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોતા તો એ ઉભયની વચ્ચે કઈજ વિરોધાત્મક અંધરો નથી કારણકે જાનેના કથનનું તાત્પર્ય એજ છે જુઓ, પરમાણુ અદૃશ્ય, અચિત્ત્ય છે, છતાં પણ તેની અદર પ્રજાડના સમગ્ર મામર્યું રહેલા છે, એમ વૈજ્ઞાનિકોનું કહેવું છે આત્માવિષે વેદાન્તીઓનું પણ આભેદજ એવુંજ કથન છે વસ્તુત તો સકળ મત મતાતરે જુદી જુદી ભાષામાં અને જુદા જુદા શબ્દોમાં એક ની એકજ વાત કહેતા હેય છે

વેદાન્ત તેમજ આધુનિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર એ જાને જગતના આદિભરણતરીકે એવી એક વસ્તુનું નિદર્શન કરે છે, કે જે વસ્તુ કોઈની પણ સહાય વગર જગતરૂપે આવિર્ભૂત થાય છે આમાજ અન્ય સકળ કા જોને સમાવેશ થઈ જાય છે નિમિત્ત, તેમજ સમવાયી અને અસમવાયી ઉપાદાનકારણો-એ બધુંજ એ આદિભરણમાં રહેલું છે ઉદાહરણ તરીકે કુભાનો દાખલો લઈએ કુભાર મગેડીમાંથી ઘટો જનાવે છે એમાં કુભાર એ નિમિત્તકા જ છે, મગેડી એ સમવાયી ઉપાદાનમાજ છે, અને કુભાનો ચક્ર એ અત્તમ વયી ઉપદાનમાજ છે પરંતુ આત્મા તો આ ત્રણે કાણો છે વગી આત્મા એ કાણ અને કાર્ય જાને છે વેદાન્તીનું કહેવું છે કે, આ જગત સત્ય નથી, આજ્ઞાનમાત્ર છે પ્રત્નિ પણ કોઈ પદાર્થ નથી, પણ અવિદ્યારૂપી આવજ્ઞામાં થઈને દેખાતો પ્રજ્ઞા છે વિશિષ્ટાદૈતવાદીઓનું પ્રતિપાદન છે કે, ઇશ્વર અથવા પ્રજ્ઞા પ્રત્નિ અથવા આ જગતપ્રપચ રૂપે થયો છે, ત્યારે અદૈતવાદીઓનો મત છે કે, ઇશ્વર આ જગતપ્રપચ રૂપે પ્રતીત થાય છે ખરો, પણ તે આ જગત નથી

અનુભૂતિ અથવા અનુભવને આપણે એજ માનસિક પ્રક્રિયા તરીકેજ ઓળખી શકીએ, યાને એજ માનસિક ધર્મના રૂપે તથા મગજમાની એક હાપરૂપેજ ઓળખી શકીએ.

મગજને આપણે આગળ કે પાછળ ગતિ કરાવી શકતા નથી, પણ મનના સંબંધમાં તેમ કરી શકીએ છીએ. મનને ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન-અધાન કાળમાં ગતિ કરાવી શકાય છે. આથી મનમાં જે જે ક્રિયા ચાલે છે તે અંતકાળને માટે સંચાલ રહે છે. મનમાં સઘળીજ પૂર્વઘટનાઓ મૂળથી સંસ્કારરૂપે સચવાઈ રહેતી આવી છે; મન સર્વવ્યાપી છે. x “દેશ-કાલ-નિમિત્ત” એ વિચારની પ્રણાલિકા છે”-એ સત્યને પ્રકાશમાં લાવવાનું કામ એ કેન્દ્રનું મોટામાં મોટું પરાક્રમ છે; પરંતુ વેદાન્તે તો યુગો પૂર્વે જગતને શીખવાડ્યું છે અને તેને ‘માયા’ એવું વિશિષ્ટ નામ પણ આપેલું છે. શાપનહોર માત્ર સુક્તિની ભૂમિપર ઉભો રહે છે, અને સુક્તિદ્વારા વેદોનાં તત્ત્વોની વિવેચના કરવાની ચેષ્ટા કરે છે. .... શંકરાચાર્ય વેદોને આર્ષ કહી ગયા છે. x x x x

અસુરો એ તમઃપ્રધાન યંત્રો છે, અને દેવો એ સત્વ-પ્રધાન યંત્રો છે; પણ છે તો બન્ને યંત્રોજ. કેવળ મનુષ્યાવસ્થાજ યંત્રવત્ ન હોતાં સચેતન છે. યંત્રવત્ ભાવ હોય તો તેના ભાંગીને ભૂકો કરી નાખો, અને દેવાસુર બન્ને કરતાં તમે શ્રેષ્ઠ છો એ ધારણા સ્થિર કરો, * એટલે પછી સુક્ત થઈ જવાશે. આ મૃત્યુહોરજ સુક્તિસાધન માટે યોગ્ય છે, અને આ મનુષ્યાવતારમાંજ સુક્તિનું સાધન થઈ શકે છે. -

x દેશ-કાલ અને કારણનું અસ્તિત્વ અંતઃકરણ અથવા સ્મૃતિથી પર કદાપિ હોઈ શકતું નથી. મન કે સ્મૃતિદ્વારાજ તે વિચાર, અનુભવ કે વાસનારૂપે વ્યક્ત થાય છે. તે પરથી હરે છે કે, દેશ-કાલ-કારણ એ સૌનું અસ્તિત્વ પણ અંતઃકરણમાજ હોવું જોઈએ વ્યક્તિગત મન પણ એ સર્વવ્યાપી અથવા વિરાટ મનનો એક અંશ છે, અને તે અખાત અથવા સમુદ્રનો નાનો સરખો કુકડો જેમ લગભગ યોગરદ્ધમ જમીનથી ઘેરાઈ ગયો હોય છે અને માત્ર થોડોક ભાગ ખુલ્લો હોઈ તેના યોગે સમુદ્ર સાથે તેનું જોડાણ હોય છે, તેમ આ વ્યક્તિ મન પણ શરીરમા લગભગ ચોતરફ ઘેરાઈ ગયા જેવું છે.

* યાદ રાખો કે, શરીરરૂપી યંત્ર અને તમારી વચ્ચેના સંબંધ કારીગર અને તેના ઓગર વચ્ચેના સંબંધ જેવો છે; તેથી એની સગે તાદાત્મ્યભાવ કદી સેવો ના.

તા. ૧૬ મી જુલાઈ મંગલવાર

x

x

x

x

આત્માની ઉપર જે આવરણ પડી રહેલું છે તેને સર-
કાવી નાખવા માટે ચાને જાંધન તથા બ્રમ દૂર કરવા માટે,
કર્મ અને ઉપાસનાની આવશ્યકતા છે. જો આપણે કંઈ પણ
પ્રયત્ન ન કરીએ તો આપણી આજ્ઞા ખુલ્લતી નથી અને નિઃ-
સ્વરૂપને જાણી કે જોઈ શકતા નથી અદ્વૈત વેદાંતજી વેદાનો
ગૌરવમુકુટ છે, કિંતુ વેદના બીજા ભાગની-કર્મકાંડની પણ
જરૂર છે. કેમકે તે આપણને કર્મ તથા ઉપાસનાનું શિક્ષણ
આપે છે, અને એની મહાવ્રતાથી પણ અનેક જણ ભગ-
વાનને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, તથાપિ એવા પણ અનેક હોય
છે, કે જેઓ અદ્વૈત વેદાંતની સહાય વગર જો મુક્તાવસ્થાને
પામવા સમર્થ થતા નથી. અદ્વૈતવાદ જે અવરથામાં લઈ
જાય છે, તેજ અવસ્થાએ કર્મ અને ઉપાસના પણ પડેલાં છે.

વિવિધ ધર્મોનો જોજ પ્રયત્ન છે કે, મનુષ્યને પ્રથમ
એક સ્વૂળ પદાર્થનું અવલગન આપવું, અને તે પછી ધીમે
ધીમે તેને સર્વોચ્ચ અવસ્થાએ પહોંચાડવો. આ ઉપરથીજ સમજી
શકાય છે કે, જો જાધા ધર્મો હજી મુખી જગતમાં કેમ હયાત
રહ્યા છે, અને જો પ્રત્યેક ધર્મ મનુષ્યના ઉન્નતિમાર્ગમાં કોઈ ને
કોઈ રીતે કેવો ઉપયોગી છે. જે અવિદ્યા અથવા અજ્ઞાનને
દૂર કરવાને જાણે પ્રવૃત્ત થાય છે, તે અવિદ્યા અથવા અજ્ઞાન
નોજ તે પોતે પણ એક જ્ઞાન છે. તેમનું કર્તવ્ય જ્ઞાનની ઉપર
જે અજ્ઞાનરૂપી આવરણ ચડેલું છે તેને દૂર કરી દેવા પૂરતુંજ
છે જગત અને બ્રહ્મ એક છે ખરાં, તથાપિ એટલી વખતે તે
ખરે તમારાથી જોઈ શકાતાં નથી કોઈ એક મુંદર શિલા ઉપર
કંઈ કોતરકામ હોય, તો જે વાદે તમે શિલાની મુંદરવાનો
ખ્યાલ કરતા હો છો, તે વાદે તમને તેના ઉપરના કોતરકામનો
ખ્યાલ નથી રહેતો, અને ત્યારે કોતરકામ અથવા લેખના
ભાવનો વિચાર કરવામાં મગ્નુલ જન્યા હો છો, ત્યારે એ
શિલાનો ખ્યાલ નથી રહેતો. તેવીજ રીતે બ્રહ્મ અને જગત-
ના સંબંધમાં પણ જાને છે.

તા. ૨૦ મી જુલાઈ શનિવાર

પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ એજ યથાર્થ જ્ઞાન કિંવા ધર્મ છે. ધર્મ-સંબંધી વાતો આપણે અનંત યુગો સુધી કર્યા કરીએ, તો પણ તે આપણને આત્મજ્ઞાન કરાવી આપવાને શક્તિમાન થશે નહિ. અમુક મતમતાંતરના સિદ્ધાંતોમાંજ માત્ર માન્યા કરવું તેમાં અને નાસ્તિકતામાં કંઈજ ફરક નથી. એક રીતે તો ધર્મના સિદ્ધાંતમાંજ માત્ર માન્યા કરનાર આસ્તિકના કરતાં તો નાસ્તિક વધારે સારો ને સારો છે. એ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિના પ્રકાશમાં હું જેટલાં ડગ આગળ ભરું છું તેટલાં તો મારાં પોતાનાંજ સદાકાળને માટે બની બંધ છે. કોઈ પણ દેશનું યથાર્થ જ્ઞાન તો તમને ભારેજ થાય છે, કે બ્યારે તમે ખુદ તે દેશમાં ફરી ફરીને જુઓ છો. માટે આપણે પ્રત્યેકે પોતેજ પોતપોતાને માટે જોઈ કે અનુભવી લેવાનું રહે છે. આચાર્યો તો માત્ર આપણી સમક્ષ જોરાક આણીને રજુ કરે છે, એ જોરાકને ખાઈ પચાવીને પુષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવી એ કામ આપણું પોતાનું છે. તર્કચુકિતથી ઈશ્વરનું કદાપિ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ રજુ કરી શકાય તેમ નથી. એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ તો પ્રત્યક્ષાનુભૂતિથીજ મળી શકે છે.

ભગવાનનો મેળાપ આપણી બહાર થવો અશક્ય છે. ભગવાનનું સર્વોત્તમ દેવળ આપણેજ છીએ.

આપણા ચિત્તની સફળ વૃત્તિઓની એકાગ્રતા એજ આપણને 'ઈશ્વરદર્શનમાં સહાયજૂત થનારું' યંત્ર છે. એ એકાગ્રતા ઈચ્છાશક્તિદ્વારા સાધી શકાય છે; અને વિચાર, ભક્તિ, પ્રાણાયામ ઇત્યાદિ વિવિધ ઉપાયોવડે એ ઈચ્છાશક્તિ ઉત્તેજિત અને અંકુશિત થાય છે. એકાગ્ર ચિત્તજ આપણે માટે આત્માનું સ્વરૂપ દર્શાવનારા હીપકરૂપ થાય છે.

એકજ જાતની સાધનપ્રણાલી બધાંને માફક ન આવે. પરંતુ આ વિવિધ પ્રણાલીઓ એ કંઈ એવાં પગથીઆંરૂપ નથી કે જે અનુક્રમે લેવાવાંજ જોઈએ. કર્મકાંડ એ ઉત્તરતી કોટિનું સાધન છે, તે પછી ઈશ્વરને બહાર જોવાની અવસ્થા આવે છે અને છેલ્લી અવસ્થા ઈશ્વરને આત્મામાંજ જોવાની યાને બ્રહ્મસાક્ષાત્કારની આવે છે. કેટલાક પ્રસંગોમાં આ

અનુક્રમ પ્રમાણે વર્તન થવાની જરૂર રહે છે ખરી, પરંતુ ઘણા પ્રસંગોમા તો માત્ર એકજ સાધનનું અનુસરણ બસ થઈ રહે છે અપરોક્ષ જ્ઞાન અથવા પરમાત્મસાક્ષાત્કાર થવા પહેલાં તમારે કર્મ અને ભક્તિમાર્ગોમાથી પસાર થવું જ જોઈએ-એવું જેને તેને કહેતા રહેવું એના જેવી બેવકૂફી બીજી કોઈજ નથી.

ન્યાયુધી તમને અન્ય કોઈ ઉચ્ચતર તત્ત્વની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાયુધી તો તમારી બુદ્ધિ કિંવા તર્કશક્તિનેજ વળગી રહો. પણ એનાથી ઉચ્ચતર અવસ્થાએ પહોંચતા તમને જણાશે કે, એ નૂતન અવસ્થા તર્કશક્તિ કિંવા યુક્તિવિચાર કરતા ચઢીઆવી છે કારણ કે એ તમારી તર્કબુદ્ધિની વિરોધક નથી એ બુદ્ધિથી પર અવસ્થા તે સમાધિની અવસ્થા છે, પરંતુ કોઈ સ્નાયુજન્ય વિકારના સળમે પ્રાપ્ત થતી મૂર્છાવસ્થાને સમાધિની અવસ્થા માની લેવાની ભૂલ ન થવી જોઈએ આ સમાધિનો મિથ્યા દાવો કરવો યાને પશુના જેવા સ્વાભાવિક અથવા પુસ્તકોથી પ્રાપ્ત થતા સહજ જ્ઞાનને સમાધિની અવસ્થા માની લેવાની ભૂલ કરવી, એ ભયાનક છે. યદ્યર્થ ભવસમાધિ છે કે કોઈ સ્વયંજન્ય વિકારનું પરિણામ છે, તેનો બહાર થી નિર્ણય કરવાનો કોઈ ઈલાજ નથી એ અવસ્થા યદ્યર્થ સમાધિ છે કે નહિ તે તો આપણે પોતેજ સમજી શકીએ બુદ્ધિનો અવાજ યાને યુક્તિવિચાર અથવા તર્કબુદ્ધિ એ આપણું જૂલ-જ્ઞાન્તિમાથી રક્ષણ કરનારો મહદગાર છે ધર્મ લાભને અર્થ એજ કે, યુક્તિ-તર્કની સીમાને વટાવી જવું, પણ એનો રસ્તો તો યુક્તિ-તર્કના ક્ષેત્રમા રહીનેજ બળ્ય છે-કિંબહુના યુક્તિ-તર્ક એજ યુક્તિ-તર્કની પારના પ્રદેશમા પહોંચાડનારો માર્ગદર્શક સોમીએ છે મહંજ્ઞાન અથવા ગ્રેયણશક્તિ એ જરૂર છે, પ્રજ્ઞા અથવા તર્કશક્તિ એ જળ છે અને અલૌકિક જ્ઞાન અથવા સમધિ એ વરાળ યાને સૂક્ષ્મતમ અવસ્થા છે આ અવસ્થાઓ એક પછી એક ક્રમગત આવે છે-અર્થાત્ આપણે તો પ્રથમના બે પગથીઆ જોળંગી જવાના છે, અને એવ. સ્થાનમા પહોંચવાનું છે, કે ન્યા દેહ અને મન એ બેમાથી કરાનું અસ્તિત્વ ન હોય.

ધર્મનું સ્થાન તર્કબુદ્ધિથી પર છે થદા અથવા

વિશ્વાસનો અર્થ અમુક માન્યતા એવો નથી, પણ એ પારમાર્થિક પદાર્થને પકડવો એવો થાય છે. એ વિશ્વાસના પ્રભાવથી હૃદય જાગી ઉઠે છે. એ પારમાર્થિક આત્મતત્ત્વ વિષે પ્રથમ શ્રવણ કરો, અને પછી મનનશક્તિનો-વિચારશક્તિનો પાલવ પકડી જુઓ કે તે ક્યાં સુધી લઈ જઈ શકે તેમ છે-અર્થાત્ એના ઉપર વિચારનું પૂર વહેવડાવો અને તેના પરિણામે જે શેષ રહે-જે નક્કી થાય તેને ગ્રહણ કરો. શેષ રૂપે કંઈજ બાકી ન રહે, તો તો કુસંસ્કાર અને વહેમના સંકલ્પમાંથી છૂટ્યા, એમ સમગ્ર પ્રભુનો પાઠ માનો. એ પછી સ્થિરભાવે અને શાંતચિત્તે એ આત્માનું નિદિધ્યાસન કરો. યાને ધ્યાનદ્વારા તમારા મનને તેના ઉપર એકાગ્ર કરીને તદ્-રૂપ કરી દો. એ પછી વાણીનું કંઈજ પ્રયોજન રહેતું નથી, તમારા મૌનમાંજ બીજામાં એ સત્યનો અંચાર કરી દેવાની તાકાત આવી જાય છે. માટે વૃથા વાક્યાહંબરમાં તમારી શક્તિનો વ્યય ન કરતાં મૌનપૂર્વક ધ્યાનમાંજ મસ્તુલ રહો, અને બાહ્યજગતની કોઈ પણ ધમાલ કે ઘાલમેલની લેશ પણ દખલગીરી તમારી ચિત્તશાંતિમાં પહોંચવા ન દો. તમારું મન જ્યારે તેની સર્વોચ્ચ અવસ્થામાં પહોંચી જાય છે, ત્યારે તમને તેનું જ્ઞાન પણ રહેતું નથી. માટે મૌનનું સેવન કરી શક્તિનો સંચય કરો અને આધ્યાત્મિકતાના વિદ્યુતસંચાર-યંત્ર (હાયનેમે) જેવા થઈ રહો. જિભારી હોય તે શું આપી શકે? રાજા હોય છે તેજ આપી શકે છે-અને તે જ્યારે પોતે પોતાને માટે નિઃસ્પૃહ બન્યો હોય છે, ત્યારેજ આપી શકે.

x

x

x

x

તમારી પાસેની ધનસંપત્તિ તમારી પોતાની છે એમ ન માનતાં, પ્રભુના ભંડારીતરીકે તમારો તેના પર અધિકાર છે એમ લેજો. એના પ્રત્યે આસક્તિ રાખો ના. નામ, યશ, ધન-એ બધાંયને જવા દો; કેમકે એ બધાંજ ભયાનક બંધનરૂપ છે. સ્વાધીનતાના અલૌકિક વાયુનું સેવન કરો. તમે સુક્ત, સુક્ત, બસ સુક્તજ છો! અનિશ્ચિત ભાવે રટ્યા કરો કે “હું સદાનંદરૂપ છું, સુકૃતસ્વભાવ છું, અનંતસ્વરૂપ છું! આદિ કે અંતને મારા આત્મામાં સ્થાન નથી, બધુંજ મારા આત્માસ્વરૂપ છે!”

તા. ૨૧ મી જુલાઈ રવિવાર

પાતંજલ યોગસૂત્ર

ચિત્તને વૃત્તિઓરૂપે વિખરાઈ જતું અટકાવનાર શાસ્ત્ર તે યોગશાસ્ત્ર છે — “યોગશ્ચિત્ત વૃત્તિનિરોધ” । ચિત્ત એ વિષયસમૃદ્ધની છાપ અને અનુભૂતિ, અર્થાત્ કે ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયાના મિશ્રણસ્વરૂપ છે, તેથી એ નિત્ય કહેતા ચિર સ્થાયી હોઈ શકે નહિ મનુષ્યને એક સૂક્ષ્મ શરીર હોય છે એ સૂક્ષ્મ શરીરદ્વારા મન સ્થૂળદેહ ઉપર કાર્ય કરે છે વેદાન્ત કહે છે કે, એ મન અથવા અત કરણની પાછળ વાસ્તવ આત્મા રહેલો છે, કે જે અનત, અતિમ તત્ત્વરૂપ, પૃથક્કરણના છેદના પરિણામરૂપ એક અખડ વસ્તુ છે એ એક અખડ વસ્તુ અભિન્નરૂપ છે, ને તેના ભાગ પાડયા પડી શકે તેમ નથી જન્મ એ પુનર્યોજનની ક્રિયા છે, અને મૃત્યુ એ વિયોજનની ક્રિયા છે, અને એ બધળા પૃથક્કરણોને અતે આત્મતત્ત્વ હાથ ચડે છે એ આત્મતત્ત્વના વિભાગ નથી, તેથી એ આત્માને પહોંચતાજ નિત્ય સનાતન તત્ત્વની પીછાન યઈ જાય છે

સમુદ્રના પ્રત્યેક મોજાની પાછળ સમગ્ર સમુદ્ર રહેલો છે, અને આવિર્ભાવરૂપે જે કંઈ જણાય છે તેજ મોજા છે— કેટલાક મોટા ને પ્રચંડ તો કેટલાક નાના ને હલકા, પણ વસ્તુતઃ તો તે બધાજ મોજા સ્વરૂપથી સમુદ્રજ છે પરંતુ મોજાતરીકે દરેક મોજા એ સમુદ્રનો અંશ છે એ મોજા ઓ જ્યારે શાત થઈ જાય છે ત્યારે બધુજ એકરૂપ બની જાય છે—પત્તજલિ કહે છે તેમ ‘દશયવિદ્ધાન દ્રણ’ના જેવું બની જાય છે

જેઓ ઉત્તમ અધિભરીઓ હોય છે, તેઓની પ્રગતિ યોગસાધનામા ઝપાટાબંધ થાય છે, અને છ મહિનામા તો તેઓ યોગીરૂપે થઈને ઉભા ને છે ઉત્તરના અધિકારી યાને જેમનો વિશ્વાસ ઓછો હોય છે, તેમને તો યોગસિદ્ધિ મેળવતા કેટલાક વર્ષો લાગે છે, તે એટલે સુધી કે જે વ્યક્તિ નિષ્ઠપૂર્વક સાધના કરે અને બીજા બધાજ કામકાજ છોડી દઈને સદા સર્વદા યોગસાધનમાજ મરગુલ ન્દા કરે તેને પણ

બાર વર્ષે યોગસિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે. યોગના એ બધા માન-સિક્કે વ્યાયામ કર્યા વગર દેવળ ભક્તિદ્વારા પણ એ અવસ્થાએ પહોંચી શકાય છે, પણ એ રસ્તો કંઈક વધારે લાંબો છે. x

ઈશ્વરનું સર્વશ્રેષ્ઠ નામ ઐ છે, તેથી ઐકારનો જપ કરો, તેનું ધ્યાન ધરો અને તેની અંદર જે અપૂર્વ ને અદ્ભુત અર્થસમૂહ રહ્યો છે તેની ભાવના કરો. અર્થની ભાવનાપૂર્વક આ ઐકારનો સતત જપ કર્યા કરવો એજ સાચી ઉપાસના છે.

x   x   x   x

સામાન્ય રીતે તો ગુરુની સહાય વિના લઈ બેસાતો યોગાભ્યાસ સાધકની કામવાસનાનું ઉદીપન કરનાર નીવડે છે; પણ અનુભવસિદ્ધ સુયોગ્ય ગુરુની સહાય હોય તો એવું ભાગ્યેજ બને છે. મંત્ર એ વિશિષ્ટ આદર્શને વ્યક્ત કરનારો શબ્દ છે. એ મંત્રનો સતત જપ કરવાથી પોતાના આદર્શને મનમાં દૃઢ અને સ્થિર કરવામાં સાધકને ઘણી સહાયતા મળે છે. આ જાતની ઉપાસનાપ્રણાલી ભારતવર્ષના ઉત્તમ સાધકોમાં પ્રચલિત છે.

x—આ ટેકાણે ‘ભક્તિ’ શબ્દથી સ્વામીજી ઈશ્વર માટેના ગાઢ અથવા અવિભક્ત પ્રેમ કહેવા નથી માગતા. એ તો એઓથી અગાઉ ઉપદેશીજ ગયા છે કે “પરાભક્તિ અને પરાજ્ઞાન એકજ વસ્તુ છે.” અને ફરી વળી તેની વ્યાખ્યા કરતા સ્વામીજી કહે છે કે “પ્રભુનું આ નિરપેક્ષ અને સતત નામસ્મરણ તેનુંજ નામ ભક્તિ છે.” તેથી આ ટેકાણે ‘ભક્તિ’ શબ્દથી સ્વામીજી જે ભક્તિ કહેવા માગે છે તે પ્રભુ માટેના પ્રેમ અંકુર જેવો અદ્ય હોય-તાલાવેલી વગરનો હોય-તેને માટે અહીં કહે છે. ઈશ્વરની ખાતર ઈશ્વર પર પ્રેમ કરનારા ભક્તો તો ગણ્યાગાંડ્યાજ હોય છે, ઘણાખરા તો ઈશ્વરની સર્વશક્તિમતાના ગુણને લીધેજ તેની ભક્તિ કરે છે; અને તે એ હેતુથી કે ઈશ્વર પોતાની સર્વશક્તિમતાને થોગે તેમની લૌકિક ઈચ્છાઓ પરિપૂર્ણ કરે.

તેટલોજ વધશે જુઓને, એક કીડી કરતાં આપણે કેટલા બધા બચલીત અને દુઃખી રહીએ છીએ ! માટે એ જગત પ્રપંચમાંથી મુક્ત થઈને ભગવાનની તરફ આવો. સ્પષ્ટાનું શાસ્ત્ર જોજો અને નહિ કે સ્પષ્ટિનું—અર્થાત સ્પષ્ટાનું તત્ત્વ જાણવાની કોશિશ કરો અને સ્પષ્ટ પદાર્થનું તત્ત્વ જાણવાની આળપંપાળ ત્યજ દો.

“અભ્યાસ અને વૈરાગ્યવડેજ દેવળ મનનો નિરોધ કરી શકાય છે.”

x x x x

અમારા પૂર્વજો શાંતપણે નીતિધર્મ અને ઇશ્વરસંબંધી વિચાર કરી ગયા છે, અને તેથીજ એ કામને માટે લાયક મગજ અમ હિંદુઓને વારસામાં મળેલાં છે; પણ ધર્મશ્રદ્ધાની પ્રાપ્તિ માટે અમારા લોકોમાં પણ આજકાલ જે ધમાચમ્પડી મચી રહી છે, તેને લીધે અમારાં એ અપૂર્વ ભેળાં ઘસાઈને નષ્ટ થઈ જવાનો સંભવ છે.

x x x x

પોતાનું આરોગ્ય પોતે સાધવાની અમુક એક શક્તિ શરીરની અંદર રહેલી છે, અને માનસિક અવસ્થા ઔષધ, વ્યાયામ ઇત્યાદિ વિવિધ બાબતો એ આરોગ્યશક્તિને જાગ્રત કરી શકે છે. જ્યાંસુધી આપણે ભૌતિક અવસ્થાઓ અને પદાર્થો તરફ ખેંચાઈએ છીએ, ત્યાંસુધીજ આપણને ભૌતિક પદાર્થોની જરૂર રહે છે. સ્નાયુઓના દાસત્વમાંથી જ્યાંસુધી આપણે છૂટીએ નહિ યાને સ્નાયુસમૂહોપર આપણે સંપૂર્ણ કાબુ ધરાવતા થઈએ નહિ ત્યાંસુધી તેમની ઉપેક્ષા આપણાથી થઈ શકે તેમ નથી.

આપણી સાધારણ જ્ઞાનભૂમિની નીચે મનની બીજ એક ભૂમિ છે, તેને અજ્ઞાનભૂમિ કહી શકાય. પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ એજ જ્ઞાનનો પાયો છે. મન જ્યારે જ્ઞાનભૂમિથી પણ પર થઈ જાય, ત્યારેજ એ યથાર્થ વસ્તુની—એ જ્ઞાનસ્વરૂપ પરબ્રહ્મની ઉપલબ્ધિ થાય છે એવી રીતે ધર્મ જેમને પ્રત્યક્ષ થયો હોય, તેઓ આપણોકો કહેવાય છે. તેમને જે ઉપલબ્ધિ થઈ હોય છે તેનું પ્રમાણ એજ કે, તમે પણ તેમની પ્રણાલિકાને અનુસરી જોશો, તો તમને પણ તેવી ઉપલબ્ધિ થશે—

યાને તમને પણ ધર્મ પ્રત્યક્ષ થશે પ્રત્યેક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના પ્રયોગમાં તેની પોતપોતાની પ્રજ્વાલિકાઓ અને તેના પોતાના વિશિષ્ટ ઓળાંદો અથવા ઉપકરણોની જરૂર પડે છે એક ખગોળવેત્તા હશે તે તમને ચનિદ્વર અહીં પરના ચક્રગડા, રત્નોડામાના થાળીવાડકા કે કુજરીઆની મદદથી બતાવી નહિ શકે એ બતાવવા માટે તો તેને દૂરબીનની જરૂર રહે છે એની પેઠે ધર્મના મહાન સત્યોનુ અવલોકન કરવા કાળે, જે લોકોએ તમારી પહેલાં એ સત્યોને પ્રત્યક્ષ કર્યા હોય તેમનીજ પ્રજ્વાલિકાઓ અને સાધનોનો તમારે ઉપયોગ કરવો ઘટે છે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રની મહત્તા પ્રમાણે તેના શિક્ષણ અને અભ્યાસના ઉપાયો પણ વિધિવિધ પ્રકારના હોય છે સસારમાં આવાગમન થવા પહેલાંજ તેમાથી બહાર નીસરવાના ઇલાજ ભગવંને તૈયાર કરી રાખ્યા છે, તેથી આપણે જે કંઈ કરવાનું રહે છે તે એટલું જ કે, એ ઉપાયોને આપણે યથાવત્ જાણી લેવા પરંતુ એમાં પણ પ્રજ્વાલીઓની વિવિધ તાને માટે લડી મરો નહિ, અને તમારી નજર માત્ર સાક્ષાત્કાર કરવા તરફ જ રાખીને તમને પોતાને અનુકૂળ આવે તેવી ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રજ્વાલી તમે ખુદ પસંદ કરી દેશો તમે તમારે કેરીઓ ખાવા માટેને । બીજાઓ ભલે ખાલી ટોપલી માટે લડી મરે-તેની દરકાર તમે કરો ના એક વાર તમારા ઇંદના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરો તમે ખ્રિસ્તી હો તો ખ્રિસ્તના દર્શન કર્યો તે પછીજ તમે ગયા ખ્રિસ્તી થયો બાકી તો બધું ‘હમઠાલ ને મહી પોલ’ જેવો ખાલી પિત ટાવાડ છે જીભાજોડી જેટલી ઓછી તેટલીજ સરળતા વધુ છે

સંદેશોજ સંદેશવાહકને અને દેવતાજ મંદિરને ઉત્પત્ત કરે છે-અર્થાત્ જગતની અંદર જેની પાસે કંઈ સંદેશો વહી જવાનો કે કંઈ નૂતન બોધ આપવાનો હોય તેનેજ સંદેશ વાહક, પેગલર અથવા ખબુનો દૂત કહી શકાય છે, અને દેવતાની મૂર્તિની કે તેના ભાવની પ્રતિષ્ઠા ધ્યેલી હોય તોજ મંદિર એ દેવમંદિર કહેવાય છે

સ્વેનકેતુની બાબતમાં જેમ બન્યું હતું તેમ ‘બ્રહ્મ તેજની સુરખી તમારા મુખ ઉપર ઝગદી ઉઠે નહિ’ ત્યામુખી સાધના કર્યા કરો

અનુમાનની વિરુદ્ધ અનુમાનનો ઝઘડો ઉઠે છે તેથીજ મારામારી થાય છે. પરંતુ એક વાર પ્રત્યક્ષ દર્શન કરીને પછી ધર્મની વાત કરી જોશો તો કોઈ પણ મનુષ્યનું હૃદય એવું નથી, કે જે તેનો સ્વીકાર ન કરે, કિંમહુના તેનો વિરોધ કરે. સેન્ટ પૉલનું તેની ઇચ્છાવિરુદ્ધ પણ મતાંતર થયું હતું, તે સાક્ષાત્કારનાજ પ્રભાવથી થયું હતું.

ભ્રમ પોતેજ પોતાની સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરે છે, અને પોતેજ પોતાનો વિનાશ કરે છે. એનુંજ નામ માયા છે. કહેવાતું બધુંજ જ્ઞાન માયાના પાયાપરજ પ્રતિષ્ઠિત થયેલું હોવાથી એક વખત તો જરૂર એવો આવે છે, કે જ્યારે એ જ્ઞાન પોતેજ પોતાનો ધ્વંસ કરી નાખવાને પ્રવૃત્ત થાય છે. “ત્યજ દો એ રજ્જુ, ભવસાગરે ઘસડતું.” એ ભ્રમ કદાપિ આત્માને સ્પર્શી શકતો નથી. જ્યારે આપણે એ ભવસાગરમાં ઘસડતા રજ્જુ અર્થાત્ દોરડાને પકડીએ છીએ—યાને માયાની સાથે આપણે ભળી જઈએ છીએ—ત્યારેજ તેનો યાને માયાનો અધિકાર આપણા ઉપર આવે છે. માટે એ માયાને પડતી મૂકો, એને જવું હોય ત્યાં જવા દો, અને માત્ર સાક્ષીરૂપ થઈ રહો. તેમ થતાંજ અવિચલિતભાવે જગતપ્રપંચરૂપી છબીનું સૌંદર્ય નીરખીને તમે મુગ્ધ થઈ જશો—એના સૌંદર્યની ખરી કદર તમને ત્યારેજ થઈ શકશે.

પાસે આવી પહોંચ્યા. પ્રથમ પ્રવાસી જોમ તેમ કરીને દિવાલ ઉપર ચઢીને પાછળ નજર કર્યા વગર લફ દબને અંદર ફરી પડ્યો. બીજો મુસાફર પણ દિવાલને મથાળે ચઢ્યો. અંદરની બાજુ દરિયાની ને આનંદધ્વનિ સાથે અંદર ફરી પડ્યો. ત્રીજાનો વારો આવતાં તે પણ દિવાલની ટોચે પહોંચ્યો, ને પોતાના સોજાવટીઓ કાઢ્યાં ગયા છે તેનું નિરીક્ષણ કરીને હર્ષ-પૂર્વક હાઃ હાઃ હસીને તેમની પૂઠે સંચર્યો. પરંતુ એવો પ્રવાસી દિવાલને મથાળે પહોંચ્યો અને ત્યાંથી પાછો ફરીને પોતાના સાથીદારોની શી ગતિ થઈ તે ઇતર લોકોને જણાવવા માટે હેઠે ઉતરી આવ્યો. આ સંસારપ્રપંચની બહાર કશુંક છે તેનું પ્રમાણ આપણી પાસે છે, અને તે આ માયાની દિવાલ ઉલટીને ફેંકાલોર નામી છૂટેલા મહા-પુરોનો હજી પણ ગુજી રહેલો હાસ્યધ્વનિ.

X

X

X

X

આપણે જ્યારે એ પરબ્રહ્મથી પોતાની જાતને પૃથક્ કરીને તે પરમ સત્તામા કેટલાક ગુણોનું આરોપણ કરીએ છીએ, ત્યારે એ ગુણગુણ પ્રદામતા આપણો ઈશ્વર બને છે. ઈશ્વર એ આપણા મનદાગ લેવાતું જગતપ્રપંચનું મૂળભૂત સ્ત્રોત છે અને મેતાન એ કુમંદકારોથી આચ્છાદિત થયેલા મનદાગ પ્રતીત થતો જગતનો દુ ખસમૂલ્ય છે

તા. ૨૫ મી જુલાઈ ગુરુવાર

પાતંજલ યોગસૂત્ર

કાર્ય ત્રણ પ્રકારનાં હોઈ શકે—(૧) કૃત (પાતાનાં કરેલાં), (૨) કારિત (બીજા પાસે કરાવેલા) અને (૩) અનુમોદિત (બીજાઓએ કરેલાં પણ તેને તમારું અનુમોદન મળેલું કે કંઈ વાંધો નહિ એવાં); એ ત્રણે પ્રકારનાં કાર્યોની અસર તો આપણા ઉપર લગલગ એકસરખીજ હોય છે.

સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્યદ્વારા માનસિક તથા આધ્યાત્મિક શક્તિઓનો ખૂબ વિકાસ થાય છે. બ્રહ્મચારીએ કાયા-વાચા-મનસા મૈથુનવર્જિત થવું જોઈએ. દેહજ્ઞાનનો બની શકે તેટલો દરજ્જો ત્યાગ કરી દે.

જે અવસ્થામાં સ્થિરભાવે અને સુખશાંતિપૂર્વક અનેક ક્ષણસુધી બેસી શકાય તે અવસ્થાને આસન કહેવામાં આવે છે. એ આસનસિદ્ધિ, સતત અભ્યાસદ્વારા અને મનને અનંતના ભાવથી ભાવિત કરવાથી યાને અનંતની સાથે મનનું તાદાત્મ્ય સાધવાથી થઈ શકે છે.

એકજ વસ્તુ પ્રતિ ચિત્તવૃત્તિનો પ્રવાહ વહેતો રાખવો તેનું નામ ધ્યાન છે.

સ્થિર જળની અંદર જો પથ્થર કે કાંકરો નાખવામાં આવે છે, તો તે જળમાં અનેક વર્તુલાકાર તરંગો ઉત્પન્ન થાય છે; તે વર્તુલો બધાંય એકબીજાથી લિપ્ત હોવા છતાં પરસ્પરના ઉપર કાર્ય કરે છે. તેજ પ્રમાણે આપણા મનની અંદર પણ વૃત્તિનો પ્રવાહ ચાલે છે; પણ આપણી અંદર તે કાર્ય અજાણપણે ચાલે છે અને યોગીઓની અંદર તે જાણ-પૂર્વક ચાલે છે. આપણે કરોળીઆની માફક પોતાનીજ રચેલી જાળમાં રહીએ છીએ, અને યોગાભ્યાસદ્વારા આપણે કરોળી આની માફક મરજીમાં પડે તે સ્થાનપર વિચરવા સમર્થ બનીએ છીએ. અ-યોગી લોકોને, જે સ્થળે રહેતા હોય છે તે સ્થળેજ બંધાયે રહેવું પડે છે.

x

x

x

x

પારકાને ઇજા પહોંચાડવાથી બંધન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે સત્યને આપણી નજર આગળથી દૂર કરી છુપાવી

ગળે છે. માત્ર નિષેધાત્મક ધર્મનાધનાજ પૂતી નથી. આપણે માયાને મહાત્મ કન્વાની છે, એમ કરીને તેને વશ કરીશું ત્યારેજ તે આપણી પાછગ પાછગ ચાકનારી અનુચરી બનશે બંધનમાનનો. ત્યારે નિષેધ અને સાચેસાચ નાશ થઈ જાય છે, ત્યારે વસ્તુઓ એમની મેળે આપણી પાસે આવી આવે છે—અર્થાત્ કોઈ વસ્તુ માટેની આપણી આત્મરિત્ત સાવ નાણુદ ધઈ જાય છે, ત્યારે તે વસ્તુ આપોઆપ આવીને ઉભી રહે છે (ખરીજ વાત છે કે ‘ત્યાગે સો આગે અને ભાગે મો આગે’) તે વસ્તુ માટેનો આપણો રથાર્થ અધિકાર પણ ત્યારેજ સ્થપાય છે જેમને કથાયનો અભાવ હોતો નથી યાને જેમને કથાયની ઉલ્પ લાસતી નથી, તેઓજ પ્રકૃતિપર જય મેળવીને તેના માર્ગક બને છે.

જેનાં સમામ બંધન છટી ગયા હોય એવા કોઈ મહાત્માને શન્ને જાણો, એટલે એ મહાત્માની કૃપાથી કાળે કરીને તને પણ મુક્ત થઈ જાશે. ઈશ્વરની શરણાગતિ યાને ઈશ્વરનું શન્ન લેવું એ તેના કનનાં પણ ઉચ્ચતર ભાવ છે, પણ તે અતિશય કહ્યું છે—એવો કહ્યું કે એ કાચ જેણે વાસ્તવિક પાર પાડ્યું હોય એવો શબ્દ એક શતાબ્દિની અંદર માત્રમાત્ર એક વાર દીકામાં આવે છે ! કશું અનુભવો નહિ, કશું જાણો નહિ, કશું કરો નહિ અને કશુંજ પેતાનું કરી રાખો નહિ—બધુંજ બધું ઈશ્વરને ત્રમખંણ કરી છંદ કહો. ઠ “હે પ્રભો ! તારી ઇચ્છા પ્રમાણે થવા દે.” ‘આપણે બદ્ધ છીએ’ એ ભાવજ આપણને મારી નાખે છે—એ ભાવજ આપણને બાધી નાખે છે, પણ વાસ્તવિક રીતે તો એ ભાવ સ્વપ્ન જેવો મિથ્યા છે. જાગો, આજન્મ મરણીને ઉઠો, એટલે એ સ્વપ્ન તન્તજ ઉડી જશે. ઈશ્વરનું શન્ન લો, માયા-મરુ (માયાનું ન્ન) ઉઠાવી જવાનો એજ એકમાત્ર ઉપાય છે.

“આ કિવા અપર લોકે, હુડે મુખિ મળે ના;
પોથી પન ચાઓના, કે મહિરો આપે ન.
મિથ્યા દાક્ષાં મૂળી રેઇ, નમં તેનો તમજ લે;
ભવસાગર પવનનું રાત્ન, ધરું તેં તુજ વસ્તે.
નિશકં દિલે ત્યજે ન્ન, બને મુખ અહો;
જાણીને સંન્યાસી જપ, હં તજૂ સજૂ હં.”

આપણે બીજાના પ્રત્યે જે હયાલાવ દાખવી શકતા હોઈએ તો તે આપણું ખાસ સૌભાગ્ય સમજવું. કારણ કે એથી આપણી પોતાનીજ વિશેષ ઉન્નતિ થાય છે. એવા જે મનુષ્યો દુઃખ વેઠતા હોય છે, તેનું કારણ એ છે કે, તેઓ ઉપકાર કરીને પોતાનું કલ્યાણ સાધતા હોય છે. આથી દાતા દાન કરતી વખતે દાન લેનારની સામે ઘુંટણમંડીએ બેસી પોતાને ધન્ય માને છે; અને ગ્રહીતા સામે ઉભો રહીને દાન સ્વીકારે છે. પ્રાણીમાત્રમાં એ પ્રકારે પ્રભુજનાં દર્શન કરી, જે આપો તે તેનેજ આપો. અશુભ કિંવા અનિષ્ટ જોતા આપણે બિલકુલ બંધ થઈ જઈશું, ત્યારે આપણે માટે આ દુનિયાનો અંત પણ અવશ્ય આવી જશે. કારણ કે જગતનો ઉદ્દેશજ એ છે કે, આપણને એ ભ્રમમાંથી મુક્ત કરવા. ‘કંઈ અપૂર્ણતા છે’ એ ભાવજ અપૂર્ણતાનો ઉત્પાદક છે. આપણે પૂર્ણસ્વરૂપ છીએ, એવી ભાવના સતત ભાવ્યા કરવાથીજ અપૂર્ણતાનો ભાવ દૂર થઈ શકે છે. તમે કાવે તેવું સાડું કે શુભ કાર્ય કરશો, તોપણ તેની સંગે કંઈ ને કંઈ અશુભ તો વળગેલું રહેશેજ. પરંતુ જે કંઈ કરો તે નિષ્કામભાવે કરવાથી ચાને તે તે કાર્યના ફળાફળની અપેક્ષા પોતાને માટે રાખ્યા વગર કરવાથી અને બધાંજ કાર્યોનાં ફળો પ્રભુને સમર્પણ કરી દેવાથી કેઈજ શુભ-અશુભની અસર તમારાપર પહોંચી શકશે નહિ.

કર્મોચરણ ચાને કર્મો કરવાં એજ કાંઈ છેવટનો ધર્મ નથી, તોપણ તે રૂડે પ્રકારે અને નિષ્કામભાવે કર્યાથી તે કર્મો મુક્તિ તરફ લઈ જાય છે. બીજાંને કરુણાના ભાવથી જોવાં એ વાસ્તવિક પક્ષે તો અજ્ઞાન માત્ર છે. કારણ કે કરુણા કેના ઉપર ભાવવાની? પ્રભુ ઉપર શું તમે કરુણા કરી શકો કે? અને સર્વત્ર ઈશ્વર સિવાય બીજું છે પણ શું? ઈશ્વરને ધન્યવાદ આપો કે, તેણે તમારી આત્માન્નતિ માટે આ જગત-રૂપી નૈતિક બ્યાયામશાળાનું દાન દીધું છે; કિંતુ એમ તો હરગીજ ધારો નહિ કે, તમે દુનિયાને કદી સદાય કરો છો. તમને કેઈ ગાળ ભાંડે તો તેના પ્રત્યે પણ કૃતજ્ઞબુદ્ધિ રાખો ને તેનો ઉપકાર માનો. કારણ કે તે તમને ગાલિપ્રદાન અથવા અભિશાપ એ શી વસ્તુ છે તે જોવા માટે એક જાતનું દર્યાલુ

આપે છે, અને આઘે સાઘે વગી આત્મસયમનો અભ્યાસ સાધવાની તક આપે છે. ગાટે એ ગાળ આપનારને પણ તમારો આશીર્વાદ આપે. અને સુખીઆ થાઓ કેસરત કે અભ્યાસ વગર કોઈ પણ પ્રકારની શક્તિ જન્મત થતી નથી, કે ખીલતી નથી. આરસી કે હર્ષણ માં ધર્યા વગર આપણા શ્રી પોતાનો અહેદો નીરખી શકાતો નથી.

અપવિત્ર વિચાર અપવિત્ર કાર્યના જોડોજ હપિત છે. કામેન્દ્રિયાના હમનથી હચ્ચતમ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. કામ શક્તિને આધ્યાત્મિક શક્તિમાં પલટાવી દો, પણ પોતાને પુરુષાર્થહીન તો કરોજ ના. કારણ કે એ તો કેવળ શક્તિનો હુરુપયોગ કરવા સમાન છે. આ શક્તિ જોડલા પ્રમાણમાં પ્રણા હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં કાર્ય પણ તેના ચોગે. અધિક સાધી શકાય છે. પાણીનો પ્રણા ધોધ હાથ લાગે તોજ તેની સહાયતાથી કારણાનુ વિશેષ ચલાવી શકાય છે.

હવે આપણને જે જાણવાની ખાસ જરૂર છે તે એજ કે, ઈશ્વર જેવી એક અતિ મહત્ત્વની વસ્તુ છે અને તેને આપણે ધારીએ તો અત્યાદે ને અહીંજ જોઇ શકીએ તેમ છીએ.

તા. ૨૭ મી જુલાઈ

કઠોપનિષદ

પરમાત્મસાક્ષાત્કાર પામેલી સિદ્ધ વ્યક્તિ સિવાય અન્ય કોઈ પાસે સત્યનું શિક્ષણ લેશે નહિ. કારણ કે બીજા બધાયમાં તો તે માત્ર વાતનોજ વિષય હોય છે, અનુભવ હોતો નથી. સાક્ષાત્કાર અથવા પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ પામેલો મનુષ્ય ધર્માધર્મ, ભૂતભવિષ્ય ઇત્યાદિ સકળ દ્રવ્યોથી પર બની જાય છે. “નિષ્કામ વ્યક્તિને એ આત્માનાં દર્શન અને શાશ્વતી શાંતિનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે.” વાતચીતો, વિચારો, શાસ્ત્રાભ્યાસ, બુદ્ધિનો ગગનગામી વિહાર-અરે! વેદો સુદ્ધાં અનુભવસિદ્ધ આત્મજ્ઞાન કરાવી શકતા નથી.

આપણી અંદર જીવાત્મા તેમજ પરમાત્મા બન્ને છે. જ્ઞાનીજનો જીવાત્માને છાયારૂપ, અને પરમાત્માને યથાર્થ સૂર્યરૂપ કહી ઓળખે છે ને ઓળખાવે છે.

મનને જો આપણે ઇન્દ્રિયોની સાથે સંયોજિત કરતા નથી, તો આપણને આંખ, કાન, નાક વગેરે કોઈ પણ ઇન્દ્રિયદ્વારા કશાયનો જ્ઞાનબોધ થતો નથી. મનજ એ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કરે છે. એ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોને બહાર વિચરવા ન દો, અને એમ કરીને શરીર તેમજ બાહ્યજગત બન્નેથી મુક્ત બની જાઓ.

મનનો નિગ્રહ કરો, ને ઇન્દ્રિય સકળનો નિરોધ કરો. એમાં સફળતા મળતાંજ તમે યોગી થાઓ છો અને તે પછી બાકીની બધીજ વસ્તુઓ આપોઆપ આવીને ખડી રહેશે. જોવા, સાંભળવા, સુંઘવા ને ચાખવાનો ઇન્કાર કરો; મનોવૃત્તિજ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોમાંથી કાઢી લો. એ કામ તો તમે ત્યારે તમારું મન કોઈ વિષયમાં તદ્દતીત બન્યું હોય છે, ત્યારે અબજપણે પણ હુમેશાં કરો છો; તો પછી એજ કામ જાણપૂર્વક પણ કરવાનો અભ્યાસ તમે પાડી શકશો. મનની ઇચ્છા હોય ત્યાં તે ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ ને પ્રયોગ કરી શકે છે. તમે પોતપોતાની ખોલીમાં જઈને બેસો, અને તમારા અંતરાત્મામાંથી ઉપનિષદોનો આવિષ્કાર કરો. તમે બધી બાબતોની અનંત ખાણરૂપ છો, ભૂત-ભવિષ્ય, સકળ ગ્રંથોની

અંદર તમે પોતેજ સર્વશ્રેષ્ઠ થાં છો. એ અંતરનો ગુરુ ત્યાંમુખી પ્રગટ થતો નથી, ત્યાંમુખી બહાનું સઘળું શિક્ષણ, સપણો બોધ વૃદ્ધા છે. બહાનના શિક્ષણદારા ને હૃદયરૂપી ગ્રંથ ખુલી જાય, તોજ તે બાહ્યશિક્ષણની કંઈક કિંમત છે, એમ કહી શકાય.

આપણી ઇચ્છાશક્તિ એ “હુદ્ધ ધીરો અવાજ” છે, અને યથાર્થ નિર્ધાર તો તે છે, કે જે આપણને વિધિનિયેધ કરે છે, યાને ‘આ કર’ અને ‘પેણું ન કર’ એવું જે કહે છે. એ ઇચ્છાશક્તિએજ આપણને બંધનમાં આણી મૂક્યા છે. અજ્ઞાની મનુષ્યનો ઇચ્છા તેને બંધનમાં ધસડી જાય છે, અને એ ઇચ્છાનું ને જ્ઞાનપૂર્વક સંચાલન થાય છે તો તે મુક્તિ અપાવી શકે છે. હજારો ઉપાયથી એ ઇચ્છા-શક્તિને શુભ, શુદ્ધ અને હૃદ બનાવી શકાય છે. એ પ્રત્યેક ઉપાય એ એક એક પ્રકારનો યોગ છે; તોપણ પ્રણાલીબદ્ધ યોગદ્વારા એ કાર્ય જલ્દીથી શિદ્ધ થાય છે. ભક્તિયોગ, કર્મ-યોગ, ગજયોગ અને જ્ઞાનયોગદ્વારા પૂર્ણ નિશ્ચિતરૂપે કૃતકાર્ય થવાય છે મુક્તિલાભ મેળવવા માટે તમારી અદૃષ્ટ નેટનેટલા પ્રકારની શક્તિઓ હોય ને બધીનો ઉપયોગ કરો-કર્મ, વિચાર, તત્ત્વજ્ઞાન, ઉપાસના, ધ્યાન-એ બધાનો આધાર તો; બધાજ નહો માગતા જોઈ નાગો, તગજની બધીજ ચાવીઓ ખુલ્લી મૂકી પૂરવેગથી તમારી આગબોટ હંકારો અને તમારા ગતવ્ય સ્થાનમાં પહોંચી જાઓ. નેટણું જલ્દી પહોંચાય તેટલું ગાડું

x   x   x   x

ખ્રિસ્તી લોકોનો ‘બાપ્ટિઝમ’નો સંસ્કાર એ એક પ્રકાર ની બાહ્યશુદ્ધિ દોષ તે અંત શુદ્ધિના પ્રતીક અથવા સૂચક રૂપ છે. એ વિધિ બૌદ્ધધર્મમાંથી લેવાયો છે.

‘યુકેગિરટ’-અથવા પ્રબુલોજનનું અનુદાન અમર્ય જનિઓની એક પ્રાચીન પ્રયાનો અવશેષ છે એ અસર્ય-જંગલી જનિતા લોકો દોષદોષ વાર પોતાના મોટા મોટા મુખીઓને મારી નાખતા અને તે મુખીઓને મદાન બતાવ નારા ગુણોને પોતાની અંદર ગ્રંથાન્ત કનવના ઉરેગથી તેમના મામનું ભક્ષણ કરતા. તેઓ શ્રદ્ધાપૂર્વક માનતા હતા

કે, એ રીતે કરવાથી જે શક્તિઓના પ્રભાવથી તેમના નેતાઓ વીર્યવાન, સાહસી અને ઠહાપણવાળા બન્યા હતા, તે શક્તિઓ બધીજ તેમની પોતાની અંદર આવશે અને કેવળ એકજ વ્યક્તિ વીર્યવાન અને અકલમંદ ન રહેતાં સમસ્ત જાતિ અકલમંદ બની જશે. આ નર-બલિની પ્રથા ચાહુદીઓની અંદર પણ હતી, અને તેને માટે તેમના ઇન્ધિર જેહોવાએ તેમને અનેક વાર નશિયત કર્યા છતાં તે તેમની અંદરથી બિલકુલ નાબુદ થઈ શકી નહોતી ઇસુ ખ્રિસ્ત પોતે શાંત પ્રકૃતિ અને ગ્રેમી પુરુષ હતા, છતાં પણ ચાહુદીઓની માન્યતાઓને અનુકૂળ બનીનેજ તેમને પોતાના મતનો પ્રચાર કરવાની જરૂર પડ્યાથી, ખ્રિસ્તીઓની અંદર એ મતવાદ અથવા ભાવનાનો ઉદય થયો કે ઇસુ ભગવાને ક્રોસ પર ચઢીને સમગ્ર માનવજાતિના પ્રતિનિધિતરીકે પોતાની જાતનું બલિદાન આપ્યું, અને પ્રભુજીને સંતુષ્ટ કર્યા.

ચાહુદીઓની અંદર પૂર્વે એક પ્રથા હતી કે, તેમના પુરોહિત લોકો મંત્રપાઠપૂર્વક બકરાના ઉપર મનુષ્યોનાં પાપ ચાંપી બેસાડતા અને પછી તે બકરાઓને જંગલમાં હાકી દેતા અહીંયાં બકરાને બહલે મનુષ્યને પાપના પ્રાયશ્ચિત્તના સાધનતરીકે લેવામાં આવ્યો છે, એટલેજ તફાવત છે. આ નિષ્કુર ભાવના પેસવાથી ખ્રિસ્તીધર્મ ખ્રિસ્તના યથાર્થ શિક્ષણથી બહુ આઘો પડી ગયો અને તેની અંદર પારકાંપર અત્યાચાર ગુજારવાની અને ખૂનરેણુ ચલાવવાની ભાવનાનો વિકાસ થયો.

x

x

x

x

તા. ૨૧ મી જુલાઈ સોમવાર

કેટલીક વાર આપણે કોઈએક વસ્તુનો નિર્દોષ તેની આસપાસની પરિસ્થિતિઓનું વર્ણન કરીને કરીએ છીએ. એને તટસ્થ લક્ષણ કહેવામાં આવે છે. બ્રહ્મને જ્યારે આપણે ‘સમિચ્છાનંદ’ કહી ઓળખાવીએ છીએ, ત્યારે વસ્તુતઃ તે આપણે માત્ર એ અનિર્વાચ્ય સર્વાતીત સત્તારૂપ સમુદ્રના કિનારાનુંજ આપણે આપણે વર્ણન કરીએ છીએ એને આપણે “અસ્તિ યાને છે” એમ કહીને પણ સૂચવી શકતા નથી કારણ કે ‘અસ્તિ’ એમ કહેવા જતા તેથી વિપરીત ‘નાસ્તિ’નું જ્ઞાન પણ થાય છે, એટલે એ બાવ પણ સાપેક્ષ છે તેના સળધી કોઈ પણ કલ્પના કે કોઈ પણ ધારણા કરવી વૃથા છે કેવળ નેતિ નેતિ—યાને આ નહિ, એ નહિ—એમ કહીને જ તેનું વર્ણન કરી શકાય તેમ છે કારણ કે તેના વિશે વિચાર કરવા જતા કે કલ્પના બાંધવા જતા તેને સીમા બદ કરવા જેવું બને છે.

નામ-રૂપ એ જ્ઞાનીનના કાચ ઉપરના ડાઘા સમાન છે, છતાં એ ડાઘ સૂર્યના પ્રકાશ વગર આપણી નજરે ચડતા નથી, તેવીજ રીતે એ બ્રહ્મરૂપી સત્ય વસ્તુને પૂરે નહોતય, તે આપણે નામ-રૂપની માયાને થવું જોઈ શકીએ નહિ મનના ડાઘ સંપૂર્ણરૂપે સ્વ-છ કરી નાખે, એટલે પછી ‘હું’ અને મારો બાપ એક છીએ-’ એ સત્યનો આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી શકીશું.

આપણને પ્રથમ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ થાય છે, તે પછીજ યુગ્મિ-વિચાર અથવા તર્કસિદ્ધ જ્ઞાન આવે છે આ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ આપણને વાસ્તવ સ્વરૂપે સિદ્ધ થવીજ જોઈએ, કારણ એજ વારનવિક ધર્મ છે કોઈ જ્યોતિ શાસ્ત્ર પુરાણ, ધાર્મિક મનમતાતર કે અવતારોની કથાવાર્તા ન સાંભળે તે કહંજ વાધા નહિ, પણ જો તે પ્રત્યાક્ષાનુભૂતિ એક વાર કરી લે તે પછી તેને બીજા કશાથી ગન્ન પડતી નથી ચિત્તશુદ્ધિ દેના, ધર્મની સાગ કથા એજ છે મનના ડાઘ જ્યાંથી આપણે ધર્મી ધર્મીને માફ કરી નાખતા નથી ત્યાંથી ૩ મત્યવરૂપના

યથાર્થ દર્શન આપણને કદી લાધતાં નથી. બાળકને ક્યાંય પાપ જેવું જણાતું નથી; કારણકે બહારના પાપના પરિમાણનો નિર્ણય કરવાનું કોઈ સાધન હજી તેનામાં હોતું નથી. તમારી ચાતાની અંદર રહેલા તમામ દોષોને તમે ફર કરી દો, તો તમને પણ બહાર કોઈ દોષ દેખાશે નહિ. નાના બાળકની નજર દેખતાં કોઈ ચોરી કરી જાય, તો પણ તેનો ખ્યાલ સરખો બાળકને આવતો નથી—એ એક ચોટું કામ અથવા ગુનેહો થશે. એવું જ્ઞાન તેને થતુંજ નથી. કોઈ એક ચિત્રમાં રહેલી બૃહ વસ્તુ એક વાર જો તમે જોવા પામો છો, તો પછી તે વસ્તુ વખતોવખત તમારી નજર આગળ આવ્યા કરે છે. તેવીજ રીતે તમે જો એક વાર નિંજાપ અને મુક્ત થઈ જાઓ છો, તો પછી જગતમાં જ્યાં ને ત્યાં તમને મુક્ત અને નિર્દોષતા સિવાય અન્ય કશાનો આભાર થતો નથી. “પરમાત્મસાક્ષાત્કાર થતાંજ તમારા હૃદયની વધી અગિયો છેદાઈ જાય છે, વાંકાંચૂંકા સ્થાનો સુધળાં સીધાં ચટ થઈ જાય છે, અને આ જગતનું દૃશ્ય સ્વપ્નના દૃશ્યની માફક ઉઠી જાય છે.” અને જ્યારે જાગી ઉઠીએ છીએ ત્યારે આવું વૃથા સ્વપ્ન આપણને આંધુજ કેમ! તેનું રહી રહીને આપણને આશ્ચર્ય થયા કરે છે।

“જેને પ્રાપ્ત કર્યાથી હુઃખના પર્વત પણ હૃદયને ચલાય-માન કરી શકતા નથી” તેનેજ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ.

એકની એકજ અજ્ઞાત વસ્તુ સૌ કોઈને પોતપોતાના માનસિક ભાવ અનુસાર ભિન્ન ભિન્નરૂપે ભાસે છે. એ અજ્ઞાત વસ્તુનું ઉત્તમોત્તમ દૃશ્ય પણ અહીં આ પૃથ્વીપરજ જોવાનું મળે છે. માટે સ્વર્ગમાં જવાની ઈચ્છા કદી સેવો નહિ, આ પૃથ્વીપર દ્રવ્યની છાકછોળ અને પીસી નાખનારૂં ઘોર દારિદ્ર્ય—એ જન્મે સ્થિતિએ બંધનરૂપ છે, અને આપણને ધર્મમાંથી ચાને મુક્તિના માર્ગમાંથી પાછા પાડે છે. તથા મહાન બક્ષિસો આપણને આ પૃથ્વીપર મળેલી છે, અને એ ત્રણે હૃર્લભ છે. એમાંની પ્રથમ બક્ષિસ તે મનુષ્યદેહ. બીજી બક્ષિસ તે મુક્ત થવાની પ્રણય આકાંક્ષા. ત્રીજી બક્ષિસ તે મોહરૂપી સમુદ્રને વટાવીને પાર પહોંચ્યો હોય એવા મહા-

પુત્રપનો આશય * આ ત્રણે મળવા બદલ સગવાનને ધન્યવાદ આપો, કેમકે તમે સુકિતના યથાર્થ અધિકારી હોઈ તમે સુકૃત થશોજ થશો.

કેવળ તર્કસુક્તિદારા અથવા શ્રદ્ધા બાણવાચી તમને સત્યનું જે જ્ઞાન લાપે છે, તે તો કોઈ ખીણ તર્કસુક્તિદારા ખંડિત થઈને ઉડી જઈ ગઈ છે, પરંતુ તમે જાતે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરીને જે સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે તે કોઈ કાળે મટી શકતું નથી—તે સદાયને માટે તમારૂં પોતાનું ચર્ચ રહે છે મનુષ્ય, જનાવર, આહાર, કામદાન ઇત્યાદિ જેના પણ સર્ગમાં તમે આવો તે દરકની પૂઠે બ્રહ્મદષ્ટિ કરતા રહો, અને એ રીતે સર્વત્ર બ્રહ્મદષ્ટિ કર્યા કરવાથી તે તમોને એક દેવરૂપ બની જશે.

અમેરિકાનો પ્રખ્યાત અસેયવાદી ઇન્ગરસોલ, તેણે એક વાર મને કહ્યું કે “જેમ નારગીને આપણે નીચાવી નીચાવીને કેવળ રસહીન કરી મૂકીએ છીએ તેમ આ જગતમાથી જેટલો લાભ ઉઠાવાય તેટલો ઉઠાવી લેવાના સિદ્ધાંતમા હું માનવાવાળો છું, કારણ કે આ જગતથી ઇતર કોઈ જગતના અસ્તિત્વ મળે આપણી સર્વાંશે ખાતરી નથી” પ્રત્યુત્તર વાળતા મેં તેને કહ્યું કે “આ જગતરૂપી નારગીને નીચાવી લેવાની રીત તમારા કરતા મને સારી આવડે છે, અને એ રીતથી મને રસ પણ તમારા કરતા વધુ મળે છે હું જાણુ છું કે, મારે મનવાનુજ નથી, તેથી મને એવી કંઈ બીક નથી અને મારે કોઈની બીક નથી, તેથી હું આનંદપૂર્વક ધીરે ધીરે મોજથી નીચાવવાનો લક્ષ્યો લઉં છું મારે કોઈ કર્તાવ્ય કે કર્મ નથી, તેમ પુત્ર-કલત્ર કે ધન-દોલતરૂપી કોઈ બંધન પણ મારે નથી, એટલે સર્વ નરનારીને હું સરખા બાવથી ચાલી શકું છું મારે માટે તો એ પ્રત્યેક જણ અદ્વૈતરૂપ છે મનુષ્યને બ્રહ્મસ્વરૂપે ગ્રહણ કરવા અહા ! કેવો આનંદ આવે છે! તમારી નારગીને તમે આ મારી રીતથી નીચાવી જશો, તો તમને અત્યારના કરતા દશદબારગણો

* दुर्लभं त्रयमेवेतन् देवानामदहेतुकम् ।

मनुष्यस्य मुमुक्षुर्वा महापुरुषसंधय ॥

(વિવેકચૂડામણિ)

વધારે રસ એજ નારંગીમાંથી મળશે. માટે તમે પણ રસનું એકેએક બિંદુ નીચોવીને લઈ લો.”

કેઈ પણ વ્યક્તિનો ક્યાસ તેના દોષોપરથી કઢાવો ન જોઈએ. મનુષ્યની અંદર જે જે મહાન સદ્ગુણો જોવામાં આવે છે તે બધાય તેના પોતાના છે, કિંતુ તેની અંદર વિશેષ લાવે દેખાતા દોષો એ મનુષ્યજાતિની અંદર સર્વ-સામાન્ય હોઈ તે માનવીની નિર્બળતાઓ માત્ર છે; તેથી તેના ચરિત્રનો વિચાર કરતી વખતે એ દોષોની ગણના કદી થવી ન જોઈએ.

x

x

x

x

તા. ૩૦ મી જુલાઈ મંગલવાર

કાઠરો અને ખુદો કેવળ બાહ્યવલ્લભસ્વરૂપ છે આપણી આશ્વતરિક શક્તિઓને એ આલબનો પર આપણે આરોપિત કરીએ છીએ એટલું જ પ્રકૃત પમે તો આપણી પ્રાર્થનાઓ અને બદગીઓના પ્રત્યુત્તર આપણે પોતે જ વાળીએ છીએ

જે સમજા મહાપુરુષો કે પેગંબરો પ્રચારકાર્ય નિમિત્તે લકલડી કરે છે તેઓ, જે મહાપુરુષો નિર્જન નીરવ સ્થાનમાં મહાપવિત્ર જીવન જીવે છે, અને ત્યાં રહ્યા રહ્યા ઉત્તમોત્તમ બાવો ભાવીને જગતને મૂકપણે સદાય કરે છે, તેમના કરતાં ઓછા પૂર્ણ હોય છે આવા શાન્તિપ્રિય નિર્જનવાસી મહાપુરુષોનો એક પછી એક આવિર્ભાવ થાય છે, અને અતે એ બધાની શક્તિના અરવ જાણે એક મહાશક્તિસ પત્ત પુરુષનું પ્રાકટય થાય છે, અને તે એ બધા તરફનો પ્રચાર કરે છે

x x x x

માનવદેહ એ સર્વશ્રેષ્ઠ દેહ છે અને અનુપમપ્રાણી એ સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રાણી છે કારણ કે આ માનવદેહમાં અને આ જન્મમાંજ આપણે આ આપેશિક જગતમાંથી સંપૂર્ણ છૂટા થઈ વાસ્તવિક મુક્તિ પામી શકીએ તેમ છીએ અને આપણું અતિમ લક્ષ્ય તો એ મુક્તિ જ છે તળી તે માત્ર આપણે જ પામી શકીએ એવું નથી, પણ અનેક જગ્યા સાથેસાથ આ જીવનમાંજ મુક્તાવસ્થાની પ્રાપ્તિપૂર્વક પૂર્ણતાને પામ્યા છે, સામાજિક આધાતોજ આપણને જામત કરે છે અને આ જગતપ્રપચનું સર્વજ્ઞ ભાગવામાં સદાય કરે છે એ આધાતો જ આપણને આ જગતની અમ પૂર્ણતા ચમત્કવી આપે છે, અને તેમાંથી નાસી છૂટવા માટેની તાત્કાલિક આપણા મા પ્રગતિ છે

x x x x

આપણી નીતિ જેટલી ઉદાર, તેટલોજ આપણો અનુભવ પણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનો હોય છે, અને આપણી ઈ-છાશક્તિ પણ તેટલાજ પ્રમાણમાં ઉન્નત અને બળવાન બને છે

નીચેની વાતમાં સમગ્ર વેદાંતદર્શનનો સાર સમાઈ જાય છે:—સોનેરી પાળોવાળા બે પંખીઓ એકજ ઊંચ ઉપર બેઠેલાં છે. ઉપલી ડાળીએ બે પંખી બેઠું છે તે સ્થિર શાંતભાવથી પોતાના મહિમામાંજ મશ્ગુલ છે; ત્યારે બે પંખી નીચેની ડાળીએ બેઠેલું છે તે એ ઝાડનાં ફોઇ વાર મીઠાં તો ફોઇ વાર કડવાં ફળ ચાખતું વ્યગ્રભાવે બેઠું છે. એક વાર તેના ખાધામાં અસાધારણ કડવું ફળ આવતાં તે જરા થંભ્યું અને ઉંચે બેઠેલા પેલા ભવ્ય પંખી તરફ તેની નજર ગઈ; પણ થોડીજ વારમાં તેને પાછું તે ઉપરના પંખીનું વિસ્મરણ થઈ ગયું, અને પાછું પૂર્વવત્ એ ઝાડના ફળ ખાવા લાગ્યું. ફરી વાર એક કડવું વિષ જેવું ફળ તેના ખાધામાં આવ્યું; એટલે આ વખતે તો તે ફરરર કરીને ઉંચેની ખાણુએ હિડ્યું અને મથાળે બેઠેલા પંખી પાસેની ડાળી પર જઈને બેઠું આમ કેટલીયે વાર બન્યું, અને એમ કરતાં કરતાં આખરે તે નીચી ડાળનું પંખી ઉપરના પંખીની ડાળીપર—સ્થિતિપર આવી પહોંચ્યું એટલે તેનું વ્યક્તિત્વજ નષ્ટ થઈ ગયું અને જણાયું કે, બે પંખીઓનું અસ્તિત્વ વસ્તુતઃ કદીજ હતું નહિ એ શાંત, સ્થિરભાવ સહિત પોતાના નિજ મહિમામાં મગ્ન થયેલું ઝાડની ટોચે બેઠેલું પંખી, સર્વ સમયે તે પોતેજ હતું.

તા. ૩૧ મી જુલાઈ સુધવાર

જીવનમુક્ત વ્યક્તિનું શરીર ચત્રવત્ પેતાની મેળે-
શુભ કાર્યો કર્યે જાય છે તેના દ્વારા કેવળ શુભ કાર્યો-
થયે જાય છે, કેરણ કે તે સપૂર્ણ્યે શુદ્ધ અને પવિત્ર થયું
પાય છે જે ભૂતકાલિન સંસ્કારના વેગથી તેનું દેહચક્ર
અથવા તો શરીરરૂપી પેદુ આલતુ હોય છે, તે બધા સંસ્કાર
શુભજ હોય છે અશુભ તો ક્યારના નષ્ટ થઈ ગયા હોય છે

x   x   x   x

यदच्युत फथालाप रस पियूषवर्जितम् ।

तादिन दुर्दिन मन्ये मेघाच्छत न दुर्दिनम् ॥

અર્થાત્ જે દિવસે મારાથી ભગવત્પ્રસંગ થતો તરી
તે દિવસને હું દુર્દિન માનું છું, પણ જે દિવસે ધનધોર
વાદળ ઘેરાઈ ગઈને વરસાદની ઝડીઓપર ઝડીઓ તૂટી પડે
છે તે દિન એ વાસ્તવિક દુર્દિન નથી

પગ્મ પ્રભુ પ્રત્યેના અનન્ય પ્રેમને- ‘યથ થં ભક્તિ’
કહેવામા આવે છે અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે જો તેટલો
પ્રેમ હોય, છતાં તેને ભક્તિ નામ અપાતું નથી તમારા
પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોમા ઈશ્વર વિષે એક વ્યક્તિના જેવો ભાવ સમ
જવામા આવે છે, તેના કરતા ભારતવર્ષીય પરમેશ્વરની ધારણા
અનેકગણી શ્રેષ્ઠ છે તે એ કે ‘જેમા આ સમગ્ર વિશ્વની ઉત્પત્તિ,
રિધિ અને લય રહેલા છે તે- ઈશ્વર હોઈ તે નિત્યશુદ્ધ,
સર્વશક્તિમન સદા સુખસ્વભાવ, દયામય, સર્વજ્ઞ, શુભ
ઓનો પણ શુભ અને અનિર્વાચનીય પ્રેમસ્વરૂપ છે”

ઈશ્વર નિગદાર છે, છતાં તેની અદર મવ આકાશ છે,
નિર્ગુણ છે, છતાં સદાગા શુભવાળો છે આપણે ત્યાંમુખી
મનુષ્ય-અવસ્થામા હીએ, ત્યાંમુખી આપણે ઈશ્વર, પ્રકૃતિ
અને જીવ, એ ત્રિવિધ અસ્તિત્વો ભોવા- પડે છે, એનાથી
ઉલ્લુ આપણાથી થઈ શકતુંજ નથી-આને અમ કયાં સિવાય
આપણો નૂટકોજ નથી

પરંતુ જાનને મન તો આ બધો દાર્શનિક ભેદ ગિધ્યા
પ્રદાપમાત્ર છે મુક્તિ કે તર્કવિચારની તેને કશી દરકાર નથી

હોતી કેમકે તે તો નજરે નિહાળે છે—પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરે છે પ્રભુના શુદ્ધ પ્રેમમા તે લીન કિંવા શુભ થઈ જવા ઇચ્છે છે, અને મુક્તિ કરતા આ અવસ્થા વધારે વાચનીય છે એવું કહેનારા અનેક ભક્તો થઈ ગયા છે તેઓ કહે છે કે “મારે સાકંરૂપ નથી ખની જવું, પણ સાકરનો સ્વાદ લેવો છે”—“મારે એ પ્રેમારૂપ પર પ્રેમ કરવો છે”

ભક્તિયોગમા પ્રથમ અને ખાસ જરૂરિયાત આ છે કે, ઈશ્વર માટેની ઇચ્છા પ્રામાણિક અને પ્રબળ હોવી જોઈએ. યાને ઈશ્વર માટે તાલાવેલી હોવી જોઈએ. અત્યારે આપણને ઈશ્વર સિવાય બીજા બધાની જરૂર છે ત્યામુધી આપણી જરૂરિયાતો આ ભૌતિક જગતની જ હદમા રહે છે, ત્યામુધી આપણને ઈશ્વર માટે તાલાવેલી લાગતી નથી એ તો ત્યારે આપણા માથા ઉપર ચોગરદમથી ઘા પડે છે, અને આ જગતના નકળ વિષયોથી ઉપરામ ખનીએ છીએ, ત્યારે જ કોઈ ઉચ્ચતર વસ્તુની ઝખના આપણને થાય છે, ત્યારે જ એનો અભાવ આપણને માલમ પડે છે, અને ત્યારે જ આપણે ઈશ્વરને ખોળતા થઈએ છીએ.

ભક્તિ ખડનાત્મક નથી—યાને તે આપણી કોઈ પણ વૃત્તિનો ઉછેદ કરતી નથી ઉલટું ભક્તિયોગ તો એમ શીખ વાડે છે કે, આપણી એ બધી જ વૃત્તિઓ મુખ્તિના માર્ગમા સહાયકારી થઈ પડે છે એ વૃત્તિઓને આપણે અનિત્ય ભોગ વૈભવમા શુભાવી દઈએ છીએ, તેને બદલે તેને ઈશ્વર તરફ વાળી દેવી જોઈએ.

ધર્મવિધેની તમારી પાશ્ચાત્ય લાવના કરતા ભક્તિનો ભાવ એ બાબતમા લુહો પડે છે કે, ભક્તિમા ભય જેવી કોઈ વસ્તુને સ્થાન નથી, તેમ તેના દ્વાગ કોઈના ક્રોધને શાત કરવાની કે કોઈને સતુષ્ટ કરવાની ચેષ્ટા થતી નથી એવા પણ ભક્તો પડ્યા છે, કે જેઓ ઈશ્વરને પોતાનો બાળક માની ઉપાસે છે, કે જેથી કરીને તેમની ભક્તિ સાધનામા ભયના કે ભયચુક આદગ્ન્યુદ્ધિના લાવને અવ કાચજ ન હોવા પામે ત્યામુધી કિચિત્ પણ ભય હોય ત્યામુધી ભક્તિનો આગલજ થઈ શકતો નથી. વળી ભક્તિમા ભગવાનની પાસેથી કંઈ માગી લેવાનો, અગર તો સાદાપાટી

ના સોદાનો લાવ પણ લેશ હોતો નથી કરી ચીજને માટે ભગવાનની આગળ પ્રાર્થના કરવી એ ભક્તની દૃષ્ટિએ મહા અપરાધરૂપ મનાય છે. ભગ્ન તો આરોગ્ય, ઐશ્વર્ય કે સ્વર્ગ માટે પણ પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના ગુબ્બરતો નથી.

ભગવાનને આહવાની યાને ભક્ત યવાની જેને ઇચ્છા હોય, તેણે વાસનામાત્રને એક ભાશમા બાધીને તે ભારે ને ભારે દરવાજાની બહાર રાખી મૂકીને પ્રભુમંદિરમાં પ્રવેશવું જોઈએ. એ પરમધામમાં પ્રવેશવાની આકાંક્ષા જેને હોય તેણે એ રાત્ર્યના દરવાજામાં પગ મૂકવા પહેલાં એ દુકાન દારિયા સાટા-બદલાના ધર્મની પોટલી બાધીને દરવાજાની બહારના રાખી દેવી જોઈએ. આનો અર્થ એવો નથી સમજવાનો કે, ભગવાનની આગળ કોઈ ચીજની યાચના કરવામાં આવે તો તે ચીજ તેની પાસેથી મળતી નથી. મળે છે તો એકેએક ચીજ, પણ એ રીતે માગણીઓ કરવી એ અધમ અને બૂલભરેલું છે-એક પ્રકારની દુકાનદારી છે. એ તો ઝવિયા જાદુવીરોને કૃપ સ્મરતિ દુર્મતિઃ-આને ગંગાજીને પવિત્ર કિનારે વસવા છતાં મતિમંદ માણસ પાણી માટે કૂવો ખોદવા બેસે, એના જેવું કહેવાય વળી હીરાની ખાણ પાસે આવીને કાચના મણકા ખોળનાર જેવો જુદિહીન અને મૂખ છે, તેવો જ જુદિહીન અને મૂખ એ ભક્તને સમજવો, કે જે પ્રભુની પાસેથી પાર્થિવ પદાર્થોની ઇચ્છા કરે આરોગ્ય, ઐશ્વર્ય અને ઐહિક ઉન્નતિ માટે પ્રભુપ્રત્યે થતી પ્રાર્થના જોને ઉત્તમ ભક્તિ કહી શકાયજ નહિ. કોઈ ચહેનચાહની કદમબોરી કરવા આપણે જવું હેય તો શું સીખારીના વેચે ત્યાં દાખલ થવાની રજા આપણને મળશે કે? ખચિતજ નહિ. દરવાજા આપણને પકા મારીને દરવાજેથીજ હાંકી કાઢશે, તો પછી આ તો ચહેનચાહનો પણ ચહેનચાહ છે, એટલે તેનો હનુરમા તો સીખારીના પોપાકમાં આપણે જઈ શકીએજ નહિ. દુકાનદારોને તો ત્યાં પ્રવેશવાનું મળેજ નહિ, તેમની ખરીદીને વેચાણરૂતિ ત્યાં મુદલ ચાલી શકે નહિ. બાઈજલમાં તમે વાનોજ છો કે, જીસે ખરીદનારા અને વેચનારાઓને દેવગની બહાર હાકી કાઢ્યા હતા.

આ ઉપરથી એટલું તો નિર્વિવાદ છે કે, ભક્ત યવા

માટે આપણે સૌથી પ્રથમ તો સ્વર્ગાદિની મુખેચ્છા પૂરે-પૂરી છોડી દેવી જોઈએ. કેમકે એ સ્વર્ગ જે એક વિશેષ ભોગવિલાસ ભોગવવાનું સ્થાન છે, તે સ્વર્ગ ઇશ્વરરૂપ શી રીતે હોઈ શકે? વળી એ સ્વર્ગકામના પણ ભોગવિલાસની-જ વાસના છે, કે જેને બિલકુલ તિલાંજલિજ આપવી જોઈએ. ભક્તનો પ્રેમભાવ પૂરોપૂરો શુદ્ધ અને નિઃસ્વાર્થ હોવો જોઈએ, અને તે પ્રેમના બદલામાં આ લોકની કે અપરલોકની કશીજ અભિલાષા ન રહેવી જોઈએ. અને એક પણ ક્ષણ નહિ શુભાવતાં રાત્રિદિવસ ઇશ્વરોપાસના કરવી જોઈએ.

એ રીતે રાત્રિદિવસ ભજવાથી તેના આગળ ભગવાન નિજસ્વરૂપ પ્રગટાવી અલૌકિક અનુભવ કરાવે છે.

તા. ૧ લી ઑગસ્ટ ગુરુવાર

ખરે ગુરુ તો તેજ કહેવાય, કે જેની પાસેથી આપણને આધ્યાત્મિકતાનો વાન્મો મળે. એ એક એવી નહેર છે, કે જેમાં આધ્યાત્મિકતાનો પ્રવાહ વહેતો વહેતો આપણી પાસે આવે છે, અને તેજ એક એવી માંકળ છે, કે જે આપણને મમજ આધ્યાત્મિક સૃષ્ટિ માથે સાકળે છે અમુક સામાન્ય મનુષ્ય ઉપર વધારે પડતો વિશ્વાસ મૂકવાથી હુબંજના અને સારરહિત જડપૂજ વધે છે; કિંતુ સુયોગ્ય ગુરુપ્રત્યેનો પ્રબળ અનુગમન યાને ગાઢ ભક્તિભાવ શીઘ્ર ઉત્પત્તિ આપે છે. કેમકે આ સુયોગ્ય નિઃસ્વાર્થી જાદાગુરુ આપણને અતરસ્થ ગુરુની સાથે મેળવી આપે છે. માટે તમારા ગુરુમાં જે ચથાથ સરવ હોય તો તેની જરૂર આરાધના કરો. કેમકે એવા ગુરુની મેવા-ભક્તિ તમને પરમ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ જલદીથી કરાવશે.

શ્રીરામકૃષ્ણ એક બાળકના જેવા પવિત્ર સ્વભાવના હતા. તેઓ સારાય જીવનમાં ક્યારેય અકકયા નહોતા, અને તેમની કામ-ચ્છા તો માત્ર જન્મીજૂત યર્ષગર્ષ હતી ભૌતિક વિજ્ઞાન શીખવા માટે ધર્માચાર્યોની પાસે ન જશે; કેમકે તેમની જધીજ શક્તિ આધ્યાત્મિક વિષયમાંજ ચોજાયલી હોય છે. શ્રીરામ કૃષ્ણ પરમદંસમાં તો મનુષ્યભાવ છેકજ મરી ગયો હતો, અને માત્ર દેવભાવજ રહ્યો હતો. પાપને તેઓથી જોડજ શકતા નહોતા, કેમકે સામાન્ય મનુષ્યો હતાં વધારે પવિત્ર દષ્ટિવાળા તેઓથી હતા. આવા ગણ્યામાંકયા પરમદંસોની પવિત્રતાને લીધેજ આપું જલ્લાડ ટકી રહું છે. જે જે બધાજ જગતનો સામટો ત્યાગ કરી જાય, તો જગતના દુકડે દુકડા યધ જઈને તેનો નાશજ યધ જાય. તેમની પવિત્ર હયાતિ માત્રથી જગતનું કલ્યાણ સધાય છે. -ને તે છતાં એ વાતનું જગ પણ અભિમાન તેમને હોતું નથી તેઓ સ્વભાવથીજ પોતાનું આદર્શ અને માડું જીવન જીવના યકા અંતુષ્ટ રહે છે.

x

x

x

x

આપણી અંદર જે જ્ઞાનચોતિ નહેલી છે, તેનો ખ્યાલ આપણને કરાવીને તેને પ્રકાશમાં આવવાની પ્રેરણા, સૂચના

અને આગ્રહ શાસ્ત્રો કરે છે, પરંતુ એ શાસ્ત્રોની યથાર્થ સમજણ તો આપણને ત્યારેજ પડે છે, કે જ્યારે આપણને પ્રયોગસિદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય છે એ અત્યર્થોત્તિનો પ્રકાશ તમારા અંતરમાં ઝળકવા માડે, ત્યારે પછી શાસ્ત્રોનું બહુ પ્રયોજન નથી રહેતું.

આ પ્રમાણે હરકોઈ શાસ્ત્ર અગર ગુરુઓ આપણને એ ધર્મપ્રાપ્તિ કરાવી આપવામાં સહાયક થાય એના કરતા વિશેષ કંઈજ કરી શકે તેમ નથી તેમની મદદ વગર પણ જો આપણમાં આત્મિક પરમ યોગ્યતા આવી હોય તો સર્વ વ્યાપક સત્યની પ્રાપ્તિ આપણને થઈ શકે છે, તથાપિ શાસ્ત્રો અને આચાર્યો અત્યે કૃતજ્ઞ ભુક્તિ અવશ્ય રાખો. અને તેમનો સમાહર અવશ્ય કરો. તમારા નિજ ગુરુને તો પરમેશ્વરની માફકે પૂજો, છતાં તેને પણ અધશ્રદ્ધાપૂર્વકે તો નજ અતુ સરો તેનાપર બની શકે તેટલો ભક્તિભાવ રાખો, પણ વિચાર કરો તે તો સ્વતંત્ર ભાવેજ કરો. કેમકે કોઈ પણ જાતની અધ શ્રદ્ધા તમને સુક્તિ અપાવી શકે તેમ નથી, સુક્તિસાધન તો તમારે તમારી મેળેજ કરી લેવાનું છે એક ઈશ્વરવિષેજ એવી ભાવના રાખો કે તેજ આપણો સદાનો સહાયક છે.

સ્વાધીનતાનો ભાવ અને ઉચ્ચતમ પ્રેમ બંનેની ગતિ સાથે સાથે થવી જોઈએ એમ થાય છે તો જેમાથી કોઈએ એકબીજાને બંધનકારકે નીવડતું નથી ઈશ્વરને આપણે કશુંજ આપી શકીએ તેમ નથી, ઉલટો તેજ આપણને બધું આપે છે તે ગુરુઓનો પણ ગુરુ છે પછી આગળ જતા આપણને એમ પણ જણાય છે કે, તે આપણા આત્માનો પણ આત્મા છે, આપણું યથાર્થ સ્વરૂપ તે એજ છે આપણે તેને ચાહીએ તેમાં કશીજ નવાઈ નથી, કેમકે તે આપણા અત્માનો પણ અંતરાત્મા છે એના સિવાય અન્ય કોને કે કયી ચીજને આપણે ચાહી શકીએ? આપણે તો દુઘેઘનમિત્વા નહમ્-યાને ઉઘણતા કે ધૂમાડા વગર બળતી દિશર જ્યોતિ રૂપ થયું છે સર્વજ્ઞને તમને પ્રજ્ઞનાજ દર્શન થાય તો પછી ભલું પણ તમારે કોનું કરવાનું રહ્યું? પ્રજ્ઞનું તો ભલું તમે કરીજ શકો નહિ આ અવસ્થામાં સશયમાત્રનો લોપ થઈ જાય છે, અને સર્વજ્ઞ સમત્વભાવ પદ્યશઈ જાય છે.

પછી કંઈનું પણ ભણું અથવા કદ્યાણુ તમે કરો છો તે તે તમારી જાતનું કરો છો. તમે દાન આપનાર કરતાં દાન લેનાર વધારે ઉંચો છે એવો અનુભવ કરો. તમે સામાની એવા કરો છો તેનું કાચુ એ છે કે, તમે એના કરતાં ઉતરતા છો, અને નહિ કે તે નીચો છે અને તમે ઉંચા છો. આપો ખન, પણ શુભાળપુષ્પ પોતાની મુગધ જેમ મુકતશાવે આપે છે તેમ આપો મુગધ સર્વત્ર દેહાવરી એ શુભાળપુષ્પનો સ્વભાવ છે, અને પોતે બીજાઓને મુગધનું દાન કરે છે તેનો ખ્યાલ તેને લેશ પણ હોતો નથી, તેમજ તમે પણ આપો તે એવાજ ભાવે આપતા રહો.

મહાન હિંદુ મુધારક રાજા રામમોહન રાય આવી જાતના નિઃસ્વાર્થ કામનો અદ્ભુત નમુનો હતા. તેમણે પોતાનું સારૂં જીવન હિંદને સહાયજન યવામાંજ વાપર્યું હતું. સતી યવાના ચાલને કિંબદ્ધના વિધવાઓને જીવતી બાળી મૂકવાના ચાલને અટકાવનારો તેજ નર હતો. આ સંબંધમાં સામાન્ય માન્યતા એવી છે કે, એ મુધારો અંગ્રેજોનેજ સર્વોચ્ચ આશારી છે, પરંતુ વાસ્તવિક સ્થિતિ એવી છે કે, એ પ્રધાની સામે રાજા રામમોહન રાયે અળવળ ઉપાડી હતી અને એને કાયદાથી નાબુદ કરવા માટે સરકારનો ટેકો મેળવવામાં તેમની ક્ષતેષ થઈ હતી. બાકી, રાજા રામમોહન રાયે એ પ્રધાની સામે સુખેશ ઉઠાવી, ત્યાંમુખીમાં અંગ્રેજોએ તે બાબતમાં કંઈજ કર્યું નહોતું. આ સિવાય રાજા રામમોહન રાયે બ્રહ્મોસમાજ નામનો એક ધર્મસમાજ પણ સ્થાપ્યો હતો, અને તેની સાથે એક વિશ્વવિદ્યાલયની સંસ્થાપના માટે પણ લાખ રૂપિયાનું દાન કર્યું હતું. તે પછી તેઓએ બ્રહ્મસમાજની આગેવાની સ્વયં ધોરી દીધી હતી અને તેમ કરતાં કહ્યું હતું કે “તમે મારા વગર પણ આગળ ચાલવા માંડો.” નામ-યશની કિંવા પરિણામની તેમને લેશ પણ પરવા નહોતી, તેમ બીજા પણ ઠાઈ ભરેલના કૂળની આકાશ તેમને હતી નહિ.

જાણે કે એક ‘ચક્રટોળ.’ એ ચક્રટોળમાં આત્મા સ્વાર થઈને જાણે પુગી રહ્યો છે. એ ચક્રટોળના દેરા અનંત છે. એકે એકે કદીને જ એ ચક્રટોળમાંથી ઉતરી પડે છે, અને એને છે; પણ ચક્રટોળ તો અવિધાન દુર્ગાજ કરે છે. એજ

જાતની ઘટના આ સંસારની અનંતકાળ બનતી રહે છે. એવી રીતે એક શ્રેણીમાંથી બીજી શ્રેણીમાં જીવાત્મા ધમતો અને અનુભવો લેતો ફરે છે. અને એમ કરતાં કોઈક શ્રેણીમાં પોતાના પ્રદક્ષસ્વરૂપનો અનુભવ પમાતાં તે સદાને માટે શ્રેણીમુક્ત થઈ રહે છે. આ સંસારમાં ભવિષ્ય બાજીવાનું પણ બની શકે છે. અને એ જાતની શક્તિ સહેજે સાધ્ય થઈ શકે તેમ છે. પરંતુ એનાથી વાસ્તવિક લાભ કંઈજ થતો નથી; એટલુંજ નહિ પણ એ શક્તિની પ્રાપ્તિ અર્થે જેટલી કોશિશ કરવામાં આવે તેટલી આપણી આધ્યાત્મિક સાધનામાં ક્ષતિ આવે છે. માટે એવા તેવા વિષયોની ભાંજગડમાં ન પડતાં ભગવાનની ઉપાસનામાંજ રત રહો.

તા. ૩ જી ઑગસ્ટ ગુનિવાર

જે વ્યક્તિઓને આ જન્મમાં જ મુક્તિલાભ મેળવવો હોય છે તેમને આ એક જ જીવંતીમા હજારો વર્ષની જીવંતી જીવવી પડે છે, યાને હજારો વર્ષની જીવંતીના કાર્ય કરી લેવાં પડે છે. તેઓ પોતે જે યુગમાં જીવતા હોય છે, તે યુગના ભાવો કરતા અનેકગણા આગળ નીકળી જવું પડે છે, પરંતુ આધારણ હોય તો પેટે ઘસડાતાં ઘસડાતા ધીમી ધીમી જ ગતિ કરી શકે છે કાઈકરો અને ખુદો આપણામાં આ પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે

x   x   x   x

પ્રાચીન કાળમાં એક કિંદુ રાણી થઈ ગઈ તેનાં સત્તાનો આજ જન્મમાં મુક્તિનો લાભ પામે એ ભાખતમાં તેનો એટલો બધો આશંક હતો કે તેણીએ પોતે જ તેમના લાલનપાવનનો સંપૂર્ણ ભાગ ઉઠાવી લીધો હતો બાળકોની બાહ્યાવશ્યામાથી જ તે તેમને પારણામાં ઉઘાડતી વખતે પારણુ જૂઠાવતા જૂઠાવતા રોજ એટલું એક જ ગીત હાલ રહાતરીકે ગાતી કે “તત્ત્વમાનિ, તત્ત્વમાનિ” યાને “તું તે જ છે, તું તજ છે” એ રીતે એના ત્રણ ગીતોનો ઉગનાવેલ મંત્રાણી થઈ આઘ્યા ગયા, પરંતુ એાધા પુત્રને રાજ કરવા માટે બીજે સ્થળે લઈ જઈને ઉછેરવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી રાણી માતાએ તે બાળકને પોતાની મોડમાંથી વિદાય કરતી વખતે કાગળની એક કાપડી માઢળીઆમાં મૂકી આપી અને કહ્યું કે ‘મોટો ધાય ત્યારે આમાં શું લખ્યું છે તે વાચજે’ એ કાપડીમાં લખ્યું હતું કે “બ્રહ્મ એકલો સત્ય છે, બીજું બધું મિથ્યા છે. આત્મા કદી મરતો નથી કે કોઈને માનતો નથી નિઃશ્વર થા અથવા સત્સંગમાં વાસ કર ” એ તરણ રાજપુતના વાચવામાં જેવું આ આવ્યું કે તત્ત્વજ તે પણ સંન્યાસી થઈને અરણ્યમાં આઘ્યા ગયો.

અત્યાદે આપણી સ્થિતિ બદલતા કૃતનના જેવી છે. કૃતરો જેમ કોઈ નમોડામાં તજર નખીને પૂત્રી લાય અને ત્યા પડેલા એકાદ ભાખરીનો દુકડો, રજોને કોઈ આવી

પોતાને હાકી કાઢશે એવી ધાત્તીમા આમ તેમ જોતો જોતો
આવા માંડે, તેવી સ્થિતિ આપણી આ સંસારમા છે આને
બદલે સંસારમા તમે એક રાત્રી જેવા થઈને રહો, અને આ
સમગ્ર સંસાર ઉપર તમારો માલકી હક્ક છે, એમ જાણી
જાઓ જ્યાસુધી તમે સંસારનો સદંતર ત્યાગ કરી નથી
દેતા અને સંસારી સબધો તમને જાંઘતા જાંઘ નથી
પડતા, ત્યાસુધી એ સ્થિતિ કદી આવતી નથી શારીરિક રીતે
તમે સંસારનો પરિત્યાગ કરવા અશક્ત હો, તો માનસિક
રીતે તો તેનો ત્યાગ કરીજ દો તમારા અંતઃકરણના ઉડા
ણુમાથી તમે સંસાર સાથેનો સંજાંઘ છોડી દઈ વૈરાગ્યસંપન્ન
થાઓ યથાર્થ યજ્ઞ-યથાર્થ આત્મત્યાગ આનુંજ નામ છે.
એના વગર ધર્મલાભની યાને આધ્યાત્મિક લાવની સલાવના
જ નથી કોઈ પણ પ્રકારની વાસનાનું સેવન કરશો નહિ
કારણ કે તમે જેવી વાસનાનું સેવન કરતા હો છો તેવીજ
વસ્તુ તમને આવી મળે છે, અને તેની સાથે સાથે ભયંકર
ખર્ચન પણ આવે છે, કિંબહુના એ વાસનાના ફળરૂપે આવી
મળેલી એ વસ્તુ પોતેજ તમારા ખર્ચનનું કારણ થઈ પડે
છે એ તો ત્રણ વરદાન પામેલા મનુષ્યે વરદાનોદ્વારા પોતા
ના આખે અંગે જેમ નાક ઉગાડ્યા હતાં તેના જેવું છે. x

x વાત એવી છે કે, એક ગરીબ માણસ અમુક એક દેવતાની
આરાધના કરીને તેને પ્રસન્ન કરી શક્યો એટલે દેવતાએ તેને ત્રણ
પાસા આપીને કહ્યું કે “આ પાસા આપુ છું તે લે એ પાસાને
કોઈ પણ કામના મનમા રાખીને તું દેહીસ કે તારી તે મનોકામના
પૂર્ણ થશે આ ત્રણ પાસાથી તારી ત્રણ કામના સિદ્ધ થશે.”
આ વરદાનથી તે માણસ હર્ષ પામી પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો
અને પોતાની પત્નીને આ શુભ સમાચાર કહી સંભળાવ્યા સ્ત્રી
પણ બિચારી બહુ રાજ થઈ અને તેણીએ પહેલા વરદાનતરીકે
ધન-ઐશ્વર્ય માગી લેવાની પોતાના સ્વામીને સલાહ આપી આના
જવાબમા તે માણસે કહ્યું કે “આપણુ બંનેના નાક બધુ બેડાળ
અને નાના છે, અને તેટલા માટે લોકો આપણી મસ્કરી કરે છે
તેથી પહેલી વારના પાસા આપણે ગરુડના જેવા સુદર નાકો મેળવ-
વાને નાખીશુ ધનદોલતથી આપણા શરીરની બેડાળતા સુધરી શકશે
નહિ” પરંતુ સ્ત્રીની ઈચ્છા પ્રથમ ધનદોલત મેળવવાની હતી,
તેથી તેણીએ તેના હાથ પકડી લીધો અને તેને પામા નાખતા

વાસનાના સેવનથી હીક એવોજ પ્રકાર બને છે ત્યાંમુધી આપણે આત્મસંતુષ્ટ બનતા નથી, ત્યાંમુધી આપણે મુક્તિલાભ મેળવવાને સમર્થ થતા નથી. “આત્માજ આત્માનો ઉદારક અથવા મુક્તિદાતા છે, અન્ય કોઈ નહિ.”

એવું અનુભવતા શીખો કે, તમે બીજા બધાંના શરીરો માં પણ વિદ્યમાન છો, યાને એવું જ્ઞાન સિદ્ધ કરવાની વેળા

અટકાવો. પણ પેલો પ્રાણુસ સુદર નાખે માટે એટલો બધો હોત જાર બની ગયો હતો કે તેણે ઝડપ દહને પોતાનો દાઢ આંત્ર પગભાથી છૂટો કર્યો અને પામા નાખતા બોલ્યો કે “અમને બન્નેને સુદર સુદર નાખીની પ્રાપ્તિ થાઓ અને નાક સિવાય કશાની નહિ.” એના મુખભાથી આ શબ્દો નીકળતાજ તે બન્નેના શરીરો સુદર સુદર નાકોથી ઉભરાઇ જવા લાગ્યા એ વેળેને તો તે બન્ને પતિપત્ની દેખતાદેખ ગયા કે આ શી આશ્ચર્ય! તેથી બીજી વાર પામા નાખીને એ આશ્ચર્યથી છૂટવાની માગણી કરવા તે બન્ને સદમન થયા તે મુજબ કરતા તેમના શરીરપરના બધાજ નાક અદૃશ્ય થઈ ગયા ને સાથે તેમના પૂર્વના નાના નાકો પણ છૂટી જઈ તે પતિપત્ની બન્ને જમ્મુ નાકવિનાના નકગ થઇ ગયા આ રીતે બે વગ્દાન તેમના નિર્ગર્થક નિર્વાણ અને દેવે શુ કરવું તેની તેમને કશી સમજણ પડી નહિ દેવે માત્ર એકજ વગ્દાન માગવાનું જાણી રડુ હતું આ નખી દશામાં તો તેઓ પહેલાના કરતા પણ વધારે મૂંઝા સમતા દતા એવી દુર્દશાને લીધે તેમની બહાર નીકળવાની પણ દિમત ની રીતે ચાલે? તેમને સુદર નાક મેળવવાની ઈચ્છા તો બહુએ હતી, પરંતુ ખાસ્તી એ લાગી કે એ સુદર નાક લઇને તેઓ બહાર નીકળશે ત્યારે પાડપાડોથીઓ અને ઈતર બધાજ લોકો તેમને પૂછશે કે “અરો! અરો! સુદર નાક કેવી રીતે મેળવ્યા? આની મઝી સમજૂતી આપવા જતા લોકો તેમને મોટા મૂખાંમા-ગધેમા ગતી કાઢશે અને કહેશે કે ‘જેવા મૂખાં કે વળુ વળુ વગ્દાનની સદાય ઉતા તેઓ પોતાની પરિરિક્ષિત સદેજ પણ ગુમારી ચક્રા નહિ.’ એ બીજી તેઓ બન્ને પાછા સદમન થયા કે ‘આપણે આપણા પહેલાનાજ અસહ નાકો પાછા મેળવવા’ તે મુજબ ત્રીજી વાર પામા કે કાષા અને તેમના અસહનાજ જુગા ને બેગેજ નાક તેમના ચહેરાપર દેખાયા આ વર્ના ઉપરોક્ત કથનને સતીત કરી જતાવ છે કે ‘કોઈ પણ પ્રકારની વાસનાનું નેતન કશું નહિ કારણ કે તમે જેની વાસના મગાવો છો તેનીજ વગ્તુ તમને આવી મળે છે, અને તેની સાથે સાથે જાણ કરે બધન પણ આવે છે.’

કરો કે અમે બધાંજ એક છીએ. બાકીની બીજી તમામ નકામી વાતોને ભૂસાની માફક હવામાં ઉડાડી દો. તમે સારાં માઠાં જે જે કાર્યો કરો તેના સંબંધમાં યુનઃ વિચારજ ન કરો. હુર્જળ, સ્વચ્છ અને અસાની છવો કદી આત્માને પ્રાપ્ત થતા નથી; કોઈ પણ કાર્યને તમારાથી થયેલું ન થયેલું કરી શકવાનું નથી, એવું ફળ તો આવવાનુંજ. તો પછી જે ફળ આવે તેને સામે મોઢે સત્કારો; પણ સાથે સાવધ રહો કે, એવું કૃત્ય ફરીને તમારે હાથે થવા ન પામે. બધાંજ કાર્યોનો ભાર પ્રભુને સમર્પી દો; સારાં માઠાં તમામ અર્પી દો. સારાં સારાં એટલાં પોતાને માટે રાખી લઇને, કેવળ નકારાં એટલાં તેને આપવાં—એવો કપટાચાર આદરશે નહિ. જેઓ પોતાને પોતે સહાય કરતા નથી, તેમનેજ પ્રભુ સહાય કરે છે.

વાસનારૂપી મદિરાનું પાન કરીને સમસ્ત જગત લાન ભૂલી ઉન્મત્ત થાય છે. દિવસ અને રાત્રિ જેમ એકસાથે કદાપિ આવી શકતાં નથી, તેમ વાસના અને પ્રભુ પણ સાથે સાથે કદી આવી શકતાં નથી; માટે વાસનામાત્રનો ત્યાગ કરી દો.

जहां राम तहां काम नहीं काम तहां नहीं राम ।

हुई साथ मिलत नहीं, दिनरजनी एक ठाम ॥

x x x x

“ખોરાક, ખોરાક” એમ પોકાર્યા કરવામાં અને ખોરાક ખરેખાત ખાવામાં તેમજ “પાણી પાણી” એમ પોકાર્યા કરવામાં અને વાસ્તવ પાણીનું પાન કરવામાં આલ-ધરતીનો તફાવત છે. તેવીજ રીતે માત્ર “ઈશ્વર ઈશ્વર” યા “બ્રહ્મા બ્રહ્મા” એમ ખાલી રહ્યા કરવાથી પ્રભુનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન પામવાની આશા આપણે રાખી શકીએ નહિ. ઈશ્વરદર્શન માટે તો આપણે પ્રયત્ન અને સાધન બંને કરવાં જોઈએ.

સમુદ્રનું મોણું પાછું પડીને સમુદ્રમાં લીન થઈ જાય ત્યારેજ તે અસીમ બની શકે છે; એક મોજાતરીકે કદીજ તેનાથી અસીમ બની શકાતું નથી. એક વખત સમુદ્ર રૂપ બન્યા પછી તેને યુનઃ મોણું બનવું હોય તો બની શકે છે, એટલુંજ નહિ પણ ઇચ્છામાં આવે તેટલું મોડું બની શકે છે.

દર્શનશાસ્ત્ર એ અમુક કેટલીક પ્રત્યક્ષાનુભૂતિઓનું

પ્રણાલીબદ્ધ સમન્વયીપ્રણુ માત્ર છે ત્યાં આગળથી ધર્મને આરભ થાય છે, ત્યાં આગ તર્કબુદ્ધિનું જળ આવી રહે છે સમાધિ અથવા ઈશ્વરભાવાવેશ તર્કબુદ્ધિ કન્તા થણું ઉંચું સ્થાન લોગવે છે, છતાં પણ તે તર્કબુદ્ધિનો વિરોધક ન હોવો જોઈએ—યાને સમાધિની અવસ્થામાં પ્રસથતા મળે તર્કબુદ્ધિ દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલા સત્યોથી ઉઘટા નજ હોવા જોઈએ તર્ક-બુદ્ધિ એ મેં દુ કામ કરવા માટેનું ભારે હથિયાર છે ત્યારે સમાધિ અથવા ઈશ્વરભાવાવેશ એ પટ્ટીદાર હલકું જોવાર ટોઈ તેનાવડે આપણે સત્યનો આજોજ ખતનો ખોવવા શક્તિમન થઈએ છીએ, પરંતુ કેઈ વસ્તુ અથવા કઈ કાર્ય કે વાની આપણા અતન્મા પ્રેરણા થાય તેને ઈશ્વર-ભાવાવેશ તથા માની લેવાનો

x

x

x

x

મયાની અદ્વતીને ઉત્તરિ સાધવી તને એક મોહું જોગ કુગળુ કહી ચકાય ઠમક તમે જે જ્ઞાનેથી પ્રયાણ આદર્યું હોય છે તે ને તેજ સ્થાને પાછા આવીને ઉભા રહો છો એમા તફાવત એટલો છે ખરો કે, પ્રયાણ કરતી વખતે તમે અજ્ઞાન અવધામા હતા, અને એના એ જ ઠેકાણે પાછા ફરતી વખતે તમને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ હોય છે ઈશ્વરોપાસન, નાધુમહાત્મ જોતી પૂજા, એકાગ્રતા, ધ્યાન અને નિષ્કામ કર્મો—એ જઘા માયાની જળશયન લગભાથી નામી છૂટવા માટેના ઉપાયો છે પરંતુ એને નાજ પ્રથમ તો આપણામાં સુષ્ટિ માટેની તાલ વેલી પ્રગત્વી જોઈએ—યાને અપણે તીવ્ર સુસુષુ બનવું જોઈએ આપણા દૃઢ્યના અધમાને હકાવી દેનાર જ્યોતિ આપણી પોતાનીજ અદર રહેલી છે એ જ્યોતિ તે જ્ઞાનજ્યોતિ છે, અને એ જ્ઞાન એજ આપણો સ્વભાવ અથવા આપણું સ્વરૂપ છે (અ જ્ઞાનને આપણે ‘જન્મચિહ્ન હમ’ કહી આગળાવી યમીએ તદિ કેમકે વસ્તુત તે આપણો દોઈ જન્મજ નથી) ત્યારે, આપણે કરવાનું માત્ર એજુજ નહે છે કે, જે જ્ઞાનમૃત્યમે દામી ૧૫ નાના પાદગમ્યમૂલને આપણે પ્રયત્નપૂર્વક જો નક્કી કરીએ

આ લોકમા કે સ્વલોકે કમા કેઈ પણ પ્રમાણે જોગ જો ૧૫વાની કામતાને બિન્દુવ ત્યજી દો દમ અને ગમ યાધો

યાને ઇન્દ્રિયો તથા મન ઉપર સથમ પ્રાપ્ત કરો તમે હુ ખી
છો એવો ભાવ ધર્યા વગર હુ ખમાતને સહન કરો, યાને
તિતિક્ષા કેળવો મુક્તિ વિના ખીજ કશાનો વિચાર ન કરો
શુભા નેગજ તેના વચનોમા વિશ્વાસ રાખો, અને તમે
મુક્ત થઈ શકશોજ એવી ખાતર જમા શ્રદ્ધા સાથે ઉચ્ચારો
કે ‘ સોડહ સોડહ ’ અને એમ ક્રતા ગમે તે ધાય તેની
પરવા મુદ્દલ કરો નહિ ખાતીખીતી વખતે, હરતીફરતી
વખતે અને ભોગવતી કે સહેતી વખતે પણ સોડહ સોહને!
જાપ જપતા રહો, અને તમારા મનને સતત કહેતા રહો
કે “ જે જગતપ્રપચ આપણને દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેનું
અસ્તિત્વ કોઈ પણ કાળે હતું નહિ, અસ્તિત્વમા માત્ર ‘હું’
જ છું જોજો, એક દહાડો એથી જ્ઞાનનો પ્રદીપ જળહળી
ઉઠશે, અને જગતરૂપી સ્વપ્ન ઉડી જઈ કેવળ બ્રહ્માજ સર્વત્ર
દેખાશે રાત ને દિવસ વિચાર્યા કરો કે આ જગતમાત્ર શૂન્ય
છે, અને બ્રહ્મા જે છે તે છે મુક્ત થવા માટે પ્રબળ
ઈચ્છા ધરાવતા થાઓ

સગાવહાલા અને મિત્રબાધવ બધાજ જરી પુરાણા
અધ ફૂવા જેવા છે એ અધ ફૂવાઓમા આપણે ઝંપાપાત
કરીએ છીએ, અને તેના ચોગે આપણને કર્તાજ્ઞ, અને બધ
નાદિના સ્વપ્ના આવે છે, અને એ સ્વપ્નાનો આદોજ નથી
આવતો ભ્રમની સૃષ્ટિ ઉભી કરો નહિ ભ્રમ એ તો વડના
ખાડ જેવો છે, અને આ વડની માફક એ પણ આગળ ને
આગળ ફેલાતો જાય છે

આપ્રુય જગત એક ભ્રમમાત્ર છે, એ તમને ફરી વાર
ખનાવી ન જાય તેની ખબરદારી રાખજો જગતને તમે, તે
જે રૂપમા નથી તે રૂપમા અત્યારસુધી જોયા કર્યું છે,
હવે તો તેને તેના ચથાર્થ સ્વરૂપમા જાણો શરીર જો ક્યાય
પણ ઘસડાતું હોય તો તેને સુખે ઘસડાવા દો શરીર ક્યા
ઘસડાઈ જાય છે ને તે ક્યા છે તેની કાળજી ન કરો

તા. ૬ થી ઑગસ્ટ રવિવાર

“અદ્વાની લોડો જેને જાણ્યા પગર ઉપાને છે, તેનો મહિમા હું તારી આગળ પ્રસિદ્ધ કરું છું.”

આ એક અદિતીય જ્ઞાન સંકળ જ્ઞાન પદાર્થો કરતાં આપણને અધિક જ્ઞાત છે તેજ એક એવો પદાર્થ છે, કે જેને આપણે સર્વત્ર દેખીએ છીએ સર્વ કોઈ પોતાના નિજ આત્માને જાણતા હોય છે જનાવશે સુદાં તમામને ખબર હોય છે કે “હું છું.” આપણે જે કંઈ જાણીએ છીએ તે બધુંજ આત્માના વિસ્તારસ્વરૂપ છે આ તત્ત્વ નાનાં નાનાં બાળકોને શીખવે, તો તેઓ પણ તેને શ્રદ્ધા કરી શકશે પ્રત્યેક ધર્મ-કોઈ કોઈ ઠેકાણે અજ્ઞાન બારે છતાં પણ-આ આત્માનીજ ઉપાસના કરતો આવ્યો છે, કારણ કે આત્મા વિના અન્ય કશાનું અસ્તિત્વજ નથી

આ જીવનને આપણે જે અવળા અર્થમાં જાણીએ છીએ અને વળગી નહીંએ છીએ એજ અવળા અર્થનું મૂળ છે. એથીજ આ બધી ઠગાઈ, ચોરી વગેરે થાય છે, એને લીધેજ લોકો પૈસાને પ-મેથન ગણી પૂજે છે, અને એમાધીજ પાપ તથા ભયની ઉત્પત્તિ થાય છે કોઈ પણ વસ્તુને મૃત્યુ વાન લેખો નહિ અને તેના પ્રત્યે આશંકા બનો નહિ ને તમે કયા પ્રત્યે-જીવગી સુદાં પ્રત્યે-આશંકિત નહિ ગણો, તો પછી કોઈ બાબતો ભય ગ્રહેલા પામશે નહિ.

મૃયો મ મૃયુમાર્ગોતિ ય રૂઢ નાનંવ પદ્યતિ ।

અર્થાત્ કે જે આ જગતમાં જીવે જીવેપણું જીવે છે તે મૃત્યુ પછી મૃત્યુને માત્ર ધાય છે બધુંજ જ્યારે આપણે એકરૂપે જોતા ચર્ચીએ, ત્યારે આપણે માટે મૃત્યુ જેવું કંઈ નહીં શકે નહિ જગતમાંના બધા દેહ નાશજ છે, અને નાશપાત્રો, જીવજીવ, મૃત્યુચક્ર-અરે! સમસ્ત જ્ઞાતો માટેજ દેહ છે, તોપછી એ મરીજ કેવી રીતે શકે? પ્રત્યેક મન પણ માફ છે અને પ્રત્યેક વિચાર પણ મારો છે, તો પછી મોત આવેજ કેમ કરીને? આત્મા કદી જન્મનો નથી કે કદી મરતોયે નથી, એવું જ્યારે આપણને અવ્યક્ત જ્ઞાન

થાય છે, ત્યારે સંદેહમાત્ર ભાગી નાય છે. “હું છું, હું બાણું છું, હું સુખી છું” યાને “અસ્તિ, માતિ પ્રિય”-એ બધાંના ઉપર કદી સંદેહ આણી શકાય તેમ નથી. મારે કુધા જેવું કંઈજ હોઈ ન શકે. કારણ કે જગતમાં જે કોઈ પણ ખાય છે તે હુંજ ખાતો હોઈ છું. આપણો એકાદ વાળ જો ખરી પડે છે, તો આપણે એમ નથી માની લેતા કે આપણે મરી ગયા; તેવીજ રીતે એક દેહનું જો પતન થાય છે, તો તે એક વાળ ખરી પડવા જેવુંજ થાય છે.

x   x   x   x

એ જ્ઞાનાતીત વસ્તુ બ્રહ્મ છે. તે વાણી, વિચારને જ્ઞાનના ક્ષેત્રથી પર છે. ....માણસની ત્રણ અવસ્થાઓ છે:—પશુત્વ (તમસ), મનુષ્યત્વ (રજસ) અને દેવત્વ (સત્ત્વ). એ દેવત્વદ્વારા સર્વોચ્ચ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થનારાજ માત્ર અસ્તિ કિંવા સત્સ્વરૂપ બની રહે છે. તેમને માટે કર્તવ્ય કંઈ પણ રહેતું નથી. તેઓ કેવળ લોકો ઉપર પ્રેમ કરે છે અને એક લોહચુંગકની પેઠે લોકોને તે પોતાના તરફ ખેંચે છે. એનુંજ નામ જીવનમુક્ત અવસ્થા છે. એ અવસ્થામાં કોઈ પણ સત્કાર્યો તમારે પ્રયાસપૂર્વક કરવાં પડતાં નથી, પણ તમે જે જે કરો છો તે તે કામો બધાંજ સત્કાર્ય હોય છે. આવા પરમાત્મસાક્ષાત્કારને પામેલા બ્રહ્મવેત્તાનું સ્થાન દેવતાઓ કરતાં પણ ઉચ્ચતર છે. જીસસે જ્યારે મોહ ઉપર વિજય મેળવીને “સેતાન! મારી સામેથી દૂર થા” એમ કહ્યું, ત્યારે દેવતાઓ પણ તેની પૂજા કરવા આવ્યા હતા. બ્રહ્મવેત્તાને કોઈની સહાય માગવી પડતી નથી, સમસ્ત સંસાર સ્વયં તેનાં ચરણોમાં પડે છે. તેની એકે એક ઈચ્છા પરિપૂર્ણ થાય છે, તેનો આત્મા બીજાઓને પવિત્ર કરે છે. માટે જો તમારે ઇશ્વરપ્રાપ્તિની અભિલાષા હોય તો, એવા કોઈ સાચા બ્રહ્મવેત્તાની પૂજા કરો. જ્યારે આપણને દેવાનુગ્રહથી મનુષ્યત્વ, મનુષ્યત્વ અને મહાપુરુષનો આશ્રય, એ ત્રણ મહાન ઇશ્વરી બક્ષિસો પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે સમજી લેવું કે મુક્તિ હવે મુઠ્ઠીમાં આવી ગઈ છે—મુક્તિ હવે આપણીજ છે.

x   x   x   x

સદાકાળને માટે દેહનું મૃત્યુ થવું, એનું નામ નિર્વાણ

છે. એ નિર્વાણનો સિદ્ધાંત નિષેધાત્મક બાણુ રજુ કરતાં કહે છે કે “હું” આ નથી, એ નથી, એયે નથી” વેદાંત એના કરતાં આગળ વધીને ‘હંકારાત્મક’ બાણુનું યાને સુક્તિનું પ્રતિપાદન કરે છે, અને કહે છે કે “હું” અનંત અસ્તિત્વ છું, અનંત જ્ઞાન છું, અનંત આનંદ છું, હું તે છું.” હું’કમાં સાચિદાનંદઃ સોડદમ્ એ વેદાંતનો ભાવાર્થ છે.

કેાઈ પણ તાતનો વિશ્વાસ કે અવિશ્વાસ આપણા સાચા “હું” પછાનો નાશ કરવા સમર્થ નથી. જેનું અસ્તિત્વ વિશ્વાસની ઉપર ટકી રહે અને અવિશ્વાસની સાથે ઉડી જાય, તે વસ્તુજ કેવળ જ્રમરૂપ હોય છે. આત્માને એમાતું કશું જ સ્પર્શી શકતું નથી. આ દેહ એ એક અંધારો ઓરડો છે. એમા જ્યારે આપણે પ્રવેશ કરીએ છીએ, ત્યારેજ તે ઉજ્જસવાળો યાને સજીવન બને છે એ પ્રકાશને ઢાંકી શકાય ખરો, પણ નાશ તો કેાઈ રીતે-કેાઈ કાળે નજ કરી શકાય.

x

x

x

x

આજના જમાનામા બગવાનની ઉપાસના અનંત શક્તિ સ્વરૂપિણી જગદંબારૂપે ઠગવી ઉઠિત છે. એમ કરવાથી પવિત્રતાનો ઉદય થયો, અને એ માતૃપૂજના પ્રભાવથી અહીં-અમેરિકામા મહાશક્તિનો વિકાસ થયો આ દેશમા કેાઈ મ દિગ્ગી સત્તા યાને પુરોડિનવર્ગની શક્તિ આપણો ટોટો પીસનાર નથી, અને બીજા ગરીબ મુલકોની માફક અહીં કેાઈને ગરીબાર્થના હુ ખ લોગવવા પડતાં નથી. ગ્રીજનિએ સેંકડો યુગો થયા કંટો મઠન કર્યા છે, અને પરિણામે સીસમાજની અંદર અમીમ ઘેર, પન્થિમ અને ખંતનો વિકાસ થયો છે, તેથી ઓછો કેાઈ પણ વિચારને ચીવડાઈથી વળગી રહે છે, અને તેને મહેને છોડી દેતી નથી એમના આવા સ્વભાવને લીધે તેઓ કુમરકારો યાને વહેમોથી ઉભા રાતા ધર્મોનો અને ધર્મશુદ્ધિનો મુખ્ય આધાર દરેક મુલકમા ધઈ પડે છે, અને એમનો જા સ્વભાવજ એમની મુક્તિનું સાધન પણ ધઈ રહેશે. આપણે વેદાંતી ધર્મને વેદાંતનો મહાન ભાવ જીવનમાં ઘટાવવો પડ્યો આધારણ જનમમાજ માં એ ઉગ્ગત ભાવનો પ્રચાર થવો જોઈએ, અને માત્ર સ્વાધીન અમેરિકામાંજ એ કામ ધઈ ગહે તેમ છે. અમારા

ભારતવર્ષમાં બુદ્ધ, શક અને બીજા કેટલીક પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિઓએ એવા ભાવોનો જનસમાજમાં પ્રચાર કર્યો હતો, પણ સાધારણ જનતા તેને પચાવી શકી નહિ ચાને હમેશને માટે ઝીલી શકી નહિ આ નૂતન યુગમાં સાધારણ જનતા પણ વેદાતના આદર્શ અનુસાર જીવન જીવતી બનવી જોઈએ, અને સ્ત્રીઓદ્વારા એ કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકશે

આદર કરીને હું રાખો, આદરણી મા ર્યામાને,
મન દેખે ને દેખુ હુયે, અવર ન દેખે અબાને
કામાદિ પડરિયુ સૌને, હાકી કાઢો હાકોટે,
રસના વીણુ મૌ ઇદ્રિયોને, મારી કાઢો લાપોટે
નટવાને મા જગદબાને, ગખો એકલી જીવવાને,
કુમતિ કામ કરે કુમત્રીતુ, ફરકવા ન દો લવ એને
સાન-નયનને ગખો સત્રી, રહેજ સાવધ એ નિત્યે,
લવસાગર તરવાને કાળે, લજો મા શક્તિ એ રીત્યે
પ્રાણી સૌથી પર છે મા તું, જીવન-ચક્ર વળી મારો,
આત્મતણો મા આત્મા તું છે, લલો તુ લવસાગર આરો

શરીર એ જેમ મનતુ હથિયાર છે, તેમ મન એ આત્માતુ હથિયાર છે જડ એ બહાગની ગતિ છે, અને મન એ અદરની ગતિ છે બધાજ પરિણામોનો-નામો અને રૂપોનો આરભ અને છેડો કાળમાં રહેલો છે આત્મા અપરિણામી છે તેથી તે પૂર્ણસ્વરૂપ છે, અને તે પૂર્ણ છે તેથી અનંત પણ અવશ્ય છે, અને તે અનંત છે, તેથી કેવળ એકજ અદ્વિતીય છે કારણકે એ અનંતો હોઈ શકેજ નહિ જો કે તે અનેકરૂપે દેખાય છે, છતાં વાસ્તવમાં એકજ છે

x x x x

‘દાઓ’વાદીx કોન્ફ્યુશિયમ મતાનુયાયી, બૌદ્ધ, હિંદુ, યાહુદી, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી અને જગ્ધોસ્તી-એ સર્વેએ લગભગ એકજ પ્રકારની ભાષામાં આ અતિ ઉત્તમ સોનેરી નિયમનો પ્રચાર કર્યો હતો કે “બીજાની પાસેથી તમે જેવા

x ઈ સ પૂર્વેની છઠી મહીમાં ચીન દેશમાં ‘લાઓટ્ઝે’એ ચનાવેનો ધર્મસપ્રદાય એના મિદ્ધાત લગભગ વેદાતને મળતા હતા ‘દાઓ’ની ભાવના અને અસે વેદાન્તના નિર્ગુણ બ્રહ્મને મળતી છે બગાળી અનુવાદક

વ્યવહારની અપેક્ષા રાખતા હો, તેવોજ વ્યવહાર તમારે બીજાઓ પ્રત્યે રાખવો જોઈએ” પરંતુ એકલા દ્વિદુઓએજ એ વિધિની વ્યાખ્યા અર્થાત્ સમજૂતિ કે ખુલાસો આપ્યો છે માણસે બીજા બધાને ચાહવા જોઈએ, તેનું કારણ કે તે બધા તેના આત્મા સિવાય અન્ય કંઈ નથી એક અનંત વસ્તુજ સર્વત્ર વિદ્યમાન છે

જગતમા જેટલા જેટલા મહાન ધર્માચાર્યો થઈ ગયા છે, તેમા લાઓટ્ઝે, બુદ્ધ અને ઇસુ ખ્રિસ્ત ઉપર સોનેરી નિયમ વધારે સ્પષ્ટતાથી ઉપદેશી ગયા છે કે “તમારા શત્રુઓનું પણ સારું કરો-તમને ધિમ્મનતા હોય તેમને પણ ચાહો”

તરવોનું અસ્તિત્વ તો મૂળથીજ હોય છે આપણે કાંઈ તેમને ઉત્પન્ન કરતા નથી, પણ તેમને શોધી કાઢીને પ્રકાશમા આણીએ છીએ એટલુંજ. ધર્મનું લક્ષ્ય દેવળ પ્રત્યક્ષાનુભૂતિ અથવા સાક્ષાત્કારમાજ રહેલું છે વિવિધ મતમતાતરો એ માત્ર એ ધર્મના પેટા રસ્તા છે, નહિ કે ધર્મ પોતે છે જગતમા ધર્મ નામથી ઓળખાતા બધાજ ધર્મો જુદી જુદી જાતિઓની જરૂરીઆતોને બધેએસતા આવે એવી જાળના એકજ ધર્મના ભિન્ન ભિન્ન આકાર અથવા પેટામાર્ગ છે મતોની ભિન્નતાને લાંબેજ માત્ર મારામારી અને વિરોધ થાય છે, અને જોરીતે ઇશ્વરનું જે નામ મુવેદશાતિદાયક હેતુ જોઈએ તેજ નામ જગતમા થયેલા રૂઝપાતોમાના અડધાનું કારણ બન્યું છે ગાંઠે એ મતભેદની ખટપટ જવા દઈ મીઠા એના મૂળ ધર્મ તરફ ચાલ્યા જાઓ, અને ખુદ ઇશ્વરનેજ પૂઠો કે “તારૂં સ્વરૂપ કેવું છે?” તેના તરફથી જે કોઈજ ઉત્તર ન મળે તો નમજ્જુ કે તેના ‘અસ્તિ’જ નથી, પરંતુ જગતના બધાજ ધર્મોનું કહેવું છે કે, તે જરૂર ઉત્તર આપે છે

x

x

x

x

ત્યામુખી આપણે પોતે ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર પામીએ નહિ, ત્યામુખી તેના વિષે આપણે કંઈજ જીવ જેવું જાણી શકના નથી. પ્રયેક માણસ અવજાવ યદીજ સંપૂર્ણ છે અવ-તારોએ અને મહાપુનરોએ આ સંપૂર્ણતાને વ્યભા કરી છે યાને પ્રકાશમા આણી છે, અને આપણામા તે જીવ બાબકન

ભાવે શક્યતાના રૂપે રહેલી છે. પ્રભુને આપણે જ્યાંસુધી જોઈ શકીએ નહિ, ત્યાંસુધી આપણે કેવી રીતે સમજી શકીએ કે મુસાએ તેને જોયો હતો? માટે “ઇશ્વર જો કોઈની પાસે આવ્યો હશે, તો તે મારી પાસે પણ આવશેજ. માટે હું તો સીધો તેનીજ પાસે જઈશ, તેનીજ સાથે વાતો કરીશ, અને તેને સ્વમુખેજ હું જાણવાનું બધું જાણીશ” એવો નિશ્ચય કરે અને આગળ વધે. માત્ર વિશ્વાસ અથવા શ્રદ્ધા રાખી હાથ જોડીને બેસી રહેવું, અથવા મનમાં આવે તેમ વર્ત્યા કરવું, એને હું પાયાતરીકે સ્વીકારી શકતો નથી; એમ કરવું એ તો માત્ર નાસ્તિકતા અને ઘોર ઇશ્વરનિંદાજ છે.

ઇશ્વર જો આજથી બે હજાર વર્ષ અગાઉ અરબસ્તાનનાં રેતીનાં રણોમાં વસતા એક મહાપુરુષ સાથે બોલ્યો હોય, જો તે બીજા પણ અનેક મહાપુરુષો સાથે બોલ્યો હોય, તો તે અત્યારે મારી સાથે પણ બોલી શકે છે; નહિ તો હું કેવી રીતે જાણું કે તે મરી ગયો નથી? માટે તમે પણ હરકોઈ ઉપાયથી ઇશ્વરની પાસે આવો, બસ આવોજ; પરંતુ એ આવવાના ઉત્સાહમાં કોઈ સાથે ધકામુઠ્ઠી કરશો નહિ; કેમકે એ માર્ગ કાંઈ સાંકડો નથી, બહુ વિશાળ છે.

જ્ઞાનીમાં દયાભાવ તો સ્વભાવરૂપ બની રહે છે. તે કીડી માટે પણ ગ્રાણી આપવા રાજી હોય છે, કેમકે તે જાણતો હોય છે કે શરીર એ કોઈ ચીજ નથી.

એક લાવને ઉપદેશનો મૂળ પાચો બનાવો, પરંતુ તેની સાથે સાથે બીજા લાવોનું શિક્ષણ પણ આપતા રહો. જ્ઞાનનું લક્ષિત સાથે, અને યોગનું શુક્તિવિચાર અથવા તર્ક સાથે સામંજસ્ય સાધવું જોઈએ; અને કર્મ તો બધાજ માર્ગમાં અંગરૂપ બનવું જોઈએ. દરેક જણને જ્યાં તે ઉભો હોય ત્યાંથીજ આગળ ચાલતો કરો. ધર્મશિક્ષણ હમેશાં રચનાત્મક હોવું જોઈએ, ખંડનાત્મક નહિજ.

મનુષ્યની પ્રવૃત્તિ તેના આગલા જીવનનો પરિચય આપે છે. એની એ પ્રવૃત્તિ એક એવી રેખા અથવા વ્યાસાર્ધ કહેતાં ત્રિજ્યા છે, કે જેને અનુસરીનેજ તેને ચાલવું પડે છે. સર્વે વ્યાસાર્ધો કિંવા ત્રિજ્યાઓ કેન્દ્ર ભણીજ લઈ જાય છે. કોઈની પણ પ્રવૃત્તિમાં ખલેલ પહોંચાડવાનો જરા પણ પ્રયત્ન કદી કરો નહિ. એવો પ્રયત્ન શુરુ તથા શિષ્ય ઉભયને પાછા પાડે છે ચાને બન્નેની ક્ષતિ કરે છે. જ્યારે તમે જ્ઞાનનું શિક્ષણ આપતા હો, ત્યારે તમારે જ્ઞાની બની જવું જોઈએ, અને શિષ્ય જે ભૂમિકા ઉપર હોય તેજ ભૂમિકા ઉપર તમારે સ્થિત થવું જોઈએ. બીજા યોગોમાં પણ એમજ કરવાનું છે. પ્રત્યેક વૃત્તિનો વિકાસ એવા ભાવથી સાધો કે જાણે એ વૃત્તિ સિવાય ઇતર કોઈ વૃત્તિ આપણને છેજ નહિ. કહેવાતા સામંજસ્યપૂર્ણ કિંવા અવિરોધી ઉત્તતિ-સાધનનું યથાર્થ રહસ્ય આજ છે—અર્થાત્ ગંભીરતાના ભાવની સાથે ઉદારતાના ભાવને મેળવો, પણ એના ભોગે તો નહિજ. આપણે અનંતસ્વરૂપ છીએ. આપણી અંદર કોઈ જાતની મર્યાદાની મેળ મારવા કોઈજ આવી શકે તેમ નથી; તેથી આપણે એક સુસ્તમાં સુસ્ત મુસલમાનના જેટલા ગભીર, અને ઘોરમાં ઘોર નાસ્તિકવાદીના જેટલા ઉદાર ભાવવાળા થઈ શકીએ તેમ છીએ.

આ કાર્યસિદ્ધિનો ઉપાય મનને અસુક એકજ વિષય પર ચોંટી રાખવું એ નથી, પણ મનનો વિકાસ સાધવો તથા તેને સંયમમાં આણવું એ છે. એ ઉપાય સિદ્ધ થતાંજ તમે મનને મરજી પડે તે દિશામાં વાળી શકશો. આ પ્રમાણે કરવાથી તમને ગભીરતા તેમજ ઉદારતા બન્નેનો લાભ થાય છે. જ્ઞાનની ઉપલબ્ધિ કરતી વખતે તે એવા ભાવપૂર્વક કરો,

કે જલે જ્ઞાન સિવાય બીજું કંઈ છે નહિ તે પછી ભક્તિ યોગ, રાજયોગ અને કર્મયોગની બાબતમાં પણ એવાજ ભાવથી માધન કરે. તરંગને મૂકી હાથે સમુદ્ર તરફ જ જાઓ, સમુદ્રને પ્રાપ્ત થતાં મરણ પરશે તેટલા તરંગો ઉત્પન્ન કરવા તમે શક્તિમાન થશો તમારા મનરૂપી સરોવર પર કાણુ મેળવો, નહિ તો બીજાનાં માનસસરના તરવો તમારાથી કદી પણ સમજી શકાશે નહિ.

સાચો ગુરુ તેજ કહેવાય, કે જે શિષ્યની પ્રકૃતિ અનુસાર તેને દોરવી શકે શિક્ષકની ઉત્તમ સહાનુભૂતિ વગર આપણાથી શિક્ષણકાર્ય ઉત્તમ પ્રકારે સાધી શકાતું નથી મનુષ્યપ્રાણી એ એક જવાબદાર પ્રાણી છે, એવો ખ્યાલ છેાડી દો દેવજ એક જ્ઞાનીને જ જવાબદારીનું જ્ઞાન હોય છે અજ્ઞાન વ્યક્તિઓએ તો મોહમદિગ એટલી બધી દીવ્યી હોય છે કે તેને પરિજ્ઞામે તેઓ શુદ્ધિમા નથી હોતા માટે તમારે જ્ઞાનીએ તો તેમના પ્રત્યે અખૂટ ધીરજભર્યું વર્તન રાખવું જોઈએ પ્રેમસિવાય અન્ય કયોજ ભાવ તેમના પ્રત્યે રાખવો જોઈએ નહિ, અને જે વ્યાધિને લીધે તેઓ જગતને જ્ઞાંત દષ્ટિએ જોતા હોય છે, તે વ્યાધિ દૂર થઈ જઈ તેઓ યથાર્થ ભાવે જગતને જોતા થાય એ કામમાં તેમને સહાય જૂત થાઓ એટલી વાત નો રુઝમેશ યાદ રાખજો કે, મુક્ત અથવા સ્વાધીન મનુષ્યોમાજ મુક્ત અથવા સ્વતંત્ર ઇચ્છા હોય છે બાકીના બધાં પ્રાણી બંધનયુક્ત હોઈ તેમનાં નિજ કૃત્યો માટે તેઓ જવાબદાર નથી હોતાં ઇચ્છા એ ઇચ્છાતરીકે બંધનરૂપ જ છે પ્રાણી ત્યારે હિમગિરિની શિખર ઉપરથી પડતું હોય છે ત્યારે તે મુખ હોય છે, પરંતુ નદી-રૂપમા તેનું રૂપાતર થતાજ તે કિનારાદ્વારા બંધાય જાય છે, તથાપિ તેનો મૂળ વેગજ તેને આખરે સમુદ્રપ્રતિ લઈ જાય છે અને ત્યાં એ પ્રાણી પોતાનો અસહ સ્વધીન સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે બાઈબલમા પણ પ્રથમ સ્થિતિને યાને નદીરૂપે આમલ્લ થવાનેજ 'ફાલ આફ મેન' યાને માનવીનું પતન કદીને વર્ણવ્યું છે, અને બીજા ભાવને 'નિસરેકશન' યાને પુનરુત્થાન કદીને વર્ણવ્યું છે. આ પ્રમાણે એક પરમાણુ, પણ પોતાની મૂળ-મુક્તાવસ્થા પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય અંધી શકતો નથી.

કેટલીક કલ્પનાઓ બીજી કલ્પનાઓનાં બંધન ટાળવામાં મદદ કરે છે. આ આખું જ જગત એક કલ્પનારૂપ છે; પરંતુ કલ્પનાઓનો એક સમૂહ બીજા સમૂહનું નિવારણ કરે છે. જે સમૂહની કલ્પનાઓ આપણને એમ કહે છે કે, જગતમાં પાપ, દુઃખ અને મૃત્યુ રહેલાં છે તે સમૂહની કલ્પનાઓ ખરેખર ભયાનક છે; પરંતુ કલ્પનાઓનો બીજો જે સમૂહ આપણને કહે છે કે “હું પવિત્ર છું, ઈશ્વરની ‘અસ્તિ’ છે, અને દુઃખની ‘અસ્તિ’ નથી” એ સમૂહની બધીજ કલ્પનાઓ સારી હોઈ તેઓ આપણને બીજાંઓનાં બંધન તોડવામાં સહાયબૂત થાય છે. બંધન કરનારી બેડીની સકળ કડીઓને તોડી નાખવાની તાકાતવાળી સર્વોચ્ચ કલ્પના બે કોઈ હોય, તો તે સચુણુ ઈશ્વરની છે.

ચોડાંજ મનુષ્યો કેવળ ઈશ્વરપ્રાપ્તિને માટે પ્રયત્ન કરે છે—પૂર્ણ નિષ્કામ લાવે કર્મ કરે છે, બાકી શુદ્ધ વેદાંતીઓ તો ઘણા છે. તમે પણ તેમની પેઠે “હું જનકરાજા જેવો નિર્લેપ છું” એમ કહીને ડોળ કરેા નહિ. જ્યાં સુધી અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિ અથવા સાચો પરમાત્મસાક્ષાત્કાર થયો નથી ત્યાંસુધી એક પ્રકારના મોહ અને અજ્ઞાનમાંજ છો, એટલે નિષ્કપટ લાવે સરળતાથી કહો કે “મને આદર્શ સમજાય છે, પણ હું તેને હજી પહોંચી શકતો નથી.” વળી વાસ્તવ ત્યાગ નહિ કરવા છતાં ત્યાગ કરવાનો ડોળ પણ નજ કરશો. અને ત્યાગ કરેા તો દઢતાપૂર્વક તેને વળગી રહેજો. લડાઈ લડતાં સેંકડો લડવૈયા ધરાશાયી થાય, તો પણ તમે તો તમારો ધ્વજ ફરકાવીને આગળજ ધસ્યા જાજો. ને ધારેલે સ્થળે રોપાય ત્યારેજ જાયજો. ધરાશાયી ગમે તેને અને ગમે તેટલાંને થવું પડે, છતાં જે પડે, તે પોતાના હાથમાંનો ધ્વજ બીજાને સોંપતો જાય અને તે બીજો તેને આગળ ધપાવ્યે જાય. ધર્મનો ધ્વજ તો હરગીજ નહિ નમે. એ કદાપિ ભૂમિસાત થઈ શકશે નહિ.

બાઈબલમાં કથન છે કે “પ્રથમ પ્રભુના રાજ્યને ખોળી દો, એટલે પછી તમને મળવાનું બધુંજ ત્યાં મળી રહેશે.” પરંતુ હું કહું છું કે, હું નાહી ઘોઈને સ્વચ્છ થયા પછી ધૂળમાં આળોટી મારા અંગ ઉપર ફરીને મેલ શા માટે ચઢવા

દઉં? માટે મારું તો તમને એમજ કહેવું છે કે, બીજું બધું પડતું મૂકી પ્રથમ પ્રભુનું રાજ્ય જોખી કાઢો અને બીજું ત્રીજું શોધતા ન ફરો. એ ત્યાગનું ફળ પણ કોઈ ને કોઈ રૂપે અને સમયે ફળશેજ. ખ્રિસ્ત પોતાની પાછળ બાર માછી શિષ્યોને મૂકતો ગયો હતો, પરંતુ એ યોગી શિષ્યોએ પણ પ્રબળ દામન સામ્રાજ્યને ગુલાંટ ખવડાવી દીધી.

પૃથ્વીપર જે કંઈ પવિત્રમાં પવિત્ર અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ હોય તેનુંજ ઇશ્વરની વેદી ઉપર બલિદાન આપો. ત્યાગનો જે પ્રયત્ન સરખો કદી નથી કરતો તેના કરતાં જે ત્યાગને માટે કાંઈક મારે છે, તે વધારે સારો છે. કોઈ સાચા ત્યાગીના દર્શનથી પણ હૃદયપર પવિત્રતાની છાપ પડે છે. માટે “ઇશ્વરને પ્રાપ્ત કરીશજ, તેનેજ માત્ર હું ચાહું છું” એમ કહીને દેહ પગલે ખડા યથ જાઓ, અને ઇશ્વર અને સંસાર એ બેની વચ્ચે કોઈજ બાંધો તડોલેડ નહિ કરતાં સંસારને ત્યજી દો, અને એ રીતે દેહપ્રત્યેની પણ આસક્તિ દૂર થયા પછી જ્યારે તમારો દેહ પડશે ત્યારે પછી તમને બીજો દેહ કોઈ કાળે નહિ લેવો પડે. માટે એવી રીતે મુક્ત થાઓ કેવળ દેહ પાડવાથીજ આપણે મુક્ત નથી થઈ શકતા.

ધર્મના બાહ્ય અનુષ્ઠાનાદિ કર્મો કરવાં સહેલાં છે અને તે સાધારણ જનતાને આકર્ષે છે, પરંતુ વાર્તાવિક્ત લેતા તો એ બાહ્યકર્મોમાં (પ્રભુપ્રેમ નહિ પણ સંસારપ્રેમ લોકકીર્તિનો મોહ મુખ્યત્વે રહેલો હોવાથી) એમાં કંઈજ સાર હોતો નથી.

x

x

x

x

તા. ૬ ઠી ઑગસ્ટ મંગલવાર

તેજ કાર્ય નીતિસંગત કહેવાય, કે જે આપણને જડના પાશમાંથી છોડાવે. એનાથી ઉલટું કાર્ય અનીતિ અથવા અસત્ કહેવાય. આ જગતપ્રપંચ અનંતરૂપ ભાસે છે, કેમકે એમાંની બધીજ ચીજો ચક્રાકાર ગતિમાં ચાલે છે, યાને ત્યાંથી નીકળી આવી હોય છે ત્યાંજ પાછી નિવૃત્ત થાય છે. એ ચક્ર અથવા વર્તુલની રેખા આગળ ને આગળ વધતી પોતાના મૂળ છેડાની સાથે સંધાઈ જાય છે, તેથી અહીંઆં કહેતાં આ સંસારમાં કોઈજ ઠેકાણે વિશ્રામ અગર શાંતિ નથી. આ સંસારરૂપી ચક્રમાંથી આપણે છટકી જવુંજ જોઈએ. મુક્તિજ આપણું એકમાત્ર લક્ષ્ય છે, એકમાત્ર ગતિ છે.

*

*

*

*

અશુભ અથવા અનર્થ કેવળ આકાર યા રૂપ બદલે છે, પણ તેનો શુભ તો તેનો તેજ રહે છે. પ્રાચીન કાળમાં “હાય તેની વાય” અથવા “જેની શક્તિ તેની ભક્તિ” જેવું હતું; પરંતુ તે અધિકાર અત્યારે ચાલાકી અને ધૂર્તતાને મળ્યો છે.

સુખ અને દુઃખ એકબીજાની સાથે એવાં સંકળાયેલાં છે, કે એકની હાજરી વગર બીજું મળવુંજ અશક્ય છે. જગતમાં એક માણસનું સુખી થવું એ બીજાનું દુઃખી થવું છે. કેમકે ધનધામાદિકનું સુખ જડ સુખ હોઈ તેનું પ્રમાણ નિશ્ચિત થયેલું હોય છે. તેથી સુખનો એક પણ વધારે કણ બીજાની પાસેથી કાઢી લીધા સિવાય મળી શકતોજ નથી. માત્ર આ જડ જગતથી અતીત સુખજ—બ્રહ્માનંદજ—એક એવું સુખ છે કે કોઈને પણ ક્ષતિ કે હાનિ પહોંચાડયા સિવાય હરકોઈ લઈ શકે છે. જડ સુખ એ તો જડ દુઃખનુંજ માત્ર રૂપાંતર છે.

x

x

x

x

ઘાણીએ જોડાયલો બળદ તેની નજર સામે મૂકી રાખેલા ઘાસના પૂળા પાસે પહોંચીજ શકતો નથી; એ તો માત્ર ઘાણી ફેરવી ફેરવીને તેલજ કાઢયા કરે છે. એવી રીતે આપણે

પણ આ જગતમા સુખરૂપી ધાસના પૂજાની આશામા ને આશામા-કે જે પૂજા સર્વદા આપણી સામે ને સામે પડ્યો રહે છે-પ્રકૃતિની ઘાણી પીંચા કરીએ છીએ અને એ રીતે ઘણી તાણતા તાણતાજ મૃત્યુને લેટીએ છીએ, તે પણ ફરીથી ઘણીએ જોડાવા માટેજ! અશુભને દૂર કરવામા જો આપણે ક્ષાવીજ જઈએ, તો તો એવું દર્શ્ય જોવાનું મળે છે, કે જેના કરતા ઉચ્ચતર દર્શ્ય ઢોઈ કાળે આપણે જોયું ન હોય તેમ થતાજ સતોષમય ઘઈ જઈશું અને પછી કોઈ પ્રકારના ક્ષાફ કદાપિ મારીશું નહિ જડ જગતમા સુખની ખાંધી શોધ નિર્થક છે, એવું જ્યારે માનવીને અનુભવથી જણાય છે, ત્યારેજ ધર્મનો ખરો આરભ થાય છે એમ થતા સુધીનું જ્ઞાન એ તો ઉપવકિયું જ્ઞાન હોઈ ધર્મનો અપ અશમાન હોય છે

ભૌતિક વિજ્ઞાન તથા ધર્મ એ બન્ને આપણને બધન મુક્ત થવામા સહાય કરે છે માત્ર ધર્મ વધારે પુરાતન છે, અને વિજ્ઞાન કરતા વધારે પવિત્ર છે કેમકે ધર્મ નીતિમત્તાને-દૈવી સપત્તિને-અથવા આસ્ત્રિતને એક અતિ આવશ્યક અંગ ગણે છે, ત્યારે વિજ્ઞાન તેમ નથી કરતું

‘ પવિત્રાત્માઓના ધન્યભાજ્ય છે કારણ કે તેઓ પ્રભુના દર્શન પામશેજ ’ જગતના બધાજ શાસ્ત્રો અને પેગખરો લુપ્ત થઈ જાય તોપણ આ એકલું વાક્યજ મમય મનવન્તતિને બચાવી લેવા ખસ છે અતરની આ પવિત્રતાજ પ્રભુના દર્શન પમાડશે, વિશ્વરૂપી સમય સગીતમા આ પવિત્રતાનોજ ધ્વનિ રહેલો સહગાય છે, અથવા આ વિશ્વના સગીત સમસ્તનો વિષય આ પવિત્રતાજ છે પવિત્રતાને કોઈજ બધન હોતું નથી અજ્ઞાનના આવરણોને પવિત્રતાથી દૂર ખસેડો એમ થતાજ આપણુ યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રકાશમા આવશે અને આપણે જાણી શકીશું કે, આપણે કદાપિ બધનમા હતાજ નહિ અનેક બાવે જોવું એજ મોટામા મોટું પાપ છે સવને આત્મરૂપ પેખો અને સર્વને ચાહો

x   x   x   x   x

પરંપ્રકૃતિવાળો માણસ પણ એક જખમ અથવા હામની ન ક્રૂર મારા દેહનોજ એક અંશ છે આપણે તેની નેવાચાંદ્રી કરીને તેને ગાંગે બનાવવો જોઈએ માટે એવો

પશુપ્રકૃતિ માણસ જ્યાંસુધી સાજો થઈને સુખીઓ ન થાય, ત્યાંસુધી તેની યત્નપૂર્વક સેવાચાકરી કરો અને મદદ આપો.

આત્મસ્વરૂપે આપણને કોઈજ દેહ નથી, તેથી એમ બોલવું કે “હું ઇશ્વર છું” અને વિષ પણ મને હાનિ કરતું નથી” એ એક સ્વવિરોધી ને બેફાળું વાક્ય છે.

કારણ કે જ્યાંસુધી બધીજ કુપ્રવૃત્તિઓ આપણામાંથી બળીને ભસ્મીભૂત થઈ નથી, ત્યાંસુધી મુક્તિની પ્રાપ્તિ થઈજ શકતી નથી. મુક્તિની અવસ્થા પ્રાપ્ત થવા પહેલાં આપણામાંનો તમામ કચરો બળી ગયો હોય છે અને બાકીમાં માત્ર “જ્યોતિરિવ અધૂમકમ્” અને “દગ્ધેન્ધનામિવાનલમ્”—યાને ભડકા અને ધૂમાડા વિનાની જ્યોત રહી હોય છે.

પૂર્વનો કેમવેગ યાને પ્રારબ્ધ જીવનમુક્તાના શરીરને ટકાવી રાખે છે, પરંતુ હવે તે માત્ર સત્કર્મોજ કરતું હોય છે. કારણ કે તેની અંદરનું અસત્ બળી જઈને સત્ તેનાથી મુક્ત થયું હોય છે.

✽

✽

✽

✽

(આને બીજો દિવસે એટલે કે તા. ૭ મી ઑગસ્ટને શુધવારને રોજ સ્વામીજી સહસ્રદ્વીપોદ્યાનનો ત્યાગ કરીને ન્યુયૉર્ક પધારી ગયા હતા. તેથી આ ઉપદેશાવલિ અહીંજ સમાપ્ત થઈ હતી.)

।શ્ચોમ્।

स्वामी विवेकानंद-भाग १२ मो
समाप्त

સ્વામી વિવેકાનંદ

અમતા સદુપદેશ-ભાગ ૧૩ મો

વોધદાયક પત્રો

અનુવાદક: પ્રથુલાલ હરિકૃષ્ણ શુક્લ

મીઠાખળી-અમદાવાદ

વોધદાયક પત્રો

પત્રાંક ૧

અનંતપુર, ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૮

પ્રિય મ.,

તમારો મોટો આભાર થયો. માસ્તર ! રામકૃષ્ણને તમે જરોબર સમજી ગયા છો. ઘણાજ થોડા માણસો તેમને જરોબર સમજી શકે છે.

તમારો

વિવેકાનંદ

તા. ૪. માર્ચ અંતઃકરણ આનંદથી ઉલરાઈ ગયું છે. અને જે ધર્મ હવે પછી સમસ્ત જગતપર શાંતિની વર્ષા કરવાનો છે, તે ધર્મમાં કોઈને સંપૂર્ણ તરબોળ થયેલા જોઈને હું શાથી ગાંડો થઈ જતો નથી તેની મને નવાઈ લાગે છે.

પત્રાંક ૨

ભગવાન રામકૃષ્ણને મારા નમસ્કાર હો !

જયનગર મઠ, તા. ૧૬ મી નવેમ્બર ૧૮૮૮

શ્રીચુત મહાશય,

આપે જે બે પુસ્તકો મોકલ્યા તે મને મળ્યાં છે; અને આપનો પ્રેમપૂર્ણ પત્ર વાંચીને માર અંતર આનંદથી ઉલરાઈ ગયું છે. એ માત્ર તમારા દયાળુ અને ઉદાર અંતઃકરણની સાક્ષીતી છે. મારા જેવો એક ભિક્ષુ કે જે માત્ર ભિક્ષાનું જ અન્ન ખાય છે તેના પર જ્યારે તમે આટલો બધો પ્રેમ દર્શાવો છો ત્યારે એ મારાં પૂર્વપુણ્યનેજ આભારી છે, એમાં શંકા નથી. આપે વેદાંતની હોટ મોકલીને મને તેમજ રામકૃષ્ણના સમસ્ત સંન્યાસીઓને આભારી કર્યા છે. તે બધા માન-પૂર્વકે આપને પ્રણામ કરે છે. મેં આપની પાસે પાછીનીના

વ્યાકરણની માગણી મારા એકલાનેજ માટે કરી ન હતી. આ મઠમાં સંસ્કૃત શાસ્ત્રોના અધ્યયનપર ઘણુંજ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. બંગાળમાં તો લગભગ વેદ વિસ્તરાર્થજ ગયા છે, એમ કહીએ તો ચાલે. આ મઠમાંના ધણાને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન છે, અને વેદમાં જે ‘અભિધા’ વિભાગ છે તેમાં સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાનો તેમનો વિચાર છે. તેઓ એવા વિચારના છે કે, જે કંઈ કરવું તે સંપૂર્ણપણે કરવું. પાણિની ના વ્યાકરણનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન મેળવ્યા વગર વેદની ભાષા સમજવી અશક્ય લાગવાથી, અને અત્યારે તે એકલાનીજ પ્રાપ્તિ થઈ શકે એમ હોવાથી તેની એક નકલની જરૂર હતી. નાનપણમાં અમે સંસ્કૃત શીખવાને ‘મુન્ધબોધ’ નામનું વ્યાકરણ શીખ્યા હતા, તે ‘લઘુકૌમુદી’ કળાં વધારે સારું હતું. તમે પોને પણ સારી રીતે વિદ્વાન છો અને આથી આ બાબતમાં તમેજ અમારે માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ ન્યાયાધીશ છો. આથી જો તમને એમ લાગે કે, અમારે માટે ઉત્તમમાં ઉત્તમ અષ્ટાધ્યાયી (પાણિનીની) છે, તો તેની એક નકલ મોકલી આભારી કરશે. આ મઠમાં બુદ્ધિશાળી, સાવચેત અને સૂક્ષ્મ દષ્ટિવાળા માણસોની ખોટ નથી. મને આશા છે કે, અમારા ગુરુદેવની કૃપાથી થોડાજ સમયમાં તેઓ પાણિનીની પદ્ધતિ શ્રદ્ધા કરી લેશે, અને ફરીથી બંગાળમાં વેદની સ્થાપના કરશે. આ સાથે હું મારા ગુરુદેવની જે છબીઓ અને સાદી ભાષામાં અપાયેલા તેમના ઉપદેશના જે ભાગ, કે જે એક ગૃહસ્થ તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા છે તે મોકલી આપું છું. આશા છે કે, તેનો સ્વીકાર કરીને આપ અમને આભારી કરશે. મારી તંદુરસ્તી હવે ઘણી સુધરી ગઈ છે. એથી જ કે ત્રણ માસમાં આપને મળવાના સુભાગ્યની આશા રાખું છું. x x તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩

પ્રભુ વિજયી હો !

બાગબજાર, કલકત્તા-તા. ૪ જુલાઈ ૧૮૮૯

શ્રીયુત મહાશય,

x	x	x	x
x	x	x	x

બનારસ આવીને આપનાં દર્શન કરી આપની સાથે વાર્તાલાપમાં થોડાક દિવસ ત્યાં ગાળવાનું મને કેટલું મન છે તે શબ્દોથી વર્ણવી શકાય એમ નથી; પણ દરેક વસ્તુ તેની (પ્રભુની) ઈચ્છાપરજ અવલંબી રહી છે. જો કે અહીં કલકત્તાના ઘણા આબરૂદાર અને શ્રીમત માણસોનો મારા તરફ પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ છે, પણ તેમની સોખતમાં મને કંટાળો આવે છે, જ્યારે તમારી સાથેની એક દિવસની મુલાકાતમાં તમને મારા હૃદયે આધ્યાત્મિક જીવનના એક નજીકમાં નજીકના સગાતરીકે અને મિત્રતરીકે સ્વીકારી લીધા છે. તમારા અને મારા હૃદય વચ્ચે એવું તે શું એકય છે કે જેથી આમ થયું તેની મને નવાઈ લાગે છે! તેનું કદાચ પ્રથમ એક કારણ એ હોય કે, તમે પ્રભુના પ્રિય સેવક છો, અને ખીણું કદાચ આ હોય.—

તત્ત્વેતસા સ્મરતિ નૂનમબોધપૂર્વમ્ ।

ભાવસ્થિરાનિ જનનાન્તર સૌહૃદાનિ ॥

“અંતરના ઉંડાણમાથી નિઃપ્રયત્ને ઉદ્દેશવતાં, પૂર્વજન્મમાં થયેલા ગાઢા સંબંધનાં એ સંસ્મરણો હોવા જોઈએ ”

(શાકુન્તલ પ્રવેશ ૫ મો.)

તમારી આધ્યાત્મિક ક્રિયા અને વિશાળ અનુભવથી તમે મને જે શિખામણ આપી છે તે બદલ હું તમારો ઘણો ઋણી થયો છું. આપ કહો છો કે, પોતાના મગજમાં દરેક પ્રકારના નવા વિચારો ભરવાથી માણસને ઘણી વખતે સહન કરવું પડે છે, એ વાત તદ્દન સાચી છે અને મને પણ તેનો અનુભવ થયેલો છે

પણ આ વખતે તો મારે માટે એ તદ્દન નવુંજ દર્દ છે “જે થાય છે એ સારા માટેજ થાય છે” એ કહેવતમાં થી મારી શ્રદ્ધા ખસી ગઈ નથી, અને એ કદી ખસવાની

પણ નથી—શાસ્ત્રોમા મારી થદા અચળ છે પ્રભુનીજ ઈચ્છાથી મારા જીવનના ગયા છે સાત વર્ષો દરેક પ્રકારની આશુતો અને સુરકેનીઓની સામે લડવામાજ ગયા છે, મે આદર્શ પુરુષને જોયા છે, અને છતાં કોઈ પણ વસ્તુને અત્યુધી મારાથી વળગી રહેવાતું નથી જોજ માફ પરમ હુ ખ છે

અને જ્યાસુધી હું કલકત્તાની નજીક રહું છું ત્યાં સુધીમા તો મને સફળતાનો જર પણ સંભવ દેખાતો નથી કલકત્તામા મારા માતૃથી અને મારા જે નાના ભાઈઓ રહે છે હું સૌથી મોટો છું મારાથી નાનો ભાઈ આર્ટની પ્રથમ વર્ષની પરીક્ષા આપવાની તૈયારી કરે છે ત્રીજો ભાઈ તો નાનો છે

પહેલા તો તેઓ સારી સ્થિતિમા હતા, પણ મારા પિતા જીવુ મૃત્યુ થયા પછી તેમને ઘણું જ હુ ખ ખમ્મણ પડે છે—ખાવાનું ન મળવાથી તેમને ડેટવીઝ વાગે તો ઉપવાસ કરવા પડે છે આ બધા હુ ખમા વળી વૃદ્ધિ કરવાને માટે મારા ડેટલાક મગાઓએ તેમને નિરાધાર દશામા જોઈને તેમના વડીલોપાજિંત ઘરમાથી હાફી મૂક્યા, જો કે હાઈકોર્ટમા ફરિયાદ કરવાથી મકાનનો અમુક ભાગ તેમને રહેવાને માટે મળેલો છે તેમના પર હવે ગરીબાઈનું હુ ખ શરૂ થઈ ચૂક્યું છે

કલકત્તાની નજીક રહેવાથી મારે તેમના હુ ખના સાક્ષી બનવું પડે છે અને મારી નાજમ વૃત્તિ મારા અહીં ભાવને જાગ્રત કરીને મને કંઈ ખર્ચમા પડવાને ઉશ્કેરે છે અને આવી પળે મારા મનમા એક પ્રચંડ યુદ્ધ ચાલી રહે છે તેથીજ મે લખ્યું હતું કે, માન મનની દશા જાય કર છે પણ હવે તેમના દેમનો નિકાલ આવી ગયો છે આથી હવે ડેટલુંક કામ આગેપીને હું મદાને માટે તેમની રજા લઉં એવો તમે મને આશીર્વાદ આપો.

આપૂર્વમાણમચલ પ્રતિષ્ઠ સમુદ્રમાપ પ્રાવિશતિ યદ્વત ।

તદ્વન્ કામાય પ્રવિશન્તિ સર્વે સ શાન્તિમાપ્નોતિ ન કામકામો ॥

“જે માણસ જોગની ઈચ્છાવાળો છે, અને તેની પાછળ દોડે છે, તે શાન્તિ પામતો નથી, પણ નદીઓનું પાણી પોતામા અતત વહેતું છતાંજેમ સમુદ્ર તેને સમાવીને શાન્ત રહે છે, તે પ્રમાણે જેણે પોતાની ખમનાઓને પોતાનામા

સમાવી દીધી છે તેજ શાંતિ પામે છે ”

(ભગવદ્ગીતા અ ૨-૭૦)

આપ મને એવો આશીર્વાદ આપો કે જેથી દિવ્ય શક્તિના સર્વોપરિ બળથી માત્ર અતઃ બળવાન થાય, અને મારી પાસેથી માયા સદાને માટે ઘણું દૂર ચાલી જાય, કારણ કે “તે જે કોસ અમારે માટે ગળી મૂંચેા હતો તે અમે ઉઠાવેા છે, અને તેનો મગ્ણાતે પણ અમે ત્યાગ ન કરીએ એવી શક્તિ તુ અમને આપ ” (ઇમીટેશન ઑફ કાર્લસ્ટ)

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪

બનાનગર તા ૭ મી ઑગસ્ટ ૧૮૮૯

શ્રીયુત મહાશય,

આપને મે પૂન્યભાવથી સંબોધ્યા તેથી ગયા પત્રમા તમે મુજબણ બતાવી છે. તેમાં મારી કંઈજ કસુ નથી કસુર તો તમારા ઉત્તમ સદ્ગુણોની છે મે તમને મારા પ્રથમના એક પત્રમા જણાવ્યું છે કે, તમારા ઉત્તમ ગુણોથી હું તમાગ તરફ જે રીતે આકર્ષાઉ છુ તેથી પૂર્વજન્મનો આપણો કંઈ સંબંધ હશે એમ જણાય છે જ્યા જ્યા હૃદયની મહત્તા, ઉદારતા અને પવિત્રતા હશે ત્યા ત્યા મારૂ મસ્તક નમશે / અને તેમા હુ ગૃહસ્થ કે સન્યાસી વચ્ચે કંઈજ ભેદ નખતો નથી શાંતિ શાંતિ. શાંતિ. મારી તો એવીજ પ્રાર્થના છે કે —

અત્યારે કીર્તિના લોભને લીધે “ગરીબોને માટે અમે ત્યાગ કર્યો છે” એવો દલ કરીને, જે હજારો માણુઓ સન્યાસ લે છે, અને અતોબ્રષ્ટ તતોબ્રષ્ટ થાય છે, તેને બદલે તેમાથી એક પણ તમાગ જેવા ઉદાર, પવિત્ર અને ઉચ્ચ આત્માવાળો થાય એવી મારી પ્રાર્થના છે મારા ગ્રાહણ બધુ-શિષ્યોએ તમાગ ઉત્તમ ગુણોવિષે સાબળીને તમને પોતાના પ્રણામ કહેવડાવ્યા છે

મારા પ્રશ્નોના તમે જે ઉત્તર આપ્યા છે તેથી મારા એક ભૂલભરેલા વિચારમાં સુધારો થવા પામ્યો છે અને એને માટે હુ તમાગે સદા ઋણી રહીશ આ પ્રશ્નોમા

બીજો એક આ હતો:-

૧-મહાભારત જેવા પુરાણમાં જેમ જવાબુ છે કે, જ્ઞાતિ એ ગુણકર્માનુસાર છે તે બાબત શંકાન્યાય કંઈ જણાવે છે કે કેમ? અને જણાવતા હોય તો તે શેમાં?

મને એમાં શંકા નથી કે, આ દેશના દૃષ્ટિબિન્દુ પ્રમાણે જ્ઞાતિ એ જ-માનુસાર છે; અને એમાં પણ શંકા કરી શકાય એમ નથી કે, આ યુદ્ધોને સ્પાર્ટોના ગુલામો અને અમેરિકાના હબસીઓ કરતાં પણ વધારે ત્રતાવવામાં આવતા હતા અને છુંદવામાં આવતા હતા. માટે જો તમે મારે માટે પૂછો તો આ જ્ઞાતિના પ્રશ્નમાં જે પક્ષ પડ્યા છે તેમાંના એકે તરફ મારો પક્ષપાત નથી. કારણ કે હું જાણું છું કે, જ્ઞાતિનું બંધારણ ગુણકર્માનુસાર પાડવામાં આવ્યું છે, અને જે કોઈ ગુણકર્મથી પર જવા માગતો હોય છતાં ન્યાતજાતની જુદાઈમાં હોય તો તે તેને મારે ભયભરેલું છે. આ બાબતમાં માન ગુન્દેવની કૃપાથી મને કંઈક નિશ્ચિત રૂપમાં વિચારો મળેલા છે; પણ જો મને તમારા વિચારો પણ જાણવાનું મળે તો તેથી દેટલાક વિચારોમાં સુધારોવધારો કરવાનું અને તેને વધારે નિશ્ચિત સ્વરૂપમાં મૂકવાનું મારાથી બની શકે.

ન્યાસુધી તમે મધપુરામાં લાકડી ખોખો નહિ ત્યાંસુધી કંઈ મધ ટપકવાનું નથી. એટલા માટે હું તમને ઘોણાક પ્રશ્નો પૂછીશ અને મને એક અજ્ઞાન તેમજ બાળકતરીકે ગણીને કંઈ પણ ખોટું લગાડ્યા વગર હું પૂછું તેના ઉત્તર આપશો.

x

x

x

x

૧-અવધૂત-ગીતા અને બીજાં પુસ્તકો જેને “નિર્વાણ” કહે છે તે અને વેદાંતસૂત્રની “મુક્તિ” એ બે એકજ છે કે કંઈ ફેર છે ?

૨-જો “ઉત્પન્ન, પાલન અને નાશ વગર” એ મૂત્ર

* જગદ્વ્યાપારર્થે પ્રકરણાદ્ સંનિદિતત્વાચ્ચ ।

(વિદ્યાનમૂત્ર ૪-૪-૧૩)

અહીં આગળ જગતના ઉત્પન્ન, પાલન અને નાશ, એ ત્રણે વાના ઈશ્વરનાજ દાસ્ય છે, અને જેને મુક્તિ મેળવવી

લઇએ તો “નિર્વાણ”નો અર્થજ શું ? શું કોઇ સંપૂર્ણપણે ઈશ્વરત્વ પ્રાપ્ત નજ કરી શકે ?

૩-ચૈતન્યદેવે જગન્નાથપુરીમાં સર્વભોમને આ પ્રમાણે કહ્યું હતું એમ સંભળાય છે:—“હું બ્યાસનાં સૂત્રો સમજી શકું છું. એ સૂત્રો દ્વૈતવાદી છે, પણ ટીકાકાર તેને અદ્વૈતવાદી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે હું સમજી શકતો નથી.” શું આ સાચું છે ? લોકવાયકા એવી છે કે, આ સંબંધે ચૈતન્યદેવ અને પ્રકાશાનંદ વચ્ચે વિવાદ થયો હતો અને ચૈતન્યદેવ તેમાં જીત્યા હતા. ચૈતન્યદેવની લખેલી એક ટીકા પ્રકાશાનંદના મઠમાં હોવાની પણ લોકવાયકા છે.

૪-આચાર્યને તંત્રમાં પ્રવૃત્તિ બુદ્ધ કહ્યા છે. બુદ્ધધર્મની મહાયાન શાખાનું એક ‘પ્રજ્ઞાપારમિતા’ નામનું પુસ્તક છે તેમાંના સિદ્ધાંતો શંકરાચાર્યના વેદાંત મત સાથે ખરોખર મળે છે. પંચદશીનો લેખક પણ જણાવે છે કે, જેને આપણે “બ્રહ્મન” કહીએ છીએ એજ બૌદ્ધોનો “શૂન્યવાદ” છે. આ બધાનો શો અર્થ ?

૫-વેદને સાબીત કરવાનો આધાર વેદાંતસૂત્રમાં શા માટે ઉમેરવામાં નથી આવ્યો ? પ્રથમ એમ કહેવામાં આવતું હતું કે, ઈશ્વર છે તેની સાબીતીતરીકે વેદ છે; અને પછી એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે, વેદની સાબીતી મૂળ પુસ્તક

છે તેને તો પોતે અમુક કાર્ય કરે છે એવી કાવનાજ મુક્તિના કાર્યમાં અવરોધ કરે છે, એટલે આપણે એવા પરિણામપર આવીએ છીએ કે, જેને મુક્તિ મળે છે તે તો ઉત્પન્ન કરવાની, સાચવી રાખવાની અને નાશ કરવાની ત્રણે શક્તિ વગરનો છે; અને જો અ. જગત્ પેદા કરવાની, રક્ષવાની અને નાશ કરવાની શક્તિ એકલા ઈશ્વરમાજ હોય તો પછી “નિર્વાણ” પ્રાપ્ત કરવાથી ઈશ્વરમા માણસ મળી જાય છે તેનો અર્થજ શો છે ? એમ સ્વાભાવિક પૂછે છે.

આપણે આ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે, તે સમયે સ્વાભાવિક જ્યારે ધીમે ધીમે વિકાસ થતો હતો તે વખતેજ આ બધા પ્રશ્નો એમના મનમાં ઉદ્ભવતા હતા આપણા શાસ્ત્રો અને રિવાજોના સંપૂર્ણ જ્ઞાનનો વિકાસ તેમના મગજમાં કેવી રીતે ધીમે ધીમે થતો જતો હતો, અને વેદાંતનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા પહેલાં તેમને કેવી માનસિક દશામાથી પસાર થવું પડ્યું હતું તેની પણ આપણને આમાથી થોડી થોડી ખબર થાય છે.

છે. “એ ઇશ્વરને શ્વાસપ્રાણ છે.” જેને અગ્રજીમાં આપણે “ગોળગોળ ફલીલ” કહીએ છીએ તે પ્રમાણે આ લખાણ શું નકાસું નથી હતું ?

૬-વેદાંત આપણને શ્રદ્ધા રાખવાનું કહે છે, કારણ કે માત્ર કંઈ ઠોરી ફલીલો કરવાથી જ અંતિમ પરિણામ પામી શકાતું નથી. તો સાંખ્ય અને ન્યાયની વાતમાં જરા પણ ખામી દેખાતાં શામાટે તેમના પર એકદમ હુમલો કરવામાં આવે છે ? આપણે કોનાપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકવો ? દરેક જણ પોતાના વિચાર સ્થાપિત કરવાને ગાંઠ યચેલા દેખાય છે. વ્યાસના કહેવા પ્રમાણે મહર્ષિ કપિલે પણ ભારે ભૂલ કરી છે. તો એમ કોણ કહી શકે એમ છે કે, વ્યાસે તેમનાથી પણ ભારે ભૂલ કરી નહિ હોય ? શું કપિલમુનિ પણ વેદ બરોબર સમજી શક્યા ન હતા ?

૭-ન્યાયમાં લખ્યા પ્રમાણે તો જેમણે સાક્ષાત્કાર કરેલો છે તેમના શબ્દો છે. એટલે કપિએ તો સર્વજ્ઞ છે; આ વાત સૂર્યસિદ્ધાંત અનુસાર શી રીતે સાબીત કરી શકાય એમ છે ? જેમને સામાન્ય ખગોળવિદ્યાનું પણ જ્ઞાન નથી, પૃથ્વી ત્રિકોણ છે, વાસુકી નાગના આધારે તે ટકી ગઈ છે એવી એવી અજ્ઞાન વાતો જે કહે છે તેમની બુદ્ધિપર વિશ્વાસ મૂકવાથી શી રીતે આપણને આ અનંત ભવસાગર તરવામાં મદદ મળશે ?

૮-જો પેદા કરતી વખતે ઇશ્વરને પણ સાત કં નડાનું કર્મપરજ આધાર ગળવો પડે છે તો પછી તેની ભક્તિ કરવાથી આપણને શો ફાયદો છે ? નરેશચંદ્રે એક સુંદર કાવ્ય બનાવેલું છે જેમાં એક ઠંકાણે તે નીચે પ્રમાણે જણાવે છે -

“નસીબમાં જે લખેલું છે તે જો ગમે તે પ્રકારે પણ બનવાનું જ છે તો જો મા ! પવિત્ર દુર્ગામાતાના નામનો જશ કરજ ક્ષી શું ફાયદો છે?”

૯-જો કે એ વાત સાચી છે કે, એકજ વિષય પર ઘણા પુસ્તકો એકઠાં કરવા અને પછી તેમાંથી કયા કયા વિરોધ આવે છે તે જોવું તે કંઈ ઠીક નથી, પણ તો પછી શા કાળથી મધુપર્ક અને એવા બીજા નિવાસે એકાદ બે મૃગપુસ્તકોમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે ? અશ્વનો

ભોગ, ગાયનો ભોગ, સંન્યાસ, શ્રાદ્ધમાં માંસાદિકનો ઉપયોગ વગેરે શામાટે તેમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે ? જો વેદ સદાકાળને માટેજ હોય તો દ્વાપર યુગમાં આ નિયમો પાળવા, કલિયુગમાં આ નિયમો પાળવા એમ જુદું જુદું શા માટે જણાવવામાં આવ્યું છે ?

૧૦-જો ઇશ્વરે વેદ લખ્યા તેજ ઇશ્વર ફરીથી તેમાં ફેરફાર કરવાને માટે જુદ્ધતરીકે અવતર્યા. આમાંથી કયા ફેરફારને આપણે માન્ય કરવો ? આમાંથી પ્રમાણભૂત કેને ગણવો ? પહેલાંને કે પછીનાને ?

૧૧-તત્રશાસ્ત્ર કહે છે કે, કલિયુગમાં વેદમત્રો નિષ્ફળ છે તો ઇશ્વરની કયી આજ્ઞાતું આપણે પાલન કરવું ?

૧૨-વ્યાસ પોતાનાં વેદાંતસૂત્રોમાં કહે છે કે, વાસુદેવ વગેરે દેવી અવતારની પૂજા કરવી તે ખોટું છે અને તેજ વ્યાસ ભાગવતમાં ફરીથી એની એ પૂજા માટે ખૂબ વખાણ કરે છે. શું આ વ્યાસને કંઈ ગાંડપણ લાગ્યું છે કે ?

x   x   x   x

આ અને આવી બીજી ઘણી શંકાઓ મારા મનમાં છે; અને તમારી કૃપાવડે તેનો મારા મનમાંથી નાશ કરવાને ભવિષ્યમાં તમારી સન્મુખ તે બધી શંકાઓ મૂકવાની હું આશા રાખું છું. આવા બધા પ્રશ્નો તો રૂબરૂ મળ્યા વગર પૂછી શકાય એમ નથી અને તે વગર તેનો સંતોષકારક ખુલાસો પણ મળી શકે નહિ. આથી આ બધી વાતો આપની આગળ રજુ કરવાની મારી ઉમેદ છે, પણ તે જ્યારે ગુરુદેવની કૃપાથી તમને રૂબરૂ મળીશ ત્યારે.

મેં એમ કહેવાતું સાંભળ્યું છે કે, આવી વાતોનો સાચો નિકાલ ત્યાંસુધી આપણે અંતરમાં ધાર્મિક વૃત્તિનો અમલ કરી આગળ વધતા નથી, ત્યાંસુધી માત્ર દલીલો અને તર્કથી કદી પ્રાપ્ત થતો નથી; છતાં પણ શરૂઆત કરતાં પહેલાં થોડો ઘણો પણ સંતોષ થવાની આવશ્યકતા તો છેજ.

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫

બાગબજાર-કેલકત્તા, ૨ સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૬

શ્રીયુત મહાશય,

થોડાકે દિવસો પર તમાન બે માયાણુ પત્રો મળ્યા
જ્ઞાન અને ભક્તિનુ તમામા થયેલુ અદ્ભુત જૈમ્ય જોઇને
મને ઘણોજ આનંદ થયેલ દલીલો અને વિવાદ કંવાનું છોડી
દેવાની તમે મને જે સલાહ આપો છો તે તદ્દન વ્યાજબી
છે, અને વ્યક્તિગત ભવનનો જોગ ખરો આદર્શ છે

‘જ્યારે તે મહાન પ્રભુના દર્શન થાય છે ત્યારે હૃદયની
સર્વ નાથઓ છૂટી જાય છે, દરેક સચયો નાથ પાને છે,
અને તેના દરેક કર્મના બીજ બળીને લક્ષ્મ થઈ જાય છે’

(માડ્યોપનિષદ ૨-૭-૮)

પણ જેમ માગ ગુરુદેવ કહેતા હતા કે “જ્યારે ધર્મા
પાણી ભરાય છે ત્યારે તેનો અવાજ થાય છે, પણ ભર ધ
ગયા પછી બિલકુલ અવાજ થતો નથી” મરી દશા પણ
તમે તે પ્રકારનીજ બાંધો આ બે કે ત્રણ અસ્વાસ્થ્યામા
હું તમને મળી શકીશ. પ્રભુ આ ઇન્છાને પૂર્ણ કરે!

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬

ભગવાન તમકૃષ્ણને મા! નમસ્કાર હો!

ગોનાબજાર-ગાલપુર

પૂજ્ય મહાશય,

તમારો વિમાસણથી ભરેલો પત્ર મને મળ્યો હું આ
સ્થાન જલદી છોડી શકું એમ નથી બાબાજીના આમંડને
અમાન્ય કરવો તે તદ્દન અશક્ય છે સાધુઓની સેવા કંવ
થી તમને કંઈ દેખીતો નષ્ટ લાગ થયો નથી તેનો તમને
પશ્ચાત્તાપ થાય છે આ વાત આવી પણ ખરી, અને નથી
પણ ખરી જો તમે તમાન આદર્શ સુખ તરફ દૃષ્ટિ કરો તો
આ વાત આવી છે, પણ જો તમે પાછળ નજર નાખો, કે
જ્યાંથી તમે શરૂઆત કરી હતી તો તમને તન્ન માલન
પડશે કે, પહેલા તમે માત્ર પશુ હતા અને હવે માણસ

છો. તેમજ લવિચ્યમાં તમે દેવતા કે ખુદ પોતે ધર્મિય બની શકશો. વળી એ પ્રકારનો અસંતોષ અને પશ્ચાત્તાપ એક રીતે ઘણાજ સારો છે. એ ઉન્નતિની આગાહી છે. આ પ્રકારના પશ્ચાત્તાપ અને અસંતોષ વગર કોઈની ઉન્નતિ થતી નથી. ગળે કંઠી બાંધતાંજ કે ટીલું તાણતાંજ જેને પ્રભુનાં દર્શન થાય છે, તેની ઉન્નતિ તેટલીજ રહે છે; અને આગળ વધતી નથી. તમારા મનમાં જે નિરંતર અસંતોષ રહે છે તેથી એમ લાગે છે કે, પ્રભુની તમારાપર કૃપા છે. ખાત્રી રાખજો કે, એમાં ડરવાનું કંઈજ કારણ નથી. તમે બહુજ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ-શાળી માણસ છો અને સમજી શકો છો કે, ધૈર્ય એજ વિજય નો એક ઉત્તમ માર્ગ છે. આ બાબતમાં અમારા જેવા ઉછરતા લોહીવાળાઓએ તમારી પાસેથી ઘણુંજ શીખવાનું છે, એવી મારી ખાત્રી છે. તમે વિચારવાન માણસ છો અને મારે કંઈ વધારે ઉમેરવાની જરૂર નથી. માણસને પ્રભુએ બે કાન આપેલા છે, પણ મુખ તો એકજ આપેલું છે. ખાસ કરીને તમને સ્પષ્ટ બોલવાની ટેવ છે, અને કોઈ પણ બાબતમાં મોટાં મોટાં વચન આપતાં પહેલાં તેનો પૂરતો વિચાર કરો છો. આથી મને ઘણી વખતે ચીડ ચઢે છે; પરંતુ વિચાર કરતાં મને એમ લાગે છે કે, તેમાં તમે બહુ દૂરંદેશીપણું બતાવ્યું છે.” “ખત અને ખાત્રી” “શક્તિની જે ખોટ છે તે ગતિની ત્વરાથી પૂર્ણ કરવામા આવે છે” અસ્તુ ! તે ગમે તેમ હોય, પણ આ જગતમાં વચનપરજ દરેક વસ્તુનો આધાર રહેલો છે. વચનની પાછળ રહેલા ખરા લેદને પારખવાની શક્તિ દરેકમાં હોતી નથી. (ખાસ કરીને ન્યારે તમારો કર-કસરીઓ સ્વભાવ દરેક વચનને લેદી બતાવે છે ત્યારે) વચનની પાછળ શો અર્થ રહેલો છે તે ખરોખર સમજવાને માટે તે માણસનો અંગત લાંબો પરિચય હોવો જોઈએ. અમુક પંથમાં કે તે બાબત ચીકણી કરવામાં ધર્મ રહેલો નથી—આપણા પૂજ્ય ગુરુનો આવો ઉપદેશ હતો તે તમે કેમ વીસરી જાઓ છો ? કૃપા કરીને તમારાથી જેટલી બને તેટલી અમને મદદ કરો. તેનું શું પરિણામ આવે છે ? અથવા તેનાથી સાફં યા નરસું પરિણામ આવ્યું છે તેનો ન્યાય કરવાનો અધિકાર આપણો નથી. x x x ગિરીશ બાબુને અત્યારે જે મોટો ધક્કો

લાગ્યો છે તે પરથી એમ લાગે છે કે, અત્યારે માની નેવા કરવાથી તેમને અત્યંત શાંતિની પ્રાપ્તિ થશે તે ધણાજ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળા માણસ છે આપણા પ્રિય ગુરુજીનો પણ તમારામા સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો તમારા મહાન સિવાય બીજો કયાય તેજો ભોજન નહોતા કરતા અને મેં માનવુંયું છે કે, માનો પણ તમારામા સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે આથી મને લાગે છે કે, તમારા જેવા અચળ બાળકોમા જે કંઈ ખામી અને દોષો હોય તે તમે દરગુજર કર્યો તમાન પોતાના બાળકો એજ એ જુવો કરી છે એમ ગળીને માફ કર્યો મારે આટલું જ કહેવાનું છે કૃપા કરીને મને વળતી ટપાવે જણાવો કે, વાપિ વેત્તમવ ક્યારે છે ? હમ્મ-માનો હું ખાવો મને ઘણીજ પીડા કરે છે થોડાક સમય પછી આ રથગ ઘણું જ રજિયામણ થઈ જશે કેટલાએ ગાઉના ગાઉ સુધી ગુલાબના ફૂલોની દારની દાર બરાબ જશે સતીશ કહે છે કે, તે વખતે ઉત્સવને માટે પોતે ફૂલોના તાજ ગુચ્છ મોકલશે x x તમારો પુત્ર એક વીર બને અને કદી કાયર ન બને એવું પ્રભુ કરે !

તમારો વિવેકાનંદ

તા હ જે મા આજ્યા હોય તો તેમને મારા અગણિત પ્રણામ કહેજો, અને મને આશીર્વાદ આપવાનું કહેજો, કે જેથી હું માન આદર્શમા અચળ શ્રદ્ધાવાન ગુરુ, અમવા જે આ દેહથી તે પ્રમાણે ન થાય એમ હોય તો તે સત્વર નાશ પામે !

વિ

પત્રાંક ૭

પ્રિય—

મને આજ્યા છે કે તમે કૃત્રિમ હોયો તમે તમારી આધ્યાત્મિક ક્રિયા કરતા મેંજો અને પોતાની જાનને દરેકના નમ્ર નેવક માનીને તેમની સેવા કરજો તમે જે લોકોની સાથે ન્દો છો તે લોકો એવા છે, કે જેમના નમ્ર નેવક કહેવડાવવાની અને ચર્ચણની રજ લેવાની મારી પણ લાયકાત નથી એ જાણીને તમે તેમની સેવા કરજો અને તેમને માટે હૃદયમા ભક્તિભાવ રાખજો તમને તે જાણો જાડે અથવા

જમે તેવું નુકસાન કરે તોપણ તમે ગુસ્સો કરશો નહિ. સ્ત્રીઓમાં કદી ભોજાણો નહિ. ધીમે ધીમે મજબૂત થવાનો પ્રયત્ન કરજો અને લિક્ષાત્ર પરમ દેહ ટકી રહે જીવી શરીરને ટેવ પાડજો. જે કોઈ રામકૃષ્ણનું નામ લે તેને તમારા ગુરુ તરીકે માનજો. શેઠનો પાઠ તો સૌ કોઈ સજવો શકે એમ છે, પણ સેવકનો પાઠ સજવો એ ઘણુંજ મુશ્કેલ કામ છે. ખાસ કરીને તમારે સ—તું અનુકરણ કરવું. તમે ખાત્રીપૂર્વક માનજો કે, ગુરુમાં અચળ ભક્તિ, અનંત ધૈર્ય અને શ્રદ્ધા વગર કશું પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી. તમારામાં સખત નીતિ હોવી જોઈએ. આમાંથી એક તમુ પણ આકા-અવળા ગયા તો તમારું બધું કશું કારણુ સદાને માટે પૂજ મળી જાય.

રત્નેહાધીન
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮

શ્રીરામકૃષ્ણને પ્રણામ હો !

અહ્હાબાહ, તા. ૫ મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૦

શ્રીસુત મહાશય,

તમારો કૃપાળુ પત્ર મળ્યો, તેમાં તમારી માંહજીની હકીકત વાંચીને હું ઘણુંજ કિલગીર થયો છું. તમને મેં જે પત્ર લખ્યો હતો તેની મતલબ એટલી છે કે, તમારા જેવી ઘણીજ નાશુક તબિયતવાળાએ જે વૈધનાથમાં રહેવું હોય તો પુષ્કળ પૈસા ખર્ચવા પડશે, તે વગર ત્યાં રહેવાનું અને એ અશક્ય છે. જો તમારે હવાદેરની ખરેખાર જરૂર હોય અને માત્ર થોડો ખર્ચ આવે એવું સ્થાન શોધી કાઢવા માટેજ, અથવા એવા બીજા કોઈ કારણથી આટલો બધો સમય ગુમાવ્યો હોય તો તે કિલગીર થવા જેવું છે. * * * જો માત્ર હવાનીજ વાત કરતા હો તો વૈધનાથ એ સર્વોત્તમ સ્થાન છે, પણ ત્યાંનાં પાણી સારાં નથી. તેનાથી પેટમાં બગાડ થાય છે. ત્યારે હું ત્યાં રહેતો હતો ત્યારે હમેશાં મને ડુખાવો રહેતો. મેં તમને ક્યારનોએ એક પત્ર લખી દીધો છે, તે તમને મળ્યો? કે પછી વાંચીને પડતો મૂક્યો? મારા મત પ્રમાણુ તો જો તમારે હવાદેર માટે જવાબજ

હોય તો જેટલા વહેલા જાઓ તેટલું વધારે સારું. હું તમને સત્ય હકીકત કહું તો ક્ષમા કરજો. તમને હમેશાં એવી ઈચ્છા રહ્યા કરે છે કે દરેક વસ્તુ તમારે જે પ્રમાણે જોઈતી હોય તેજ પ્રમાણે તમને મળવી જોઈએ; પણ કમભાગ્યે આ જગતમાં એવું ભાગ્યેજ બને છે. આત્માનં સતત રક્ષેત્ “ગમે તે પ્રસંગ-માંથી દરેકે પોતાની જાતને બચાવવીજ જોઈએ.” “હે પ્રભુ! દયા કર!” આમ કહેવું એ બધું ઠીક છે, પણ તે તો તેનેજ મદદ કરે છે કે જે પોતાની જાતને મદદ કરે છે. ત્યારે તમે તમારા પૈસાજ બચાવવાનો પ્રયત્ન કરો છો તો શું ઈશ્વર પોતાની વડીલોપાર્જિત મિલકતમાંથી ખર્ચ કરીને તમારે માટે હવાફેરની વ્યવસ્થા કરી આપશે? જો તમને ઈશ્વરપર એટલો બધો વિશ્વાસ હોય તો પછી ડોક્ટરને પણ મહેરબાની કરીને જોલાવશોજ નહિ. x x x જો તમને ત્યાં ન કાવે તો તમે જનારસ જાઓ. મેં ક્યારનુંએ આ સ્થાન છોડી દીધું-હોત, પણ અહીંના ગૃહસ્થો મને રજા આપતા નથી. x x મને એક વાર ફરીથી કહેવા હો કે, જો હવાફેરનો નિશ્ચય થઈજ ગયો હોય તો હવે કંબુસાઈને લીધે મહેરબાની કરી વિલંબ કરશો નહિ, એમાં વિલંબ કરવો અને આપઘાત કરવો એ બે બરોબર છે, અને આપઘાતમાંથી તો ઈશ્વર પણ બચાવી શકતો નથી. ટી—જાણુ અને બીજા સર્વને મારા નમસ્કાર કહેજો.

તમારો સ્નેહાર્પીત
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧

ગાંધીપુર તા. ૪ થી ફેબ્રુઆરી, ૧૮૯૦

શ્રીયુત મહાશય,

આપનો માયાળુ પત્ર મળ્યો. મારા મહદ્ ભાગ્યથી જાબાલ સાથે મુલાકાત થઈ છે. ખરેખર તે એક મહાન સંત છે—બહુ અદ્ભુત વાત છે. આ નાર્સિટકોના યુગમાં ભક્તિ અને યોગથી ઉત્પન્ન થયેલી એક પ્રચંડ શક્તિની એ એક બબ્બ મૂર્તિ છે. મેં એમની કૃપાનું ચરણ ચોંટ્યું છે અને તેમણે મને આશા આપી છે, કે જે કૃપા મેળવવા બહુ થોડા ભાગ્યશાળી બન્યા છે. જાબાલની એવી ઈચ્છા

છે કે, મારે અહીં થોડાક દિવસો વધારે રોકાવું અને તેથી મને તેમના તરફથી કંઈક ફાયદો થશે. આથી આ સંત-પુરુષની આજ્ઞાને માન આપીને હું અહીં થોડાક દિવસ વધારે રોકાઈશ. મને લેશ પણ શંકા નથી કે, આથી તમને પણ ઘણુંજ આનંદ થશે. હું તમને કાગળમાં સર્વ હકીકત લખતો નથી, પણ બધું ખરેખર વિચિત્ર છે. જ્યારે આપણે રૂબરૂ મળીશું ત્યારે સર્વ હકીકત કહીશ. આવા સંત માણસોના અંગત સમાગમમાં જ્યાંસુધી આપણે આવતા નથી ત્યાંસુધી શાસ્ત્રોમાં આપણી શ્રદ્ધા કદી તેના ખરેખરા રૂપમાં ખીલતી નથી.

તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦

ગાંધીપુર, તા. ૭મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૦

શ્રીયુત મહાશય,

તમારા સમાચાર સાંભળીને મને ઘણુંજ સુખ થયું છે. તેમના દેખાવની રેખાપરથી તો બાબાજી વૈષ્ણવ હોય એમ લાગે છે. ભક્તિ, યોગ અને નમ્રતાથી તે સાક્ષાત્ મૂર્તિસમા દેખાય છે. તેમના મકાનની ચારે બાજુ દિવાલો આવી રહેલી છે. અંદર જવાને માટે આ દિવાલમાં થોડાં-કંજ ખારણાં છે. આ દિવાલોની અંદરના ભાગમાં જમીનની અંદર એક લાંબી બખોલ છે, કે જેની અંદર તેઓશ્રી સમાધિ લે છે. જ્યારે તે આ બખોલમાંથી બહાર આવે છે ત્યારેજ તે ખીજઓ સાથે વાતચીત કરે છે. તેઓ પોતે શું ખાય છે તેની કોઈને કંઈ પણ ખબર નથી. આ માટે લોકો તેમને પવહારી બાબા (પવન ખાઈને રહેનારા) કહે છે. પ્રથમ એક વખતે તો તેઓશ્રી પાંચ વરસ સુધી બખોલ માંથી બહાર આવ્યા ન હતા. આથી લોકોને એમ લાગ્યું હતું કે, તેમણે દેહત્યાગ કર્યો હશે; પણ હવે પાછા તે બખોલ-માંથી બહાર આવ્યા છે. પરંતુ હવે તેઓ લોકોને દર્શન આપતા નથી, માત્ર ખારણાને ઓથે રહીનેજ વાત કરે છે. તેમની વાણીમાં જેવી મીઠાશ છે તેવી મીઠાશ મેં કોઈ પણ મનુષ્યમાં હજી સુધી દીઠી નથી. તેઓશ્રી પ્રાંનનો કદી

મીઠો જવાબ આપતા નથી, પણ કહે છે કે “આ દાસને શાની ખબર છે?” પણ પછી જેમ જેમ વાત આગળ ચાલતી જાય છે, તેમ તેમ તેમની વાણીમાં જ્ઞાનનો અંગાર સળગતો જાય છે એક દિવસ તેમને ત્યારે મેં ઘણુંજ આશ્ચર્ય કર્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું કે “અહીં યોગક દિવસ રહેવાની તમે કૃપા કરો.” પણ તેઓ કદી એવી રીતે વાત કરતા નથી તે પછી મને એમ લાગ્યું કે, એ મને ખાત્રી આપે છે અને હું ત્યારે ત્યારે બાવળ કરું છું, ત્યારે ત્યારે તેઓશ્રી મને યોગક વખત વધારે રોકાવાનું કહે છે એ વિદ્વાન માણસ છે, એમાં તો કંઈજ શંકા નથી, પણ તેમના વર્તનપરથી તે કદી કળી શકાય નહિ તેઓશ્રી કેટલાક ધાર્મિક વિધિ કરે છે પૂનમથી માંડીને મહિનાના છેડલા દિવસ સુધી આ ધાર્મિક ક્રિયા ચાલુ રહે છે આથી મારી ખાત્રી છે કે, તેટલા સમય સુધી તેઓ બખોલમાં જઈને સમાધિ લેતા નહિ હોય હું તેમની મજુરી ગી રીતે મેળવી શકું? કાળુ કે તેઓ કદી મીઠો જવાબ આપતા નથી માત્ર “આ દામ” “ગારૂં તકરીર” એવાં એવાં વાક્યો બોલ્યા કરે છે જો તમારી આવવાની ઇચ્છા હોય તો આ કાગળ મળતાજ તુરંત નીકળજો; નહિ તો તેમના આદ્યા ગયા પછી તમારા મનમાં ઘણુંજ પગિતાપ ગદી જશે તેમની મુલકાત લઈને એકાદ બે દિવસમાં તમે પાછા ફરી શકશો. માટે તેમની સાથે આવવા વાત કરવાનો વિચાર છે માત્ર મિત્ર મતીશ બાબુ ઘણુંજ માયાળુ રીતે સહાર કરશે. માટે આ કાગળ મળતાંજ તમે આવજો. ત્યાંસુધીમા તમારા આવવાના સમાચારથી હું બાબાજીને જણાવીશ તમારો

વિવેકાનંદ

તા. ૪ જો કે દોઢને તેમની સાથે ગેહવાના સહવાસ નો લાભ કદી ન મળે છતાં પણ આવા મહાત્માને માટે લીધેલી તકલીફ પણ કદી નિષ્ફળ જતી નથી

પત્રાંક ૧૧

ગાંધીપુર, તા. ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૦

શ્રીયુત મહાશય,

તમારી માંદગીના સમાચાર સાંભળીને મને ચિંતા થાય છે. મને પણ ઈશ્વરમાં હુ:ખાવો હતો તે જરા મહે નત કરવાથી વધારે પીડા આપી નહોતો છે. બે દિવસ સુધી તો એથી હું બાબાજીને મળવા જઈ શક્યો નહિ. આજે બાબાજી તરફથી મારી બેઠર પૂછવાને માટે માણસ આવ્યો હતો; તેથી હું આજે તેમની પાસે જવાનો છું. હું તેમને તમારા ઘણાં ઘણાં નમસ્કાર કહીશ “ પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો છે ” એટલે કે શુરુમાં અદ્ભુત શ્રદ્ધા અને ભક્તિ સ્પષ્ટ થયાં છે. આવી પ્રચંડ સહનશક્તિ અને નમ્રતા મેં કદી જોઈ નથી. જો કંઈએ સાફ પ્રાપ્ત થયે તો તેમાં તમારો ભાગ છેજ, એની તમે ખાતરી રાખજો.

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨

ભગવાન રામકૃષ્ણને મારા વંદન હો !

ગાંધીપુર-ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૦

પ્રિય અખંડાનંદ,

તમારો પત્ર મળ્યો. ઘણાજ આનંદ થયો. તમે ટીબેટ માટે જો લખ્યું છે તેથી ઘણી આશા બંધાય છે. હું એકાદ વખત ત્યાં જઈ આવવાનો પ્રયત્ન કરીશ. સંસ્કૃતમાં ટીબેટને ઉત્તરકુરુવર્ષ કહેવામાં આવે છે. એ કંઈ સ્થેચ્છોન્ન પ્રદેશ નથી. દુનિયામાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચી એ સપાટભૂમિ હોવાથી ત્યાં સખત ઠંડી પડે છે; પણ ધીમે ધીમે વખત જતાં માણસ તેનાથી ટેવાઈ બચે છે. ટીબેટના લોકોની રીતસાત અને રિવાજો વિષે તમે કંઈજ લખ્યું નથી. જો એ લોકો એટલા બધા માયાળુ છે તો પછી તમને તેમણે આગળ શા માટે જવા ન હીધા ? એક લાંબા પત્રમાં સંપૂર્ણ વિગતે દરેક હકીકત લખી જણાવો. તમે અહીં આવી નહિ શકો એવા સમાચાર સાંભળીને મને ઘણુંજ દુ:ખ થયું છે; કારણ તમને

મળવાને માટે મારું મન તવપી નહુ છે મને લાગે છે કે, બીજા બધા ક-તા હું તમને વધારે ચાહું છું, પણ તે ગમે તેમ હોય, એટલી માયાની જાગમાથી પણ દૂરી જવનો હું પ્રયત્ન કરીશ

દીગેટીયનોમા પ્રચલિત જે તાત્ત્વિક વિધિઓ બાબત તમે લખો છો તેની ઉત્પત્તિ પણ હિંદુસ્તાનમાજ થઈ છે જ્યારે બુદ્ધ ધર્મની પડતી દશા આવી ત્યારે આ તત્ત્વવિદ્યાનો પ્રચાર વધ્યો આપણામા તત્ત્વનો જે કંઈ થોડો થયો પ્રચાર હતો તે પણ બૌદ્ધ લોકોનોજ ઉત્પન્ન કરેલો હતો આ તત્ત્વવિધિઓ આપણા વામમાર્ગના કરતા પણ વધારે ભયકર હતી કારણ કે એમા બ્યલિચારને સંપૂર્ણ છૂટ આપવામા આવી હતી આ પ્રમાણે જ્યારે બૌદ્ધધર્મના અનુયાયીઓ અનીતિ અને પાપાચારથી ભ્રષ્ટ થયા ત્યારે કુમારિલ લદ્દે તેમને દેશમાથી હાકી કાઢ્યા જે પ્રમાણે કેટલાક સન્યાસીઓ શકરાચાર્યને અને બાઉ-સ ચિત્રન્યને માટે કહે છે કે ખાનગીમા તો તે બહુ સ્વાદીઆ હતા, મુકેળ દાઝ પીતા અને દરેક પ્રકારના પાપકર્મ કરતા, તેજ પ્રમાણે વર્તમાનકાળના તત્ત્વવિદ્યામા માનનારા બૌદ્ધો બુદ્ધ ભગવાન માટે જેવું કહે છે કે, બુદ્ધ ભગવાન સંપૂર્ણ વામ માર્ગી હતા, અને આથી પ્રજાપારમિતામાની તરવગાયા જેવી સુદર વસ્તુઓનો તે લોકો બહુજ ખીસત્સ અર્થ કરે છે આતુ પરિણામ એ આવ્યું કે, બૌદ્ધો અત્યારે બે વિભા ગમા વહેચાઈ ગયા છે બમીંજ અને ચિહાની લોકોએ તત્ત્વનો તદ્દન ઇન્કાર કર્યો, તેજ પ્રમાણે તેમણે હિંદુ દેવ દેવીઓને પણ ઉચે બેસાડ્યા અને અમિતાભ બુદ્ધમ્ કે જેને ઉત્તરના બુદ્ધિસ્ત્રો બહુ માનની નજરથી જુએ છે તેને પણ માથે માથે રૂબસદ આપી દુકામા ઉત્તર તરફના બૌદ્ધ લોકો કે જેઓ અમિતાભ બુદ્ધમ્ અને બીજા દેવોની પૂજા કરતા તે અમિતાભ બુદ્ધમ્ અને દેવેનું પ્રજ્ઞાપારમિતામા નામ નિશાન નથી, પણ બીજા અનેક દેવદેવીઓની પૂજા કરવા તુ તેમા જણાવ્યું છે દક્ષિણ તરફના બૌદ્ધ ધર્મના લોકોએ ઇરાદાપૂર્વક શાસ્ત્રોનો ઇન્કાર કર્યો અને દેવદેવીઓને વેગળા મૂક્યા બુદ્ધધર્મનું “દરેક વસ્તુ બીજાને માટે” એ વાક્ય

કે જેનો ઈએટમાં આટલી બધી પ્રચાર થયેલો તમે જોયો તેણે વર્તમાનકાળના યુરોપમાં ઘણીજ અસર કરી છે. એ બાબતમાં તો મારે ઘણું ઘણું કહેવાનું છે, પણ પત્રમાં તેમ કરવું લગભગ અશક્ય છે. બુદ્ધ ભગવાને જે કાર્ય કર્યું, તે તો એટલુંજ છે કે, ઉપનિષદોમાંનો જે ધર્મ માત્ર એકજ જ્ઞાતિને વાસ્તે રખાયેલો હતો તેના દરવાજા તોડીને સર્વને માટે તે ખુલ્લા કર્યા. એમના “નિર્વાણ”ના સિદ્ધાંતથી એમની એટલી બધી તે શી મહત્તા વધી જાય છે? તેમની મોટાઈ તો તેમના અદ્વિતીય પ્રેમમાંજ સમાઈ રહેલી છે. સમાધિના ઉંચા દરજ્જા વગેરેથી કે જેથી તેમના ધર્મને અંજીરતાનું સ્વરૂપ મળ્યું તે લગભગ દરેક વેદની અંદર છે. એ માત્ર કંઈ પણ ખામી હોય તો તેમની બુદ્ધિ અને દયાબુ હૃદયની છે, કે જેનો બેટો હજી દુનિયાના કંતિહાસમાં શોધ્યો જડે એમ નથી. વેદના કર્મસિદ્ધાંત તો જે પ્રમાણે બીજા ધર્મોમાં અને ચાહુદીઓના ધર્મમાં છે તેજ પ્રમાણે છે, એટલે કે યજ્ઞયાગ કરીને ભોગ આપીને એવી બાહ્યક્રિયાઓ વડે મનને શુદ્ધ કરવું. પણ બુદ્ધ ભગવાનજ એક એવા હતા, કે જેમણે સૌથી પ્રથમ એની સામે હુમલો કર્યો, છતાં અંદરનો જે ગર્જાભાગ, જે આત્મા હતો તે તો પહેલાંની પેઠેજ જેવો ને તેવો રહ્યો. એમણે જે જે માનસિક ક્રિયાઓ કરવાનું કહ્યું છે તેમાં જુઓ, વેદને બદલે સુત્તાસ(બુદ્ધ ભગવાનની આજ્ઞાઓને “સુત” કહેવામાં આવે છે)માં શ્રદ્ધા રાખવાનું ફરમાન છે તે જુઓ. જ્ઞાતિની પ્રજા પણ પહેલાંનીજ માફક કાયમ રહી; (બુદ્ધ ભગવાનના સમયમાં જ્ઞાતિઓનો સમૂહો) નાશ કરવામાં આવ્યો ન હતો.) પણ માત્ર હવે તેનો નિર્ણય અંગત ગુણોપરથીજ કરવામાં આવતો હતો, અને જે લોકોને તેમના ધર્મમાં શ્રદ્ધા ન હતી તે લોકોને નાસ્તિક કહેવામાં આવતા હતા. આ રીતે બધું અસલ પ્રમાણેજ રહ્યું. બૌદ્ધોને માટે “નાસ્તિક” શબ્દ ઘણો બૂનો પુરાણો હતો, પણ તેમણે કદી તલવારનો ઉપયોગ કર્યો નથી અને તેમનામાં સહિષ્ણુતા ઘણીજ હતી. દલીલોથી વેદને ઉડાવી દેવામાં આવ્યા. જલે ! પણ તમારા ધર્મની સાબીતીઓ શું છે? તો કહે છે કે “શ્રદ્ધા રાખો”—જે

કાયદો દરેક ધર્મમાં છે તેજ પાછો અહીં આ પણ, છતાં તે સમયે તેની ધણીજ આવશ્યકતા હતી, અને એજ કારણથી તેમણે અવતાર ધારણ કર્યો. બુદ્ધ ભગવાનનો સિદ્ધાંત કપિલમુનિના જેવો છે, પણ શકરનો તેમના ટરતા ઢેટલો વધુ અને વાજળી છે. બુદ્ધ અને કપિલ હમેશા કહે છે કે, દુનિયા દુષ્ણથી ભરેલી છે, તેમાં દુષ્ણ સિવાય બીજું કશું જ નથી-તેનાથી દૂર નાનો-જેટલે દૂર નસાય તેટલે દૂર શવ લઈને નાચો. શુ આ દુનિયામાં સુદૃઢ સુખ છેજ નહિ? બ્રાહ્મસમાજવાળા કહે છે કે, કુદરતનો એવો નિયમ છે કે દુનિયા સુખથી ભરેલી છે કદાચ કેટલાક એમ કહેશે કે, ત્યારે તમે દુષ્ણમાં સંપૂર્ણ રેવાઈ જશો. ત્યારે પોતાની મેળે દુષ્ણજ સુખરૂપ યદ્ય જશે, પણ શકર ભગવાન આ પ્રકારની દલીલ કરતા નથી તેઓત્રી તો કહે છે કે, આ દુનિયા છે-અને નથી-ધણી ધના એજ દુ જોનો ભેદ ઉદેવીશ-હુ એ જોઈશ કે, તેમાં દુષ્ણ છે કે બીજું પણ કંઈક છે? એ હાઉથી ટરીને દુ કંઈ તેનાથી જ નામવાનો નથી દુ તેને વિષે અપૂર્ણ માહિતી મેળવીશ એની તપાસ કવામાં જે કંઈ અનંત દુષ્ણ અભાયલુ છે તે દુષ્ણને અપૂર્ણપણે જોવાને તો દુ તૈયાજ છ જે માત્ર લાગણીઓમાંથીજ ઉદ્ભવે છે તેવા સુખ અને દુષ્ણ, માદગી અને મૃત્યુથી તમે મને રંગવવાનો પ્રયત્ન કરો છો તે શુ તમે મને જનાવજ સમજો છો? દુ એ સઘળું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીશ તેને માટે દુ માત્ર બાહ્ય શ્રવન આપી નહિશ આ દુનિયામાં કશુંજ નાણુવા જેવું નથી-તેજા માટે જો આ દુનિયાથી પર-કે જેને બાવાન બુદ્ધ પ્રજા પામિતાનું નામ આપેલું છે એવું અનુભવાની ને કંઈ પણ દોષ તો તેજુજ માટે જાણુવું છે, તેથી મને આનંદ પ્રાપ્ત થાઓ કે દુષ્ણ પ્રાપ્ત થાઓ તેની મને કશી દકાજ નથી કેવા મહાન વિચાર! તેજા ભ-ય! બુદ્ધભાવાનનો ધર્મ ઉપનિષદો પર અને શકરનાયનો તત્ત્વજ્ઞાન પરજ સ્વાયે છે પણ બુદ્ધભાવાનના જેવું વિદ્યાળ દુષ્ણ શકરના આર્યનું ન હતું-નહી માત્ર શુદ્ધ બુદ્ધિજ ભરેલી હતી તાત્રિકોના અને સમાજના ભયથી હાથપર ચમેલો દેહલો.

મટાડવા જતાં તેમણે આખો હાથ કાપી નાખ્યો. x એમને વિષે જે કોઈને કંઈ લખવું હોય તો એક મોટું પુસ્તક લખવું પડે. પણ મારું એટલું બધું જ્ઞાન પણ નથી તેમજ મને તેટલી કુરસદ પણ નથી.

લગવાન બુદ્ધ મારા ઇષ્ટ છે, મારા પ્રભુ છે. તેમણે ઇશ્વરત્વ વિષે ઉપદેશ આપ્યો નથી-તેઓ પોતેજ ઇશ્વર હતા, એ વાતની મને ખાત્રી છે; પણ પ્રભુની અનંત કીર્તિને હૃદમાં ઝાંધવાની કોઈની શક્તિ નથી. ના, બુદ્ધ ઇશ્વરમાં પણ પોતાને મર્યાદિત કરવાની શક્તિ નથી. સુત્તનિપાતમાંથી ગંદારસુત્તનો તમે જે તરભુમો કહેલો છે તે ઘણોજ સુંદર છે. એજ પુસ્તકમાં એક બીજું સુત્ત છે “ધાન્યસુત્ત.” તેમાં પણ એજ પ્રકારનો વિચાર રહેલો છે. ધર્મપદમાં પણ એજ વિચારને મળતા આવે એવા ઘણા ફકરા છે; પણ તે તો નિઃશંક છેલ્લીજ સ્થિતિ છે.

જ્ઞાનવિજ્ઞાનવૃન્તાત્મા કૂટસ્થો વિજિતેન્દ્રિયઃ ।

જ્યારે સાક્ષાત્કાર કરીને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી જેને સંપૂર્ણ સંતોષ થયો છે, સર્વ પ્રકારની દશામાં જે એકજ પ્રકારનો રહે છે, જેણે પોતાની લાગણીઓપર વિજય મેળવેલો છે, જેને પોતાના શરીરને માટે જરા પણ ચિંતા નથી, એની સંભાળ રાખવી જોઈએ એમ જેને લાગતું નથી, તે મસ્ત હાથીની પેઠે કશાની પણ દરકાર કર્યા વગર ગમે ત્યાં ભલે વિચરે; જ્યારે મારા જેવા પામર પ્રાણીએ તો એકજ સ્થાનમાં બેસીને જ્યાંસુધી સાક્ષાત્કાર ન થાય ત્યાંસુધી ભક્તિ કરવી જોઈએ. અને ત્યાર પછીજ તેણે તે પ્રમાણે વર્તન કરવું ઘટે છે; પણ એ તો ઘણી વેગળી વાત થઈ-ઘણીજ વેગળી.

ચિન્તા શૂન્યમદૈન્યમૈશ્વર્યમજ્ઞાનં પાનં સરિદ્વારિણુ

સ્વાતંત્ર્યેણ નિરંકુશા સ્થિતિરભીર્નિદ્રા શ્મશાને વને ।

x વૈદિક ધર્મની રક્ષા કરવાને તેની પવિત્રતા સચવાય તે માટે અને તાત્વિક મતના પ્રવાહમાં કે જેમાં તે વખતે લોકો ભળતા જતા હતા તેમાંથી તેને ઉગારવાને માટે વેદમાં જેને “શુદ્રો” કહેવામાં આવે છે તેમના પ્રશ્નને તેમણે ઉઠ્યો નહિ. આમીશ આજ કહેવા માગતા હોય એમ લાગે છે,

વહ્ન ક્ષાલનશોષણાદિરહિતં દિગ્દાસ્તુ શય્યા મહી
સન્ધારી નિગમાન્તર્ધાધિપુ ત્રિદાક્રીડા પરે પ્રહ્લજિ ॥

વિમાનમાલમ્ય શરીરમેતત્ ભુનક્ત્યશોષાન્ વિપયાનુપસ્થિતાન્ ।
પરેચ્છયા ચાલ્વદાત્મવેત્તા યોઽવ્યક્તલિજ્જોઽનુપત્તવાહ્ય ॥
દિગમ્યરી તાપિ ચ સામ્યરી ચા ત્વગમ્યરી વાપિ ચિદમ્યરસ્ય ।
ઉન્મત્તવદ્વાપિ ચ ચાલ્વદ્વા પિશાચવદ્વાપિ ચરત્યવન્યામ્ ॥*

ને મનુષ્યે બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર કર્યો છે તેને ખાવાનું
વિના ખયત્ને મળી રહે છે જ્યાથી પાણી મળે ત્યાથી તે
જળપાન કરી લે છે સ્વ-જંદે તે પોતાને જ્યાં પસંદ પડે
ત્યાં ફર્યા કરે છે એ પોતે નિર્ભય છે કદીક તે જગલમા
તો કદીક શ્મશાનમા પણ સૂએ છે એ તે માર્ગે પ્રયાણ
કરે છે કે જે વેદોએ બ્રહ્મણ કર્યો છે, પણ તેનો અત કયા
છે તેની તેમને ખબર નથી તેનું શરીર આસ્માન પ્રમાણે
ઢોળના પણ આલબનવગરનું છે, અને બાળકની પેઠે તે
ખીઝઓની ઇચ્છાનુસાર વર્તન કરી રહે છે કદી કદીક તે
નસાવસ્થામા ફરે છે અને કદીક તે ભારે ભપકાબંધ
કપડા પહેરે છે દેટલીક વાર તો તે માત્ર જ્ઞાનરૂપીજ વસ્ત્રો
ધારણ કરે છે ઢોળક વખતે તે બાળકની પેઠે તો વળી ઢોળ
વાર ગાડા માણસની પેઠે તે પોતાનું વર્તન રાખે છે,
અને કદી કદી પિશાચની માફક વનમા ભ્રમણ કરે છે

હું ગુરુદેવના પવિત્ર ચરણોમા પ્રાર્થના કરૂ છું કે,
તમને એવી ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાઓ, અને પરાહની પેઠે
સદા મસ્ત બનીને ફરો.

સ્નેહાધીન
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩

પ્રભુ વિનયવંત હો !

બાણપુર, તા. ૩ જી માર્ચ ૧૮૬૦

શ્રીયુત મહાશય,

તમારો માયાળુ પત્ર હમણાંજ મારા હાથમાં આવે છે. સાહેબ ! આપ કદાચ જાણતા નહિ હો કે, હું જે કઠોર વેદાંતિક વિચારો ધરાવું છું તે છતાં હું ઘણાજ નરમ સ્વભાવનો આદમી છું. અને એજ માફ કર્યું કારણું ધૂળ મેળવે છે. નાની સરખી વાતમાં પણ હું મને બૂલી જાઉં છું. મારા ભલા માટે ગમે તેટલો નિશ્ચય અને પ્રયત્ન છતાં જીજ્ઞાસા લાલની વાત આવતાંજ મારો નિશ્ચય વીસરી જાઉં છું. આ વખતે મેં એવો સખત નિર્ણય કર્યો હતો કે, હવે તો આત્મકલ્યાણનોજ રસ્તો લેવો, પણ અલ્હાબાદમાં એક બાંધુની બિમારી સાંભળીને ત્યાં દોડી ગયો, અને હવે ઋષિકેશથી સમાચાર આવવાથી મન ત્યાં જવાના વિચાર કર્યો કરે છે. x x કેડનો દુઃખાવો હજી મને છોડવાનો ઇન્કાર કરી ઘણું દુઃખ આપે છે. કેટલાક દિવસોથી પવારી બાળાજીને મળવા જઈ શક્યો નથી; પ્રેમને લીધે તે દરરોજ ખબર પૂછાવે છે. હવે હું વાત ફેરવાઈ ગયેલી જાઉં છું. હુંજ એક લિખારી-તરીકે તેમના દ્વારપર આવ્યો છું છતાં એ તો મારેજ વિષે જાણવાની ઈચ્છા રાખે છે. મને લાગે છે કે, આ સંતે હજી સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત નહિ કરી હોય. કેમકે અતિશય રોકાણ-વાળા, અતિશય વૃત્તવાળા અને અતિશય ગુહ્યતાવાળા લાગે છે. મારી ખાત્રી છે કે, જ્યારે સમુદ્ર સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરે ત્યારે તે પોતાની હદમાં સમાઈ શકતો નથી. એથી મેં નિર્ણય કરી લીધો છે કે, આ સાધુને ખલેલ કરવામાં કંઈ સાર નથી. હુંક સમયમાં અહીંથી તેમની રજા લઈશ. હું તમને એમ છૂટી જવા દેવાનો નથી-હું તમને ઋષિકેશ લઈજ જવાનો છું. કંઈ પણ બહાનાં કે મુશ્કેલીઓની વાત ચાલવાની નથી. શું તમે ત્યાં સ્વચ્છતા સાચવવાની મુશ્કેલીની વાત કરો છો ? તો હુંગરાઓમાં પુકળ પાણી લેવું છે; અથવા શું જગ્યાની ખોટની વાત કરો છો ? પણ તમને તો ખબર છેજ કે, કલિયુગના સંન્યાસીઓ અને તીર્થંગર

કેવા છે? પૈસા મળ્યા એટલે તમને સ્થાન કરી આપવાને
ખાતર તે લોકો મહિરમાનો દેવમૂર્તિને પણ ફેંકી દેશે
માટે સ્થાનની ત્યા સુરકેલી પડવાની નથી બનારસ જેટલી
ગરમી ત્યા પડતી નથી ત્યા હમેશા રાત્રિ શીતળ હોવાથી
નિદ્રા આવવાની પણ ખાતરી છે x x x x
x x x x x શુ એ મારા નવરા મગજની એક કલ્પનાજ
છે કે આપણી વચ્ચે કંઈક પૂર્વજન્મનો સળધ છે? તમે
જુઓ કે, તમારા એકજ પત્ની મારા કેટલાય વિચારો
હણમા ઉઠી ગયા છે અને હવે બીજી વાતો મૂકીને હું
કેવો તમારા તરફ નીકળી આવું છું

x x x x

ખાખાજીમા સહન કરવાની શક્તિ અદ્ભુત છે અને
એથીજ હું તેમની પાસે માગી રહ્યો છું કે, કંઈક આપે પણ
અપવાની દાનત જણાતી નથી માત્ર લે લે લેજ કરવું છે
આથી હું પણ નાસી જઈશ તમારો

વિવેકાનંદ

તા ક હું હવે કોઈ મોટા માણસોને ત્યા જવાનો
નથી ક્વિ કમલાકાંત કહે છે કે—

“ઓ મન! તું આતદદિ કરીને રહે લોકોને આપણે
તું જઈશ નહિ, તારે જે કંઈ એછતું હશે તે તને મળી
રહેશે માત્ર તું એક સ્થાનપર શાંત થઈને બેસ અને તારા
અંતરની એકામતામા-અનન્ય નિષ્ઠામા તેને શોધ ત્યા
અમૃત્ય બહાર બરેલો છે પારસમણિ વગેરે તું જે કંઈ
માગીશ તે તને તે આપી શકે એમ છે, કારણ કે ઓ
મન! તેની પાસે બહુમૃત્ય એવા અસખ્ય રત્નોનો બહાર
બરેલો પડ્યો છે તે તો કલ્પતરુ સમો છે માત્ર તમારી
સાચી ઇચ્છા-આતુરતા જગતજ ઇચ્છેલી વસ્તુ આપશે ”

આથી આપણે એવા નિર્ણયપર આવી શકીએ છીએ કે,
તમકૃષ્ણની બરોબરીનો કોઈ છેજ નહિ સપૂર્ણતા, દયા,
બલ જીવો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ એમનામા જેટલા પ્રમાણમા
હતા તેટલા આ જગતમા બીજા કોઈમા ન હતા કા તો
તેઓ અવતાર હતા અથવા તો વેદાતમા જેને સુખાતમા કહે
છે અને મનુષ્યોના કલ્યાણને માટે જે વારંવાર જન્મ

ધારણ કરે છે તેમાંના એ હતા. મારી આવી સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, અને આવા માણસની ભક્તિ વિષે પતંજલિ એક ઠેકાણે કહે છે. કે:-“ અથવા સંતપુરુષ વિષે સતત ચિંતન કર્યા કરવાથી પણ આદર્શ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.” તેમણે પોતાના સમસ્ત જીવનમાં મારી એક પણ પ્રાર્થનાનો ઈન્કાર કર્યો નથી. તેમણે મારા લાખે. ગુન્હા માફ કર્યા છે. મારાં માતાપિતા પણ તેમના જેટલા પ્રેમ મારાપર રાખતાં ન હતાં. આ હકીકત તદ્દન સાચી છે, - એમાં કશી અતિશયોક્તિ નથી અને તેમનો દરેક શિષ્ય એ વાત જાણે છે. ભારે સંકટ-ને સમયે અને લાલચની વખતે અતિદુઃખથી હું પ્રાર્થના કરતો હતો કે “ઓ પ્રભુ ! મારું રક્ષણ કર.” પણ મને કોઈ તરફથી કશો ઉત્તર મળતો ન હતો. પરંતુ આ અદ્ભુત સંત અથવા અવતાર અથવા એને તમે ગમે તે કહો તેણે માણસનાં અંતર પારખવાની પોતાની અદ્ભુત શક્તિવડે મારું દુઃખ જાણી લીધું અને પોતાની સમક્ષ બોલાવીને તે દૂર કર્યું. જો આત્મા અમર હોય અને તેથી જો તેઓ પણ હજી જીવતા હોય તો હું તેમને ફરી ફરીને પ્રાર્થના કરું છું કે “ઓ ભગવાન રામકૃષ્ણ ! ઓ અનંત દયાના સાગર ! ઓ મારા પરમ શરણ ! કૃપા કરીને મારા મિત્રની ઈચ્છા પૂર્ણ કર, કે જે સારા મુમુક્ષુ છે.” તે તમારું સર્વ વાતે કહ્યાણુ કરો. આ આખા જગતમાં મેં તેમને એકલા-નેજ દયાના સાગર સમા જોયા છે. શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: કૃપા કરીને પ્રતિઉત્તર જલદી આપશે. તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪

શ્રીરામકૃષ્ણજ કીર્તિવંત હો !

ગાંધીપુર, તા. ૧૫ મી માર્ચ ૧૮૯૦

પૂજ્ય મહાશય,

આપનો માયાળુ પત્ર ગઈ કાલે મળ્યો. સુરેશ બાબુની માંદગી ઘણી સખત છે, એ સમાચાર જાણીને મને ઘણુંજ દુઃખ થયું છે. જે કાળે જે બનવાનું હોય છે તે બન્યાજ કરે છે. પરંતુ વળી સાથે સાથે તમે પણ બિમાર પડ્યા

છો એ ઘણા હુ ખની વાત છે ત્યાંથી અહીં લાવની લાવના આણ હોય, ત્યાંથી ઔષધોપચારમા ખામી આવવા દેવી એ એક પ્રકારનું આજ્ઞા છે, તે ગુન્હો અને કસુર છે જેનામા અહીંની લાવના નથી, તેને વાસ્તે તો એકજ રસ્તો ખુલ્લો છે, અને તે એ કે, તેણે સધળું સહન કરવું આ શરીર કે જેમા જીવાત્મા રહેલો છે તે જુદા જુદા કાર્ય કરવાનું એક ઉપયોગી સાધન છે માટે જે કોઈ એને રોગ અને હુ ખનો અખાડો થવા દે છે તે ગુન્હોગાર છે અને જે કોઈ તેની કાળજી રાખતું નથી તો તે પણ કષ્ટકાને પાત્ર છે કોઈ પણ જાતની ગડબાજ વગર જેવી પરિસ્થિતિ ઉભી થાય તે પ્રમાણે કાર્ય કરે.

નામિતન્દેત મરણ નામિતન્દેત જીવિતમ્ ।

ફાલમેવ પ્રતીક્ષેત નિયસ મૃતવો યથા ॥

“ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે બની શકે તેટલું વધુમા વધુ કરવામાજ પોતાની મુખ્ય ક્ષત્ત્વ રહેલી છે તે મૃત્યુને પણ શોધતો નથી, તેમ જીવનને પણ શોધતો નથી, માત્ર એક સેવકની જેમ જે આજ્ઞા થાય તે પાળવા માટે સદા તત્પર રહીને તે પોતાનો કાળ વ્યર્થાત કરે છે ”

x

x

x

x

હું આવતી કાલે અહીંથી નીકળવાનો છું માને મારા ઘણા ઘણા નમસ્કાર કહેજો તમે બધા મને આશીર્વાદ આપો કે હું મારા આદર્શમા કાયમ રહું અને જન્મમથીજ જે બધનોમા હું બધાયો હતો તેમાથી મુક્ત થયા પછી પાછો સ્વરચિત બધનોમા બધાઉં નહિ જે કોઈ પણ કલ્યાણનો કરનાર હોય અને તેનામા તે કરવાની શક્તિ હોય તો મારી તેને નિરતર પ્રાર્થના છે કે, તમે સર્વનું તે સર્વદા કલ્યાણ કરો

તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫

ગાંધીપુર, તા ૧૫ મી માર્ચ ૧૮૯૦

પ્રિય—

તમે માનસિક દર્દ લોગવી રહ્યા છો એ જાણીને હું ઘણોજ દિલગીર છું. કૃપા કરીને તમને જેનાથી આનંદ થાય એવુંજ કાર્ય કરજો.

યાવજ્જનનં તાવન્મરણં તાવજ્જનનીજઠરે શયનમ્ ।

‘इति संसारे स्फुटतर दोषः कयमिह मानव तव सन्तोषः॥’

“ત્યાં સુધી જન્મ છે ત્યાં સુધી મરણ પણ છેજ, અને ત્યાં સુધી ગર્ભાશયમાં શયન કરવાનું પણ છેજ. ફરી ફરીને જન્મમરણ લેવાનું આ પ્રત્યક્ષ હુઃખ છે. અરે માનવ ! શું આવા જગતમાં તને સંતોષ મેળવવાની અભિલાષા છે ?”

તમારો દ્વેષાધીન

વિવેકાનંદ

તા. ક.—આવતી કાલે હું અહીંથી પ્રયાણ કરવાનો છું. જોઈ છું કે નસીબ ક્યાં લઈ જાય છે.

પત્રાંક ૧૬

પ્રિય—

તમારો પત્ર મળ્યો, તેમાંના સમાચાર જાણીને તમારો આભારી થયો છું. “ટ્રીબ્યુન”માં જે તાર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે, તે તાર બાબતની કશી હકીકત હું જાણતો નથી. શિકાગો છોડ્યાને મને છ માસ થઈ ગયા છે, પણ હજી પાછા ફરવાને માટે હું સ્વતંત્ર નથી. આથી હું એક સ્થાન પર નિશ્ચિત નથી. તમે બધાએ ઘણીજ તકલીફ ઉઠાવી છે અને તેને માટે હું પૂરતો આભાર શી રીતે માની શકું ? તમે બધાએ કાર્ય કરવાની અદ્ભુત શક્તિ બતાવી આપી છે. શ્રીરામકૃષ્ણનાં વચનો શી રીતે ખોટાં પડે ? કદી પડેજ નહિ. તમારામાં અદ્ભુત શક્તિનો સંચાર થયો છે—તે વિષે મેં ક્યારનુંય લખ્યું છે. શ્રીરામકૃષ્ણની કૃપાથી કોઈ પણ બાબતની તપાસ કરવાનું બાકી રહ્યું નથી. કોઈ પણ પંથ કે ધર્મ ગમે તેની અને સ્થાપના કરવી હોય તો ભલે કરે. તેમાં નુકસાન શું છે ? શિવા વઃ સન્તુ પન્થાનઃ “તમારો

માર્ગ ક'યાણુમય હો ।” બીજી તમાગ પત્રની મતલબ હું સમજી શક્યો નથી, આપણે માટે એક મઠ બાંધવાને માટે હું મારી મેળે માત્ર પોતાનું જ એક રૂંડ એકડું કરીશ અને આ બાબતમા જે લોકો કદાચ મારી ટીકા કરશે તો તેથી આપણને કે આપણા કાર્યને કોઈ પણ પ્રકારની અસર પહોંચે એમ નથી તમે તમારા મનને સદા ઉન્નત અને સ્થિર દશામા ગણો તેથી તમને કોઈ પણ પ્રકારનું નુકસાન થવાનું નથી તમાના પોતાનામા પ્રેમની ઘણીજ વૃદ્ધિ થાઓ લોકોની ટીકા તરફ તમે તદ્દન નિરપૃહ રહેશો તો ચાલશે કે- બાણુને આપણા કાર્ય માટે ઘણાજ પ્રેમ છે અને તે મહાન પુરુષ છે તેમને માગ બામ પ્રેમપૂર્વકના પ્રણામ કહેજો પ્રભુની કૃપાથી જ્યાંસુધી તમારા પોતાનામા કુમપની ભાવના બાંધત થઈ નથી, ત્યાંસુધી તમારે માટે કશોજ ભય નથી, રજે વન પર્વતમસ્તકે વા-“યુદ્ધમા, વનમા કે પર્વતના શિખર પર” ધ્યાસિ વહુવેદ્યાનિ “દરેક મહાન કાર્યમા હરકતો તો હોય છેજ” કુદરતનોજ એ કાનુન છે મનની ઉડી મમતોલના ગળજો પામજી હવે તમારી વિરુદ્ધ શું કહે છે તેનો જરા પણ ખ્યાલ કરશો નહિ નિરપૃહ રહેજો, નિરપૃહ -હેજો, નિરપૃહ રહેજો । મે તે ક્યારનું વિગતવાર લખી દીધું છે કૃપા કરીને છાપાઓ અને વિગતો મને મોકલશે નહિ સૂર્યની સામે જેને પૂજા ઉડાડવી હોય તેને ઉડાડવા દેજો હિંદુસ્તાનમા જે જે પરિશ્રમ કરતો હતો તેવું જ અહીં છે, માત્ર બીજાના બોલનો ઉવગે વધારો થયો છે આ દેશમા લોકોના પુસ્તકો માટે હું ઘરાક કયાથી લાવું ? અહીં જે બીજા પુસ્તક માલતો છે તેમના જેવોજ હું તેમનામાનો એક છું, વિશેષ કંઈજ નથી તે બાતના છાપાઓમા અથવા બીજી એવું જે કંઈ લખાવું મારે માટે આ દેશમા થાય છે તેને હું અમિદેવને ન્વાધીન કંઈ છું તમે પણ તેજ પ્રમાણે કરજો એજ નરતો વાજબી છે ગુરુ મહાગજના કાર્યને માટે થોડીક બહિર દીવચાલની આવશ્યકતા હતી. તે પ્રમાણે કાર્ય થયું છે અને તે ઠીકજ થયું છે હવે તમામા માણુનો આપણે માટે શું બકે છે તે તરફ આપણે ધ્યાન આપવાની કશીજ આવશ્યકતા નથી હું સુદી

એકઠી કરતો હોઈશ કે બીજી જે ગપો ઉડે છે તેવું ગમે તે કરતો હોઈશ, પણ શું એવા ધૂળ જેવા માણસોના અભિપ્રાયથી તેનું કાર્ય અટકી પડવાનું છે ? મારા પ્રિય ભાઈ ! હજી તમે તો બાળક છો, જ્યારે હું તો વૃદ્ધ થતો જાઉં છું. એવા લોકોના અભિપ્રાય અને ટીકાને હું કેટલું ઓછું મહત્ત્વ આપું છું તેનો તમે આ પરથી ક્યાસ કરજો. જ્યાંસુધી કમ્મર કસીને તમે મારી પૂંઠે ઉભા છો ત્યાંસુધી આખી દુનિયા સંપ કરીને આપણી સામે આવે તોપણ ડરવાનું કાંઈજ કારણ નથી. પણ મને એટલી તો ખબર છેજ કે, મારે બહુજ લબ્ય વૃત્તિ ધારણ કરવી પડશે. મને લાગે છે કે, તમારા સિવાય મારે બીજા કોઈને પત્ર લખવો જોઈએ નહિ. સાથે સાથે એટલું જણાવજો કે, કે- ક્યાં છે? તેને શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરજો અને તેને હેતથી મઠમાં તેડી લાવજો. તે ઘણાજ વિદ્વાન અને સાચા દિલના માણસ છે. લોકો ગમે તે કહે તોપણ તમારે જમીનના બે દુકડા મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. છાપાંઓમાં મારી તરફેણમાં અથવા મારી વિરુદ્ધમાં જેને જેટલું લખવું હોય તેટલું લલે લખે. તે પર તમારે જરાય ધ્યાન આપવું નહિ; અને મારા પ્રિય ભાઈ ! હું તમને ફરી ફરીને પ્રાર્થના કરું છું કે, તમારે મને ચોકબંધ છાપાંઓ મોકલવાં નહિ. આવે સમયે તમે આરામની વાતજ શી રીતે કરી શકો છો ? જ્યારે આપણે આ દેહનો ત્યાગ કરીશું ત્યારેજ આપણે માટે આરામનો સમય છે. એક વખત ફરીથી ઉત્સવની તૈયારી કરો; ભાઈ ! એવી રીતે તૈયારી કરો કે આનુબાનુનો આખો પ્રદેશ ઉત્સાહથી ભરાઈ જાય અને પ્રેમના પૂરમાં નિંદાઓરોની આખી ટોળી તણાઈ જાય. તમે તો હાથીસમાન છો અને તેથી તમારે કીડીના થટકાથી ડરવાનું કારણ શું છે ?

તમે જે શિરનામું મોકલ્યું હતું તે મને લાંબા વખતથી મળી ચૂક્યું છે અને તેનો જવાબ પણ બાણુને ક્યારનો મોકલી આપ્યો છે.

ધ્યાનમાં રાખજો કે, આંખો અને કાન ઈશ્વરે બેની સંખ્યામાં આપેલાં છે, પણ મુખ તો એકજ આપેલું છે. નિરુપહતા રાખો, નિરુપહતા રાખો, નિરુપહતા રાખો ! નહિ

કલ્યાણહત્ કાશ્ચિદ્ દુર્ગતિં તાત ગચ્છતિ । “શુભકાર્ય કર નારની કદી દુર્ગતિ થતી નથી” અહીં બીક ! અને બાઈ ! આપણે કેની બીક રાખવાની છે ? અહીં આગળ મીથનરીઓ અને તેમના જેવા બીજા બૂમો પાડી પાડીને આખરે ચૂપ થઈ ગયા છે—અને આખી દુનિયામાં પણ તેજ પ્રમાણે થશે.

નિન્દન્તુ નીતિનિપુણા યદિ વા સ્તુયન્તુ
લક્ષ્મી સમાવિશતુ ગચ્છતુ વા યથેષ્ટમ્ ।
અથૈવ વા મરણમસ્તુ શતાન્તરે વા
ન્યાય્યાત્પથ પ્રવિચ્છન્તિ પદં ન વીર ॥

“નીતિશાસ્ત્રમાં પારગત્ર એવા પડિતો નિંદા કરે કે સ્તુતિ કરે, લક્ષ્મી પોતાની ઇન્દ્રા પ્રમાણે આવે કે બાય, આ થડીએજ મૃત્યુ થાઓ કે સો વર્ષ પછી થાઓ, પણ સ્થિર બુદ્ધિવાળા માણસો સત્યના માર્ગથી કદી ચલિત થતા નથી”

તમારે એવા જડ લોકો સાથે ભેળાવાની કંઈ આવશ્યકતા નથી, તેમજ તેમની પાસે કંઈ બીજા મારગવાની પણ જરૂર નથી પ્રભુ સર્વ વસ્તુઓ પૂરી પાડે છે અને ભવિષ્યમાં પણ તેજ તમને સર્વ વસ્તુઓ પૂરી પાડશે મારા બાઈ ! બયતુ શુ કારણ છે ? દરેક મહાન વસ્તુની પ્રાપ્તિ મહાન મુશ્કેલીઓમાંથી થાય છે હે વીર ! શુદ્ધ પૌરુષમાત્મન, ઉપેક્ષિતયા જના સુરૂપણા કામકાન્તનવશગા —“હે વીર ! તું તારો ભગીન્ધ પ્રયત્ન કર કામ અને કાચનના પળમાં કસાયેલા કગાલ લોકો તરફ તો નિરપૃહતાનીજ દૃષ્ટિ રાખ આ દેશમાં હવે મારી સ્થિતિ મજબૂત થઈ ચૂકી છે મારે મદદની કંઈજ જરૂર નથી, પણ મારી તેમને હવે માત્ર એકજ પ્રાર્થના છે કે, મારા માટેના બધુરનેહથી મને મદદ કરવાને માટે તમાગમાં જે એક પ્રકારની મગદાનગી હાખલ થઈ છે તેનો ઉપયોગ તમે પ્રભુની સેવામાં કરો જ્યાંસુધી તમને એમ ખાતરી થાય નહિ કે, મન ખોલવાથી લાભજ થવાનો છે જ્યાંસુધી તમે કદી તમારૂં મન કોઈની આગળ ખોલશો નહિ તમાગ મોટામાં મોટા દુરમન માટે પણ પ્રિય અને સચ્ચતાભરેલી ભાષા વાચરજો દીર્ઘિ, શ્રીમતાઈ અને ભોગવિલાસની ઇન્દ્રા પ્રાણી માત્રમાં સામાન્યપણે હોય છેજ, અને જે બને કામ

એકજ સાથે કરી શકાય એમ હોત તો (ધર્મી અને સેતાનની ઉપાસના એકજ સાથે થાય એમ હોત તો) પ્રિય ભાઈ! દરેક માણસ ઘણાજ ઉત્સાહથી તે પ્રમાણે કરત. એ તો કોઈક મહાત્માઓજ ખીજના રજમાત્ર ગુણને પર્વત સમા માનીને કામ કરે છે અને જગતના કહ્યાણ સિવાય ખીજ કોઈ ઇચ્છા કરતા નથી. પરગુણપરમાણું પર્વતીકૃત્ય, અપિચ વિષ્ણુ વનમુપકારશ્રેણિમિઃ પ્રીયમાનઃ એટલા માટે જડ માણસો કે જેમની બુદ્ધિ અજ્ઞાનમાં ડૂબી ગઈ છે અને જે આત્મશુન્યતામાં બધુંજ આવી ગયું છે એમ માને છે તેમને તેમનું છોકરવાદીપણું કરવા દેજો. જ્યારે તેમને એમ લાગશે કે, એ ઘણું ભારે પડી જાય એમ છે, ત્યારેજ તેઓ 'તેમ કરવાનું' છોડી દેશે. ચંદ્રની સામે થુંકવાનો તેમને પ્રયત્ન કરવા દો, તે થુંક પાછું તેમનાપરજ પડશે. શુભં ભવતુ તેવામ્—“ તેમનું કહ્યાણ થાઓ.” જે તેમનામાં જરા પણ તથ્ય હશે તો તેમની કૃતેહને કોણ શકી શકે એમ છે? પણ જે માત્ર ઇર્ષ્યાને લીધેજ એ લોકો નકામા બખાળા કરતા હશે તો તેમનું બધું નકામું છે. હ—એ માળાઓ મોકલી છે. અસ્તુ. પણ તમારે જાણવું જોઈએ કે, જે જાતના ધર્મનો પ્રચાર આપણે ત્યાં છે તેવા ધર્મને માટે અહીં સ્થાન નથી. લોકોની વૃત્તિ અને પ્રકૃતિને અનુકૂળ આવે એવો ધર્મ હોવો જોઈએ. જે તમે તેમને હિંદુ થવાનું કહેશો તો તે સઘળા લોકો તમારો ત્યાગ કરશે; અને જે પ્રમાણે આપણે હિંદુસ્તાનમાં પાદરીઓને ધિક્કારીએ છીએ તે પ્રમાણે તે લોકો તમને ધિક્કારશે. હિંદુ શાસ્ત્રના માત્ર કેટલાક વિચારોજ તેમને પસંદ પડે છે. તમારે જાણવું જોઈએ કે, એથી વિશેષ કંઈજ નથી. ઘણે ભાગે પુરુષવર્ગ તો ધર્મ કે એવા કશા માટે વિશેષ દરકાર પણ કરતો નથી. સ્ત્રીવર્ગ કંઈક કંઈક રસ લે છે; પણ તેઓ મોટા મોટા ડોઝ (ખ્યાલીઓ) આપવા ચોગ્ય નથી. x x x x દરેક વસ્તુનો પ્રચાર ધીમે ધીમે થાય છે. ધીરજ, પવિત્રતા, ખંત.

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૭

પ્રિય—

તમારો પત્ર મને હમણાજ મળ્યો છે. કદાચ અત્યાર સુધીમા તમને મારા બીજા પત્રો મળી ગયા હશે અને તમારા બાણવામાં આનંદ હશે કે, હવે કંઈ વધારે અમેરિકા મોકલવાની આશ્ચકતા નથી દરેક વસ્તુની અતિશયતા કરવી એ ઠીક નથી. હાપાઓના મારા વખાણથી હું પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો છું, એમાં કંઈજ શકા નથી, પણ તેની અસર અહીંના કરતા હિંદુસ્તાનમાં વધારે થઈ છે. અહીં આગળ ઉલટું સતત જાહેર ખર્ચ કરવાથી ઉચ્ચ દરજ્જાના લોકોના મનમાં ખર્ચ અસર થાય છે તેથી હાલ છે એ પૂરતું છે હવે તમે હિંદુસ્તાનમાં આ મિટિંગોની દ્રષ્ટિ પર અવરિધત થવાનો પ્રયત્ન કરજો તમારે આ દેશમાં કંઈ વધારે મોકલવાની હવે જરૂર નથી પૈસાની બાબતમાં મેં પ્રથમ માને મારે એક મકાન બાંધવાનો નિર્ણય કર્યો છે, કા-ણુ સ્ત્રીઓને તેની પ્રથમ જરૂર હતી x x x માની જગ્યા મારે હું લગભગ રૂ ૭૦૦૦ મોકલી શકું એમ છું જે સ્થાનને મારે પહેલા ખાતરી થઈ જાય તો પછી મને બીજા કશાની દરકાર નથી. જ્યારે હું ન હોઉં ત્યારે પણ એ કાર્ય મારે આ દેશમાંથી વાર્ષિક રૂ ૧૬૦૦ની રકમ મળ્યા કરે એવી વ્યવસ્થા કરવાની હું આશા નાખું છું સ્ત્રીઓના સ્થાનના નિભાવ પેટે તેમની નકમ હું આપી દઈશ અને પછી તે નકમમાં ધીમે ધીમે વધારો થશે. ધ્યાન પ્રાપ્ત કરવાને મારે મેં તમને ધ્યાનનુય લખી દીધું છે x x x

અત્યાર પહેલાં તો હું હિંદુસ્તાન આવી ગયો હોત, પણ હિંદુસ્તાન પાને પેન્ના નદી રામકૃષ્ણ પ-મહા અને હજારો માણનો માન આપે છે, પણ કોઈ એક નાતી દમટી આપવાને તૈયાર નથી—હિંદુસ્તાન એવું છે, x x x ત્યાંસુધી ગમે તે પ્રકારે એકસપથી -હેને. દુનિયાને સિદ્ધાંતોની બહુ જોષી દ-કાર છે તે તો માત્ર વ્યક્તિ મારેજ દ-કાર નામે છે તે લોકો જે માણસને પચદ દ-કાર છે તેની ગમે તેવી અકલ વગન્ની વાત પણ તે તાજાગયે અને બી-દની ગમે

તેવી ઠાઠી વાત પણ તે લોકો સાંભળશે નહિ. આ વસ્તુનો તમે વિચાર કરજો અને તે પ્રમાણે તમારી વર્તણૂકમાં ઘટતો સુધારોવધારો કરજો. અંતે દરેક વસ્તુ ખરોખર નીવડશે. જો તમારે સત્તા ચલાવવી હોય તો પ્રથમ નોકર ખનો. એજ એની ગુપ્ત ચાવી છે. જો કે તમારા શબ્દો સખ્ત હશે તો પણ જો તમારામાં પ્રેમ હશે તો તે તરી આવશે. ગમે તેવી ભાષામાં પણ માણસનો પ્રેમ ઢાંકયો રહેતો નથી.

મારા પ્રિય લાઈ! રામકૃષ્ણ પરમહંસ સાક્ષાત્ ઈશ્વરનો અવતાર હતા, એમાં મને જરાપણ શંકા નથી; પણ તેમનો ઉપદેશ શો છે તે લોકોને તેમની મેળે શોધી કાઢવા દો. એ વસ્તુ કંઈ એવી નથી, કે જે તમે ખીજાની ઉપર પરાણે લાદી શકો. મારો વાંધો માત્ર આટલોજ છે.

લોકોને પોતાનીજ મેળે પોતાનો અભિપ્રાય બહાર કરવા દો. આપણે શું કરવા બોલવું જોઈએ? પ્રથમ રામકૃષ્ણ પરમહંસનો અભ્યાસ કર્યા વગર વેદ, વેદાંત, ભાગવત અને પુરાણોનું તથ્ય કોઈને ખરોખર સમજવાનું નથી. હિંદુધર્મના વિચારોપર તેમનું જીવન એક મહાન પ્રયત્ન પ્રકાશ નાખવાનું કાર્ય કરે છે. વેદાંત અને તેના આદર્શોપર એ એક જીવંત ટીકાસ્વરૂપે હતા. એકજ જાંઘળીમાં તેમણે હિંદુસ્તાનનું સમસ્ત ધાર્મિક રાષ્ટ્રીય જીવન જીવી બતાવ્યું છે. x x x x x રામકૃષ્ણ પરમહંસ સૌથી છેલ્લા અને સંપૂર્ણ છે. જ્ઞાન, પ્રેમ, ત્યાગ અને સેવાવૃત્તિની એ સાક્ષાત્ મૂર્તિજ હતા. એમની ધરોબરી કરી શકે એવું બીજું કોણ છે? જે કોઈ એમની કદર કરી શકે એમ નથી, તેનો જન્મ ધારણ કરવો વ્યર્થ છે. હું એમનો જીવનનાં જીવનપર્યંત સેવક છું, એજ મારું મહદ્ભાગ્ય છે. તેમનો એક શબ્દ પણ મારે મન વેદ અને વેદાંત કરતાં વધારે મહત્વનો છે. તસ્ય વાસદાસદાસોઽહમ - “અહો! હું તો તેના ચાકરોના ચાકરોનો પણ ચાકર છું.” પણ સંકુચિત અંધશ્રદ્ધા તેમના સિદ્ધાંતોનું ખંડન કરે છે અને તેથીજ મને ગુસ્સો આવે છે. તેમનું નામ ભણે અજ્ઞાનતાના અંધકારમાં ડૂબી જાય, પણ તેના ઉપદેશનાં ફળ આવવા દો. શું તેઓ કીર્તિના ગુલામ હતા? ફેટલાકે માછીઓ અને અભણ માણસો ઇસુને ઈશ્વરતરીકે

માનતા હતા, પણ ભણેલા માણસોએ ઇંસુનો વધ કર્યો. બુદ્ધ ભગવાન તેમના જીવતાં જ કેટલાક વેપારીઓમાં અને ગોવાળોમાં માન પામ્યા હતા, પણ ભગવાન રામકૃષ્ણ તો પોતાના જીવનમાં ઓગણીસમી સદીના અંતમાં યુનિવર્સિટીના સેતાનો અને રાક્ષસોથી પણ ઇશ્વરના અવતારતરીકે મનાયા હતા. પુસ્તકોમાં તેમને માટે (બુદ્ધ, કૃષ્ણ, ઇંસુ વગેરે) માત્ર કોઇક ઠેકાણે થોડું થોડું લખવામાં આવ્યું છે, એક કહેવત છે કે “ડુંગરા ફરથી રળીઆમણા.” પણ અહીં તો એક એવી વ્યક્તિની વાત છે, કે જેની સાથે આપણે રાત અને દિવસ રહ્યા છીએ તોપણ આપણે તેને તે બધી વ્યક્તિઓ (બુદ્ધ, કૃષ્ણ, ઇંસુ વગેરે) કરતાં મહાન ગણીએ છીએ તમે આનો ભેદ સમજી શકો છો ?

માના જીવનનો ગભીર ભાવ તમે હજી સમજી શક્યા નથી—તમારામાંથી કોઈ સમજી શક્યુ નથી; પણ એ સર્વ તમે ધીમે ધીમે સમજી શકશો. શક્તિવગર કદી જગતનો ઉદ્ધાર થયો નથી. જગતમાં સર્વ દેશે કરતાં આપણો દેશ સામાટે વધારેમા વધારે કમતાકાત અને સર્વથી પછાત છે તે તમે સમજી શકો છો ? તેનું કારણ એ છે કે, આપણે શક્તિનો સત્કાર કરતા નથી. ભારતવર્ષમાં એ શક્તિની પાછી સ્થાપના કરવા માટે જ માનો જન્મ થયો છે અને એ શક્તિને મધ્યગિ હુ બનાવ્યા પછી જ ફરીથી જગતમાં એક વાર ગાળી અને મૈત્રેયી અવતરશે પ્રિય બાઈ ! તમે હમણા થોડું-ક સમજી શકો છો, પણ ધીમે ધીમે તમે બધું સમજી શકશો. આથી જ હું પ્રથમ માના મઠની સ્થાપના કરવાની ઇચ્છા ગણું છું. x x x શક્તિની કૃપા વગર જગતમાં કોઈ કાર્ય સંપૂર્ણ થતું નથી અમેરિકા અને યુરોપમાં મે શું જોયું ? શક્તિની પૂજા, સત્તાની પૂજા. જો કે હજી તેઓ માત્ર ભોગવેલવજ વધારવા માટે શક્તિની પૂજા કરે છે આ પગથી તમે ખ્યાલ કરો કે, જો આ શક્તિની પૂજા પવિત્ર ઇચ્છાથી, સાર્વિક ભાવથી અને માતાતરીકે કરવામાં આવે તો તે પ્રમાણે કરનારનું કેટલું કલ્યાણ થઈ શકે એમ છે ! દિવને દિવને વધારે સ્પષ્ટતાથી જોવાની મારી શક્તિ વધતી જાય છે અને મારી અંતર્કર્ષિ પણ વિશાળ બનતી જાય છે. આટલા માટે જ આપણે

માતાને માટે મઠની સ્થાપના પ્રથમ કરવી જોઈએ પ્રથમ માતા અને તેની પુત્રીઓ, અને પછી પિતા અને તેના પુત્રો. તમે માફ આ કહેવું સમજી શકો છો? x x x મારે મનથી તો પિતાની કૃપા કરતાં માતાની કૃપા લાખો દરજ્જે વધારે મહત્વની છે માતાની કૃપા-માતાના આશીર્વાદ મારે મન સર્વોપરિ છે. x x કૃપા કરીને મને માફ કરજો, પણ માતાની વાતમા હું જરાક પક્ષપાતી છું જો માત્ર માતા આજ્ઞા કરે તો તેનાં જૂતાવળો ગમે તે કામ કરવાની તાકાત ધરાવી શકે છે. ભાઈ ! અમેરિકા જતા પહેલાં મેં માતાના આશીર્વાદની યાચના કરી હતી મને તેના આશીર્વાદ મળ્યા અને એકજ સપાટે હું સમુદ્ર તરી ગયો જુઓ, હું અહીં આગળ લય કર ઠંડીમા ઠેકાણે ઠેકાણે વ્યાખ્યાનો આપી ગયો છું અને અનેક અડચણો સામે લડી રહ્યો છું, કે જેથી હું કે ડ ઉધરાવી શકું અને માના મઠની સ્થાપના કરી શકું x x-નો સ્વભાવ ક્ષત્રિયો જેવો ઉગ્ર છે, પણ માના માટે તેના અંતરમાં અદ્ભુત પ્રેમ છે આથી હું તેના અનેક તરંગી ક્ષાટાઓ સહેલાઈથી નિભાવી લઉં છું હમણા તે અદ્ભુત કામ કરી રહ્યો છે હું મારી પોતાની જાતને હમેશા નિશ્ચિત દશામા રાખુ છું, અને તમે પણ મદ્રાસીઓ સાથે સહકાર કરીને ઘણુંજ સારું કાર્ય કર્યું છે. પ્રિય ભાઈ ! તમારા તગ્મથી મને ઘણીજ આશા છે. તમારે સહકારથી કાર્ય કરવાને માટે દરેકને વ્યવસ્થિત કરવા ઘટે છે તમે માના મઠને માટે જમીનનું નક્કી કરશો કે તરતજ હું સીધો હિંદુસ્તાન આવીશ જમીનનો ટુકડો મોટો હોવો જોઈએ. શરૂઆતમા માટીનું ઝુંપડું હશે તોપણ ચાલશે. યોગ્ય સમયે હું એક સુદર મકાન બાધીશ તમે કોઈ વાતે ડરશો નહિ

x

x

x

x

સદા તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૮

નમો ભગવાન્ રામરૂપિણાય !

ગાંધીપુર-માર્ચ ૧૮૯૦

શ્રીયુત મહાશય,

મેં લાઇ છું—ને એક પત્ર લખ્યો છે તેમાં એનો પ્રવાસ બંધ કરવાનું અને એકાદ સ્થાનમાં રિયરે થવાનું મેં તેને જણાવ્યું હતું, અને ટીબેટમાં તેને જે જે સાધુ-ઓની મુલાકાત થઇ હોય તેમના સ્વભાવ, પ્રકૃતિ અને રીતરિવાજો વિષેની હકીકત પણ મને મોકલવાનું મેં જણાવ્યું હતું. તેનો જે જવાબ આવ્યો છે તે હું આ સાથે બીડું છું. ઋષિકેશમાં લાઈ ક—ને વારંવાર તાવના હુમલા થાય છે. અહીં આગળથી મેં તેને તાર કરેલો છે. જો તેના જવાબ-પરથી મને એમ ખબર પડશે કે, તેને મારી જરૂર છે તો હું અહીંથી સીધો ઋષિકેશ જઈશ. ત્યાં નહિ જાઉં તો એકાદ બે દિવસમાં હું તમારા તરફ આવીશ. મહાશય ! આ માયાની જાળને મારી આજીઆજી મને વિંટાતી જોઈને તમે હસશો, અને એમાં શંકા પણ નથી કે, હકીકત પણ તેવીજ છે. પરંતુ સાંકળ તો લોખંડની પણ હોય છે અને સુવર્ણની પણ હોય છે. સુવર્ણની જે સાંકળ છે તેમાંથી ઘણાં સારાં પરિણામ આવે છે અને એ પરિણામ જ્યારે પૂરેપૂરાં આવી જાય છે ત્યારે એ સાંકળ આપોઆપ ખરી પડે છે. મારા ગુરુદેવના શિષ્યો જે મારે મનથી તેમના પુત્રો બરાબર છે એમની સેવા કરવી એજ એક મારો આદર્શ છે; અને જે મારે કોઈ પણ દુરન્ન બળવવાની હોય તો તે આ એકજ છે, એમ મને લાગે છે. કદાચ હું લાઈ ક—ને અલ્હાબાદ અથવા એવા કોઈ બીજા સ્થળમાં જ્યાં સગવડતા હશે ત્યાં મોકલીશ. મારા સેંકડો ગુન્હાઓ હું તમારા ચરણમાં રાખી દઉં છું. “હું તો તમારા પુત્ર સમાન છું, માટે હું કે જેણે તમારું ચરણ ગ્રહ્યું છે તેની તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરો.”

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૯

બરાહનગર, તા. ૧૦ મી મે, ૧૮૬૦

X X X X

આ ઠેકાણે હાલમાં ચમરાજ ઘણા બંધુઓ અને આત્માઓનો લોગ લે છે તેથી કરી માફ મન બહુ વ્યગ્ર છે. પાછળથી મારે કોઈ કાગળપત્ર આપ્યો નહિ હોય, એમ લાગે છે. શ્રી વિશ્વનાથ ઠાણુ બાણે ક્યારે અને કેવી રીતે મને વિશ્રાંતિ આપશે તેની મને સમજ પડતી નથી. ગરમી જરા ઓછી થતાંજ હું અહીંથી પલાયન કરવાનો છું, પણ ક્યાં જઈશ તે હું પોતેજ બરાબર જાણતો નથી. આપ મારે માટે શ્રીવિશ્વનાથની પ્રાર્થના કરજો કે, મને તે પૂરતું બળ આપે. આપ પોતે ભક્ત છો, તેથી “મવ્ ભક્તાનાં યે ભક્તાસ્તે મે ભક્તતમા મત્તાઃ” (મારા ભક્તોના જે ભક્તો છે તે મારા સૌથી ઉત્તમ ભક્તો છે) એ ભગવદ્વાક્યનું સ્મરણ કરીનેજ હું આપને આ વિનંતિ કરું છું.

પત્રાંક ૨૦

બાગબજાર, કલકત્તા, તા. ૨૬ મી મે, ૧૮૬૦

બહુ વિપદ્ધટનાથી ઘેરાઈ તથા મનની ઠામાઠાળ સ્થિતિમાં હું આપને આ પત્ર લખું છું; શ્રીવિશ્વનાથની પ્રાર્થનાપૂર્વક એની સુક્તિયુક્તતા તથા સંભવાસંભવતાનો વિચાર કરીને પ્રત્યુત્તર આપી કૃતાર્થ કરશો.

૧-પ્રથમજ મેં આપને કહી દીધું છે કે, હું શ્રીરામ-કૃષ્ણનો ગુલામ છું, તુલસી અને તલસમેત આ દેહ એમને ચરણે આપ્યો છે. એમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન મારાથી કદી પણ થઈ શકે તેમ નથી. એમના જેવા મહાપુરુષને પણ જો આળીસ વરસના કઠોર ત્યાગ, વેરાગ્ય, પવિત્રતા અને કઠોરતમ સાધનાઓ કર્યા પછી તથા અલૌકિક જ્ઞાન, ભક્તિ, પ્રેમ અને વિભૂતિઓથી વિભૂષિત થયા પછી અકૃતાર્થ સ્થિતિમાં શરીર છોડવું પડ્યું હોય તો પછી અમારા જેવા માટે તો આશાજ ક્યાં ? અમારે ભરોસો કોનો કરવો ? તેથીજ તો મારે એમના વાક્યને આત્મવાક્ય લેખી ભરોસો કરવો પડે છે.

૨-તેઓશ્રીનું મને એ ફરમાન છે કે, તેમના હસ્તક

સ્થપાયલા આ ત્યાગી મંડળીનું દાસત્વ મારે કરવું; તેથી ગમે તે થાઓ પણ એમાં મારે ખંતપૂર્વક મંડયા રહેવું જ જોઈએ. પછી એમ કરતાં ભલે સ્વર્ગ આવે, નરક આવે યા મુક્તિ આવે તેની મને પરવા નથી—ગમે તે સ્થિતિને હું સહર્ષ સ્વીકાર કરી લઉંશ.

૩-તેઓશ્રીનો આદેશ એવો છે કે, તેઓશ્રીના ત્યાગી સેવકાએ એકત્રિત રહેવું; અને તે માટેની જવાબદારી મારે માથે મુકાઈ છે. અલગત, કદી કદી કોઈ અહીંતહીં જાય તે જુદી વાત છે, પણ તે થોડા સમયના પ્રવાસરૂપે જ હોવું જોઈએ. તેઓશ્રીનો પોતાનો મત એવો હતો કે, એક જીવન મુક્તનેજ એવી રીતે અહીંથી તહીં વિચરના રહેવાનું કહે. એવી જીવનમુક્તાવસ્થા જ્યાંસુધી પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંસુધી તો એક ઠેકાણે બેસીને સાધનામાંજ નિમગ્ન રહેવું ઉચિત છે. અહંમમભાવો નહ થઈ ગયા પછી જેને જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય તે પ્રમાણે ભલે તે વર્તે, પરંતુ ત્યાંસુધી તો પ્રવૃત્ત સાધકને માટે સતત જમણ અનિવૃત્તનક છે.

૪-તેથી ઉક્ત આદેશ અનુસાર તેઓશ્રીની સંન્યાસી-મંડળી બરાહનગરમાં એક જીર્ણ મકાનમાં એકત્રિત થયેલી છે અને સુરેશચંદ્ર મિત્ર તથા બલરામ બસુ નામના તેઓશ્રીના બે ગૃહસ્થ શિષ્યો તે સઘળાના જોજનપાણીની તથા મકાન-ભાડાની વ્યવસ્થા કરે છે.

૫-વિવિધ કારણોને લઈને ભગવાન રામકૃષ્ણના શરીરને અમિહાહ કરવામા આવ્યો હતો. એ કામ બહુ નિંદ્ય થઈ ગયું એમાં તો સંદેહ નહિ. અત્યારે તેમનાં બસ્માવશેષ-અસ્થિ જે સાચવી ગળેલાં છે તેને ગંગાતીરે કોઈ સ્થાનમાં સમાધિ આપી શકાય તો ઉપરના મહાપાપમાંથી કંઈક છૂટીએ એમ મને લાગે છે. એ બસ્માવશેષ તથા તેઓશ્રીની ગોદી (આસન) અને પ્રતિદૃતિ(છબી)ની અમારા મકામાં રાજ યથાનિયમ પૂજા થાય છે અને અમારો એક બ્રાહ્મણ-કુલોત્પન્ન ગુરુમાર્ઘ એ કામમાં ગતદિવસ રોકાયેલો રહે છે, એ તો આપને વિદિતજ છે. એ પૂજનો ખર્ચભાર પણ સદરહુ બે મહાત્માઓજ ઉપાડી લે છે.

૬-જેના જન્મથી આપણી બંગલતિ અને બંગભૂમિ

પવિત્ર થઈ છે; જેનું અવતરણું પાશ્ચાત્ય વાદ્ધટાથી મોહિત થયેલા ભારતવાસીઓના પુનરુદ્ધાર માટેજ થયું હતું; જેણે તે હેતુ માટે આવશ્યક ત્યાગીમંડળી મોટે ભાગે વિશ્વવિદ્યાલયના શિષ્યમંડળ(યુનિવર્સિટી-મેન)માંથીજ સંપાદન કરી છે; તેવા એ મહાપુરુષનું કોઈ સ્મરણચિહ્ન આ બંગ-ભૂમિમાં-તેઓશ્રીની પોતાની સાધનભૂમિમાંજ અદ્યાપિપર્યંત ઉભું ન થાય, એના કરતાં આદેષાર્હ અને શરમાવનારી વાત બીજી શી હોઈ શકે ?

૭-પૂર્વોક્ત એ મહાત્માઓની પ્રબળ ઇચ્છા હતી કે, ગંગાતીરે એક જમીન વેચાતી લઈને તેમાં એઓશ્રીનાં અસ્થિ પધરાવી તેના પર સમાધિ ખાંધવી તથા તેઓશ્રીનો શિષ્યમુદાય પણ તેજ ઠેકાણે નિવાસ કરી રહે. સુરેશ-બાબુએ તો એ કામ માટે રૂ. ૧૦૦૦) ની દેણગી પણ કરી હતી અને વળી વધુ આપવાનું અલિવચન આપ્યું હતું; પરંતુ ઇશ્વરની ગૂઢ ઇચ્છાનુસાર ગઈ રાત્રેજ એમણે ઇંડલોકનો ત્યાગ કર્યો છે. બલરામ બાબુના માઠા સમાચાર તો આપને અત્યાર અગાઉ મળી ચૂક્યા છે.

૮-અત્યારે હવે તેઓશ્રીના શિષ્યોએ તેઓશ્રીની ગાદી તથા અસ્થિ અવશેષ લઈને ક્યાં જવું, એની કંઈજ સ્થિરતા નથી. બંગદેશના લોકો વાતો તો મોટી મોટી કરે છે, પણ કાર્યમાં મીંદુર હોય છે તે તો આપને ખબરજ છે. શિષ્યો બધા સંન્યાસી છે. તેઓ અત્યારે પણ ગમે ત્યાં જવાને તૈયાર છે; પરંતુ તેમનો આ દાસ અત્યારે મર્માન્તક વેદના અનુભવે છે અને લગવાન શ્રીરામકૃષ્ણનાં અસ્થિને ભૂમિદાહ કરવા કાંજે એક સ્થાન પણ મળતું નથી, એના વિચારમાત્રથી હૃદય વિદીર્ણ થઈ જાય છે.

૯-હજાર રૂપરડીમાં કલકત્તાની નજદીકમાં જમીનની પ્રાપ્તિ અને મંદિર થવું અસંભવિત છે. ઓછામાં ઓછા પાંચ-સાત હજાર વગર એવી કોઈ જમીનજ મળે તેમ નથી.

૧૦-આપ અત્યારે શ્રીરામકૃષ્ણના શિષ્યોના એકમાત્ર સાચા મિત્ર તથા આશ્રયસ્થાન છો. વાયવ્ય પ્રાંતમાં આપનાં માનમેલો તથા ઓળખાણ-પિછાન પણ જોઈએ તેવાં છે; તેથી હું આપને પ્રાર્થના કરું છું કે, જો આપની ઇચ્છામાં

આવે તો ઉપા પ્રદેશમાના આપના ઓળખીતા ધાર્મિક ધન
વાનોમાથી ઉઘરાણુ કરી આ કાર્યને મદદ કરવી આપશ્રીને
ઉચિત છે કે નહિ તેનો વિચાર કરી જોયો જગવાન રામ
કૃષ્ણની સમાધિ તથા તેઓશ્રીના શિષ્યોનુ આધ્યયન
ગંગાતીરપર જગદેશમાજ કોઈ ઠેકાણે થાય એ આપશ્રીના
પુખ્ત વિચારને સર્વથા ઉચિત ભાસતું હોય તો આપશ્રીની
અનુમતિ મળતાજ હું આપ સમક્ષ આવી હાજર થઈશ
અને એ કાર્યને કાજે, મારા પ્રભુને કાજે તથા પ્રભુજીના
સત્તાનોને કાજે યેઃ યેઃ ફરી ભીષ્ માગવામા પણ હું
જરાકે લજવાઇશ નહિ વિશેષ વિચાર તથા શ્રીવિશ્વનાથની
પ્રાર્થનાપૂર્વક આ વાતપર આપ આપનુ સઘળુ ધ્યાન આપશે
મારા અભિપ્રાયમા તો જો આ અતિ અકષ્ટ, વિદ્વાન,
સત્કલોદભૂત તંત્રુ સન્યાસીગણુ સ્થાન તથા સહાયના અભાવે
શ્રીરામકૃષ્ણનો આદર્શભાવ સિદ્ધ ન કરી શકે તો તે આપણા
દેશના દુર્ભાગ્યજ સમજવા

૧૧-જો એમ કહો કે “તમે સન્યાસી લોક છો, તમારે
વળી આ મકળ વાસના કેવી ?” તો હું કહીશ કે, હું શ્રીરામ
કૃષ્ણનો દાસ છું-તેઓશ્રીનુ નામ તેઓશ્રીની જન્મ તેમજ
સાધનભૂમિમા દૃઢપ્રતિષ્ઠિત કરવા કાજે તથા તેઓશ્રીના
શિષ્યગણના માધનમા અણુમાત્ર સહાયતા કરવા કાજે જો
મારે ચોરી કે ‘ઠેકાઈટી’ કરવી પડે તો તેમ કરવાને પણ હું
રાજી છું આપશ્રીને હું પરમ આત્મીયતરીકે સમજી છું,
આપને સઘળુજ કહીશ એટલા માટેજ હું ફરી કવકતા
માળ્યો છું આપને મેં આવતા પહેલા સઘળુ કહેલુ જ
છે, જેમ ધ્યાનમા આવે તેમ કરશે

૧૨-દક્ષીણની ખાતર જો આપ એમ કહો કે, કાગી
આદિ સ્થાનમા આવવુ વધારે સગવડભર્યું થઈ પડ્યો તો
તેના જવાબમા હું આપને જણાવીજ ગયો છું કે, તેઓશ્રી
ની જન્મભૂમિમા, તેઓશ્રીની સાધનભૂમિમા જો સમાધિ
નહિ થાય તો તે કેવા પન્તિાપની વાત કહેવાયો જગ
ભૂમિની અવસ્થા બહુજ શોચનીય છે ત્યગ દોને કહે છે,
એનુ તો એ દેશના લોકોને સ્વપ્નુ પણ નથી કેવળ ભોગ
વિલાસ, ઇદ્રિયપરતા અને સ્વાર્થપરાયણતાજ એ દેશનાં

અસ્થિમન્ન કોરી રહી છે લગવાન આ દેશમા વેગવ્ય તથા અસસારિત્વનુ પ્રેરણુ કરે। અહીના લોકમા કઈજ માલ નથી વાયવ્યપ્રાતવાસીઓમા, વિશેષે કરીને ધનિક વર્ગમા આવા કાર્ય માટે અત્યંત ઉત્સાહ છે એવો મને લાગેસો છે એવો જાણે તે ઉત્તર આપશે।

- x

X

✕

x

पत्रांक २१

भागभंडार-केलकत्ता, ता ६ जुलाई १८८०

x

x

✕

✕

ગ— તો મને હજી પહેલાના જેવો જ ઢગઘડા વિનાનો લાગે છે એનામા કંઈ ફેરફાર થયો નથી, સિવાય કે દેશાટણના યોગે એની મસ્તી અને ઉછૂળલતા કમી થઈ છે અને આપણે માટે તેમજ શુરુદેવમાટે તેનો પ્રેમ વધ્યો છે તે ધીટ છે, બહાદૂર છે, પ્રમાણિક છે અને અડગ પણ છે એને ઉપયોગી નર બનાવવા કાળે ખોટ માત્ર મનોબળાયુક્ત કોઈ માર્ગદર્શકની જ છે એવા કોઈ ઉપદેશકની પ્રતિભા એનાપગ પડતા તે ભકિતભાવપૂર્વક તેને શરણે જવા પ્રેરાશે અને પરિણામે તે એક સગસ નર નીવડશે

X

X

✕

x

હું નથી ધારતો કે, તુ કેલકતા આવવાની ઉતાવળ કરે
રખડવાનું તે પૂરું કર્યું છે જલ્દા તે ઠીક થયું, પરંતુ તારે
કરવાની એક ચીજનો હજી તે પ્રયત્ન સુદ્ધા નથી કર્યો અને
તે એ કે, નિશ્ચયપૂર્વક ધ્યાન ધરવા એસવું જ્ઞાન એવી
વસ્તુ નથી કે તે સહસ્રા પ્રાપ્ત થઈ શકે “ ઉઠ વહાલી દીકરી !
ઉઠ, તારા લક્ષ્મિધિની સઘળી તૈયારી થઈ ગઈ છે અને તારી
હાજરીની રાહ જોવાય છે” એમ કહી નિદ્રાવશ થયેલી
કન્યાને એકાએક જાગૃત કરી શકાય છે, તેવી રીતે જ્ઞાનને
જાગૃત કરી શકાતું હોય એમ હું નથી માનતો માત્ર દૃઢ માનવું
છે કે, દોઢ પણ યુગમા ઘણા ઘોડાજ માણસો જ્ઞાનને પામે
છે અને તેથી આપણે ઠેક મગ્નપર્યાંત મથ્યા કેવું જોઈએ-
એને માટેનો યત્ન સતત ચાલુજ રાખવો જોઈએ એ મારી
જૂની પુરાણી રીત છે, સમજ્યા ? આધુનિક સંન્યાસીજ્ઞાનના

તત વિષે તો હું બહુ સારી રીતે જાણું છું. શાન્તિ અને સામર્થ્ય તમને મળે એવી મરી આશિષ છે

x

x

x

x

આદ્યમોક્ષનાં હવાપાણી તમને કેવાં લાગે છે ? સ-એ અગર તારે કોઈએ અને આવવાની જરૂર નથી. ઘણા માણસો એ એકંદ્ર રહેવામાં ક્ષયદો શો ? આત્માનું કલ્યાણ ન કરાય તો પછી શા કામનું ? અહીં તહીં બટકયા કરવાની મૂર્ખાઈ મા કરશે-તે બધું ઠીક છે, પણ વીર બનેા.

निर्मलमोक्षा जितसंगदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्त कामाः ।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमृताः पदमव्ययं तत् ॥

(ગીતા અ. ૧૫, શ્લો. ૫)

‘ અહંકાર અને મોહથી રહિત, સંગદોષને છૂતનારા, પરમાત્માના સ્વરૂપને વિચાર કરવામાં સદા તલ્લીન રહેનારા તથા કામનાઓ જેમની અત્યંત નિવૃત્ત થઈ ગઈ છે અને સુખદુઃખનાં જોડકાથી જેઓ બિલકુલ મુક્ત થયેલા છે એવા મુક્ત જનો-જ તે અવિનાશી પરમપદને પામે છે ’

અગ્નિમા ભૂસ્કો મારવાનું તમને કોણ કહે છે ? સાધના ને માટે હિમાલય જો તમને અતુરજી ન જણાય તો પછી ખીજે ક્યાંક જાઓ ઉપરાધાપરી આટલા બધા પ્રયત્નો પૂછવા એ કેવળ દુર્બળ મનનીજ નિશાની છે. હેઠ, ઓ પરાક્રમી પુરુષ ! તું જાત તથા અને ભેરાવર બન ! કામ, કામ, કામ ને બસ કામ કર્યે જાઓ ! મથો, ખૂબ મથો ! બસ, હાલ તો એજ.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૨

અ-જમેર, ૧૪ એપ્રિલ, ૧૮૯૧

x x વિશુદ્ધ અને નિઃસ્વાર્થી બનવાનો યત્ન કરો-
એમાજ બધો ધર્મ સમાયલો છે x x x x

પત્રાંક ૨૩

આળુ, ૩૦ એપ્રિલ ૧૮૯૧

પેલા બ્રાહ્મણ બટુકને ઉપનયન સંસ્કાર આપ્યો ? તમે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરો છો કે ? ક્યાંસુધી આવ્યા ? મને લાગે છે કે, તમોએ પ્રથમ લાગ તો પૂરો કર્યો હશે.... તમારી શિવપૂજામાં તો તમે દક્ષ છો ને ? જો ના હો તો તેમ થવાને પ્રયત્ન કરજો. “પ્રભુ” સામ્રાજ્ય પ્રથમ ખોલો. યાને પ્રભુમય બનો, એટલે બીજું બધુંજ તમોને આવી મળશે.” ઈશ્વરને અનુસરો અને તમારી સર્વ ઇચ્છાઓ સફળ થશે.....બંને સેનાપતિ સાહેબોને મારાં સ્નેહાભિનંદન કહેશો. તેઓ મોટા હોદ્દાદાર હોવા છતાં મારા જેવા એક અકિંચન ફકીરપ્રતિ બહુ મમતા રાખતા હતા. વત્સો ! ધર્મનું રહસ્ય ખાલી સિદ્ધાંતોમાં નહિ, પણ આચરણમાં રહ્યું છે. ભલા થવું અને ભલાઈ કરવી-એજ ધર્મ-સર્વસ્વ છે. ‘પ્રભુ, પ્રભુ’ એમ આરડયા કરનારો માણસ ખરો ધાર્મિક નથી, પણ જે એ પરમ પિતાની ઇચ્છાનુસાર વર્તે છે તેજ ખરો ધર્મિષ્ઠ છે. મારા અલવરી યુવકો ! તમારી મંડળી બહુ સારી છે અને મને આશો છે, કે ઘણા નજદીકના ભવિષ્યમાં તમારામાંના ઘણા જણ સમાજના શણગારરૂપ અને માતૃભૂમિને આશીર્વાદ સમાન થઈ પડશે. એજ.

તા. ૬. કદાચ કોઈ કોઈ વાર સંસારચક્રના ઉજરડા લાગે તો તેથી ગભરાતા ના; થોડાજ સમયમાં તે ફેરવાઈ જશે અને પછી સઘળાં સારાં વાનાંજ થશે.

પત્રાંક ૨૪

ગુંબઘ તા. ૨૦ મી, સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૨

પ્રિય પંડિતજી મહારાજ,

આપનો પત્ર મને સમયસર મળ્યો છે, મારી લાયકાત વગર મને શા માટે આટલો બધો વખાણવામાં આવે છે તે સમજાતું નથી. પ્રભુ ઈસુએ કહ્યું છે કે “એક સિવાય બીજું કોઈ નિર્દોષ નથી, અને તે ઈશ્વર છે.” બીજા તો

તેને વાપરવાના માત્ર સાધનો (હથિયારો) છે “ઈશ્વરની કીર્તિ” મહાન હોય ” અને જે માણસ તેને યોગ્ય હોય તેને તે મળે, પણ મારા જેવો કે જેનામાં તેને માટે યોગ્યતા નથી તેને તે ઘટતી નથી ચાકરની લાયકાત તો તેના પગાર જેટલી પણ નથી, અને એક ફકીરને તો ખાસ કરીને કોઈ પણ પ્રકારની સ્તુતિ કે માનપર હક્ક નથી, કારણ કે જો તમારો નોકર માત્ર પોતાની ફરજ જ અદા કરે તો શું તમે તેના વખાણ કરશો ?

x x x પડિતજી ! સ— અને મારા પ્રોફેસરે મને સ્નેહપૂર્વક સલાયો છે તે જાદલ તેમનો ઘણોજ આભાર થયો છે

હવે હું તમને કંઈક ખીલુજ કહીશ હિંદુઓના મગજ હમેશા અનુમાન અને કલ્પના કરવામાં પ્રવીણ હોય છે, પણ આ સર્વ કલ્પના અને અનુમાનપરથી કોઈ ખાસ એક સર્વમાન્ય વાત, અથવા પરિણામ, અથવા કારણ તારવી કાઢવામાં પ્રવીણ નથી આપણા સર્વ દર્શનોમાં (તત્ત્વજ્ઞાનમાં) બારીકમાં બારીક અને માથુ પકવી નાખે એવી દલીલો જોવામાં આવે છે આપણે એક સિદ્ધાંત લઈએ છીએ, અને તે ખરો છે એમ માનીએ છીએ પછી તેના પર આપણે દવાયો કર્યા કરીએ છીએ, પણ આ સિદ્ધાંત જેટલો બાહ્યશ (છાકરમત) હોઈ શકે તેટલો હોય છે, છતાં આપણે કદી તેની સત્યતા બાબત વિચાર કરતા નથી તે ખરો છે કે ખોટો છે તેની આપણે તપાસ કરતા નથી આથી આપણી પાસે કોઈ પણ પ્રકારના સ્વતંત્ર વિચારો નથી, અને આટલા મોટાજ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રો કે જે નિરીક્ષણ અને કલ્પના તેમજ અનુમાનને વ્યવહારમાં મૂકવાની શક્તિના ફલરૂપ છે તેનો આપણામાં અભાવ છે આમ હોવાનું કારણ શું ?—તેના કાણો બે છે—આપણા દેશની આબોહવામાં પ્રચલિત ગરમી રહેતી છે આ ગરમીના સગળથી સ્વાભાવિકપણે પ્રવૃત્તિ કરતા આપણને શાંતિ અને ચિંતન વધારે અનુકૂળ અને પ્રિય થઈ પડે છે અને આથી પ્રદાણો ઉપદેશકતરીકે ફરના પ્રવાસ કે ગમુદ્રપર્મટન કરવાનું માથે લેતા ન હતા

x જેમની પાસે તેમણે પાણિનીનું મહાભાષ્ય વાંચ્યું હતું

તે સમયમાં સમુદ્રપર્યટન કરનારા અને લાંબા દૂર દેશના પ્રવાસ કરનારા લોકો હતા. ખરા, પણ આ લોકો તો લગભગ વેપારીવર્ગના હતા. તે સમયે જે લોકોએ ઉપદેશને માત્ર ધંધાતરીકે જ સ્વીકારેલો હતો તેમને વધારે ધન પ્રાપ્ત કરવાની તૃષ્ણા જાગી હોવાથી માનસિક વિકાસ કરવાની તેમની બધી શક્તિ મારી ગઈ હતી. આથી તેમનાં નિરીક્ષણોથી લોકોનાં જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થવાને બદલે તે જ્ઞાન અધોગતિમાં પડ્યું. કારણ કે તેમનાં નિરીક્ષણો (અવલોકનો) ખરાબ હતાં અને તેમની વાતો અતિશયોક્તિ ભરેલી તેમજ કપોલકલ્પિત રીતે મારી મચાડીને જોવી રીતે જોસાડવામાં આવી હતી કે તેના અસલ સ્વરૂપને ઓળખવું જ અશક્ય થઈ પડ્યું.

આ પરથી આપ સમજી શકશો કે, આપણે પ્રવાસ કરવો જોઈએ, આપણે દેશના મુલકોમાં જવું જોઈએ, બીજા દેશોમાં સમાજની વ્યવસ્થા શી રીતે ચાલે છે તે આપણે જોવું જોઈએ; અને જો આપણે એક વાર ટૂંકીથી પ્રજાતરીકે ઉભા થવું હોય તો બીજી પ્રજાઓના મનમાં અત્યારે શું ચાલી રહ્યું છે તે જાણવું જોઈએ અને તે જાણવાને તેમની સાથે આપણે તદ્દત સીધો અને સ્વતંત્ર સંબંધ રાખવો જોઈએ. વળી સર્વથી મહત્ત્વનું તો એ છે કે, આપણે બીજાં લોકો પર ભુલમ કરતાં અટકવું જોઈએ. આપણે કેટલી બધી હાસ્યાસ્પદ દશામાં આવી પડ્યા છીએ! જો કોઈ બંગી અથવા ઢેઠ આપણી પાસે બંગી અથવા ઢેઠતરીકે આવશે, તો જાણે તે કોલેરા કે એરી જંતુ ન હોય તેમ આપણે તેને ધૂતકારી કાઢીશું, પણ એજ લાંગી અથવા ઢેઠ બાપ્ટીસ્ટ (ખ્રિસ્તીધર્મમાં દાખલ થતી વખતે કરવામાં આવતી ક્રિયા) લીધા પછી અને રામલો કે મગનો મટીને મિ. જોન અથવા દાઉદ થયા પછી જો તે કોઈ પણ હિંદુને ત્યાં જાય તો હું નથી ધારતો કે તે તેને ખુરશી નહિ આપે અથવા તેની સાથે હસ્તધૂનન (ગ્રેકહેન્ડ) ન કરવાની હિમંત ધરે. આથી વધારે અધોગતિ હોવી કેવી શક્ય નથી. અને તમે જુઓ તો ખરા! આ પાદરીઓ દક્ષિણમાં શું કરી રહ્યા છે? લાખોની સંખ્યામાં તે હલકી વર્ણના લોકોને વટલાવે છે; અને સમસ્ત હિંદુસ્તાનમાં ધર્માચાર્યોના

જુ-મ નીચે સૌથી વધારે ચગદાયેલા એવા ત્રાવણકોરના રાજ્યમા-કે ત્યાં જમીનનો દરેકે દરેક કટકો બ્રાહ્મણોની માલીકીનો છે, અને સ્ત્રીઓ-અરે! રાજ્યકુટુંબની હોય છતાં પણ બ્રાહ્મણોની આથે તેમની રખાત (રાખેલી સ્ત્રી-ઉપપત્ની) તરીકે રહેવામા માન સમજે છે, તે રાજ્યમા લગભગ ચોથો ભાગ ખ્રિસ્તી બન્યો છે અને તેમા હું તેમને દોષ નથી દેતો. ટેવીડ અને જેસીમા તેમનો ભાગ ક્યા છે? ક્યારે? ક્યારે? ઓ પ્રભુ! મનુષ્ય મનુષ્યનો સાધ જનશે? આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૫

ખેત્રી, તા. ૨૭ મી એપ્રિલ ૧૮૯૩

પ્રિય ડૉક્ટર,

તમારો પત્ર હમણાજ મળ્યો. મારા જેવા નાલાયકને માટે તમારો પ્રેમ જોઈને હું ધણાજ આભારી થયો છું. બિચારા બ-એ પોતાનો પુત્ર ગુમાવ્યો છે તે જાણીને હું બહુજ દિલગીર છું. “પ્રભુએ આપ્યો હતો અને પ્રભુએ લઈ લીધો છે. પ્રભુનું નામ આશિષમય હો.” આપણે તો માત્ર એટલું જ જાણીએ છીએ કે, કેઈ પણ વસ્તુ નાશ પામતી નથી અથવા નાશ પામી શકતી નથી. આપણે માટે માત્ર આધીનતા જ સર્જાયેલી છે-શાત અને અપૂર્ણ આધીનતા જે સરદાર સૈનિકને તોપને મોટે જવાનો ટુંકમ કરે, તોપણ તેને ફરિયાદ ક-વાનો કે એક અક્ષર પણ બબડવાનો અધિકાર નથી, હુક નથી ને દયાળુ પ્રભુ બ-ને તેના હુ ખમા દિવાસો અને શાંતિ આપે, અને મદદ દયાળુ એવી જગજગનીના અતર પ્રત્યે તેને વધારે ને વધારે નજીક લઈ લાય એવી મારી પ્રાર્થના છે.

સમુદ્રના પ્રવાસ માટે તો મેં બધી તૈયારી સુબધથી કરી લીધી છે બી-ને કહેજે કે, જા સાહેબ અથવા માન ગુરભાઈઓ માગ કાર્યમા કદી અડચણ કરેજ નહિ, રાત્ર માહેબનો તો મારાપર અપાર પ્રેમ છે.

સર્વં છટ વસ્તુરિધતિના આપનાર પ્રભુ આપને અહીં આ અને તે પછી પણ સુખી રાખે એવી પ્રાર્થના ક-નાર

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૬

પ્રિય બંધુ,

“માતાના ઉદરમાંથી જેવો નગ્ન આવ્યો છું તેવો નગ્ન ત્યાં જઈશ; ઈશ્વરે આપ્યું અને તેણેજ લઈ લીધું. પ્રભુની મરજી !” આ કથન એક વૃદ્ધ ચાહુદી સંત પુરુષે જ્યારે ભારે વિપત્તિઓ તેના ઉપર આવી પડી ત્યારે કહેલું છે, અને તે સાચુંજ છે. આ કથનમાં જીવનની કસોટી રહેલી છે. પ્રથમ વાવાઝોડું થાય છે ત્યારે સમુદ્રનાં મોજાં જમીન ઉપર ધસી આવે છે; પણ તેના મધ્યમાં તો અનંત શાંતિ, ગંભીરતા અને અપાર આનંદનું સામ્રાજ્ય રહેલું હોય છે. “જેઓ દુઃખ આવી પડતાં રહેન કરે છે તેઓ સુખી છે; કારણ કે તેઓનું સાંત્વન પરમેશ્વર કરે છે.” આ કથનનો હેતુ એ છે કે, આપત્તિની ક્ષણોમાં હૃદય નિરાશ અને શૂન્ય થઈ તૂટી જાય છે. શોક, દુઃખ અને નિરાશાના ભારથી આપું જગત આપણને તણ નિરાધાર મૂકીને ચાલ્યું જતું હોય એવો ભાસ થાય છે. સર્વ સૃષ્ટિ કેવળ દુઃખનો અલેખ કિલ્લો હોય એવું જણાય છે; અને એ વખતેજ આંતરદષ્ટિ ખુલે છે, પ્રકાશ એકાએક જળહળે છે, સ્વપ્નસૃષ્ટિ નાશ પામે છે અને અંતર્મુખતા થતાં પ્રકૃતિના લબ્ય રહસ્યસમીપ આપણે જઈએ છીએ ત્યારેજ—જેમ ભાર ખડું વધવાથી નાનકડાં વહાણો ડબે છે તેમ દુઃખનો ભાર વધે છે; ત્યારેજ અસત્ય કલ્પનાબળ દૂર થઈ જાય છે અને તે બુદ્ધિવાન, બળવાન અને શૂરવીર મનુષ્ય તે અનંત, સર્વદા પરમાનંદમય એવા જીવનને—તે અનંત પરમાત્મા કે જેને જુદા જુદા દેશમાં જુદા જુદા નામથી બોલવામાં અને પૂજવામાં આવે છે તેને પ્રત્યક્ષ જુએ છે. * અને ત્યારેજ જે બેડીઓ દુઃખના ઘરરૂપ દેહ સાથે બંધાઈ રહેલી હોય છે તે થોડા વખત માટે તૂટે છે, અને પછી બંધનરહિત એવો આત્મા પરમપદને પ્રાપ્ત થાય ત્યાંસુધી ઉંચો ઉંચો ચઢ્યા કરે છે. “તે પ્રદેશમાં દુષ્ટો દુઃખ દઈ શકતા નથી અને થાકી ગયેલાઓ શાંતિ મેળવે છે.” બંધુ ! દિવસ અને રાત પ્રભુપ્રાર્થના છોડીશ નહિ. સદા-

* एकं तत् सत् विप्रा बहुधा वदन्ति । अनुवादः

કાળ તારી ઇચ્છા પ્રમાણે થશે, એવું કદાચ વગર રહીશ નહિ, કારણકે આપણું કર્તવ્ય 'આ જોમ કેમ છે?' એવા એવા પ્રશ્નો કંવાવું નથી, પરંતુ તે કાર્ય કરવાનું અને તેમાં પ્રાણ દેવાનું છે—અર્થાત્ આપણું કર્તવ્ય તો દેહ રહો કે બાળો, પણ પ્રભુપ્રત્યે દૃઢ ભાવ રાખી કાર્ય કરવામાં છે.

ઓ પ્રભુ! તારા નામને ધન્ય છે, અને તારીજ ઇચ્છા સઘળે પ્રવર્તે પ્રભુ! અમે બાળીએ છીએ કે, અમારે શનિ થવાનું છે પ્રભુ! અમે સમજીએ છીએ કે, જગદબાનોજ હાથ અમાના પર છાપ મારે છે, અને "આત્મા તો બળવાન છે, પણ દેહ નિર્બળ છે પ્રેમજનક પ્રભુ! જે શાંતિની ઉદા સીનતા તું શીખવે છે તેની સામે હૃદયમાં વ્યાપી રહેલું દુઃખ મુક્ત કરે છે ઓ પ્રભુ! તું કે જેણે તારા બધા પરિવારને શાંતચિત્તે તારી નજર સામે તારા પામતાં ભોલા છે તેવું બળ અમને આપ પ્રભુ! આવ, તેજ મહાન શિક્ષક થઈને શીખવ્યું છે કે, સિપાઈએ એક પણ ફક્કડાટ વગર હુકમ માન્ય કરવો જોઈએ પ્રભુ! આવ, અશ્વિનના સારથિ! આવ અને જેમ તે તેને શીખવ્યું હતું તેમ મને પણ શીખવ કે 'મય્યેય મન આધત્ત્વ મયિ પુદ્ધિ નિવેશય।' એટલે કે તારામાં સર્વસ્વ અર્પણ કરવું એજ આ જીવનને ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ઉદ્દેશ છે, કે જેથી કરીને પ્રાચીન સતોની પેઠે હું પણ તારામાં દૃઢ ભાવ રાખીને ત્યાગવૃત્તિથી કહું કે ॐ ધીરૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ।

ઈશ્વર આપને શાંતિ આપે એવી પ્રાર્થના કરનાર
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૭

પ્રિય એક—

x x મારે તમારે માટે માત્ર એકજ શબ્દ કહેવાનો છે તમે એ સતત સ્મરણમાં રાખજો કે, કદાચ હું તમને ફરીથી ન પણ મળી શકું નીતિમાન થજો, બહાદુર થજો, સદા આનંદી થજો—અણીશુદ્ધ ચાત્રિવાન, મનુષ્યો પૈકી ધર્મના સિદ્ધાંતો માટે નમ્રમી માર્ગમારી કર્યો નહિ કાયર માણસોજ પાપ કરે છે, બહાદુરો કદી પાપ કે તા નથી, અરે!

મનથી પણ પાપ કરતા નથી દરેક માણસને, મિત્રને કે દુશ્મનને-દરેકને આહવાનો પ્રયત્ન કરજો તમે મરદ બનજો અને જે તમારી સલાહ નીચે છે એટલે કે આગ-, કે- અને આઈ- એમને મરદ બનાવજો તેમને ચારિત્રવાન અને દયાવાન બનાવજો મારા બાળકો! તમારે માટે કોઈ પણ ધર્મની આવશ્યકતા નથી માત્ર નીતિ અને શૌર્ય! કાયરતા ન જોઈએ, પાપ ન જોઈએ, કસુર ન જોઈએ, કમતાકાત ન જોઈએ અને બાકીની દરેક વસ્તુ આપોઆપ તમારે માટે ચાલી આવશે x x આર-ને કદી તમારી સાથે નાટકશાળામાં અથવા એવા બીજા- માણસોને નિર્બળ બનાવી દે એવા-સ્થાનોમા લઈ જશો નહિ અથવા એકલા જવાની પણ તેને રજા આપશો નહિ

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૮

પ્રિય આર-, કે- અને આઈ-

મારા બાળકો! તમે યાદ રાખજો કે, માત્ર નૌમર્દો અને કાયરોજ પાપ કરે છે અને તે છુપાવાને જુદું બોલે છે બહાદુર માણસો હંમેશા ચારિત્રવાન હોય છે. ચારિત્રવાન થવાનો પ્રયત્ન કરજો, બહાદુર થવાનો પ્રયત્ન કરજો, અને દયાળુ થવાનો પ્રયત્ન કરજો

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૨૯

ચોકોહામા તા ૧૦ મી જુલાઈ ૧૮૯૩

પ્રિય એ-, બી-, જી- અને મારા સર્વ મદ્રાસી મિત્રો,

મારી અહીંની હિલચાલના સમાચાર હંમેશા આપને ન આપવા માટે આપ મને ક્ષમા કરશો અહીંઆ દરેક માણસ હંમેશા કંઈક ને કંઈક કામમા ગુથાયેલો હોય છેજ અને ખાસ કરીને મારા જેવા માટે કે જેને પોતાની સાથે સામાન શી રીતે રાખવો અને તેની સલાહ શી રીતે લેવી તે વાતનું જરાપણ જ્ઞાન નથી મારી શક્તિનો મોટો ભાગ તો એમાજ ખર્ચાઈ જાય છે ખર્ચખર્ચ, આ માથાકૂટ ઘણીજ જગરી છે મુજબથી અમે કોલબો બદરે આવી પહોંચ્યા છીએ

લગભગ આખો દિવસ અમારી સ્ટીમર બંદરમાં જ પડી ગઈ, આ વક્રનો લાલ લઈને અમે સ્ટીમરમાંથી ઉતરીને શહેર ભેળવે માટે ગયા. ગાડીમાં બેસીને ગલીમાં અને રસ્તાઓમાં અમે ફર્યા, પણ મને તેમાંથી માત્ર એક જ વસ્તુ યાદ રહી અને તે એક મંદિર છે, જેની અંદર નિર્વાણસમયની આરામ લેવી સ્થિતિમાં લગવાન છુદ્દની એક પ્રચંડ મૂર્તિ હતી. x x x

બીજો સુકામ અમે પીનાંગ કયો. સમુદ્રકાંઠે મલાયા દ્વીપકલ્પની મધ્યમાં એ શહેર આવેલું છે. મલાયાના સર્વ રહેવાસીઓ મુસલમાન છે. આ લોકો પ્રાચીન સમયમાં ચાંચીઆ (દરિયામાં લૂંટનાર) તરીકે ઘણા પ્રસિદ્ધ હતા, અને દરેક વેપરીને તે જમ જેવા લાગતા હતા; પણ આ જમાનામાં કુંડરો (લઠાયક આગગ્રોટો) અને તોપોની શોધખોળ થવાથી તેમને નિરુપદ્રવી થયા. શોધવાની જરૂર પડી છે. પીનાંગથી સિંગાપોર જતાં રસ્તામાં સુમાત્રાના પર્વતોનાં ઉંચાં શિખરો અમારા ભેલામાં આવ્યાં. કેટલેકે અમને કેટલાંક સ્થળો બતાવ્યાં, કે જે સ્થળો ચાંચીઆઓને પ્રિય હતાં અને જ્યાં આગળ તે લોકો સંતાઈ રહેતા હતા. સિંગાપોર રોઈટસ મેટલમેન્ટની રાજ્યધાનીનું મુખ્ય શહેર છે.

સિંગાપોરમાં એક સુંદર બોટાનિકલ ગાર્ડન (વનસ્પતિ સંગ્રહાલય) છે. તેની અંદર કેટલાંક ઘણાં જ સુંદર તાલવૃક્ષો આવેલાં છે. ‘પ્રવાસીના તાડ’ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયેલા સુંદર પંખા જેવા તાડ અહીં પુષ્કળ ઉગે છે. બ્રેટફીટ નામનાં વૃક્ષો તો ઠેરઠેર માલુમ પડે છે. જે પ્રમાણે મદ્રાસમાં કેરીઓ પુષ્કળ મળે છે, તે પ્રમાણે અહીંનાં મુપ્રસિદ્ધ મેંગોરટીન નામનાં પુષ્કળ વૃક્ષ ઉગે છે, પણ કેરીની મજા તો જુદી જ છે. રેખાની આટલી નજીક છતાં અહીંના લોકો મદ્રાસના લોકો કરતાં અડધા પણ સ્થાન વલુના નથી. સિંગાપોરમાં એક સુંદર સંગ્રહસ્થાન પણ આવેલું છે.

આ પછી હોંગકોંગ શહેર આવે છે. અહીં આવે છે ત્યારે ચીનમાં આવ્યા હો એમ તમને તન્તજ લાગે છે. અહીંનાં ચીનનું મહત્ત્વ સર્વોપરિ છે. દરેક મચ્છરી, દરેક વ્યાપાર તેમનાજ હાથમાં હોય એમ દેખાય છે. હોંગકોંગ એ આબેહુલ ચીન છે. સ્ટીમરે લંગગ નાખ્યું કે તન્તજ

સેંકડો ચીનાઓ તમને કિનારા પર લઈ જવાને પોતાની હોડીઓ લઈને તમારી આસપાસ ફરી વળે છે. આ હોડીઓને બબ્બે સુકાન હોવાથી તેનો દેખાવ વિચિત્ર લાગે છે. આ હોડીવાળો પોતાના કુટુંબ સાથે હોડીમાં જ રહે છે. સુકાન પર લગભગ ઘરઘણિયાણી જ હુમ્મેશાં બેસે છે. એક સુકાન તે હાથવડે ચલાવે છે અને બીજું સુકાન પગવડે ચલાવે છે, અને સોમાં નબ્બાણું ટકા તો આ સ્ત્રીની પીઠ પર ઝોળીમાં લટકાવેલું એક નાનું બાળક તમારા જોવામાં આવશે. અને તે એવી રીતે લટકાવવામાં આવે છે, કે જેથી એ નાના ચીનાઈ બાળુના હાથપગ છૂટા રહે છે. જ્યારે તે સ્ત્રી સુકાન ચલાવતી હોય, અથવા કોઈ ભારે વજનની વસ્તુઓ ખસેડતી હોય, અથવા એક હોડીમાંથી બીજી હોડીમાં નવાઈ-ભરી સફાઈથી ફેદી જતી હોય છે, ત્યારે પેલો નાનો લિહંગચંગ (બાળક) મજેથી માતાની પીઠપર પડ્યો પડ્યો પોતાના નાના હાથપગ આમતેમ હલાવ્યા કરે છે. એ દૃશ્ય જોઈને આપણને ઘડીક વિચિત્ર આનંદ થાય છે. ત્યાં સ્ટીમ લાંચ (વરાળથી ચાલતી હોડી) અને હોડીઓની એટલી તો ધમાલ હોય છે કે દરેક પળે આ નાના લિહંગચંગનું માથું અને તેની લાંબી ચોટલી બધાંની કચ્ચુંબર થઈ જવાનો સંભવ હોય છે; પણ આ વાતની તેને જરા પણ દરકાર નથી. આ ધાંધલવાળી જીંદગીની તેને જરાય પરવા હોય એમ લાગતું નથી. ઘણીજ ઉઘોગી એવી તેની માતા થોડા થોડા સમયને અંતરે જે ચોખ્ખાની રોટલી તેને આપે છે, તે શાંતિથી ખાતો ખાતો મોજથી નાનો લિહંગચંગ પડ્યો રહે છે. ચીનાઈ બાળકો પૂરેપૂરાં ફિલ્સૂફ (તત્ત્વજ્ઞાની) હોય છે અને એટલી નાની ઉંમરે તેઓ શાંતિથી કામે વળગી જાય છે કે જે ઉંમરે આપણા હિંદનાં બાળકો ભાગ્યે ભાંખોડીએ ચાલતાં હોય છે. આવશ્યકતા કહો કે જરૂરીઆત કહો તેનું તત્ત્વજ્ઞાન તે ઘણીજ સારી રીતે શીખેલાં હોય છે. હિંદીઓ અને ચીનાઓ સુધારામાં જે આટલા બધા પાછળ છે તેનું મુખ્ય કારણ તેમની અત્યંત ગરીબાઈ છે. દરરોજની જરૂરીઆત અને આવશ્યકતાજ પૂરી પાડવી તેમને માટે એટલી મુશ્કેલ હોય છે કે બીજી બાબતોનો વિચાર કરવાની

તેમને કુરસદજ મળતી નથી.

હોંગકોંગ શહેર ઘણું જ સુંદર છે. તે ટેકરીઓને મથાળે અને તેના ઢાળાવપર બાંધવામાં આવેલું છે. હોંગકોંગમાં જેને 'સીટી' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે તેના કરતાં હોંગ-કોંગ 'ટાઉન' તરીકે ઓળખાતો ભાગ વધારે શીતળ છે. અહીં આગળ લગભગ સીધી ઉંચાઈમાં ટેકરીને મથાળે જતી દ્રાચ્ચે છે, જેને વરાળના બળથી તારનાં દોરડાંવડે ઉપર ખેંચવામાં આવે છે.

અમે હોંગકોંગમાં ત્રણ દિવસ રહ્યા, અને પછી કેન્ટોન (કંતાન) શહેર જોવાને ગયા, જે નદીના મુખ તરફ દરિયા-કિનારેથી એંશી માઈલને અંતરે આવેલું છે. અહીં આગળ એટલી બધી ધાંધલ અને ધમાલ હતી કે ન પૂછો વાત ! અસાંખ્ય હોડીઓ લગભગ નદીના પાણીને તો ઢાંકીજ દે છે. આ હોડીઓ કંઈ વેપારને માટેજ હોય છે એમ નથી, પણ આમાંની સેંકડો તો ઘરતરીકે રહેવાના કામમાં આવે છે. તેમાંની કેટલીક તો ઘણીજ સુંદર અને મોટી હોય છે. ખરી રીતે તો, આ બે કે ત્રણ મગલાનાં મકાનોજ હોય છે. તેમની આબુખાબુ એટલા પણ હોય છે અને વચ્ચે રસ્તા પણ બનાવેલા હોય છે. આ બધું જ તરતું હોય છે.

ચીનની સરકારે પરદેશીઓને વસવાને માટે ખાસ જમીન આપેલી છે ત્યાં અમે ઉતર્યા. અમારી ચારે બાજુ નદીને બંને કિનારે માઈલોના માઈલ સુધી કંતાન શહેર વસેલું છે. ઉછળતો, ધૂધવતો, જલે કે માનવસમુદ્ર ન હોય અને તેની આટલી બધી વસ્તી છતાં, આટઆટલો ઉદ્યોગ છતાં તેના જેવું ખીચું ગંદું શહેર એંદીકું નથી. આપણા હિંદુસ્તાનનાં શહેરો ગંદાં હોય છે તેવા અર્થમાં હું અહીંની ગંદકીની વાત કરતો નથી; કારણ કે ચીનની સરકાર કચરાના એક તરણાને પણ નકાસું જવા દેતી નથી. હું જે ગંદકીની વાત કરું છું તે ચીનના વતનીઓની છે. આપણને તો એમજ લાગે કે ચીનાઓએ જલે નાહવાના સોગન ખાધા છે. દરેક મકાનનો દુકાનતરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, અને રહેવાના કામ માટે તો છેક ઉપરનો માળજ વપરાય છે. રસ્તાઓ ઘણાજ સાંકડા હોય છે, તે એટલે સુધી કે રસ્તે

ચાલતાં બન્ને તરફની દુકાનોને તમારાથી અડી જવાય છે. હથ ડગલાં ચાલે કે માંસ વેચનારની દુકાન તો હોયજ. તેમાં કેટલીક દુકાનો એવી પણ હોય છે, કે જ્યાં ફૂતરાનું અને બિલાડાનું માંસ વેચાય છે. અલબત્ત, આ ફૂતરાનું અને બિલાડાનું માંસ તદ્દન ગરીબવર્ગનાજ લોકો ખાય છે. .

ચીનાની સ્ત્રીઓ કદી બહાર જોવામાં આવતી નથી. ઉત્તરદિગ્દશ્ચાનના લોકો પ્રમાણે તેમનામાં પણ સખ્ત રીતે પડદો પાળવાનો રિવાજ છે. માત્ર મજૂરવર્ગની સ્ત્રીઓજ બહાર જોવામાં આવે છે. આ લોકોમાં ઘણીક વારે આપણને આપણાં નાનાં બાળકોના પગ કરતાં પણ નાના પગવાળી સ્ત્રીઓ જોવામાં આવે છે. આટલા નાના પગ હોવાથી તેમને ચાલતાં પણ ક્ષતિ નથી, અને તે ચાલે છે એમ પણ કહેવાય નહિ. તે તો માત્ર ફૂંદે છે એમજ કહેવાય.

હું ચીનાઓનાં કેટલાંક મંદિર જોવાને ગયો હતો. કેન્ટોનમાં જે મોટામાં મોટું મંદિર છે તે ચીનનો બાદશાહ જેણે પોતાના પાંચસો અનુયાયી સાથે પ્રથમ ખોદધર્મની દીક્ષા લીધી તેના સ્મરણાર્થે બાંધવામાં આવ્યું છે. અલબત્ત, મધ્યમાં છુદ્ડ લગવાનની મૂર્તિ રાખવામાં આવી છે, બીજે નંબરે એનાથી નીચે બાદશાહની મૂર્તિ બેસાડવામાં આવી છે, અને તેમની બન્ને બાજુ તેના અનુયાયીઓની હાર બેસાડવામાં આવી છે. આ બધી મૂર્તિઓ લોકલમાંથી સુંદર રીતે કાતરી કાઢેલી છે.

કેન્ટોનથી અમે પાછા હોંગકોંગ આવ્યા અને ત્યાંથી બંધાવે આવ્યા. પ્રથમ અમે નાગાસાકી આગળ લંગર કર્યું. અમે માત્ર ચોરાકજ કલાકને માટે ત્યાં ઉતર્યા હતા અને ગાદીમાં બેસીને શહેરમાં ફરી આવ્યા. કેટલો બધો ફરક ! તપાનીસ પ્રબ્ધ દુનિયામાં સૌ કરતાં વધારે સ્વચ્છ પ્રબ્ધ છે. ફરક વસ્તુ સ્વચ્છ અને સુંદર હોય છે. તેમના રસ્તા લગભગ બધાજ પહોળા, સ્વચ્છ, સીધા અને ફરસબંધીવાળા હોય છે. તેમનાં નાનાં મકાનો રમકડાં જેવાં સુંદર લાગે છે. ફરક શહેર અને જામઠાની પાછળ પાછળ નામના વૃક્ષથી ઢંકાયેલી ટેકરીઓ આવી રહી હોય છે અને તેથી સુંદરતામાં ઓર વધારો થાય છે. તેમનાં ઠીજણાં શરીર, સુંદર ચામડી, વિચિત્ર

પહેરવેશ, તેમની ચાલવાની ઢબ, બોલવાની કળા અને હાવભાવ, એ બધું જ વિચિત્ર હોય છે જાપાન એ સુદર રમ્ય ચિત્રને યોગ્ય ભૂમિ છે લગભગ દરેક મકાનની પાછળ બગીચો હોય છે તેમા જાપાનીસ ફેશન પ્રમાણે નાના નાના છોડવા સુદર રીતે ઉગાડેલા હોય છે નાના નાના ફૂલના ક્યારાઓ, બનાવટી ંહેળાઓ અને તે પર પરચરના નાના નાના સુદર પૂલો આવેલા હોય છે

નાગાસાકીથી હું કોબી આંચો, અને સ્ટીમર છોડી દઇને જાપાનનો અદરનો પ્રદેશ જોવાના હેતુથી હું જમીન માર્ગે (ખુશકી) ચોકોહામા આંચો દેશના અદરના ભાગમા આવેલા એમના ત્રણે મોટાં શહેર મે જોયા ઓસાકા શહેર એ મોટામા મોટું માલ ઉત્પન્ન કરનાર સ્થળ છે તેમા ઘણા કારખાનાં આવેલા છે અને યુગ્મળ માલબને છે, બીજું કિયોટો એ પ્રથમ રાજધાનીનું શહેર હતું અને ત્રીજું ટોકિયો શહેર, જે હાલની રાજધાનીનું શહેર છે ટોકિયો શહેર કલકત્તા થી લગભગ બમણું મોટું છે અને વસ્તી પણ બમણી છે

પાસપોર્ટ (પરવાના) વગર કોઇ પણ પરદેશીને જાપાન ના અદરના પ્રદેશમા જવા દેવામા નથી આવતો.

હાલની વસ્તુચિતિને યહોચી વળવાને માટે જાપાનીસો પૂરેપૂરા જાગ્રત થઈ ગયા છે તેમનું સૈન્ય સંપૂર્ણ તાલીમ બદ્ધ છે આ સૈન્યમા જાપાનીસ ઓફિસરની શોધ પ્રમાણે બનાવવામા આવેલી તોપો રાખવામા આવી છે આ તોપો દુનિયાના બીજા કોઇ પણ દેશની તોપો કરતા ઉતરે એમ નથી પોતાનું નૌકાસૈન્ય પણ આ લોકો વધારતા જાય છે એક જાપાનીસ ઇજનેરે બનાવેલી એક માઇલ લાંબી ટનલ (જમીનની અદર બનાવેલો યુગલો) પણ મે જોઈ

દીવાસળી બનાવવાના કારખાના ખરેખર જોવા લાયક છે પોતાને જોઇતી દરેક વસ્તુ પોતાનાજ દેશમા બનાવવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો છે ચીન અને જાપાન વચ્ચે વ્યવહાર અને વ્યાપાર ખેડતી આગબોટોની એક જાપાનીસ કંપની છે, અને તે યોડા વખતમા સુ બઈ અને ચોકોહામા વચ્ચે વ્યાપાર શરૂ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે x

x દરે તે જાપાની આગબોટો દુનિયાની સફર કરે છે

મેં પુષ્કળ મંદિરો જોયાં. લગભગ દરેક મંદિરમાં
ઠેકલાક સંસ્કૃત શ્લોકો પ્રાચીન ખંગાળી લિપિમાં લખેલા
જોવામાં આવે છે. અહીં આગળ માત્ર થોડાક સાધુઓજ
સંસ્કૃત જાણે છે; પણ તે ધણાજ બુદ્ધિશાળી છે. આ બિહુ-
સાધુઓમાં પણ વર્તમાન યુગના સુધારાએ પ્રવેશ કરેલો છે.
જાપાનના લોકો વિષે મારા મનમાં શું શું છે તે એકે દુકા
પત્રમાં જણાવવાની મારી શક્તિ નથી. માત્ર મારી એવી ઈચ્છા
છે કે, હિંદુસ્તાનના આપણા સંખ્યાબંધ યુવાનોએ દરવર્ષે
જાપાનની મુલાકાત લેવી જોઈએ.

જાપાનીસના મનમાં તો હજી હિંદુસ્તાન સ્વપ્નસ્રષ્ટિ
છે, કે ત્યાં બધું ઉચ્ચ, પવિત્ર અને સૌંદર્યયુક્ત છે. અને
તમે, તમે શું છો?.....જીવનભર બકવાદ કર્યા કરનારાઓ,
મિથ્યાપ્રલાપ કરનારાઓ, તમે શું છો? આવો, અને આ
જાપાનીસ લોકોને જુઓ, અને પછી શરમથી તમારાં મોઢાંને
છુપાવી દો. અરે! તમારી સમસ્ત જાતિજ એટલીઓ (મુસ્ત)
ની બનેલી છે. તમે અહીં આવો તો તમારી જાતિ બ્રહ્મ
ધર્મ જાય; અહા! તમારી પવિત્રતા ચાલી જાય. વહેમ અને
મૂર્ખાઈભરેલી રૂઢિ અને માન્યતાઓનો જોળે માથાપર
રાખીને તમે યુગયુગથી બેસી રહ્યા છે. આ જોળે દરેક પળે
અને દરેક ક્ષણે વધતોજ જાય છે, તેનું તમને જ્ઞાન નથી.
સ્પૃશ્ય અને અસ્પૃશ્ય, ગ્રાહ્ય અને અગ્રાહ્ય બહેરેની
ચર્ચામાં તમે સેંકડો વર્ષ ગુમાવ્યાં છે, અને હજી ગુમાવો
છો. સામાજિક રૂઢિનાં બંધનોએ તમારામાંથી માણસાઈ
નાબુદ કરી છે અને હજી તમને પાયમાલ કરે જાય છે; પણ
તમને અધાઓને તેનું જ્ઞાન નથી. આટલું બધું છતાં તમે
અત્યારે શું છો?.....કોઈ અંગ્રેજનું બનાવેલું પુસ્તક લઈ તેને
જોખતાં જોખતાં નદીકિનારે કે કોલેજના વરંડા પર વ્યાંટા
મારો છો. તમે તે જોખણપટ્ટી કરો છો; કારણ કે ગુલામોના
દેશમાં ઉછરેલા તમે, તે સ્વતંત્ર અંગ્રેજને સમજી શકતા
નથી. પણ તમારે તે સમજવાની ગરજજ ક્યાં છે? તમારી
મહાનમાં મહાન ઈચ્છા તો ફક્ત રૂ. ૩૦)ની નોકરી મેળવ-
વાની હોય છે, અને એથી વધારે ધાય તો વઢીલ જનો.
બસ, તમારી ઈચ્છાની-તમારી મહસ્વાકાંક્ષાની અહીં હદ આવે
1 વિ. ૧૯

છે. તેથી વધારે ઉંચે જોવાની-જવાની તમારા જોવા શુભાભી-ની તાકાત નથી હોતી. અરે! તમારા વિદ્યાર્થીઓની દશા તો જુઓ! બાઈ બી. એ. નો અભ્યાસ કરે છે, શરીર પર લોહીનું ટીપું નથી, આંખો ઉંડી પેસી ગઈ છે, ઘેર પા રંજન છોકરાં અને નમાલી એવી માંદલી સ્ત્રી રોટલાના ટુકડા વાસ્તે ટળવળે છે! આવી તમારા દેશના વિદ્યાર્થીઓની દશા છે. અરે! શું સમુદ્રમાં એટલું પાણી નથી કે તમારાં કાલેજનાં પુસ્તકોને, તમારા યુનિવર્સિટીના ઝંખાઓને, ડીપ્લોમાને અને તમને બધાંને ડૂબાવી શકે? જાઓ, જો એટલું પાણી હોય તો ડૂબી મરો.

આવો, મિત્રો! એક વાર મરદ બનો. તમારી ઉત્પત્તિ-માં, તમારા કલ્યાણમાં આડે આવતા આચાર્યોને, બટ્ટાચાર સાધુઓને અને મહંતોને ઉંચકીને ફેંકી દો. કારણ કે તે લોકો કદી સુધરવાના નથી. તેમનાં હૃદયો કદી વિશાળ થવાનાં નથી. તમારા વહેમ અને તમારા અજ્ઞાનપરજ એ લોકો સહેલ સપાટા કરે છે, તેથી તમને (બહુ તો શુધ્ધ વેદાંત શીખવે છે અને ચારિત્ર સંબંધી પાયાભૂત) જ્ઞાન મળે એમ તેઓ કદી ઇચ્છતા નથી. માટે એ આચાર્યોને, એ ધર્મને નામે ધર્મીંગ ચલાવનાર સેતાનેને પ્રથમ જડ-મૂળથી ઉખેડીને ફેંકી દો.

આવો, મિત્રો! જાઈઓ! એક વાર શુભાભીની જાણ-ને તોડીને ફેંકી દો. કુવામાંના દેડકા ન રહેતાં બહાર આવીને વિશાળ જગતને જરા જુઓ કે પ્રબલો કેવી આગળ વધી રહી છે!

શું તમે આર્ય છો? શું તમે હિંદી છો? શું તમને આર્ય સંસ્કૃતિ પ્રિય છે? જો હોય તો આગળ આવો, નમાલી આશ્રાઓ અને નિર્માદ્ય ભાવનાઓનો ત્યાગ કરો; અને તમારા હિંદુસ્તાનને માટે, તમારી આર્ય જાતિને માટે, અરે! સમસ્ત માનવજાતિના કલ્યાણને માટે, વધારે ઉંચા આદર્શને માટે અને વધારે પવિત્ર કાર્યને માટે પ્રયત્ન કરો, યુદ્ધ કરો; જે જે લોગ આપણા પડે તે આપો. પાછા વળીને ન જુઓ, પ્રિયમાં પણ પ્રિય હોય તેને ખાતર પણ પાછા ન વળો; આગળ વધો, આગળ વધો, આગળ વધો!

હિંદુસ્તાન અત્યારે લોગ માગી રહ્યું છે. તેને જોછામાં જોછા એક હજાર યુવાન માણસોનો-માણસોનો, જનાવરોનો નહિ પણ ઉદાગ, શુદ્ધ, અંતઃકરણવાળા એક હજાર યુવાનોના લોગની જરૂર છે. આપણા વહેમોને અને અંધશ્રદ્ધાને તોડવાને માટેજ ઇશ્વરી સંકેતથી બ્રિટિશ સત્તા સ્થપાઈ અને તે કાર્યમાં મદદ કરવાને માટે મદ્રાસેજ પ્રથમ માણસો આપ્યાં હતાં. હવે ઇશ્વરના એક નવા અને પવિત્ર સંકેતને માટે-ગરીબને પ્રેમ-ભૂખ્યાંને અન્ન અને-અલણુને જ્ઞાન મળે તેને માટે-આહુતિ આપવાને મદ્રાસ કેટલા માણસો આપવા તૈયાર છે ?

યુગયુગથી ચાલી આવતા બુદ્ધિને કરીને માણસો માણસ મટીને પણ જની ગયા છે, તેમને ફરીથી મનુષ્ય બનાવવાને માટે સર્વસ્વનો લોગ આપવાને કેટલા તૈયાર છે ?

તમારો વિવેકાનંદ

તા. ૬. આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો કે, કામ શાંતિપૂર્વક, ખંતપૂર્વક અને મૌનપણે કરજો. છાપાંઓમાં પ્રસિદ્ધ કરી નામના મેળવવાના ધતિંગમાં પડશે નહિ.

વિ.

પત્રાંક ૩૦

શ્રીઝી મીડોઝ, મેટકાફ માસ.

તા. ૨૦ મી ઑગસ્ટ ૧૮૬૩

પ્રિય બંધુ,

આપનો પત્ર કાલે મળ્યો. મેં જાપાનથી લખેલો પત્ર તમને મળી ગયો હશે. ઉત્તર પાસિફીકને રસ્તે થઈને હું જાપાનથી વાનકુંવર પહોંચ્યો. ઠંડી પુષ્કળ પડતી હતી અને મારી પાસે ગરમ કપડાં ન હોવાથી મારે ઘણું કષ્ટ મહન કવું પડ્યું; પણ ગમે તે પ્રકારે હું સહિમલામત વાનકુંવર પહોંચ્યો, અને ત્યાંથી કેનેડા થઈને શીકાગો ગયો. ત્યાં હું લગભગ દરરોજ મેળામાં જતો હતો. આ મેળો (પ્રદર્શન) ઘણું અચંડ હતો અને તે જોવાને વાસ્તે જોછામાં જોછા દશ દિવસ થાય છે. શીકાગોમાં હું લગભગ બાર દિવસ રહ્યો. બી-એ જે બાઈની સાથે મારે જોળખાણ કરાવ્યું હતું

તે અને તેમના પતિ શીકાગોના ઉંચામાં ઉંચા વર્ગના માણસો છે, અને તે લોકો મારા તરફ ઘણાજ માયાળુ હતા. ત્યાર પછી હું શીકાગોથી બોસ્ટન આવ્યો. મી. એલ-બોસ્ટન સુધી મારી સાથે હતા. તેઓ પણ મારી સાથે બહુજ માયાથી વર્તતા હતા.

અહીં મારે જે ખર્ચ કરવો પડે છે તે લયંકર છે. દરરોજનો ખર્ચ લગભગ એક પાઉન્ડ (આશરે પંદર રૂપિયા) આવે છે; તેમ એક સીગારેટ લેવા જાયો તો તમને લગભગ આઠ આના પડે છે. અમેરિકન લોકો એટલા શ્રીમંત છે કે તેઓ પાણીની પેઠે પૈસા ખર્ચે છે. દુનિયાની કોઈ પ્રજા તેમની હરિફાઈ ન કરી શકે તેથી કાયદા-કાનુન બનાવીને તે લોકો ચીજોના ભાવ ફરજિયાત ઘણાજ મોંઘા રાખે છે. દરેક મજૂર લગભગ નવથી દશ રૂપિયા પેઠા કરે છે અને તેટલા ખર્ચી નાખે છે. ત્યાંથી નીકળતી વખતે જે કદપના-સહિ મેં રચી હતી તે તદ્દન નાશ પામી છે. મારે તો અહીં અશક્યતા સામેજ યુદ્ધ કરવાનું છે. અહીંથી નાસી ઈટીને હિંદુસ્તાન આવતા રહેવાનું કંઈ સેંકડો વાર મન થયું હશે, પણ હવે મેં નિશ્ચય કરી લીધો છે અને ઇશ્વરનો એવોજ સંકેત હશે એમ મને લાગે છે, મને આમાં કંઈ માર્ગ સૂઝતો નથી, પણ ઇશ્વરને તો તે માર્ગ માલુમ છેજ. મારે મારા સ્થાનપર દૃઢ રહેવુંજ જોઈએ. પછી સફળતા મળો યા ન મળો. મરણાંતે પણ મારે આ કાર્ય કર્યેજ ઈટકો છે.

હાલમાં હું બોસ્ટન પાસે આવેલા એક ગામડામાં એક બાઈને ત્યાં મહેમાનતરીકે રહું છું. અકસ્માતજ આગ-ગાડીમાં આ બાઈ સાથે મારે ઝોળખાણ થઈ હતી. તેજે મને પોતાને ત્યાં આવવાનું નિમંત્રણ આપ્યું, અને મેં એ આમંત્રણનો સ્વીકાર કરી લીધો. કારણ કે એમાં અમને બંનેને એક પ્રકારનો લાભ રહેલો છે. એ બાઈની સાથે રહેવાથી દરરોજનો મારા ખર્ચનો એક પાઉન્ડ બચી જાય છે, અને તેને એ લાભ યાય છે કે, પોતાના મિત્રોને બોલાવી ને હું બંને હિંદુસ્તાનની કોઈ અમ્મથળ વસ્તુ ન હોઉં એમ મને પ્રદર્શનતરીકે તે જતાવે છે. આ બધું મારે સહન કરીજ લેવું જોઈએ. ભૂખમરો, ઠંડી અને મારા વિચિત્ર

પોપાકથી રસ્તામાં બોલાતી મારી હુરરરે—આ બધાંની સામે મારે ટકી રહેવાનું છે; પરંતુ મારા વહાલા દોસ્ત ! મહાન પરિશ્રમ અને મહાન દુઃખ સહન કર્યા વગર મહાન કાર્ય કદી થયાં નથી.

x x x વળી એ પણ ધ્યાનમાં લેવું ઘટે છે કે, આ દેશ ખ્રિસ્તી લોકોનો છે. તેમના પર એ સિવાય બીજા કોઈ સંસ્કાર કે બીજી કોઈ પણ અસર નથી; અને હું પણ બીજા કોઈ પંથ કે સંસ્થાઓની દુશ્મનાવટની જરા પણ દરકાર કરતો નથી. હું અહીં આગળ કુમારી મેરીનાં બાળકોની મધ્યમાં વસ્યો છું, અને ભગવાન ઈસુ મને અવશ્ય મદદ કરશેજ. અહીંના લોકો હિંદુધર્મના ઉદાત્ત વિચારોને તેમજ નાઝરેથના પયગંબર તરફના મારા પ્રેમને બહુજ પસંદ કરે છે. ગેલીલીના મહાન નરે જે આદેશ કરેલો છે તેની વિરુદ્ધમાં મારે કંઈજ કહેવાનું નથી, એવું હું તેમને જણાવું છું. હું ખ્રિસ્તીઓને એટલુંજ કહું છું કે, જે સ્થાન તમે ઈસુને આપે છે તેવુંજ સ્થાન હિંદુસ્થાનના મહાપુરુષોને પણ આપો. અને મારું કહેવાનું આ લોકો બરોબર-સમજી શકે છે.

શિયાળો હવે નજીક આવતો લાય છે અને મારે હરેક પ્રકારનાં ગરમ કપડાંની જરૂર પડશે. અહીંના વતનીઓને જેટલાં કપડાં જોઈએ છીએ તેના કરતાં આપણને વધારે કપડાંની જરૂર પડે છે.....

મારા દોસ્ત ! સાંભળ. હિંમત અને ધીરજ ધારણ કર; કારણકે હિંદુસ્તાનમાં આપણે હાથે મહાન કાર્ય થવાનાં છે. શ્રદ્ધા રાખ, અને આપણેજ તે કાર્યો કરીશું. આપણેજ કે જે ગરીબ છીએ, તિરસ્કૃત છીએ, અને એનું દુઃખ અનુભવથી સમજીએ છીએ, તેજ મહાન કાર્યો કરી શકીશું. નહિ કે.....

ગઈ કાલે શિકાગોમાં એક રમુજી ઘટના બની. કે—ના રાજા અહીં આવેલા હતા. શિકાગોના કેટલાક લોકો તેમને “બડે બાવ મહેરબાન” બનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. મેળામાં (પ્રદર્શનમાં) આ રાજા સાથે મારી મુલાકાત થઈ હતી, પણ મારા જેવા ગરીબ ફકીર સાથે વાત કરતાં તેમના જેવા

મહાન પુરુષને નાનમ લાગી હતી. આ મેળામાં એક ચક્રમ લેખનો દક્ષિણી બ્રાહ્મણ નખવડે બનાવેલાં ચિત્રો વેચવાનો ધંધો કરતો હતો. અહીં આગળ પણ તેણે પહેર-વેશમાં ધોતીજ રાખેલી હતી. આ મરાઠા બ્રાહ્મણે છાપાં-ઓના રિપોર્ટરોને રાજાં માટે ઘણીઘણી વાતો કહી નાખી કે “એ રાજા તો હજી વર્ણનો છે, આ રાજાઓ બધા માત્ર ગુલામોજ છે અને લગભગ પોતાનું બધું જીવન નીતિશ્રદ્ધ માર્ગમાં ગાળે છે. વગેરે, વગેરે.” અને અમે-રિકન છાપાંઓના એડીટરો કે જે લોકો સમ્યાઈ(1)ને માટે પ્રસિદ્ધ છે, તેમની દાનત આ ખબરપત્રીની વાતને મહત્ત્વ આપવાની હતી. આથી તેમણે બીજે દિવસે હિંદુસ્તાનથી આવેલા એક જ્ઞાની માણસના વર્ણનથી-એટલે મારા વર્ણનથી-કોલમો ભરી ભરીને છાપી નાખ્યાં, અને જે શબ્દો હું સ્વપ્નમાં પણ બોલ્યો ન હતો તેવા શબ્દો માગ મુખમાં મૂકીને મને આરમાન સુધી ચઢાવી દીધો; અને પેલા મરાઠા બ્રાહ્મણે રાજા માટે જે જે ટીકા કરી હતી, તે પણ મેંજ કરી હતી એમ જણાવી દીધું. આનું પગિલામ એ આવ્યું કે, શિકાગોની સમાજે ઘણીજ ત્વરાથી તે કે-ના રાજાનો ત્યાગ કર્યો. મારાજ દેશબંધુ સામે મારોજ ઉપયોગ કરીને અમે-રિકાના એડીટરોએ પોતાનું કામ સફાઈથી સાધી લીધું. તે ગમે તેમ હોય પણ આ પરથી એટલું તો સાબીત થાય છે કે, આ દેશમાં આડંબર અને ભપકા કરતાં જુદાંને વધારે માન મળે છે.

ગઈ કાલે ઓઓના ટેદખાનાની સુપરિન્ટેન્ડન્ટ મિસિસ.... અહીં આત્યાં હતાં. આ ટેદખાનાને તે લોકો ટેદખાનાતરીકે નથી ઓળખાવતાં, પણ તેને સુધાન્ધી શાળા- (વેફરમેટરી સ્કૂલ) તરીકે ઓળખાવે છે. અમેરિકાની સઘળી લબ્ધ વસ્તુઓમાં આ એક ઘણીજ લબ્ધ વસ્તુ છે. અહીંના ટેદીઓની સાથે ઘણીજ મમતાથી વર્તવામાં આવે છે. ઘણી કાળજીથી તેમને સુધારવામાં આવે છે. આ શાળામાં માણસ એક ટેદીતરીકે અને ગુન્ડેગારતરીકે આવે છે, પણ ત્યારે તે બહાર જાય છે ત્યારે તે એક આબરૂદાર અને પ્રમાણને ઉપયોગી એવા ગૃહસ્થતરીકે જાય છે. આ

સંસ્થા એટલી સુંદર અને એટલી ઉપયોગી છે કે તે જાતે જોયા વગર તેનો ખ્યાલ તમને આવેજ નહિ.

પણ જ્યારે આપણે આપણું હિંદુસ્તાનનાં ગરીબ અને પતિત લાઈખહેનોને માટે શું કર્યું છે, તેનો વિચાર કરીએ છીએ, ત્યારે મારું અંતઃકરણ દુઃખથી ચીરાઈ જાય છે. હિંદુસ્તાનના ગરીબોને અને પતિતોને સુધરવાની, ઉન્નત માર્ગે ચઢવાની તકજ મળતી નથી. ગરીબોનો, નીચી વર્ણના લોકોનો, પાપીઓનો હિંદુસ્તાનમાં કોઈ મિત્ર નથી. તેમને કશી મદદ મળતી નથી. તે લોકો ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરે પણ તેમનાથી ઉંચે ચઢાતુંજ નથી. દિવસે દિવસે તે લોકો વધારે ને વધારે અધોગતિને પામતા જાય છે. કૂર સમાજ તરફથી તેમના પર દુઃખ અને બુદ્ધનો વરસાદ વરસાવવામાં આવે છે; પણ આ ફટકા ક્યાંથી પડે છે તેની પણ તેમને ખબર નથી. અરે! પોતે પણ મનુષ્યો છે તેટલુંજ તેમને લાન રહ્યું નથી, અને આનું પરિણામ તેજ ગુલામી. થોડાંક વર્ષોથી વિચાર કરનારા માણસોને આ વાત સ્પષ્ટ સમજાઈ છે. પણ કમનસીબે તેમને એમ લાગ્યું કે, આ બધા દુઃખનું કારણ માત્ર હિંદુધર્મજ છે. અને દુનિયામાં એક મહાનમાં મહાન એવા હિંદુધર્મનો નાશ કર્યા વગર આ દશા સુધારી શકાય એમ નથી.

પણ મિત્ર! તું મારી વાત સાંભળ. ઈશ્વરની કૃપાથી મને આ વાતનો લેહ સમજાયો છે, કે આમાં ધર્મનો કંઈ પણ દોષ નથી. ઉલટું તમારો ધર્મ તો તમને એમજ શીખવે છે કે, જગતમાં તમારોજ આત્મા બધે વસી રહ્યો છે, અને જુદાં જુદાં રૂપ ધારણ કરીને તમે પોતેજ બધે વિચરી રહ્યા છો. ત્યારે આમ થવાનું કારણ શું? કારણ એટલુંજ કે, તમારાં અંતઃકરણો સૂકાઈ ગયાં છે, તેમાં દયા કે મમતા રહી નથી, તેથી તમારો ધર્મ તમને જે શીખવાડે છે, તેનો વ્યવહારમાં અમલ ન કરતાં, પોથીમાંનાં રિંગણાં પેઠે માત્ર પોથીમાંજ રહેવા દો છો. શું આમાં ધર્મનો દોષ છે? પ્રભુએ એક વખત ભગવાન બુદ્ધનો અવતાર ધારણ કરીને ગરીબ, દુઃખી અને પાપીઓને માટે શું કર્યું, તેમના પર કેવી દયા, કેવો પ્રેમ રાખ્યો તે તમને ખતાવ્યું; પણ તમે તે ધ્યાનમાં રાખ્યું નહિ.

તમારા ધર્મગુરુઓએ એક મૂર્ખાઈભરેલી વાત ઉપજાવી કાઢી કે, ખોટો ધર્મ સ્થાપીને અસુરોને લલચાવવાને માટે જ ભગવાને અવતાર ધારણ કર્યો હતો. અવળત, આ વાતમા પણ સત્ય તો રહેલું જ છે, અને તે એ જ કે, ભગવાનના ઉપદેશમા જેમણે વિશ્વાસ કર્યો તે અસુરો નથી અને ન હતા, પણ ખરા અસુરો તો આપણે જ છીએ, કે જે તેમના સત્ય ઉપદેશમા વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા કરતા નથી.

જે પ્રમાણે ભગવાન ઇસુનો તિરસ્કાર કરવાથી યાદુદી લોકોને આજે ઘરબાર વગર બીખારીની પેઠે બટકવું પડે છે અને દરેક પ્રજાનો જીવન સહન કરવો પડે છે, તે જ પ્રમાણે તમારા મહાત્માઓના અને તમારા ધર્મના આદેશને ન માનવાથી તમે આજે ગુલામીમા સડી રહ્યા છો. જે કોઈ પ્રજા તમારા ઉપર રાજ્ય કરવા ધારે તે પ્રજાની ગુલામી સ્વીકારવાને તમે હમેશા તૈયાર રહો છો.

અરે જીવનગારો ! તમને એવું જ્ઞાન નથી કે જી મ અને ગુલામી એ એક જ વસ્તુની બે બાજુ છે જે માણસ જી મ કરે છે તેને ગુલામી પણ લોગવ્યે જ છૂટકો છે ગુલામ અને જીવનગાર એ બે એક જ વસ્તુ છે.

પોડીચરીમા સમુદ્રપ્રવાસ બાબત આપણે એક પહિત સાથે સ્નાને ચર્ચા કરતા હતા તો વાત બી- અને છ-ને કદાચ યાદ તો હશે જ એ પહિતના બેવડીશરેલા હાવભાવ અને “કદાપિ ના” મને હમેશા યાદ રહેશે એ લોકોને એમ જ્ઞાન હોય એવું લાગતું નથી કે, દુનિયાની મરખા મણીમા હિંદુસ્તાન તો એકમાત્ર નાનો ધરખો ટુકડો છે, અને વ્યાપે આ ટુકડામા રહેતા તેત્રીસ કરોડ જનુઓને (માણુઓને) આપસપાપસમા લડતા અને એકબીજા પર જી મ કરતાં દેખે છે ત્યારે દુનિયા તેમના તરફ તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જુએ છે, અને તેમને ધિક્કારે છે.

આ વસ્તુસ્થિતિ તો મિઠાચે જ છૂટકો, પણ મહાન હિંદુધર્મનો નાશ કરવાથી આ બને એમ નથી એ તો હિંદુધર્મના મહાન અને પવિત્ર સિદ્ધાંતોને શ્રદ્ધાપૂર્વક વ્યવહાર મા મૂકવાની, અને તેની સાથે બુદ્ધિવાદથી સંપૂર્ણ વિકાસ પામેલ, એવા બુદ્ધધર્મની દયા અને પ્રેમનું મિશ્રણ કરવાથી જ

બની શકે એમ છે.

એક લાખ સ્ત્રી અને પુરુષોની આજે જરૂર છે. જેના હૃદયમાં પવિત્રતાનો અભિ હ્રમેશાં પ્રજ્વલિત હોય, પરમ-કૃપાળુ પ્રભુમાં જેને અનંત શ્રદ્ધા હોય, ગરીબ, પતિત અને પગતળે છુંદાતા માનવો માટેના પ્રેમથી જેમનાં હૃદયમાં વનરાજ કેસરીનું બળ, હિંમત અને નિરંતરતા આવેલાં હોય, એવાં એક લાખ સ્ત્રીપુરુષોની જરૂર છે. આ લોકો મદદ, સહાનુભૂતિ, સામાજિક બળવો અને ઉદ્ધારનો આદેશ આપતા આપતા દેશના એક છેડાથી તે બીજા છેડા સુધી ફરી વળશે અને દરેકને સમાનતા શું છે એ શીખવશે.

જગતમાં બીજો કોઈ એવો ધર્મ નથી કે જેણે હિંદુ-ધર્મ જેટલી ભવ્યતા અને ગંભીરતાથી મનુષ્યજાતિની સમાનતાનો આદેશ આપ્યો હોય; અને છતાં આશ્ચર્યની વાત એ છે કે, બીજો કોઈ એવો ધર્મ નથી, કે જે હિંદુધર્મ પ્રમાણે ગરીબો અને પતિતોની ગરદનપર છુરી ચલાવતો હોય. પણ પ્રભુએ મને દીવા જેવું સ્પષ્ટ દેખાડી આપ્યું છે કે, આમાં ધર્મની કસુર નથી. જે પ્રમાણે ખ્રિસ્તીધર્મમાં ફેરીસીઝ અને સેડયુસીઝ જેવા ઢાંગી લોકો વસતા હતા, તેજ પ્રમાણે હિંદુ ધર્મમાં ઢાંગી, સ્વાર્થી અને દંભી લોકો વસે છે. આ લોકો પારમાર્થિક અને વ્યાવહારિકતાના બહાના હેઠળ જુદમ કરવાનાં સાધનો શોધી કાઢે છે, અને જુદમ કરે છે. માટે તેમાં હિંદુધર્મની કસુર નથી, પણ આ ઢાંગી અને દંભી લોકોની જ કસુર છે.

પણ તું નિરાશ થા મા. શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ગીતાજીમાં કહ્યું છે કે “કર્મણ્યે વાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન” “માત્ર તારે તો કર્મ કરવાનોજ અધિકાર છે, તેના ફળનો તને કશો અધિકાર નથી.” (મતલબ કે, તું તારો ધર્મ બજાવતો રહેજે અને ફળ માટેની જવાબદારી તું ઇશ્વરપર છોડી દેજે.) એ વાત હ્રમેશાં સ્મરણમાં રાખજે. હે મિત્ર ! હવે તું કમર કસીને તૈયાર થઈ જા. મને તો આ કાર્ય કરવાની પ્રભુની આજ્ઞા થઈ ચૂકી છે. મેં મારું અત્યારસુધીનું બધું જીવન માત્ર દુઃખ અને દર્દની પરંપરાઓમાંજ ગાળ્યું છે—મેં મારાં પ્રિયમાં પ્રિય અને સ્નેહી સ્વજનોને ભૂણે મરી જતાં જોયાં

છે; અને આ બધું મેં જેમને માટે સ્કંદન કર્યું, જેમને માટે તિસ્કાર, અપમાન અને દુઃખ વેડીને હું હાસ્યાસપ્દ બન્યો તે હોડો પણ મારો તિસ્કાર અને અપમાન કરી માગ તન્નુ અવિશ્વાસની નજરથી જુલે છે.

હે માગ મિત્ર ! આ આખું જગત તો દુઃખનું એક પ્રચંડ કાળખાનું છે, પણ આ કાળખાનું મહાન અને સમર્થ એવા આત્માએને માટે એક પાઠશાળા પણ છે, કે જે પાઠશાળામાં આ ૬૦૦૦ આત્માઓ અનંત ધૈર્ય, અનંત પ્રેમ, દયા અને મમતાના પડ શીખે છે. તે ઉપરાંત કદાચ પ્રફૂલ્લ વૃક્ષી પડે, અને એક દણની અંદર આખું વિશ્વ સજીવી દે, છતાં પણ ચલાયમાન ન થનાર એવું તેમનું આત્મભજન પણ અદ્વીત કેળવાય છે.

તે હોડો મારો તિસ્કાર કરે છે, તેમની તો મને માત્ર દયાજ આવે છે; પણ તેનાં તેમની કમુગ નથી, કારણ કે એ હોડો તો હજી ભાગકેજ છે-તદન નાનાં ભાગકો છે, પછી ભલેને તેમને કદાચ સમાજમાં ઊંચું મ્થ ન આપવામાં આવ્યું હોય.

ખલુ, પીલુ, સૂલુ અને પ્રજા ઉપન્ય કન્વી એ સિવાય તેમની દષ્ટિ કદી ઉંચે જતીજ નથી અંશાનું ગાડું નિય મિતપણે ખેંચ્યા કર્યું. પૈસા કમાવા અને ચંડ સ્વાર્થી માહસેનાં ખોટાં વખાણથી પેતાની જાતને મહાન માની લેવી, તે સિવાય તેમની નજર વધારે ઉંચે જતી નથી. ગરીબ બિચારા મુખી જીવણ ! તેમની નિદ્રામાં કદી ખલેલ પડતું નથી તેમના અંકુચિત ન નાં જીવનમાં કદી બગવો ઘટો નથી હિંદુસ્તાનની પ્રજાનેા મેટા જગતે દુઃખમાં કચકાઈ નેહો છે, તે અધોગતિના કદવમાં સડી નેહો છે, સદીઓના જુગમથી જેમનું મનુષ્યત્વ નષ્ટ થામ્યું છે, તેનાં દુઃખની ચીસ તેમને કદી સંભળતી નથી.

યુગયુગથી ચલી આવેલી માનસિક, નૈતિક, શારીરિક અને ધાર્મિક શુદ્ધામીથી, દેવ ધવાને અગ્નયેહ મનુષ્યોને તેમજે પશુ જનવી દોષા છે જગજગનનીસમ સર્વિત્ર અને પૂજ્ય એવી શ્રીજાતિને તેમજે માત્ર પોતાની વિષયવાસના એને પોપવાનુ મશીન બનાવી દીધી છે, અને અંદરથી

જે આશીર્વાદ સમાન હોવી જોઈએ તેને તેમણે નરક સમાન બનાવી દીધી છે. આ વાતનો તેમને સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ આવતો નથી; પણ જીભ કેટલાક એવા માણસો છે, કે જે આ જુએ છે. તેમનાં હૃદય દ્રવે છે, તેમનાં અંતઃકરણમાં રક્તનાં આંસુઓ પડે છે. આ લોકો જાણે છે કે, આનો ઉપાય છે, અને ગમે તે લોગે પણ-જીવના જોખમે પણ-આ ઉપાય કરવાને તૈયાર છે. “આવા લોકોને માટેજ પ્રભુનો દરબાર ઉઘાડો છે.” મારા મિત્ર! જ્યાં આગળ ગટરમાં, આવાં કુદ્ર જંતુઓ પોતે ડાંખ મારવાને અને ઝેર ફેલાવવાને તૈયાર છે, ત્યાં આગળ આવા મહાન આત્માઓને પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનપરથી નજર કરવા કુરસદ ન હોય એ શું વાજબી નથી?

જે લોકો કહેવાતા ધનવાન છે, તેમનો વિશ્વાસ કરીશ નહિ, તે લોકો તો જીવતા કરતાં સુવેલા વધારે છે. માત્ર આશા તો તમારામાંજ છે-તમારામાં કે જેઓ નમ્ર છે, ઉતરતા છે, પણ પ્રમાણિક છે. માટે પ્રભુમાં શ્રદ્ધા રાખો. સુતસર્દીપણાની જરૂર નથી, તે કંઈજ ઉપયોગનું નથી. હુઁખી લોકો તરફ મમતા રાખો, અને મદદ માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરો. તે આવશેજ. દર્દીલર્યા અંતઃકરણથી અને માત્ર આ એકજ આશાથી અવા કહેવાતા શ્રીમંતો અને મહાન માણસોને ઘેર હું અથડાયો છું. અરે! તે એક, બે કે પાંચ વરસ માટે નહિ, પણ બાર વરસ સુધી દેશના એક છેડેથી તે જીભ છેડા સુધી હું આથડાયો છું, અને આખરે ભારે અંતઃકરણથી અડધી દુનિયા ઓળંગીને હું આ વિચિત્ર સુલકમાં આવી પડ્યો છું. ઈશ્વર મહાન છે. તે મને અવશ્ય મદદ કરશેજ. કદાચ એમ પણ બને કે, ભૂખ અને ટાઢથી આ સુલકમાં માફ મૃત્યુ થાય તો, મારા તરુણ મિત્ર! ગરીબ, અસાન અને છુંદાયેલા માટેની આ દયા, આ પ્રેમ, આ પ્રાણાંત સુદ્ધ હું તમારે માટે વારસામાં મૂકી જાઉં છું. તમે આ ક્ષણેજ પાર્થસારથિ (અર્જુનના સારથિ-શ્રીકૃષ્ણ)ના મંદિરમાં જાઓ, અને તેના ચરણમાં મસ્તક નમાવો. તે ગરીબોનો મિત્ર હતો અને નીચ વર્ણના ગોવાળોનો સખા હતો. શ્વેત શુક્લને આલિંગન આપતાં

ને દાણ પણ અચકાયો નથી, જેણે અમીરઉમરાવોનાં આમંત્રણે કરતાં વેશ્યાના આમંત્રણને પસંદ કરી બુદ્ધ લગવાનના અવતારમાં તેનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો, તેનાં ચરણ-માં તમે મસ્તક ઝૂકાવો અને તમારો લોગ આપો, આખા જીવનનો લોગ આપો. ગરીબો, પાપી અને હુંદાયલા કે જેમને માટે એ વારંવાર જન્મ ધારણ કરે છે, તે ગરીબો, પાપી અને હુંદાયલાઓને માટે તમે હસતે મુખે આત્મસમર્પણ કરો. તમારા દેશના તેત્રીસ કરોડ માણસો દિવસે દિવસે અધોગતિ પામતા જાય છે. તેના ઉદ્ધારને માટે પ્રતિજ્ઞા કરો.

આ કંઈ એકજ દિવસનું કાર્ય નથી. માર્ગ ઝેરી કંટકાથી ભરપૂર છે, પણ લગવાન કે જેણે પાપનો રથ હંકાર્યો હતો, તે તમને પણ માર્ગ બતાવવાને સદા સર્વદા તૈયાર છે, એ આપણે જાણીએ છીએ. માટે તેનામાં અનંત ધૃદ્ધા રાખીને, તેના નામનું સ્મરણ કરીને આજ સૈકાંઓ થયાં હિંદુસ્થાનપર ને દુઃખનો કુંગર લઢાયેલો છે તેને આગ લગાવી દો, અને જરૂર તે બળીને ખાખ થઈ જશે. આવો, મિત્રો! કામની જલદી શરૂઆત કરો. કારણ કે કામ ઘણુંજ પ્રચંડ અને મહાન છે, અને આપણે બહુજ વાર લગાડી છે. કીર્તિ અને વિજય પ્રભુનાંજ, અને આપણે જરૂર સફળ થઈશું. આ યુદ્ધમાં સેંકડો અને હજારો ખપી જશે, પણ બીજાં સેંકડો અને હજારો આ કામને ઉપાડી લેશે. હું કદાચ અહીંનાં નિષ્ફળ થઈને મરી પણ જઈ, પણ બીજાં માણસ તરતજ મારું કામ શરૂ કરશે. દેશને કયું દર્દ લાગુ પડ્યું છે, તે તમને ખબર છે; તેનો ઉપાય શો છે, એ પણ તમને ખબર છે. માટે ધૃદ્ધા રાખીને ખંત અને ધીરજપૂર્વક ઉપચાર કર્યો જાઓ. કહેવાતા શ્રીમંતો અને મોટા માણસો તરફથી કશી આશા ન રાખશો. જેમનાં હૃદયો મરી ગયાં છે, અને જેઓ માત્ર શુષ્ક બુદ્ધિપરજ જીવન ધારણ કરી રહ્યા છે, એવા અંતઃકરણ વગરનાં છાપાંઓ અને માસિકાનાં પાનાં બરનારા લેખકો પર પણ વિશ્વાસ ન રાખશો. ધૃદ્ધા અને સદ્ધાનુભૂતિ-જીવંત ધૃદ્ધા અને જીવંત સદ્ધાનુભૂતિનો જરૂર છે. ભૂખ નથી, ડુંખ નથી, તાપ નથી, ટાઢ નથી, જીવન કંઈ વસ્તુ નથી, મોત કંઈ નથી, એ સૌ માત્ર શ્રમણ છે. પ્રભુનો

માર્ગ વિજયવંત છે-આગળ કૃત્યકદમ જઠાવો, પ્રભુ આપણો સરદાર છે. કોણ ધવાય છે-કોણ પડે છે, તે જોવાને પાછળ રોકાયો નહિ. પાછળ દૃષ્ટિ પણ કરશો નહિ, આગળ વધો, આગળ વધો. અને તોજ આપણે વિજયને પ્રાપ્ત કરીશું. એક પડશે અને બીજો તેનું સ્થાન લેશે. આ પ્રમાણે આપણે વિજય અવશ્ય છે. પ્રભુ આપણને મદદ કરો.

આ ગામથી હું આવતી કાલે યોસ્ટન જવાનો છું. અહીં આગળ સીઓની એક મોટી કલણ છે. આ કલણ સમાજાધને ઘણીજ મદદ કરે છે. ત્યાં હું વ્યાખ્યાન આપવાનો છું. પ્રથમ તો મારે યોસ્ટન જઈને કેટલાંક ગરમ કપડાં ખરીદવાંજ પડશે. જો મારે અહીં જીવતા રહેવાની ઇચ્છા હોય તો મારે આ પહેરવેશ પણ ખદલવોજ પડશે. જ્યારે હું સ્તામાંથી પસાર થાઉં છું, ત્યારે સેંકડો લોકો મને જોવાને ટોળે મળે છે, એટલા માટે મારે એક લાખો કાળો કોટ પહેરવાની જરૂર છે, અને ભગવી કફની તેમજ ફેંટો તો જ્યારે વ્યાખ્યાન આપું ત્યારેજ પહેરવાની આ લોકો મને સલાહ આપે છે.....લાગવગ વધે અને જોઈતી અસર થાય તે માટે થોડોક સમય અહીં રોકાવાની આવશ્યકતા છે. x x x x

કેનેડા સિવાય અમેરિકાની આગગાડીમાં વર્ગ પાડવામાં નથી આવ્યા; તેથી મારે ફર્સ્ટ ક્લાસમાંજ મુસાફરી કરવી પડે છે. અમેરિકાની આગગાડીમાં માત્ર આ એકજ વર્ગ છે. બીજો એક ક્લાસ છે જેને “યુલમેન્સ” કહેવામાં આવે છે. આ વર્ગમાં દરેક જાતની સગવડ મળે છે. ખાવાની, પીવાની, સૂવાની અરે જાણે તમે તમારા મકાનમાં કે હોટેલમાં રહેતા હો તે પ્રમાણે નાહવાની પણ સગવડ કરી આપવામાં આવે છે; પણ આ વર્ગ એટલો બધો ખર્ચાળ છે કે ફર્સ્ટ ક્લાસ છોડીને હું તેમાં મુસાફરી કરવાની હિંમત કરી શકતો નથી.

અહીંયાં સમાજમાં દાખલ થઈને, તમારી વાત લોકોને સંભળાવવી એ ઘણું મુશ્કેલ કાર્ય છે. અત્યારે કોઈ પણ માણસ શહેરમાં છે નહિ. દરેક માણસ હવે ખાવાનાં (સમર પ્લેસીસ) સ્થળોએ ગયેલ છે. જ્યારે શિયાળો ખેસશે ત્યારે

તે લોકો પાછા આવશે માટે મારે એટલો સમય રાહ જોવી પડશે આટલાટલો પ્રયત્ન કર્યા પછી હું આ કાર્ય આમ મહેઠાઈથી છોડી દેવાનો નથી રોમ કંઈ એક દિવસમા બધાયું ન હતું હું અહીં છ મહિના રહી શકું એટલી વ્યવસ્થા જો તમે કરી શકો તો મને આશા છે કે, સૌ સારા વાના થઈ રહેશે તે હરમિયાન હું કોઈ બીજો રસ્તો શોધી કાઢવાની તૃવ્વીજમા છું

અત્યારે પણ અહીં આ (અમેરિકામા) એટલી બધી ઠંડી પડે છે, કે અમારે સવારે અને રાત્રે લાપવાને માટે દેવતા સળંગતો રાખવો પડે છે કેનેડામા તો અહીંના કરતા પણ ઠંડી વધારે પડે છે અહીં તો ઘણી નાની ટેકરીઓપર પણ બરફ જામી ગયેલો જોવામા આવે છે

ધીમે ધીમે હું મારો માર્ગ કરી શકીશ, પણ તે કરવાને માટે આ ઘણાજ ખર્ચાળ દેશમા લાખો વખત રહેવાની આવશ્યકતા છે હમણા હિંદુસ્તાનમા રૂપિયાની કિંમત વધાનવાથી આ દેશમા લારે ગભરાટ ફેલાયો છે, અને ઘણા કરખાના બધ કરવા પડ્યા છે મારે સળંગ પકડીને રાહ જોવીજ જોઈએ

મારે અત સુધી પ્રયત્ન કર્યોજ જોઈએ, અને કદાચ હું ઠંડી, ભૂખ અને ઊંઘથી અહીં મરી જાઉં તો તમે મારું બાકી રહેલું કામ ઉપાડી લેજો પવિત્રતા, સન્માન અને શ્રદ્ધાનીજ જરૂર છે પ્રથમ તો અમેરિકામા હું મારો પ્રયત્ન કરીશ જો તેમા નિષ્ફળ જઈશ તો ઇંગ્લાંડમા પ્રયત્ન કરીશ, અને જો મને ત્યાં પણ નિષ્ફળતા મળશે તો હું હિંદુસ્તાનમા પાછો આવીશ, અને પ્રભુની બીજી આજ્ઞા થાય ત્યાંસુધી રાહ જોઈશ

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૧

શિકાગો તા. ૨ જુન ૧૮૯૩

પ્રિય—

મારી નબળાઈને લીધે તમને મેં આટલી બધી અડચણમાં નાખ્યા, તે માટે હું ઘણોજ દિલગીર છું. તે વખતે મારી પાસે એક પાછ પણ હતી નહિ, પણ હવે તો પ્રભુની કૃપાથી મને મિત્રો મળ્યા છે. યોરકનની પાસે આવેલા એક ગામમાં મને ડૉ. રાઈટ સાથે પીછાન થઈ છે. આ ગૃહસ્થ હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીમાં ગ્રીક ભાષાના પ્રોફેસર છે. તેમણે મારા તરફ ઘણીજ સહાનુભૂતિ બતાવી અને ધર્મપરિવર્તનમાં જઈ વ્યાખ્યાન આપવાની આવશ્યકતા આગ્રહપૂર્વક સમજાવી. તેમની એવી માન્યતા છે, કે એમ કરવાથી અમેરિકાની પ્રજા સાથે મારો પરિચય થશે. ધર્મપરિવર્તન કાર્યવાહકો કે તેની સાથે સંબંધ ધરાવતા કોઈ પણ માણસને હું ઓળખતો ન હતો, તેથી મારે માટે સઘળી વ્યવસ્થા કરવાની જવાબદારી ડૉ. રાઈટે પોતે માથે લીધી છે, અને પરિણામે મારે પાછા શિકાગો આવવું પડ્યું છે. અહીં મને તેમજ ધર્મપરિવર્તન માટે આવેલા પૂર્વ અને પશ્ચિમના સર્વ પ્રતિનિધિઓને એક ગૃહસ્થના મકાનમાં ઉતારે આપવામાં આવ્યો હતો.

જે દિવસે પરિવર્તન કામ શરૂ થવાનું હતું, તે દિવસે સવારે આટ્ પંદેસ નામના મકાનમાં અમે સર્વ પ્રતિનિધિઓ એકઠા થતા હતા. આ મકાનમાં પરિવર્તન બેઠકને માટે એક મોટો મંડપ અને બીજા કામચલાઉ નાના નાના મંડપો તૈયાર કરવામાં આવ્યા હતા. દરેક દેશના અને પ્રજાના માણસો ત્યાં આવેલા હતા. હિંદુસ્તાનમાંથી બ્રહ્મોસમાજ તરફથી મજમુદાર આવ્યા હતા, અને તેમની સાથે મુંબઈવાળા નગરકર હતા. જૈન ધર્મના પ્રતિનિધિ તરીકે મી. ગાંધી આવ્યા હતા. મિસિસ બીસ્ટાન્ટ અને મિ. ચક્રવર્તી ચિચોસોફી તરફથી આવેલા હતા. આમાંથી મજમુદાર અને હું એ તો જૂના મિત્ર હતા, અને ચક્રવર્તી મને માત્ર નામથીજ ઓળખતા હતા. સરઘસના આકારમાં અમને ભારે દમામથી પરિવર્તન

‘પ્લેટફોર્મ’ પર લઈ જવામાં આવ્યા નીચે એક વિશાળ હાલ (મંડપ) હતો અને ઉપર એક ઘણીજ મોટી ચેલેરી હતી. ઉચ્ચ કેળવણી પામેલાં અને વિદ્વાન એવાં છ માત્ર હવ્વર ત્રી પુરુષોથી બધું ચીકાર બરાઈ ગયું હતું અને ‘પ્લેટફોર્મ’ પર આખા જગતના વિદ્વાન માણસો એકઠા થયા હતા. અને હું કે જે જાહેર મલામાં કદી પણ બોલ્યો નથી તેને દુનિયા માના દરેક દેશમાંથી, અને દરેક પ્રજામાંથી ચુંટાઈને આવેલા વિદ્વાનો અને પંડિતો આગળ આપું વ્યાખ્યાન કરવાનો સમય આવી પડ્યો. આ પ્રચંડ સભાના કામ કાજની શરૂઆત, દળદળામરેલા વિધિ, વ્યાખ્યાનો અને સંગીતથી કરવામાં આવી ત્યાર પછી પ્રતિનિધિઓની એક પછી એક ઓળખાણ કરાવવામાં આવી, ત્યાર પછી અનુક્રમે વ્યાખ્યાનની શરૂઆત થઈ. અલબત્ત, મારું હૃદય તો વૃક્ષપરના પાંદડાની પેઠે અંદર ફફડી રહ્યું હતું, અને મારી છબ તાળવે ચોટી ગઈ હતી હું એટલો બધો ગભરાઈ (નર્વસ થઈ) ગયો હતો કે તે સવારે કંઈ પણ બોલવાની મારી હિંમત ચાલી નહિ મજમુદારે સુંદર વ્યાખ્યાન આપ્યું, ચક્રવર્તી પણ સરસ્વ રીતે બોલ્યા, અને બન્નેને લોકોએ તાળીઓથી વધાવી લીધા આ બધા લોકો મંપૂર્ણ તૈયારી કરીને આવેલા હતા અને પોતાની સાથે બાપણો તૈયાર કરીનેજ લાવેલા હતા પણ હું તો તદ્દન મૂર્ખો હતો, અને વ્યાખ્યાનની ઠશીજ તૈયારી ન હતી પણ મેં મનમાં ને મનમાં દેવી મન્સ્વતીના ચન્દ્રમા નમસ્કાર કર્યા અને વ્યાખ્યાનપીઠ (પ્લેટફોર્મ) પર આવીને ઉભો. ટા બેસાંજે સભાજનોને મારી ઓળખાણ કરાવી માન વ્યાખ્યાનની શરૂઆત મેં “મારી અમેરિકન બહેનો અને બાઈબો” એ પ્રમાણે કરી આ માંભજીને મિનિટ મુધી કાનને બહેરો કરી નાખે એવો તાળીઓનો ગગડાટ ચાલુ રહ્યો અને ત્યાંજે મેં મારું નાનું સરખું વ્યાખ્યાન પૂરું થયું ત્યારે હું તદ્દન ઘાડી ગયો હતો. અને લાગણીઓથી મારું અંતર ઊગી નહું હતું. બીજે દિવસે લગભગ દરેક પેપરમાં મારું વ્યાખ્યાન ને દિવસના થયેલા કામકાજમાં સર્વથી ઉત્તમ હતું, એમ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું વર્તમાનપત્રોના આ લેખથી હું આખા અમેરિકામાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો ખરે

ખર, જેમ સુપ્રસિદ્ધ શ્રીધરે કહ્યું છે તે પ્રમાણે “મૂકું કરોતિ
વાચાલં” “પ્રભુ મૂંગા માણસને પણ મહાન વક્તા કરી શકે
છે.” ઈશ્વરના નામને ધન્ય છે ! તે દિવસથી હું એક
સુપ્રસિદ્ધ વ્યક્તિ ગણાવા લાગ્યો. અને જે દિવસે મેં
હિંદુધર્મપરતું મારું વ્યાખ્યાન વાંચ્યું તે દિવસે હાલ
પહેલાં કદી નહિ ભરાયેલો એટલો ચિકાર ભરાઈ ગયો. આનો
તમને કંઈક ખ્યાલ આવે તેટલા માટે એક વર્તમાનપત્રમાંથી
માત્ર બેજ લીટીનો અહીં ઉતારો આપું છું:—“જ્યાં નજર
કરો ત્યાં સ્ત્રીઓ, સ્ત્રીઓ, અને સ્ત્રીઓ. એકે એક ખૂણા
તેમનાથી ચિકાર ભરાઈ ગયો હતો. જ્યાંસુધી વિવેકાનંદ-
નો નિબંધ વંચાયો નહિ, અને બીજાના નિબંધો વંચાતા
હતા ત્યાંસુધી તેમણે ધીરજથી વિવેકાનંદના નિબંધની
રાહ જોયાંજ કરી.” વગેરે વગેરે. જો હું તમને અહીંનાં
વર્તમાનોપત્રોમાંથી એના વર્ણનની કાપલીઓ કાપીને મોકલું
તો તમે અજાયબ થશો; પણ તમને તો ખબર છેજ કે,
હું પ્રસિદ્ધિને ધિક્કારનારો છું. માત્ર એટલુંજ જણાવવું
ખસ થશે કે, જ્યારે જ્યારે હું વ્યાખ્યાન આપવાને ઉભો
થાઉં છું ત્યારે ત્યારે કાન ફાડી નાખે એવો તાળી-
ઓનો ગગડાટ થાય છે. લગભગ દરેક વર્તમાનપત્રે મને
અભિનંદન આપ્યું છે. સૌથી વધારેમાં વધારે તુંડમિજાણ
પત્રને પણ એટલું તો કપૂલ કરવું પડ્યું છે કે “આ
ખૂબસુરત અહેરાવાળો માણસ, પોતાની લોહચુંબક જેવી
આકર્ષક હાજરીથી અને વ્યાખ્યાન કરવાની અદ્ભુત છટા
અને કળાથી આખી ધર્મપરિષદમાં સૌથી આગળ તરી
આવે છે.” x x x અને તેમના મારા તરફના સ્નેહનું
શી રીતે વર્ણન કરું ? મને હવે કશાની તંગી નથી. અહીં
મને જોઈતી દરેક વસ્તુ મળી રહે છે. યુરોપના પ્રવાસ
માટે જોઈતા પૈસા પણ મને અહીંથીજ મળી રહેશે.....
ન—આચાર્ય તામનો એક યુવક અહીં આવી પડ્યો છે,
ગયાં ત્રણ વર્ષથી તે શહેરમાં રખડયા કરતો હતો; પણ
રખડતો હોય કે ધંધો કરતો હોય તે ગમે તેમ હોય પણ મને
એ પસંદ પડી ગયો છે. માટે જો તમે તેના વિષે કંઈ
જાણતા હો તો મને અવશ્ય જણાવજો. એ તમને જાણજો

છે જે વરસમા સુરોપનું પેરીસ પ્રદર્શન ભગ્યું તેજ વરસ માં એ અહીં આબ્યો છે. x x x x

મને હવે કોઈ પણ વસ્તુની ખોટ નથી. આ શહેર માના સુંદરમાં સુંદર મકાનો મારે માટે હવે ખુલ્લાં છે. આખો વખત હું હવે કોઈ ને કોઈના મહેમાનતરીકે રહું છું. હમેશાં કોઈકનું આગમન તો હોય છેજ. આ પ્રજામા એટલી બધી કુતૂહલ વૃત્તિ (નવું જાણવાની ઇચ્છા) છે કે બીજી કોઈ પણ પ્રજામાં એટલી કુતૂહલ વૃત્તિ હજી જોવામાં આવી નથી. દરેક વસ્તુ જાણવાની તેમને ઇચ્છા હોય છે, અને તેમની સ્ત્રીઓ દુનિયાના કોઈ પણ દેશની સ્ત્રીઓ કરતા વધારે આગળ વધેલી છે. અમેરિકાની સ્ત્રીઓ ત્યાના પુરુષો કરતા વધારે સરકાર પામેલી હોય છે. પુરુષો આખો સમય પૈસા ઠગાવાને માટે 'વેતર' કર્યા કરે છે અને સ્ત્રીઓ જ્ઞાન મેળવવાની એક પણ તક જવા દેતી નથી. આ પ્રજા ધણીજ માયાળુ અને ખુલ્લા દિલની છે. જે કોઈને ઉપદેશ આપવાનો મેનિયા લાગ્યો હોય તે અહીં આવે છે અને મને જણાવતા દિલગીરી થાય છે કે, એમાંના કેટલાક ખરાબર નથી હોતા. અમેરિકાની પ્રજામાં કેટલાક દોષ પણ રહેલા છે, પણ તે કયી પ્રજામાં નથી?

પણ મારો કહેવાનો સાર આટલામાં સમાઈ જાય છે. એશિયાએ મંરકૃતિને જન્મ આપ્યો, સુરોપે એ સંરકૃતિ પુરુષોમા કેળવી અને અમેરિકા હવે સ્ત્રીઓ તેમજ કામદાર વર્ગને તૈયાર કરી રહ્યું છે. સ્ત્રીવર્ગ અને કામદાર વર્ગને માટે અમેરિકા એક સ્વર્ગસમાન દેશ છે. તમે અમેરિકાના સમાજને અને સ્ત્રીઓને આપણા દેશના સમાજ અને સ્ત્રીઓ સાથે સરખાવી જુઓ, એટલે તરતજ આ વાતનો તમને ખ્યાલ આવશે. અમેરિકાને હવે સપાટાખંધ ઉદાગમતવાદી થતા જાય છે આપણા હિંદુસ્તાનમા જે અમેરિકન પાઠરીઓ આવે છે, તેમના પરથી આ લોકો વિશે ખ્યાલ ખાંધરો નહિ. એમના જેવા અહીં કોઈકોઈ હોય છે એ ખરૂં, પણ તેમની સખ્યા હવે જલ્દી ઘટતી જાય છે. જે અધ્યાત્મવાદ માટે હિંદુસ્તાન મોટામા મોટી જાણ મારે છે તે અધ્યાત્મવાદ તરફ આ પ્રજા ધણીજ ઝડપથી હવે આગળ વધતી જાય છે.

હિંદુઓએ પોતાનો ધર્મ છોડી દેવાની કશીજ જરૂર નથી; પણ તેમણે ધર્મને તેની યોગ્ય મર્યાદામાં રાખીને, સમાજને અને લોકોને ઉત્તમ માર્ગે જવાની અને વધવા દેવાની સ્વતંત્રતા આપવી જોઈએ. હિંદુસ્થાનના દરેક મુધાન્ડે એક મોટામાં મોટી ગલીર ભૂલ કરેલી છે. ધર્મશુન્નોના દશ, તેમના બુદ્ધ અને તેમનાથી થયેલી અધોગતિ એ ગર્વેને માટે તેમણે ધર્મનેજ જવાબદાર ગણેલો છે. આથી તેમણે એ લોખંડી સમાજને તોડી પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ પરિણામ શું આવ્યું? નિષ્ફળતા ભગવાન બુદ્ધથી માંડીને તે રાજા રામચોહન રાય, અને વર્તમાન કાળના સર્વ મુધાન્ડોએ આજ ભૂલ કરી છે. દરેકે જ્ઞાતિને ધાર્મિક સ્થા ગણીને તેને અને ધર્મને એકસાથેજ તોડી પાડવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો અને તે લોકો નિષ્ફળ ગયા. બીજી બાજુએ ધર્મશુન્નોએ લાખો હવાતિયા માર્યા, છતાં પણ જ્ઞાતિ માત્ર સામાજિક સ્થાન ગ્રહી છે અને ધાર્મિક કદી જની નથી. આ સ્થાએ (જ્ઞાતિએ) જે કાર્ય કરવાનું હતું તે કરી લીધું છે, હવે એના અસ્તિત્વની જરૂર નથી, પણ જો તમારે તે તોડવી હોય તો તે એકજ ઉપાય છે કે, દરેક માણસને તેની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા આપવી. આ દેશમાં જન્મેલો દરેક મનુષ્ય એમ માને છે કે તે મનુષ્ય છે; ત્યારે હિંદુસ્થાનમાં જન્મેલો દરેક માણસ એમજ માને છે કે, તે શુલામ છે. હવે માત્ર એકજ રસ્તો માણસની ઉન્નતિ વાચ છે અને તે રસ્તો તે સ્વતંત્રતા છે. આ સ્વતંત્રતા તમે સહ કરો અને તમારી અધોગતિ નિર્માણ થઈ ચૂકી ચમનજો બુજો, અત્યાચાર હરિદ્વારના શુભના જ્ઞાતિ કેવી, અપાટાબધ નાશ પામતી નય છે! જ્ઞાતિ સ્થાને નાશ કરવા માટે ધર્મની હવે જરૂર પડતી નથી. દુકાનદારીનો, મોચીનો અને દારૂ ગાળવાનો ધંધો કરતા પ્રાણલો ઉત્તરહિંદુસ્થાનમાં તો હવે મામાન્ય છે. આનું કાગળ શું? આનું કાનું હન્દિષ છે અલ્યાની સગરના અમલમાં પોતાના ગુન્જાનને માટે ગમે તે માણસને ગમે તે ધંધો કરવાની સ્વતંત્રતા છે. પોતાને અત્યંત મસદ ધંધો કરતા તેને કોઈ અટકાવી શકતું નથી. આટલું પરિણામ એ આવ્યું છે કે, હવે હાથોહાથ હન્દિષ કેવી

પડે છે આથી હજારો માણસોને અધોગતિમા રાડવા કરતા પોતાને યોગ્ય એવો ધર્મ શોધતા અને તે પ્રાપ્ત કરતા આપણે જોઈએ છીએ

લગભગ આખો શિયાળો મારે આ દેશમાજ ગાળવો પડ્યો અને પછી યુરોપ જઈશ પ્રભુ મને દરેક પ્રકારની મદદ આપશેજ તમારે એ જામતની ચિંતા કરવાની કશી જરૂર નથી તમારા પ્રેમ માટેનો આભાર મારાથી વર્ણવી શકાય એમ નથી

દિવસે દિવસે મારી ખાતરી થતી જાય છે કે, પ્રભુ મારી સાથે છે અને તેના જતાવેના માર્ગે જવાનો હું પ્રયત્ન કરું છું તેની જેવી ઈચ્છા હશે તે પ્રમાણે થશે ..જગતના કલ્યાણને માટે આપણે મહાન કાર્યો કરીશું, અને તે સારું કરવાને ખાતરજ સારું કરીશું, નામના અને કીર્તિ મેળવવાને માટે નહિ

“શા માટે અને શું કરવા ?” એ પૂછવાનું આપણું કામ નથી આપણે માટે તો કાર્ય કરવું અને તે કરતા કરતા તેમા ફના થઈ જવું એટલું જ છે

સહા આનંદમા રહો અને શ્રદ્ધા રાખો કે, આપણને મહાન કાર્યો કરવાનેજ પ્રભુએ સરજ્યા છે અને આપણે તે કરીશું હમેશા તમારી જાતને તૈયાર રાખો, નિર્મળ અને પવિત્ર રહો, રોડને ખાતરજ રોડ દરેક ગરીબ, દુખી અને જે લોકો અધોગતિમા અગદાયેલા છે તેમનાપર પ્રેમ કરો અને તમારાપર ઈશ્વરના આશીર્વાદ ઉતરશે ૨-ને તેમજ બીજાઓને અવારનવાર મળતા નહોતે અને હિંદુ સ્થાનની ગરીબ પ્રજાપર સહાનુભૂતિ નાખવાનું તેમને કહેજો શી રીતે તે લોકો ગરીબોની ગરદન છુટી નહા છે તે તેમને સમજાવજો, અને જો તેમના ઉદ્ધારને માટે તે પ્રયત્ન ન કરે તો તે મનુષ્ય કહેવડાવવાને વાચક નથી તમે નિર્ભય થજો પ્રભુ તમારી સાથે છે અને હિંદુસ્તાનના દરોડો દુખી અને જૂએ મરતાઓનો તે ઉદ્ધાર કરશે તમારે ત્યાંના કેટલાક યુવાનો અને ખાસ કરીને ગજકુમારના કન્યા અદીની દેવેનો મધૂર વધારે ફેગવાયેલો લાય છે હિંદુસ્તાનની શ્રીઓના ખ્યાલમા આરે તેના કરતા પણ, અદીની શ્રીઓ

લગભગ વધારે કેળવાયેલી હોય છે. શા માટે આપણને તેવી કેળવણી ન મળે ? આપણે મેળવવીજ જોઈએ.

કદી એમ ન ધારશો કે, તમે ગરીબ છો. પૈસા એ કંઈ પ્રતાપ નથી. (મંત્રણ કે, પૈસાથી તમારો પ્રતાપ પડતો નથી. તમારા કહેવાની કરી અસર થતી નથી.) પવિત્રતા અને પ્રેમમાંજ સર્વ શક્તિ રહેલી છે. આવો અને જીઓ, સમસ્ત જગતના પટ પર એજ વાત સિદ્ધ છે.

આશીર્વાદ સાથે તમારો વિવેકાનંદ

તા. ક.—સાથે સાથે એટલું જણાવવાનું કે, ...નો નિબંધ ઘણાજ વિચિત્ર હતો, એવો નિબંધ મેં કદી જોયો નથી. કોઈ વ્યાપારીનું જાણે સૂચિપત્ર કે જાહેર ખખર ન હોય તેના જેવો હતો. આથી પરિષદમાં વંચાવાને લાયક તેને કદી ગણવામાં આવ્યો નથી. આથી ન—એ એમાંનો થોડોક ભાગ પાસેના નાના મંડપમાં વાંચી સંભળાવ્યો, પણ તેમાંનો એકે અક્ષર કોઈ સમજ્યું નહિ. તેને આ વાત જણાવશો નહિ. ઘણાજ થોડા શબ્દોમાં વધારેમાં વધારે વિચારો જણાવવા એ પણ એક મહાન કળા છે. આર—નો નિબંધ પણ કાપીને ટુંકો કરવામાં આવ્યો હતો. લગભગ એક હજારથી પણ વધારે નિબંધો વાંચવામાં આવ્યા હશે; તેથી આવા વિચિત્ર નિબંધોને માટે સમય આપવાનું બની શકે એમ ન હતું. તેમનો અર્ધો કલાકનો નિયમ છતાં પણ મને વધારે સમય આપવામાં આવ્યો હતો. .... કારણ કે પ્રેક્ષક-વર્ગને રોકી રાખવાને માટે સૌથી લોકપ્રિય વક્તાઓને છેવટે જોડવામાં આવ્યા હતા. ઇશ્વર તેમનું કલ્યાણ કરે ! કેટલી ધીરજ, કેટલી સહાનુભૂતિ અને કેટલા પ્રેમથી તે સવારના દશથી તે રાતના દશ વાગતાં સુધી બેસતા હતા. વચ્ચે માત્ર અર્ધો કલાક ખાવાનીજ રજા મળતી. એક પછી એક નિબંધો વંચાવેજ જાય, તેમાંના કેટલાક તો સાવ નકામા અને કંટાળો ઉપજાવે એવા હોય છતાં પણ, પોતાના પ્રિય વક્તાઓને સાંભળવાને તે લોકો (પ્રેક્ષકો) આખર સુધી બેસી રહેતા હતા. ઇશ્વર તેમનું કલ્યાણ કરે.

સીલોન(લંકા)થી આવેલા ધર્મપાલ તેમના પ્રિય વક્તાઓમાંના એક હતા....., તે ઘણાજ મધુર માણસ

હતા, અને પચિદ ચલી તેટલ સમયમા અને એકબીજાના ઘણાજ પચિયમા અવી યા.

પૂનાના એક ખિન્વી બાઈ, તેન ધર્મના પ્રતિનિધિ મિ. ગાધી અને નિવ ૨૦ યાજી અહી વધ દે વખત રોગવ ના છે, અને વ્યખનમાળને નાગે અગને નીખજવાના છે હુ ઇ-છુ છુ કે, તેનને નફરતા નમે વ્યાખ્યાનના મો ધધો આ દેશમા ઘણો લભદાયક છે, અને ઘણી વખતે તો તેન થી કમાણી પણ સારી થાય છે

મિ ઇગનોલને એક વ્યાખ્યાનના લગભગ પાંચથી છ હજાર રૂાવ (આપણા લગભગ ૧૫ થી ૧૮ હજાર રૂપિયા) મળે છે આ દેશમા એ સૌથી વધ દે પ્રસિદ્ધ વખા છે
વિ.

પત્રાંક ૩૨

શિમગો તા ૧૬ મી નવેમ્બર

પ્રિય દિવાનજી સાહેબ,

આપણી અધિકૃતિનુ એન્જ કા-તુ છે અને તે એ કે, આપણે આખા જગતથી નોખા પડી ગયા છીએ એ સ્થિતિ સુધારવાનો નાત્ર એન્જ ઉપાય છે, અને તે એન્જ કે, આપણે પાછા જ ગતા પ્રવાહના મળી જવુ જેકંએ ગતિ એજ જીવનની નિશાની છે અનેગિમ ૨૦ બબ્બ પ્રદેશ છે

અન્યાસીએ પોતાના અન્યાસીપા માથી કદએ શુમાબ્યુ નથી તેની હેવા ક વાની પદનિમા પણ કદ દેર પડ્યો નથી આ મ યાજી દેશમા નારે નાટે દરેક મમાન ઉપાકુ છે એ કમિ અને હિંદુ ધાનમા ના બનાવેલો હતો તે શુ અહી આ ના ન બનાવે? અને તેણે બનાવ્યો છે

અન્યાસીએ નનેમિશુ ૨ વાજી કોકને? એ મદ્ય તમે સમજી નહિ ગદો પણ તે જરૂર હતું મદ્ય કે જગત પાને જે તમે મદ્ય મૂવ મનાવી શકો તેમ હોય તો તે માત્ર તનારો ધર્મજ છે અને તમે મની નથી ગયા તેની જાતને ખાત્રી મની અપવને માટે તમારા ધર્મના વિદ્વાન અને આત્રિવાન માણસોને પ દેશને મુકવની અવગતતા છે

તમારામાથી કેટલાક પ્રતિનિધિઓએ બહાર પડવું જોઈએ અને હિંદુસ્થાનની બહાર જઈને દુનિયાની સમસ્ત પ્રજા આગળ તમારે એટલું તો માળીત કરી આપવું જ જોઈએ કે, તમે તદ્દન જગતી માણસો નથી હિંદુસ્થાનમાં ઘરમાં બેઠાબેઠા સભવ છે કે, તમે આ વાત કદી સમજી ન શકો, પણ મારી વાતમાં શ્રદ્ધા રાખજો કે, તમારી જાતિનું એમાં ઘણું જ હિત સમાયલું છે, અને જે સન્યાસીના મનમાં પોતાના ભાઈઓને માટે કંઈ પણ સારું કરવાની ઇચ્છા નથી તે સન્યાસી નથી પણ માત્ર પશુ જ છે

x x x x

હું ધર્મની પરિવ્રજામાં જોડ્યો હતો અને તેનું શું પરિણામ આવ્યું તે મારી પાસે અત્યારે અહીં કેટલાક વર્તમાનપત્રો અને માગિકો પડેલા છે તેના ઉતારા પરથી જણાવીશ જે કે આમાં હું ગાહકાર કરતો નથી, પણ તમારો મારા તરફ એટલો બધો તો પ્રેમ છે કે મારે તમને સત્ય હકીકત જણાવવી જોઈએ બીજા કોઈ પણ હિંદુની એટલી અસર પડી નથી, અને જો મારા અહીં આવવાનું કંઈ પણ પરિણામ આવ્યું હોય તો તે એટલું આવ્યું છે કે, અમેરિકનોની એમ ખાતરી થઈ છે કે, અત્યારે પણ હિંદુસ્થાનમાં એવા માણસો પેદા થાય છે કે જેના પગ પાને બેસીને સુધારાના શિખરે પહોંચેલી પ્રજા પણ ધર્મ અને નીતિના પાઠો શીખી શકે છે તેમને એમ નથી લાગતું કે, આથી એક હિંદુ સન્યાસીને અહીં મોકલવાનો પૂરતો બઠલો તેમને મળી ગયો છે સંપૂર્ણ હકીકત તમને વીરચંદ ગાંધી જણાવશે

x x x x
x x x x

આથી વધારે ઉતારા હું તમને મોકલતો નથી, કારણકે કદાચ તમને એમ લાગશે કે, હું અભિમાની થઈ ગયો છું પણ આટલું તમને જણાવવાની જરૂર હતી કારણકે તમે કૂવામાંના દેડકા જેવા બની ગયા છો અને બીજી બધી દુનિયા કેમ ચાલે છે તેનું તમને લાન નથી આ હું તમને અગત કહેતો નથી, પણ આખી હિંદુ પ્રજાને સામાન્ય રીતે લાગુ પાડું છું

જેવા હું હિંદુધ્યાનમાં હતો તેવોજ હું અહીં આ છું, ફેર માત્ર એટલોજ છે કે, અહીંના ઉચ્ચ સસ્કાર પામેલા લોકો મને વધારે સારી રીતે સમજી શકે છે ત્યાં અમને સાધુઓને એક રોટલાનું બટકું આપતા પણ લોકોને કંઈ પ્રાણ આપતા હતા અને અહીંના લોકો એક વ્યાખ્યાનના રૂ ૧૦૦૦ સુધી આપવાને તૈયાર રહે છે અને વ્યાખ્યાન બદલ સદાને માટે તમારા આભારી બની રહે છે

હિંદુધ્યાનમાં મારી કોઈ દિવસ જેટલી કદર થઈ નથી તેટલી અહીંના આ અજ્ઞાણ લોકો મારી કદર કરી શક્યા છે જો હું માત્ર આખું જીવન અહીંજ વ્યતીત કરવા ધારૂં તો ઘણાજ એશ્વર્યમયી હું અહીં આ રહી શકું એમ છું, પણ હું તો સન્યાસી છું અને “ઓ હિંદુધ્યાન” તારા બધા દોરો છતાં હું હજી પણ તનેજ આહું છું” આથી થોડાક માસમાં હું તે તરફ આવવાનો છું, અને જે પ્રમાણે પહેલાં એક શહેરમાંથી બીજા શહેરમાં ધર્મ અને ઉન્નતિના બીજ લોકોમાં વાવતો હતો, તેજ પ્રમાણે વાવવાનો છું જો કે કદર અને આભાર એ શું ચીજ છે તે લોકો મુદલ જાણતા નથી

મારા જેવા અનુભવ પરાદેશી, પરધર્મના પ્રતિનિધિ તરફ અમેરિકનોએ જે મદદ, સહાનુભૂતિ, કદરદાની, આભાર, પ્રેમ અને માન બતાવ્યા છે, તેનો જ્યારે હું આપણા લોકોની બીજારી વૃત્તિ, સ્વાર્થપરાયણતા, બેકદરદાની, અજ્ઞાન અને કૃતઘ્નતાની વૃત્તિઓની સાથે સરખામણી કરૂં છું, ત્યારે મને મારી હિંદુ જાતિ માટે શરમ ઉત્પન્ન થાય છે છાપાઓની કાપડીઓ (કટિંગ્સ) વાનીને હવે તમને લાગે છે કે, એક સન્યાસીને અમેરિકા મોકલવામાં કંઈક માલ હતો?

મહેરબાની કરીને એને પ્રસિદ્ધ કર્યો નહિ, કાન્જુટે હિંદુધ્યાનમાં પ્રખ્યાતિને હું જેટલી ધિક્કારતો હતો તેજ પ્રમાણે હજી પણ ધિક્કારૂં છું

હું તો પ્રભુનું કાર્ય કરી રહ્યો છું અને મને ત્યાં ત્યાં એ દોરી જાય છે ત્યાં ત્યાં હું જાઉં છું

તે કે જે મૂંગાને વક્તા બનાવે છે અને જગતને પવંત

ઝોળંગાવે છે તે મને મદદ કરશે. માણસોની મદદની મને દરકાર નથી. જો તેને ઠીક લાગશે તો તે હિંદુસ્થાનમાં, અમેરિકામાં અને ઉત્તરધ્રુવમાં પણ મને મદદ કરશે અને જો તેની ઇચ્છા નહિ હોય તો મને કોઈ પણ મદદ કરી શકે એમ નથી. પ્રભુનું નામ સદા કીર્તિવંત રહો !

આશીર્વાદસહ તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૩

ન્યૂયૉર્ક. ૩૦૬૫. હેઇલ એસ્કવાયરની મારફત,
ડિયરબોર્ન ૫૪૧ એવન્યુ, શીકાગો.
તા. ૨૮ મી. ડિસેમ્બર ૧૮૯૩

પ્રિય એય-

એ ઘણીજ નવાઇની વાત છે કે, મારાં શિકાગોમાં આપેલાં વ્યાખ્યાનોના સમાચાર હિંદુસ્થાનનાં છાપાંઓમાં આવે છે. કારણ કે હું જે કંઈ કરું છું તે પ્રસિદ્ધિમાં ન આવે તેને માટે બહુજ કાળજી રાખું છું. અહીં મને ઘણી વસ્તુ જાણવાની મળે છે. સામાન્ય રીતે એમ કહી શકાય કે, આ દેશમાં ગરીબાઈનું તો નામનિશાન પણ નથી. અહીંની સ્ત્રીઓ જેટલી કેળવાયેલી અને સંસ્કાર પામેલી છે તેટલી કેળવાયેલી અને સંસ્કાર પામેલી સ્ત્રીઓ મેં બીજા કોઈ સ્થળમાં જોઈ નથી. આપણા દેશમાં સારી રીતે કેળવાયેલા પુરુષો મળી આવશે, પણ અહીંના જેવી સ્ત્રીઓ તો તમને બીજે લાગ્યેજ મળે. ખરેખર એ વાત સત્યજ છે કે “યવિત્ર માણસના ઘરમાં લક્ષ્મીજી પોતેજ દેવીતરીકે રહે છે. ખરફના જેવાં ભિર્મજ અને ભિજકંક હૃદયોવાળી હજારો સ્ત્રીઓને મેં અહીંયાં જોઈ છે. અરે! તે કેવી સ્વતંત્ર છે! સામાજિક નાગરિકતરીકેની સર્વ વ્યવસ્થાનો કળજો અહીંયાં આ સ્ત્રીઓજ રાખે છે. નિશાળો અને કોલેજો સ્ત્રીઓથી ચિકાર ભરાયેલી હોય છે, અને આપણા દેશમાં તો સ્ત્રીઓ સહીસલામત રીતે ઘરની બહાર રસ્તામાં ચાલી પણ શકે નહિ! મારા તરફ તેમનો પ્રેમ અનહદ છે. ન્યારથી હું આ દેશમાં આવ્યો છું ત્યારથી પોતાના ઘરમાં હમેશાં તેમણે મારો સત્કાર કર્યો છે. તેઓ મને ખોરાક પૂરો પાડે છે, મારાં વ્યાખ્યાનો માટે

વ્યવસ્થા કરે છે, મને ખબરમાં લઈ જાય છે અને મારી સગવડતા તથા આરામને માટે હરએક પ્રકારની કાળજી રાખે છે. મારાપર તેમના જે ઉપકાર થયા છે તે ઉપકારનો ખદલો મારાથી કદી વળી શકે એમ નથી.

તમને ખબર છે કે શક્તિનો ખરેખરો ઉપાસક કોણ છે? ખરેખરો ઉપાસક તો તેજ છે, કે જે એમ માને છે કે, દુનિયામાં એક ઈશ્વરજ સર્વવ્યાપક બળ છે, અને તે બળને સ્ત્રીજાતિમાં મૂર્તસ્વરૂપ થયેલું જુએ છે. અહીંના પુરુષોનો મોટો ભાગ સ્ત્રીઓ તરફ એજ દ્રષ્ટિથી જુએ છે. ભગવાન મનુ મહારાજે પણ એજ કહ્યું છે કે, જે ગૃહોમાં સ્ત્રીઓને માન આપવામાં આવે છે અને જે ગૃહોમાં સ્ત્રીઓ મુખી છે ત્યાં ઈશ્વરના આશીર્વાદ ઉતરે છે. અહીં આગળ પુરુષો સ્ત્રીઓને જેટલી માનભરી રીતે અને ચારી રીતે રાખી શકાય એટલી માનભરી અને સારી રીતે રાખે છે, તેથીજ તે લોકો આટલા શ્રીમંત, આટલા કેળવાયલા, આટલા સ્વતંત્ર. અને આટલા ઉદ્યોગી છે; અને આપણે શા માટે આવા ગુલામો જેવા, દુઃખી અને મૃતપ્રાય છીએ? આનો ઉત્તર દીવા જેવો સ્પષ્ટ છે.

અને અહીં આગળ સ્ત્રીઓ જેટલી પવિત્ર અને ચારિત્રવાન છે! ૧૯ વીસ પચીસ વર્ષની ઉંમર થતાં પહેલાં અહીં ભાગ્યેજ કોઈ છોકરી લગ્ન કરે છે અને તે સૌ હવામાં સ્વચ્છંદે ઉડતાં પંખીડાં જેટલી સ્વતંત્ર છે. તે ખબરમાં, શાળાઓમાં અને કૉલેજોમાં જાય છે. પેસા કમાય છે અને દરેક જાતનું કાર્ય તે કરે છે. એમાંથી જે પૈસેટકે મુખી હોય છે તે દીન અને દુઃખીઓની સેવા કરવામાં પોતાના સમયનો ઉપયોગ કરે છે; અને આપણે શું કરીએ છીએ? દીકરીઓ રંખેને કુમારોં ચઢી જાય, બ્રહ્મ થઈ જાય એવા લયથી આપણે તેમને અગ્નીઆર વર્ષની ઉંમર થતાં પહેલાંજ નિયમિતપણે પચ્છાવ્યા જઈએ છીએ, પણ મનુ ભગવાન આપણને શી આજ્ઞા કરે છે? “જે રીતે અને જેટલી કાળજીથી પુત્રનું રક્ષણ કરવામાં આવે છે અને કેળવણી આપવામાં આવે છે, તેજ રીતે અને તેટલીજ કાળજીથી પુત્રીનું

પણ રક્ષણ કરવું જોઈએ અને તેને કેળવણી આપવી જોઈએ”
જે પ્રમાણે ત્રીસ વર્ષ સુધી પુત્ર પાસે બ્રહ્મચર્ય પળાવીને
પછીથીજ તેને પરણાવવો ઘટે છે. તેજ પ્રમાણે છોકરીઓને
પણ કેળવણી આપીને અને બ્રહ્મચર્ય પળાવીને તે પછીથી
માળાપે પરણાવવી ઘટે છે; પણ આપણે અત્યારે શું કરીએ
છીએ? તમે તમારી સ્ત્રીજાતિની દશા સુધારી શકો એમ
છો? જો તેમ કરી શકો તોજ તમારી દશા સુધરવાનો
સંભવ છે. જો તેમ નહિ કરો તો જેમ અત્યારે ગુલામીમા
સડયા કરો છો, તેજ પ્રમાણે કાયમને માટે સડયા કરશો.

આપણા દેશમા જો કોઈ હલકી વર્ણમાં જન્મે તો તેને
વાસ્તે કોઈ પ્રકારની આશાજ રહેતી નથી અરે! આ તે
કેવો બુદ્ધિ છે! આ દેશમાં તો દરેકને માટે આશા, દરેકને
માટે તક છે આજે તે ગરીબ છે, પણ આવતી કાલેજ તે
શ્રીમંત, વિદ્વાન અને આબરૂદાર ગૃહસ્થ બની શકે છે.
ગરીબ અને દીન દુખીને મદદ કરવાને માટે અહીં દરેક જણ
તૈયાર હોય છે. હિંદુસ્થાનમાં “અમે ગરીબ છીએ, ગરીબ
છીએ” એવો પોકાર ચાલુ છે, પણ તેમને મદદ કરવાને માટે
કેટલી સંસ્થાઓ તમારા દેશમા છે? હિંદુસ્થાનમાં હજારો
અને લાખો ગરીબોને માટે કોના અંતઃકળમાં ખરેખરી
લાગણી છે? કોની આખમાં તેમને માટે ખરેખર આસુ
આવે છે? શું આપણે તે મનુષ્ય છીએ? તેમના જીવન
નિર્વાહને માટે, તેમને સુધારવા માટે આપણે શું કર્યું છે?
શું કરીએ છીએ? અરે આપણે તેમને અડતા પણ નથી,
આપણે તેમનાથી દૂર નાસીએ છીએ. શું આપણે ખરેખર
મનુષ્ય છીએ? પેલા હજારો બ્રાહ્મણો, ગરીબો, પતિતો અને
છુંદાયેલાઓ માટે શું કરે છે? “અડશો મા” “અડશો
મા” એ એકજ જાપ તેમના મોઢામાથી નીકળે છે તેમને
હાથે આપણા મનાતન ધર્મની કેવી અધોગતિ થઈ છે! શું
હવે આપણો ધર્મ માત્ર “અડશો મા”માંજ આવી રહ્યો છે
અને બીજા કશામાં નહિ?

હું મારી કુતૂહલ વૃત્તિ સંતોષવાને માટે આ દેશમાં
આવ્યો નથી, તેમ કીર્તિ કે નામના મેળવવા પણ નથી
આવ્યો; પણ હું એ જોવાને માટે આવ્યો છું કે, હિંદુસ્થાનના

એ લાખો કરોડો ગરીબો માટે અહીંથી કેઈ મહદ મળી શકે એમ છે કે કેમ? અને જો ઈશ્વર મને મહદ કરશે તો થોડાજ સમયમાં તમે જોઈ શકશો કે એ સાધનો કયા કયા છે?

અધ્યાત્મવાદમાં તો અમેરિકનો આપણા કરતા ઘણાજ દત્તગ્તા છે, પણ સમાજવ્યવસ્થા અને એલિટ વસ્તુઓમાં આપણા પ્રતા તે લોકો ઘણીજ ઉચી દશામાં છે આપણે તેમને અધ્યાત્મવિદ્યા શીખવીશું અને તેમના સમાજમાં જે કેઈ સગ્સ અને સુદર હશે તે આપણે સ્વીકારી લઈશું.

પ્રેમ અને શુભેચ્છા સાથે તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૪

લ્યોન્ ૩૦-યુ હેઇલ એસ્વાયરની મારફત
૫૪૧, ડર્બન એવન્યુ શીકાગો
તા ૨૪ મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૪

પ્રિય મિત્રો,

તમારા પત્રો મને મળ્યા છે માત્ર વિષેના આટલા બધા સમાચાર તમને મળ્યા છે એ જાણીને મને નવાઇ લાગે છે તમે જે વર્તમાનપત્રની ટીકા બાબત લખો છો તે પત્રના મત જેવોજ મત આખી અમેરિકન પ્રજાનો છે એવું તમે માનતાજ નહિ એ પત્રને તો લગભગ ૧૫૬૦ કોઈ ઓળખતું પણ નથી ખ્રિસ્તી ધર્મ બાબત જૂના પુણ્યા અને - ત્યત ધર્માધ વિચારા ધગવનારા કેટલાક વર્તમાનપત્રો અહીં છે તેમાંનુંજ એ એક છે આમ છતાં અહીં જે ધર્માધ મત ધગવનારા પત્રો છે તે બધા કેઈ એ મતના છે એમ માનશો નહિ, તેમ બધા પત્રો સહ્યતાના નિયમો પણ મંત્રી કે છે એમ પણ માનશો નહિ અમેરિકન લોકો અને ઘણા પાદરીઓ માત્ર તરફ ઘણાજ માયાણ છે અહીંના લોકો મને ઘણું માન આપે છે મારે મારી વિરુદ્ધ લખી માત્ર પ્રમિદિમાત્ર આવવાની તેની આ યુગ્મિ છે અહીંના બધા લોકોના આ યુગ્મિની ખજાર છે અને તેથી તેની કેઈ અસર નથી નવગત, આપણા દિદુગ્ધાનના પાદરીઓ એનો પૂર્વો લાભ લેવાને જૂલવાના નથી પણ જો આનો તે તદ્દન ગેર તાલ લેવા જાય તો તેમને કહેજે કે “ઓ યહુદી! સાબગ તાન

દિવસ ભરાઈ ચૂક્યા છે. ” (કવિ શેક્સપિયરના મરચન્ટ ઓફ વેનીસમાંથી) તેમનું જરી પુરાણું મકાન પાયા માંથી હાલી ગયું છે અને તેને લૂણા લાગી ચૂક્યો છે. હવે તે લોકો ગમે તેટલી હાથવૈયા કરે તોપણ તે ટકી શકે એમ નથી. અહીં આગળ એક અતિ પ્રાચીન અને લગ્ય ધર્મનો (હિંદુ ધર્મનો) પ્રકાશ પડવાથી જે હિંદુસ્તાનમાં લોગવતા તે લોકોના એશઆગમનો નાશ થાય તો મને ખરેખર તેમની હયાળ આવશે. તેમના પાદરીઓમાંથી આગે વાન એવો કેાઈ પણ પાદરી અહીં આગળ મારી વિરુદ્ધ નથી; અને જ્યારે હવે હું સરોવરમાંજ આવી પડ્યો છું તો મારે ખરેખર સ્નાન કરી લેવું ઘટે છે, એકલું આથ મન કરીને બહાર નીકળવાનો કશોજ અર્થ નથી. અહીં તેમની આગળ આપણા ધર્મ સંબંધી જે જે નિબંધ વાંચ્યો હતો તેનો ટુંકે સાર છાપામાં છપાયેલો છે. તે કાપીને તેની કાપલી આ સાથે મોકલું છું. .... હિંદુસ્તાનમાંથી મને કેાઈ પણ પ્રકારની મદદની આવશ્યકતા નથી. મને અહીં આગળ દરેક વસ્તુ મળી રહે છે. તમારી પાસે જે પૈસા છે તે મારું વ્યાખ્યાન છાપવામાં અને પ્રસિદ્ધ કરવામાં વાપરો. દેશી ભાષાઓમાં તેનો અનુવાદ કરજો અને તેનો બહોળો પ્રચાર કરજો. એમ કરવાથી રાષ્ટ્રની શી ઇચ્છા છે તે હમેશાં આપણી નજર આગળ રહેશે; પણ એમાં આપણા શિક્ષણનું મુખ્ય સ્થળ અને ત્યાંથી ચારે બાજુ કરવાના કાર્યની ચોજના બૂલી ન જશે. સખ્ત કામ કરો. x x x

મને ક-નો પત્ર મળ્યો છે. તેમાં પૂછેલો પ્રશ્ન જ્ઞાતિ ભેદ રહેશે કે જશે તે સાથે મારે લેવાદેવા નથી. હિંદુસ્તાનમાં અને હિંદુસ્તાનની બહાર મનુષ્યજાતિએ જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે, જે ઉન્નત વિચારો કર્યા છે, જે પવિત્ર આદર્શો રચ્યા છે તેમને ગરીબમાં ગરીબ, અધમમાં અધમ માણસને આંગણે લાવીને મૂકવા એટલુંજ મારું કાર્ય છે. પછી જ્ઞાતિ રહેશે કે નહિ, શ્રીઓને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળશે કે નહિ તેનો વિચાર તેમની મેળે પોતે કરી લેશે. એ સાથે મને કશોજ સંબંધ નથી. જાંદગીનો, ઉન્નતિનો અને કલ્યાણનો એકજ માર્ગ છે; અને તે વિચારસ્વાતંત્ર્ય અને કર્મસ્વા-

તંબ્ર. જ્યાં આ નિયમ નથી ત્યાં માણસ, પ્રજા કે દેશ ગમે તે હોય તેણે નાશ પામવું જ લેઈએ.

આખા જીવનમાં જો ગમે કંઈક પણ ઇચ્છા હોય. તો તે એ કે, એક એવી યોજના અમલમાં મૂકવી કે જેથી દરેકને આપણે ઉચ્ચ આદર્શ પહોંચાડી શકીએ. પછી માણસ હો કે શ્રી તે પોતાની મેળે પોતાનું ભાવિ નક્કી કરી લેશે. જીવનમાં અણીના અને મહત્ત્વના પ્રસંગોએ આપણા પૂર્વજોએ તેમજ ધીજી પ્રજાઓએ શું શું કર્યું છે તેટલું તેમને જાણવા દો, ધીજી પ્રજાઓ અત્યારે શું કરી રહી છે તે તેમને જાણવા દો અને પછી તે પોતાની મેળે નિશ્ચય કરી લેશે. આપણે તેમના આગળ માત્ર સાધનોજ મૂકવાનાં છે. કુદરત પોતાની જરૂરીઆત પ્રમાણે તેનો ઉપયોગ કરી લેશે. પરિશ્રમપૂર્વક કામ કરો, નિયમિતપણે કામ કરો અને પ્રભુમાં શ્રદ્ધા રાખો. કામની શરૂઆત કરી દો. વહેવો મોટો હું ત્યાં આવવાનોજ છું. “ધર્મ”ને લેશ પણ હાનિ પહોંચાડ્યા વિના પ્રજાની ઉન્નતિ કરવાની છે” એ આદર્શને નજર આગળ રાખજો.

યાદ રાખો કે, પ્રજા તો ગામડામાં અને જી પડામાંજ વસી રહી છે; પણ તેમને માટે કોઈએ કશું કર્યું જ નથી. આપણા વર્તમાન કાળના સુધારકો વિધવાઓના પુનર્વિવાહને માટે બહુજ આતુર હોય છે અને અલગત, હું પણ દરેક વ્યક્તિના સુધારનો પક્ષપાતી છું; પણ વિધવાઓને કેટલા પતિઓ મળે છે તેના પરજ કંઈ પ્રભાવું ભાવિ અવલંબી રહેલું નથી પણ સાધારણ વર્ગની ઠેવી દયા છે તે પરજ પ્રભાવું ભાવિ અવલંબી રહેલું હોય છે. તમે તેમનો ઉદ્ધાર કરી શકો એમ છો? તેમની આધ્યાત્મિક સંસ્કૃતિને હાનિ પહોંચાડ્યા વગર તેમનું ગયેલું વ્યક્તિત્વ તમે તેમને પાછું આપી શકો એમ છો? અમાનતા, સ્વતંત્રતા અને કાર્યશક્તિમા તમે પરિશ્રમવાસીઓની બંદોબસ્તી કરી શકો એમ છો? અને તેનીજ સાથે સંસ્કૃતિમાં અને ધર્મિક માન્યતામાં તમે ચુસ્તમા પણ ચુસ્ત વિદુ ધર્મ શકો એમ છો? આપણે આજ કાર્ય કરવાનું છે અને આપણે તે કરીશું તમે બધાએ આજ કાર્યને માટે જન્મ્યા છો, તમે તમારા પોતાનામાં ધર્મા રાખો. મહાન નિશ્ચયોજ

મહાન કાર્યો કરી શકે છે. સહ આગળ ધસો. ગરીબ અને છુંદાયલાને માટે સહાનુભૂતિ એજ આપણો મુદ્રાલેખ છે.

બહાદુર યુવાનો ! આગળ વધો.

તમારો સ્નેહી

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૫ .

૫૪૧-ડિયરબ્રોન્ એવન્સુ

તા. ૨૯ જાન્યુઆરી '૯૪

પ્રિય દિવાનજી સાહેબ,

આપનો છેલ્લો પત્ર મને ઘોડાક દિવસ પર મળ્યો છે.

તમે મારા ગરીબ ભાઈઓ અને માતાજીને જોવા ગયા હતા, એ જાણીને મને ઘણો આનંદ થયો છે. મારા અંતઃકરણમાં જે એકજ સ્થાન સુલાયમ હતું તેનો તમે સ્પર્શ કર્યો છે. દિવાનજી ! તમારે જાણવું જોઈતું હતું કે હું કંઈ જેના અંતઃકરણમાં જરાય પ્રેમ નથી એવો પથ્થરના અંતઃકરણવાળો જનાવર જેવો આદમી નથી. જો આ દુનિયામાં હું કોઈને પણ આહતો હોઉં તો તે મારાં માતાજી છે, અને છતાં મેં માન્યું હતું, અને હજી પણ હું માનું છું કે, જો મેં દુનિયાનો ત્યાગ કર્યો ન હોત તો એક મહાન ભવ્ય આદર્શ-જે મારા ગુરુદેવ શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસે બતાવેલો છે તેને દુનિયા જાણી શકત નહિ અને તે યુવાનો કે જેમણે પાર્થિવ વસ્તુઓના મોહ અને વૈભવવિલાસના પૂરની સામે ભારે કાર્ય કર્યું છે તે બધા ક્યાં હોત ? આથી હિંદુસ્થાનને ઘણાજ લાભ થયો છે, અને ખાસ કરીને બંગાળને તો થયોજ છે, અને પ્રભુની મદદથી તે લોહો જે કામ કરવાના છે કે જેને માટે દુનિયા યુગોના યુગો સુધી તેમને આશીર્વાદ દેશે તે કામની આ તો માત્ર હજી શરૂઆતજ છે. આથી મારે બે વાતમાંથી એકજ વાત પસંદ કરવાની હતી. એક બાબત હિંદુધર્મની અને સમસ્ત જગતના ધર્મની મારી લાવિ આશા અને લાખો માણસો જે યુગયુગથી અધોગતિમાં ડૂબતાં જાય છે, અને તેમને મદદ કરનાર તો શું પણ તેમને માટે વિચાર સરખો કરનાર પણ કોઈ નથી-તેવાંને માટેનો મારો પ્રેમ અને ખીજ તરફ જે મારાં પ્રિય છે તેમને થતું અતિ દુઃખ.

આ બે વાતમાથી મારે એક પમંદ કરવાની હતી અને પ્રથમની વાત મેં પમંદ કરી બાકીનાની નબળા પ્રભુ લેશે મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે કે, પ્રભુ મારી માથે છે હિંદુસ્થાનમા ઘણા માણસો મને સમજી શકે એમ નથી જે ગરીબ બિચારાઓએ ખાવું અને પીવું એ બિચારા બીજી કશી વાતનો કદી વિચાર ન કર્યો નથી હોતો તે લોકો મને શી રીતે સમજી શકવાના હતા ?

હું જાણું છું કે, માન તમામ જેવા ઠેઠલાક ઉદાર આત્માઓના મને સમજી શકે છે પ્રભુ તમારું કંઈ પણ કરો લોકો મને સમજી શકે કે ન સમજી શકે, પણ હું આ યુવાનોને વ્યવસ્થિત (ઓર્ગેનાઇઝ) કરવાને જ જન્મ્યો છું દરેક શહેરમા સેકડો યુવાનો ગારી માથે જોડાવાને તૈયાર છે હું આ યુવાનોને વ્યવસ્થિત કરીને એક ન બાળી શકાય એવા પ્રચંડ પૂરની પેઠે હિંદુસ્તાન પર દેવાવા માણું છું, કે જેથી ગરીબ, નીચ, એક રાગદાઈ ગયેવાના ઠાપર પણ આરામ, નીતિ, ધર્મ અને દેખવણી પહોંચી શકે હું આ કાર્ય પૂર્ણ કરીશ અથવા તેના પ્રયત્નમા જ મારો દેહ પાડીશ

આપણા લોકો, માન પ્રભુ! મદર કરવાની તેમની શક્તિજ નથી ઉલ્લટ હજારો વર્ષની ગુલામીથી સ્વાભાવિક રીતેજ ઉદય પામેલી અદેખાઈ અને મંશયના હુગુંદોથી તે લોકો દરેક નવા વિચાર અને નવા કાર્યમા વિશ્વ નાખી દુશ્મન યદને ઉભા રહે છે પણ પ્રભુની ઇચ્છા બળવાન છે

તમે આરતી અને બીજી જે લખ્યું છે તે બાબત માટે તો એટલું જ કહેવાતું કે, એવી મીન કરવાનો તો હિંદુસ્થાનના દરેક મઠોમા રિવાજ છે ગુરુના ભક્તિ કરવાનું તો વેદમા સૌથી પ્રથમ કર્તવ્ય ભવમા આવ્યું છે, એ કે આની પણ મારી અને નકારી બને બાબતો છે

પણ તમારે એક વાત ખામ ધ્યાનમા રાખવાની છે કે, આપણું મહા એ એક અસામાન્ય મહા છે આપણામાથી કોઈને પોતાના વિચારો બગાડકારે બીજા પર લાદવાનો અધિકાર નથી આપણામાના ધર્મ એ મૂર્તિપૂજામા માનતા નથી, પણ બીજા જે કોઈ માનતા હોય તો તે વાતમા વાધો દાવવાનો તેમને જ ન પણ હક્ક નથી કારણ કે એમ કરવાથી

આપણા ધર્મના પહેલા નિયમનો ભંગ થાય છે. બીજું સાધનોદ્વારાજ પ્રભુને બાળી શકાય છે. પ્રકાશનાં મોજાં સર્વત્ર —ગાદા અંધારા ખૂણામાં પણ હોય છે, પણ એ તો જ્યારે દીવામાં સળગે છે ત્યારેજ માણસથી ભેદ શકાય છે. તેજ પ્રમાણે જો કે પ્રભુ તો સર્વત્ર છે, પણ આપણે તો એક મહાન પુરુષતરીકેજ તેનો ખ્યાલ કરી શકીએ. ઇશ્વર માટેના સર્વ વિચારો જેવા કે દયાળુ, રક્ષક, મદદગાર વગેરે સર્વ ગુણો માણસ તરફથીજ ઇશ્વરમાં આરોપિત કરવામાં આવ્યા છે, અને આ ગુણો ગુરુમાં પણ રહેલાજ છે. પછી તમે તેને ગુરુ કહો કે પયગંબર કહો કે અવતાર કહો. મનુષ્ય પોતાની પ્રકૃતિથી કદી પણ પર જઈ શકતો નથી. તમે જો તમારા શરીરમાંથી બહાર ફેંકેા મારી શકેા, તોજ તમે તમારી પ્રકૃતિથી પર જઈ શકેા; અને કોઈ માણસ જો પોતાના ગુરુની ભક્તિ કરે તો તેમાં 'જોડું' શું છે? અને ખાસ કરીને તો જ્યારે એ ગુરુ તમારા બધા ઐતિહાસિક પયગંબરોના એકઠા ગુણો કરતાં પણ વધારે પવિત્ર અને હિંયા દરજ્જાના હોય ત્યારે? જો કાઈસ્ટની, કૃષ્ણની અને બુદ્ધની પૂજા કરવામાં હરકત નથી, તો આ માણસ કે જેણે જીંદગીમાં કદી અપવિત્ર કાર્ય કર્યું નથી કે વિચાર્યું પણ નથી તેની પૂજા કરવામાં પાપ શું છે? જેની બુદ્ધિ બીજા બધા પયગંબરો કરતાં વધારે ઉચ્ચ હતી—આજ માણસે જગતને તે પરમ સત્યનો ખ્યાલ આપ્યો કે જે સત્ય દરેક ધર્મમાં છે, અને જગતપર જે પોતાનો કાબુ જમાવતું ગય છે, અને તે પણ વિજ્ઞાન કે તત્ત્વજ્ઞાનની કે બીજા કોઈ પણ સાધનની મદદ લીધા વગરજ, તેણે એ સત્યને પ્રાપ્ત કર્યું અને તેનો પ્રચાર કર્યો.

છતાં પૂજા કરવી એ કંઈ ફરજિયાત નથી. ગુરુની પૂજા કરવીજ ભેદજે એવું મારા કોઈ ભાઈઓએ તમને કહ્યું નથી. ના, ના, ના, પણ ફરીથી હું એ કહું છું કે, જો કોઈ પૂજા કરતું હોય તો તેમાં વાંધો ઉઠાવવાનો આપણને કશોજ હેતુ નથી.....શા માટે? કારણ કે તેમ કરવાથી આપણી આ અસામાન્ય મંડળીનો નાશ થાય. દશ બુદ્ધ બુદ્ધ વિચાર અને આચારના માણસો એકઠા રહીને

સલાહસ પથી કાર્ય કરી શકે છે, એમ જતાવનારી આખી દુનિયામાં આપણી આ એક જ મહત્ત્વી છે પ્રભુ મહાન અને દયાળુ છે દિવાનજી! આપ જો સખુરી રાખશો તો હજી ઘણું નવું જોશે.

અમે ખીજા ધર્મો તરફ સહિષ્ણુતા રાખીએ છીએ, એટલું જ નહિ પણ અમે તેનો સ્વીકાર પણ કરીએ છીએ, અને જો પ્રભુ મદદ કરશે તો હું સમસ્ત જગતને એનો ઉપદેશ આપવાનો પ્રયત્ન કરનાર છું.

દરેક માણસને અને દરેક પ્રજાને મહાન થવાને માટે ત્રણ ગુણોની આવશ્યકતા છે -

૧-સારાપણાની શક્તિમાં વિશ્વાસ

૨-અદેખાઈ અને મશયની ગેરહાજરી

૩-જે કોઈ શુભ કાર્ય કરવાને પ્રયત્ન કરતું હોય તેને મદદ કરવી અને પોતાથી જને તેટલું શુભ કાર્ય કરવું

હિંદુ પ્રજામાં આટલી અદ્ભુત બુદ્ધિ હોવા છતાં શા માટે અધોગતિને પાગી છે? હું તમને જવાબ આપીશ કે, અદેખાઈ હિંદુ જાતિના કરતા આપસ આપસમાં વધારે અદેખી અને વધારે ઝેરીલી કોઈ પ્રજા નથી અને અહીં પશ્ચિમના મુલકમાં આ અદેખાઈ અને ઈર્ષ્યાની ગેરહાજરી તમને સૌથી પ્રથમ જણાઈ આવશે.

હિંદુસ્થાનમાં પાંચ મિનિટ પણ માણસો સુવેહરા પથી કામ કરી શકતા નથી દરેક માણસ મત્તા હાથ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, અને પરિણામે આખી સરકારને ધકકો લાગે છે પ્રભુ! પ્રભુ! આપણે ઈર્ષ્યા કરવાનું ક્યારે છોડી દઈશું? આવી પ્રજામાં અને ખામ કરીને જ ગાળામાં એક યુવાનોની મહત્ત્વી ઉભી કરાવી, અને તેમનામાં જુદા જુદા મત દોવા છતાં પ્રેમના જ ધનથી જ ધાવું, એ શું અસામાન્ય નથી કે?

આ મહત્ત્વી અદ્ભુત ઉદારતાનો પ્રચાર કરશે અનંત શક્તિ અને પ્રચાલકાર્યથી આખા હિંદુસ્થાનમાં તેનો વિસ્તાર થશે વાચક જ્ઞાન, સાતિભેદ, ઈર્ષ્યા, તિવ્વકાર વગેરે જે ગુણામ પ્રજાઓનો સંમેશનો વારસો છે, તે હોવા છતાં પણ તે આખી પ્રજાના રોમરોગે વિજળીક જગની પ્રેરણા કરશે.

પાણીમાંથી બહાર દેખાતા બડકોની માફક આ સર્વ-
વ્યાપી જડતામાંથી જે થોડાક ઉદાર આત્માઓ બહાર દેખાય
છે તેમાંના તમે એક છો. ઈશ્વર તમને હમેશાં સુખી રાખે.

સદા તમારો વિશ્વાસુ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૬

ડરબન એવન્યુ, ૫૪૧

પ્રિય દિવાનજી,

આપનો પત્ર વાંચી ઘણોજ આનંદ થયો. અલબત્ત આ
તો માત્ર મળકળ છે, તે હું સમજી શકું છું; પણ હું કંઈ
એવો બાળક નથી કે તેનાથી સમજી જાઉં. હવે આગળ સાંભળો.

પશ્ચિમની પ્રજાની સફળતાનું માત્ર એકજ કારણ છે,
અને તે કારણ તેમની વ્યવસ્થા કરવાની શક્તિ તેમજ
એકબીજા પ્રત્યેના વિશ્વાસથી કરવામાં આવતો સહકાર
અને મદદ; જ્યારે આપણે ત્યાં એથી તદ્દન ઉલટુંજ છે.
દાખલાતરીકે—સુબધવાળા વીરચંદ ગાંધી જૈન અહીં
આવેલા છે. આ માણસ આવા ભયંકર ઠંડા મુલકમાં પણ
અનાજ અને ફળ સિવાય બીજું કંઈજ ખાતા નથી અને
તનતોડ મહેનત કરીને પોતાના દેશબંધુઓ અને ધર્મને
માટે અહીં લડત ચલાવી રહ્યા છે. અમેરિકન લોકોનો
પ્રેમ તેમણે ઘણોજ સંપાદન કર્યો છે, પણ જે લોકોએ
(તેમનાજ જાતભાઈઓએ) તેમને અહીં મોકલ્યા છે, જેમના
ધર્મને માટેજ તે અહીં લડત ચલાવી રહ્યા છે તે લોકો
તેને ન્યાતબહાર મૂકવાનો પ્રયત્ન કરે છે એનું કારણ
શું? એનું કારણ આ એકજ છે કે, કુદરતનો એવો કાયદો
છે કે શુભાશીની પ્રજામાં હમેશાં અદેખાઈનો ગુણ ઉત્પન્ન
થાય છે અને આ અદેખાઈનો ગુણજ તેમને હમેશાં માટે
શુભાશીમાં દાખી રાખે છે.

અહીં મજમુદાર અને બીજા હિંદુઓ પણ હતા. આ
બધા વ્યાખ્યાનો આપીને તે દ્વારા પૈસા કમાવાનો પ્રયત્ન
કરતા હતા અને તે કાર્યમાં તેમને થોડે ઘણે અંશે સફળતા
મળી પણ ખરી; પણ તેમના કરતાં મને વધારે સફળતા

મળી છે કારણ કે પ્રભુની જ એવી ઇચ્છા હતી એ લોકોની સફળતામાં વિનમ્ર કે આડખીની હું કદી થયો નથી, છતાં પણ જૈન ગાંધી મિત્રાચના બીજા બધાઓને મારે માટે ભય કર જણાવું ઉત્પન્ન કરીને તેનો આ દેશમાં પુરુષ પ્રચાર કર્યો, અને તે પણ મારી પૂઠ પાછળ નીચતાની આટલી હદ સુધી અહીંના અમેરિકન લોકો કદી જતા નથી.

તમે તો કલકત્તામાં ઘટો વખત ગહેલા છો બંગાળીઓમાં આ ઈર્ષ્યારૂપી પાપ જેટલું પ્રમરણ છે તેટલું હિંદુસ્થાનના બીજા કોઈ પણ ભાગમાં પ્રસરેલું તમે જોયું છે કે?

x	x	x	x	x
x	x	x	x	x

માત્ર અમેરિકનો અને જાપાનીસોની સાથે આપણી સરખા મણી કરીને આ વાત કહેતો નથી, પણ ચીના લોકો મુઠાં મન અને દિલની ઉદારતામાં આપણા કરતા હજાર દગ્ગર સાગ છે.

x	x	x	x	x
x	x	x	x	x

તમે હિંદુસ્થાનની બહાર નીકળો નહિ ત્યાં સુધી આ વાતનો ખ્યાલ તમને ગગનર આવવાનો નથી મોજ શોખને માટે જેમની પાસે પુરુષ પૈસા છે, તેમને મન તો બધું જ ઠીક છે, પણ એવા લોકોને હું તો દેશદ્રોહી દગા બાજ કહીશ કાગળ કે હજારો બદલે લાખો ગરીબો અને દીનદુખીઓનું લોકી ચૂમીને તે વડે પોતે વેલવ લોનવવા અને તે દીન દુખીઓનો-ને ગરીબ, લાચાર, જુદમધી છુંદાયેલા માનવીઓના સવાનો જના પણ વિચાર ન કરવો એ દેશદ્રોહ અને દગાબાજી છે ક્યારે તમારા શ્રીમતો એ, તમારા અમીરોએ, તમારા ધર્મશુરુઓને અને તમારા મોટા માણસોએ ગરીબોની દરકાર કે કાળજી કરી હતી?

પણ તે દયાળુ પ્રભુ મહાન છે જુદમગારોને તેમના જુદમનો બદલો પાછળથી મળી ગયો. અને તે કે જેઓ ગરીબોને પીમીને તેના લોકીથી પોતે સુખી જીવગી જાળતા હતા, જેમને દેગવટી પણ તે ગરીબોને લોગેજ મળતી હતી, અને ગરીબોની દીનતા અને કંગાવિયન ઉપરજ જેમની સત્તા ઉભી ગદી ચઢી હતી, તે લોકોને લાખો અને હજારોની

સંખ્યામાં ગુલામોતરીકે વેચાણ પડ્યું. તેમની માલમીલકત લૂંટાઈ ગઈ, તેમની મા-દીકરીઓની આબરૂ ઈજ્જત લૂંટવામાં આવી. આ જુદામનો બદલો તમને ગયાં એક હજાર વર્ષથી મળી રહ્યો છે, અને શું તમને એમ લાગે છે કે, આ બધું કંઈ પણ કારણ વગરજ બન્યું છે?

હિંદુસ્થાનના ગરીબોમાં સુસલમાનોની સંખ્યા આટલી બધી મોટી શાથી છે? માત્ર તરવારની મદદથી તેમને વટાળવામાં આવ્યા એમ કહેવું બરાબર નથી. જમીનદારોના જીવનમાંથી અને ધર્મગુરુઓના પિશાચી અત્યાચારમાંથી ઉગરી જવા માટે પણ મોટો ભાગ સુસલમાન થઈ ગયો હતો, અને આથીજ બંગાળના ખેડુતવર્ગમાં મોટો ભાગ સુસલમાનોનો છે; કારણકે ત્યાં જમીનદારવર્ગ પણ મોટો છે.

આ પગતળે છુંદાયેલા ગરીબો અને દુઃખી લોકોને ઉન્નત કરવાનો અમે પ્રયત્ન કરીએ છીએ. થોડાક હજાર ગ્રેન્યુએટો એ કંઈ પ્રજા અથવા પ્રજાનો સુખ્ય વગર નથી. થોડા સરખા શ્રીમંતો એ પણ કંઈ પ્રજા અથવા પ્રજાનો સુખ્ય ભાગ નથી. જો કે અમારી પાસે સામગ્રી થોડી છે, પણ આ ત્રીસ કરોડ માણસોને વધારે સુખી કરી શકાય એટલું તો હજી છેજ. વસ્તીના નેણું ટકા માણસો કેળવણી પામ્યા વગરના છે. આ બાબુઓ અને કહેવાતા દેશભક્તોમાંથી આનો કોણ વિચાર કરે છે?

હવે મને એક બીજી વાત કહેવા દો કે, ઈશ્વર છે-હું મશ્કરી કરતો નથી-તે છેજ. અને હું જાણું છું કે, તે આપણાં જીવનોને દોરે છે. જો કે સાથે સાથે હું એ પણ જાણું છું કે, જે હાથ પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરવા પ્રયત્ન કરે છે તે હાથને પણ પ્રજા અવશ્ય બચકાં ભરે છે; પણ તમે કે જે દરેક સારાં અને મહાન કાર્યો તરફ ખરી સહાનુભૂતિ ધરાવો છે, ખરા ઉદાર સ્વભાવવાળા, સાચી સહાનુભૂતિવાળા અને ખરા પાણીવાળા એવા માત્ર લોકો તમે એકલા હો, તો એકલા પણ મારી સાથે પ્રાર્થના કરવા લાગો કે:—

“હે દયાળુ! આ અંધકારમાંથી તું અમને દોરવ.”

હું મારા ધર્મને અને મારા પ્રભુને આહું છું. મારા દેશને અને સર્વથી વધારે તો હું બીખારીઓને-ગરીબોને-
વિ. ૨૨

અજ્ઞાનીને અને ચગદાયેલાને સૌથી વધારે ચાહું છું, અને હું દેટલું ચાહું છું તે તો માત્ર પ્રભુજી જોઈએ છે, એ મને અવશ્ય રહેતો જતાવશે. માણસોનાં વખાણ કે તેમની ટીકાની મને જરા પણ દરકાર નથી. મારે મનથી તેમાંનો મોટો ભાગ તો માત્ર અજ્ઞાન અને નાનાં છોકરાં જોવો છે. સહાનુભૂતિને અંતરભાગ કે જે તદ્દન નિર્ગળ પ્રેમ છે ત્યાંસુધી તેમની દષ્ટિ પહોંચેલી હોતી નથી. રામકૃષ્ણદેવના આશીર્વાદથી મને તે અંતર્દષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ છે મારી નાની સરખી ટોળીની મદદથી કે જેમાં મારા જેવા ગંરીળ લીખારીઓજ એકદા થયેલા છે-તમે તેમને જોયેલા છે અને પ્રભુનું કામ તો હમેશાં ગરીબોનેજ હાથે થયેલું છે. તમે મને આશીર્વાદ આપો કે જેથી મારા શુરુમા, મારા પ્રભુમાં અને મારી પોતાની જાતમાં મારો વિશ્વાસ દૃઢ કાયમ થાય.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૭

૫૪૧ કિયરબ્રોન્ એવન્યુ,

શિકાગો-૩ જી માર્ચ ૧૮૯૪

વહાલા—

હું તમારી સાથે એટલો મળતો યાઉં છું કે, થોડા એ એક અદ્ભુત વસ્તુ છે અને તેજ જાણવી શકે તેમ છે, પણ તેમાં જોખમ એ છે કે, કદાચ તેમાંથી ધર્મીધતા-અધર્મદ્વા જન્મ પામે અને તેથી આગળ-વધવાનો માર્ગ બંધ પડે.

જ્ઞાન-તે જરાબર છે, પણ તેમાં શુધ્ધ જુદિ થકનો જાય રહે છે. પ્રેમ મહાત્મા અને પરમઉચ્ચ છે, પરંતુ તે પણ અર્થહીન કલ્પનાના રૂપમાં પરિણમ પામી તેનો નાશ થવા સંભવ છે. આ વહેની-સદા, જ્ઞાન અને પ્રેમની એકવાક્યતા આવશ્યક છે. રામકૃષ્ણદેવમા આણુ ઐશ્ય હતું. આવી વ્યક્તિ જહું વિરલ હોય છે, પરંતુ તેને અને તેના ઉપદેશને આપણા આદર્શતરીકે રાખીએ તો આપણે પણ આગળ વધી શકીએ તેમ છીએ. આપણામાંનો દરેક જણ તેવી અંખૂર્ણતા ન પામે, છતાં આપણે જાણીએ એકબીજામાંથી વિદોષી તરવો કાઢી નાખી અનુકૂળપણે વર્તી અમાનતા થાય તેવી

સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીને તેથી સંપૂર્ણતા મેળવી શકીએ એવો સંજ્ઞા છે-અર્થાત્ ધણા મનુષ્યો મળીને એકત્વ મેળવી શકીએ અને તેથી ધીન સૂરં મતો અને સંપ્રદાયો કરતાં નિશ્ચય ઉત્તમ થઈ શકીએ.

કેઈ પણ ધર્મને અસરકારક બનાવવા માટે-ઉત્સાહની બહુ જરૂર છે; પણ તેની સાથે સંપ્રદાયો ન વધે તેની પણ કાળજી રાખવાની જરૂર છે. આ સંપ્રદાયો ન વધે તેટલા માટે આપણે કેઈ પણ સંપ્રદાયવાળાની તામેદારી રાખવી એમ એ નહિ, અને સંપ્રદાયથી થતા બધા કાલો જળવાઈ રહી સર્વવ્યાપી ધર્મની વિશાળતા આવે તેવું આપણે કરવાનું છે.

પરમેશ્વર સર્વ સ્થળે હોવા છતાં તેનું આચું જ્ઞાન અને પૂજન તો આપણા ઉદાર વર્તનથીજ થઈ શકે તેમ છે. સમ-દૃષ્ટતા તેવું ઉત્તમ અને સંપૂર્ણ વર્તન કેઈપણ વ્યક્તિનું હોતું નથી. આહો ! તેજ વર્તન આપણું કેંદ્રસ્થાન હોતું એમ એ અને તેનીજ આસપાસ આપણે રહેવું એમ એ; તેની સાથે દરેકને તે મહાન વ્યક્તિને પોતાને તેમ ચેત્ય દાગે તેમ ઈશ્વર, ઉદારક, ગુરુ, આદર્શ જગત મહાવ્યક્તિતરીકે પોતાને પસંદ પડે તેમ-જણવાને છૂટ આપવી એમ એ.

સામાજિક સમાનતા કે અસમાનતા એ ભેદાંધી એકે-નો આપણે ઉપદેશ આપતા નથી. પણ જે ઉપદેશ આપીએ છીએ તે એ છે કે, દરેક વ્યક્તિને સમાન હક્ક છે, અને તેથીજ દરેકને વિચારવાનું અને દૃતિરવાનું છે, એવો આશ્રક રાખીએ છીએ.

આપણે કેઈનો અનાદર કરતા નથી, પછી જાણે તે ઈશ્વરવાદી, સર્વેશ્વરવાદી, એકેશ્વરવાદી, બાહેશ્વરવાદી, જહ-મતવાદી કે અવીશ્વરવાદી હોય, શિષ્ય થવાની યોગ્યતા માટે એકજ હકલુ બહુ ધ્યાનમાં સમાવાતું છે કે તેણે પોતાનું વર્તન વિશાળમાં વિશાળ અને ઉત્સાહીમાં ઉત્સાહી ધોનું ઉપર ઘરનું એમ એ.

આપણે એવો પણ આશ્રક રાખતા નથી કે, અનુકૂળ આચાર, વર્તન કે નીતિના કાયદા હોવા એમ એ. વાસ્તવમાં તે બીજાને હકેસાનકર્તા ન હોય એજ જરૂરનું છે.

જે આગળ વધતાં અટકાય છે, અને અધોભૂતિએ એવામાં

સહાય કરે છે તે હુશુભ છે, અને જે ઉન્નત ધર્માત્મા અને એક-અવિરોધી બનવામા સહાય કરે છે તે મહુશુભ છે

આપણને દરેકને પોતાની મેળે જાણવામા, જાણીને પસંદ કરવામા અને જે પોતાને અનુકૂળ અને સહાયકારક જણાય તેને આદરવામા સ્વતંત્ર ગણેલા છે x x x પોતાના વિશિષ્ટ સ્વભાવ પ્રમાણે વર્તવાને દરેક સુખત્યાર છે પણ બીજાના આચાર પર ટીકા કરવાનો તેને કયો હક્ક નથી કાણુ કે બીજા જે રીતે વર્તતા હોય તે રીતે પોતે વર્તે તો તુકેસાન થાય તેટલાજ ઉપરથી એવો માનક નાખવો નહિ કે, પોતાનીજ પેકે બીજાએ વર્તણુ નેમ્કે દાખલાતનીકે કેટલાક માણુઓની લમ કરવાથી ઉન્નતિ ધર્મ શકી હોય, ત્યારે બીજાને તેમ કરુ તે કેવળ હાનિકારક હોય, પણ અવિવાહિત પુત્રને એવું કરેવાનો કયો હક્ક નથી કે, વિવાહિત શિષ્ય ખોટો છે અને વગી પોતાના ખ્યાલ પ્રમાણે વર્તવાનો ખાસ આગ્રહ કરવાનો તો એ કરતા પણ એકો હક્ક છે

x x x x
x x x x

દરેકનુ કર્તવ્ય છે કે, સ્વને આત્મસ્વરૂપ ગણી ઠાઠ પ્રત્યે કેવ, તિન્નન કે નિદા ન કરવી જોઈએ, અને તેમને હનકત કરવી ન જોઈએ આ કર્તવ્ય કૃત્ય ન્યાનીનુ છે એમ નથી, પણ અધા શ્રીપુત્રોનુ છે

x x x x
x x x x

માની પાનેથી કંઈ પણ આચાર ગણે નહિ, પણ તેમ તેમ તમોને લખનો ગયો છુ અને મરેનો ગયો છુ તેમ તેમ મને એ તો પ્રતીતિ યક છે કે, દિલનો ઉદાર હિદવામીઓના હાથથીજ થવાનો છે નો તમે કે જે માતૃ જમિના સુવંદા છો તેમાથી હનતઅધ પુરો આ નવીન જ વના ઉપર લગભગ ગાદ બની ચકો તેમ છે વિચાર કરી, સાધનો મેળવી નામદંજનુ જીવનચરિ લખો, અને તેમના સર્વ ચમત્કારોને ખાસ દાખલ ગણા દાખલ કરો નહિ આ ચરિ જે તિલકને તેમજ ઉપદેશક દવા તેનુ દિદાહન થાય, તેવી રીતે લખાવુ જોઈએ

આમાં તેજ વ્યક્તિનું વર્ણન આવે-મને કે બીજી કોઈ હયાત વ્યક્તિઓને બિલકુલ દાખલ કરવી નહિ. આમાં મુખ્ય ઉદ્દેશ એ હોવો જોઈએ કે, તેણે જે બાધ્યું છે તે જગત સમીપ મૂકવું અને તે બોધના આદર્શરૂપ તેમનું જીવન હતું, તે સમજાવવું. જો કે હું અચોગ્ય છું તોપણ મારાપર એ ફરજ હતી કે, રત્નોની પેટી મારા હવાલે સોંપવામાં આવી હતી તે બહાર લાવી તમોને સ્વાધીન કરવી. તમોને શામાટે? કારણ કે જેઓ દલી, ઈર્ષ્યાવાન, ગુલામ અને બાયલા છે, જેમની જડ પદાર્થોમાજ માન્યતા છે એટલે જેઓ જડવાદીજ છે તેઓ કોઈ કાળે જરા સંખુ પણ કાર્ય કરી શકવાના નથી અદેખાધ-ઈર્ષ્યા તે આપણા પ્રજાકીય વર્તનમા શાપસમાન છે, અને તે ગુલામોમાંજ સ્વાભાવિક રીતે દષ્ટિગત થાય છે. આવી અદેખાધને લીધે સર્વ-શક્તિમાન પ્રભુ પણ કંઈ કરી શકે તેમ નથી. x x x

પોતાનું કર્તવ્ય બજાવી મરણ પામી આ લવમાંથી ચાલી ગયેલ છે એવા પુરુષતરીકે મને ગણા. હવે કાર્ય તમારા બહાપર આવેલું છે એવું વિચારો. માતૃભૂમિના તમે યુવકો છો, તે કાર્ય માટે નિર્મિત થયા છો, એવું લક્ષ રાખો; તે કાર્યમા નિયુક્ત થાઓ, અને પછી જુઓ કે, પ્રભુ તમને કૃતાર્થજ કરે છે. મને ત્યજી દો, તમારી દષ્ટિ માંથી મને તદ્દન મુક્ત કરો; અને તમેજ નવીન લાવના, નવીન સિદ્ધાંતો અને નવા ચેતન્યનો ઉપદેશ કરો. ઉપદેશ કરતાં કોઈ વ્યક્તિ કે કોઈ રૂઢિથી વિરુદ્ધ ન જાઓ. જાતિ લેદની કે બીજા કોઈ સામાજિક ખગળ રિવાજની તરફેણમાં કે તેની વિરુદ્ધમાં ઉપદેશ કરશો નહિ. તેવાથી 'હર ગ્હો' એ સિદ્ધાંતને વળગી રહેજો, પછી સર્વ કાર્ય સ્વત. યોગ્ય રીતે બની રહેશે.

તમે મારા બહાદુર, નિશ્ચલ મનના અને પ્રેમ દાખવનાર આત્મા છો; તો તમે સૌને મારા આશીર્વાદ છે. તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૩૮

(ખેત્રીના ના મહારાવ્ડ ઉપરના પત્રમાથી)

અમેરિકા ૧૮૯૪

x x x x

એક સર્વત્ર કવિએ કહ્યું છે કે “ ન ગૃહ ગૃહમિત્યા
 હુંગૃહિણી ગૃહમુન્યને ઓટલે કે ઇંટમાટીનું ઘર તે અર
 ઘર નથી, ગૃહિણી એજ ખરૂં ઘર છે” આ વચન અહા !
 કેવું સાચું છે ! જે ઘર ઠંડી, ગરમી અને વર્ષાથી તમારૂં
 રક્ષણ કરે છે તે ઘરના ગુણદોષ વિચારતા, તે જે યામવાના
 આધારપર રહેલું છે તેનેજ જોવાથી નહિ ચાલે-તે ચાલવા
 ભલેને ઉત્તમોત્તમ કારીગરીથી ભરપૂર હોય, તેથી શું થઈ
 ગયું ? પણ ઘરની અદર જે સજીવ થાલવો નહોતો છે, અને
 જે ઘરના ખરા આધારરૂપ છે, તેનાજ ઉપરથી ઘરની ખરી
 દિમ્પલ અકાય છે એ આધારસ્થળ તે નારી છે-ગૃહિણી છે
 એ દૃષ્ટિથી વિચારક તા અમેરિકાનું કૌટુંબિક જીવન જગતના
 કોઈ પણ દેશના કૌટુંબિક જીવન કરતા ઉતરે તેમ નથી

અમેરિકાના કૌટુંબિક જીવનવિષે મેં અનેક વાતો
 સામળી છે મેં સામળ્યું છે કે, અમેરિકાની સ્ત્રીઓમા સ્ત્રી
 ઉચિત વર્તન નથી, સ્વાતંત્ર્યના નામે અમેરિકામા સ્વ-છેદતા
 વધતી જાય છે, સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક નક્ષણવિનાનો અહીંનો
 સ્ત્રીમુદાય સ્વાતંત્ર્યમા ઉન્નત થઈને ગૃહજીવનની સકળ
 સુખશાંતિને પગ તળે છુટી નાખે છે, વગેરે કંઈ કંઈ
 વાતો સામળી છે પરંતુ અમેરિકાના કુટુંબો, અમેરિકાના
 ગૃહજીવન અને અમેરિકન નારીગણના મારા એક વર્ષના
 અગત અનુભવ પછી હું જોઈ શકું છું કે, એ જનના
 કંઈનો કેવા ખોટા અને બ્રાન્તિમૂલક છે ! હે અમેરિકન
 મહિલાગણ ! તમારૂં જગ હું મોજીમે પણ ફેરી શકું
 તેમ નથી તમાના પ્રત્યેની મારી દૃનજના દર્શાવવા માટે
 મારી પાને પૂતા શબ્દો નહાં x x x x

ગયા વર્ષના ઉન્નતાણમા હું દેટવે હોયી આ દેશમા
 આવ્યો હતો પાસે નામ, દીર્ઘ, ધન વગેરે કંઈજ નહોતું
 સગા નહોતા, મિત્રો નહોતા, કોઈ જનની સહાય નહોતી-

એવી કંગાળ સ્થિતિમાં એક પરિત્રાજક પ્રચારકરૂપે આ દેશમાં હું આવેલો, ત્યારે એ અમેરિકાના નારીગણ મને સહાય કરી હતી. આહાર અને આશ્રય આપ્યો હતો, પોતાને ઘેર લઈ જઈને સંભાવના કરી હતી, અને પેટના પુત્ર કે સગા ભાઈના જેવી મારી ખરદાસ્ત કરી હતી તેમના પોતાના ધર્મના પાદરીઓ તેમને ત્યાં આવીને મારા જેવા એક “વિપજનનક વિધર્મી”ને ત્યજી દેવા માટે તેમને ચતુર્ધર્મ સમજાવતા હતા તે સમયે, તેમજ તેમનાં અંતરંગ-સગાંસંબંધીઓ અને આત્મજનો આ “અજ્ઞાતકુલશીલ વિદેશી”-જેનું ચારિત્ર્ય કેદાય વિપજનનક પણ હોય-નો સંગ છોડી દેવાનો સતત ઉપદેશ આપ્યા કરતા હતા તે સમયે, પણ, તેમણે મારા પ્રતિ ખરો મિત્રધર્મ બતાવ્યો હતો. ત્યારે પણ તેઓ ચુસ્ત મિત્રરૂપે મારી પકળે ઉભી રહી હતી. મારા ચારિત્ર અને શીલ વિષે અનેક કુતર્કો ફેલાવવામાં આવતા હતા, કિંતુ ચારિત્ર અને શીલની ખરેખરી ખાહેશ પરીક્ષક તો એ ઉદારચિત્ત, નિઃસ્વાર્થ, પવિત્ર રમણીઓજ છે. કારણ કે નિર્મળ દર્પણમાજ સ્પષ્ટ પ્રતિબિંબ પડે છે. અહા ! કેટલાં બધાં સુદર કૌટુંબિક જીવનો મેં અહીં નજરે નિહાળ્યાં છે !

કેટલીયે માતાઓ મેં એવી જોઈ છે, કે જેના નિર્મળ ચારિત્ર્ય અને નિઃસ્વાર્થ અપત્યસ્નેહનું વર્ણન કરવાનું શાષ્ટ્રમાં સામર્થ્ય નથી ! એવી કેટલીય કન્યકાઓ અને કુમારિકાઓ મેં દીઠી છે કે જે “દેવીના લલાટમાં બિરાજતી તુષારકણિકાના જેવી નિર્મળ અને પવિત્ર છે-અને તે પણ ઉત્તમ રીતે કેળવાયેલી તથા સર્વ પ્રકારની માનસિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિથી સંપન્ન સ્થિતિમાં ! ત્યારે શું અમેરિકાનો આખો નારીગણ દેવીસ્વરૂપ છે ? ના, તેમ તો નથી. સારું-નરતું તો સર્વ ઠેકાણે હોય છે, કિંતુ કોઈ પણ જાતની કિંમત તે જાતિમાં રહેલા દુર્બળ અને દુષ્ટ વર્ગ ઉપરથી અંકારી જોઈતી નથી. કેમકે એવા વર્ગ તો ગમે નકામા કચરા જેવો અને પછાતજ હોય. માટે જાતિ પૈકી જે સારા, ઉદાર, સચ્ચરિત્ર અને પવિત્ર હોય તેમનાજ ઉપરથી જાતીય જીવનના નિર્મળ અને સુતેજ

પ્રવાહનું નિરૂપણ થવું જોઈએ

કોઈ એક શેઠકુળના ઝાડના કુળના ગુણદોષનો વિચાર કરવો હોય ત્યારે જે કુળો કાચા, ખીચ્યા વગરના, છવજીવુ થી ખવાયલા અથવા તો હોયપર ગરેલા હોય-પછી ભલેને એમની સખ્યા કાંવે તેટલી મોટી હોય-તે પરથી તમે અનુમાન બાધશો, કે પછી જે કુળો પાકા અને પરિપુષ્ટ રિધિતિમા ઝાડપર શોભી શોભાવી રહ્યા હોય તે શેઠવૃક્ષની યોગ્યતાનો તેના ઉપરથી ક્યાસ કરશો?—જે સેકડો કુળો નાના અને કાચા રહી ગયા છે તે પરથી તો ખચિતજ નહિ.

હવે હું અમેરિકાના આધુનિક ઝીસમાજના ઉદાર મનની પ્રશંસા કરૂ છું આ દેશમા મે અનેક ઉદારચેતા પુરુષો પણ જોયા છે (તેમાના કોઈ કોઈ તો અત્યંત સફીર્ણ સમ્રદાયવાળા પણ છે), તથાપિ એ બનેમા એક મોટો ભેદ એ રહેલો છે કે, પુરુષવર્ગને ઉદારચેતા થવા જતા નિજ ધર્મ અને આધ્યાત્મિકતા બોઈ બેસવાની આશંકા રહે છે, ત્યારે નારીવર્ગ તો જે જે કંઈ સારૂ અને હિતકારી હોય તેનાપ્રત્યે ધર્મહાનિના કશા પણ ભય વગર સહાનુભૂતિ અને ઉદારતા બતાવી શકે છે—અર્થાત્ તેઓ ઉદારચેતા થવા જતા નિજધર્મથી હેશ માત્ર અવાયમાન થતી નથી.

શિકાગો નગરનો એ જગત-મહા મેળો” કેવો અદ્ભુત વ્યાપાર હતો! અને પેલો “ધર્મ-મહા મેળો” કે જેમા પૃથ્વીપટપરના સકળ દેશના પ્રતિનિધિઓએ આવીને પોતપોતાના ધર્મ મતનુ પ્રતિપાદન કયુ હતું, તે પણ કેવો અદ્ભુત! ડૉક્ટર બરેટ અને મિં બૉનીના અનુગ્રાહથી મને પણ એ મહાપરિષદમા આપણા ધર્મસિદ્ધાંતોનુ સર્વ સમક્ષ મહાજ કરવાનો સુયોગ મળ્યો હતો મિં બૉની એ કેવી અદ્ભુત વ્યક્તિ છે! જેણે આ વિનાટ અનુષ્ઠાનની મનમા કલ્પના ધડી એટલુંજ નહિ પણ તે કલ્પનાને વ્યવહારમા ચોજીને તેમા અતુન સફળતા મેળવી, તે વ્યક્તિ કેવી અજબ દરચેતા હશે તેનો ખ્યાલ તમે પેતેજ કરી શકો! વળી, ખુબી તો એ છે કે, મિં બૉના પોતે કોઈ પદની કે ધર્માધ્યક્ષ નથી એક વકાલ હોવા છતાં તેણે જગત સમસ્તના ધર્મ સમ્રદાયના પરિચાલકાની પરિષદનું અધ્યક્ષ સ્થાન દીધાંયુ.

હતું ! તેઓ મીઠા સ્વભાવના, વિદ્વાન અને સહનશીલ છે. એમના હૃદયમાં રહેલા ગંભીર મર્મસ્પર્શી ભાવો એમના તેજસ્વી નયનયુગલ દ્વારા ઠીક જણાઈ રહે છે. બસ, હાલ એજ.

પત્રાંક ૩૯

ૐ નમો મગવતે શ્રીરામકૃષ્ણાય !

શીકાગો, તા. ૧૯ મી માર્ચ ૧૮૯૪

પ્રિય—

આ દેશમાં આવ્યા પછી મેં તમને એક પણ પત્ર લખ્યો નથી; પણ હરિદાસભાઈના પત્રથી મને સર્વ સમાચાર મળી ચૂક્યા છે. તમે અને જી. સી. ઘોષે તમને બોલ્યો સત્કાર કર્યો તે ધણું જ સારું કર્યું છે.

આ દેશમાં મને કેાઈ પણ જાતની ખાસ તકલીફ નથી; પણ શિક્ષાવૃત્તિને અહીં સ્થાન નહિ હોવાથી મારે જાતમહેનત કરવી પડે છે—એટલે કે જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં વ્યાખ્યાનો આપવાં પડે છે. કલકત્તા કરતાં અહીંનો ઉનાળો કેાઈ રીતે ઉતરતો નથી, અને શિયાળાનું તો હું વર્ષન જ નથી કરતો. આખો પ્રદેશ બરફથી ઢંકાયેલો છે અને ત્રણ ત્રણ ચાર ચાર ફૂટના બરફના થર જામી જાય છે. કેટલાંક સ્થળોમાં તો બરફના થર છથી સાત ફૂટ સુધી પણ હોય છે. દક્ષિણના પ્રદેશોમાં બરફ હોતો નથી; પણ અહીં આગળ બરફની કેાઈ વધારે દરકાર કરતું નથી. જ્યારે પારો ૩૨° હોય ત્યારે બરફ પડે છે. કલકત્તામાં તો સાચેજ ૬૦° થી નીચે આવે છે, અને ઇંગ્લાંડમાં કેવચિતજ શૂન્ય સુધી આવે છે. પણ અહીં આગળ તો પારો ૪° અથવા ૫° થી પણ નીચે જતો રહે છે. ઉત્તરના પ્રદેશ કેનેડામાં તો પારોજ તદ્દન ઠરી જાય છે. તે વખતે તેમને આડકોહોલનું થર્મોમિટર વાપરવું પડે છે. જ્યારે ઠંડી અતિશય પડે છે પારો ૨° થી પણ નીચે હોય છે ત્યારે બરફ પડતો નથી. હું એવું ધારતો હતો કે, જે દિવસે બરફ પડતો હશે તે વખતે ઠંડી પુષ્કળ લાગતી હશે; પણ તેવું કંઈ છે નહિ.

~જેઓ જૂનાગઢના દિવાન હતા.

x બંગાળના મોટામા મોટા એક્ટર અને નાટ્યકાર.

સામાન્ય રીતે તો ગરમીના દિવસોમાં જરૂર પડે છે અત્યંત ઠંડીથી તો આપણને એક પ્રકારનો નશો થાય છે તે દિવસે ગાડીઓ ફગતી નથી, માત્ર યંત્રોએ ફરે છે દરેક વસ્તુ ઠરીને સખત બની જાય છે નહિરે, સરોવરો અને નદીઓ એવી તો ઠરી જાય છે કે હાથી પણ તેના ઉપરથી જઈ શકે પ્રચંડ શક્તિવાળો નયગરાનો ધોધ પણ ઠરીને આરસ પહાણ જેવો સખત બની જાય છે, પણ હું અહીં આગળ ઠીક ઠીક કાર્ય કરી રહ્યો છું પ્રથમ તો મને થોડોક લય લાગ્યો હતો, પણ જરૂરિયાતને લીધે મારે એક દિવસ કેનેડાની સરહદ પર ફરવું પડે છે તો ખીજે દિવસે દક્ષિણ અમેરિકામાં વ્યાખ્યાન આપવું પડે છે તમારી પોતાની રૂમની પેઠે ટૂંકના રબ્બાએતે વગળથી બરેલી નળીઓવડે ગરમ રાખવામાં આવે છે, અને તમારી આંત્રુબાંત્રુ તદ્દન સફેદ બરફના ઢગલા બની ગયા હોય છે તેમાં કંઈય ડાઘો ભેવામાં ગાવતો નથી-તેના સૌંદર્યનું વખાણ કરવું તદ્દન અશક્ય છે

ઠંડીથી મારા કાન અને નાક ખરી પડશે કે શું એવો ભય રહ્યા કરતો હતો, પણ અત્યાર સુધી તો તે સહીમલામત છે, છતાં મારે બહાર જતી વખતે પુષ્કળ ગરમ કપડા પહેવવા પડે છે, અને વળી તે બધાની ઉપર એક ફર-કોટ (રૂપાદી નો કગલો) પણ પહેરવો પડે છે ગરમ બકીટ, ચૂટ વગેરે મારે પહેરવું પડે છે તમે શ્વામ મૂકો કે ત તજ તે તમારી દાઢી અને મૂંછામાંથી નીપળતાજ ઠરી જાય છે આગલી બધી ઠંડી છતાં અદ્ભુત વાત તો એ છે કે, અરીના લોકો પાણી પીએ છ તે કદી પણ અદર બાન્કનો કપડો નાખ્યામગ્ન પીતા નથી જાનું કારણ એ છે કે, ઘણી અદર ગરમી હોય છે દરેક હાલ, રૂમ અને દાખરાને (મીટીને) પણ વરાળથી બરેલી નળીઓવડે ગ મ રાખવામાં આવે છે આ લોકો કગામાં અને મૌશ-ચમા મૌથી ન ગગ છે, ભોગવિલાસ અને મોજ મજામાં સોથી આગળ છે, પેમા કમાવામાં અને ખર્ચ વામાં પણ આ લોકો સોથી આગળ છે એક મનુષ્યની

* પૈડા વગેરે નાદી જે બગડવાળા રેમોમાં વાપરવામાં આવે છે આ માગો જરૂર કાર નરતી ખેતવામાં આવે છે

મજૂરી પણ અહીંનાં તો છ રૂપિયાથી ઓછી હોતી નથી. તેજ પ્રમાણે નોકરોનો પગાર પણ ભારે હોય છે. તમે ત્રણ રૂપિયાથી ઓછે કોઈ ગાડી ભાડે કરી શકોજ નહિ. ચાર આન્ન થી ઓછે તમને સિગાર મળે નહિ. સાધારણ સારા ખૂટની જોડ લેવા જાઓ તો તમને ચચીસ રૂપિયા પડે. અને કપડાંની એક જોડ લેવા જાઓ તો રૂપિયા પાંચસો પડે. જે રીતે આ લોકો કમાય છે, તેવીજ રીતે ખર્ચે પણ છે. તમારું એક વ્યાખ્યાન તમને જસો રૂપિયાથી માંડી ત્રણ હજાર રૂપિયાસુધી કમાણી કરાવી આપે છે. પાચસો સુધી હું ગયો છું. અલગત, હમણાં મારો સિતારો ખુલ્લું છે. તે લોકો મને ચાહે છે અને મારું વ્યાખ્યાન સાંભળવાને માટે હજારો લોકો એકઠા થાય છે.

પ્રભુની ઇચ્છાથી અહીં મારે મિ.....ની સાથે સુલાકાત થઈ ગઈ. પહેલાં તો તેઓ મારી સાથે ઘણાજ સત્કારથી વર્ત્યા હતા; પણ જ્યારે શિકાગોના અસંખ્ય લોકો મારી પાસે આવવા લાગ્યા ત્યારે તેમના મનમાં ઇર્ષ્યાના ભાવ ઉત્પન્ન થયો. x x x x મને ઉતારી પાડવાને પાદરીઓએ તેમનાથી જનતા સઘળા પ્રયત્નો કર્યા હતા; પણ મારાપર ગુરુજીની કૃપા હતી, તેથી કોઈ શું કરી શકે એમ હતું! તદુપરાંત આખી અમેરિકન પ્રજા મને ચાહે છે, અને માન આપે છે. મારો ખર્ચ પૂરો પાડે છે, અને મને પૂજ્ય ગણે છે.....

.....તમારા પાદરીઓના હાથમાં મારી વિરુદ્ધ કંઈ પણ કરવાની કશીજ સત્તા ન હતી. આ ઉપરાંત અહીંની પ્રજાવિદ્વાન છે. “અમે અમારી વિધવાઓને પરણાવીએ છીએ” “અમે મૂર્તિપૂજા કરતા નથી” એવી અને એ પ્રકારની બીજી વાતો કર્યાથી અહીં કામ ચાલી શકે એમ નથી. તેમને જે વસ્તુની આવશ્યકતા હતી તે માત્ર વિદ્યા અને તત્ત્વજ્ઞાનની હતી. ખાલી વાતોથી અહીં કશુંજ કામ સરે એમ ન હતું.

હી-ઘણાજ સારો આદમી છે. તેનામાં જો કે ઘણી વિદ્યા નથી પણ તે ઘણાજ નમ્ર છે. આ દેશમાં તેણે ઘણીજ લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી છે.

ભાઈ! હવે મારી આજો ખુલી ગઈ છે,.....કે

સામાન્ય રીતે તો ગરમીના દિવસોમાં જળરક્ષા પડે છે. અત્યંત ઠંડીથી તો આપણને એક પ્રકારનો નશો ચઢે છે. તે દિવસે ગાડીઓ ફરતી નથી, માત્ર ટ્રલેન્સો ફરે છે. દરેક વસ્તુ ઠરીને સખત બની જાય છે. નહેરો, સરોવરો અને નદીઓ એવી તો ઠરી જાય છે કે હાથી પણ તેના ઉપરથી જઈ શકે. પ્રચંડ શક્તિવાળો નાયગરાનો પોષ પણ ઠરીને આરસ-પહાણુ જેવો સખત બની જાય છે, પણ હું અહીં આગળ ઠીક ઠીક કાર્ય કરી રહ્યો છું. પ્રથમ તો મને થોડોક ભય લાગ્યો હતો, પણ જરૂરિયાતને લીધે મારે એક દિવસ કેનેડાની સરહદ પર ફરવું પડે છે તો ખીજે દિવસે દક્ષિણ અમેરિકામાં વ્યાખ્યાન આપવું પડે છે. તમારી પોતાની ડ્રમની પેકે ટ્રેનના ડબ્બાઓને વગળથી ભરેલી નળીઓવડે ગરમ રાખવામાં આવે છે; અને તમારી આંતુબાંધુ તદ્દન સફેદ બરફના ઢગલા બની ગયા હોય છે. તેમાં ક્યાંય કાંઈ જોવામાં આવતો નથી-તેના સૌંદર્યનું નજાણું કરવું તદ્દન અશક્ય છે.

ઠંડીથી મારા કાન અને નાક ખરી પડશે કે શું એવો ભય રહ્યા કરતો હતો; પણ અત્યાર સુધી તો તે સહીસલામત છે, છતાં મારે બહાર જતી વખતે પુષ્કળ ગરમ કપડાં પહેરવાં પડે છે, અને વળી તે બધાંની ઉપર એક ફર-ક્રોટ (ફંવાટી નો ડગલો) પણ પહેરવો પડે છે ગરમ બકીટ, જૂટ* વગેરે મારે પહેરવું પડે છે. તમે જ્વામ મૂકો કે તરતજ તે તમારી દાઢી અને મૂછમાંથી નીકળતાજ ઠરી જાય છે. આટલી બધી ઠંડી છતાં અદ્ભુત વાત તો એ છે કે, અહીંના લોકો પાણી પીએ છે તે કદી પણ અંદર ગરમીનો કટકો નાખ્યામગર પીતા નથી. આનું કારણ એ છે કે, ધરની અંદર ગરમી હોય છે. દરેક હાલ, ડ્રમ અને દાંદરોને (સીડીને) પણ વરાળથી ભરેલી નળીઓવડે ગરમ રાખવામાં આવે છે. આ લોકો કળામાં અને કૌશલ્યમાં સૌથી આગળ છે, લોગવિલાસ અને મોજ-મજમા સૌથી આગળ છે, પૈસા કમાવામાં અને ખર્ચવામાં પણ આ લોકો સૌથી આગળ છે. એક મજૂરની

* પૈંગ વગરનો ગાડી જે બરફવાળા દેશોમાં વાપરવામાં આવે છે. આ ગાડીઓ બરફ ઉપર સરતી જે થવામાં આવે છે.

મજૂરી પણ અહીંનાં તો છ રૂપિયાથી ઓછી હોતી નથી. તેજ પ્રમાણે નોકરોનો પગાર પણ ભારે હોય છે. તમે ત્રણ રૂપિયાથી ઓછે કોઈ ગાડી ભાડે કરી શકોજ નહિ ચાર આન્સ-થી ઓછે તમને સિગાર મળે નહિ સાધારણ સારા બૃટની જોડ લેવા જાઓ તો તમને પચીસ રૂપિયા પડે અને કપડા-ની એક જોડ લેવા જાઓ તો રૂપિયા પાંચસો પડે. જે રીતે આ લોકો કમાય છે, તેવીજ રીતે ખર્ચે પણ છે. તમારું એક વ્યાખ્યાન તમને ખસો રૂપિયાથી માડી ત્રણ હજાર રૂપિયાસુધી કમાણી કરાવી આપે છે. પાચસો સુધી હું ગયો છું. અદ્વિગત, હમણા મારો સિતારો જુલદ છે. તે લોકો મને ચાહે છે અને મારૂ વ્યાખ્યાન સામળવાને માટે હજારો લોકો એકઠા થાય છે.

પ્રભુની ઇચ્છાથી અહીં મારે મિ... ની સાથે સુલાકાત થઈ ગઈ. પહેલાં તો તેઓ મારી સાથે ઘણાજ સત્કારથી વર્ત્યા હતા, પણ જ્યારે શિકાગોના અસંખ્ય લોકો મારી પાસે આવવા લાગ્યા ત્યારે તેમના મનમા ઇર્ષ્યાનો ભાવ ઉત્પન્ન થયો. x x x x મને ઉતારી પાડવાને પાદરીઓએ તેમનાથી બનતા સઘળા પ્રયત્નો કર્યા હતા; પણ મારાપર ગુરુજીની કૃપા હતી, તેથી કોઈ શું કરી શકે એમ હતું! તદુપરાંત આખી રામેન્ડિન પ્રજા મને ચાહે છે, અને માન આપે છે મારો ખર્ચ પૂરો પાડે છે અને મને પૂજ્ય ગણે છે.....

.... તમારા પાદરીઓના હાથમા મારી વિરુદ્ધ કંઈ પણ કરવાની કશીજ સત્તા ન હતી આ ઉપરાંત અહીંની પ્રજા વિદ્વાન છે. “અમે અમારી વિધવાઓને પરણાવીએ છીએ” “અમે મૂર્તિપૂજા કરતા નથી” એવી અને એ પ્રકારની બીજી વાતો કર્યાથી અહીં કામ ચાલી શકે એમ નથી તેમને જે વસ્તુની આવશ્યકતા હતી તે માત્ર વિદ્યા અને તત્ત્વજ્ઞાનની હતી. ખાલી વાતોથી અહીં કશુંજ કામ સરે એમ ન હતું.

હી-ઘણાજ સારો આદમી છે તેનામા જો કે ઘણી વિદ્યા નથી પણ તે ઘણાજ નમ્ર છે આ દેશમાં તેણે ઘણીજ લોકપ્રિયતા પ્રાપ્ત કરી છે.

ભાઈ! હવે મારી આંખો ખુલી ગઈ છે,.....કે

“યે નિમિત્તિ વર્ગિતં નિર્ધનં તે દેન લાભીન્દે” —
 “એ હોકે વિનાશ પણ પ કાળ લલામાં વિશ નાથે છે તે
 હોકો કેવા છે તેની ચમતે સમજ પડતી નથી (ભવૃંહનિ)
 ભાઈ! આપણે દરેક વસ્તુમાંથી છૂટા થઈ યશ યશીએ છીએ.
 પણ હંધ્યામાંથી કદી છૂટા થઈ શકતા નથી... એ
 આપણું એક રાષ્ટ્રીય પાપ છે બીજાઓનું જૂઠું ભોલપું અને
 બીજાઓની મહત્તા બેઠાને મનમાં ને મનમાં લગ્યા કરવું
 એ એક આપણા હોકામાં મોટો દોષ છે આપણા હોકાની
 કંઈક એવી માન્યતા છે કે, મહત્તા તો માત્ર એમલનીય છે
 અને તે કોઈ બીજાને પ્રાપ્ત થવી ન બેઠાએ

દુનિયાના કોઈ પણ ભાગની શીંચો મહાની શી
 ચીની બરોબરી કરી શકે એમ નથી. મહાની શીંચો
 ભેટલી પવિત્ર, સ્વતંત્ર, આઘથી અને ગાય ગુ છે કે ન પૂછા
 વાત! આ દેશનું જીવન અને આત્મા આ શીંચો છે
 સઘળી વિદ્યા અને શ્રદ્ધેતિનુ તેમનાના એકથ ધરેલું છે
 “વા ધ્મીઃ સ્વયં સુક્ષ્મીના નંબનેષુ” — “પુણ્યાત્માને ના
 ધન્મા લક્ષ્મીજી પોતે વસી રહે છે એ કહેવત આ દેશને
 બરોબર લાગુ પડે છે. જ્યારે બીજી બધું “વત્સનો
 પાપાત્માના” “પાપાત્માઓના ધન્મા અલક્ષ્મી વસે છે”
 એ કહેવત આપણા દેશને બરોબર લાગુ પડે છે તમે આ
 વસ્તુની જના કેટલા દો કરી છુલો. માન પ્રભુ! અને શિ
 ની શીંચો બેઠાને હું અપ્રયત્નથી દિ નહીં થઈ ગયો છું
 “ત્વં શ્રીશ્ચન્દ્રીશ્ચરી ત્વં હીઃ” વગેરે “તું જ્યની દેવી
 (લક્ષ્મી) છે, તું મહેશ્વરી છે, તું પોતે સ્વચ્છની મૂર્તિ છે”
 “વા દેવી સર્વમૂલેષુ શક્તિરુપેન સંસ્થિતા” “દરેક જૂન
 માવમાં શક્તિરૂપે એ દેવી રહેલી છે” આ સર્વ વાતો બરો
 બર અહીં આગળ લાગુ પડે છે મહા દેવી હજારો
 શીંચો છે કે જેમના મન અને હૃદય આ દેશના બન્ધ
 ભેટલાજ સ્વેન અને પવિત્ર છે અને તમે આપણા દેશની
 બાલિકાઓને છુલો કે જેઓ માત્ર ભાત્ય વસ્થા ધીર માત્ર
 બને છે!! એ મા. પ્રભુ! હવે હું એ ભધુ નેઈ થઈ છું.
 ભાઈ! “વત્ર તાર્પસ્તુ દૂવ્યન્તે રમન્તે વત્ર દેવતા” “વ્યા
 શીંચોને સહાર ધાય છે તે સ્થળના દેવતાઓ વાંચો કરીને

રહે છે.”—એમ મનુ ભગવાન કહી ગયા છે. આપણે મહા-
પાતકી પ્રભુ છીએ. આપણી અધોગતિનું એક જ કારણ છે કે,
આપણે શ્રીઓને “નરકનું દ્વાર” અને “પામર પ્રાણી” ગણીએ
છીએ. અરે પ્રભુ ! અહીંજ સ્વર્ગ અને નરક નેટલો લેદ
રહેલો છે. “ચયાત્યયતોડ્યાન્ વ્યદ્યાત્” — “ચોગ્યને ચોગ્ય
તે આપી રહેલો છે.” શું મિથ્યા પ્રભાપથી તમે કહી પ્રભુને
છેતરી શકો એમ છો કે ? પ્રભુએ કહ્યું છે કે “ત્વંસ્ત્રી ત્વં
પુમાનસિ ત્વંકુમાર ઉત્તવા કુમારી” “તુંજ પુરુષ છે, તુંજ
શ્રી છે, તુંજ કુમાર છે, અને કુમારી પણ તુંજ છે”
(શ્વેતાશ્વતરોપનિષદ્) અને આપણે તો યૂએ પાડીને કહીએ
છીએ કે ‘દૂરમપસર રે ચાણ્ડાલ’ ‘રે ચંડાલ તું દૂર ખસ.’
‘કેનૈવા નિર્મિતા નારી મોહિની’ ‘નારીરૂપી મોહિની કેણે
ઉત્પન્ન કરી છે ?’ મારા ભાઈ ! દક્ષિણમાં ઉંચ વર્ણ નીચ
વર્ણ પર કેવા બુલમ ગુજારે છે ? મંદિરોની અંદર કેવાં
નક્ટ ધર્મીઓ ચાલે છે ? શું જે ધર્મ ગરીબનાં હુખોને
દૂર કરવામાં અને માણસોને દેવતા બનાવવામાં નિષ્ફળ નાચ
છે તેને કહીએ ધર્મનું નામ આપી શકાય કે ? શું તમને એમ
લાગે છે કે, આપણા ધર્મને આપણે ધર્મનું નામ આપી
શકીએ ? આપણો ધર્મ તો માત્ર “અડશે મા” “અડશે મા”
માંજ આવી રહ્યો છે. અરે મારા પ્રભુ ! જે દેશના આગે-
વાનો આને બે હજાર વર્ષ થયાં “જમણે હાથે ખોરાક લેવો
કે હાથે હાથે ?” “જમણી બાબુએથી પાણી લેવું કે હાથી
બાબુએથી ?” એનીજ ચર્ચામાંથી નથી પરવાર્યા તે દેશની
અધોગતિ ન થાય તો બીજા કયા દેશની થાય ? “કાલઃ
સુષ્પે જાગર્તિ કાલો દ્વિ દુરતિક્રમઃ—” ત્યારે સર્વ ભૂતમાત્ર
ઉંઘતાં હોય છે ત્યારે પણ કાળ તો જાગતોજ હોય છે. કાળ
એ હમેશાં જુજાય છે.” હે મિત્ર ! તેની આંખોમાં ધૂળ
નાખી શકે એવું કેણું છે ? મતલબ કે કોઈ નથી.

જે દેશમાં અને જે ધર્મમાં કરોડો માણસો અર્ધાં ભૂખે
મરે છે, અને ન્યાં લાખો સાધુઓ અને કરોડો બ્રાહ્મણો
ગરીબોનાં લોહી ચૂસીને પેટ ભરી રહ્યા છે, છતાં પણ તેમના
ઉદ્ધારનો જરા પણ પ્રયત્ન કે વિચાર કરતા નથી, એ તે દેશ
છે કે દોજખ ? એ તે ધર્મ છે કે સેતાનનું તાંડવ નૃત્ય ?
વિ. ૨૩

મારા ભાઈ! તમારે રોકજ વાત સંપૂર્ણ સમજી લેવાની જરૂર છે. મેં આખા હિંદુસ્થાનમાં પ્રવાસ કર્યો છે અને આ દેશને પણ જોયો છે-શું તમને એમ લાગે છે કે, કારણ વગર કાર્ય હોઈ શકે? શું તમને એમ લાગે છે કે, શુન્હા વગર સજ્જ હોઈ શકે?

सर्वशास्त्रपुराणेषु व्यासस्य वचनं ध्रुवम् ।

परोपकारस्तु पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥

“સર્વ શાસ્ત્રો અને પુરાણોમાં વ્યાસ ભગવાનના આ વચનને તું સદાય સાચાં બાળુજે કે, પરોપકારથીજ પુણ્ય-ભાગી થવાય છે અને ખીજાને પીડા કરવાથી પાપભાગી થવાય છે.” શું આ હકીકત સત્ય નથી કે?

મારા ભાઈ! આણું હોવાથી-ખાસ કરીને દેશની ગરીબાઈ અને અજ્ઞાન જોઈને મને જરા પણ નિદ્રા આવતી નથી. કેપ કોમોરિનમાં-માતા કુમારિકાના મંદિરમાં-હિંદુસ્તાનની સરહદના અંતિમ સ્થાનમાં-એકે શિલા પર બેસીને મને એક માર્ગ જડ્યો છે. આપણે આટલા બધા સંન્યાસીઓ સમસ્ત દેશમાં પ્રવાસ કરી કરીને લોકોને ઉપદેશજ કર્યા કરીએ છીએ-એ તો તદ્દન એક પ્રકારનું ગાંડપણ છે. આપણા શુરુદેવ કહેતા હતા તે શું તને યાદ નથી કે “ભૂખ્યા ભજન ન યાય” લોકો પશુના જેવું જીવન ગાળે છે તેનું કાન્ધુ માત્ર તેમનું અજ્ઞાન છે. કંઈક યુગોથી આપણે તેમનું લોહી ચૂસતા આવ્યા છીએ અને તેમને આપણા પગ તળે છુટી રહ્યા છીએ.

x x x જો કેટલાક નિઃસ્વાર્થ સંન્યાસીઓ, જેઓને લોકોનું કલ્યાણ કરવાની અભિલાષા છે તેઓ ગામડે ગામડે જાય અને નકશા, મેનિક લેન્ટર્ન, કેમેરા વગેરેની મદદથી ચાંડાળથી માંડીને બ્રાહ્મણ સુધી સર્વમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માંડે તો શું તેમાંથી તેમનું ભણું ન યાય કે?—આ બધી યોજના એકે દુકા પત્રમાં હું જણાવી શકું એમ નથી. દુકામાં એટલુંજ કે, જો પર્વત મહ મહ પામે ન આવે તો મહમદે પર્વત પાસે જવું જોઈએ. ગરીબ લોકો તો એટલા ગરીબ છે કે તે લોકો પાકથાળાઓમાં અને વિદ્યાલયમાં આવી શકે એમ નથી તેમજ

તેમને માત્ર મોઢાના ઉપદેશ વગેરેથી ફાયદો પણ થાય એમ નથી આપણે પ્રજાતરીકેતુ આપણુ વ્યક્તિત્વ ખોઈ નાખ્યું છે એજ આપણા દેશના હુ ખનુ ખરૂં કારણ છે પ્રજાએ ખોઈ નાખેલું વ્યક્તિત્વ આપણે પ્રજાને પાછું આપી સમાજ ને જાગ્રત કરવો ઘટે છે સ્વાર્થસાધકોથી ઉભરાતા હિંદુઓએ, મુસલમાનોએ અને ખ્રિસ્તીઓએ સમાજને તદ્દન છુદ્દી નાખ્યો છે જાગ્રતિ અને જોશ તેમના પોતામાથીજ નરદેવતા ઓએ નીકળી આવીને પોતાના વર્તનવડે પણ ફેલાવવો જોઈએ કોઈ પણ દેશની અવનતિ ધર્મથી થતી નથી, પણ તેની વિરુદ્ધ જવાથી-અધર્મથીજ થાય છે માટે ધર્મને દોષ આપવો એ તદ્દન નિર્થક છે દોષ તો અધર્મી માણસો નેજ આપવો ઘટે છે

આ કાર્ય કરવાને માટે સૌથી પ્રથમ આપણને માણસોની અને તે પછી પેસાની આવશ્યકતા છે આપણા શુરુદેવની કૃપાથી દરેક નગરમા આપણને એ કાર્ય માટે ૧૦-૧૫ માણસો મળીજ રહેશે, એવી મારી ખાત્રી છે એ ઉદ્દેશ સાધ્ય થાય તે માટે ફૂંડ એકઠું કરવા સારૂ મેં હિંદુસ્તાનમા પ્રવાસ કર્યો હતો પરંતુ સ્વાર્થની સાક્ષાત્ મૂર્તિસમા આપણા દેશના લોકો એવા કાર્ય માટે એક પણ પાઈ ખર્ચી શકે એમ છે ખરા કે ? એટલા માટેજ એ પેસા મારી જાતે કમાવાને હું અહીં અમેરિકા આવ્યો છું પછીથી દેશમા પાછા ફરીને મારૂં બાકી રહેલું જીવન એ એકજ ઉદ્દેશ પાછળ ગાળવાની મારી ઉમેદ છે

જે પ્રમાણે આપણા દેશ સામાજિક સદગુણોમા નિર્ધન છે, તેજ પ્રમાણે આ દેશ આત્મવિદ્યામા નિર્ધન છે હું તેમને આધ્યાત્મિક વિદ્યાનું જ્ઞાન આપુ છું અને તેના બદલામા તે લોકો મને પૈસા આપે છે મને એ ખબર નથી કે, મારો ઉદ્દેશ સફળ થવાને માટે કેટલો સમય લાગશે x x અહીંના લોકો જરાય દક્ષી નથી અને ઈર્ષ્યાનો તો તેમનામા છાટો પણ નથી હિંદુસ્તાનમા કોઈની ઉપર હું આધાર રાખતો નથી માગ સમગ્ર બળથી હું મારો ઉદ્દેશ સફળ કરવાને માટે પ્રયત્ન કરીશ અથવા તે પ્રયત્નમા માગ પ્રાણનું બલિદાન આપીશ “ સન્નિમિત્તે વરં ત્યાગી વિનાશે નિયતે સતિ । ”

“જોમૃત્યુ આવવાનું જ છે તો પછી કોઈ સારા કાર્યમાં બલિ-
દાન આપવું એજ વધારે ઉત્તમ છે.”

તમને કદાચ એમ લાગશે કે, આ બધાં શાં આરમાની
ગપ્પાં છે? પરંતુ એમાં શું રહેલું છે તેની તમને ખબર નથી.
જો મારી યોજનામાં તમારામાંનું કોઈ મદદ કરશે તો તો
હીકંજ છે, નહિ તો શુરુદેવ અવશ્ય મને માર્ગ બતાવશે. x x
આપણે કદીએ ઈર્ધ્યા ત્યજીને એકસંધ થઈ શકતા નથી, એ
આપણું મોટામાં મોટું રાષ્ટ્રીય પાપ છે. આ દેશમાં એ ઈર્ધ્યા-
નું નામ નથી તેથીજ આ લોકો આવા સુખી થઈ શક્યા છે,

આપણી પ્રજા જેવી-ફવામાંનાં દેડકાં જેવી-પ્રજા જગત-
માં મેં બીજી એકે હીટી નથી. જગતમાંથી કોઈ પણ નવી
વસ્તુ આવી કે અમેરિકા તરતજ તેને ઝડપી લેશે. પરંતુ
આપણે? આપણે તો એવા મિથ્યાભિમાની થઇ ગયા છીએ
કે આપણા જેવું જગતમાં કોઈ પણ નથી! આપણે આર્ય
પ્રજાના વંશજ છીએ! ! ખરું જોતાં આપણામાં વંશજપણું-
જ ક્યાં રહ્યું છે? x x x x x

સહા તમારો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૦

ન્યુયૉર્ક, ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી, ૧૮૯૪

પ્રિય શ્રીમતી જા—

આપની માતાસમી શિખામણુ માટે મારો અંતઃકરણ-
પૂર્વકનો આભાર સ્વીકારશે. x x x x

x x અત્યારસુધીમાં આપે મારે માટે અને મારા
કાર્ય માટે જે જે કર્યું છે અને આ વર્ષે કંઈ વધુ કરવાની
આપે જે માગણી કરી છે તેને માટે હું આપનો કયા
શબ્દોમાં આભાર માનું? ખરેખર, હું આપનો હૃદયનો
આભારી છું. પરંતુ આ વર્ષે આપે આપની સઘળી મદદ
મિસ ક્રામરના ગ્રીન એકરના કાર્યનેજ આપવી જોઈએ એવું
મારું હૃદયપૂર્વક માનવું છે. ભારતભૂમિ આજ કેંક સૈકાથી
થોભતી આવી છે તો થોડો સમય તે વધુ થોભી શકશે; હાથ
ધરેલા તાત્કાલિક કાર્યને હૃદયમાં પ્રથમ પસંદગી આપવી જોઈએ.

વળી મનુ ભગવાન કહે છે તેમ ‘સારા કાર્યને માટે પણ પૈસા લેવા કરવા એ સંન્યાસીને માટે સારું નથી.’ અને એ પ્રાચીન ઋષિમુનિઓનું કહેવું સાચું છે, એવું મને લાગવા માંડ્યું છે. “આશાજ પરમ દુઃખ છે, નિરાશા પરમ સુખ છે.” “હું આ કરીશ ને હું તે કરીશ” એવા એવા બાલિશ ખ્યાલો મને હતા; પણ હવે તે ખ્યાલો મને ભ્રમ જેવા ખોટા લાગે છે; એમાંથી હું હવે મુક્ત થતો જાઉં છું.

“સર્વ કામનાને ત્યાગી શાંતિનો અનુભવ કર અને શત્રુ કે મિત્ર કોઈનો સંગ ન રાખતાં એકલો રહે.” એ રીતે અમે શત્રુમિત્રરહિત થઈને, સુખદુઃખરહિત બનીને, કામના કે અસૂચાથી પર રહીને, કોઈ પણ પ્રાણીને ઇજા ન પહોંચાડતાં, કોઈ પણ પ્રાણીને દુઃખનું કારણ ન બનતાં, એક પહાડપરથી બીજે પહાડે, એક ગામથી બીજે ગામે પ્રભુનો મહિમા ઉપદેશતા પ્રવાસ કરીશું.

“ઉચ્ચ કે નીચ કોઈની પણ પાસેથી, ઉપરથી યા નીચેથી, મદદની આશા રાખો નહિ. કશાયની કામના કરો નહિ અને આ નાશવંત વિશ્વદૃશ્યતા સાક્ષીરૂપે રહીને તેને પસાર થવા દો.”

કદાચ મારી ગાંડી ઇચ્છાઓ મને આ દેશમાં લાવવા માટે જરૂરીજ હતી અને એ અનુભવ માટે હું પ્રભુનો પાઠ માનું છું.

હાલમાં હું ઘણો સુખીઓ છું. મિ. લ— અને હું થોડોક ભાત અને મસુરની દાળ અથવા તો જવ રાંધીને તે શાંતિથી ખાઈએ છીએ અને સધળેજ સમય કંઈ લખવા વાંચવામાં કે કંઈક શીખવા જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળા ગરીબ લોકોની સુલાકાત સ્વીકારવામાં ગાળીએ છીએ; અને એવી રીતે જીવન ગાળતાં અમેરિકા છતાં હું અત્યારે વધારે સંન્યાસી છું એમ મને લાગે છે.

“ધનને દારિદ્ર્યનો ભય છે, જ્ઞાનને અજ્ઞાનનો, રૂપને ઘડપણનો, કીર્તિને નિંદાખોરાનો, જયને ઇર્ષ્યાનો અને શરીરને સુદ્ધાં મૃત્યુનો ભય છે. આ પૃથ્વીપરની એકેએક વસ્તુ ભયથી ઘ્રસ્ત છે. માત્ર એજ મનુષ્ય એકલો ભયમુક્ત છે, કે જેણે સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો છે.” x x x x

પત્રાંક ૪૧

ન્યૂયૉર્ક તા ૧૯ મી એપ્રિલ, ૧૮૯૪

પ્રિય અ—

એકેટની સાહેબ મને લખી જણાવે છે કે, મારે હિંદુ-સ્થાનમાં પાછા આવવું જોઈએ કા-લુકે મારે માટે એ કાર્યક્ષેત્ર છે, એમા કંઈજ શકા નથી. પણ માગ લઈ ! આપણે એક એવી જ્યોત જગાવવાની છે કે જેનો પ્રકાશ મમસ્ત હિંદુસ્તાન પર પડે ઉતાવળ કરવાનું કંઈજ કારણ નથી. પ્રભુની કૃપાથી સૌ થની ગ્હેશે. અમેરિકાના મોટા મોટા ઘણા શહેરોમાં મેં વ્યાખ્યાન આપ્યા છે .... . અહીં આગળ મેં મિત્રો પણ ઘણા કર્યા છે, કે જેમાના ઘણા તો સાઠી લાગવગવાળા અને આભરણ છે, અલભત કેટલાક જૂના વિચારના પાદરીઓ મારી વિરુદ્ધ છે ત્યારે એમણે જોયું કે, સીધે રમ્તે મારી સાથે બાથ ભીડવી સહેલી નથી, ત્યારે તેઓ દરેક રીતે મને હેંગન કરવાનો, ગાળો ભાંડવાનો અને વગોવવાનો પ્રયત્ન કરે છે .. . ઈશ્વર તેમનું દશ્યાણ કરે! મારા ભદ્રા મિત્ર ! હરકતો અને મુશ્કેલીઓ વગર ડોઈ પણ સારું કામ કરી શકાતું નથી તેને જોઓ છેક છે-હી ઘડી સુધી વળગી રહે છે તેઓજ અતે વિજય પામે છે.... ત્યારે એક જાતિ, એકજ વેદ, સંપ અને એકતા ઘશે ત્યારે સત્યયુગ પ્રવર્તશે, એવી મારી માન્યતા છે આ સત્યયુગનોજ વિચાર હિંદુસ્તાનનો પુરુષદાર કરે એમ છે-તેને પુનર્જીવન આપે એમ છે તેમાં શ્રદ્ધા રાખો x x x

યુવાનો ! જાગ્રત થાઓ, કામે લાગી જાઓ ! * *

હિંદુધર્મ સદા અમર રહે! ... જાગો, જાગો !

મારા મિત્રો ! આપણો વિજય નક્કી છે x x x

આપણે એક વખત કાર્યની શરૂઆત કરીશું એટલે તે એની મેળે જગજાહેર ઘશે પણ કંઈ કામ કર્યા વગર માત્ર વાતોજ કર્યા કન્વી એ તો મને જ-ાય પસંદ નથી. * *

સર્વ આશીર્વાદસહ તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૨

શિકાગો, તા ૨૮ મી મે ૧૮૯૪

પ્રિય અ—

હું તમને વહેલો પત્ર લખી ન શક્યો કારણ કે હું ન્યુયૉર્કથી બોસ્ટન અને બોસ્ટનથી ન્યુયૉર્ક કરીને મારા પગની પનોતી દિસારતો હતો હિંદુસ્તાન પાછો ક્યારે આવીશ તે હું કહી શકતો નથી જે પ્રભુ મને અત્યારસુધી દોરી રહ્યો છે તેના હાથમા સર્વ લગામ મૂકી દેવી એજ સર્વથી ઉત્તમ વાત છે જાણે હું કદી અસ્તિત્વમાં છું નહિ એ પ્રમાણે મારા વગર કાર્ય કરવાનો પ્રયત્ન કરો કોઈની કે કશાની પણ રાહ જોયા વગર કામમા લાગી જાઓ. તમારાથી જેટલું બને તેટલું કરવાનો પ્રયત્ન કરો તમારી આશાનો આધાર કોઈપર ગળણો નહિ * * *

અહીં આગળ મેં ઘણા વ્યાખ્યાનો આપ્યા છે . . અહીંના ખર્ચ લયકર છે જો કે હું જ્યાં જ્યાં ગયો છું ત્યાં ત્યાં આગરૂદાર અને મોટા મોટા કુટુંબોએ મારી દરેક કાળજી રાખી છે, છતાં પૈસા માગ હાથમાથી પાણીની પેઠે સરી જાય છે આ ઉનાળામા હું અહીંથી કંઈ જઈશ કે નહિ તે હું કહી શકતો નથી ઘણે ભાગે તો કંઈ જવાનું થાય એમ નથી તેટલામા આપણી યોજના વ્યવસ્થિત કરવાનું અને તેને આગળ ધપાવવાનું કાર્ય ચાલુ રાખ્યો તમે દરેક કરી શકો એમ છે, એવી શ્રદ્ધા રાખો પ્રભુ આપણી સાથે છે એમ જાણીને, શૂર આત્માઓ ! તમે આગળ વધો * *

મારા દેશમા મારી પૂરેપૂરી કંદર થઈ છે કંદર થાઓ કે ન થાઓ પણ ઉદ્ધમા ન રહો, ધીમા ન પડો તમારે યાદ રાખવું જોઈએ કે, આપણી યોજનાનો એક રજમાત્ર અશ પણ આપણે હજી અમલમા મૂકી શક્યા નથી ડેળવાયેલા યુવાનવર્ગપર તમારી અસર પાડો તેમને એકઠા કરો અને વ્યવસ્થિત કરો મહાન લોગ આપીનેજ મહાન કાર્યો કરી શકા ય છે સ્વાર્થ નહિ, નામ નહિ, કીર્તિ નહિ તમારી, મારી કે મારા ગુરુની (માસ્ટર-સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસની) પણ નહિ કામ કરો, કામ કરો તમારી યોજના માટે—તમારા આદર્શને માટે કામે વળગી જાઓ નામના, કીર્તિ કે એવા કોઈ ધતી ગ

માટે પાછા વળીને થોભશો નહિ મારા બહાદુર, ભત્રા, શૂરા આત્માઓ ! દરેક વસ્તુ વીસરી જાઓ અને કામ લાગો યાદ રાખો કે, સુતરના ઝીણા તાર પણ જ્યારે એકસાથે વણાય છે ત્યારે મોટા મોટા હાથીઓ પણ તેના વડે બાધી શકાય છે તમારા ચરધશ્વરના આશીર્વાદ છે અને તરફિત તમારામા પ્રવેશ પામો વેદ કહે છે કે -“જાગો, અને જ્યાસુધી આદર્શ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાસુધી થાઓ નહિ” જાગો, જાગો ! રાત્રિ પસાર થઇ ગઇ છે અને દિવસનો ઉદય થઇ ચૂક્યો છે સમુદ્રના મોજા ઉછળી રહ્યા છે અને ભૂકંપથી સમુદ્રે માઝા મૂકી છે, હવે તેને કોઇ રોકી શકે એમ નથી મારા મિત્રો ! આત્મા-આત્માને જોળજો, મારા બાળકો ! પ્રેમ, વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા રાખો કદી ડરો નહિ કારણ કે ભય એજ મહાન પાપ છે

સર્વને મારા આશીર્વાદ છે આપણા કાર્યમા જે જે ઉદાર આત્માઓએ મદદ કરી છે તેમના મારા તરફથી આભાર માનજો, પણ તે સાથે એટલું પણ જણાવજો કે, તેઓ દીલા ન પડે વિચારોના બહોળો પ્રચાર કરજો કદી ગર્વિષ્ઠ થશો નહિ અને કશા પર અધશ્રદ્ધા રખાવવાનો પ્રયત્ન કરશો નહિ કશાનો વિરોધ કરશો નહિ, આપણે તો માત્ર સાધનોજ એકઠા કરવાના છે તેનો ક્યારે અને શું ઉપયોગ થશે એ તો પ્રભુનેજ માલમ છે સૌથી મહત્વનું તો એ છે કે, મારી અથવા તમારી ક્ષતેહથી અભિમાનમા તણાઇ જશો નહિ આથી પણ મહાન કાર્યો આપણે કરવાના છે જે મહાન કાર્ય આપણે ભવિષ્યમા કરવાનું છે તેની સરખામણી મા અત્યારની આ નજીવી ક્ષતેહ કંઈજ હિસાબમા નથી તમે એ ખાત્રીથી માનજો કે, ઇશ્વરની આજ્ઞા થઇ ચૂકી છે તેની શક્તિનો સચ્ચાર થઇ ચૂક્યો છે હિંદુસ્તાને હવે ઉઠવા જ નેઇએ ગરીબો અને દીનદુખીઓ સુખી થવાના છે, તે માટે આનંદિત થાઓ

આધ્યાત્મિક શક્તિનો પ્રવાહ ઉલટયો છે તે અનંત, દરેકને ડૂબાવી દેતો, કોઇથી ન અટકાવી શકાય એવા પ્રબળ વેગથી પૃથ્વીપર ઘુમવતો આગળ ધસતો જાય છે દરેક માણસ આગળ આવે છે, તેની શક્તિમા દરેક કંટાળાનો સમાવેશ થતો ચાલે છે, દરેક હાથ તેને માટે

માર્ગ સ્પષ્ટ કરે છે, પ્રભુની કીર્તિ મહાન હો! x x x
 મને કશી મદદની જરૂર નથી. ફેટલુંક ફટ એકલું
 કરવાનો પ્રયત્ન કરો તેમાથી મૈજિક લેન્ડર્ન x નકશાઓ
 વગેરે ખરીદી પછી દરરોજ સાંજના ગરીબ લોકોને એકત્ર
 કરો, લગીઓ અને ટેડને પણ ભેગા કરો. પ્રથમ તેમને ધર્મનો
 ઉપદેશ આપો અને તે પછી જડુઇ જ્ઞાનસ, નકશો વગેરે જે
 કંઈ સાધનો તમારી પાસે હોય તે વડે તેમને ઇતિહાસ, ભૂગોળ
 વગેરેનું જ્ઞાન આપો. આ જ્ઞાન હેથી ભાષામાંજ આપને
 જુરસાદાર જીવાન માણસોને તાલીમ આપો. વમારા પોતાના
 જુરસાને તેમનામા દાખલ કરો અને એ મંડળનો ધીમે ધીમે
 વધારો કરો. તમારાથી જેટલું બહુ થઈ શકે તેટલું કરો.
 નદી જોળવાને માટે તેનું બધું પાણી વહી જાય ત્યાંસુધી
 રાહ જોઈને બેસી ન રહો. અલબત્ત, માસિકો છાપવાં, ચોપા
 નિયા છાપવાં વગેરે એક રીતે ઘણુંજ સારું છે, પણ અનંત
 કાળ સુધી બકબકાટ કરવો અને ઘસડબોરો કર્યાં કરવો તે
 કરતાં તો એક રજમાત્ર પણ સચીન કામ કરવું એ વધારે
 સારું છે. બ—ને ત્યાં એક મિરિંગ બોલાવજો. થોડાક પૈસા
 એકઠાકરીને મે જે જે વસ્તુઓ ઉપર જણાવી છે તે ખરીદજો.
 પછી એકાદ બે પડી ખરીદીને કામની શરૂઆત કરી દેજો.
 માસિકો કાઢવા એ ગૌણ વસ્તુ છે, પણ આ તો અગત્યની
 અને પ્રથમની વસ્તુ છે. જનસમાજ પર તમારી અસર પડવી
 જોઈએ. શરૂઆત તદ્દન નાની કરવી. પહે તેથી ડરશો નહિ.
 નાનીમાથીજ મોટી વસ્તુઓ ઉપજે છે. આગેવાન કે નેતા
 બનવાની સંજ્ઞિક ધરજાથી ભારે બુદ્ધિશાળી માણસો પણ
 છંદગીના પ્રવાહમા ડૂબી ગયા છે, એ વાત ખાસ કરીને
 ધ્યાનમા રાખજો. અતકાળ સુધી નિરવાર્થી રહીનેજ કામ
 કરજો. મારે જે કહેવાનું છે તે બધું લખી શકતો નથી,
 પણ તે બધું સમજવાની પ્રભુ તમને શક્તિ આપશે. મારા
 બહાદુર શુવાનો! કામે લાગી જાઓ. તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

x જે જ્ઞાનસવડે રત્રિને સમયે સંદેહ ધોળેવી દિવાલપર અથવા
 કાનપર ચિત્રો બતાવાય છે તે

પત્રાંક ૪૩

(રાવબહાદુર નન્સિહાચારીઅગ્ને લખેલો પત્ર)

શિકાગો ૨૩ જુન ૧૮૯૪

વહાયા સાહેબ,

મારા તરફ તમારો સ્નેહ છે, તેથી તેનો લાભ ઉઠાવવાની હું ધૃષ્ટતા કરું છું. મિસિસ પી યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ના સૌથી આગેવાન સન્નારી છે તેઓ જગતના મેળામા સ્ત્રીપ્રમુખતરીકે હતા સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિના કાર્યમા તેઓ ઘણોજ રસ લે છે સ્ત્રીઓ માટેની એક મોટી સંસ્થાના તેઓ આગેવાન પણ છે, અને લેડી રફીનના તેઓ ખાસ મિત્ર છે તેમના પૈસા તથા મોભાને લીધે યુરોપના રાજવંશીઓ પણ તેમનો સત્કાર કરે છે આ દેશમા તેમણે મારા તરફ ઘણીજ મમતા બતાવી છે હાલમા તેઓ ચીન, જાપાન, સિયામ અને હિંદના પ્રવાસે નીકળનાર છે અલબત્ત, હિંદુ સ્થાનમા ગવર્નરો તેમજ બીજા મોટા મોટા લોકો તરફથી તેમનો સત્કાર તો થયેજ, પરંતુ અંગ્રેજ આફ્રિકાની મદદ વિના સ્વતંત્ર રીતેજ આપણો સમાજ જોવાની તેમની ખાસ ઇચ્છા છે હિંદની સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટેના તમારા પ્રયત્નો અને મૈસુરની તમારી અદ્ભુત કાવેજ બાબત મે તેમની સાથે વખતોવખત વાત કરી છે આ દેશમા આપણા લોકોનો જે સત્કાર અમેરિકન લોકો કરે છે, તેના બદલામા અમેરિકા ની એવી વ્યક્તિઓનો કંઈક સત્કાર આપણે અવશ્ય કરવો જોઈએ મને આશા છે કે, તમારા તરફથી તેમને ઘણોજ સત્કાર મળશે અને આપણા સ્ત્રીવર્ગને ખરી સ્થિતિમા જોવાના કાર્યમા તેમને તમારા તરફથી મદદ મળશે હું તમને ખાતરી આપુ છું કે, તે ખ્રિસ્તી મીશનરી નથી, તેમ ખ્રિસ્તી પણ નથી ધર્મના કંઈ પણ લેદલાવ વગર આખી દુનિયામાના સ્ત્રીવર્ગની ઉન્નતિ કરવાની તેમની ઉમેદ છે તેમને મદદ કરવાથી આ દેશમા મને પણ મોટી મદદ થશે ઇશ્વર તમારું કં યાણુ કરે.

તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૪

શિકાગો, ૨૬ મી જુન ૧૮૯૪

મહાન હિંદી કવિ તુલસીદાસ પોતાના રામાયણના મંગળાચરણમાં કહે છે કે “સજ્જન દુર્જન બન્નેને હું વંદન કરું છું. પણ અકસોસ કે મારે માટે તો તેઓ બન્ને સરખા પીડાકારી છે—દુર્જનો મારા સંસર્ગમાં આવતાંજ મને વેદના થવા માટે છે અને સજ્જનો મારો સંગ છોડી જતાજ મારા પ્રાણ લઇ જાય છે! (અર્થાત્ કે તેમના જવાથી મને પ્રાણ નીકળી જવા જેટલું દુઃખ થાય છે)”

આ મહાન સાધુકવિના ઉપરોક્ત કથનને હું પુષ્ટિ આપું છું મને કે જેને પ્રભુના લાડીલા સજ્જનોને ચાહવા સિવાય આ સસારમાં અન્ય કંઈ મમત્વ મળું નથી તેને, તો તેમના એટલે કે સાધુજનોના વિયોગથી જીવલેણ કષ્ટ થાય છે. પરંતુ એવા પ્રકાર બનવાજ જોઇએ. માગ ખ્યારા પ્રભુજની બંસરીના ઓ નાદ! તું મને દોર, હું તારી પાછળ પાછળ આવું છું. તમારા જેવા કુલીન, પ્રેમાળ અને ઉદાર સત્ય-રુષોના સહવાસથી છૂટા પડતા મને જે દુઃખ-જે વેદના થાય છે તે વર્ણવવી અશક્ય છે ઓહ! સ્ટોઇક થવામાં હું સફળ થયો હોત તો કેવું સારું?

આશા છે કે, તમે એ સુંદર આમ્યશ્રીનો પૂરો ઉપલોગ કરતા હશો. “દુનિયાના લોકો જે બાબતમાં બચત હોય છે તે બાબતમાં સંયમી જનો ઉઘતા હોય છે, અને જે બાબતમાં દુનિયા ઉઘતી હોય છે તે બાબતમાં સંયમી જાગતો હોય છે.”

આવી દુનિયાઈ સ્વાર્થની રજ સુદ્ધાં તમને કદી ના અડકો! કારણ કે કવિજનો પણ નિદાન કહે છે કે, પુષ્પ હારથી ઢાંકેલા સડેલા માસના ટુકડા જેવી આ દુનિયા છે જો બની શકે તો તેને અડતાજ નહિ. આ દુનિયાઈપી સડેલા બાળકવાને તમારા પગ અડકે તે પહેલાંજ ઓ દિવ્ય પક્ષીનાજ

* સ્વામીજી અને બંગાળી દત્તકથામાંના “હુમો” પક્ષીને અનુપક્ષી કહે છે એ પક્ષી ઉંચે વાતાવરણમાંજ અદ્ધર રહેતું મનાય છે અને કહેવાય છે કે, એના ઇંડા પણ ઉંચે હવામાંજ મૂકાઈ ત્યાંથી નીચે જમીનપર પડતા પડતામાંજ પૂરેપૂરા સેવાઈ જાય છે, અને

બચ્ચાંઓ ! તમે ઉપર ચડો અને ઉચ્ચ ને ઉચ્ચ ઉઠો.

“અરે ઓ લાભવ આત્મા ! કરીને તું નિદ્રાવશ થતો નહિ.” “આ દુનિયા બીજા અનેકોને ચાહ્યો તો ભલે ચાહ્યા હો, પણ અમારો પ્રિય તો બસ એક જ છે—પ્રભુજી અમારો એક ખ્યારો છે. લોકો શું કહે છે તેની અમને પરવા નથી; પણ ત્યારે તેઓ અમારા એ પ્રાણપ્યારાને ખોટી રીતે ચીતરીને તેનામાં કાવે તેવા રાક્ષસી ગુણો આરોપવાનું કરે છે ત્યારેજ અમને ખોટું લાગે છે. ભલે લોકો તેમને ગમે તેમ કરે, પણ અમારે મન તો તેજ અમારો પ્રાણપ્યારો છે—બસ એજ એક અમારો વહાલો, વહાલો અને વહાલો છે, બીજો કોઈ નહિ.”

“એનામાં કેટલી શક્તિ છે, કેટલા ગુણ છે—તારું કરવાને પણ શક્તિ અને ચોગ્યતા કેટલી છે તે બહુવાની દરકાર શી છે ? અમે તો એકદમ કહી નાખીશું કે, અમે એને ચાહીએ છીએ તે કંઈ લોકોની લાખી લાખી થેલીઓ કે માન-બહાઈ માટે ચાહતા નથી અમે એવી રીતે અમારો પ્રેમ કહી વેચતા નથી, અમારે એવું તેવું કશું જોઈતું નથી. અમે તો ઉલટા એવું છૂટથી આપીએ છીએ.”

“અરે ઓ ફિલસૂફ ! તું અત્રે અમને એના સત્ત્વ, એની શક્તિ, અને એના ગુણ વિષે કહેવા આવે છે, પણ ઓ મૂઠ ! અમે તારા કદા વિના પણ એના સાક્ષાત્કાર માટે ટળવળીએ છીએ.”

“માટે ઓ ફિલસૂફ ! તારું એ અધરહિત ટાણણું તારે ઘેર પાછું લઈ જા અને મને તો મારા વહાલાનું મિલન (જો તારી પાસે હોય તો) મોકલ કેમ, એ મધુરું મિલન તારાથી મોકલાશે કે ?”

“મૂઠ ! તું કોના આગળ લક્ષિત અને બયપૂર્વક તારા અખળી ગયલા ઘુટણ વાળે છે ? મેં તો મારો ગળુબંદ

તેમાથી નીકળતા જન્મા તરતજ આકાશ તરફ ઉડતા દોચાથી તેમને કહી પણ પૃથ્વીને સ્પર્શ કરવો પડતો નથી સીરામકૃષ્ણ પૂર્વના સાધનસપ્તન ઉત્તમ સાધકોને અને નિત્યસિદ્ધોને આ પદ્ધતિ બચ્ચાંઓ સાથે સરખાવતા કેમકે તેઓ પણ તેમના જીવિક જીવનમા મત્સ્યાનો પાસે અડે તે પહેલાજ માયાથી દૂર લાગી ઉંને ગમન કરે છે.

કાઢીને એની ડોકમાં નાખ્યો છે અને ગળપટાને દોરી ખાંધી-
એ તેમ એ ગળુખંદને દોરી ખાંધીને, રણેને એક કણમાં
એ કંઈ ભાગી જાય એ ધાસ્તીનો માર્યો હું એને મારી સાથે
ને સાથેજ ધસકું છું. એ ગળુખંદ તે પ્રેમ અને ભક્તિનો પટો
છે, અને એ દોરી તે પ્રેમનો અત્યાનંદ છે, મૂઠાં તને ખરા
લેદની હજી ખબર નથી-એ અનંત પ્રભુ, અનન્ય પ્રેમના
બંધનથી બંધાઈ મારી સુક્રીમાં આવે છે. વૃંદાવનની ગોપ-
બાળાઓના કંકણરવથી ઉત્પન્ન થતા સંગીતનાદને વશ થઈને
એ અનંત પ્રદાંડનો નાથ, એ વિશ્વવિનાયક, કેવો નાચવા
મંડી જતો, એ વાત શું શું નથી જાણતો?"

એ અનિર્વચનીયનું વર્ણન કરવાના પ્રયત્નમાં મારા
આ ગાંઠા ઘેલા લખાણ-મારા આ મૂર્ખાઈભર્યા બકવાદ
માટે મને માફ કરજો. એનું વર્ણન થાય તેમ નથી. એને
તો માત્ર અનુભવથીજ જાણી શકાય. જોજ.

પત્રાંક ૪૫

શ્રીમંતે જીવન, ઇલિયટ મેઇન,

૨૬ મી જુન ૧૮૮૪

x x આ એક મોટી ઈન (ધર્મશાળા) અને ફાર્મ-
હાઉસ (ખેતર પરનું મકાન) છે અને અહીં આગળ ખ્રિસ્તી
વૈજ્ઞાનિકો પોતાના મંડળની ભેટક ભરે છે. ગઈ વસંત-
ઋતુમાં હું જ્યારે ન્યુયૉર્કમાં હતો ત્યારે એ સલામતી એક
પ્રયોગિકા બાઈએ મને અહીં આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું
હતું, તેથી હું અત્રે આવ્યો છું. સ્થાન બહુ સુંદર અને
શીતળ છે, શિક્ષણોમાંના મારા ઘણા જૂના મિત્રો અહીં
આવેલા છે. મિસિસ....., મિસ.....અને બીજા અનેક ગૃહસ્થો
અને બાલુઓ નહીં પાસેના ખુદલા મેદાનમાં તંબુઓ ઠાકીને
સ્થાં છે. એ લોકોનો વખત બહુ જમ્મતમાં જાય છે અને
ટેટલીક વાર તો તેઓ બધાં તમે જેને 'સાયન્ટિફિક ફ્રેન્ડ' કહી
ઓળખો છો તેવો ફ્રેન્ડ આખો દિવસ પહેરી રાખે છે. લગભગ
દરરોજ બ્યાખ્યાનો અપાય છે. બોસ્ટનનિવાસી મિ.....
નામનો એક ગૃહસ્થ અત્રે આવેલો છે, તેનું ભાષણ દરરોજ થાય
છે અને લોકવદંતિ એવી છે કે, તે કોઈ દેવી સત્તાના
વિ. ૨૪

આશ્રય તો જોલે છે પરંતુ સપાદિકા અત્રે નિવાસ કરીને રહી છે એ બાઈ અત્રે પ્રાર્થના, પૂજા વગેરે ધાર્મિક ક્રિયા કરાવે છે અને સઘળી જાતના દરદો મટાડવાના વર્ગો ભરે છે આશા છે કે થોડાજ વખતમાં તેઓ આધ્યાત્મ આપો, બહેરાને ઝાન વગેરે આપતા થશે ! ગમે તેમ પણ આ એક વિચિત્ર મેળો છે એમાં ભાગ લેનારા લોકો સામાજિક કાયદાકાનુનેની ઝાઝી પરવા કરતા નથી અને બિલકુલ સ્વતંત્ર અને સુખી છે મિસિસ બહુજ પાણીદાર બાઈ છે બીજી અનેક બાઈઓ પણ તેવી છે ડિટ્રોઈટની એક સારી સુશિક્ષિત સ્ત્રી બાઈ, દરિયા વચ્ચે પહર માઈલના અંતરપર આવેલા એક દ્વીપમાં મને લાઇ જવાની છે હું ધારૂ છું કે, અમારો વખત બહુ આનંદમાં જશે અહીંથી કદાચ હું 'આમિસ્કવાન' જઈશ આ સ્થાન બહુ રમણીય અને સુદર હોઈ નાહવાની સોઈ અહીં ઘણી મજાની છે એ મને નાહવા માટેનો ડ્રેસ કરાવી આપ્યો છે અને એક જાતકની માફક મને પાણીમાં તરવાની મજા પડે છે- ગામડાના એક ઝુપડાવાસીને પણ મજા પડે એવું છે

x

x

x

x

ખોસ્ટનના મિ કે જે તમારા પથના એક મહાન દીપક જેવા છે તે અત્રે આવેલા છે પરંતુ તે મિસિસ બહુલ પૂલના પથના હોવાનું નકારે છે તે પોતાને આધ્યાત્મિક, રાસાયણિક, આધિભૌતિક, ધાર્મિક વગેરે જાણતોના માનસિક વૈધતરીકે જોળખાવે છે ! કાલે સજ્જડ વાવાઝોડુ આવ્યું, તેણે તબુઓની બહુ સરસ સરભરા કરી ! જે મોટા શામી આનામાં તેઓ વ્યાખ્યાન આપત હતા તે શામીઆનાનું અધ્યાત્મજ્ઞાન એટલું બધું વિસવા પામ્યું હતું કે એ સરભરાના ચોગે તે આપો ને આપો (શામીઆનો) મર્થ માનવીના અર્માશ્વથી તો સદતર અદૃશ્ય થઈ ગયો ! અને વળી બસેક ખુરશીઓ પણ અધ્યાત્મના અભ્યાસ દ્વારા આવી જઈ આમ તેમ નાથવા મડી પડી ! મિસિસ દરરોજ સવારના વર્ગ ભરે છે, અને મિસિસ આમતેમ બધે ફફાફફ કરી મૂકે છે ! તેઓ બધાજ એવા આવેશમાં છે હું ને માટે ખાસ રાજી થયો છું કારણ કે ગઈ શીતઋતુમાં તેમણે ઘણું વેઠ્યું

છે અને ઘોડીક ગમ્મતથી તેણીને બહુ ફાયદો થશે. અત્રે કેમ્પોમાં આ લોક જે છઠ્ઠ લોગવે છે તે જોઈને તો તમે ડઘાઈજ લાગ્યો, પણ તેઓ બહુ ભલા અને પવિત્ર છે—માત્ર જરા અનિયમિત છે એટલુંજ.

હું આવતા શનિવાર સુધી અહીંયાં રહીશ. ....એક રાત્રે કેમ્પના લોકો, જે પાઈનના ઝાડતળે દરરોજ સવારના હું હિંદુ ઠાઠમાં બેસીને તેમની સાથે સંભાષણ કરું છું તે પાઈનવૃક્ષ તળે સૂવા ગયા હતા. અલબત્ત, હું પણ તેમની સાથે હતો, અને તારક્ષીઆના આચ્છાદન તળે જૂમાતાના ખોળામાં સૂતાસૂતા આખી રાત અમે બહુ મઝામાં પસાર કરી. અલબત્ત મને પોતાને તો ખૂબજ મઝા પડી. તે રાતના ગૌરવ અને ખુબીઓનું વર્ણન મારાથી થઈ શકે તેમ નથી. એક વર્ષ પાશવજીવન ગાળ્યા પછી જમીનપર સૂવાનું, જંગલમાં ઝાડ તળે ચિંતન કરવાનું પ્રાપ્ત થવું, અહા ! એ કેવા આનંદની વાત ! ‘ઇન’ના લોકો ઘણે ભાગે સાધનસંપન્ન હોય છે અને કેમ્પના લોકોમાં તંદુરસ્ત, તરુણ, સહૃદય અને વિશુદ્ધ નરનારીઓ હોય છે. હું એમને શિવોડહમ્, શિવોડહમ્ શીખવાડું છું અને તેઓ બધાં નિર્દોષ, પવિત્ર અને બહુ ધીટ હોવાથી તેનો લાપ જપે છે; અને એ રીતે હું અહીંયાં સુખી અને યશભાગી છું. ધન્ય પ્રભુ ! કે તે મને નિષ્કિંચન બનાવ્યો, ધન્ય નાથ ! કે આ તંબુવાસી બાળકોને તેં ગરીબ બનાવ્યાં ! દયાધન ! તારો ઉપકાર અમે કેટલો માનીએ ! લક્ષ્મીના મેલવાળાં દીવાંપોચાં સ્ત્રીપુરુષો અંદર હોટેલમાં છે, પણ લોહવત્ સ્નાયુવાળા, ત્રેવડા પોલાદ જેવા સંગીન અને અગ્નિસમા તેજસ્વી આત્માઓ બહાર કેમ્પમાં છે. અર્ધ કાલે જ્યારે વરસાદની ઝડીઓ પડતી હતી અને વા-વંટોળ સઘળી ચીજ અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખતો હતો તે વખતનો તેમનો દેખાવ—તંબુઓની દોરીઓ પકડીને તેમને ઉડી જતા અટકાવવાને ઝંઝુમતાં, આત્મગૌરવ પર ઉભાં રહેલાં એ વીર નરનારીઓનો દેખાવ જો તમારા જીવામાં આવ્યો હોત તો તમારા હૃદયને કંઈ અનન્ય આનંદાનુભવ થાત. હું તો એવાંઓને જોવા સો સો માર્છલ નિઃશંક જાઉં. પ્રભુ તેમનું કડ્યાણુ કરો ! આશા રાખું છું કે તમે

તો તમારા આમ્ય જીવનનો સારી રીતે ઉપયોગ કરતા હશે. એક ઘડીભર પણ ચિંતા કરશે નહિ. મારી સલાહ લેવાશે જ અને નહિ તો હું જાણીશ કે, મારો સમય ભરાઈ ગયો છે અને હું ચાલતો થઈશ.

“પ્યારા પ્રભુજી ! અનેક જાણ તને અનેક ચીજો અર્પણ કરે છે. હું ગરીબ છું, નિષ્કાયન છું, પણ મારી પાસે મારા શરીર, મન અને આત્મા છે તે હું તને અર્પણ કરું છું તેનો અંગીકાર કરવા હું નાથ ! હું પ્રભો ! હું જગતાત ! તું કૃપા કરજે, એનો અસ્વીકાર કરતો નહિ.” એ રીતે મેં મારા જીવ-પ્રાણ સહતરને માટે એને સમર્પી દીધા છે. બીજી એક વાત એવી છે કે, અહીંના લોકો શુધ્ધ જેવા છે અને શુધ્ધ ન હોય એવા લોકો તો દુનિયાભરમાં બહુ થોડાજ હોય છે. તેઓ “માધવ”ને પીછાનતા નથી તેઓ કા તો બુદ્ધિમાન હોય છે કે પછી શ્રદ્ધાળુ અને ધતરમતરને માનનારા હોય છે. “પ્રેમ, જીવંતી અને સ્વાતંત્ર્ય” વિષે આ દેશના જેટલું અન્યત્ર કયાય પણ મારા સાક્ષગવામાં આવ્યું નથી, છતાં અહીંના જેટલું એાણ તો બીજે કયાય પણ સમજતું નહિ હોય. અહીં આ ઈશ્વરને કા તો લયગ્વરૂપે, કા તો દરદ મટાડનાર શક્તિતરીકે, સ્ફૂરણતરીકે કે એવાજ કોઈ રૂપે માનવામાં આવે છે. પ્રભુ તેમના આત્માઓનું વસ્થાણ કરે ! આ પોપટે બસ રાત ને દહાડો “પ્રેમ-પ્યાર”નીજ વાતો કર્યા કરે છે.

હવે હું તમને કેઇક સારા વિચારો જણાવું છું તમે બધા અને ઉમદા છે. આત્માને જડમય બનાવવાને બદલે ચાને લોકો કરે છે તેમ અધ્યાત્મને જડતાની સપાટીપર ઘસાડી જવાને બદલે જડતત્ત્વનું અધ્યાત્મમાં પરિવર્તન કરે. એ અનંત સૌંદર્ય, શાંતિ અને પવિત્રતાની અધ્યાત્મદુનિયાની નિદાન એકાદ ઝાણી તો દરજેજ કરે. અને અહોરાત્ર એમાજ વમવાનો પ્રયામ કરે. નશ્વર-જડ વસ્તુને હું ટો નહિ તમારા પગથી પણ તેને સ્પર્શો નહિ. જેનું સિદ્ધાસન તમારા પોતાનાજ હૃદયમાં છે એવા પ્રાંતમજીના પાદાબુજમાં કાચા તાતણાની માફક આત્માને ગઠિદિવસ ઉચે ચઢવા દો. અને બાકીના સંઘળાને-અર્થાત્ શરીરને અને દરેકને પોત

પોતાનું સભાળી લેવા દો. જીદગી ક્ષણભ્રમર—વહી જતા સ્વપ્નવત્ છે, યૌવન અને સૌંદર્ય ઘસાતા જાય છે, માટે નિશ્ચિન કહો કે “તું જ મારો બાપ છે, તું જ માગી મા છે, તું જ મારો સ્વામી છે, તું જ મારો વડલભ છે, તું જ મારો નાથ છે ને તું જ મારો પ્રભુ છે. તારા સિવાય બીજી મારે કંઈ ના જોઈએ તું મારી અદર અને હું તારી અદર, હું તે હું અને તું તે હું” ધન જ તું નહે છે, સૌંદર્ય નાશ પામે છે, આયુષ્ય ઉડી જાય છે, શક્તિઓ વહી જાય છે, પરંતુ પ્રભુ સદા સર્વદા રહે છે—પ્રેમ નિરંતર ટટે છે. યત્રને સુવ્યવસ્થિત રાખવા માટે ગૌરવ છે તો પછી શરીરની સગે આત્માને કદાતો અનુકાવવો એ તો વધારે ગૌરવભર્યું છે—તમે જડથી અવગ ધયા છો અને તમે જડ નથી એનું એજ એકમાત્ર પ્રમાણ છે.

ધર્મચરને જ વળગી -હો! દેહતુ કે બીજા કશાનું શુ થાય છે તેની શી પરવા? અનર્થ અને અનિષ્ટના ત્રાસમાં પણ કહો કે “મારો પ્રભુ, મારો વહાલો!” મૃત્યુ વખતની વ્યથામાં પણ કહો કે “મારો પ્રભુ, મારો ખ્યારો!” પૃથ્વી પરના સર્વ સંકટમાં પણ કહો કે “મારો પ્રભુ, મારો પ્રીતમ!” (અર્થાત્ કે સર્વ સ્થિતિમાં એનો જ ભરોસો રાખી એને જ યાદ કરે.) કહો કે “તું અહીં જ છે હું તને જોઉં છું, તું મારી સાથે જ છે, હું તને સ્પર્શ કરું છું, હું તારો છું, મને સ્વીકાર હું હુનિયાનો નથી પણ તારો છું, તો પછી મને તરછોડ મા.”

હીરાની ખાણ છોડીને કાચના મણકા પાછળ ભમતા ના! આ જીદગી એજ મોટું અહોભાગ્ય છે એમાં સભા વ્યતા બહુ મોટી છે શું તું ચસારના સુખોપભોગોને શોધે છે? અરે! એ પ્રભુ પોતે જ સર્વ સુખોનો ઝરો છે માટે સર્વોત્તમ પરમાત્મદેવને જ શોધો, એના જ ઉપર નજર રાખો અને એ અવશ્ય તમને મળશે.

પત્રાંક ૪૬

શુ સ્ટે અ તા ૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૯૪

પ્રિય અ—

x x x કામ કરતા શીખો, વત્સ! હજી આપણે મહાન કાર્યો કરવાના છે ગયે વર્ષ તો મેં માત્ર બીજ વાંચ્યા હતા

આ વર્ષે તેનાં ફળ લેવાની ઉમેદ રાખું છું. તેટલા સમયમાં હિંદુસ્તાનમાં તમારાથી જેટલો ઉત્સાહ કાયમ રાખી શકાય તેટલો કાયમ રાખો. ક-ને જે રસ્તો પસંદ પડે તે રસ્તે તેને જવા દેજો. વળતસર એ ઠેકાણે આવી જશે. તેની જવાબ-દારી મેં માથે લીધી છે. પોતાના અભિપ્રાયને અનુસરવાનો તેને સંપૂર્ણ હક છે. છાપાને માટે તેની પાસે લેખ લખાવતા રહેજો. એથી એનું મન આનંદમાં રહેશે. તેને મારા આશીર્વાદ છે.

x x x બોસ્ટનની હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર જે. એચ. રાઇટને છાપું મોકલજો અને અમેરિકામાં સૌથી પ્રથમ મારા મિત્ર થઈને મને મદદ કરવા માટે પત્ર લખીને તેમનો આભાર માનજો.

x x x ડીટ્રોઇટમાંના વ્યાખ્યાનના મને ૯૦૦ ડૉલર મળ્યા. ખીજા એક વ્યાખ્યાનમાં માત્ર એકજ કલાકમાં ૨૫૦૦ ડૉલર આવ્યા; પણ તેમાંથી મને માત્ર ૨૦૦ ડૉલર મળ્યા. કારણ કે વ્યાખ્યાન કરાવનારી એક લુગ્ગી સંસ્થાએ મને છેતર્યો હતો. એ ઉપાધિમાંથી હવે હું મુક્ત થઈ ગયો છું.

આવતા વર્ષમાં મારે ઘણું છપાવવાનું છે. હું નિયમિત-પણે કાર્ય કર્યું જાઉં છું.....માત્ર ઇચ્છાશક્તિથી બધું કાર્ય થઈ શકશે.....નિયમિતપણે લોગા મળે એવી એક સંસ્થા સ્થાપવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. તમારાથી બને તેટલો ઉત્સાહ ફેલાવજો. જૂઠાણાથી ઘણાજ સાવધાન રહેજો. મારા મિત્રો ! કામની શરૂઆત કરો. એટલે શક્તિ આપોઆપ આવશે. વ્યવસ્થિતપણે કામ કરવાની આપણામાં ખિલકુલ આવડત નથી, પણ તે શીખી લીધેજ છૂટકો છે. વિજયની ગુપ્ત આવી એકજ છે અને તે ઈર્ષ્યાનો અભાવ. તમારા ભાઈઓના અભિપ્રાયને હંમેશાં માન આપજો અને ઐક્ય કરવાને સદા તત્પર રહેજો. બધી ક્ષતેહનું રહસ્ય એમાંજ સમાઈ જાય છે. બહાદુરીથી તમારો સંઘામ ચાલુ રાખો. છંદગી ઘણી દુંદી હોવાથી એને તો મહાન કાર્યમાં જ અર્પણ કરી દો.....આપણે કોઈ એક મંડળમાં ભળવાની જરૂર નથી, પણ તે દરેકની સાથે આપણે સહાનુભૂતિ રાખીને કામ કરવું આવશ્યક છે.....કાર્ય કરો અને દરેક પર પ્રેમથી વિજય મેળવો.

વિકાસ પામવાનો પ્રયત્ન કરો અને યાદ રાખો કે, પ્રયત્ન અને ઉન્નતિ પામવી એજ જીવંતીની નિશાની છે. ....મજ્જમપણે આગળ વધો, આગળ વધો મારા શ્રમ આત્માઓ ! વિજય આપણોજ છે. સંસ્થાઓની સ્થાપના કરો. તેને વ્યવસ્થિત કરો અને કામ લાગી જાયો. કૃતેહનો એ એક સુંદર રસ્તો છે.

આ વર્ષે અભારની મોસમમાં કંઈ વ્યાખ્યાનો કરી શકાય એમ નથી. આથી હું મારો સમય લખવાના કાર્યમાં ગાળીશ. આ આખો સમય સખત કામ કરવાનો મારો વિચાર છે; અને પછી શિયાળો બેસવાથી ન્યારે લોકો બધાં શહેરમાં પાછા ફરશે ત્યારે હું મારું લાપણું કામ શરૂ કરીશ. સાથે સાથે સોસાયટીઓ પણ સ્થાપન કરતો જઈશ.

સર્વને મારા પ્રેમ અને આશીર્વાદ હો. જો કે હું વાર-વાર લખી શકતો નથી, છતાં હું કોઈને વીસરી ગયો નથી. વળી તે ઉપરાંત મારે હમેશાં સતત પ્રવાસ કરવો પડે છે, અને મારા પત્રો પણ એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે એમ અથડાઈ અથડાઈને મળે છે.

સખત કામ કરો. શુદ્ધ અને પવિત્ર બનો, એટલે તમારામાં જ્યોતિ-પ્રકટશેજ. તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૭

યુ. સ્ટે. અ. ૩૧ મી ઑગસ્ટ ૧૮૮૪

પ્રિય અ--

x

x

x

x

કેટનો એક પત્ર મને મળ્યો છે. પણ તેના દરેક સવાલોના જવાબ આપવા જતા તો આખું એક પુસ્તક રચવું પડે એમ છે. આથી હું માત્ર તમારી મારફતે મારા આશીર્વાદ મોકલું છું અને તમે તેને એવું જણાવજો કે દરેકને પોતાનો મત જુદો હોય તેમાં આપણને કંઈ વિરોધ નથી. કારણ કે એ વિરોધી દેખાતા મતલેદમાં પણ આપણે ઐક્ય જોઈ શકીએ છીએ. એટલે તે શેમાં માને છે અને શેમાં નથી માનતા તે સાથે હેવાદેવા નથી, પણ તે જેમાં માનતા

હોય તે પ્રમાણે તેમણે કાર્ય કરવાને મંડી જવું જોઈએ.

બી-, છ-, કે-, ડોક્ટર અને બીજા આપણા મિત્રો તેમજ મહાન અને પવિત્ર આત્માઓ કે જેમણે પોતાના દેશને ખાતર પોતાના મતલેદ અને વિરોધને ડૂબાવી દેવા જેટલી ઉદારતા અને બહાદુરી બતાવી છે તે દરેકને મારો પ્રેમ અર્પણ કરજો.

x x x તમે હવે એક નાની સરખી મંડળી સ્થાપન કરજો. .... એ આખી હિલચાલની વ્યવસ્થાની જવાબદારી તમારે પોતાને માથે લેવાની છે, અને તે તેના એક નેતાતરીકે નહિ પણ તેના એક સેવકતરીકે. તમને ખબર છે કે, નેતા-પણાનો જરા પણ દેખાવ કરવાથી ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી બધી હિલચાલ કંઠથી જાય છે. .... વિચારોનો ચારે દિશામાં બહોળો પ્રચાર કરીને કાર્યની ધીમે ધીમે શરૂઆત કરો. .... વખત જતાં મેસુર આપણી સંસ્થાનું મુખ્ય સ્થળ બનશે. .... મેસુર અને જ્યાંથી બને ત્યાંથી બીજા સ્થળેથી ફંડ એકઠું કરવાનો પ્રયત્ન કરો. કારણ કે મદ્રાસમાં એક મંદિર બાંધવાની જરૂર છે. આ મંદિરમાં લાયબ્રેરી અને ઑપીસને માટે તેમજ સંન્યાસી ઉપદેશકો અને યાત્રા કરતા કરતા આવી અઠે એવા વૈરાગીઓને માટે કેટલીક ચોરડીઓ હોવી જોઈએ.

આ રીતે આપણે એક એક ડગલું કરીને આગળ વધીશું. મારા બહાદુર યુવાન ! અત્યાર સુધીનું કાર્ય તે સરસ રીતે બળવ્યું છે. તને દરેક રીતે સહાય મળશે. x x x

મારે જે કાર્ય કરવાનું છે તેને માટે આ એક મહાન ક્ષેત્ર છે. અને અહીં આગળ હું જે કાર્ય કરું છું તેથી ઇંગ્લાંડ-માં મારે જે કાર્ય કરવાનું છે તેનો રસ્તો ખુલ્લો થાય છે.

તમે જાણો છો કે, પૈસાને રાખવો અથવા તેનો સ્પર્શ પણ કરવો એ મારે મનથી મોટામાં મોટી મુશ્કેલી છે. એ કાર્ય ખરેખર કંટાળાજરેલું અને અધોગતિએ લઇ જનારું છે. આથી પૈસા વિષેનો સર્વ વ્યવહાર સાચવી લેવાને માટે તમારે એક સોસાઈટી સ્થાપવાની જરૂર છે. અહીં આગળ તો મારે કેટલાક મિત્રો છે, તે લોકોજ મારા પૈસા સંબંધીના વ્યવહારની કાળજી રાખે છે. તમે આ સમજી શકો

છો ? આ ભય ક' નાણાપ્રકરણથી જો તમે મને મુક્ત રાખશો તો મને બહુજ આરામ અને શાંતિ મળશે આથી તમે જેટલી ઉતાવળે આ કાર્યમાટે સરઘા સ્થાપશો, અને જેટલી ઉતાવળે તેના સેક્રેટરી અને ટ્રેઝરરરીકેની જવાબદારી ઉપાડી મારા અહીંના મિત્રો અને સહાનુભૂતિ ધરાવનારાઓ જોડે સીધો પત્રવ્યવહાર શરૂ કરશો તેટલું તમારેમાટે તેમજ મારેમાટે પણ વધારે સારૂ છે જેમ અને તેમ એની ઉતાવળ કરજો અને મને લખી જણાવજો સોશાઇટીને સાપ્રદાયિક નામ ન આપતા બીજુજ નામ આપજો x x x

તમારે માટે લવિષ્યમા મહાન આશાએ રહેવી છે ધીમે ધીમે તમારા કોલેજના કાર્યમાથી તમને તદ્દન મુક્ત અને સ્વતંત્ર કરવાની મને આશા છે, કે જેથી તમે તમારી જાતને તેમજ તમારા કુટુંબને ભૂખે માર્યા વગર આપણા કાર્યમા ધ્યાનપૂર્વક કામ કરી શકો. માટે કાર્ય કરો, મારા મિત્રો ! કાર્ય કરો. કાર્ય કરવાનો ખડખડો અને કટાણા ભરેલો માર્ગ હવે સરળ થઈ ગયો છે હવે તો દરેક વર્ષે વધારે ને વધારે સગ્ગતાથી આગળજ વધવાનું આપણે માટે બાંધી છે માત્ર હિંદુસ્તાન આવતા સુધી જો તમે ચળવળને ચાલુ રાખશો તો મારા આગળ પછી તે કૂદકે અને ભૂરૂકે આગળ વધશે તમે આટલું બધું કરી શક્યા છો તે માટે આનંદ જ્યારે જ્યારે તમને નિરાશા આવે અને ઉદાસ થઈ જાઓ ત્યારે ગયા વર્ષમા તમે કેટલું બધું કરી શક્યા છો તે યાદ કરજો આપણે કે જે કંઈ ચીજ ન હતા તે આગળ વધીને કેવી રીતે આજે આખી દુનિયાનું ધ્યાન ખેંચી શક્યા છીએ અને માત્ર હિંદુસ્તાનજ નહિ પણ તેની બહારની દુનિયા પણ આપણી પાસેથી કેટલી બધી આશા રાખે છે તેનો વિચાર કરજો

x x x સત્ય, પ્રેમ અને સન્માર્થની આડે આવવાની કોઈની તાકાત નથી તમે એકનિષ્ઠ છો ? મરણાત સુધી પણ તમે પ્રેમાળ અને નિસ્વાર્થી રહી શકશો ? તો તમે કદી ડરશો નહિ, મરણથી પણ ન ડરશો મારા મિત્રો ! માગળ વધે સમસ્ત જગતને પ્રકાશની જગ છે સઘળા તેની રાહ જોઈ રહ્યા છે માત્ર હિંદુસ્તાન પાસેજ આ પ્રકાશ

છે, પણ એ કંઈ મત્રતત્રમ, જાદુમા કે પડિતોના મિથ્યા પ્રલાપમા નથી તે મહાન પ્રકાશ તો હિંદુધર્મના મહાન, લગ્ય અને પવિત્ર સત્યોમા રહેલો છે એટલા માટેજ હિંદુજાતિને પ્રભુએ ચઢતીપડતીના કાળચક્રમાથી બચાવી લીધી છે હવે સમય આવી લાગ્યો છે મારા બહાદુર યુવાનો! શ્રદ્ધા રાખો કે, તમે બધા મહાન કાર્યો માટેજ સર્જાયેલા છો કુરકુરિયાના બસવાથી તમે બહડી ન જાઓ, અરે આસ્માનમાથી વજ્ર પડે તોપણ ટટાર ઉભા રહો અને કામ કર્યો જાઓ!

તમારો સ્નેહાધીન
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૮

બોસ્ટન ૧૬ સપ્ટેમ્બર ૯૪

પ્રિય માતાજી સ—

હું તમને જરાએ વીસરી ગયો નથી હું એટલો બધો કૃતજ્ઞ થાઉં એવું તો તમે ધારતા નથી ને? તમે મને તમારે શિરનામું આપ્યું ન હતું, છતાં પણ મિસ ફિલિપ્સની મારફતે લેન્ડસબર્ગમાથી હું તમારા સમાચાર મેળવતો હતો મદ્રાસથી મને મળેલું અભિનંદન કદાચ તમે જોયું પણ હશે તમને મોકલવાને મટે મેં કેટલાક લેન્ડસબર્ગ મોકલ્યા હતા

એક હિંદુપુત્ર માતાને કંઈ ઉછીતરીકે કોઈ વસ્તુ આપતો નથી, પરંતુ માતાનો પુત્ર ઉપર દરેક પ્રકારનો હક છે અને તેથીજ પુત્રનો માતા પર પૂર્ણ જેવા કેટલાક હોંલાર તમે પાછા વાળવાની વાત કરી તેથી મને માહું લાગ્યું છે તમારો બદલો તો હું કદી વાગી શકું એમ નથી

બોસ્ટનના કેન્સાકે સ્થાને મા હું અત્યારે વ્યાખ્યાન આપી રહ્યો છું જે કોઈ વસ્તુની મને આવશ્યકતા હોય તો માત્ર તે એક સ્થાનનીજ છે, કે જ્યાં બેસીને હું મારા વિચારો લખી શકું બોલી બોલીને હું ધરાઈ ગયો છું, હવે તો મારે લખવું છે મને લાગે છે કે, એ કાર્યને માટે મારે ન્યૂયૉર્ક જવું પડશે મિસિસ ગુર્નસે મારા તરફ ઘણીજ માયાથી વર્ત્યા હતા અને મને મદદ કરવાને તે સદા તૈયાર છે રાત્રે લાગે છે કે, હું ત્યાં જઈશ અને શાંતિથી પુસ્તક લખીશ

સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૪૧

સુ. રે. અ. તા. ૨૧ સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪

પ્રિય અ—

*** એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે અને બીજે સ્થળેથી ત્રીજે સ્થળે એ પ્રમાણે મારો પ્રવાસ સતત ચાલુ છે. તે સાથે વ્યાખ્યાનો આપવાનું, વર્ગો ચલાવવાનું વગેરે પણ અસંખ્યલિપિએ કર્યેજ લાગે છે.

જે પુસ્તક લખવાનો ઇરાદો હતો તેની હજી એક લીટી પણ લખાઈ નથી. કદાચ હવે પછી હું તે કામ હાથમાં લઈ શકીશ. અહીં આગળ ઉદાર મતના લોકોમાંથી મને ઘણા સારા મિત્રો મળ્યા છે અને જૂના વિચારનામાંથી પણ થોડાક મિત્રો મળ્યા છે. હવે થોડાજ સમયમાં હિંદુસ્તાન પાછા ફરવાની હું આશા રાખું છું. આ દેશમાં હું જેટલો સમય રોકાયો છું તે તદ્દન પૂરતો છે. અતિશય કામથી હું થાકી જાઉં છું.....આથી તમે સમજી શકશો કે, હું થોડાજ સમયમાં પાછો ફરીશ. અલગત, એક એવો વર્ગ છે કે જેમની સંખ્યા ઘણી વધતી જાય છે અને જેમનામાં હું ઘણાજ પ્રિય થઈ પડ્યો છું. આ લોકોની તો એવીજ ઇચ્છા છે કે, હું કાયમને માટે અહીંજ રહું તો સારું. પણ વર્તમાનપત્રોના x x x થી હું ધરાઈ ગયો છું અને જાહેરજીવનના ધતીંગધી મને કંટાળો આવ્યો છે. મને એની હવે જરાય દરકાર નથી.

x x x માત્ર સહાનુભૂતિજી બતાવ્યાથી ઠોઠ પણ દેશના જનસમાજના મોટા ભાગને કશો લાભ થતો નથી. ખ્રિસ્તી લોકો જે કંઈ થોડું ઘણું દાન કરે છે તે તો માત્ર દોજખના ભયને લીધે અથવા ઠોઠ યુક્તિ માટેજ હોય છે. એટલે જંગાળીમાં જેમ કહેવત છે કે “ગાય મારીને તેમાંથી એક ભેડો જનાવીને તે બ્રાહ્મણને દાનમાં આપો” તેજ પ્રમાણે અહીંનાં અને સર્વ ઠેકાણે છે. વળી આપણા લોકોના કરતાં અહીંના લોકો ઘણાજ કંજુસ છે. હું ખાત્રી-પૂર્વક માત્રું છું કે, દુનિયામાં જ્યાં પ્રજા કરતાં એશિયાના વતનીઓ વધારે ઉદાર છે. માત્ર તે ઘણાજ ગરીબ છે.

હું ન્યુયૉર્ક માં યોડાક મહિના નહેવાનો છું એ શહેર માં દેશની બુદ્ધિ, શક્તિ અને લક્ષ્મી એકઠી થયેલી છે અલબત્ત, યોસ્ટનને 'બ્રાહ્મહોનુ નગર' કહેવામાં આવે અને અહીં અમેરિકામાં હજારો અને લાખો માણસો માન સાથે સહાનુભૂતિ રાખે છે

ન્યુયૉર્કના લોકો ઘણા સ્પષ્ટ છે ત્યાં હું શું કરી શકું એમ છું તે હું નોંધત ત્યાં આગળ ઘણી લાગવગ ધરાવનારા મારા કેટલાક મિત્રો છે પણ આખરે આ લાપહોળા આપવાથી હું કેટલી ગયો છું ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન શીખવાને માટે આ પશ્ચિમવાસીઓ હજી ઘણાં લાખો સમય લગશે તેમને માટે દરેક વસ્તુ રૂપિયા આના અને પાઇડપ છે જો ધર્મથી તેમને ચેસા, ત હુ રસ્તી, સૌન્દર્ય અથવા લાખી જીવગી નળી શકે એમ હો તોજ તે લોકો ધર્મની વાત તાલગશે, અને જે ક્ષણે તેમ લાગે કે તેમ ધાય એમ નથી તે કહ્યું ચા યા જશે

બી— જી જી અને આપણા દરેક મિત્રોને મા । સ્નેહ વદન કહેને સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૦

યુ ૨૭ ૫ ૨૧ મી અપ્રેએન ૧૮૮૮

વહાવા ક—

આટલો બધો, એકદમ આ સસારનો ત્યાગ કરવાને તમારો નિશ્ચય જાણીને હું ઘણો દિલગીર છું જ્યારે આકાષ ફળ પ્રપ્ત થાય છે, ત્યારે તે પડે છે, તેવીજ રીતે યોગ સમય આવી પહોંચે ત્યાંસુધી સખૂરી પકડો ઉતાવળ ન કરો વળી મોક્ષના મૂર્ખાઈલરેલા કાર્યોથી બીજાને હુ ખ કરવાનો કોઈને હક્ક નથી થોણો, ધૈર્ય ખો, વખત આવે સર્વ યોગ્ય થઈ રહેશે. x x

આશીર્વાદ સાથે આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૧

ન્યુયૉર્ક ૨૫ સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪

પ્રિય—

તમાગ તરફથી પત્રો મળ્યા. આનંદ થયો. મ— અને બીજાઓએ કંઈક હિલચાલ કરવા માંડી છે એ જાણીને ઘણું જ આનંદ થયો. આપણે હિલચાલ કરવી જ જોઈએ. આઠામા એણે 'એટલું' તો કર્યું જ છૂટકો. તમારે તો આખા જગતમાં પગિવર્તન કરવું રહ્યું. શુભેચ્છાઓ જાય છે. તમને ખબર છે— "શ્રેયાસિ વહુવિમ્ભાતિ. મહાન કાર્યોમા હમેશાં મુશ્કેલીઓ હોય છે." એ મુશ્કેલીઓથી જ મહાન વ્યક્તિઓ ઘરાય છે. X X શું મીથનરીઓ અને તેમના સમાન બીજી વ્યક્તિઓમાં એ ધડકો ઝીલવાની તાકાત છે? X X ન્યા જ્ઞાનીઓ નિષ્ક્રમ ગયા છે ત્યાં શું મૂર્ખાઓને જય મળશે? બીજા કંઈ જ ઉપાય નથી મારા આગળ. એ વિષયમાં નિશ્ચિત થા. દરેક પ્રયત્નમાં કોઈ એવા માણસો પણ હશે કે જેઓ વધાવી લેશે અને કંટલાક એવા પણ હશે કે જે તાળીઓ પાડશે તું તાડે કાર્ય કર્યું જા. કોઈ પણ પક્ષને જવાબ આપવાની તારે શી જરૂર છે? "સત્યમેવ જયતે નાનૃત, સત્યેનૈવ પન્થા વિતતો દેવયાન"—"સત્યનો જ જય છે, અસત્યનો નથી, સત્યથી જ દેવયાન માર્ગ પમાય છે." X X દરેક વસ્તુ ધીમે ધીમે પ્રાપ્ત થશે.

અહીં આગળ ઉનાળામાં મૈ લોકો દરિયાકિનારે જાય છે મે પણ તેમ જ ક્યું હતું હોડી અને ચોટનો તો આ લોકોને મેનિયા લાગુ પડ્યો છે હલકા વહાણને આ લોકો ચોટ કહે છે નાના કે મોટા દરેક જેની પામે સાધન હોય છે તે લોકો ચોટ વસાવે છે દરેક જ તેમાં બેસીને તે લોકો દરિયામાં ફરવા જાય છે અને ખાવા-પીના તેમજ નાચવાને માટે પાછા ફરે છે દિવસ અને રાત સંગીત ચાલુ જ હોય છે અને પિયાનાના અવાજથી તો ઘન્ટા રહેવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડે છે.

તમે જેમને શિરનામે મારા પત્ર મોકલાવો છે તેમને વિષે હું કંઈક કહીશ એ પતિપત્ની વૃદ્ધ છે તેમને એ વિ

પુત્રીઓ, બે ભત્રીજીઓ અને એક પુત્ર છે. પુત્ર કમાવાને માટે પરદેશમાં રહે છે. પુત્રીઓ ઘેર રહે છે. આ દેશમાં સગાઈનો સબંધ દીકરીઓ દ્વારા જ હોય છે. પુત્ર પરણે છે એટલે પછી કુટુંબ સાથે તેને કશોજ સબંધ રહેતો નથી. પરંતુ જમાઈ તો અવારનવાર પોતાના સાસુ-સસરાને મળવાને માટે આવે છે. એ લોકો તો કહે છે કે - “પુત્રને પત્ની મળતાં સુધીજ તે પુત્ર છે, પરંતુ પુત્રી તો તેના જીવનપર્યંત પુત્રીજ છે.”

આ ચારે યુવાન છે, પણ કુમારિકા છે આ દેશમાં લગ્ન એ અનેક સુશ્લેષીઓનો વિષય છે. પ્રથમ તો દરેકને પોતાને મનપસંદ પતિ મળવો જોઈએ, બીજું તે શ્રીમંત પવુ હોવો જોઈએ. x x ઘણું કરીને તો એ કુમારિકાઓજ રહેશે તે ઉપરાંત મારી સાથેના પરિચયથી તેમનામાં ત્યાગની કાવના ઉદ્ભવી છે અને ધ્રુવવિચારમાં મશગુલ રહે છે.

બે પુત્રીઓ છે તેમના વાળ સુનેરી છે અને બે ભત્રીજીઓના માથાના વાળ કાળા છે. ઘણી જાતના ઉદ્યોગધંધાના તેઓ જાણકાર હોય છે. ભત્રીજીઓ છે તે કંઈ શ્રીમંત નથી તેઓ કિન્ડરગાર્ટન શાળા ચલાવે છે, પણ તેમની દીકરીઓ કંઈ કમાતી નથી. આ દેશમાં ઘણીએ છોકરીઓ પોતાના ગુજરાનજોશું કમાઈને પેદા કરે છે. ડોઈ બીજા પર આધાર રાખતું નથી. લાખો પતિના દીકરાઓ પણ પોતાના ગુજરાન જોશું મહેનત કરીનેજ કમાય છે. પરંતુ એ લોકો લગ્ન કરે છે કે તરતજ જુદું ઘર માટે છે એમની દીકરીઓ મને લાઈ કહીને બોલાવે છે અને હું એમની માને મા કહીનેજ બોલાવું છું. મારી દરેક વસ્તુઓ એમને ત્યાજ છે અને હું ગમે ત્યા જાઉં, પણ તેની સંભાળ તેઓજ રાખે છે. પુત્રો તો નાની ઉંમરમાંજ કમાવાને માટે પરદેશ ચાલ્યા જાય છે અને છોકરીઓને યુનિવર્સિટીમાં ટ્રેજવણી મળે છે. આથી તમે જોશો કે, મિટિગોમાં ૯૯ ટકા છોકરીઓજ હોય છે એમની સાથે સરખામણીમાં છોકરાઓ ઠંધાએ આવી શકે એમ નથી.

આ દેશમાં આત્મવિદ્યા જાણવાનો દાવો કરનારા પણ પુષ્કળ છે જે આત્માનો પ્રવેશ કરાવે છે તે વાહન (મીડિયમ) કહેવાય છે. એ માણસ પઠકા પાછળ જાય છે અને પછી ત્યાંથી

અનેક પ્રકારનાં અને અનેક રંગોનાં ભૂતાવળોની શરૂઆત થાય છે. મેં આવા કેટલાક પ્રસંગો જોયા છે, પરંતુ મને તો એ બધું એ ઢાંગ હોય એમ જ લાગે છે. આમ છતાં અંતિમ નિર્ણય કરતાં પહેલાં હું હજી વધારે પરીક્ષા કરી જોઈશ. એ લોકોમાંના ઘણા લોકો મને માન આપે છે.

ખીજો વર્ગ ખ્રિસ્તી વિદ્યા(ક્રીશ્ચિયન સાયન્સ)નો છે. આ લોકોની લગવગ ઘણીજ વધારે છે અને સર્વત્ર એ લોકો જોવામાં આવે છે. એમનો પ્રચાર અત્યંત ત્વરાથી થતો જાય છે અને આથી જૂના વિચારવાળા ખ્રિસ્તીઓને ચિંતા થઈ રહી છે. એ લોકો વેદાંતી છે. એ લોકોએ અદ્વૈતના કેટલાક સિદ્ધાંતો પકડી લીધા છે અને પછી બાઈબલમાં તેને લાગુ પાડ્યા છે. આ લોકો “સોઝ્હં સોઝ્હં” કહીને માનસિક બળવડે રોગ પણ મટાડે છે. એ લોકો પણ મારી ઘણીજ પ્રશંસા કરે છે.

અહીંના જૂના વિચારના ખ્રિસ્તીઓ મહદંશે મારે ખૂબે મારી રહ્યા છે. “સેતાનની પૂજા” એ તો હવે ભૂતકાળનો વિષય બની ગયો છે. x એ લોકોને મારો ઘણોજ ડર લાગ્યો છે. એ લોકો કહે છે કે “આ બસા ક્યાંથી આવી? હજારો સ્ત્રીપુરુષો એની પૂજે ભમે છે! જૂના ખ્રિસ્તી ધર્મનો જરૂર એ નાશ કરશે!” ઠીક, ગુરુદેવની કૃપાથી જ્યોત પ્રગટાવવામાં આવી છે અને જે પ્રકાશ થયો છે તેનો કદી નાશ થશે નહિ. વળત આ બંધે દંભીઓનો દંભ જરૂર ઉઘાડો પડી જશે.

થિયોસોફિસ્ટોના હાથમાં કંઈ વધારે સત્તા નથી, પરંતુ જૂના ખ્રિસ્તી ધર્મના તો એ લોકો પણ કદા વિરોધી છે.

આપણે ત્યાં જેવો “કર્તાભજ” x નો વર્ગ છે, તેવોજ અહીંનો ખ્રિસ્તી વિદ્યા(ક્રીશ્ચિયન સાયન્સ)નો વર્ગ છે. એમ કહો કે “મને કંઈજ રોગ નથી” અને તમે તદ્દન નિરાશી બની જશો. અને કહો કે “સોઝ્હં” (હું તે છું) અને તમને શાંતિ પ્રાપ્ત થશે. આ પ્રદેશ તદ્દન જડવાદી છે. જો તમે

x જૂના વિચારના ખ્રિસ્તીઓ હિંદુઓને અને ખીજા ધર્મના લોકોને “સેતાનના પૂજક” તું નામ આપે છે અને તેમના તરફ તિરસ્કારથી જુએ છે.

- વૈષ્ણવ સંપ્રદાયની એક શાખા

રોગો મટાડી શકે, અદ્ભુત કાર્યો કરી શકે અને લક્ષ્મીનાં
ઝરણા વહેવડાવી શકે, તોજ આ ખ્રિસ્તી પ્રદેશના લોકો
ધર્મમાં શ્રદ્ધા ગણે છે એ સિવાય બીજી વાતમાં તે લોકો
કંઈજ સમજતા નથી અલબત્ત, આમાં અપવાદતરીકે સાચા
દિવના માણસો પણ મળી આવે છે x x x

અહીંના લોકો મારામાં એક જુદાજ પ્રકારનું મનુષ્યત્વ
જોઈ ગયા છે જૂના સંપ્રદાયના (ખ્રિસ્તી) લોકો પણ
પોતાની બધી બુદ્ધિ વાપરી ચૂક્યા છે અહીંના લોકો મારા
તરફ પૂજ્યભાવથી જુએ છે મારા બાળક! પવિત્રતા અને
બ્રહ્મચર્ય જેવું કોઈ બીજું બળ છે ખરૂં ?

હાલમાં હું મદ્રાસના મારા માનપત્રોનો જવાબ આપ
વાના કાર્યમાં રોકાયો છું એ જવાબ અહીંના પત્રોમાં
પ્રસિદ્ધ કંવામાં આવ્યો હતો અને તેથી ભારે હલચલ મચી
હતી જે સસ્તુ પડે એમ હશે તો હું છપાવીને ત્યાં મોકલીશ
અને નહિ તો ટાઇપ કરેલી નકલ તેમના તરફ રવાના
કરીશ તમારા તરફ પણ એક નકલ મોકલી આપીશ “ઇન્ડિયન
મીરર”માં તે પ્રસિદ્ધ કરાવજો અહીંની કુમારિકાઓ ઘણીજ
ભયી હોય છે અને તેમનામાં સ્વમાનની ભાવના પુષ્કળ હોય
છે x x અહીંની પ્રજા વિગેચનની x ઓલાદ છે શરીરની
કાળજી રાખવી એ તેમને મન અતિશય મહત્ત્વની વસ્તુ
છે તેને માલીશ કંવામાં, તેવ-કૂલેલ લગાવવામાં તે લોકો
સંપૂર્ણ ધ્યાન આપશે નખ કાપીને સરખા કરવા માટે
હજાર જાતના સાધન, વાળ કાપવાને માટે દશહજાર સાધનો,
અને કપડાની દેશનો, સુગંધીદાર વસ્તુઓ વગેરેને તો ગણીજ
ઢાણ શકે! * * આ લોકો સ્વભાવે ભવા, માયાળુ અને
પ્રમાણિક હોય છે એમને ટોઈ પણ પ્રકારની ઉણપ નથી
પરંતુ મોજશોખ એજ તેમનો ઈશ્વર છે ‘સૌન્દર્ય’ જેની
લહેરો છે અને “વિદ્યામળા” જેના મોજ છે તેવી લક્ષ્મીરૂપી
મરિતાનો પ્રવાહ પૂરબહારમાં અહીં આગળ વહી રહ્યો છે

x અનુરોનો મનરાજ અને ભક્ત પ્રદનાદનો પુત્ર તે આત્મ-
જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે બ્રહ્મા પાસે ગયો હતો પરંતુ બ્રહ્માજીના
ઉપદેશનો અર્થ અવળો લવાથી તે જડવાદી ગન્યો હતો

(છાદોચોપનિષદ-પ્રકરણ ૮)

કાંક્ષન્તઃ કર્મણાં સિદ્ધિં યજન્ત રૂઢ દેવતાઃ ।

ક્ષિપ્રં હિ માનુષે લોકે સિદ્ધિર્મવતિ કર્મજા ॥

(ગીતા અ ૪, શ્લો. ૧૨)

“આ જગતમાં જે લોકોને કર્મના ફળની ઇચ્છા હોય છે તે લોકો દેવતાઓની ઉપાસના કરે છે, કારણ કે આ જગત માં કર્મ કરવાથી તરત ફળની સિદ્ધિ થાય છે.”

ધૈર્ય અને શક્તિનો અહીં આગળ અદ્ભુત પ્રાદુર્ભાવ થયો છે. અહીં આગળ અજબ તાકાત, કાર્યકુશળતા અને મરદાનગી છે. મોટા મોટા હાથી જેવા ઘોડાઓ ઘર જેટલી મોટી ગાડીઓ ખેંચે છે આ એકજ દૃષ્ટાંતથી બીજી બાબતો માં પણ ફેટલા વિશાળ પાયાપર કાર્ય થતું હશે તેનો તમને કંઈક ખ્યાલ આવશે. પ્રચંડ શક્તિનો અહીં આગળ પ્રાદુર્ભાવ થયો છે x x સ્ત્રીઓ તરફ આ લોકો પૂજ્ય ભાવથી જુએ છે, અને સ્ત્રીઓજ તેમના જીવનમાં સુખ્ય ભાગ ભજવે છે. દુકામાં એટલુંજ કે, આ પ્રકારની ઉપાસનાને અહીં આગળ સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થયું છે પરંતુ મુદ્દાની વાત તો એટલીજ છે કે, અહીં આની સ્ત્રીઓ જોઈને માફ મગજ સ્તબ્ધ થઈ ગયું છે જાણે હું નાનો બાળક હોઉં તે પ્રમાણે મને બજારમાં અને બીજે સર્વ ઠેકાણે નેઓ લઈ જાય છે. દરેક પ્રકારનું કાર્ય તેઓ કરી શકે છે એ લોકો જેટલું કાર્ય કરે છે તેનાથી ૧૬ મો ભાગ પણ મારાથી કરી શકાય એમ નથી. અહીંની સ્ત્રીઓ સ્વરૂપમાં લક્ષ્મીના અવતારસમી છે, અને ગુણોમાં સરસ્વતી સમાન છે દિવ્ય માતાજીના સાક્ષાત્ અવતાર જેવી તે છે, અને તેમની ઉપાસના કરવાથી સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. મારા પ્રભુ! શુ આપણી ગણતરી કદી મનુષ્યોમાં થઈ શકે એમ છે કે? જો હું માત્ર એક હજાર આવી સ્ત્રીઓ—સાક્ષાત્ દેવીના અવતાર સમી—ઉત્પન્ન કરી શકું તો હું શાંતિથી મરીશ. તોજ તમારા દેશના માણસો પોતાના નામને લાયક થશે. x x x

અહીંની સ્ત્રીઓ જોઈને હું તો આશ્ચર્યથી સ્તબ્ધ થઈ ગયો છું. માતાજીની તેમના ઉપર કેવી કૃપા છે! અતિ અદ્ભુત સ્ત્રીઓ! પુરુષવર્ગને સકંચામાં લેવાની તૈયારીમાં તેઓ છે હરિકાઈમાં પુરુષવર્ગનો તેમણે લગભગ પરાજય

કર્યો છે એ સઘળું એ માતા ! તારીજ કૃપાને લીધે થયું છે x x x x નવં કંઈ આત્મસ્વરૂપ છે શરીર ભાવનાનો તદ્દન ત્યાં । કંઈ અને ઉભા થઈને કહો કે, “અસ્તિ, અસ્તિ” “દરેક વસ્તુ છે ” નિર્ધારિત વિચારોમા તલ્લીન -હો “નાસ્તિ, નાસ્તિ” નો અતિશય વિચાર કંઈ થી આપો । દેશ પાયમાલ થઈ ગયો છે “સોડહં, સોડહ શિવોડહ” — “હું તે છું । હું તે છું । હું શિવ છું ।” આવડી ઉપાધિ શી ? દરેક આત્મામા અનંત શક્તિ ભગેલી છે, છતાં શું તમે નકારસૂચક વિચારો કરી કરીને તમારી જાતને ફતરા બિલાડામા ફેરવી નાખ્યો ? નકા-ભાવનાનો ઉપદેશ કરવાની હિંમત ગોણું કરે છે ? કમતાકાત અને શક્તિહીન તમે કોને કહો છો ? “શિવોડહ શિવોડહ ” “હું શિવ છું, હું શિવ છું ” બ્યારે બ્યારે લોકોને હું નકાર ભાવનાના વિચારોત્તુ સેવન કરતા જોઉં છું, ત્યારે ત્યારે મારા માથાપર વજ્રાઘાત થતો હોય એવું મને લાગે છે એ રીતે આત્માને ઉતારી પાડવાની વૃત્તિ એ એક જાતનો રોગજ છે શું તમે એને નમ્રતા કહો છો કે ? એ તો એક જાતનો છુપો આડગર્જ છે । “ન લિજ્ઞ ધર્મકારણ, સમવા સર્વમૂલેષુ યત્નમુક્તસ્ય લક્ષણમ્—બહા ના છાપાતિવક એ કંઈ આત્મ વૃત્તિની સાખીતી નથી, પણ પ્રણીમાત્ર તન્દ્ર મમાનવૃત્તિ એજ મુક્ત આત્માનું લક્ષણ છે” “ અસ્તિ અસ્તિ, સોડહ સોડહ, ચિદાનન્દરૂપ શિવોડહ શિવોડહ” — “હું તે છું ।” “ ચિદાનન્દરૂપ એવા જે શિવ તે હું છું ।” “ નિર્ગ્છલિ જગ-જાલાત્ પિજરાદિવ કેસરી—જે પ્રભાણે વનરાજ કેસરી પિજરામાથી મુક્ત થાય છે તે પ્રભાણે જગતની જગમાથી તે પોતાની જાતને મુક્ત કરે છે ।” “નાડયમામા વલહીનેત લમ્બ —બળહીન માણસોને આત્માની પ્રાપ્તિ થતી નથી” x x વજ્રાઘાત પ્રભાણે તમારી જાતને તમે જગત પાં દેડો— તમારા ભારથી ધરતીના ચીરાઈને બે ટુકડા થવા દો । હું હું મહાદેવ । “ઉદ્ધરેદામનાત્માનમ્—આત્માવરેજ આત્મા નો ઉદ્ધાર કરો-સ્વપરાક્રમ વરેજ”

શું એવો કદીએ દિવસ આવશે કે બીજાના કવ્ય છુને ખાતર આ દેહનું વિસર્જન થાય ? આ જગત એટલે કે છ બાળકને

રમવાનો ખેલ નથી. પોતાનાં જૂન રેડીને ખીન્નઓનો માર્ગ જે સરળ કરી આપે છે તેજ ખરો મહાત્મા છે. યુગયુગથી એવુંજ થતું આવ્યું છે કે, પોતાનું સ્વાર્પણ કરીને તે માર્ગ ખતાવે છે અને પછી ખીન્ન હજારો તે માર્ગે સુખરૂપ પ્રયાણ કરે છે.

મદ્રાસમાં હિલચાલની શરૂઆત થઇ છે, એ ખરેખર શુભ સમાચાર છે.

તમે એકાદ છાપું કે એવુંજ કંઈક પ્રસિદ્ધ કરવાના હતા ને? તેનું શું થયું? આપણે સર્વમાં લગવું જોઈએ અને કશાને ખાતલ ન કરવું. દુબટ કામનાના સર્વ બળની સામે આપણે શુભ કામનાનું સર્વ બળ એકત્ર કરવું જોઈએ, આપણને અત્યારે એનીજ જરૂર છે. આપણા શુરુદેવમાં દરેકે માનવુંજ જોઈએ એવો આગ્રહ કરશો નહિ. x x તમારે એક માસિકનું તંત્રીપણું કરવુંજ પડશે. તે માસિક અધું ખંગાળીમાં અને અધું હિંદીમાં—અને જો સંલવિત હોય તો ખીન્નું એક અંગ્રેજીમાં. x x આદર્શ વગર લટક્યા કરવાનું હવે બિલકુલ નહોતું. જે કોઈ સ્થળે તમે જાઓ ત્યાં ઉપદેશનું મધ્યસ્થળ તમારે નક્કી કરવું; ત્યારેજ સમાજની અંદર કંઈ પણ ફેરફાર થશે. હું હમણાં એક પુસ્તક લખું છું. એ પૂરું થતાંજ હું ઘેર આવીશ! x x સદા સર્વદા એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો કે, શ્રીરામકૃષ્ણનો જન્મ જગતના કલ્યાણને માટેજ હતો, નામ કે કીર્તિને માટે ન હતો. તેમણે જે ઉપદેશ આપ્યો છે તેનોજ તમે પ્રચાર કરજો, તેના નામની તમે ચિંતા કરશો નહિ—તેનો પ્રચાર તો આપોઆપજ થશે. જે ક્ષણે તમે તમારા શુરુદેવને સ્વીકારવાનો દરેકને આગ્રહ કરશો તેજ ક્ષણે તમે એક પંથનાજ બનશો અને દરેકનો નાશ થશે. માટે સાવધાન! દરેકને માટે માયાણુ શબ્દ વાપરજો—મિત્રજ ખોવાથી કામ વણસી જાય છે. જગતને જે કહેવું હોય તે કહેવા દો, તમે તમારા સિદ્ધાંતોમાં અચળ રહેજો અને ખાત્રી રાખજો કે, જગત તમારે પગે પડશે. એ લોકો કહે છે કે “અમુકમાં અથવા તમુકમાં તમે વિશ્વાસ મૂકો.” પરંતુ હું કહું છું કે “પ્રથમ તમે તમારા પોતામાં વિશ્વાસ મૂકો.” એજ ખરો માર્ગ છે. તમે તમારા પોતામાં વિશ્વાસ રાખો. તમારામાં દરેક શક્તિ છે તેનો વિકાસ કરો. કહો કે

“હું સર્વશક્તિમાન છું” “જો તમે શ્રદ્ધાપૂર્વક ઈન્કાર કરો તો નાગનું હળાહળ એર પણ તમને અસર કરી શકશે નહિ” સાવધાન ! “નાસ્તિ, નાસ્તિ” કહેશો નહિ કહો કે—“સોડહ સોડહ” “હું તે છું ! હું તે છું !”

કિન્નામ રોદિપિ સત્ત્વે ત્વયિ સર્વશક્તિ
આમન્ત્રયસ્વ ભગવન્ ભગદ સ્વરૂપમ્ ।
ત્રૈલોક્યમેતદસિલં તવ પાદમૂલે
આત્મેવ હિ પ્રમવતિ ન જહ કદાચિત્ ॥

“હે સખા ! તું શાને માટે રદન કરે છે ? તારામાજ સર્વ શક્તિ સમાયેલી છે અહો મહાશક્તિશાળી ! તારા સર્વ શક્તિમાન સ્વરૂપને તું નિમન પણ કર, એટલે આ અખિલ ત્રિલોક તારા ચરણકમળમા આવીને પડશે કારણ કે આત્માજ સર્વપર વિજય મેળવે છે, નહિ કે જડ”

અનંત શક્તિસહ કાર્ય કરવું ! શો ભય છે ! તને અલાય માન કરવાને કોણ શક્તિમાન છે !

કુર્મસ્તારકચર્વણ ત્રિભુવનમુ પાહયામ વલાત્ ।

કિં મો ન વિજાનાસ્યસ્માન્ રામકૃષ્ણદાસા વયમ્—

તારકેને ભાગીને ચૂર્ણ કરી નાખીશું, અને ત્રિભુવનને ઉથલાવી મૂકીશું શું તમને ખબર નથી કે, અમે કોણ છીએ ? અમે તો શ્રીરામકૃષ્ણના હાસ છીએ ભય ! કોનો ભય ! સાચેજ—

ક્ષીણા સ્મદીના સકરુણા જલપન્તિ મૂઢા જના
નાસ્તિન્યન્તિવદન્તુ અહહ દેહાત્મવાદાતુરા ।

પ્રાપ્તા સ્મ વીરા ગતભયા અભય પ્રતિષ્ઠા યદા
આસ્તિક્યન્તિવદન્તુ ચિનુમ રામકૃષ્ણદાસા વયમ્ ।

પીત્વા પીત્વા પરમમમૃત વીતસંસારાગા
હિત્વા હિત્વા સકલકલહપ્રાપિર્નો સ્વાર્થસિદ્ધિમ્ ।

ધ્યાત્વા ધ્યાત્વા ગુરુવરપદં સર્વકલ્યાણરૂપં
નત્યા નત્યા સકલભુવનમ્ પાતુ મામન્ત્રયામઃ ॥

પ્રાપ્તં યદૈત્વનાદિનિધન વદોદયિ મથિત્યા
વત્ત યસ્ય પ્રચરણે હરિહરબ્રહ્માદિદેવૈર્વલ ।

પૂર્ણ યત્તુ પ્રાણસાર્થોમનારાયણાના
રામકૃષ્ણાસ્તનું ધત્તે તત્પૂર્ણપાત્રમિદ્ર મો ॥

“દેહાત્મવાદી મૂઢ લોકો કરેણાપૂર્વક રહીને કહે છે કે, અમે તો નીચ છીએ, નિર્બળ છીએ” પરંતુ આ તો નાસ્તિક

પણું છે. પરંતુ જ્યારે અમે હવે નિર્ભય થયા છીએ અને અભયપદ પ્રાપ્ત થયું છે ત્યારે અમે કે જેઓ શ્રીરામકૃષ્ણના દાસ છીએ તે લોકો તો એવો આસ્તિકવાદજ્ઞ પસંદ કરીશું કે, અમે હવે કદી ભય પામીશું નહિ અને વીર બનીશું.”

“ સકળ સંસારનો રાગ જેનો નાશ પામ્યો છે એવા જે અમે, તે લોકો સંસારમાં સર્વ દુઃખોનું મૂળ એવી જે સ્વાર્થવૃત્તિ તેનો નાશ કરીને, સર્વ કલ્યાણનું સ્વરૂપ એવા ગુરુના ચરણકમળ ગ્રહણ કરીને, જે અમૃત અમને પ્રાપ્ત થયું છે તે પીવાને માટે સકળ જગતને આમંત્રણ કરીએ છીએ.”

“ વેદરૂપી સાગરનું મંથન કરીને જે અમૃત પ્રાપ્ત થયું છે; જેની અંદર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ વગેરે દેવતાઓએ પોતાનું ઓજસ મીલાવ્યું છે અને દરેક અવતારોએ જીવનનું સત્ત્વ જેની અંદર ભરેલું છે તે અમૃત શ્રીરામકૃષ્ણમાં સંપૂર્ણપણે ભરેલું છે ! ”

કેળવાયેલા અંગ્રેજ યુવાનોમાં આપણે કાર્ય કરવું જોઈએ. “ ત્યાગનૈકે અમૃતત્વમાનશુઃ—ત્યાગથીજ કેટલાક માણસો અમરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે. ” ત્યાગ ! ત્યાગ !—તમારે ત્યાગનોજ સૌથી પ્રથમ ઉપદેશ કરવો જોઈએ. ત્યાંસુધી ત્યાગ કરાવો નથી, ત્યાંસુધી કદી સાચું આત્મબળ પ્રાપ્ત થતું નથી.

શામાટે એટલું બધું સહન કરવું પડે છે ? કારણ એટલુંજ કે, એ લોકો “નાસ્તિ, નાસ્તિ” કહીને પોતાની બાતને હલકી પાડે છે. પોતાના મનોબળથીજ તેમને પોતાની બિમારી દૂર કરવાનું કહો અને એકજ કલાકમાં તે જતી રહેશે. હવે આત્મા ! શું મને દર્દ છે ! ફેંકી દો એવી વૃત્તિને ! તેમને એક કલાક સુધી ધ્યાન ધરવાનું કહો. “હું તો આત્મા છું, મને દર્દ હોયજ શી રીતે !”—અને દરેક દર્દ નાશ પામશે. પોતે અનંત શક્તિશાળી આત્મા છે એવું તમે દરેક જણ ધ્યાન ધરજો, અને પછી જોજો કે તેમાંથી તમને કેટલું બળ પ્રાપ્ત થાય છે. x x પોતાની બાતને હલકી ગણવી ? શું કરવા ? હું તો અનંતતાનો બાળક છું, સર્વશક્તિમાન માતાનો પુત્ર છું. જરૂરિયાત, રોગ, ભય વગેરે સાથે મારે શી લેવા દેવા છે ? “નાસ્તિ”વાદને રોગ હોય તે પ્રમાણે દૂર કરી દો અને સર્વ રીતે તમારું

સારૂ જ થશે. “નાસ્તિ”વાદ નહિ, “અસ્તિ”વાદજ—નિશ્ચય તમકપણ જ હું છું, ઇશ્વર છે, મારામાં સર્વ છે તદુરસ્તી, પ્રવિવતા, જ્ઞાન જેની જેની મને આવશ્યકતા હશે તે સર્વ હું ઉત્પન્ન કરીશ આ પરદેશી લોકો માટે કહેવું શક્ય કરી શકે છે અને તમે લોકો તમારા નાસ્તિવાદને લીધે કે બદ્ધ લોગવી રહ્યા છો કેાણ કહે છે કે તમે જિભાર છો ? તમને શો રોગ છે ? જાન્યુએ ફેફસી દો ! x x ત્રાસ-મસિ વીર્ય, વલમાસિ વલ્લં, ઓજોઽસિ ઓજો, સહોઽસિ સદૌ મયિ ધોદ્ધિ” —

“હું જ વીર્ય (શક્તિ) છું, હું જ બળ છું, હું જ જ્ઞાનસ છું, હું જ ધૈર્ય છું !” મહુતુ પૂજન કરવા આસન કરીને દરરોજ એસલી વળતે તમે જે “આત્માનમચ્છિદ્રં ભાવયેત્” — “દરેક માણસે પોતાના આત્માને મહાબળવાન અને અલેઘ માનવો” વગેરે જે વિધિ કરે છે તેનો અર્થ શો છે ? કહો કે “દરેક પરતુ મારામાં છે અને મરજી પ્રમાણે હું તે ઉત્પન્ન કરી શકું છું” આત્મા અનત છે, તે આવો છે, તેને શી રીતે કંઈ પણ રોગ હોઇ શકે ? એ વાતતુ તમે ફરી ફરીને પુનરાવર્તન કરો, કેટલાક દિવસો સુધી સતતપણે એક ઢલાક તમે એતુ પુનરાવર્તન કર્યા કરો, એટલે દરેક મુશ્કેલીઓ યન્યવત થઇ જશે

સદા તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૨

યુ રટે અ ૨૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૪

વહાલા અ—

x x મારા વ્યાખ્યાનો અને વચનોના જે પુસ્તકો કલકત્તામાં છપાયા છે તેના હું એક બાબત જોઉં છું તેમાનાં કેટલાક એવી રીતે છપાયા છે, કે જેમાથી રાજદારી વિચારોનીજ ગંધ આવ્યા કરે, જ્યારે હું રાજદારી પુરુષ નથી, તેમજ રાજકીય બાબતો, માટે ચળવળ કરનાર પણ નથી વસ્તુતા હાલ માટેજ ફક્ત હું દરકાર કરું છું. જ્યારે તે હાલં યથાયોગ્ય હશે ત્યારે સમસ્ત વસ્તુ સ્વત યથાયોગ્ય થઈ

રહેશે...તેથી તમારે કલકતાવાળાઓને ચેતવણી આપી જણાવવું આવશ્યક છે કે, મારાં કોઈ પણ લખાણો કે કથનો ઉપર ખોટી રીતે રાજકીય અર્થ બેસાડી દેશો નહિ. આ કરવું તે ફટલું બધું મિથ્યા છે !...મેં એવું સાંભળ્યું છે કે, રેવરંડ કાલિયરણ બેનરજીએ ખ્રિસ્તી મિશનરીઓ સંખ્યા ભાષણ કરતાં એવું કહ્યું હતું કે હું રાજકીય પ્રતિનિધિ છું. જે આમ બહાર રીતે કહેવામાં આવ્યું હોય તો બહાર રીતે મારી વતી તે બાબુ પાસે માગણી કરવી કે, તે પ્રમાણે તેણે બંગાળનાં વર્તમાનપત્રોમાં લખી સાબીત કરી આપવું, નહિ તો તેનું મૂર્ખાઈભરેલું કથન તેણે પાછું ખેંચી લેવું. આ તેઓની હુચ્ચાઈ છે ! સામાન્ય રીતે ખ્રિસ્તી રાજ્યકર્તાઓ ઉપર પ્રમાણિક ટીકા કરતાં મેં થોડા કર્કશ શબ્દો કહ્યા છે, પરંતુ તે પરથી એમ ફલિતાર્થ નીકળતો નથી કે, રાજકીય બાબત કે એના જેવી બાબત સંબંધે મને કંઈ પણ દરકાર છે કે તેની સાથે કંઈ સંબંધ છે. જેઓ મારાં ઉક્ત ભાષણોમાંથી ઉતારાઓ કાઢી તેને પ્રગટ કરવા, તે મહાન ભવ્ય વાત છે એવું માને છે, અને તેથી-એવું સાબીત કરવા માગે છે કે, હું એક રાજકીય બાબતોનો ઉપદેશક છું, તો તેઓને હું કહું છું કે “મારા મિત્રોથી મને બચાવો.”

x x મને નીચો પાઠનારા પ્રત્યે જે મારો ઉત્તર છે તે ફક્ત એજ છે કે, સઘળો વખત એકસરખી ચૂપકીટી પકડવી, એમ મારા મિત્રોને કહેજો. હું જાહેર પ્રતિ જાઠર્યં કુર્યાત્-એટલે ‘જેસે કુ તૈસા’ એ સૂત્રાન્વયે તેમના પ્રત્યે વર્તું, તો તેથી આપણે પણ તેઓની સપાટીએ આવીએ છીએ. મારા મિત્રોને કહો કે, સત્ય પોતાની દરકાર પોતાની મેળે કરશે, અને તેઓએ મારા માટે કોઈની સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવાનું નથી. તે મારા મિત્રોને હજી ઘણું શીખવાનું છે અને ખરે, તેઓ ફક્ત નાના બાળકો છે. તેઓ માત્ર છોકરા હોઈ મૂર્ખાઈભરેલા સોનેરી સ્વપ્નામાં ભૂલા પડ્યા છે.

x x બહાર દોકસેવાના જીવનમાં આ મિથ્યાપ્રલાપ તથા વર્તમાનપત્રોમાં થતી વાખવાખીથી હું સંપર્ક કંટાળી ગયો છું.

હું શાન્ત રીતે હિમાલય પાછો ફરવા તૈયારી રહ્યો છું.

આપનો સદાનો પ્રેમનિધિ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૩

૨૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૪

પ્રિય—

મારા બહાદુર નિસ્વાથી બાલકો ! તમે બધાએ કાર્ય સારી રીતે કર્યું છે તમારા માટે હું મગફર છું આશામાં જૂલો, અને નિરાશાને ત્યજી દો આટલો સુધી આરભ કર્યા પછી જો તમે નિરાશ થશો, તો તમે મૂર્ખ ગણાશો.

આપણું કાર્યક્ષેત્ર હિંદુમાં છે, અને આપણા કાર્યની કદર વિદેશોમાં કરાવવાની હોય, તો આપણે હિંદુસ્તાનમાં જાગૃતિ કરવી જોઈએ તેમ થયું તો સર્વ થયું આપણે એવો મજબૂત પાયો નાખવો જોઈએ, જે પાયા ઉપર બધું મઠાણું કરતા આગળ વધી શકીએ પછી સર્વ જાળત થયા સ્થિત થઈ રહેશે જગતને ગતિમાન કરનાર ઇચ્છાશક્તિ છે

મારા પુત્ર ! યુવાનો ખ્રિસ્તી થઈ જાય છે તેથી તમારે દિલ્લગીર થવાની જરૂર નથી હાનના સામાજિક બંધનો નીચે ખાસ કરીને મદ્રાસમાં આ સિવાય બીજા તેઓ કેવા બને ? વિકાસને માટે સ્વતંત્રતાએ તો મૂળ પાયો છે તમારા પૂર્વ-જેએ આત્માને કેવળ સ્વતંત્રતા આપી હતી, તેથીજ ધર્મ વિકાસ પામ્યો તેઓએ સમાજને દરેક બંધનમાં નાખ્યો, તેથી સમાજ વિકાસ પામ્યો નહિ પશ્ચિમમાં આથી ઉલટું જ છે ત્યાં સમાજને સર્વ જાતની સ્વતંત્રતા છે, જ્યારે ધર્મની જાળતમાં તેમ નથી હવે દશા બદલાઈ છે પશ્ચિમ માં ધર્મના બંધનો તૂટવા લાગ્યા છે, તેવીજ રીતે પૂર્વમાં સમાજના બંધનો તૂટવા માડ્યા છે

હવેથી પૂર્વ અને પશ્ચિમ પોતાની મૂળ સ્થિતિમાં ફેરફાર કરશે હિંદની ધાર્મિક અથવા આત્મિક-ભાવના મધ્ય સ્થિતિ છે અને પશ્ચિમમાં શાસ્ત્રીય વૈજ્ઞાનિક અથવા પ્રાદ્ય-ભૌતિક સ્થિતિ છે હવેથી પશ્ચિમને સામાજિક સુધારણાદ્વારા ધાર્મિક જ્ઞાનનો દરેક અંશ પોતામાં લાવવાની જરૂર લાગે છે અને પૂર્વને ધાર્મિક જ્ઞાનદ્વારા સામાજિક સત્તાના દરેક અંશની જરૂર લાગે છે આ રીતે એવું બન્યું કે હાલના સુધારકો કેવી રીતે સુધારો કરવો તેનો માર્ગ જોઈ

શક્યા નહિ, અને તેઓને એમ જણાયું કે હિંદમાંથી ધર્મનાં તત્ત્વનો નાશ કરવાથી ઉત્પત્તિ થશે. આમ ધારી તેઓએ જે પ્રયત્નો કર્યા તે બધા નિષ્ફળ ગયા. આનું કારણ એ છે કે, તેમાંના બહુજ થોડાએ પોતાના ધર્મનો અભ્યાસ કર્યો અને જેટલાએ કર્યો તેમાંથી એક પણ ‘સર્વ’ ધર્મોની માતા કોણ છે ?’ તે સમજવા જેટલું જ્ઞાન મેળવી શક્યો નહિ. હું એવો દાવો કરું છું કે, હિંદુ સમાજ સુધારવાને ધર્મનો નાશ કરવાની જરૂર નથી, અને સમાજની હાલની સ્થિતિ ધર્મને લીધે અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી; પણ હાલની સ્થિતિનું કારણ એજ છે કે, ધર્મને સમાજમાં જે રીતે લાગુ પાડવો જોઈએ, તે રીતે લાગુ પાડવામાં આવ્યો નથી. આ હું આપણાં પ્રાચીન પુસ્તકોમાંથી તેના દરેક શબ્દોમાંથી સિદ્ધ કરવા તૈયાર છું. આનોજ હું ઉપદેશ કરું છું અને આ વાત સિદ્ધ કરવા માટેજ આપણે આપણી ‘અદ્વૈતીય’ ત કાર્ય કરવાનું છે. પરંતુ આ કરવા માટે વખત જોઈશે, અને તેનો અભ્યાસ કરવાને પણ લાંબો વખત જોઈશે. ધીરજ રાખી કાર્ય કર્યા કરો. **ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનમ્—આત્માનો આત્મબળથી ઉદ્ધાર કરો.**

તમારો વિવેકાનંદ

તા. ૬. હાલનો હિંદુ સમાજ ધાર્મિક પુરુષો માટેજ વ્યવસ્થિત થયેલો છે, અને તે સિવાયના બધા માણસોને તે એવી રીતે કચડી નાખે છે કે તેમને માટે સારી આશા રહેતી નથી. આનું શું કારણ ? જે જગતમાં નકામાં તત્ત્વો રહેલાં છે, તેવા જગતનો ઉપલોગ થોડો પણ કરવા જેઓ ઇચ્છે છે, તેઓ ક્યાં જઈ રહેશે ? જેવી રીતે આપણો ધર્મ સર્વને પોતામાં સમાવે છે તેવી રીતે આપણા સમાજે કરવું જોઈએ. આના અમલ માટે, પહેલાં આપણે આપણા ધર્મનાં મૂળતત્ત્વો બરાબર સમજવાં જોઈએ; અને પછી સમાજની સાથે લાગુ પાડવાં જોઈએ. આથી બહુ ધીમું કાર્ય થશે, પણ જે થશે તે બહુ સચોટ થશે.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૪

વૉશિંગ્ટન, ૨૩ મી ઑક્ટોબર ૧૮૯૪

વહાલા વ—

x x અત્યાર સુધીનો વખત જતાં હું તેઓનો એક શિક્ષક બન્યો છું. તેઓ બધા મને અને મારા ઉપદેશોને ચાહે છે.... જેમ હિંદમાં મારી ટેવ હતી, તેમ ઉપદેશ કરતો અને શિક્ષણ આપતો એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે એમ આ આખા દેશમાં હું સુસાફરી કરું છું. હજારો અને લાખો મનુષ્યોએ મારું લાષણ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ્યું છે, અને મારા વિચારોને મમતાલયી સ્વરૂપમાં ગ્રહણ કર્યા છે. આ દેશ ખર્ચાળમાં ખર્ચાળ છે, પરંતુ પરમાત્મા મારા માટે જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં સર્વ પૂરું પાડે છે.

તમોને અને ત્યાંના મારા સર્વ મિત્રો પ્રત્યે પ્રેમ સમેત,
આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૫

વૉશિંગ્ટન, ઑક્ટોબર, ૧૮૯૪

મી. ફ્રેડ્રીક ડગ્લાસ ઉપરનો ઓળખાણપત્ર મને મોકલાવી આપવા માટે હું આપનો બહુ ઉપકાર માનું છું. જાડિટ-મોરના નીચળત હોટેલવાળાએ મારા પ્રત્યે ચલાવેલી ખરાબ વર્તણૂક માટે તમારે દિલગીર ધવાની જરૂર નથી. એમાં દોષ મમન લાઈઓનો હતો. હલકટ હોટેલમાં તેઓ મને લઈ શા માટે ગયા ?

એટલે પછી બધે ઠેકાણે જને છે તેમ અમેરિકન બાનુઓ મારી મદદે દોડી આવી અને મને બહુ સારો પ્રસંગ મળ્યો.

વૉશિંગ્ટનમાં હું શ્રીમતી ઇ. ટાટનનો અતિથિ છું. એ શ્રીમતી અહીં એક વગદાર બાનુ હોઈ માનસશાસ્ત્રની જાણકાર છે.....અહીંનું કામ સારું ચાલે છે. x x x

પત્રાંક ૫૬

વાંશિગટન, ૨૭ મી ઑક્ટોબર, ૧૮૯૪

પ્રિય—

x x જે હું હિંદમાં કયો હતો તેજ બરાબર અહીં કર હું સર્વદા પ્રભુપર આધાર રાખુ છું, અને તેને ભૂલી જઈને કોઈ ચોજના ઘડતો નથી તે ઉપરાંત તમારે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, આ દેશમાં મારે અનહદ કાર્ય કેન્દ્ર પડે છે, અને તે એટલું બધું કે મારા વિચારોને એક પુસ્તકના આકારમાં મૂકવા એટલો વખત મને મળતો નથી, અને તે ઉપરાંત કામનો ભગવો હમેશા એટલો રહે છે કે, તેથી મારા જ્ઞાનતત્ત્વો પ્રત્યક્ષ રીતે શિથિલ થયા છે જે શૈયર્પૂર્ણ કાર્ય મારા માટે કયું છે તેથી તમારો—અને—મા તમારા બધા મિત્રોનો મારાપર થયેલો ઉપકાર શબ્દદ્વારા હું વર્ણવી શકતો નથી હું વ્યવસ્થાપક નથી, મારી પ્રવૃત્તિ વિદ્વાતા અને ધ્યાન તરફ વળે છે હું ધારુ છું કે, મેં પૂરતું કાર્ય કયું છે હવે હું વિશ્રામ લેવા અને જેઓ મારા ગુરુદેવ પાસેથી મારી પાસે આવ્યા છે, તેઓને ઉપદેશ આપવા માગુ છું તમે જે કરી શકો તે હવે તમે બાળી લીધું છે કારણ કે જેઓએ બધું કયું છે તે તમેજ, ના ચુવકોજ છો હું તો ક્ષેત્ર નામમાત્રનો આગેવાન છું હું ત્યાગી છું મારે ક્ષેત્ર એક ચીજની જરૂર છે જે ધર્મ કે ઈશ્વર, વિધવાના આસુ લૂછી ન શકે, અથવા માળાપવગરના નિરાધાર બાળકોના મુખમાં રોટીનો કટકો મૂકી ન શકે, તેવા ધર્મ કે ઈશ્વરમાં મને શ્રદ્ધા નથી ગમે તેટલા ઉમદા ધર્મતત્ત્વો હોય, ગમે તેટલું સુગંધિત તત્ત્વજ્ઞાન હોય—છતાં જ્યાંસુધી તે પુસ્તકો માજ છે, મુખમાત્રથી ચર્ચાના વિષયરૂપ છે—એટલે કાર્યમાં ઉતરેલ નથી, ત્યાંસુધી હું તેને ધર્મ કહેતો નથી આખો કપાળમાં મૂકેલી છે—તે પાછળ મૂકેલી નથી, એટલે આગળ જોઈ આગળ વધવાનું છે અને આજે તમે જેને ‘મારો ધર્મ’ એમ કહેવામાં તમે મગરૂરી તથા છો તે ધર્મને કાર્યમાં મૂકો પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરશે !

મારા તરફ દૃષ્ટિ ન કરો, તમારા પોતા અસ્ત્રો રૂપે રાખો હું ઉત્સાહ જાત કરવાનો પ્રસંગ હવે રહ્યું છે તે

જાણી સુખી છું તે ઉત્સાહનો લાભ દ્યો, તે દ્વારા આગળ વધો, અને તેમ કરતાં સર્વ યથાસ્થિત મળી રહેશે મારા પુત્ર ! પ્રેમ કદી નિષ્ફળ જતો નથી આજે નહિ તો કાલે, કાલે નહિ તો કેટલાએક યુગો પછી પણ, તે ખરેખર વિજય મેળવશેજ પ્રેમ વિજય મેળવશે શું તમે તમારા જાતિભાઈ આપર પ્રેમ રાખો છો ? ઇશ્વરને શોધવા તમે ક્યા જાઓ છો ? શું ગરીબ, દુખી અને નિર્જાળ બધુઓ બધા ઇશ્વરો નથી ? તેઓની પૂજા પહેલી શામાટે કરતા નથી ? ગંગાકિનારે કૂવો શા માટે ખોદો છો ? પ્રેમની સત્તા સર્વશક્તિમાન છે એવી શ્રદ્ધા રાખો પૂમાડાના બાથકા જેવી નામની કીર્તિ માટે કેાણુ દરકાર રાખે છે ? વર્તમાનપત્રો શું કહે છે તેની કાળજી કદી રાખશો નહિ તમારામા પ્રેમ છે પ્રેમ હોય તો તમે સર્વશક્તિમાન છો તમે સંપૂર્ણ રીતે નિસ્વાર્થી છો ? જો હો તો તમને કોઈ અટકાવી શકનાર નથી આપણુ વર્તન આપણને બધે સ્થળે વિજય આપશે, પ્રભુ સસુદ્રના ઉડા ભાગમાં પણ પોતાના બાળકોનુ રક્ષણ કરે છે તમારા દેશને ચૂરવીર પુત્રોની જરૂર હોવાથી ચૂરવીર બનો.

હું હિંદમા આવુ એમ સૌ કોઈ ઇચ્છે છે હું ત્યા આવી વધારે ઉપયોગી કાર્ય કરવા શક્તિમાન થઈશ, એમ તેઓની ધારણા છે મારા મિત્ર ! તેમ માનવામા તેઓની ભૂલ થાય છે હમણાનો ઉત્સાહ ફક્ત અદ્યકાળની દેશભક્તિ છે, તેની કિંમત કંઈ નથી જો તે ઉત્સાહ ખરો અને પ્રમાણુ ભૂત હોય તો થોડા વખતમા સેકડો ચૂરવીરો આગળ આવી આ કામ ઉપાડી લેવા બહાર પડવા જોઈએ. આ પરથી સમજી લેવાનુ કે, તમે બધુ કયું છે, અને તમે આગળ વધો મારી રાહ ન જુઓ અહીં કાર્યક્ષેત્ર વિશાળ છે આ ‘ધર્મ’ કે તે ધર્મની સાથે મારે શું લેવાદેવા છે ? હું તો પ્રભુનો સેવક છું, અને સર્વ ઉચ્ચ વિચારોનો પ્રચાર કરવા માટે અહીંના કરતા બીજુ કયું કાર્યક્ષેત્ર આખા જગતમા વધારે ઉત્તમ છે ? અહીં જો એક માણસ મારી વિરુદ્ધ હોય તો તેની સામે મને મદદ કરવાને સેકડો માણસો તૈયાર છે અહીં આ મનુષ્યોને માટે ખરી લાગણી છે, અને સ્ત્રીઓ તો દેવીઓ છે. જ્યારે બધુ સાફ

બનવાનું હોય છે ત્યારે મૂર્ખ માણસો પણ લોકકીર્તિ માટે લોકસેવા કરવા તૈયાર થઈ જાય છે, અને નિર્માણ પણ શૂરવીર બની જાય છે; પણ ખરા શૂરવીરો તો ચુપકીથી જ પોતાનું કાર્ય કરે જાય છે. કેટલા બુદ્ધો મરી જાય છે, તેની કંઈ ગણતરી નથી ! મારા પુત્ર ! મને ઈશ્વરમાં શ્રદ્ધા છે, અને મનુષ્યમાં શ્રદ્ધા છે. દુઃખીને મદદ કરવામાં શ્રદ્ધા છે, અને બીજાને મદદ કરવા માટે નરકમાં જવામાં પણ શ્રદ્ધા છે. પશ્ચિમવાસી માટે કહું તો તેઓએ મને ધોરારક, આશ્રય, મિત્રપ્રેમ અને રક્ષણ આપ્યાં છે—અરે ! ધર્મચુરતમાં ધર્મચુરત ખ્રિસ્તીઓએ મને તે સર્વ આપેલ છે ! હિંદવાસીઓ તેઓના પોતાના સાધુઓ—ધર્મોપદેશકો વિદેશમાં જઈ હિંદમાં પાછા ફરે ત્યારે શું કરે છે ? તેઓ તેમને અડકતા પણ નથી, કારણકે તેઓ મ્લેચ્છો થઈ ગયા છે ! મારા પુત્રો ! કેઈ પણ માણસ, કેઈ પણ પ્રજા બીજાઓને તિરસ્કારી શકે નહિ, અને તેમ કરી નહીં શકે નહિ. જ્યારથી મ્લેચ્છો શબ્દ તેઓએ શોધી કાઢ્યો અને બીજાના સંબંધમાં આવવાનું તેઓએ બંધ કર્યું ત્યારથી જ હિંદના નસીબ આડું તાણું દેવાઈ ગયું છે. આ વિચાર તમે ત્યાં દેવી રીતે ઉછેરો છો તેની મંજાળ રાખજો. વેદાંતનો પોકારી પોકારીને ઉપદેશ કરવો એ સહેલું છે, પણ તેનું અંશતઃ પાલન કેવું બહુ મુશ્કેલ છે !

આશીર્વાદ સાથે આપનો વિવેકાનંદ

તા. ૬. સપ્તાપર પ્રીતિ અને ઇર્ષ્યા—આ બે ચીજો માટે બહુ સાવધ રહેવાનું છે. આત્મશુદ્ધિનો સર્વદા વિકાસ કરો.

વિ.

પત્રાંક ૫૭

ન્યુયૉર્ક, ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૮૪

વહાલા સાહેબ !

કલકત્તામાં ટાઉનહૉલમાં મળેલી સભાએ પસાર કરેલા ઠરાવોની નકલ મને મળી છે, અને તેમાં મારા સ્વદેશી જનોએ જે માયાભર્યા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે તે હું સ્વીકારું છું.

મારી ક્ષુદ્ર સેવા માટેની તમારી કદર માટે મારા અંતઃકરણપૂર્વક ધન્યવાદ આપ સાહેબ સ્વીકારશે.

મને મ'પૂર્ણ' પ્રતીતિ થઈ છે કે, દોઢ પછુ વ્યક્તિ કે પ્રજા, બીજી વ્યક્તિ કે પ્રજાને સમાગમ ગળ્યા વગર પોતાનું અસ્તિત્વ બગચી શકે નહિ, અને જ્યારે જ્યારે તેવો પ્રયત્ન મહત્તા, રાજનીતિ કે પવિત્રતા એવા અસત્ય જાવોના નામથી કરવામા આવ્યો છે, ત્યારે ત્યારે તેનું પરિણામ એકલા પડી જવામા સર્વથા લયકર નીવડ્યું છે

મારા વિચાર પ્રમાણે હિંદની પડતી, અને ઉત્તરોત્તર અધોગતિનું પ્રખળ કાન્ધુ પ્રજાની આત્મપાસ ડહિરૂપી દિવાલ ઉભી કરી છે તેજ માત્ર છે તે ડહિનો પાયો બીજા પ્રત્યે નો તિરસ્કાર છે, અને પ્રાચીન મમયમા આ ડહિનો સ્વત્ય ઉદ્દેશ હિંદુઓને આસપાસની બૌદ્ધ પ્રજાઓના સસર્ગમા આવવા ન દેવા એજ હતો

આ કથન ઉપર હાલનું તેમજ પ્રાચીન શબ્દપાઠિત્ય ગમે તેટલો પડદો નાખવા પ્રયત્ન કરે, પણ તેનું વાસ્તવિક પરિણામ 'દોઢ પછુ માણસ પોતાની જાનને હલની પાડ્યા વગર બીજાને ધિક્કારી શકે નહિ' એ નૈતિક કાયદાના ન્યાય પ્રમાણે, એજ આવનાર છે કે, પ્રાચીન જાતિઓમા જે પ્રજા સૌથી અપ્રવદ્ધ ધનવતી હતી, તે પ્રજા હવે અન્ય પ્રજા ઓમા તિરસ્કારણીય થઈ પડી છે જે કાયદાને શોધી કાઢવા મા, અને ઉઠી રીતે તપાસી જોવામા આપણા પૂર્વજો પ્રથમ હતા, તે કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરનારતરીકે આપણે પોતેજ પદાર્થપાઠતરીકે બન્યા છીએ

આપો અને તથા ! આપ-લે ધ્રુવી એ કાયદો છે, અને જો હિંદ પોતાને ફરી વાર ઉન્નત કરવા ચાહતું હોય તો તેણે પોતાના ખજાનાને બહાર લાવી પૃથ્વીની અન્ય પ્રજા ઓમા દૂરથી ફેલાવવાની ઘણી જ આવશ્યકતા છે, અને તેમની પાસેથી શીખવા જેવું હોય તે નહિ પણ કે વાળી જરૂર છે વૃદ્ધિ એ જીવન છે, સંકેત એ મૃત્યુ છે પ્રેમ એ જીવન છે, તિરસ્કાર એ મૃત્યુ છે જે દિવસથી આપણે બીજાઓને ધિક્કારવા લાયા, તેજ દિવસથી આપણે આપણ મોત ઉણુ કર્યું છે, અને જ્યાસુધી વૃદ્ધિ કે જે જીવનરૂપ છે, તેના તરફ આપણે ફરી વાર જઈએ નહિ ત્યાસુધી આપણ મૃત્યુ દોઢ પછુ અટકાવી શકે તેમ નથી

તેથી દુનિયાની સર્વ જાતો સાથે આપણે અવશ્ય ભેળાવું જોઈએ. જે લાખો મનુષ્યો વહેમ અને સ્વાર્થનાં પૂતળાં રહી બીડના કૂતરાની પેઠે 'ન ખાય, ન ખાવા દે' એવી પદ્ધતિ પર પોતાનું જીવન ગાળે છે, તેના કરતાં તો જે હિંદુ વિદેશોમાં મુસાફરી કરે છે તે ઘણું વધારે હિત પોતાના દેશનું બળવે છે. પ્રજાકીય જીવનની અદ્ભુત ઘટનાઓ જેમના અણઉન્નત ચારિત્ર પર આધાર રાખે છે, એવાં સંખ્યાબંધ માણસો જ્યાંસુધી આપણામાં ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાંસુધી આ કે તે સત્તા સામે ગુસ્સે થવાથી કે બળાપા કાઢવાથી કશું વળવાનું નથી.

જેઓ બીજાને સ્વતંત્રતા આપવા તત્પર નથી, તેમાંના કોઈ પણ તે સ્વતંત્રતાને લાયક છે? મનુષ્યતરીકે આપણે શાંતિથી કાર્ય કરવા મંડી પડવું, અને ફેકટના બળાપા અને ક્રોધવચનો કાઢવામાં આપણી શક્તિનો વ્યય ન કરવો, એજ સારી વાત છે. હું તો સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા એવી રાખું છું કે, આ વિશ્વમાં એવી કોઈ પણ શક્તિ-સત્તા નથી, કે જે મનુષ્ય જેને લાયક હોય છતાં તેને તે મળવા દે નહિ. ભૂતકાળ નિર્વિવાદપણે મહાન હતો, પરંતુ હું અંતઃકરણપૂર્વક માનું છું કે, ભવિષ્યકાળ તેના કરતાં પણ વધારે વિજયવંત થશે. ભગવાન શંકર આપણને પવિત્રતા, ધૈર્ય અને દૃઢાશ્રહમાં દૃઢ રાખે.

આપનો વિશ્વાસુ
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૮

૧૯ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

મારા બહોદ્ધર પુત્રો !

વ્યવસ્થિત સંસ્થાથી કામ ચાલવા દો.....પ્રેમ, શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વકની લાગણી અને ધૈર્ય-આ ત્રણ વસ્તુ સિવાય બીજું કંઈ ઉપયોગનું નથી. આ ત્રણનાજ બળથી સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ છે. વૃદ્ધિ એટલે ઉત્તરોત્તર વધવું. પ્રેમ એજ મનુષ્યજીવનનું રહસ્ય છે; અને તેથી પ્રેમ એજ જીવન છે. પ્રેમ એજ જીવનનો મુખ્ય નિયમ છે, અને બધી જાતનો સ્વાર્થ એજ જીવનનો અંત-મરણ છે. આ વાત આ લોક માટે તેમજ પરલોક માટે પણ સત્ય અને પ્રમાણભૂત છે.

ખીનનું સાફ કરવું એજ ખરું જીવન છે, અને સ્વાર્થ માટે જીવવું, એ જીવવું નહિ પણ મરવું છે આ સત્ય કદિથી તમે જોઈ શકશો કે, મનુષ્યજાતનો નેવું ટકા જેટલો ભાગ મુરદા છે-પિશાચો છે માટે ભાગ બાલકો! લાગણી દર્શાવો ! ગરીબ, અજ્ઞાની, દબાઈ ગયેલા એવાઓને માટે લાગણી રાખો ! જ્યાંસુધી એ લાગણી વડે તમારું હૃદય બંધ પડી જાય, મગજ બેશુદ્ધ બની જાય અને તમને જણાય કે હવે હું ગાડો થઈ જઈશ, ત્યાંસુધી તમે તેઓ પ્રત્યે લાગણી બતાવો અને તેથી તમારી એવી સ્થિતિ થાય, ત્યારે તમે તમને પ્રભુના ચરણે મૂકો, એટલે તમે અદ્ભુત આંતરિક શક્તિ, સહાયતા અને અતુલ કાર્યશક્તિ મેળવશો. છેલ્લાં દશ વર્ષોથી યયાં મારો મુદ્રાલેખ એ હતો કે, જ્યાંસુધી કાર્ય ન થાય ત્યાંસુધી તે પાછળ મંડયા રહેવું-પ્રયત્નો કર્યાજ કળ્યા, અને તમને પણ એજ કહું છું. જ્યારે સર્વત્ર અંધકાર સિવાય કંઈ દેખાતું ન હતું, ત્યારે પણ હું તેજ મુદ્રાલેખનો-મંત્રનો જાપ કરતો; અને હમણા જ્યારે જ્ઞાનના પ્રકાશનાં કિરણો અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરે છે, ત્યારે પણ હું તેજ કહું છું મારા બાલકો ! જય બિલકુલ રાખશો નહિ. x x x સખ્યરી પકડો ! થોડા કલાકમાં તે બધું અતુલ્ય થશે ધીરજ રાખો પેસો કે કીર્તિ કે બુદ્ધિવડે કશો લૌકિક લાભ મેળવશો નહિ પ્રભુપ્રેમજ સર્વ લાભ આપી શકે છે શુદ્ધ વર્તનજ વિઘ્નોની વજ્રમય દિવાલોને ભેદી પોતાનો માર્ગ કાપી શકે છે

હવે આપણી સમુખ જે પ્રશ્ન યાદો છે તે એ છે કે, સ્વતંત્રતા સિવાય જીવનની વૃદ્ધિ કદી નથી. આપણા પૂર્વજોએ ધાર્મિક વિચારમાં સ્વતંત્રતા લીધી અને આપી, અને તેના ફળતરીકે આપણી પાસે અદ્ભુત ધર્મ છે, પણ પછી જેઓ એ સમાજના ધર્મમા ભારે બેડીઓ નાખી તેના ફળતરીકે આપણો સમાજ દુકામા કેહીએ તો જય કર પ્રેતો સમાન બની રહ્યા છે

x x x x

જીવનવૃદ્ધિને માટે પ્રથમ સ્વતંત્રતા અત્યંત આવશ્યક છે. જેવી રીતે મનુષ્યને વિચારવાની અને બોલવાની સ્વતંત્રતા જરૂરી છે, તેવી રીતે તેને-જ્યાંસુધી તે ખીનને નુકસાન કરતો

નથી ત્યાંસુધી-ખોરાક, પોશાક અને લગ્નમાં, તેમજ બીજી બધી બાબતમાં સ્વતંત્રતાની જરૂર છે.

ભૌતિક સંસ્કૃતિની વિરુદ્ધમાં આપણે મૂર્ખ બનીને બોલીએ છીએ, તેનું કારણકે દ્રાક્ષ ખાટી છે-એટલે તે મળી શકે તેમ નથી. આ મૂર્ખ વાત કબૂલ કરીએ, તો પણ આખા હિંદુસ્તાનમાં ધારો કે એક લાખ ખરાં ધાર્મિક—આધ્યાત્મિક સ્ત્રીપુરુષો હોય, તેમની આધ્યાત્મિક સ્થિતિ માટે ત્રીસ કરોડ માણસોની પ્રજાએ જંગલી દશામાં અને બૂખે મરતા પડી રહેવું? શા માટે તેમણે બૂખે મરવું? હિંદુઓને મુસલમાનોએ જીતી લીધા એનું શું કારણ? તેનું કારણ હિંદુઓનું ભૌતિક—જડવાદી સંસ્કૃતિનું અજ્ઞાન છે. મુસલમાનોએ તેઓને દરજીએ બનાવેલાં કપડાં પહેરવાનું શીખવ્યું. શેરીની ધૂળ ખોરાકમાં ન ભેળવી, શુદ્ધ—સ્વચ્છ રીતે ખાવાનું પણ મુસ્લીમો પાસેથી હિંદુઓ શીખ્યા હતા. ભૌતિક સુધારણા, બદકે મોજશોખ પણ જરૂરનાં છે. કારણકે તેથી ગરીબોની રાજી બજે છે. રાજી! રાજી! જે પ્રભુ અહીં મને રાજી-રાટલી ન આપે, પણ સ્વર્ગમાં શાશ્વત સુખ આપે તે પ્રભુને હું માનતો નથી. છટ્! હિંદુને ઉત્તર કરવાનો છે, તેના ગરીબ માણસોને અનાજ પૂરું પાડવાનું છે, કેળવણીનો પ્રચાર કરવાનો છે, અને સાધુઓથી ઘટાં દુઃખોનો નાશ કરવાનો છે સાધુઓના પ્રપંચ મટે તો સર્વ સામાજિક જીવન મટે તેમ છે! જેમ વધુ રાજી મળે, તેમ દરેક માટે વધુ તક મળે છે. આપણા જીવાનો મૂર્ખા છે કે, અંગ્રેજો પાસેથી વધારે સત્તા મેળવવાને સલાહો લે છે. કેમકે અંગ્રેજો એ જોઈને ક્રૂર હસે છે. જેઓ ચોંતાથી ઉતગતા લોકોને સ્વાતંત્ર્ય આપવા તત્પર નથી, તેઓ ચઢિયાતાઓ તરફથી સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે પણ લાયક નથી. ધારો કે, અંગ્રેજો તેમને બધી સત્તા આપી દે; પણ તેથી શું થશે? એથી તો મેળવેલી સત્તાથી તેઓ ઉતરતા લોકોને ઉલટા વધારે દાબશે, અને તે લોકો સ્વતંત્રતા માગશે તે આપશે નહિ. આથી એમ બનશે કે, ગુલામોને સ્વતંત્રતા આપવાથી તે ગુલામો બીજા વધુ ગુલામો બનાવશે.

હવે સ્વતંત્રતાનો ધીમે ધીમે પ્રચાર કરવાની જરૂર છે,

અને આપણા ધર્મ ઉપર સુસ્તાકે રહી સમાજને સ્વાતંત્ર્ય આપે. સાધુ મહારાજોના પ્રપચ પ્રાચીન ધર્મમાં પેઢી ગયા હોય તેને નિર્મૂળ કરો, અને તેમ થતા આખા જગતમાં આપણો ધર્મ દીપી ઉઠશે. આ કહ્યું છું તે યથાસ્વરૂપ તમે સમજી શકો છો? મારું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, હિંદના ધર્મનું મિશ્રણ કરી યુરોપીયન સમાજના ધોરણ ઉપર તમે તમારો સમાજ બનાવી શકો તેમ છો? મારી ઈચ્છા છે કે, તે શક્ય છે, તે થવું જોઈએ. જન્ય યોજના એ છે કે, મધ્ય હિંદમાં એક અસ્થાન એવું સ્થપવું કે જ્યાં તમે સ્વતંત્ર રીતે તમારા પોતાના વિચારોનું પાલન કરી શકો, અને પછી જે થોડું અમૃત છે તે બધાને અમૃતમય કર્યો તે દરમિયાન એક દેન્દ્રસ્થાનરૂપ સસ્થા સ્થાપી તેની શાખાઓ આખા આર્યાવર્તમાં ફેલાવો હમણા તો તેને ધર્મના પાયાઓ ઉપર શરૂ કરો, અને એકદમ હચમચાવી નાખે એવા સાસારિક સુધારાનો ઉપદેશ કરશો નહિ. કમ્પ્ર મૂખ પહેલોને ઉત્તેજન ન આપે. શકરાચાર્ય, રામાનુજ અને સૈતન્ય જેવા પ્રાચીન ગહાત્માઓએ બોધેલા સર્વ વ્યાપક મોક્ષના અને સમાનતાના પ્રાચીન પાયા ઉપર સમાજને સજીવન કરવાના પ્રયત્નો કરો.

જુરસો રાખી તેને અર્પણ ફેલાવો. કાર્ય કરો, જસ કાર્ય કરો. બીજાને દોરવામાં તમે સેવક બનો, નિસ્વાર્થી રહો, અને એક મિત્રનું બીજાપર આરોપ કરવું કયન બાનગી મ કદી ન સાલજો ખૂબ ધૈર્ય રાખો. એટલે તમારો વિજયજ છે બીજાની નિંદા ન થાય તેની ખાસ સાવધાની રાખો. હું માનું છું તમને હમેશા મેં કહ્યું છું તેનું કારણ એ નથી કે, માત્ર બીજા મિત્રો ઉપર તમે તમારું મહત્ત્વ દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કરો. હું જાણું છું કે, તમે તેમ કરી કદી પણ મૂખ બનશો નહિ પણ તે છતાં તમને તે વિશે ચેતવણી આપવાની મારી ફરજ છે કેમકે એવું થવાથી સર્વ વ્યવસ્થિત સસ્થાઓ મરણ પામી છે કાર્ય કરો, જસ કાર્ય કરો. કારણ કે બીજાના બહા માટે કાર્ય કરવું એજ જીવનનું સહસ્થ છે—જીવન છે. હું માત્ર એજ માત્ર છું કે દલ, હુ-ચાહું, પ્રપચ હોવા ન જોઈએ મેં હમેશા પ્રભુપર વિશ્વાસ રાખ્યો છે,

સૂર્યના પ્રકાશસમાન વિશાળ જ્વલંત સત્યપરજ હમેશાં આધાર રાખ્યો છે. નામ અને કીર્તિ મેળવવાને, અરે બીજાનું લાલુ કરવા માટે પણ તે મેળવવાને હું જેટલું ઇચ્છીએ તેવો દંભ કરીને મારા હૃદય ઉપર કલંક લઈ મરવા માગતો નથી. અસદાચરણનો એક પણ શ્વાસ, ખરાબ કાવાદાવાનું એક પણ કલંક હોવું ન જોઈએ. બહારનો દેખાવ, આડંબર, દંભ, ડાળ, એ સર્વ મિથ્યા છે. એમાંનું કંઈ પણ ખૂણામાં રહીને કરવાનું નથી. ગુરુદેવ પ્રત્યે લોકો આગળ પ્રેમ બતાવવાનો નથી, અને કોઈ પણ ખરા ગુરુએ તે માટે કશી ઇચ્છા રાખી નથી. મારા બહાદુર પુત્રો! તમારે આગળ ધસવાનું છે. ધન મળે અગર ન મળે, મનુષ્યો મળે યા ન મળે, પણ આગળ ધસો. તમારામાં પ્રેમ છે? ઈશ્વર છે? તમે સામા શત્રુમાં ભંગાણ પાડો ત્યાંસુધી આગળ વધો અને ધસો. પછી તમારી સામે કોઈ થઈ શકનાર નથી, તમારું નામ કોઈ લઈ શકનાર નથી.

થિયોસોફીનાં માસિકો કહે છે કે, મારા વિજયનો માર્ગ બધો તેઓએ કરી આપ્યો; એ કેટલું બધું બેફાલું-અસત્ય-તદન મિથ્યાવચન છે! * *

સંભાળ રાખો, અને જે અસત્ય છે તે સર્વથી ચેતતા રહો. સત્યને વળગી રહો અને આપણે ધીમે ધીમે પણ સચોટપણે વિજય પામીશું. હું કદી હતોજ નહિ એમ ધારી કાર્ય કર્યા કરો. તમારામાંના દરેક ઉપર આપું કાર્ય રહેલું છે, એમ ધારી કાર્ય કર્યા કરો. પચાસ સેકાંઓ તમારા પ્રત્યે દૃષ્ટિ દેંકે છે, હિંદના લાવિષ્યનો તમારાપરજ આધાર છે. માટે કાર્ય આગળ ચલાવ્યે જાઓ. ક્યારે આવી શકીશ તે હું જાણતો નથી. હિંદમાં આવું તો હિંદીઓ મને બહુ બહુ તો ખૂબ વખાણે, પણ કોઈ કાર્ય માટે તેઓ (જૂઠ પ્રપંચ વિના) પાછ પણ આપવાના નથી. x x x x આથીજ તેઓએ લાંબા વખતથી લોકહિત કરવાની શક્તિ ખોઈ છે. માત્ર હમણાંજ તેઓ પ્રજ્ઞના, સમાજના વિચાર કરતાં શીખ્યા છે; તેથી મારે તેમને દોષ આપવાની જરૂર નથી. વધુ હવે પછી.

આશીર્વાદ સાથે તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૫૯

૩૦ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

વહાલા અ—

x

x

x

x

શ્રીરામકૃષ્ણે શું કરવાને અને શું ઉપદેશવાને જન્મ લીધો હતો તે દર્શાવવાના વિચારથી તેમના સત્ય જીવનનું વૃત્તાંત જો કેઈ પણ લખી શકે તો તે જાણે, તેમ ન હોય તો તેમના જીવન અને ઉપદેશોને વિરૂપ કરવાની કઈ જરૂર નથી હવે જાણે કે— તેમનો પ્રેમ, જ્ઞાન, ઉપદેશો, તેમની આકર્ષક લબ્ધિ મુદ્રા વગેરેને બાબતરમા મૂકે આ તો હું વિષય આપુ છું શ્રીરામકૃષ્ણનું જીવન અસાધારણ રીતે સત્યરૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ છે, કે જેના ઉદયથી કેઈપણ મનુષ્ય હિંદુધર્મનો સમગ્ર પ્રદેશ વાસ્તવિક રીતે સમજી શકે છે શાસ્ત્રમા આપેલ અનુમાનમૂલક સર્વ જ્ઞાનના પદાર્થપાઠ રૂપે તે હતા તેમણે ઋષિઓ અને અવતારી પુરુષો, જે ઉપદેશવાને વાસ્તવિક રીતે ધ્યાન રાખે, તે પોતાના જીવનથી પ્રદર્શિત કર્યું છે પુસ્તકો માત્ર અનુમાન હતા, જ્યારે તેઓ તેની ખરી પ્રતીતિરૂપ હતા આ મનુષ્યે પોતાના જીવનના ચોપન વર્ષોના સમયમા પ્રજાકીય ધાર્મિક જીવનના પાથસો વર્ષોનું જીવન ગાળ્યું છે, અને તેથી પોતે લવિષ્યની પ્રજાને પદાર્થપાઠતરીકે નીવડે એવી રીતે પોતાનું જીવન ઉત્તતિમય બનાવ્યું હતું તેમના અવસ્થાવાદથી વેદોના અને શાસ્ત્રોના અસ્પર્શ વિરોધી તત્ત્વોનું સમાધાન થાય છે આપણે બ્રીજના મતો માટે ક્ષમતા રાખવી જોઈએ, એટલું જ નહિ પણ આપણે તેમને પ્રેમથી ભેટવું જોઈએ કેમકે સત્ય જોઈ સર્વ ધર્મોના પાથો છે હવે આવી વિચારશ્રેણીપર ઘણું જ અસરકારક અને સૌથી સુદર જીવનવૃત્તાંત લખી શકાય તેમ છે હીક, આ બધું વખત આવ્યે થઈ રહેશે તમે તમારું કાર્ય સ્વતંત્ર રીતે આગળ ચલાવ્યે જાઓ ઘણું એવા હોય છે કે, ભોજન રધાઈ તૈયાર થાય ત્યારે જ ખાવા પધારે ! સલાજી રાખો અને કામ ચલાવ્યે જાઓ

આશીર્વાદ સાથે આપનો સદાનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૦

૩૦ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

પ્રિય ક—

* * * શ્રીરામકૃષ્ણ સંબંધી અફલુત કથાઓ જે પ્રકટ થઈ છે તે સંબંધમાં લખવાનું કે, તેવી કથાઓથી અને તે લખનારા મૂર્ખાઓથી આપને સદંતર દૂર રહેવાની હું શિખામણ આપું છું. તે કથાઓ સત્ય છે, પણ મને ખાતરી છે કે, મૂર્ખ લોકો બધી વાતને બગાડી નાખશે. શ્રીરામકૃષ્ણને જ્ઞાનની સર્વ ભૂમિ ઉપદેશવાની હતી, તે પછી અમત્કારો કે જે ખરી રીતે જોતાં નિરર્થક વસ્તુ છે, તે ઉપર શામાટે આગ્રહ રાખે છે? તેમાંથી કંઈ નિર્ણયો આવતા નથી—તેઓ કંઈ પણ સિદ્ધ કરતી નથી. જે જડ છે તે ચેતન્યને સિદ્ધ કરી શકતું નથી. ઈશ્વર, આત્મા અથવા અમરત્વની, અસ્તિત્વની અને અમત્કારની અસર વચ્ચે એવો શું ખ્યાલ રહેલ છે?...શ્રીરામકૃષ્ણના ઉપદેશ સંલગ્ન થો. જે ખ્યાલો તમારી તૃષા છીપી છે, તે બીજાને આપો....અમાનુષિક નિરર્થક જાળની સાથે તમારું માથું ફેાડો નહિ, અને તમારી ધર્માધતાથી બીજાને ખલેલ કરો નહિ.

આશીર્વાદ સાથે સદા આપનો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૧

૩૦ મી નવેમ્બર ૧૮૯૪

તારો સુંદર પત્ર મારા હાથમાં હમણાજ આવ્યો.
x x x તારા શુભ હેતુઓને હું ફતેહ ઈચ્છું છું પણ વત્સ! તેમાં આટલી ખૂંચો ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

પ્રથમ તો કોઈ પણ મનુષ્યે કોઈ પણ કામમાં ઉતાવળ પગલું ન ભરવું. બીજું એ કે, તારી માતૃશ્રી તથા પત્નીની લાણીઓને પણ તારે કેઈક માન આપવું લેઈએ. કદાચ તું કહીશ કે, અમે—શ્રીરામકૃષ્ણના શિષ્યોએ—અમારાં માતૃપિતાના મતો પ્રત્યે હમેશાં ઝાઝું માન દાખવ્યું નહોતું. હું જાણું છું અને સારી રીતે સમજું છું કે, મહાન ચીજો મહાન લોકો સિવાય કદી બની શકતી નથી, તેમજ એ
વિ. ૨૭

પણ ચોક્કસ માનુ છું કે, હિંદુ માતાને તેના ઉત્તમોત્તમ અને ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ પુત્રોના લોગોની જરૂર છે અને મારા સાચા દિલની ઉમેદ છે કે, એ લોગો પૈકી એક થવાને તું ભાગ્યશાળી થઈશ.

દુનિયાભરના ઇતિહાસમાં તમને જણાશે કે, મહાન પુરુષો મહાન લોગો આપી જાય છે અને તેનો ફાયદો સાધારણ જનસમાજ લોગવે છે તારી પોતાનીજ સુક્તિને અર્થે જો તું સર્વસ્વનો લોગ આપવા માગતો હોય તો કંઈજ નથી-એની ઝઝી મહત્તા નથી જગતના ભલા કાળે તારી પોતાની સુક્તિને પણ તિલાંજલિ આપવા તું તૈયાર છે ? જો એમ હોય તો પછી તું ઈશ્વર છે, એનો વિચાર કર મારી સલહ તને એવી છે કે બ્રહ્મચારીનું જીવન જીવ-અર્થાત્ કે અમુક સમયને માટે સર્વ તરેહના વિષયભેગો ત્યજીને તારા બાપીકા ઘરમાં રહે, -આનું નામ “ કુટિયક ” ભૂમિકા (સન્યાસનો એક પ્રકાર) છે જગતના કન્યાણુ માટે તે આપવા ધારેલા મહાન લોગમાં તારી પત્નીની અનુમતિ મેળવવાનો પ્રયત્ન કર, અને જો તારામાં ઉઘ્ર શ્રદ્ધા, સર્વજિત પ્યાર અને પ્રબળ વિશુદ્ધતા હશે તો દુક મુદ્દતમાં તને વિજય મળશે એમાં જરાયે સંશય નાહ શ્રીરામકૃષ્ણના ચરિત્ર અને ઉપદેશોનો પ્રચાર કરવાના કામમાં તનમનથી મન્યો -હે, કારણ ‘કર્મ’ એજ પ્રથમ ભૂમિકા છે સંસ્કૃતનો અભ્યાસ દક્ષતાપૂર્વક જારી રાખ તેમજ ભક્તિ પણ આચર

x x તારો નિઐચ પવિત્ર અને શુભ છે તને એમાં નિર્વિઘ્ન ફતેહ મળે, પણ ઉતાવળ પગલુ કોઈજ ભરતો મા પ્રથમ તો તારી પોતાની જાતને કર્મ અને ભક્તિથી વિશુદ્ધ કર હિંદુ ધણુ સહુ છે, સનાતન ધર્મે પણ બહુ વેડયુ છે, કિંતુ પ્રભુ દયળુ છે ફરીને એક વાર તે પોતાના બાળકોને સહાય થવા આવ્યો છે પતિત ભારતને ઉન્નત થવાની તક ફરી એક વાર આપવામાં આવી છે

+ + + +

શ્રી-રામકૃષ્ણનો જુડો ઉઠાવીને જગતના ઉદ્ધાર માટે કોણ ક્ય કન્શે ? નામ અને કીર્તિ, ધન અને લોગવિલાસ-અરે ! આ તેમજ પરલોકની સર્વ આશાના લોગે પણ અધો

ગતિની ભરતીને કાણુ અટકાવશે ? થોડાક યુવકોએ છીદ્રમા પૂરાવાને અંપલાબુ છે, પોતાની જાતને હોમાવી છે તેઓ થોડા છે, એમના જેવા હજારોની જરૂર છે અને તે મળશે તેમાનો એક થવાની ખુદિ પ્રભુએ તારા મનમા પ્રેરી છે, તે જોઈ મને ખુશી ઉપજે છે પ્રભુની પ્રસન્નતા જેના ઉપર ઉતરે તે જીવ ધન્ય છે તારો નિશ્ચય શુભ છે, તારી ઉમેદો ઉચી છે, તારો ઉદ્દેશ-અધારામા ગરક થયલા લક્ષ્યા વધિ જીવોને પ્રભુના પ્રકાશમા લાવવાનો તારો આશય, જગતમા ઉમદામ, ઉમદો છે

પતુ વત્સ ! એમા આટલી વત યાદ રાખવાની છે કંઈ પણ કાર્ય ઉતાવળથી કદી ન કરવું વિશુદ્ધિ, ધૈર્ય અને ખત, એ ત્રણ વિજય માટેની આવશ્યકતાઓ છે અને તે ઘઘાયને માથે પ્રેમ છે વખત ઘઘોળ તારો છે, અચોક્ક્ય ઉતાવળની કંઈ પણ જરૂર નથી તુ જાતે જો શુદ્ધ અને સાચો હોઈશ તો સર્વ કંઈ યથેષ્ટ રીતે જાની આવશે તારા જેવા સમાજમા કામ કરનારા અને ન્યા જાય ત્યા જીવન, જોમ અને જાગૃતિ પેદા કરનારા સેકડોની આપણને જરૂર છે તારો માર્ગ નિર્વિઘ્ન રહે, અને તને કૃતેહ મળે

પત્રાંક ૬૨

શુ સ્ટે અમેરિકા, ૨૬ મી ડિસેમ્બર ૧૮૮૪
ધન્ય અને પ્રિય શ્રી,—

× × વાર વાર મારા સખ ધમા (મારા સાલજવા પ્રમાણે ખિરતી મિશનરીઓના) વર્તમાનપત્રોમા મારાપર આક્ષેપો કરવામા આવે છે, પણ હું તે તરફ નજર નાખવા જેટલી પણ દરકાર કરતો નથી હિંદુસ્તાનમા આવા આક્ષેપો મારાપર થયા હોય, તે જો મને મોકલાવશે તો તો હું તેને કચરાની ટોપલીમા ફેંકી દઈશ આપણા કાર્ય માટે થોડા ખજાણાટની જરૂર હતી લોકો મારા માટે સારૂ કે નરતુ જો કહે, તેના તરફ ધિલકુલ લક્ષ આપતા નહિ તમે તમારા કાર્યમા આગળ વધતા જાઓ, અને સાથે યાદ રાખો કે “જો સારૂ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેની કદી પણ અધોગતિ થતી નથી” (ગીતા)

અહીંના લોકો મારી કદર કરતા રહે છે દરેક ચીજ

ધીમે ધીમે વધવીજ નેહએ, મે આગળ લખ્યું હતું અને હવે પણ લખુ છું કે, વર્તમાનપત્રોમા આવેલ ટીકા કે વખાણ તરફ હું લક્ષ આપતો નથી તે અગ્નિને સમર્પણ કરવામા આવે છે, અને તમે પણ તેમજ કરજો છાપાઓની મિથ્યા વાતો અથવા ટીકા તરફ ધ્યાન આપશો નહિ અત કરણપૂર્વક તમારું કર્તવ્ય બજાવો. ધીમે ધીમે બધા સારા વાના થઈ રહેશે સત્યનો વિજય થશેજ

ખ્રિસ્તી મિશનરીઓના ગેરસમજુતીભર્યા લખાણો તમારી દષ્ટિ આગળ નરહેવા નેહએ સંપૂર્ણ મૌનવ્રત તેનો સરસમા સરમ પ્રત્યુત્તર છે, અને તે તમે જારી રાખો તો સારું મિ સ-ને તમારી સભાના પ્રમુખ બનાવજો જે સૌથી વધારે સત્યનિષ્ઠ અને ઉત્તમ હૃદયવાળા મનુષ્યો મે જાણ્યા છે તેમાનો એક તે છે, અને તેનામા ખુદ્દિ અને હૃદયનું સુદર મિશ્રણ થયેલું છે તમારું કાર્ય આગળ ચલાવો અને તેમા મારી મદદની અપેક્ષા રાખશો નહિ તમારા પોતાના મદદર ઉપર કાર્ય કર્યો જાઓ મારા વિષે પૂછતા હો તો હું ક્યારે પાછો ફરીશ, તે હું પોતે જાણતો નથી હું અહીં આ તેમજ હિંદુસ્તાનમા પણ કાર્ય કરું છું.

પ્રેમપૂર્વક આશીર્વાદસહિત આપનો સદાનો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૩

શિકાગો, ૫૪૧ હિયરબૉર્ન એવે ૯૪

પ્રિય અ—

તમારો પત્ર હમણાજ પ્રાપ્ત થયો. આ દેશમા જે કે ત્રણ વર્ષ સુધી લાપણો કરવાથી પૈસા ઠીક મેળવી શકાય તેમ છે પણ મે બહુ યોગે પ્રયાત્ન કર્યો છે, અને જોકે મારા કાર્યની પ્રજામા સારી કદર થાય છે, તોપણ તે મને તો પ્રતિકૂળ અને કર્તવ્યમાથી બ્રહ્મ કરનારી છે x x x

તમે હિંદી પત્રો વિષે અને તેઓની સ્વાભાવિક ટીકા વિષે જે કહો છો તે મે વાંચુ ગુલામગીરીમા રહેલી દરેક પ્રજામા ધર્મિયા એ મુખ્ય હુગુંલું છે, અને તે અદ્વૈયાઈ અને એકતાના અભાવને લઈનેજ ગુલામગીરી આવી છે, અને

રહેવાની છે. ન્યાંસુધી હિંદની બહાર ન આવે. ત્યાંસુધી આ મારાં વાક્યોની સત્યતા તમને ખૂણપણે સમજશે નહિ. પશ્ચિમવાસીઓના વિજયની મુખ્ય કુંચી એકત્ર થવાની શક્તિ છે, કે જેના પાયે પરસ્પરના વિચાર અને ગુણ દરપર ચણાયેલા છે. પ્રજા જેટલી વધુ નબળી અને બાયલી તેટલું આ પાપ વધુ દર્શ્યમાન થશે..... પણ મારા વહાલા ! ગુલામગીરીમાં પડેલી પ્રજા તગ્મથી આશા રાખવી ફેાગટ છે. એક સુદો થણે સાહસિક છતાં મને તે તમારા બધાની પાસે મૂકવા હો. જે મૃત કલેવર છે—જે સર્વ નૈતિક મહત્ત્વાકાંક્ષા તરફ મૃતની માફક ઉઠાસીન છે—જે સર્વ લવિષ્યની શક્યતાઓ પ્રત્યે અચેતન છે, અને તેના માટે જે સાફ કરનારા છે તેના ઉપર હુમલો કરવાને જે સદા તત્પર છે, તેમનામાં તમે ચેતન્ય રેડી શકશો ? મરતી કરતું, અને કાળમાં ન આવે એવું બાળક હોય તેના ગળામાં પરાણે હવા રેડી શકે તેવા વૈદ્યની ગરજ તમે સારી શકશો ? .....અમેરિકાવાસી કે યુરોપવાસી કોઈ પણ હોય તે વિદેશમાં તે પોતાના દેશ—બાંધવોને હમેશાં મદદ કરે છે—આધાર આપે છે.

હવે ફરી વાર તમને યાદ દેવડાવું છું કે “તમને કાર્ય કરવાનો હક્ક—અધિકાર છે, નહિ કે તેનાં ફળનો—કમળે-વાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન।” (ગીતાવચન) ખડક જેવા દૃઢ ખડા રહો. સત્ય સર્વદા વિજયવંત થનાર છે. શ્રીરામ કૃષ્ણની સંતતિ પોતાની જાતને વફાદાર રહેશે તો સર્વ યથા-યોગ્ય બની રહેશે. શું પરિણામ આવે છે તે જોવાને આપણે કદાચ જીવીએ નહિ; પણ જેટલી ખાત્રીથી અત્યારે આપણે જીવીએ છીએ, તેટલી ખાત્રીથી તે પરિણામ વહેલું કે મોડું આવવાનુંજ. હિંદને જેની જરૂર છે, તે વિદુન્મય અશિ છે, કે જેથી આપણી પ્રબલકીય નાડોમાં તાજે ઉત્સાહ જાગત થાય. આમ થવાનું તે હમેશાં ધીમે ધીમેજ થવાનું. કાર્યમાં સંતોષી રહો, એટલુંજ નહિ પરંતુ સર્વ કરતાં વધુ તો એ કે, પોતાની જાતે સત્યનિષ્ઠ પવિત્ર, દૃઢ અને હૃદયનિષ્ઠ બની રહો, એટલે સર્વ બાબત યોગ્ય રીતે બની આવશે. શ્રીરામ-કૃષ્ણના શિષ્યોમાં કંઈ પણ ખાસ લાક્ષણિક ચિહ્ન નિર્ધારી-ને નોંધું હોય તો એજ જણાશે કે, તેઓ મર્મભાગ સુધી

હૃદયનિષ્ઠ છે જો આવા એમ્સો હિંદના મનુષ્યોને કેળવીને કર્તવ્યક્ષેત્રમાં મૂકે તો મારું કાર્ય પૂરું થશે, અને પછી હું શાંતિપૂર્વક મનુષ્ય પામવાને સંતોષી જાનીશ પ્રભુ આ બંધે છે લલ્લે અજ્ઞાની લોકો મિથ્યાવચનો બોલે જાય આપણે બીજાની મદદ શોધતા નથી, તેમજ મદદ મળે તો તે સ્વીકારવાને ત્યાં પાડતા નથી—આપણે તે મહાન પરમેશ્વરના સેવકો છીએ છુદ્ધ માનવોના છુદ્ધ પ્રયત્નો તરફ આપણે આંકા કાન કરવા જોઈએ આપણે તો આગળ ધમવાનું છે અને એમ ને એમ આવા યુદ્ધના જમાના વહી જશે ત્યારે ચારિત્ર્ય બધાંથી આથી નાસીપાસ ન થાઓ સત્યને એક શબ્દ પણ કદી નાદ થતો નથી જમાનાના જમાના થયા તે કાલવનીએ છુપાઈ રહે, છતાં પણ તે વહેવો કે મોડો બહાર આવવા નોજ સત્ય અવિનાશી છે, સદ્ગુણ અવિનાશી છે, પવિત્રતા આવનાશી છે મને તો જન જીવવાના મનુષ્યો આપણે પાછાં માને એવા માણસોનું ટેણું મારે જોઈતું નથી મારા પુત્ર ! દેહ આગ્રહી થાતને બીજા મદદ કરશે, એવી કશી દરકાર કરતો નહિ મનુષ્યોની મદદ કરતા પરમેશ્વર અનંત ગણેા મહાન નથી ?—પવિત્ર જન, સર્વદા ઈશ્વરમાં શ્રદ્ધા અને બધો આધાર રાખ, એટલે તને ખરો રસ્તો અવશ્ય મળશે, અને તને કોઈ પણ રોકી શકશે નહિ

આપણે એજ પ્રાર્થના કરવાની કે ‘ત્રેમાળ જ્યોતિ, મને દોર—તમસો મા જ્યોતિર્ગમય ।’ આથી અધકારમાંથી પ્રકાશ તું એક કિરણ આવશે, અને તેમાંથી એક હાથ લાગેા થઈ આપણને દોરવશે હું તમારા માટે હમેશા પ્રાર્થના કરું છું, તમારે પણ મારા માટે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ આપણામાના દરેકે, હિંદના જે કરોડો મનુષ્યો દારિદ્ર્ય, આચાર્યોના જુગ્મ અને કૂસતાથી જકડાઈ ગયેલા છે, તેઓને માટે હમેશા પ્રાર્થના કરવાની છે—તેમને માટે દિવસ ને રાત પ્રાર્થના કરવાની છે હું ધનવાન અને અમીર લોકને ધર્મનો ઉપદેશ આપવા કરતા તેઓને ઉપદેશ આપવાની વધારે દરકાર કરું છું હું અધ્યાત્મજ્ઞાની નથી, તેમજ તત્ત્વવેત્તા કે સતપુરુષ નથી, પરંતુ હું ગરીબ છું, અને ગરીબને આહું છું આ દેશના માણસો ગરીબ લોકો માટે શું કહે છે, અને તેમને

માટે કેટલી લાગણી ધનવે છે, તે હું સારી પેઠે જાણું છું. ગરીબાઈ અને અજ્ઞાનમા હમેશને માટે કૂબેલા વીસ કરોડ સ્ત્રીપુરુષો માટે ત્યા-હિ દુસ્થાનમા કોણ લાગણી ધરાવે છે? તેઓને માટે તેમની અધમ અવસ્થામાથી બહાર આવવાનો શુ રસ્તો છે? તેઓને પ્રકાશ અથવા જ્ઞાન મળી શકતું નથી-તો કોણ એક બારણેથી બીજે બારણે તેઓને કેળવણી આપવા સુસાક્ષી કરશે? તમે તો આ લોકોજ તમારો ઈશ્વર છે એમ માનો, તેઓનો વિચાર કરો, તેમને માટે કાર્ય કરો, તેમને મટે અતિશય પ્રાર્થના કરો—પ્રભુ તમને માર્ગ બતાવશે જેનું હૃદય ગરીબોને માટે દ્રવે છે, તેનેજ હું મહાત્મા કહું છું, નહિ તો તે (બહારથી સાધુવેશ કે વાણી કૌશલ્ય સંપન્ન) તો દુરાત્મા છે તેઓના ભલા માટે આપણી બધાની ઈન્છાશક્તિઓ ચાલુ પ્રાર્થનામા એકત્ર થાઓ. કદાચ આપણે કોઈ ન જાણે તેમ, કોઈ દયા ન લાવે તેમ, કોઈ શોક ન કરે તેમ કંઈ પણ સાધ્ય કર્યા વિના મરી જઇએ તે બહેતર છે, પણ એક ઉત્તમ વિચાર છે તે કદી નષ્ટ થવાનો નથી તે વહેલો કે મોટો અમલમા આવવાનોજ મારૂ હૃદય એટલું બધું ભરાઈ આવ્યું છે કે, મારી લાગણી શબ્દદ્વારા બતાવી શકતો નથી જ્યાંસુધી કરોડો માણસો ભૂખ અને અજ્ઞાનમા જીવન ગાળશે, ત્યાંસુધી જે માણસ તેઓના ખર્ચે જાણી કેળવાયેલ બન્યો હોવા છતાં, તેમના તરફ થોડામા થોડું પણ લક્ષ આપતો નથી, તેવા દરેક માણસને હું દ્રોહી ગણું છું જે ધનવાનો ગરીબોનો ઘણું વાળી પૈસા મેળવી પોતાના કાઠમાઠવાળા પોપાકમા આમ તેમ હરે ફરે છે, જ્યાંસુધી તેઓ ભૂખે મરતા, જ ગલી કરતા જેની સ્થિતિ કોઈ પણ રીતે સારી નથી એવા વીસ કરોડ માણસોને માટે કંઈ પણ કરતા નથી, ત્યાંસુધી તેમને—હું દુષ્ટો ગણું છું. મારા ભાઈઓ! આપણે ગરીબ છીએ, આપણે કંઈ વિસાતમાં નથી, પણ આપણા જેવાજ ગદાન પ્રભુના કાર્યમા હમેશાં સાધનભૂત થયા છે પ્રભુ તમો સર્વને કૃતાર્થ કરો.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૪

યુ સ્ટે અમેરિકા

વહાલા દ—

x x x ગયા શિયાળામા મખત ઠંડી હોવા છતાં આ દેશમા મે ખૂબ સુસાદરી કરી છે મને લાગ્યું કે, આ હવા ભય કર નીવડશે, પણ છેવટે મને તે ભય કર નથી નીવડી હું આશા રાખુ છું કે તમારું ઉમદા કાર્ય દ્રુતેહ પામશે ને પ્રભુ બહુ જનના હિતને માટે, બહુ જનના સુખ માટે —વહુનનહિતાય વહુનનસુસાય—આવે છે તેના તમે એક યોગ્ય સેવક છે.

ખ્રિસ્તી ધર્મનો ને ઉપદેશ અહીં ધાય છે તે હિંદમા થતા ઉપદેશથી તદ્દન ભુદો છે દ— તમે સાબલીને આશ્ચર્યચકિત થશો, કે આ દેશમા એપિસ્કોપલ અને પ્રેસ્બિટેરિયન ખ્રિસ્તી પાદરીઓ મારા મિત્રો થયા છે લેવા તમે તમારા ધર્મમા છો તેવા વિશાળ દષ્ટિવાળા, ઉદાર ચિત્તવાળા અને ખરા જીવવાળા તે પદો છે ને મનુષ્ય ખરો ધાર્મિક હોય તે દરેક સ્થળે વિશાળ દષ્ટિવાળોજ હોય છે તેનો પ્રેમજ એવો હોય છે કે તે તેને તેવો થવા દબાવુ કરે છે જેઓને ધર્મ એ એક જાતનો ધધો થઇ પડ્યો છે તેનેજ પોતાના ધર્મમા જગતના સુદો અને સ્વાર્થો, બીજા ધર્મ સાથે હરિકાઈ કરવા માટે લાવવા પડે છે, અને તેથીજ તેઓને સકુચિત વિચારવાળા અને હાનિકારક બનવાની ફરજ પડે છે

આપનો સદા શ્રાતૃસ્નેહપૂર્વક
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૫

યુ સ્ટે અમેરિકા ૧૮૮૪

વહાલા અ—

x	x	x	x
x	x	x	x

મારા પુત્ર ! આ વાત તમે લક્ષમા રાખશો ? કાર્ય મા આગળ વધો, જોટલે બાકીનું બધું એની મેળે આવશે. ગીતામા કહ્યું છે કે ' ને મનુષ્ય બીજી કોઈ ચીજમા નહિ,

પણ મારામાંજ શ્રદ્ધા રાખી મારૂં અવલંબન રાખશે, તેને હું તેની જે જે જરૂરિયાત હશે તે બધી પૂરી પાડીશ.” આ વાક્યો સત્ય છે, તેમાં સ્વપ્ન કે કલ્પના જેવું કશું નથી.

x x અત્યારે જે કરવાનું છે તે ઉપદેશ અને સેવા કરવાનું છે. એવું કોઈ સ્થળ પસંદ કરો કે જ્યાં તમે દર અઠવાડીએ લેગા થઇ પ્રાર્થના કરી શકો; ટીકાસહિત ઉપ-નિષદો વાંચી શકો; અને એવી રીતે ધીમે ધીમે શીખતા અને કામ કરતા રહી આગળ વધો. જો પૈડાંને તમારા અભા-તું બળ આપશે તો ગાડું સુખેથી નિર્મિત સ્થળે પહોંચશે-બધું તમોને સિદ્ધ થશે.

x

x

x -

x

હવે કામ કરવા તૈયાર થાઓ ! જ-નો સ્વભાવ આ-વેશવાળો છે. તમારૂં મગજ સમતોલ સ્થિતિમાં છે; તો લેગા થઇ કાર્ય કરો, કાર્યરૂપી નદીમાં ડૂબકી મારો. આથી હજી તો ફક્ત શરૂઆત થશે. દરેક પ્રજાનું કર્તવ્ય પોતાનું રક્ષણ કરવાનું છે. હિંદુ ધર્મના પુનરુદ્ધાર માટે અમેરિકા તરફથી નાણાંની મદદ માટે આપણે આધાર નજ રાખવો જોઈએ; કારણકે તે ભ્રમ છે. કેન્દ્રસ્થાન પ્રાપ્ત કરવું એ મોટી વાત છે; માટે તેમ કરવા મદ્રાસ જેવા મોટા શહેરમાં એવું કોઈ સ્થળ મેળવવાને પ્રયત્ન કરો, અને પછી સર્વ દિશામાં એક ચેતનમય બળને ફેલાવવાનું શરૂ કરો. પહેલાં શરૂઆત ધીમે ધીમે કરો. થોડા મિશનરીઓથી કામ ચલાવવાનું મંડાણ કરો; પછી ધીમે ધીમે બીજાઓ આવશે અને પોતાની સર્વ જાણી અર્પણ કરશે. સત્તાધારી થવાનો પ્રયત્ન કરશો નહિ. જે સારી સેવા બળવે છે, તેજ ઉત્તમ સત્તાધારી છે. પ્રાણાંતસુધી સત્યનિષ્ઠ રહો અને તેનીજ આપણ-ને જરૂર છે. આપણને પૈસો, નામ કે કીર્તિ જોઈતી નથી.....સંપૂર્ણ રીતે નિઃસ્વાર્થી રહો એટલે પછી વિજય મેળવવાની સંપૂર્ણ ખાત્રી છે.

x

x

x

x

મારા બાલકો એવા હોવા જોઈએ, કે કાર્યની સિદ્ધિને માટે અગ્નિમાં પડવાની જરૂર હોય તો તેમ કરવાને પણ તેઓ તત્પરજ હોય. હવે કાર્ય કરો, કાર્ય કરો, કાર્ય કરો.

પછી આપણે વિગમ લઈ, જે ટીકા થઈ હશે તે આગળ જતા તપાસીશું હમણા તો ધૈર્ય, દઢાગ્રહ અને પવિત્રતા રાખો.

x x હું હમણા હિંદુ ધર્મ સળાવી એક પણ પુસ્તક લખતો નથી હું મારા વિચારોનું જેમ આવે તેમ લખતો જઉં છું તેને પ્રગટ કરીશ કે નહિ તે જાણતો નથી પુસ્તકો થી શું સંયુત ? જગત મૂર્ખતાભરેલી બાબતોથી એકદમ ભરપૂર છે જો તમે વેદાત્મિક વિષય પર એક માસિક કાઢી શકો, તો આપણો દેવ વધારે સારે તેમ છે હમેશા પ્રતિપાદક શ્રેણી રાખો, બીજાના પર ટીકા કરવાનું કદી ન સ્વીકારો-નિવેદાત્મક શ્રેણીને ત્યજી દો તમારે જે કહેવાનું હોય તે કહો, શીખવવાનું હોય તે શીખવો, બાકી બીજું કંઈ નહિ બીજું બધું પરમેશ્વરને માટે રહેવા દો.

મને હવે કોઈ પણ છાત્ર મોકલતા નહિ, કારણકે મારા પરની ખ્રિસ્તી પાઠરીઓની ટીકાઓ હું ધ્યાનમાં લેતો નથી અને તેટલા માટે અહીંની પ્રજામાં મારું માન ઘણું સાડું છે.

x x જો તમે મારા ખરા બાલકો હો તો કોઈથી જીડીશો નહિ, અને કાર્યનો વેગ ચાટકાવશો નહિ તમે કેસરી સિંહ સમાન રહેજો આપણે અવશ્ય હિંદને અને સર્વ જગતને જાગૃત કરવાની જરૂર છે ત્યાં નામદાઈ આવે તેમ નથી 'નહિ યાય' એ હું સ્વીકારતો નથી આ બધું તમે સમજી શકો છો પ્રાણતમુખી સત્યનિષ્ઠ રહો.

આ સર્વનું રહસ્ય ગુરુભક્તિ છે પ્રાણતમુખી ગુરુમાં શ્રદ્ધા તમારામાં તે છે હું અતઃકરણપૂર્વક માનું છું કે, તમારામાં તે છે અને તમે જાણો છો કે, મારો તમારામાં વિશ્વાસ છે—તો કાર્ય કરવા પ્રત્યે ગમન કરો અને જરૂર ફોતેક પામશો મારી પ્રાર્થનાઓ અને આશિયો, તમે જે જે પગલા ભરો છો તે દરેકને માટે છે એકસરે કાર્ય કરો, દરેકની સાથે સહનશીલતા-ધૈર્ય રાખો દરેક પ્રત્યે મારો પ્રેમ છે હું તમારા કાર્ય તરફ તપાસની નજરથી જોયા કરું છું આગળ વધો, આગળ વધો ! હજી તો આ ફક્ત શરૂઆત છે અહીંનું મારું નાનું પણ કાર્ય હિંદમાં મહાન પડશે પાડે છે, તે આપ જાણો છો ?

અહીં આ કંઈ સ્થાયી કાર્ય કરવાનો છે, અને તેજ લક્ષ્યથી હું અહીં દિનપ્રતિદિન કામ કર્યા કરું છું હમેશા મારા ઉપર અમેરિકાવાસી પ્રજાનો ચાહ-વિશ્વાસ વધતો જાય છે તમારા અત કરણો તથા આશાઓનો વિસ્તાર જગતની વિશાળતા જેટલો કરો સસ્કૃત અને ખાસ કરી વેદાન પરના ત્રણે ભાષ્યનો અભ્યાસ કરો તૈયાર રહો, કારણકે ભવિષ્ય માટે આપણે ઘણી યોજનાઓ કરવાની છે લોક ચુબક જેમ લોકને ખેચે છે, તેવી રીતે શ્રોતાઓને આ કર્ષનાર વક્તા થવાનો પ્રયાસ કરો જો તમારામાં શ્રદ્ધા હશે તો દરેક વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ શકશે ક-ને, વસ્તુત ત્યાના માન સર્વ બાવકોને આ સદેશો કહેજો વખત આવ્યે તેઓ મહાન કાર્યો કરશે, કે જેથી આખું જગત આશ્ચર્યચકિત થશે ધૈર્ય ધરી કાર્ય કરો અને તમે શુ કરો છો તે હું જોતોજ બેઠો છું તમારા ઉદ્દેશને વળગી રહો તમારાથી આટલું થશે તો તમે ખીણ પહોં સાડ કામ કરી શકશો આગળ વધે અને વધારે સાડ, એથી પણ વધારે સાડ કાર્ય કર્યા કરો

x x x લોક સાથે કલહમાં ઉતરશો નહિ કોઈની સાથે વિવાદમાં, વૈરભાવમાં જશો નહિ x x x વિવાદમાં તમે શા માટે ઉતરો છો ? દરેકના સિન્ન સિન્ન પ્રકારના વિચારો સાથે ક્ષમતા રાખો ધૈર્ય, પવિત્રતા અને દૃઢાગ્રહ આખર ટકવાના છે

તમારો ઇં ઇં

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૬

લગવાન ગમકૃષ્ણને નમસ્કાર હો !

૧૮૯૪

પ્રિય સ્નેહી,

શુ તમને એમ લાગે છે કે, હિંદુસ્તાનમાં હવે કશોએ ધર્મ બાકી રહ્યા છે ? જ્ઞાન, ભક્તિ અને યોગના માર્ગને બદલે હવે તો માત્ર “અડશો મા” નો એકજ ધર્મ બાકી રહ્યો છે “અડશો મા, અડશો મા !” આખું જગત ભ્રષ્ટ છે ! હુંજ એકમાત્ર શુદ્ધ અને પવિત્ર છું કેવું સરળ પ્રજ્ઞાજ્ઞાન ! શાબાશ ! બહાદુર ! મારા પ્રભુ ! અત્યારે તો બ્રહ્મ અત કરણમાં નથી, ઉચ્ચ સ્વર્ગમાં પણ નથી,

સર્વ ભૂતમાત્રમા પણ નથી, પણ અત્યારે તો તે માત્ર રાધવાની તપેલીમાજ આવી પેહુ છે અસલના સમયમા ઉદાર આત્મા એનુ ચારિત્ર આવુ હતું કે “ત્રિભુવનમુપજારશ્રોણિભિ પ્રીયમાન” જુદા જુદા અનેક સેવાના કાર્યો કરીને જગતપર ઉપકાર કરવો પણ અત્યારે શું છે ? અત્યારે તો “હુંજ એકલો શુદ્ધ છુ અને આખુ જગત અશુદ્ધ છે, જાઓ ! પૈસા લાવીને મારા ચરણોમા લેટ કરો.” x x જે શાણા સત અહીંનુ ઉપદેશકાર્ય પૂરું કરીને પાછા ઘેર ફરવાનું મને લાગે છે તેમને કહેજો કે, x x આ દેશજ મારે મનથી તો ઘર સમાન છે—હિ હુસ્તાનમા શું છે ? ધર્મની કદર કોણુ કરી શકે છે ? વિદ્યાને કોણુ સમજી શકે છે ?

પાછા ઘેર જવુ ! ઘર ક્યા છે ? મને મુક્તિ કે ભક્તિની દરકાર નથી “વસન્તઘણોઋષિતં ચરન્તઃ—એક ઝરણુની પેઠે ગુપચૂપ લોકોની સેવા કરતે કરતે” હુ નરકમા પણ જવાનુ પસદ કરીશ આ મારો ધર્મ છે એહી, નિષ્કુર, કુર અને સ્વાર્થી માણસો સાથે મારે જરા પણ લેવા દેવા નથી જેનુ સદ્ભાગ્ય હશે તે મારા આ કાર્યમા મદદ કરશે.

x x કૃપા કરીને સર્વને મારા સ્નેહપૂર્વક પ્રણામ કહેજો મારે દરેકની મદદની જરૂર છે નામના, પૈસો, કીર્તિ કે ભણતર, એ કંઈજ કામનુ નથી મુશ્કેલીઓની વજી જેવી દિવાલોમાથી પસાર થવાને તમને તમારે ચારિત્રજ મદદગાર થઈ પડશે, એ ખાસ ધ્યાનમા રાખજો

સદા તમારો સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૭

પ્રુકિવન, ૨૮ ડિસેમ્બર ૧૮૯૪

હુ ન્યુયૉર્ક સુખરૂપ જઈને ત્યાંથી નીકળીને હુ પરલાચો પ્રુકિવન વખતસર આવી પહોચ્યો છુ

સાજનો સમય અમારો બહુ મજામા ગયો ‘એથિ કલ કટચર સોસાઇટી’ વાળા કેંટલાકે ગૃહસ્થો મને મળવા આન્યા હતા

આવતે સ્વીવારે વ્યાખ્યાન થશે, ડૉ લેમ્સ એમના હમેશના સ્વભાવ મુજબ માયાળુ અને સલા છે અને મી

હિગિન્સ સદંતર વ્યવહાર છે. બીજા કોઈ પણ શહેર કરતાં અહીંનાં ન્યુયૉર્કમાં જ મને પુરુષવર્ગ ધર્મની અંદર વધારે રસ લેતો જણાય છે અને અહીંનાં સ્ત્રીજન કરતાં પુરુષોમાં ધર્મભાવના વધારે કેમ છે તેનું કારણ મારા કળ્યામાં આવતું નથી.

મારા વિષે મિ. હિગિન્સે જે ચોપાનિયું પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તેની એક પ્રત હું આ સાથે મોકલું છું. હવે પછી બીજી વધારે મોકલી આપીશ.

મિસ ફાર્મર તથા તમારા પવિત્ર કુટુંબનાં સર્વ કોઈને મારાં સ્નેહસ્મરણ.

પત્રાંક ૬૮

૫૪૧, રિયરબોર્ન એવન્યુ—

શિકાગો, ૩ જુન ન્યુયૉર્ક ૧૮૯૫

વહાલા સાહેબ—

આપને આ પત્ર લખવા માટે પ્રેમ, ઉપકાર અને વિશ્વાસપૂર્વકજ કલમ ઉપાડું છું. પ્રથમ તો આ વાત કહીશ કે, પોતાની પ્રતીતિમાં ચુસ્ત હોય એવા જે કોઈ કોઈ વિરલાંબનો મારા પરિચયમાં આવ્યા છે તેમાંના આપ પણ એક છો. આપમાં હૃદયની લાગણી અને જ્ઞાન એ બન્નેનું અદ્ભુત મિશ્રણ છે, અને તે સર્વવ્યાપી આત્મપ્રદેશ સાથે બેસાયલું છે. એ ઉપરાંત જે જે વિચારો આપને સ્ફૂરે છે, તેને વ્યવહારિક રીતે આચારમાં મૂકવાની આપમાં કાર્ય-શક્તિ પણ છે. વળી સર્વથી ચઢે એવો હૃદયનિષ્ઠતાનો ગુણ પણ આપનામાં છે અને તેથીજ કેટલાક વિચારો જણાવવા માટે આપ પ્રત્યે મને વિશ્વાસ આવે છે.

હિંદમાં કાર્ય સારી રીતે શરૂ થયું છે, તે ચલવ્યે જવું બેઠવું; એટલુંજ નહિ પણ તે વિશેષ જુસ્સાથી આગળ વધાવાની જરૂર છે. પ્રાસંગિકજોગેનો વિશાળ અને ઉદાર ખ્યાલ બાંધતાં મારી એકાગ્રતા હવે નીચેની યોજના-પર ચોંટી છે. પહેલાં તો, મદ્રાસમાં ધર્મસિદ્ધાંતમાટે કોલેજ (થિયોલોજીકલ કોલેજ) સ્થપાય તો ઘણું સારું. એમ થવાથી વેદ અને જુદાં જુદાં ભાષ્યોનું તત્ત્વજ્ઞાન, કે જેમાં

જગતના ધીન ધર્મોના જ્ઞાનનો સમાવેશ કરવાનો છે, તેનું સંપૂર્ણ શિક્ષણ યુવકોને આપી શકાયે આની સાથે અંગ્રેજીમાં અને દેશભાષામાં આ કૌલેજના વાનિત્રતરીકે એક માસિક કાલ્પુ' નોંધે

આ પગલું પહેલું લેવા જેવું છે અને આવા શરૂઆતમાં નાના જણાતા કાર્યમાંથી વિશાળ કાર્યો ઉદ્ભવે છે... હમણાં અર્વાચીન અને પ્રાચીન બન્ને દૃષ્ટિબિંદુની કદર કરવાનો ઉત્તમ માર્ગ મદ્રાસ સ્વીકારે છે

હિંદનો સુશિક્ષિત વર્ગ એમ કહે છે કે, સમાજને ખૂબ બારીકાઈથી બંધી દિશાએ તપાચી જોવાની જરૂર છે, એની સાથે હું પૂર્ણ સંમત છું, પણ તે કયી રીતે તપાસવી? સુધારકોની નાશકારક યોજનાઓ નિષ્ફળ નીવડી છે મારી યોજના આ પ્રમાણે છે-ભૂતકાળમાં આપણે ખગબ કયું નથી ખાત્રીપૂર્વક નહિ આપણે સમાજ ખરાબ નથી, પણ સારો છે, ક્યારે તે હજુ પણ તેનાથી વધુ સારો થાય તેજ ઇચ્છું છું ભૂત ઘટ છે, અને સત્ય પામવાનું છે એમ નથી, તેમજ સમાજ ખગબ હતો અને સારો કરવાનો છે તેમ પણ નથી પરંતુ જે સત્ય હતું તેમાંથી તેના કળ્પનાં વધારે ઉચ્ચ સત્ય તરફ પ્રયાણ કરવાનું છે, એટલે કે સમાજ સારો હતો, તેમાંથી તેને વધુ સારો, અને ઉત્તરોત્તર યોગ્ય સરસ કરવાનો છે હું મારા સ્વદેશબાધવોને એજ કહું છું કે, અત્યા સુધી તેમણે શાંત કયું છે, પણ હવે તેના કરતાં વધુ માડું કંઈ નો વખત આવ્યો છે હવે નાતબાતનો સવાલ નોંધે સમૃદ્ધ માનવજાતિનો અર્થ જગતની ઉત્પત્તિ સૂચવી આપે છે વેદોક્તિ એમજ કહે છે કે 'હું એક છું', હું બહુ થાઉં છું', સૃષ્ટિ પહેલાં એકતા છે, વિચિત્રતા સૃષ્ટિ પોતે છે હવે જો આ વિચિત્રતાનો નાશ થાય તો સૃષ્ટિને એની મેળે નાશ થાય છે ત્યાંસુધી કોઈ પણ જાતિ જોસથી વહે છે, અને ઉત્પાદ દર્શાવ્યે જાય છે, ત્યાંસુધી તે જાતિએ વિચિત્રતાને હાકી કાઢવી નોંધે જે વખતે ભિન્નતા ઉત્પન્ન કરવાનું જાતિ બંધ કરે કે તન્તજ ભિન્નતાનો નાશ થાય છે. હવે જાતિનો મૂળ વિચાર એ હતો કે, દરેક વ્યક્તિને પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાની પ્રકૃતિ, પોતાની જાતિ. પોતાની જ્ઞાતિ દર્શાવવાની સ્વતંત્રતા આપવી, અને તેથી તે

હજારો વર્ષોસુધી ટકી રહી. પ્રાચીનમાં પ્રાચીન પુસ્તકોમાં પણ પરસ્પર લોજનવ્યવહાર નિવેદ્યેલો નથી, તેમજ પુરાણ-ગ્રંથોમાં પરસ્પર લગ્નવ્યવહારની ના પાડી નથી. તો પછી હિંદની પડતીનું કારણ શું હતું ?—કારણ ક્રમ આ મૂળ વિચાર-નો ત્યાગ કરવામાં આવ્યો એજ છે. ગીતા કહે છે કે, જાતિના નાશથી જગતનો નાશ થશે. હવે શું આ લિન્નતાઓ બંધ પડ્યે જગત નાશ પામશે, એ સત્ય હોય એમ જણાય છે? હાલની જ્ઞાતિ-જાતિ એ ખરેખરી જાતિ નથી; પણ તેની ઉન્નતિમાં પ્રતિબંધરૂપે છે. હાલની જ્ઞાતિએજ ખરેખરી રીતે જાતિનું—એટલે જ્ઞાતિલેહનું સ્વતંત્ર કાર્ય અટકાવ્યું છે. જાતિ પોતાની સત્ય અને પૂર્ણ સત્તા જમાવી શકી નથી, તેનું કારણ ઘણા કાળથી સંકાંત દશામાં જડ ઘાલી બેઠેલી રૂઢિ, હક્ક કે વંશપરંપરાથી આવ્યો આવેલો વર્ગ તેની આડે આવે છે; અને જ્યારે જ્યારે કોઈ પણ પ્રજા આ મહાન વિચિત્રતા ઉપજાવતી બંધ રહે છે, ત્યારે ત્યારે તે મરણવશ થવી આવશ્યકજ છે. આથી મારે તમને જે કહેવાનું છે તે મારા દેશબંધવો ! એ છે કે, હિંદની પડતી થઈ તેનું કારણ એ છે કે, તમે જાતિને અટકાવી તેનો નાશ કર્યો. દરેક સંકાંત થયેલ અમીરવર્ગ, કે હક્ક ધરાવતો વર્ગ, જાતિ-ને એક ક્રટકાસમાન છે; અને પોતાને કોઈ જાતિ નથી. જાતિને પોતાની સત્તા રહેવા દો; અને જાતિની આડે આવતાં દરેક બંધનને તોડી પાડો તોજ આગળ વધી શકીશું. હવે યુરોપ પ્રતિ દૃષ્ટિ નાખો. જ્યારે તે દેશે જાતિને સ્વતંત્ર અવ-કાશ આપવામાં સફળતા મેળવી, અને વ્યક્તિઓના માર્ગમાં જે બંધનો ઉભાં હતાં તે લઈ લીધાં—કારણકે દરેક વ્યક્તિ પોતાની જાતનો વિકાસ કરતી હતી—ત્યારે યુરોપની ઉન્નતિ થઈ. અમેરિકામાં જાતિને પોતાનો વિકાસ કરવાનો અવકાશ રહ્યો છે, તેથીજ ત્યાંના લોકો મહાન છે. દરેક હિંદુ જાણે છે કે, આપણા જ્યોતિષીઓ પુત્ર કે કન્યા જન્મે છે કે તરતજ તેની જાતિનો નિર્ણય કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ તેની વાસ્તવિક જાતિ-વ્યક્તિત્વ છે અને જ્યોતિષે તેનો સ્વીકાર કર્યો છે, અને તેને સંપૂર્ણ સત્તા ફરી આપીશું ત્યારેજ આપણે આગળ વધી શકીશું. આ

વિચિત્રતાનો અર્થ અસમાનતા કરવી કે કોઈ ખાસ હક્ક આપવો એમ થતો નથી. આ મારી પદ્ધતિ છે કે, હિંદુને એવું બતાવવું કે તેઓએ કંઈ પણ તણ દેવાનું નથી, પરંતુ જે પરમર્ષિઓએ માર્ગ બતાવ્યા છે તે માર્ગ પર ચાલવાનું છે; અને દાસત્વમાં સૈકાંઓ સુધી રહેલી જડતાને હાંકી કાઢવાની છે. અલબત્ત, મુસલમાન વંશની જીવમી રાજ્યનીતિથી આપણે તેઓના રાજ્યદરમિયાન આગળ વધતાં અટકી પડ્યા હતા. કારણ કે તે વખતે આગળ વધવાનો સવાલ ન હતો, પરંતુ જીવવાનું બનશે કે મરી જઈશું એ સવાલ હતો. પણ હવે તે દેખાણ ગયું છે તો હવે આગળ કૂચ કરવી જરૂરની છે. પરંતુ તે નીચ, અકુલીનો તથા મિશનરીઓએ જે નાશકારક યોજનાઓ રચી છે તેવા ધોરણ પર નહિ, પરંતુ આપણા પોતાના ધોરણ પર-આપણા પોતાના માર્ગ પર કૂચ કરવાની છે. દરેક વસ્તુ લયંકરતાનો દેખાવ દે છે, કારણકે આખી ઇમારત અપૂર્ણ છે. લયંકરતાનાં સેંકડો વર્ષો દરમિયાન આપણને ઇમારત બાંધતાં અટકી જવાની ફરજ પડી હતી. હવે તે ઇમારતને પૂરી કરો, અને તેથી દરેક વસ્તુ તેના યોગ્ય સ્થળે સુંદર દેખાશે, એવી મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે. દરેક પ્રજાને જીવનનો એક મુખ્ય પ્રવાહ હોય છે. હિંદુનો તે મુખ્ય પ્રવાહ ધર્મ છે. તે પ્રવાહને સુદૃઢ બનાવો એટલે બંને બાજુનાં પાણી તે પ્રવાહ સાથે વહેવા માંડશે. આ મારા વિચારોની શ્રેણીની એક શાખુ છે. વખત આવ્યે તે સર્વ વિચારોને બરાબર બહાર લાવીશ, પરંતુ અત્યારે મને જણાય છે કે, આ દેશમાં પણ મારા નિર્દિષ્ટ કાર્યનું નિશાન છે. તે છતાં આ દેશમાં હું સહાયની આશા રાખું છું અને તે અહીં આંધીજ; પરંતુ અત્યારસુધી મારા વિચારો ફેલાવ્યા સિવાય બીજું કંઈ કરી શક્યો નથી. હવે આવોજ પ્રયત્ન હિંદમાં કરવામાં આવે તે હું ઇચ્છું છું.....હું ક્યારે હિંદમાં આવીશ તે હું જાણતો નથી. પરમાત્મા દોરે છે તેમ દોરાઉં છું. હું તેના હસ્તમાં છું.

“ આ જગતમાં ધનની શોધ કરતાં મને એમ માલૂમ પડ્યું છે કે, હે પ્રભુ ! તુંજ મહાનમાં મહાન રત્ન છે. હું મારી જાતને તારા ચરણમાં સમર્પું છું.”

“પ્રીતિ બાંધવા માટે કોઈની શોધ કરતાં મને માલૂમ પડ્યું છે કે, તુંજ એક પ્રીતિ કરવા યોગ્ય છે. હું તારામાં મારી જાતનો યજ્ઞ કરું છું.” (યજુર્વેદસંહિતા)

પરમાત્મા સર્વદા તમારું કલ્યાણ કરે !

આપનો સદાનો ઉપકૃત

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૬૯

શિકાગો, ૧૧ મી જાન્યુઆરી ૯૫

વહાલા ગ—

તમારો પત્ર હમણાંજ પ્રાપ્ત થયો.....જે સમસ્ત ધર્મસમાજ અહીં વ્યવસ્થિત કરવામાં આવ્યો છે તે એવા હેતુથી કે જગતના બીજા ધર્મો ઉપર ખ્રિસ્તીધર્મની શ્રેષ્ઠતા સિદ્ધ કરવી, પરંતુ તાત્ત્વિક હિંદુ ધર્મ તે જતાં પણ પોતાનું ગૌરવ જાળવી રાખવા સમર્થ થયો હતો. ડૉક્ટર બ— અને તેની વિચારશ્રેણી પ્રમાણે ચાલનારાઓ પણ ઘણા દ્વિતિચુસ્ત અને પ્રાચીનમતાવલંબી છે, અને હું તેમના તરફ સહાય મેળવવાની દૃષ્ટિ સુદાં નાખતો નથી....પરમાત્માએ આ દેશમાં મારા માટે ઘણા મિત્રો મોકલ્યા છે અને તેઓ દિવસે દિવસે વધતા જાય છે....પ્રભુ તેઓનું કલ્યાણ કરે. આજ બોસ્ટન તો કાલે ન્યુયૉર્ક એમ બધો વખત દોડધામ કર્યા કરે છું, કારણ કે તે બે શહેરોજ આ દેશનાં મહાન મધ્યબિંદુ છે. તેમાં બોસ્ટનમાં વિદ્યતા-બુદ્ધિમત્તા વિસ્તરેલી છે, જ્યારે ન્યુયૉર્કમાં લક્ષ્મીસંપદા વસેલી છે. બંનેમાં મને સામાન્ય રીતે જે કંતેહ મળવી જોઈએ તે કરતાં ઘણી વધુ મળી છે. વર્તમાનપત્રોમાં મારા માટે શું બબરો આવે છે તે તરફ હું ઉપેક્ષા રાખું છું, તેથી તેમાંનું એક પણ હું તમોને મોકલું એવી આશા તમારે રાખવી નહિ. કાર્ય શરૂ કરવા માટે એક નાની ગર્જના જરૂરની હતી. તે હવે આપણે જોઈએ તે કરતાં વધુ કરી છે.

મેં મ—ને લખેલ છે અને તમને પણ મારે આપવાની સૂચનાઓ ક્યારનો આપી ચૂક્યો છું. હવે તો તમે શું કરી શકો તેમ છો તે કાર્યથી બતાવી આપો. હવે મૂર્ખાઈભરેલી

વાતો કરવાથી સરવાનું નથી ખરી રીતે જે કાર્ય કરવાનું છે તે કરી બતાવો. હિંદુઓએ પોતાની વાતોના ટેકારૂપ ખર્ચ કાર્ય કરવું નેહ્યો, ને તેઓ તેમ ન કરી શકે તો તેઓ કંઈ પણ મેળવવાને લાયક નથી, આટલુંજ બસ છે મારા માટે પૂછો તો હું સત્ય શું છે તે જાણવા માગું છું; પછી તે અહીં હોય કે અન્ય કોઈ સ્થળે તેની દરકાર નથી.

ભવિષ્યમા લોકો મારી કે તમારી તરફેણમાં અથવા વિરુદ્ધમા જે કંઈ કહે તે તરફ તદ્દન દુર્લક્ષ રાખો. કાર્ય કરી આગળ વધો, સિદ્ધ થાઓ અને પન્માત્મા તમારું કલ્યાણ કરશે. હું મરીશ ત્યાસુધી અટક્યા વગર કાર્ય કરીશ, અને દેહાન્ત પછી પણ જગતના હિત ખાતર કાર્ય કરીશ. અસત્ય કન્તા સત્ય અનતગણુ વિશેષ મહત્ત્વ ધરાવે છે. તેજ પ્રમાણે જાણીનું સમજી લેવું. ને તમે આ બે સદ્ગુણો ધરાવતા હો તો તેઓ પોતાની મહત્તાને લીધેજ પોતાનો માર્ગ કરશે અને તમોને કરી આપશે.

ઉત્તમમા ઉત્તમ એવા હજારો મનુષ્યો મારે માટે સંભાળ રાખે છે, એ તમે જાણો છો, તો પ્રભુમાં શ્રદ્ધા રાખો. મારા માટે બધા ન્યુસપેપરો મોટી મોટી સ્તુતિ કરી માફ માન-મોલો વધારે તેના કરતાં હું મારી જાતથી આ દેશમા ધણુ ગૌરવ વધારું છું.

આનું કારણ કર્તાવ્યનિષ્ઠાનું, પવિત્રતાનું અને સત્યતાનું એટલે દુકમા કહીએ તો વ્યક્તિત્વનું બળ છે ત્યાસુધી આ ત્રણ વસ્તુઓ મારી પાસે છે ત્યાસુધી તમે નિરાત રાખજો કે કોઈ પણ મારો વાળ વાકો કરી શકે તેમ નથી. તેમ કરવા તેઓ પ્રયત્ન કરશે તો તેઓ નિષ્ફળ જશે, એમ પરમાત્મા કહે છે...પુસ્તકો અને તેમાની 'ચિયરીઓ'થી શું સરવાનું છે? લોકોના હૃદયોને જાગ્રત કરવાનો ઉચ્ચમા ઉચ્ચ અને એકજ માર્ગ આપણુ શુદ્ધ જીવન છે-તેજ વ્યક્તિગત આકર્ષક લોકીયુંબક છે. પરમાત્મા દિનપ્રતિદિન મને ઉદાથી ઉડું દર્શન કરાવે છે કાર્ય કરો, કાર્ય કરો, બસ કાર્ય કર્યા કરો... મૂર્ખાઈભરેલ ખીજ વાતો તદ્દન છોડી દઈ પ્રભુનીજ વાતો કરો. છળકપટની વાતો પાછળ વખત ગાળવા જેટલી આ જીદગી નથી તે બહુ દુકી છે.

તમારે સર્વદા એ સ્મરણમાં રાખવાનું છે કે, દરેક પ્રજાએ પોતાનો બચાવ પોતાની મેળે કરવો જોઈએ. દરેક મનુષ્ય વિષે પણ એમજ સમજી બીજા ઉપર આધાર રાખશો નહિ. અહીં ક્રૂર પરિશ્રમ કરીનેજ હું તમારા કાર્યને માટે થોડા પૈસા વારંવાર મોકલી શકીશ. તે સિવાય બીજી રીતે કશુંજ નહિ. જો તમારે તે સિવાય બીજાની જરૂર રહેતી હોય અને તેનીજ આશામાં રહ્યા કરતા હો, તો તમારે કાર્ય તુરંતજ બંધ કરી દેવું જોઈએ. વળી આ પણ જાણજો કે, મારા વિચારોનું મહાન ક્ષેત્ર આ દેશ છે; પછી તેઓ હિંદુ, મુસલમાન કે ખ્રિસ્તીઓ હોય તેની મને દરકાર નથી; જે કોઈ પ્રજા પ્રત્યે પ્રીતિ રાખે છે તેને મારી સેવા મળતીજ રહેશે.

x x x હું શાંતિથી અને મૌનપૂર્વક કાર્ય કરવા ચાહું છું, અને પરમાત્મા હમેશાં મારી સાથે છે. તમારી ઈચ્છા હોય તો અતિઉગ્રપણે હૃદયનિષ્ઠ, સંપૂર્ણ નિઃસ્વાર્થી અને તે સર્વ ઉપરાંત સંપૂર્ણ પવિત્ર બનીને મારી પાછળ ચાલો. મારા આશીર્વાદો તમારી સાથેજ છે. આ દુંકા જીવનમાં એકબીજાને ધન્યવાદ આપવામાં વખત ગાળવા જેવું નથી. આપણું યુદ્ધ પૂરું થાય ત્યારપછી આપણે એક-બીજાનાં કામની નોંધો તપાસી એકબીજાને જે ધન્યવાદ ઘટતા હશે તે પેટ ભરીને આપીશું; પણ હમણાં તો મિથ્યાલાપ કરવાનો સમય નથી. કાર્ય કરો, કાર્ય કરો, બસ કાર્ય કર્યાં કરો! તમે હિંદમાં કંઈ પણ કયું હોય તેમાંથી સ્થાયી કાર્ય તો હું એક પણ જોતો નથી—તમે એક પણ સ્થાન કે દ્રિંત કરેલું જણાતું નથી—તમે એક પણ મંદિર કે મકાન બંધાવ્યું હોય તેવું પણ જણાતું નથી—કોઈ તમારી સાથે ને સાથે રહી કાર્ય કરતું હોય તેમ પણ જણાતું નથી. જ્યાં જુઓ ત્યાં ખુબખુબ વાતો વાતો ને વાતોજ કરવામાં આવે છે! (કે) આપણે મહાન્ છીએ! આ સૌ મિથ્યાલાપજ છે, અને આપણે બાયલા છીએ; એજ ખરી વાત છે. નામ તથા કીર્તિ માટે બહુ કથનો કરવાં અને તેવાં બીજાં અર્થહીન કારસ કરવાં—એ બધાથી મને શું પ્રાપ્ત કરી આપે છે? મને એ બધાંની શું દરકાર છે? હું તો એજ જોવા ચાહું છું કે, પરમાત્મામાં પોતાની જાતને અર્પણ કરનારા

સેકડો માણસો બહાર આવે આવા ક્યા છે? મારે તેની જરૂર છે, હું તેઓને જોવા ચાહું છું તમારે આવા માણસો શોધી કાઢવા આવશ્યક છે તમે મને ફક્ત મોહુ નામ તથા મોટો જશ આપો છો પણ એવા નામ તથા જશ પર પૂજો મૂકો મારા બહાદુર વીરો! કાર્ય કરો, અસ કાર્યમાજ પરિ સમાપ્તિ છે તમારામા હજી મારો જીતસો-કાર્યોત્સાહ પ્રવેશવા પામ્યો નથી તમે હજી મને ઝોળખતા નથી! તમે તો આલસ્ય અને વિલાસેના જૂનાજ ચીલાઓમા ધસડાયા જાઓ છો આ સર્વ આલસ્ય ખખેરી નાખો, અને હમણા તમાજ હવે પછીના ભોગવિવાસોપર પૂજો મૂકો, અને ઉત્સાહ ના અભિમા ફેલી પડી લોકોને પ્રભુ સમુખ લાવો

તમારામા મારો જીતસો પ્રવેશો, તમે ઉઘ્ઘરીતે હૃદય નિષ્ઠ બનો, અને તમે યુદ્ધક્ષેત્રપર એક વીરતરીકે મૃત્યુ પામો-

એવી સદાની પ્રાર્થના કરનારો વિવેકાનંદ

તા ક અ-, ક-, ડ-, ડા-ખ-—અને બીજા સર્વને એવું કહેજો કે માવજીભાઈ કે પેથોભાઈ આપણી તરફથી મા કે વિરુદ્ધમા જે કહે તે પર બિલકુલ માન્યતા તેઓ રાખે નહિ, પરંતુ કાર્ય ઉપર પોતાની સર્વ શક્તિને એકત્ર-એકાગ્ર કરે

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૦

૧૨ મી જાન્યુઆરી ૯૫

x x x રહાને માટે ફક્ત આ એકજ વખત હમણા જાણી લ્યો કે, હું નામ કે કીર્તિ કે એવી કોઈ મિથ્યા વસ્તુની બિલકુલ દરકાર કરતો નથી' હું તો જગતના હિતની ખાતર વિચારો દર્શાવવા માગુ છું તમે એક મહાન કાર્ય કર્યું છે, પરંતુ તેથી શું? એ કરવાથી મને ફક્ત નામ તથા કીર્તિ મળેલ છે, પણ મારી જીવંત જગતના રતુતિગાન મેળવવામા ગાજવા કરતા વધુ કિમતી છે આ સૌ મૂર્ખવાદને માટે મને બિલકુલ અવકાશ નથી મારા વિચારો આગળ વધારી હિંદમા પદ્ધતિસર પ્રસારવા માટે તમે કર્યું કાર્ય કર્યું છે? કંઈ નહિ, અરે! લેશમાત્ર પણ નહિ

પરંપર સહાય કેમ આપવી અને એકબીજાના ગુણોની

કદર કેમ કરવી એ શીખવનારી એક વ્યવસ્થિત સંસ્થાની હિંદુઓને ઘણી જરૂર છે. અહીંના મારા કાર્યની કદર દર્શાવવા કલકત્તામાં મળેલી સભામાં પાંચહજાર માણસો ભેગાં થયાં હતાં—તે ઠીક છે; પણ જો તમે દરેકને એક આનો આપવાનું કહ્યું હોત તો શું તેઓ આપત? આપણી પ્રજાની કર્તવ્યનિષ્ઠા, એક બાલિશ પરાધીનતા જેવી છે. તેઓના મોં આગળ ખોરાક લાવીને ધરવામાં આવે, તો તેનો સ્વાદ લેવા તેઓ તૈયાર છે; અને કેટલાક તો એવા છે કે તેમને તે ખોરાક ગળે ઉતારી દઇએ તોજ ચાલે..... આમ જો તમે તમારી પોતાની જાતને સહાય નહિ કરી શકો, તો તમે જીવવાને માટે પણ લાયક નથી.

અત્યારે સામાન્ય પ્રજાવર્ગને કેળવવાની મારી યોજનાને મેં છોડી દીધી છે. તે યોજના ધીમે ધીમે પાર પડશે. હમણાં તો ઉત્સાહી મિશનરીઓની એક ટોળીની જરૂર છે. તુલનાત્મક રીતે ધર્મોત્તુ શિક્ષણ આપવા માટે મદ્રાસમાં એક કાલેન્જની આપણને અવશ્ય જરૂર છે. તેમાં સંસ્કૃત, વેદાંતનાં જુદાં જુદાં દર્શનો અને થોડી યુરોપીયન ભાષાઓ શીખવવી; તથા આપણી પાસે એક પ્રેસ હોવાની અને અંગ્રેજી તથા દેશી ભાષામાં પત્રો કાઢવાની અવશ્ય જરૂર છે. આટલું થયું એટલે હું જાણીશ કે, તમે કંઈક પણ કરી શક્યા છો. પ્રજાએ બતાવી આપવું જોઈએ કે તેઓ કંઈ પણ કરવાને તત્પર છે. જો તમે આવા પ્રકારનું હિંદુસ્તાનમાં કંઈ પણ કરવા અશક્ત હો, તો પછી મને હું એકલો જો કરી શકું તે કરવા દો. મારે સંદેશો આપવો છે; પણ જો લોકો તેની કદર કરે છે અને જેઓ તે પાર પાડશે તેનેજ તસંદેશો આપવા દો. પછી તે ગ્રંથ કરનારગમે તે હોય તેની દરકાર નથી. “મારા પિતાની ઇચ્છા જે કોઈ પાર પાડશે” તેજ મારો પોતાનો છે.

મારું નામ બહુ બહાર પડે તેમ થવું જોઈતું નથી. જે બહાર પડી વાસ્તવિક રીતે કાર્યમાં મૂકાય તેવું હું ઇચ્છું છું. મારા આવા વિચારો છે. સર્વ ધર્મસંસ્થાપકોના શિષ્યોએ હમેશાં પોતાના ગુરુદેવના વિચારો સાથે અંગત સંબંધ કોઈ રીતે છૂટે નહિ તેમ જોડી દીધો છે અને અંતે તે અંગત સંબંધની ખાતરજ તે વિચારોનું ખૂન કર્યું છે. શ્રીરામકૃષ્ણના

શિષ્યો! આપુ ન કહે તે માટે ખાસ સાવધાન રહેવાનું છે
મૂળવિચાર માટે શ્રમ લઈ કાર્ય કરો, પણ અગત્ય ત્યાં માટે
નહિજ પ્રભુ તમારૂં કવ્યાણુ કરો.

આશીર્વાદ સાથે સદાનો આપનો
વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૧

ન્યુયૉર્ક, ૨૪મી જાન્યુઆરી ૧૮૯૫

પ્રિય શ્રીમતી—

x x x x
કેટલિક્સમાં જન્મીને થોડે પૈસે મોટા દુકડાઓમાં
મળી શકે છે ૧૦૧ એકરનો એક દુકડો ખસો ડૉલરમાં મળે
છે પૈસા મારી પાસે તૈયાર છે, પણ મારે નામે હું તે ખરીદી
શકું તેમ નથી મારો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય એવો મિત્ર
આ દેશમાં જો કોઈ હોય તો તે તમેજ છો તમારી સમતિ
હોય તો હું એ જન્મીને તમારા નામપર ખરીદું. ઉનાળામાં
વિદ્યાર્થીઓ ત્યાં જઈને એનાપર ઝુપડા અથવા કેમ્પો-લે
એમને પસંદ પડશે તે બાધશે અને તેમાં રહી અભ્યાસ
આચરશે આગળ ઉપર જો તેઓ લડાઈ એકઠું કરી શકે
તો પછી મકાન વગેરે બાધવું હોય તો પણ ભલે બાધે

x x x x
મેં મારૂં બનવું સઘળું ક્યું છે એમાં જો સત્યનો
કંઈ પણ અકુર હશે તો તેમાં ચેતન આવશે તેથી મને
કશા વિષે જરાપણ ચિંતા નથી હું પણ હવે તો વ્યાખ્યાનો
કર્યા કરીને અને વર્ગો લેઈ લેઈને કટાણવા આવ્યો છું
તેથી ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં થોડાકે મહિના કામ કરીને હું હિંદુસ્થાન
જતો રહીશ અને ત્યાં કેટલાક વર્ષ માટે કે પછી હવેશને
માટે હું ક્યાંક છુપાઈ રહીશ હું એક આળસુ સન્યાસી
નથી, એ વાતથી મને સતોષ થાય છે મારી પાસે એક
નોંધપોથી છે તે હુનિયાલરના મારા પ્રવાસમાં મારી સાથે
ને સાથેજ રહી છે તેમાં આજથી સાત વર્ષ ઉપર લખાયેલા
નીચેના શબ્દો મારી નજરે પડે છે—“ હવે એક પૂણે
ખોળી કાઢીને મૃત્યુની પ્રતીક્ષા કરતા સૂવું ” છતાં આ

અધુ કર્મ કરવાનું નીકળ્યું મેં તે અધુ પૂરું કર્યું છે એમ હું ધારૂ છું હવે પ્રભુ મને આ ઉપદેશન કાર્યમાંથી અને તે દ્વારા ઉમેરાતા શુભ યોગનો માધી મુક્ત કરશે એવી મારી ઉમેદ છે

“આત્માને-૪ એક માત્ર વિદ્યમાનતાતરીકે તમે પીછાંચો હોય, અને આત્માસિવાય અન્ય કંઈ પણ અસ્તિત્વમાં નથી એવું જાણ્યું હોય, તો પછી કેને માટે, કયી ઇચ્છાને માટે માથાફાડ કરો છો ? માયાના યોગેજ આ પરોપકાર વગેરે કરવાનું મારા મગજમાં સૂઝ્યું-હવે મારી એ વૃત્તિ જતી રહે છે મારી વધારે ને વધારે ખાતરી થતી જાય છે કે, અતરની વિશુદ્ધિ સિવાય કર્મમાં ખીજો કંઈ-૪ હેતુ -હેલો નથી-જ્ઞાનને માટે એને યોગ્ય બનાવવું એજ માત્ર કર્મનો એક હેતુ છે આ દુનિયા એના લલાખૂરા સાથે વિવિધ રૂપોમાં આલ્યા-૪ કરશે માન એટલું-૪ કે, એ લલાખૂરા નવા નામો અને નવા સ્થાનો ધા-ણ કરશે મારો આત્મા સનાતન શાંતિ અને અનંત આરામ માટે તલસે છે

“ એકલા રહો, એકલા રહો એકલો રહેનારો ખીજાઓની સાથે કદી અથડામણમાં નથી આવતો, ખીજાઓને ખલેલ નથી કરતો કે ખીજાઓની પોતે ખલેલ નથી પામતો ” કૌપિનધારણ, મુડિત મન્ત્રક, તરતલવાસ અને શિક્ષાવૃત્તિથી પ્રાપ્ત કરેલા લોજન માટે મારૂં મન, અહા ! કેવું ઉત્સુક બન્યું છે ! એ બધા માટે અહો ! હું ડેટલો બધો તલમી રહ્યો છું ! દોષો અને ખામીઓ ભરપૂર છતાં હિંદની જ ભૂમિ માત્ર એક એવી છે કે જ્યાં જીવાત્મા મુક્તિ મેળવી શકે છે-પન્થદ્વાર પરમાત્માને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે આ બધો પાશ્વર્ય લપકો મિથ્યા જર્વ માત્ર છે તે આત્માર્થ માટે કેવળ યોગનકર્તા છે દુનિયાના મિથ્યાત્વનો આના કરતાં વધારે સચોટ અનુભવ મને મારી જીવગીમાં આ પહેલાં કદી પણ થયો નથી પ્રભુ બધાના યોગનો તોડો !-બધાજ માયાના પાશમાંથી છૂટો !-એ-૪ નિત્ય પ્રાર્થના છે

પત્રાંક ૭૨

ન્યુયૉર્ક, ૧ લી ફેબ્રુઆરી, ૧૮૯૫

તમારી સુંદર ચિઠ્ઠી મને હુમણાંજ મળી....હીક, કામની ખાતર કામ કરવાની-અને તે પણ પોતાના શ્રમના ફળનો ઉપલોગ નહિ કરવા દેવા જોગીજ ફરજ પડવી, એ કેટલીક વાર સારું સંયમન છે....હું તમારી ટીકાઓથી બહુ ખુશી થયો છું અને મને તેથી જરા પણ દિલગીરી ઉપજી નથી. થોડાક દિવસપર મિસ ટ-ને ત્યાં એક પ્રેસ્બીટેરિયન ગૃહસ્થ સાથે મારે ગરમાગરમ વાદ થયો હતો. તેમાં એ ગૃહસ્થ, સાધારણ રીતે બને છે તેમ બહુ તપી ગયો હતો અને ચીડાઈને ગાળ ગલીચ કરવા જેટલી હદે પહોંચ્યો હતો. પણ આને માટે પાછળથી મને શ્રીમતી બ-એ સખત ઠપકો આપ્યો હતો અને કહ્યું હતું કે, એવા બનાવોથી મારા કામને થોડો પહોંચે છે. તમારો મત પણ એમના જેવોજ છે.

એના વિષે તમે અત્યારેજ લખો છો તેથી હું ઘણું રાજી થાઉં છું, કેમકે અત્યારે હું એનાપર સવિશેષ વિચાર ચલાવી રહ્યો છું. પ્રથમ તો હું કહીશ કે, હું આવા બનાવો માટે સુદલ દિલગીર નથી. કદાચ આ કથનથી તમને અણ ગમો ઉત્પન્ન થયો-તેમ થાય તો છો થાય, મીઠાખોલા થવું એ સાંસારિક ક્ષાયદાઓ માટે સારું છે, એ હું અચ્છી રીતે જાણું છું અને મધુરભાષી થવાને મારું બનતું સ્વપ્ન કંઈ છું; પરંતુ ત્યારે અંતરસત્યની સાથે લઘાવહ તોડજોડ કરવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે હું મજબૂત અને સ્પષ્ટભાષી બની જાઉં છું, અને નમ્રતાને હું નથી માનતો. હું તો સમદર્શીત્વ માને તો બધાં પ્રત્યે એક ચિત્તવૃત્તિથી જોવું, એને માનનારો છું. પોતાના પ્રભુરૂપ 'સમાજ'ના આદેશો-વ્યાવહારિક રીત-રિવાજો પાળવા, એ સામાન્ય મનુષ્યો માટે કર્તવ્ય હોઈ શકે, પણ જ્ઞાનીજનો તેમ નથી કરતા. આ એક સનાતન ક્ષાયદો છે. એક જણ પોતાની જાતને આસપાસની પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બનાવી લઈને, સમાજ કે જે આવાં માણસોને સર્વ કંઈ સારાં વાનાંને આપનાર છે તેની પાસેથી સર્વ લાભો પ્રાપ્ત કરે છે; ત્યારે બીજો માણસ પોતે એકલો અલગ

ઉભો રહીને સમાજને પોતાના તરફ ઉંચે આકર્ષે છે. (લેનાર માણસે પોતાનો હાથ નીચો ધરવો જોઈએ ખરો, પણ દાતાનો હાથ તો ઉંચોજ રહે; અને નહિ તો તે આપી શકે નહિ.) સંજોગોને અનુકૂળ થઈ વર્તનારાનો માર્ગ ગુલાબ જેવો સુવાળો હોય છે, ત્યારે પરિસ્થિતિને વશ ન વર્તનારાનો માર્ગ કંટકમય હોય છે. પરંતુ તેની સાથે આ વાત પણ નક્કી માનજો કે “પંચ બોલે તે પરમેશ્વર.” એવું માનનારાઓ-સમાજના અવાજને આધીન વર્તનારાઓ ઘડીના છટ્ટા ભાગમાં સર્વતોમુખ નાશના મોંમાં જઈ પડે છે, ત્યારે સત્યનાં સંતાનો-સત્યનેજ પંથે પળનારાંઓ સદાસર્વદા જીવિત રહે છે.

સત્યને હું અનંત દાહકશક્તિવાળા પદાર્થ સાથે સરખાવીશ. વચમાં આવતા સર્વ પદાર્થને બાળી બાળીને તે પોતાનો માર્ગ અવશ્ય કાઢે છે. પોતા પદાર્થને તે એકદમ બાળે છે તો બેનાઈટ જેવા કઠણ પદાર્થને ધીરેથી પણ બાળે છે તો અવશ્ય. મેં જે લખ્યું છે તે બરાબરજ લખ્યું છે, હું પોતાને સર્વપ્રિય નથી બનાવી શકતો અને હરેક પ્રકારના હડહડતા જૂઠાણાને અનુકૂળ નથી થઈ શકતો, તેને માટે બહેન ! હું લાચાર છું; પરંતુ તેમ તો મારાથી નહિજ બને. જીંદગીભર મેં મારા એવા ધોરણ માટે વેડ્યું છે, છતાં પણ તેમ તો નથીજ કરી શકતો. અનેક પ્રયત્ન કર્યા છતાં હું તેમ નથી કરી શકતો; તેથી અતે મેં તે વાતજ પડતી મૂકી છે. પ્રભુ મહાન છે. તે મને દંભી નહિજ થવા દે. માટે હવે મારા આંતરભાવનેજ બહાર આવવા દો. બધાનાં મન ખુશ કરે એવો રસ્તો મને પ્રાપ્ત નથી થયો અને હું છું તેવોજ-મારી જાતને એકનિષ્ઠ-હોવા વગર મારો છૂટકોજ નથી. એના કરતાં ખીજી સ્થિતિ મારી ભાગ્યેજ હોઈ શકે. યોવન અને સૌંદર્ય નાશ પામે છે, જીવન અને ધન નષ્ટ થાય છે, નામ અને કીર્તિનો નાશ થાય છે, મોટા મોટા ગિરિરાજો પણ ધૂળમાં મળી જાય છે, સખ્ય અને સ્નેહનો પણ નાશ થાય છે, અને સત્યજ માત્ર એકલું ચિરંજીવ છે.” ભગવાન સત્યદેવ ! તુંજ મારો માર્ગદર્શક થા ! હું હવે મીઠી સાકર બનવા જોટલો (મીઠું મીઠું બોલી સર્વને રાજી રાખવા જોટલો) નાનો રહ્યો નથી. “ભય સિવાય-

હુકાનદારી સિવાય, શત્રુમિત્રની દરકાર કર્યા વગર હે સંન્યાસી ! તું સત્યનેજ વળગી રહે અને અત્યારે અબઘડીથી જ આ અને પેલી તેમજ હવે પછી આવનાર દુનિયાને-તેમના સુખોપલોભોને અને પતંગલુઓને ત્યજ દે હે સત્ય ! તુંજ એક મારો લોભિયો થા ”

બહેન ! મને ધન, નામ, કીર્તિ કે સુખલોભની લાલસા નથી-તેમને તો હું ધૂળસમાન લેખું છું મારા બધુઓને મદદ કરવાનીજ ઇચ્છા હતી ધન્ય છે પ્રભુ ! કે મારામા પૈસા પેદા કરવાની વૃત્તિ નથી અતસ્થ સત્યના અવાજને અવ ગણીને દુનિયાના ભ્રમોને આધીન મારે શામાટે થવું ? છતાં બહેન ! મન હજી પણ નબળું છે, કોઈ કોઈ વાર તે યત્રવત્ પાર્થિવ મદદને પકડવા જાય છે.

x

x

x

x

એ પ્રેરિષ્ટેરિયન સાધુ સાથે થયેલા છેલ્લા કલ્યાણે અને ત્યાર પછી શ્રીમતી બ- સાથે થયેલા લાળા પાશુદે સંન્યાસીને ઉદેશી ભગવાન મનુએ કહેલા “ એકલો રહે, એકલો રહે ” એ વચનનું સત્ય મને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું છે બધી મેત્રી, બધો પ્રેમ, એ (સોનાની બેડીની પેઠે) બધન કર્તાજ છે એવી કોઈ પણ મેત્રી નથી કે જેમા પેતાની માન્યતાથી ઉલટા વર્તવાની દ્રશ્ય ન પડે—અને તેમા પણ સ્ત્રીજન સાથેની મેત્રીમા તો એવો પ્રકાર બન્યા વગર રહેતોજ નથી હે મહાન ઋષિમુનિઓ ! તમારું કહેવું સત્ય છે કે, જે માણસ બીજા કોઈને જરા જેટલો પણ વળગેલો છે તેનાથી સત્યદેવને પૂરેપૂરો સેવી શકાતો નથી, શાત થા મુજ આત્મા ! અળગો થા, એકલો થા ! અને જાણ કે, પ્રભુ તારી સાથેજ છે ! જીવન એ કંઈ ચીજ નથી ! મૃત્યુ પણ ભ્રમણાજ છે ! આ બધુ ચરાચર કંઈજ છે નહિ, માત્ર એકલો પરમાત્માજ છે ડર ના, આત્મન્ ! એકલો થા, નોખો થા બહેન ! પથ લાખો છે, સમય હુકો છે, સધ્યાસમય નજીક આવે છે મારે હવે જલદીથી સ્વદેશ પાછા ફરવું છે મારી રીનજાતને પૂર્ણ કરવા જેટલો મને વખત નથી મારો સંદેશ ફેલાવવાજ મને પૂરતો સમય નથી મળતો બહેન ! તમે ભલા છો, માયાળુ છો, બુદ્ધિશીલ કરતા, હું તમને બધાને

માત્ર બાળકવત્ પેશું છું.

મુજ આત્મન! તું સ્વપ્નાં ન જો. એકજ શબ્દમાં કહું તો મારું કામ સંદેશનો પ્રચાર કરવાનું છે. દુનિયાને પ્રિય થવાનો યાને દુનિયાને પ્રિય લાગું તેવી રીતે વર્તવાનો મને સમયજ નથી અને એવી રીતે પ્રિય થવાનો પ્રત્યેક પ્રયત્ન મને ઢાંગીજ બનાવે. મારે હજારવેળા મરણ પડે તે કબૂલ, પણ એવું દ્વિધા જીવન જીવવાનું અને આ મૂર્ખ દુનિયાની પ્રત્યેક જરૂરિયાત પછી ભલેને તે મારા પોતાના દેશની હોય કે પરકીય દેશની હોય તેને તાબે થવાનું પસંદજ ના કરું. શ્રીમતી બ-ધારે છે તેમ જો તમારું પણ ધારણું હોય કે મારે કંઈ કાર્ય છે તો તેમ માનવામાં તમે જૂલ કરો છો-ગંભીર થાપ ખાઓ છો. મારે આ લોકમાં કે પરલોકમાં કંઈજ કાર્ય નથી. મારી પાસે તો માત્ર એક સંદેશ છે અને તે હું મારી પોતાનીજ ઢબે આપી શકીશ. હું તેને ‘હિંદુપણા’નું કે ‘ખ્રિસ્તીપણા’નું કે દુનિયાના બીજા કોઈપણાનું સ્વરૂપ નહિ આપું. હું તેને બસ “મારાપણા”નોજ સિદ્ધાંત મારીશ. મુક્તિ એજ મારું ધર્મસર્વસ્વ છે અને જે કંઈ તેનું વિરોધી હશે તેની સાથે લડીશ, ઝગડીશ યા તો તેનાથી દૂર ભાગીશ. હું, મારે શું એવા પાદરીઓને શાંત રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો ? બહેન ! મારા આમ કહેવાનો ખોટો અર્થ ના કરતાં. પરંતુ તમે હજી બાળક છો અને બાળકો તો ગુરુજનો પાસેથી શિક્ષણ લેવાને તૈયાર હોવાં જોઈએ. તમે હજી એ ઝરાનું પાન કચું નથી કે જે “બુદ્ધિને અબુદ્ધિ, મર્ત્યને અમર્ત્ય, આ જગતને શૂન્ય અને મનુષ્યને ઇશ્વર બનાવે છે.” આ ‘જગત’ના નામથી ઓળખાતી મૂર્ખતાની જાળમાંથી બને તો બહાર નીકરી આવો. ત્યારેજ હું તમને ખરેખર બહાદૂર અને સ્વતંત્ર કહીશ. તમારાથી જો તેમ ન થઈ શકતું હોય તો જે લોકો આ અસત્યરૂપ ઇશ્વરને યાને લોકસમાજના વિપુલ ઢાંગને પગ તળે કચડવાની હામ લીડતા હોય તેમની પીઠ થાબડી ઉત્સાહ આપો; અને તેમ પણ ન થઈ શકે તો મહેરબાની કરીને મૌન ધારો, પણ “તોડોડો કરો, સારા થાઓ, પ્રિય થાઓ” એવા એવા મિથ્યા પ્રભાષોપડે તેમને

ફરી પાછા કીચડમાં ઘસડવાનો પ્રયત્ન તો નાજ કરો. હું આ સંસારને-આ સ્વપ્નને-આ ઘોર સ્વપ્નને ધિક્કાર છું. આ મઠમંદિરના નામવાળા છળપ્રપંચના અખાડાઓ, ધર્મશાસ્ત્રના નામે ચાલતી ધૂર્તતા અને ધંતરમંતર, સુંદર ચહેરાઓ નીચે છુપાયલાં જૂઠાં હૃદયો, પ્રમાણિકતાના નામ નીચે ચલવાતી પોલપોલ અને સૌથી વધારે પવિત્ર (પરમાત્માના) નામથી ચાલતી દુકાનદારીવાળી આ દુનિયાને હું ધૂણાની નજરે જોઉં છું. શું ! મારે પણ મારા આત્માનું માપ સંસારના ગુલામો કાઢે છે તેવી રીતે કાઢવું ? !

બહેન ! સંન્યાસીનો અર્થ તમે હજી જાણતાં નથી. “તે વેદોના મસ્તકપર બિરાજે છે” એમ વેદો કહે છે, કેમકે તે દેવજો અને પંથો, ધર્મો અને પેગંબરો, પુરાણો અને શાસ્ત્રો વગેરેથી સ્વતંત્ર છે ! મિશનરી-અમિશનરી જેને બસવું હોય તે બલે લસો, મારાપર હુમલો કરવો હોય તો બલે કરો; પણ હું તો તેમને બતૃંહરિ કહે છે તેમજ લેખીશ કે “સંન્યાસી ! તું તો તારેજ રસ્તે ચાલ્યો જા ! કોઈકે તેને ગાંડો માણસ કહેશે, કોઈક ચાંડાલ કહેશે, ત્યારે કેટલાક ધીજા વળી ચોગી પણ કહેશે. સંસારીઓના આ પ્રલાપોથી તું રાજી પણ ન થા, અને દુઃખી પણ ન થા. જ્યારે તેઓ હુમલો કરે ત્યારે સમજજો કે, રસ્તામાંથી પસાર થતા હાથીની આંખુખાંખુ હંમેશાં કૂતરાં ફરી વળે છે, પણ તેની તે દરકાર નહિ કરતાં સીધો પોતાને રસ્તે ચાલ્યોજ જાય છે. તેવીજ રીતે જ્યારે કોઈ મહાત્મા બહાર આવે છે ત્યારે અનેક જણ તેની પૂંઠે બસવાનાં તો ખરાંજ.”

પ્રભુ સદા સર્વદા તમે સર્વનું કલ્યાણ કરો ! અને મહાન પ્રપંચમાંથી-આ સંસારમાંથી તે તમને સત્વર બહાર દોરો ! આ ઘરડી ડાકણરૂપી દુનિયાથી તમે કદી ના અંતરે-કદી નજરબંદ ના થાઓ ! ભગવાન શંકર તમને સહાય કરો ! માતા ઉમિયા તમારે માટે સત્યનો દરવાજો ખોલો અને તમારા અધજાજ બ્રમેને દૂર કરો ! એજ મારા આશિષ.

પત્રાંક ૭૩

ન્યુયૉર્ક, તા. ૯-૨-૧૮૯૫

x x x પરમહંસદેવ મારા ગુરુ હતા, હું તેમને જેટલા ગણું, જેટલા માનું તેટલા દુનિયા શી રીતે ગણું અને માને ? એવી આપાચીપ કરવા જતાં બધુંજ ફસડી જાય. ગુરુપૂજનો ભાવ બંગાળા જેટલો અન્યત્ર નથી; તેમજ અન્ય લોકોમાં એવો ભાવ ઉત્પન્ન કરવાનું પ્રયોજન પણ નથી. x x x કોઈ કોઈ તો અમારું નામ લઈ વાતો કરવાને ખૂબ તૈયાર હોય છે અને હું પણ એમાંનોજ એક છું, એમ જણાવે છે; કિંતુ એમને જ્યારે કંઈ કામ કરવાનું કહું છું ત્યારે પાછી પાની કરે છે. “મતલબ કોં गरजी जग सारो”—અર્થાત્ કે જગત્ત ગરજમતલબી છે x x x હવે પછી કાગળપત્ર લખો તે ઉપલે ઠેકાણે લખજો. હવેથી એજ ઠેકાણે અમારો અડો રહેશે. જે બની શકે તો યોગવાસિષ્ઠ રામાયણના અંગ્રેજી અનુવાદની એક નકલ મોકલી આપજો. અગાઉ જે પુસ્તકો વિષે મેં લખ્યું છે—અર્થાત્ કે સંસ્કૃત નારદ અને શાહિઉદય સૂત્ર તે બૂલતા ના.

“आशा हि परमं दुःखं नैराद्यं परमं सुखम् ।”

પત્રાંક ૭૪

૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૫

• વહાલા અ—

+ + કાર્ય પ્રચંડ રીતે ગહન છે, અને જેમ જેમ તે આગળ વધતું જાય છે, તેમ તેમ તે વધારે ગહન થતું જાય છે મને લાંબા વખતસુધી વિશ્રાંતિ લેવાની અતિશય જરૂર છે; છતાં ઈંગ્લંડમાં મારી સંમુખ એક મહાન કાર્ય ખડું છે.... મારા પુત્ર ! ધીરજ રાખ, તે કાર્ય માટે તું જેટલી આશાઓ રાખી શકે તે કરતાં પણ તે વધારે વિકાસ પામી વધશે. દરેક કાર્ય ક્તેહમંદ નિવડે તે પહેલાં તેને સેંકડો યુક્તિલી-ઓમાંથી પસાર થવું પડે છે. જેઓ અંતસુધી તેમાં મંડયા રહે છે, તે વિજયનો પ્રકાશ વહેલો યા મોટો જોઈ શકશે. x x ન્યુયૉર્ક કે જે અમેરિકાની સંસ્કૃતિનું આસ કેંદ્રસ્થાન છે, તેને જાગૃતિમાં લાવવાને હમણાં હું ક્તેહ પામ્યો છું,

પણ તેમ કે તા તેમા પ્રચડ શ્રમ લેવો પડ્યો છે આ ન્યુયૉર્કના કાર્યમા તેમજ ઇંગ્લેન્ડમા આને માટે મારી પાસે જે જે હતું તે સર્વનો લગભગ મે વ્યય કરી નાખ્યો છે હવે વસ્તુસ્થિતિ એવા સ્વરૂપમા આવી ગઇ છે કે તે પોતે પોતાની જાતે આગળ ચાલી શકશે

હિંદુ વિચારો અંગ્રેજી ભાષામા મૂકવા, અને પછી નીરસ દિવસૂપી, અને ગૂઢ પુરાણ તથા વિચિત્ર રીતે વિરમયમા નાખનાર માનસશાસ્ત્રમાથી એક એવો ધર્મ બહાર લાવવો કે જે સરળ, સાદો, લોકપ્રિય અને તેની સાથે ઉચ્ચમા ઉચ્ચ બુદ્ધિમાન પુરુષોની આવશ્યકતાઓને પહોંચી વળે એ કાર્ય કેવું છે તે જેમણે તે માટે પ્રયત્ન કરેલ છે તેઓજ દ્વંદ્વ સમજી શકે તેમ છે ભાવવાહી અદ્વૈત, હમેશના જીવનમા સજીવન-કાવ્યમય હોવું જોઈએ તત્ત્વજ્ઞાન એટલું બધું ગૂઢ છે કે તેમાથી સાગ પામવા માટે નિરાશાજનક દ્રાક્ષ મારવા પડે છે, તોપણ તેમાથી બાણુવા યોગ્ય નૈતિક સ્વરૂપો બહાર લાવવાજ જોઈએ, અને યોગવિદ્યાના અગમ્ય તત્ત્વમાથી સૌથી વધારે વૈજ્ઞાનિક અને વ્યવહારૂ માનસશાસ્ત્ર પ્રકટાવવું જ જોઈએ-અને આ સર્વ એવા સ્વરૂપમા મૂકવાની જરૂર છે કે તેને એક બાળક પણ ગ્રહણ કરી શકે આ મારા જીવનનું કાર્ય છે હું આમા કેટલો વિજય પામીશ તે દ્વંદ્વ પરમાત્માજ જાણે છે કાર્ય કરવું તે આપણા અધિકારમા છે, પણ તેના દ્વંદ્વ અધિકારમા નથી (કર્મણ્ય વાધિકારસ્તે મા ફલેષુ ક્વાચન-ગીતાવાક્ય) એ મારા પુત્ર ! કઠિન-ઘણુ કઠિન કાર્ય છે ! કામકથનના વટોળિયામા પોતાને સ્થિર-અચલ રાખવો અને આપણા શિષ્યો ન્યાસુધી આપણી ભાવનાઓ-આદર્શોનો વિચાર કરી તેની સંપૂર્ણ પ્રતીતિ કરનાર અને કેવળ વિરાગી બને, ત્યાસુધી આપણા આદર્શોને વળગી રહેવું એ ખરેખર ગહન કાર્ય છે પ્રભુનો ઉપકાર માને કે, આ કાર્યમા ક્યારનો મોટો વિજય મળી ચૂક્યો છે અને કેટલાક ખ્રિસ્તી મિશનરીઓ અને ખીન્નઓ સમજી શકતા નથી તેથી તેઓનો દોષ કાઢી શકતો નથી (કારણ કે) તેઓએ જેણે કામિની અને કાચનની દરકાર કરી નથી એવા મનુષ્યને ભાગ્યેજ જોયો હોય આવો પુરુષ હોય એવું પહેલા તો

તેઓએ માન્યું નહિ. ક્યાંથી તેઓ માની શકે ? શિયળ-પ્રદાયર્થ અને પવિત્રતાના જેવા વિચારો આર્યોમાં છે તેવા પશ્ચિમવાસીઓમાં છે, એમ તમારે ધારવાનું નથી. તેઓની ભાષામાં તેનો થોડોક ભાવ બતાવનારા શબ્દો સહુજી અને હિંમત એ છે.....હવે મારી પાસે સંખ્યાબંધ લોકો એકઠા થાય છે. સેંકડોને પ્રતીતિ થઈ ગઈ છે કે, પોતાની શારીરિક ઈચ્છાઓ ખરેખરી રીતે કાબુમાં-નિયમમાં રાખી શકનાર મનુષ્યો પણ છે; અને આ નિયમોપ્રત્યે આદર અને માનની લાગણી વધતી જાય છે. જે સખૂરી પકડે છે તેને બધું આવી મળે છે. સર્વદા આપતું કલ્યાણ થાઓ. આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૫

૧૯ ડબ્લ્યુ. સ્ટ્રાટ—ન્યુયૉર્ક '૯૫

વહાલા અ—

x x જેને સામાજિક સુધારો કહેવામાં આવે છે તેમાં પડી મગજને કંટાળો આપતા ના. કારણ કે ત્યાંસુધી ધાર્મિક સુધારો થયો નથી, ત્યાંસુધી કોઈ પ્રકારનો સુધારો થઈ શકતો નથી....પ્રભુએ જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે ઉપદેશ કરો-વહેમ અને અસતતા સંબંધમાં સારૂં યા નરસું કોઈ કથન કરતા ના....હિંમત હારશો નહિ, તમારા ગુરુપરની શ્રદ્ધા ખોશો નહિ, પ્રભુમાંની શ્રદ્ધા ગુમાવશો નહિ. ત્યાંસુધી આ પ્રભુ તમારામાં હશે ત્યાંસુધી મારા બાલ ! તમારો કોઈ વાળ વાંકો કરનાર નથી. પ્રતિદિન હું વધારે દૃઢ-મજબૂત બનતો જાઉં છું. મારા બહાદુર પુત્રો ! કાર્ય કર્યાંજ કરો.

આશીર્વાદ સાથે સદાનો આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૬

૬ ફી માર્ચ '૯૫

પ્રિય અ—

x x અમેરિકાવાસીઓ (યાકીઓ) ધર્મમાં વ્યવહાર છે એ તમે એક ક્ષણ સર ધાનતા નહિ. તેમા તો ફક્ત હિંદુ ઓગ વ્યવહાર છે, ન્યાયે યાકીઓ તો ધનપ્રાપ્તિ કરનારા છે... તેથી અહીંથી હું વિદાય થાઉં તે પહેલા સંગીન-પાકો પાચો તૈયાગ થઈ જાય તે હું ઇચ્છુ છું. દરેક કાર્ય સંગીન કરવું જોઈએ. શ્રીનામકૃષ્ણના ઉપદેશો ઉપદેશવામા તમારે આગ્રહ ગાખવાની જરૂર નથી તેના જે વિચારો છે તેને પ્રથમ તો ફેલાવો-વેરો-વિસ્તારો, જો કે હું જાણુ છું કે દુનિયા હમેશા વ્યક્તિને પહેલી જોવા ઇચ્છે છે, પછી તેના વિચારો તરફ વળે છે, છતાં હું ઉપર પ્રમાણે કહું છું.. પ્રથમ મોટી મોટી યોજનાઓ બહાર મૂકવાની નથી, પણ ધીમે ધીમે અરૂઆત કરો અને જોતા જાઓ કે ફેટલા વધો છે.

x x માના બહાદુર પુત્રો! કાર્ય કર્યે જાઓ કોઈ દહાડો પણ આપણે પ્રકાશ જોવાના.

એકતા અને શાંતિ કાર્યોના વિકાસ ધીમે ધીમે થવા દો રોમ શહેર કઈ એક દિવસમા બધાઈ ગયું નહોતું. મૈસુરના મહાગજા કે જે આપણી મહાનમા મહાન આશાના કાન્નજૂત હતા તે ગત થયા છે ઠીક! પ્રભુ મહાન છે તે મહદ કરવા માટે ધીમને મોકલશે

બની શકે તો થોડા કુશળા આમન મોકલાવશે

આશીર્વાદ સાથે આપનો સદાનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૭

પ્રિય અ—

તમારો પત્ર હમણાજ પ્રાપ્ત થયો મને ઈન્ત કરવા કોઈ પ્રયત્ન કરે તેથી તમારે બીવાતુ કઈ પણ પ્રયોજન નથી. ત્યાસુધી પરમાત્મા માફ રક્ષણ કરે છે, ત્યાસુધી હું અલેચ ગ્હીશ અમેરિકા વિષેના તમાગ ખ્યાલો બહુ અચોક્કસ-અસ્પષ્ટ છે. આ અમેરિકા એક વિશાળ દેશ હોઈ

વસ્તીનો મોટો ભાગ ધર્મવિષે ઝાઝી દરકાર કરતો નથી.....
ખ્રિસ્તી ધર્મ ટકે છે તો તે ફક્ત સ્વદેશપ્રેમની ખાતર,
બીજી કંઈ નહિ. હવે મારા પુત્ર ! ધૈર્ય છોડતો નહિ, વેદાંત-
સૂત્રો અને તે પરનાં સર્વ સંપ્રદાયનાં ભાષ્યો મને મોકલાવ.

હું પરમાત્માના હાથમાં છું. પાછા વળી હિંદમાં
આવવાથી શું સચું ? હિંદ મારા વિચારોને આગળ વધારી
શકનાર નથી. આ દેશ મારા વિચારોપ્રત્યે માયાળુપણું
દર્શાવે છે. જ્યારે હું બધું પરવારીશ ત્યારે પાછો ફરીશ,
તે દરમિયાન તમે સૌ ધીમેથી અને સહનશીલતાથી કાર્ય
કર્યાં કરો. જો કોઈ મારા ઉપર આક્ષેપ-હુમલો કરે, તો તેના
પ્રત્યે ઉપેક્ષાજ કરો....તમે એક એવી સમાજ રચાવો કે જ્યાં
લોકોને વેદ અને વેદાંતોનું તેની ટીકાઓ સાથે શિક્ષણ
આપવામાં આવે. હમણાં આ માર્ગપર કાર્ય કરો....જરૂર
લક્ષમાં રાખો કે, જે જે ઘડીએ તમને નિર્બળ હોવાનું
ભાસે છે, તે તે ઘડી તમે પોતાની જાતને ફક્ત નુકસાન
કરો છો; એટલુંજ નહિ પણ આપણા કાર્યને-નિશાનને ઈજા
પહોંચાડો છો. વિજય પ્રાપ્ત કરવો હોય તો તેની પહેલાં
અનંત શ્રદ્ધા અને બળ એ બે અવશ્ય હોવાંજ જોઈએ.

આનંદી બનો....તમારા પોતાના આદર્શને વળગી રહો.
તે સર્વ ઉપરાંત, કદી પણ કોઈને દોરવાને કે કોઈના પર
શાસન ચલાવવાને પ્રયત્ન કરતા નહિ. સર્વના સેવક બનો.

સર્વદા આશીર્વાદ સાથે

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૭૮

ન્યુયૉર્ક, ૨૧ મી માર્ચ ૧૮૯૫

પ્રિય બ—

૨—ની મંડળીઓ મારી બદનક્ષી કરવામાં આનંદ લે
છે એ સાંભળી મને આશ્ચર્ય થાય છે. કેવી નવાઈની વાત
છે કે, ગમે તેવું સાઝવર્તન ચલાવનાર વિષે પણ
હકહકતાં જુઠાણાં ઉભાં કરનારા દુનિયામાં હોય છેજ !
શિકાગોમાં તો એવા પ્રસંગો મારી સામે દરરોજ ઉભા થતા !

x

x

x

x

મારા ગુરુદેવ કહેતા કે, આ હિંદુ, ખ્રિસ્તી વગેરે નામો મનુષ્ય મનુષ્ય વચ્ચેની બધુભાવની લાગણીઓના માર્ગમાં મહાન અંતરાયરૂપ છે તેમને તોડી પાડવાનો આપણે પ્રથમ પ્રયાસ કરવો જોઈએ તેમાંની સઘળી હિતકર શક્તિઓ જતી રહી છે અને અત્યારે તેઓ માત્ર ઝેરી અસરોરૂપેજ રહ્યાં હોઈને તેનાથી લોળવાઈ જઈ આપણામાંના ઉત્તમોત્તમ જનો પણ પિશાચની માફક વર્તે છે જુઓ, આપણે શ્રમ તો સખત કરવો પડશે, પણ એ અતરાયોને દૂર કરવામાં આપણે ફતેહ તો મેળવવીજ જોઈએ

એટલાજ માટે મધ્યસ્થાન રાખવાની મારી આટલી ઘણી ઇચ્છા છે. સંસ્થામાત્રમાં દોષો તો બેશક હોવાનાજ, પરંતુ તેના વગર કંઈ કામ પણ થઈ શકે તેમ નથી, અને અત્રે મને ધાસ્તી છે કે, મારે તમારી સાથે મતભેદ થશે અને તે એ મુદ્દાપર કે, કોઈ પણ મનુષ્ય સમાજને સરખી રીતે રાજી રાખીને કદી પણ મહાન કાર્યોમાં ફતેહમંદ નીવડે નહિ. પોતાનો અતરાત્મા કહે તે મુજબ કાર્ય કરવું જોઈએ. પછી જો તે કાર્ય ચોગ્ય અને સાફજ હશે તો સમાજને તે વધાવી લીધા વિના છૂટકેજ નથી-પછી ભલેને તે એ મનુષ્યના મૃત્યુ પછી કે સેંકડો વર્ષ પછી કાં ન હોય, પણ તે સમાજને સ્વીકારવુંજ પડશે કાર્યની સાથે હૃદય, આત્મા અને શરીરથી તન્મય થઈ જવું જોઈએ અને જ્યાંસુધી આપણે બસ એક ને એકજ આદર્શ માટે ધીજી સર્વસ્વનો ભોગ આપવા તૈયાર ન થઈએ ત્યાંસુધી આપણે કદી પણ પ્રકાશ જોઈ શકીશું નહિ

માનવજાતિને મદદ કરવાની જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે પોતાનાં સર્વ સુખદુઃખ, નામકીર્તિ અને સર્વ તરેહના સ્વાર્થોનો ગુંડો પુડો કરી પ્રથમ સમુદ્રમાં દેકી દેવો જોઈએ અને ત્યારપછીજ પ્રભુ પાસે આવવું, એજ પ્રમાણે સઘળા સમર્થ આચાર્યોએ કહ્યું છે અને કયું છે

મિસ થ-ને ત્યાં હું ગયા શનિવારે ગયો હતો. મેં તેને કહી દીધું કે, એની મરણ મુજબ મારાથી એને ત્યાં વર્ગો લેવાનું બની નહિ શકે ધનવાનને હસ્તે કોઈ પણ મહાન કાર્ય થયાનું જગતના ઇતિહાસમાં કદી જોયું

છે ? જે જે મહાન કાર્યો થયાં છે અને થાય છે તે હૃદય અને મગજનાંજ પરિણામ છે અને નહિ કે પૈસાનાં. મતલબ કે, તાણું કામ કરતું નથી, પણ મગજ-શક્તિ અને હૃદયબળજ કરે છે.

મારા આદર્શને માટેજ માફ ગણુ' જીવન; અને સહાય સર્વશક્તિમાન પરમાત્માની; બીજા કોઈની અપેક્ષા નહિ ! ખસ એજ માત્ર વિજયની ખરી આવી છે. મારી ખાત્રી છે કે, આ બાબતમાં તો તમે મારી સાથે મળતાં થશો. x x

પત્રાંક ૭૧

મિત્ર એ—

૧૮૯૫

આપણી કંઈ અમુક સંસ્થા નથી, કોઈ એક ઉભી કરવાની ઈચ્છા પણ નથી. પોતાને વ્યાજબી લાગે તે શીખવવાને દરેક જણુ સ્વતંત્ર છે. જેને જે ચોગ્ય લાગે તેનો ઉપદેશ કરવાની તેને તફન છૂટ છે.

જે તમારામાં કંઈ પણ સર્વ હશે તો તમે બીજાને આકર્ષવામાં નિષ્ફળ જશો નહિ. ....ની પદ્ધતિ કદી આપણા ઉપયોગમાં આવી શકે એમ નથી. તેનું કારણ તફન સાહુ, સ્પષ્ટ અને સરળ છે કે, તેઓ એક વ્યવસ્થિત પંથ છે અને આપણે નથી.

વ્યક્તિત્વ સાચવી રાખવું એજ મારો મુદ્રાલેખ છે. વ્યક્તિઓને કેળવણી આપીને તૈયાર કરવી એટલીજ મારી આકાંક્ષા છે. માફ જ્ઞાન ઘણુંજ થોડું છે; પણ જે થોડું કંઈ છે તે હું બાકી રાખ્યા વગર શીખવું છું. જે વાતનું મને જ્ઞાન નથી તે વાત હું તરતજ કખૂલ કરી દઉં છું; અને જ્યારે જ્યારે લોકોને ધિયોસોફિસ્ટ, ખ્રિસ્તીઓ અને મુસલમાનો અથવા જગતમાં બીજા કોઈ પણ મંડળ કે વ્યક્તિ તરફથી મદદ થતી જોઈ છે ત્યારે ત્યારે મને અત્યંત આનંદ થાય છે. હું તો માત્ર સંન્યાસી છું અને તે દૃષ્ટિથી હું જગતમાં મારી જાતને શેકતરીકે નહિ પણ એક સેવકતરીકેજ લેખું છું.

.....જો લોકો મને આહતા હોય તો તે પણ ઠીક છે અને જો મને ધિક્કારતા હોય તો તે પણ ઠીક છે.

દરેક માણસે પોતેજ પોતાનું કલ્યાણ મેળવવાનું છે દરેકે પોતેજ પોતાનું કાર્ય કરવાનું છે હું કોઈની મદદ માગતો નથી, અને મદદ આવે છે તો હું તેનો અસ્વીકાર પણ કરતો નથી હુનિયામા કોઈની પાસેથી મદદ માગવાનો મને કશોજ હક નથી જેમણે જેમણે મને અત્યાર સુધીમા મદદ કરી છે અથવા લવિધ્યમા કરશે તે તો માત્ર મારા તરફ ની તેમની દયાને ખાતરજ, નહિ કે મારો હક હતો માટે, અને એ રીતે હું તેમનો સહાને માટે ઋણી છું

જ્યારે હું સન્યાસી થયો ત્યારે એ પણ મેં બહુજ વિચાર કરીને લાગુ હતું ભૂખમરાથી આ દેહનું અવસાન થશે એ વાતનું મને લાગ હતું પણ તેથી શું ? હું તો માત્ર એક જિજ્ઞાસી છું ગરીબો મારા મિત્ર છે, હું ગરીબોને આહુ છું હું ગરીબોએ સરકાર કરે છું કોઈકેઈ વાર મારે ભૂખમરો વેઠવો પડ્યો છે તેથી મને આનંદ છે હું કોઈની મદદ માગતો નથી માગવ ની શી જરૂર છે ? સત્ય પેતાની મેળેજ પોતાનો પ્રચાર કરશે મારી મદદવગર કેઈ સત્યનો નશ થઈ જવાનો નથી ! “સુખ-દુઃખને અને જય-પરાજયને સમાન માનીને તું સુદ્ધ કર્યો જા” (ગીતાણ) અનંત પ્રેમ, ગમે તેવી પરિસ્થિતિમા સ્થિરતા, નિશ્ચલતા, સમતા અને અદેખાઈ કે ઈર્ષ્યા નહિ હોવી, એ તેનાથીજ કેમ થશે, બીજી કોઈ રીતે નહિ x x x

તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૦

અમેરિકા, ૧૧ એપ્રિલ, ૧૮૯૫

x

x

x તમે લખ્યું છે કે, તમને

હવે આરામ થયો, કિંતુ હવે પછી તમારે બહુ સાવધાન રહેવાનું છે અસ્વાસ્થ્યકર આહાર કિંવા ગંદકીમય સ્થાન માં વાસ કરવ થી ફરી રોગના લોગ થવાનો સંભવ છે તથા મેલેરિયાના હાથમાથી બચવું દુષ્કર છે પ્રથમ તો એક નાનો સરખો બાગ અને મકાન લાડે ક્ષેત્રની જરૂર છે ૩૦-૪૦ રૂપિયામા એવું સ્થાન મળી શકશે બીજું એ કે, રાધવામા અને પીવામા વપરાતું જળ ફિલ્ટર

કરીને (ગાળીને) વાપરવું. * * પાણીને ઉકાળવાથી તે શુદ્ધ થાય છે. સ્વાસ્થ્યપર બધાએ પ્રથમ નજર રાખવી જોઈએ. એક રસોઈયો, એક ચાકર, સ્વચ્છ શયનગૃહ અને નિયમિત લોજન—એ સ્વાસ્થ્ય માટે અતિ આવશ્યક છે. એ પ્રમાણે થાય તેવી વ્યવસ્થા કરો, એથી ઉલટું ન થવું જોઈએ. * * નિ—એ ઘર, આંગણું, બિછાનું વગેરે બરાબર સાફ રાખવાનો તથા પાણી ફિલ્ટર કરવાનો ભાર ઉપાડી લેવો. * સમસ્ત કાર્યની સફળતા તમારા પરસ્પરના સંપ અને પ્રીતિભાવ પર છે. દ્રેષ, ઈર્ષ્યા, અભિમાન જ્યાં લગી હશે ત્યાં લગી કોઈ રીતે કલ્યાણની આશા નથી. * * બીજા આગળ પરસ્પર વિરુદ્ધ કાન કરડવા એ મહાપાપ છે, એમ માનજો. એને ત્યજ દો. x x મહોત્સવ ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવાઈ ગયો એ બહુ સારી વાત થઈ ગઈ. આવતી વખતે એક લાખ લોક આવે એવો પ્રયાસ થવો જોઈએ. x x અનંત ધૈર્ય, અનંત ઉદ્યોગ જેની સહાયમાં હોય તેજ કૃતકાર્ય થાય છે. * *

રામકૃષ્ણ પરમહંસને માને કિંવા ન માને તે સર્વપ્રતિ સહાનુભૂતિ દાખવો. વૃથા તર્ક કરવા કોઈ આવે તો પોતે ભદ્રતાસહિત પરાવર્ત થઈ જવું. x x સકળ મતના લોકો પ્રતિ સહાનુભૂતિ પ્રકટ કરો. એ સઘળા મહાન ગુણો જ્યારે તમારી અંદર આવશે, ત્યારે તમે મહાતેજથી કામ કરી શકશો. માત્ર “જયગુરુ, જયગુરુ” કર્યા કરવાથી કંઈજ કામ નહિ આવે. આ વખતનો ઉત્સવ તો ઉત્તમ રીતે પાર પડ્યો જણાય છે અને એને માટે તમે ખાસ પ્રશંસાને પાત્ર છો; હજી પણ તમારે આગળ ધમ્યા જવું જોઈએ, સમજ્યાને ? “હું શું સમજી શકું” “મારાથી શું બને” એમ બોલ્યા ને માન્યા કરવાથી તો ત્રણ ભવે પણ કંઈ જાણી શકાશે નહિ. ઠાકુરદાદાની વાતો—ને ગળગળા બનાવે છે એ વાત ખરી, પણ એવું કંઈ ઉચ્ચ પ્રતિભુ કરવું જોઈએ કે જે સુશિક્ષિત વર્ગની ખુદ્ધિપર પ્રભાવ પાડે. ખાલી ડુગડુગી બજાવીને શોર કરવાનું પ્રયોજન શું છે ? આ મહોત્સવ એઓશ્રીના સ્મારકરૂપ નિવડશે, એટલુંજ નહિ પણ તેમના સિદ્ધાંતોના પ્રચારનું એક મુખ્ય કેન્દ્ર બનશે. x x બધું ધીરે ધીરે થશે; તથાપિ

સમયે સમયે શિકારી ફૂલરને શિકાર સામે ધસવાની છૂટ ન મળે અને જેમ દોડધામ કરે તેવું મારું તો છે આગળ ધપો, આગળ ધપો, એ તો મારો પુરાણો પોકાર છે બસ, હાલ તો હવે આટલું જ મારી પ્રકૃતિ સારી છે x x

પત્રાંક ૮૧

ન્યુયૉર્ક, ૧૧ મી એપ્રિલ ૧૮૯૫

મિસ હ- મને ઘણી મદદ કરે છે હું તેનો બહુ આભારી છું તે ઘણી માયાળુ છે અને હું આશા રાખું છું કે, તે સ હૃદયી અને સત્યનિષ્ઠ પણ છે તેમને “ખરી જાતના લોકો” સથે પરિચિત કરાવવા માગે છે x x x “ખરી જાતના લોકો” તો માત્ર તેઓ જ છે, કે જેમને પ્રભુ પોતે ઓઠલે છે મારી જીદગીના અનુભવથી મને સમજાયું છે કે, તેઓજ માત્ર મને મદદ કરી શકે અને કરશે બાકી બીજાઓને તો પ્રભુ મદદ કરે અને મને તેમનાથી બચાવે !

મારા એકેએક મિત્રનું એવું ધારણું હતું કે, મારા આ ગરીબ લક્ષ્મીઓમાં રહેવાથી અને ઉપદેશ કરવાથી કંઈજ લાભ નીકળશે નહિ-બધીજ મહેનત પાણીમાં જશે અને જ્ઞાનુઓ તે કંઈજ ત્યાં નહિ આવે મિસ હ-નો ખાસ કરીને એવો ખ્યાલ હતો કે “તે પોતે” અથવા તો “તેણીના ખરા લોકો” આવી જાતની વાતોથી બહુ પર હતા, એટલે કે જે માણસ પોતે ગરીબ વસવાટમાં રહેતો હોય તેની પાસે જવામાં કે તેનો ઉપદેશ સાંભળવામાં તેમને નાનમ લાગે તેમ હતું આમ છતાં પરિણામે તો એ ‘ખરા લોકો’ અને તેણી પોતે પણ દર વખત ત્યાં આવતા હતા ગ્રહા પ્રણામ તારામાં અને તારી કૃપામાં શ્રદ્ધા રાખવી, એ મનુષ્યને મારે દેવહુ કપરું છે ! શિવ શિવ ! “ખરી જાત” ક્યા છે અને ખોટીયે ક્યા છે ? સર્વ કંઈ પ્રભુજ છે ! વાઘમાં ને મેઢામાં, સાકુમાં અને પાતળીમાં બધાયમાં એજ છે ! શરીર અને અત કરણથી મે એનોજ આશરો લીધો છે મારી આખી જીદગી મને પોતાના હાથમાં હુનાવીને હવે શું તેમને ત્યજી દેશે ? ના, ના પ્રભુ જો દયાળુ ન હોય તો સમુદ્રમાં એકે રીપુ ન રહે, ગાદ જગવમાં એક ડાખળી સરખી ન રહે, અને

ધનપતિ કુબેરના ઘરમાં પણ ખાવાને દુકડો સરખો ન રહે. અને જો એની મરજી થાય તો વેરાનમાં વહેળાઓ વહે અને ભીખારીને ત્યાં ઋદ્ધિસિદ્ધિ પાણી ભરે. x x x

છટ્ ! આ “ખરી જાતના લોકો” અને “ખોટી જાતના લોકો” એ વળી શું ? ભગવાન શિવ ! તુંજ મારો “ખરો” છે અને તુંજ મારો “ખોટો” છે. ભગવાન ! છેક બચપણથી મેં તારો આશ્રય લીધો છે. ઉણુકટિબંધના પ્રદેશોમાં કે ધ્રુવપ્રદેશોમાં, ઉંચા ગિરિરાજોનાં શિખરોપર કે મહાસાગરોનાં ઉંડાણમાં તું મારી સાથે રહેજે. તું મારું રહેઠાણ છે, તું મારો જીવનનાયક છે, તું મારો આશ્રય છે, તું મારો મિત્ર છે, તું મારો ગુરુ છે, તું મારો પરમેશ્વર છે, તું મારો સત્ય આત્મા છે. તું મારો કદીજ ત્યાગ નહિ કરે, એવી મારી સંપૂર્ણ ખાત્રી છે. એકલે હાથે અનેકની સામે બાથ ભીડતાં કેાઈ કેાઈ વાર હે પ્રભો ! હું હરબડી જાઉં છું અને મન નળજી પડતાં માનવીની મદદ લેવાનો વિચાર આવે છે. પણ હે પ્રભો ! આવી જાતની નળજાઈઓમાંથી તું મને સદા બચાવ અને તારા સિવાય બીજા કેાઈની પણ સહાય લેવાની મને બુદ્ધિ ન થાય એવું કર. એક માણસ જો બીજા કેાઈ સારા માણસમાં વિશ્વાસ મૂકે છે તો તેનો કદી વિશ્વાસઘાત થતો નથી કે કદી ત્યાગ પણ થતો નથી; તો પછી આ પુરુષોત્તમ ! હે તાત ! શું તું મારો ત્યાગ કરીશ ? આખી જીંદગીભર હું તારો અને તારો એકલાનોજ દાસ છું એવું જાણવા યૂજવા છતાં શું તું મને તરછોડીશ ? શું તું મને બીજાઓના હાથમાં રમકડાંરૂપ ગણવા દઈશ, કે અનર્થાગારમાં તણાવા દઈશ ? અરે ! એમ બનેજ કેમ ?

માતા ! મારી ખાત્રી છે કે, તે મારો કદી પણ ત્યાગ નહિ કરે.

પત્રાંક ૮૨

ન્યુયૉર્ક, મે ૧૮૯૫

પ્રિય—

તમને પત્ર લખ્યા પછી મારા શિષ્યોએ મદદ કરી છે, અને વર્ગો સુદર રીતે ચાલુ થયે એમા કશીજ શકા નથી મને તેથી ઘણોજ આનંદ થયો, કારણ કે જે પ્રમાણે આવાનુ અને શ્વાસ લેવાનુ મારી જીવગીને માટે આવશ્યક બની રહેલ છે, તેજ પ્રમાણે તેને ટકાવી રાખવાને માટે જ્ઞાન પ્રચારનુ કાર્ય પણ આવશ્યક થઈ પડયુ છે તમારો વિવેકાનંદ

x x x x

ધર્મીગોથી આ દુનિયા કેટલી સહેલાઈથી છેતરી શકાય છે, અને જ્યારથી સસ્કૃતિનો ઉદય થયો ત્યારથી માણસોની શ્રદ્ધાપર જુઠાણુ અને અસત્યતાનો કેવો મોટો ઢગલો બનેયો છે !

પત્રાંક ૮૩

૬ ફ્રી મે ૮૫

વહાલા અ—

તમારો છે લો પત્ર તથા રામાનુજાચાર્યના લાખ્યનુ પ્રથમ પુસ્તક મને આજ સવારે મળ્યા. જે હિંદુઓ બધા ઉધમા ઘોરતા હોય તો મારે તેઓના હિંદુ ધર્મનો અચાવ કરવા માટે, મારી શક્તિનો વ્યય નિર્થક શામાટે કરવો જોઈએ? તમે કરોડો હિંદુવાસીઓ, અને ખાસ કરીને જેઓ પોતાની વિદ્વતા માટે એટલા બધા મગફર છે તેઓ, ત્યાં બેઠા બેઠા શું કરો છો? તમેજ શા માટે યુદ્ધ કરવાનુ સ્વીકારતા નથી, અને મને ઉપદેશ તથા શિક્ષણ આપવા માટે અજગો રાખતા નથી? વિદેશીઓની મધ્યમા હું અહીં દિવસ અને રાત ફાફા મારતો પડયો છું હિંદુસ્તાન મને શું મદદ મોકલે છે? હિંદી પ્રજાના જેવી બીજી કોઈ પ્રજા ઓછા સ્વદેશપ્રેમવાળી તમે કદી બાળી છે? જે તમે એક ડઝન સુશિક્ષિત દહાગ્રહી પુરુષોને યુરોપ અને અમેરિકામા ઉપદેશ આપવા અર્થે મોકલો અને તેનો નિભાવ થોડા વર્ષ સુધી માથે ઉપાડી લ્યો, તો

હિંદને નૈતિક અને રાજકીય મદદ અતિશય કરી શકશે. જે વ્યક્તિ હિંદ પ્રત્યે નૈતિક સહાનુભૂતિ રાખે છે, તે દરેક રાજકીય મિત્ર બનશે. પશ્ચિમવાસીઓમાંના ઘણા તમારાવિષે એવું ધારે છે કે, તમે અર્ધનમ્ર દશામાં જંગલીઓની બનેલી પ્રભ છે. અને તેથી તમોને સંસ્કરણમાં લાવવા માટે તમારાપર બળજોરી થવી જોઈએ છે. આ ધારવું તદ્દન ખોટું છે, એવું તમે તમારી વટાણથી કેમ બતાવી આપતા નથી? .....ઘણે દૂર પડેલા દેશમાં રહી એક માણસ શું કરી શકે? વળી જે મેં કયું છે તેને માટે પણ તમે લાયક નથી. x x x

જે હિંદુઓ અત્યારસુધી પશ્ચિમના દેશમાં આવી ચૂક્યા છે તેઓએ વખાણ અથવા પૈસા મેળવવા અર્થે પોતાના ધર્મ અને દેશજનોપર વારંવાર ટીકા કરી છે. તમે જાણો છો કે, હું અહીં નામ કે કીર્તિ શોધવા આવ્યો નથી. નામ-કીર્તિ મારાપર બળાત્કારે આવીને પડેલ છે. હું હિંદમાં પાછો શામાટે આવું? મને ત્યાં કેણુ સહાય આપશે? પોતાનો ધર્મ ઉપદેશવા માટે મદ્રાસમાં એવા કયા પુરુષો છે, કે જે સંસારને તણુ દે? જેણુ પોતાના દેશનો બચાવ કરવાની હિંમત કરી છે તે હું ફક્ત એકજ વ્યક્તિ છું, અને અહીંના લોકોને મેં એવા વિચારો આપ્યા છે, કે જેની તેઓ એક હિંદુ પાસેથી કદી પણ આશા રાખી શકે નહિ. આ દેશમાં હજારો એવા છે, કે જે મારા મિત્રતરીકે રહે છે; અને સેંકડો એવા છે કે જે મરણપર્યંત મારી પાછળ આવે તેમ છે. દર વર્ષે તેઓ વધતા જશે અને જો હું વધારે આયુષ્યવાળો રહી તેઓની સાથે કાર્ય કરીશ તો મારા જીવનના તથા ધર્મના આદર્શો પાર પડશે. તમે સમજ્યા કે?

સર્વ પ્રભ માટેનું મંદિર કે જે અમેરિકામાં બંધાવવાનું હતું તે સંબંધી હમણાં હું કંઈ સાંભળતો નથી; છતાં અમેરિકાના કેંદ્રસ્થાનરૂપ ન્યુયૉર્કમાં મેં દઢ કાણુ મેળવેલ છે, અને તેથી મારું કાર્ય આગળ વધશે. હું મારા કેટલાક શિષ્યોને ઉન્દાણામાં એક શાંત પ્રદેશમાં લઈ જઈ તેઓને યોગ, ભક્તિ અને જ્ઞાનનું શિક્ષણ પૂરું કરાવું છું અને પછી તેઓ કાર્ય આગળ લઈ જવા સંપૂર્ણ મદદ કરશે. હવે મારા પુત્રો ! કાર્ય કરવામાં પ્રવૃત્ત થાઓ.

એક માસની અંદર તે પેપર કાઢવા માટે થોડા પૈસા મોકલવાની સ્થિતિમાં હું આવીશ. હિંદુ ગૃહસ્થ લિખારીઓ પાસે જીખ માગવા જતા નહિ. હું તે કાર્ય મારા પોતાના મગજથી અને દૃઢ જમણા હાથથી મારી મેજેજ કરીશ. અહીં તેમજ હિંદમાં મને કોઈ માણસની મદદની જરૂર નથી....રામકૃષ્ણ અવતાર ઉપર બહુ ઝાઝો ભાર મૂક્યો નહિ.

હવે મેં જે શોધ કરી છે તે કહું છું. સર્વ ધર્મ, વેદાંતમાં-એટલે વેદાંત ફિલસૂફીની ત્રણ ક્રમિક દશાઓ નામે દ્વૈત, વિશિષ્ટાદ્વૈત અને અદ્વૈતમાં સમાયેલ છે. એક બીજા પછી એમ ઉત્તરોત્તર છે. મનુષ્ય જેમ જેમ ધાર્મિક પ્રગતિ કરતો જાય છે, તેમ તેમ તેને આ ત્રણે દશાઓ ઉત્તરોત્તર આવે છે. ધર્મનું આ રહસ્યતત્ત્વ છે. વેદાંતને હિંદની ભિન્ન ભિન્ન મનુષ્યજાતો સંબંધી રૂઢિઓ અને સંપ્રદાયોની સાથે લાગુ પાડતાં જે બને છે તે હિંદુધર્મ છે. પ્રથમની અવસ્થા કે જે દ્વૈત છે, તેને યુરોપના ભિન્ન ભિન્ન સમાજોના વિચારો સાથે લાગુ પાડીએ તો ખ્રિસ્તીધર્મ બને છે. સેમેટિક પ્રજાઓને લાગુ પાડતાં મુસલમાન ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે. અદ્વૈતને તેના યોગના સ્પષ્ટ સ્પર્શ સાથે લાગુ પાડતાં બૌદ્ધ ધર્મ આદિ નીપજે છે. હવે ધર્મનો અર્થ વેદાંતથી સૂચવાય છે; તે વેદાંતને લાગુ પાડવું તે વિધવિધ પ્રજાઓની જરૂરી-આતો, આસપાસની સ્થિતિઓ અને બીજા સંજોગો ભિન્ન ભિન્ન હોવાથી ભિન્ન ભિન્ન થઈ શકે છે. તમે જોઈ શકશો કે, ફિલસૂફી એકજ હોવા છતાં શાકતો, શૈવો આદિ તેઓના ખાસ વિશિષ્ટ સંપ્રદાયો અને મતોને જુદી જુદી રીતે તે ફિલસૂફી લાગુ પાડે છે. હવે તમારા માસિકમાં આ ત્રણ દર્શનો સંબંધે લેખો ઉપર લેખો લખ્યાં કરો અને તેમાં એમ બતાવો કે, એક દર્શન પછી બીજું દર્શન આવે છે અને તેથી ત્રણેમાં એકતા છે, અને તેની સાથે વિધિવાદને તદ્દન અડકતા નહિ. અર્થાત્ ફિલસૂફીના આધ્યાત્મિક ભાગને ઉપદેશ કરો, અને તે ઉપદેશને લોહા પોતાના મતો સાથે અનુકૂળ કરી લેશે. આ વિષયપર હું એક પુસ્તક લખવા માણું છું, તેથી મેં ત્રણ ભાષ્યોની જરૂર પડતાં મંગાવ્યાં, પણ હજી સુધી રામાનુજનું પહેલું વાલ્યુમજ મળ્યું છે.

x x હું પ્રસિદ્ધ લેખક નથી, એ તમે જાણો છો. ઘેર ઘેર બીજા માગવા જવાની મને ટેવ નથી. હું શાંત બેસું છું અને કાર્ય સ્વતઃ થતું જાય એમ થવા દઉં છું.... જો હું પણ એક સાંસારિક-દંભી હોત તો અહીં જબરી વ્યવસ્થા કરીને મહાભારત ફતેહ હું પણ મેળવી ચકરો હોત. અફસોસ ! કેમકે અહીં પણ ધર્મ એવું કંઈ જો મનાતું હોય તો તે બધું પૈસો અને કીર્તિ છે. અહીંના પાદરીઓ, પૈસાદારો અને વિષયમાં મચેલા પુરુષો પૈસો અને કીર્તિ માટેજ મચી પડેલા છે. હું અહીં એવા મનુષ્યોની નવી સંસ્થા ઉત્પન્ન કરવાનો છું, કે જે પ્રભુમાં અચલ હૃદયપૂર્વક શ્રદ્ધા રાખનાર હોય, અને હુનિયા માટે લેશમાત્ર પણ દરકાર કરનાર ન હોય. આ બધું થશે, પણ ઘણુંજ ધીમે ધીમે. તે દરમિયાન તમે તમારું કાર્ય ચલાવ્યાજ કરો અને તમારી હોડી સીધી સીધી આગળ હંકારો જાઓ. જે સામયિક પત્ર છે તે મિશ્યા દેખાવ કરનાર ન હોવું જોઈએ, પણ ગંભીર અને મહત્ત્વ, શાંતિપ્રદર્શક અને ઉચ્ચવિચારવાહી હોવું જોઈએ.... એક સુંદર અને મહત્ત્વ લેખકોનો સમાજ હાથ કરો.... સંપૂર્ણ નિઃસ્વાર્થી, અચલ કાર્ય કરનાર બનો. પછી કાર્ય ચલાવ્યે જાઓ, તો આપણે મહાન કાર્યો બજાવીશું. તે માટે ભીતિ ન રાખો. વિશેષ એક વાત એ કહેવાની કે, સર્વના દાસ બનો અને કોઈને કાબુમાં રાખવાની તલમાત્ર પણ કોશિષ ન કરો. તેમ કરશો તો અદેખાઈ ઉત્પન્ન થશે અને સર્વ ભાંગી પડશે.... કૃત્ય કરો. અત્યારસુધીમાં તમે આશ્ચર્ય-કારક રીતે સાફ કર્યું છે. મારા પુત્ર ! તું આત્માવલંબી, વફાદાર અને સહનશીલ બન. આપણે બધું સાધી શકીશું. મારા બીજા મિત્રો સાથે શત્રુભાવ રાખીશ નહિ-વાદવિવાદ કરીશ નહિ. સર્વની સાથે સંપથી રહેજે. સર્વને મારા શાશ્વત પ્રેમ સાથે—

આપનો સદાનો આશીર્વાદસહ

વિવેકાનંદ

તા. ૬. જો તમે નેતાતરીકે આગળ વધશો તો તમને સહાય આપવા કોઈ આવશે નહિ. પ્રથમ તો અહંભાવનું નિકંદન કરો, ત્યારપછીજ વિજયની ધારણા સંપૂર્ણ પાર પડશે.

પત્રાંક ૮૪

ન્યુયૉર્ક, ૧૪ મી મે ૯૫

પ્રિય અ--

X X X X

હવે મેં ન્યુયૉર્ક પર આધિપત્ય મેળવ્યું છે, અને મને આશા રહે છે કે, કાર્ય કરનારનો સ્થાયી સમાજ હું મેળવી શકીશ. તે સમાજ જ્યારે આ દેશથી વિદાય થઈશે ત્યારે, આપણે હાથ ધરેલું કાર્ય બંધવશે. મારા પુત્ર ! હું સમજે છે કે, વર્તમાનપત્રમાં જે બધી આતશવાળી ધીનાઓ આવે છે તે સર્વ મિથ્યા છે. મારી ધારણા એજ છે કે, હું અહીંથી જ્યારે વિદાયગીરી લઉં, ત્યારે મારી પાછળ હું સ્થાયી અસર મૂકી જવા સમર્થ થાઉં, એમ થવુંજ જોઈએ; અને પ્રભુના આશીર્વાદથી એમ ઘણું જલદી થશે.....આખા જગતના સમસ્ત ધન કરતાં લાયક મનુષ્યો વધારે કિમતી છે.

મારા વિષે ફિકરજિંતા કરવાની તમારે જરૂર નથી. પ્રભુ માફ હમેશાં રક્ષણ કરે છે. હું આ દેશમાં આવ્યો તો હવે મેં જે શ્રમ અહીં લીધેલો છે તે વ્યર્થ જવો નજ લેઈએ.

પ્રભુ માયાળુ છે, અને જો કે મને કોઈ પણ રીતે ઈર્ષા કરવાને બને તેટલો પ્રયત્ન કરનારા ઘણા છે, છતાં મારી સાથેની મિત્રતા સાચવી મને અંતઃસુધી વળગી રહેનારા પણ ઘણા છે. સારા કાર્યમાં વિજય પામવાની કુંચીરૂપ અનંત ધૈર્ય, અનંત પવિત્રતા અને અત્યંત ક્ષમતા છે.

આશિષ સાથે આપનો સદાનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૫

યુ. સ્ટે. અ. ૨૦ મી મે ૧૮૯૫

મારા વહાલા સ--

X X હવે હું તમને એક વિલક્ષણ ખીના કહું છું. જ્યારે જ્યારે તમારામાંથી કોઈ અનારોગ્ય ગાય, ત્યારે તેણે પોતે પોતાને या તમારામાંથી કોઈએ તેને (પિતાની દૃષ્ટિ) આગળ ખડો કરવો અને માનસિક એવું કથન કરવું અને દૃઢ રીતે એવી કલ્પના કરવી કે તે બરાબર આરોગ્ય છે. આથી તે અપારામાં સાજો થશે. તે માંદાને ન જોળખતા

હો. અગર તે તમારાથી હજારો માઇલ દૂર હોય તે છતાં પણ તમે તે કરી શકો છો તે યાદ રાખો, અને હવે વધુ વાર માંદા ન બનો x x

શા માટે સ- પોતાની દીકરીના લગ્નને લઈને એટલો બધો દુઃખી છે, તે હું સમજી શકતો નથી. ગમે તેમ હોય તે છતાં, તે પોતે જે સંસારમાથી મુક્ત થવા ઇચ્છે છે, તેજ દુર્ગંધી સંસારમાથી પોતાની દીકરીઓને પસાર કરાવવા માગે છે. તેને માટે સંપૂર્ણ ધિક્કાર, એજ ફક્ત મારી પાસે અભિપ્રાય છે. પુત્ર કે કન્યાના સંબંધમાં લગ્નનું નામજ ધિક્કાર હું. મૂર્ખાઓ! શું તમે એમ ધારો છો કે, લગ્ન માટે અનુમોદન આપી હું કોઈને બંધનમાં નાખવામાં સહાયમૂત થાઉં? જો મારા ભાઈ મ- પરણે તો હું તેનાથી મારો સબધ છૂટો પાડીશ તે સબધે મેં ચોક્કસ પાચે નિર્ણય બાંધ્યો છે.

સત્રેમ આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૬

ન્યુયૉર્ક, ૨૨ મી જુન ૯૫

વહાલા કે—

અત્યારે એક સીટી લખવા કરતાં આખો પત્ર તમને હું હવે પછી લખીશ તમે આગળ વધતા જાઓ છો એ જાણી મને આનંદ હોય છે હું હિંદ તરફ પાછો વળવાનો નથી, એ માનવામાં તમારી ભૂલ થાય છે હું નિષ્ક્રિયતાઓને કદી વશ થવાનો નથી. અહીં મેં બીજા રોખ્યું છે, અને તે ખાડતરીકે ઉગવા લાગ્યું છે, અને તે ઉગવુંજ જોઈએ. ભય માત્ર એટલોજ રહે છે કે, જો હું તેને ચોક્કસ વખત પહેલાં ઘણા જલદીથી છોડી દઉં તો તેના વિકાસને બાધ આવશે x x

મારા પુત્ર! કામ કર્યા કર રોમ શહેર એક દિવસમાં બંધાયું નહોતું. (ઉતાવળે આંખા ન પાકે) હું પ્રભુના આદેશથી પ્રેરાયેલો છું અને તેથી આખરે સર્વ એની મેળે બરાબર પરિણામ પામશે.

તમારા પ્રત્યે સદાને માટે પ્રેમ સહવર્તમાન

તમારો હૃદયનિષ્ઠ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૭

૧ હી જુલૈય ૯૫

x x x x x

તમોને (જ—ને) માટે કહેવું નેહજે કે, તમારો બચાવ તમારે બંદેજ કંવાનો છે ત્યાં બાળકની પેઠે શા માટે વર્તો છો ? તમારા ધર્મ પર કોઈ આરોપ કરે તો શા માટે તને તેની સામે બચાવ કરી શક્તા નથી ? માગ વિશે પૂછો તો તમારે કોઈ પણ બાતની જીવિત નાખવાની નથી જહી માગ શત્રુઓ છે તેના ક તા મિત્રો વધારે છે, અને આ દેશમાં ત્રીજે ભાગ ખ્રિસ્તીઓનો છે, અને શિક્ષિત વર્ગ—માધી તો ઘણીજ જુજ ત્રખ્યા ખ્રિસ્તી મિશનરીઓ માટે પન્વા નાખે છે બીજી વળી એ છે કે, જે વસ્તુ સામે મિશનરીઓ અસાવ બતાવે છે, તેજ વસ્તુ ઇન્જીનીય હોવી જોઈએ, એમ શિક્ષિત વર્ગ માને છે તે મિશનરીઓની આગળની સત્તા હવે જહી થી ગઇ છે અને દિવસે દિવસે નાબુદ થતી જાય છે તેઓના અણેપોથી તમને હુ ખ ધર્મ હોય તો શામાટે જહી બાળકની પેઠે તમે વર્તો છો ? અને તે વાત મને સહજાવો છો અને પૂછો છો ?.... એવું બાથલા પણ એ કાઈ સદ્ગુણ નથી

જહી મને અનુસન્નાના ઘણા પ્રતિષ્ઠિત પુરુષો સ્થાગના થઈ રૂખ્યા છે બીજે વર્ષે હું એવી વ્યવસ્થા કરનાર છું, કે તેને કાર્યગત દ્રેણી પર મૂકી આપીશ અને પછી આપણું કાર્ય થાણ થયા જશે, અને જ્યારે હું હિંદમાં આવવા જહી થી ઉપડીશ, ત્યારે જહી આ એવા મિત્રો -હશે, કે જે મને અવલબન આપતા જહી હિંદમાં પણ મદદ કર્યા કરશે તો તમારે કંઈ પણ બીજાનું નથી લ્યામુધી તમે મિશનરીઓના પ્રયત્નો જોઈ રહ્યા ક-શે, અને તે માટે કંઈ પણ કન્વા શક્તિમાન થયા વગર કૂદકા માર્યા કન્શે ત્યામુધી હું તમાનાપ્રત્યે હાસ્યજ કરતો -હીશ તમે નાની પુતળીઓ જેવા છો—અર્થાત્ તમે કોણ માન છો ! ..

માન પુત્ર ! હું જાણું છું કે, મારે આવીને તમારા ટોળામાંથી ખરા મનુષ્યોને ઉપજાવવા પડશે હું સારી રીતે

જાણું છું કે, હિંદમાં ફક્ત સ્ત્રીઓ અને બાળકો જ વસે છે. આથી તમે શુરસે થતા નહિ. ત્યાં કાર્ય કરવા માટે મને સાધનોનો ખર્ચ પડશે. હું નિર્વીર્ય પુરુષોના હસ્તમાં મને મૂકવા માગતો નથી. તમારે તે બાબતની ફિકર રાખવાની નથી. જે થોડું તમારાથી બને તે કર્યાં કરો. મારે તો પહેલેથી તે છેડાસુધી પંડેજ કાર્ય કરવાનું રહ્યું છે.....“ આ આત્મા નિર્વીર્યને પ્રાપ્ત થવાનો નથી. ” મારા માટેની ભીતિ તમારે રાખવાની નથી. પરમાત્મા મારી સાથેજ રહેલ છે. તમારે તો ફક્ત તમારો બચાવ કરવાનો છે, અને તેમ તમે કરી શકો છો એટલુંજ મને બતાવી આપશો તો મને સંતોષ થશે. અમુક મારા વિષે આમ કહે છે, એવું લખીને હવે વધારે વાર મારું માથું ખાશે નહિ. મારા વિષે મૂખે અમુક ચૂકાદો આપે છે તે સાંભળવાને હું રાહ જોતો નથી. તમે નાનાં બચ્ચાંઓ ! યાદ રાખો કે, મહાન પરિણામો મહાન ધૈર્ય, મહાન સહનશીલતા અને મહાન પ્રયત્નોથીજ પ્રાપ્ત થાય છે...કે-તું મન વખતોવખત બદલાતું જાય છે એવી બીક મને રહે છે.

મહાન કાર્યો માત્ર શૂરવીરોજ કરી શકે છે, નહિ કે બાળકો. તમે અશ્રદ્ધાળુ બચ્ચાંઓ ! છેવટનું એકી વખતે આટલું તો જાણી લ્યો કે, હું પરમાત્માના હસ્તકમળમાં છું. જ્યાંસુધી હું પવિત્ર છું, અને તે પરમાત્માનો દાસ છું, ત્યાંસુધી મારા માથાના એક વાળને પણ કોઈ અડકી શકનાર નથી—વાંકો કરી શકનાર નથી....દેશ-પ્રજા માટે કંઈ કરો, પછી તેઓ તમને મદદ આપશે અને ત્યારે આખી પ્રજા તમારી સાથેજ તમારી સહાયમાં રહેશે. બહાદુર બનો, વીર બનો, મનુષ્યનું મરણ માત્ર એક વખતજ થાય છે. મારા શિષ્યો બાળકો નજ હોવા જોઈએ.

પ્રેમપૂર્વક આપનો સહનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૮૮

(ખેત્રાના મદાનજને લખેલ પત્ર)

૬ મી જુલાઈ ૮૫

x x દિલના માન પાઠા આવવાના ત્ર મધમા ખરી
વાત આ છે આપ નાનદાન ચાલી રીતે જાણો છો કે, હું
જે કાંઈ હું તેમા હું કુલી પડોચાડવા જોઈથી બીજા
વાગો છું આ દેશમા ને બીજા વા કુ છે, તેમાથી ગયો
લ્યાનો થયો છે, અને વૃક્ષ થોડા નુમયમા જલદી થવાની
આશા નામુ હું મારી પાત્રે યોગ નામુજો છે હું હેટ
હું ન્યાનીઓ જાણીશ, અને પત્રી તેઓને લખું જાગી
હું દિલ પાઠા નીચે કિમ્તી પાદનીઓ જેમ જેમ મારી
આમા થયો, તેમ તેમ વધાર ને વધાર નવાથી છાપ આ
દેશપર હું નૃતો જઈશ લલનમા નાન થોડા થણા
નિત્રે લ્યા ના થઈ નયા હું જો ની આખરમા હું લ્યા
જઈશ આ કિમ્તી જાનો થોડા લાન લલનમા જાગવો પડ્યો
અને થોડા લાન ન્યૂંઓ આ જાગીશ પડી હું દિલમા
અવવા મારે મો મો થઈશ પ્રભુની કૃપા રયો તો આ
શિયાળાના હવે પત્રી લખું જલાવવાને પૂતા મનુષ્યો મળશે
દેશ કાંઈને ત્રણ અવધામાથી પશ્ચાત્થયુ પટે છે-દાન્ય
પાત્રના, વિદ્વતા અને પત્રી ની નર્થતા જે અસ્તિ થોતાના
નુમયથી આગળ વધને વિચારે હું છે તેને નુમજવા અગાઉ
હમેશા ખોળા ખ્યાલો દ પત્ર ધાય કેમ તેથી વિદ્વતા અને
જુલમ પણ મને અલિનહનીય છે, કદા નાતે નકમ અને
પવિત્ર નેત્રુ છે અને પ્રભુમા પૂર્ણ શ્રદ્ધા નાખવાની છે
તેમ થયે એ બધું નામ પામશે x x x x

પત્રાંક ૮૯

૬ મી જુલાઈ ૮૫

ત્ર દા ન—

આ પત્ર વનને પાત્રે તે વખતે હું પાનિશમા
દેશમા આ જો ને થણ લખું હયું છે અને આ
પત્રીના વપ ના નેથી કુલ વધારે કાંઈ ની આશામા હું
ચિત્તનરીજો ના નુમયમા કિમ્તી નાખશે નહિ તેઓ જુલા

એ તો તદ્દન સ્વાભાવિક છે. જ્યાં ખોરાકની તંગી આવવા માંડે. ત્યાં કોણ નથી રડતો ? ગયાં બે વર્ષમાં મિશનરીઓના ફંડમાં જળરો ખાડો પડ્યો છે અને દિવસે દિવસે તે ખાડો મોટો થતો જાય છે. આમ છતાં હું તે મિશનરીઓની સંપૂર્ણ ફતેહ ધન્ય છું. જ્યાંસુધી તમારામાં પ્રભુ અને ગુરુપ્રત્યે પ્રેમભાવ છે, સત્યમાં શ્રદ્ધા છે ત્યાંસુધી મારા પુત્ર ! તમને કોઈ ઇબ્ત કરનાર નથી. પરંતુ એમાંનો એક પણ ગુણ ન હોય તો તે બહુ જોખમભરેલું છે. તમારી ટીકાઓ સુસંગત છે કે મારા વિચારો હિંદમાં કાર્ય કરવા કરતાં પશ્ચિમમાં કાર્ય કરવા તરફ વિશેષ છે....હિંદે મારા માટે કયું હોય તેના કરતાં મેં હિંદ માટે ઘણું વધારે કયું છે. મને સત્યમાં શ્રદ્ધા છે. હું જ્યાં જ્યાં જઈ છું, ત્યાં પ્રભુ સંખ્યાબંધ કાર્ય કરનારા મને મોકલે છે—તેઓ માલખાઉ શિષ્યો જેવા નથી હોતા—તેઓ તો પોતાના ગુરુમાટે પ્રાણ અર્પણ કરવા તૈયાર રહે છે. સત્ય એ મારો પરમેશ્વર છે, વિશ્વ એ મારો દેશ છે. x x હવે આ શરીર ક્યાં જાય છે, ક્યાં જતું નથી એની મને શી દરકાર છે ? તમે એ મને સારી રીતે મદદ આપી છે. તેનો બદલો તમને પ્રભુ આપશે. હિંદમાં કે અમેરિકામાં મારાં વખાણ થાય એ તપાસમાં હું કદી પડ્યો નથી, તેમજ એ પરપોટા સમાન સ્તુતિની શોધમાં પડનાર પણ નથી. હું પ્રભુનો બાળક છું અને મારી પાસે ખીજતને શીખવવા વારતે સત્યજ છે, અને જેણે મને સત્ય આપ્યું છે તેજ દુનિયાના સુરવીરમાં સુરવીર અને સરસમાં સરસ મારી સાથે કાર્ય કરનારાઓ મને મોકલાવશે. તમે હિંદુઓ થોડાં વર્ષમાં જોઈ શકશો કે, પશ્ચિમમાં પ્રભુ શું કરે છે. તમે જૂના સમયના ચહુદી જેવા (અહીંના લોભી મારવાડીઓ જેવા) છો—ગંજના કૂતરા છો. નથી પોતે ખાતા, તેમ નથી કોઈને ખાવા દેતા. તમારો કોઈ ધર્મ રહ્યો નથી, તમારો પરમેશ્વર રસોડું છે, (એટલે ખાઓ, પીઓ, લહેર કરો, એમાંજ તમારો પરમેશ્વર આવી ગયો છે,) તમારું બાઈબલ ધર્મશાસ્ત્ર તે સંધવાનાં પાત્રો છે. તમારામાં થોડા બહાદુર કુમારો છે. પુત્રો ! હવે અટકો. મારાં બાલકોમાં બાયલાઓનું નામનિશાન હોવું ન જોઈએ....મહાન કાર્યો શું સહેલાઈથી કદી પણ થયાં

છે ? તેને માટે તો અવશ્ય સમય, સહનશીલતા અને
 રાજ્ય ઇન્છાશક્તિ જોઈએ હું તમોને ઘણી વાતો કહી
 શક્યો હોત કે જે સાલળી તમારા હૃદયો કંદકો મારી
 ઉછળત, પણ હું તે કહીશ નહિ મારે તો લોહા જેવી
 ઇન્છા અને લોહાના હૃદય ધનવનારા જોઈએ છે, કે જે કેમ
 કાપતુ તે તો ણિન્કુવ સમજતા ન હોય થોલો, પ્રભુ
 તમાના પર આશીર્વાદ વન્સાવશે

આશિષમહ તમારો સદાનો
 વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૯૦

પારિમ, ૮ મી સપ્ટેમ્બર-૧૯૫૫

વહાલો અ-

જ રૂ મિશનરીઓના મિથ્યા પ્રવાપ માટે તમને બહુ
 જ લીનપણે લાગી આવે છે એ જાણી હું આશ્ચર્યચકિત થાઉં
 છું કિંદના લોકો હું કિંદુ ખોરાકનું લઉં એમ ઇન્છા
 હોય તો તેઓને એક સેઇયો તથા તેના નિલાવ માટેના
 પેસા મોકલવાનું કૃપા કરી કહેજો આ મૂર્ખાઓ મદદનો
 એક કંકડો પણ આપ્યા વગર બકબકાટ કરે છે, તેથી મને
 હસવું આવે છે બીજી બજીએ જો મિશનરીઓ તમોને એમ
 કહેતા હોય કે, નન્ય સીના બે મહાન મનો-પ્રદાયક અને
 અકિચનતા-નો મે ભગ કર્યો છે તો તેમને કહેજો કે,
 તમા મહાન જૂઠા છે હું-મિશનરીને મહેરબાની કરી પત્ર
 લખી પૂછાવજો કે, તેઓએ મારાના જે રાસલ વર્તના
 જોયા હોય તની એક વિાતવાર યાદી લખી તમોને મોકલાવે,
 અગર તને માગ વિષે કોણે કોણે ખબર આપી છે તેના
 નામો મોકલાવે, તથા તે ખમરા એક ચેક્સ મનુષ્ય
 તરફથી મી રી રીને આવી છે કે એક પાનેથી બીજા પાસે
 એમ આવતા ચાલતા પસાર થઈને આવી છે ? આમ કરશે
 તો આખા પ્રશ્નનું એની મેજે નિગકણ થઈ જશે, અને
 માખો ઘટાટેય એની મેજે ઉડી જશે

મારા વિષે પૂછા તો ચાહ રાખજો કે, કોઇ મારો મુખ
 ત્યાં નથી, હું કોળના કહવા પ્રમાણે ચાલવા બધાયેલ

નથી. મારા જીવનનું મિશન-અંતિમ ઉદ્દેશ-હું સારી રીતે જાણું છું, અને મારી પાસે ચરીવળીના નિયમ નથી. જેમ હું હિંદનો વતની છું, તેમ આખી દુનિયાનો વતની છું; તો તે મંબંધે મિથ્યા પ્રલાપ કરવાનો નથી....મેં મારાથી બની શકી તેટલી મદદ તમોને આપી છે. હવે તમોને તમારી ચોતાની મદદ મળવી જોઈએ. એવો કયો દેશ છે, કે જેનો ખાસ હક્ક મારા પર પહોંચે છે? શું હું કોઈ પ્રજાનો વેચાચેલો ગુલામ છું? તમે બેઠ્ઠાની નાસ્તિકો! હવે પછી એવો મૂર્ખ, અર્થહીન પ્રલાપ વધારે વખત કરતા નહિ.

મેં ઘણી સખત રીતે કાર્ય કર્યું છે અને જેટલો મારી પાસે પૈસો આવ્યો તે કલકત્તા અને મદ્રાસ જોડવાની આપ્યો છે, અને આ બધું કર્યું એટલા માટે શું હું તેઓના કહેવા પ્રમાણે ચાલવા પણ બંધાયેલ છું? તમે શરમાતા નથી? શું હું તેઓનો કોઈ રીતે દેવાદાર છું? તેઓ મારાં વખાણ કરે તેની હું લેશમાત્ર દરકાર કરું તેમ છું? અને તેઓ મને નિંદે તેથી શું હું ઠરું તેમ છું? મારા વહાલા પુત્ર! હું કોઈ વિદ્યક્ષણ મનુષ્ય છું, અને તમે પણ મને હજી-સુધી સમજા શક્યા નથી. તમે તમારું કાર્ય કર્યા જાઓ, જો ન કરી શકો તો બંધ રાખો; પણ મને તમારો મિથ્યા પ્રલાપ કહી સતાવવાનો પ્રયત્ન કરતા નહિ મારી પીઠ પાછળ રહી સહાય આપનાર, મનુષ્યશક્તિ કરતાં મહાન શક્તિ, અથવા પ્રભુને અથવા કોઈ દેવને હું જોઈ શકું છું. મારી આખી જીવગીસુધી હું બીજાને મદદ આપતો આવ્યો છું.... જે દેશે મહાનમાં મહાન પુરુષ-રામકૃષ્ણ પરમહંસ-ને જન્મ આપ્યો છે તે દેશમાં તેના કાર્યને સહાય આપવા ઘોડા રૂપિયા પણ જેઓ એકઠા કરી શકતા નથી, અને મિથ્યા પ્રલાપ કરવો હોય તો તૈયાર રહે છે, અને જેને માટે તેઓ એ કંઈ કર્યું નથી પણ જેણે તેમને માટે બની શકે તેટલું બધું કર્યું છે તેને 'તું આમ કર, તારે આમજ કરવું જોઈ એ' એમ આદેશ આપી તેને તે પગાવવા માગે છે! આવી ઉપકાર વગરની-કૃતણી દુનિયા છે.

શું તમે એમ કહેવા ઇચ્છો છો કે, જે સાતિના દોરમાં દબાયેલા, વહેમી, દયાહીન, દાંભિક, નાસ્તિક, બાધલાઓ,

કેળવાયેલા હિંદુમાં તમોને મળી આવે છે તેવામાના એક તરીકે જીવંતી ગુજારવા અને મરણ પામવા હું જન્મેલ છું? હું હીયકાગપણને ધિક્કાર છું હીયકારા કે રાજકીય મિથ્યા પ્રવાપ કરનારા સાથે મારે કંઈ પણ લેવાદેવા કે નિસ્ખત નથી કોઈ રાજનીતિમાં મને શ્રદ્ધા નથી જગતમાં પ્રભુ અને સત્ય એ બે રાજ્યનીતિ છે, બાકીનું સર્વ મિથ્યા છે હું કાલે લડત ઉપડી જાઉં છું x x x

આશિષ સાથે આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧

રીડીંગ, ઇંગ્લેન્ડ, ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૫

મિ સ—ની અને મારી ઇચ્છા ઇંગ્લેન્ડમાં સોસાયટી માટે બળવાન અને બુદ્ધિમાન ઉત્તમ મનુષ્યો મેળવવાની છે અને તેથી જરા ધીમે પગલેજ કામ લેવું પડશે શરૂઆતની ભરતી ગમે તેવા ‘લાલીઆ જમાલીઆ’થી ન થાય તે માટે સલાહ લેવાવી જોઈએ અમેરિકામાં પણ મેં એજ પદ્ધતિએ કામ લીધું હતું મિ સ—હિંદુસ્તાનમાં આપણા સન્યાસીઓના સહવાસમાં સન્યાસીઓનીજ રીતિએ થોડો ભયત ગ્રહી આવેલા છે તેઓ બહુજ તેજસ્વી, પાણીદાર અને સુશિક્ષિત હોઈ સંસ્કૃત પણ ઘણું સારું જાણે છે

પવિત્રતા, ખત અને ઉદ્યમ—એ ત્રણની મારે જરૂર છે અને એ ગુણોવાળા માત્ર અર્થો ડઝન માણસો મને અહીં મળી રહેશે તો મારું કામ ચાલશે એવા ઘોડાકે મળવાની મને આશા છે

પત્રાંક ૧૨

રીડીંગ, ઇંગ્લેન્ડ, તા. ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૮૫

હાલમાં હું મિ સ—ના સંસ્કૃત અધ્યયનમાં મદદ કરી રહ્યો છું હું જ્યારે અમેરિકા જાઉં ત્યારે પોતાને એવીજ રીતે મદદ કરવા સારું હિંદુમાના મારા ગુરુભાઈઓ પૈકી એક સન્યાસીને અહીં તેડાવી લેવાનું મિ સ—નું મને કહેવું થયું છે તે મુજબ મેં એક સન્યાસીને

મોકલવા હિંદ લખી દીધું છે. .... અત્યારસુધી તો બધું બરાબર છે. હવે બીજા મોજની હું ગહ જોઉં છું, “આવે તેને તરછોટો નહિ અને ન હોય તેને માટે કાંઈ ન મારો-પ્રભુ પોતે જે કંઈ મોકલે તેનીજ માત્ર ધન્ય રાખો.” એ મારો મુદ્રાલેખ છે. .... હું લેખકતરીકે મંદ છું, પણ મારું અંતઃકરણ આભારથી પરિપૂર્ણ છે.

પત્રાંક ૧૩

રીડીંગ, ઇંગ્લંડ, ઓક્ટોબર ૪ થી ૧૮૯૫

x x x જાહેરી એ જગડા અને માયાવિમોચનોની પરંપરા છે. .... જીવનનું રહસ્ય મોજમળત નથી; પણ અનુભવગ્રાંથ અથવા અનુભવદ્વારા શિક્ષણ, એજ એનું ખરું રહસ્ય છે. પરંતુ અકસોસ કે, આપણે ખરેખર શીખવા માંડીએ છીએ, તેવામાંજ આપણને બોલાવી લેવામાં આવે છે; અને આ પ્રકાર ધણીને લાવિ જીવનના પક્ષમાં મજબૂત દલીલ સમાન લાગે છે. .... કાર્ય ઉપર એક વખત વાવાઝોડું ફરી વળે એ સર્વત્ર સારું છે, કેમકે એથી વાતાવરણ સ્વચ્છ થાય છે અને સ્થાનિક વસ્તુસ્થિતિનો આપણને ખરો ખ્યાલ આવે છે. તેની નવેસર શરૂઆત થઈ છે, પણ એ શરૂઆત હવે વજ્રસમાન મજબૂત પાયાપર થઈ છે.

પત્રાંક ૧૪

લંડન, ૨૪ મી ઓક્ટોબર ૯૫

x x મારું પ્રથમતું વ્યાખ્યાન મેં ક્યારનું આપી દીધું છે, અને તેણે લોકોનું કેટલું સરસ ધ્યાન ખેંચ્યું છે, તે “સ્ટાન્ડર્ડ” પત્રમાં આવેલ ખબરમાંથી જાણી શકશો. કોન્ગરેવેટિવ પત્રોમાં મોટામાં મોટી વગ ધરાવનાર પત્રોમાંનું “સ્ટાન્ડર્ડ” એક છે. હું લંડનમાં એક માસ રહેવાનો છું, પછી હું અમેરિકા ઉપડી જઈશ અને આવતા ઉનાળામાં હું ફરી પાછો ફરીશ. ત્યાંસુધીમાં તમે જોઈ શકશો કે, ઇંગ્લંડમાં મેં બીજા સારી રીતે વાળ્યું છે.

હિંમત ધરો અને કાર્ય કર્યા કરો. સખૂરી અને મધ્યમ કાર્ય એજ રૂઠા માર્ગ છે. ચાલુ રાખો અને સહનશીલતા,

પવિત્રતા, ધૈર્ય અને મહત્તમ કાર્ય એજ સ્મરણમાં રાખ્યાં જાયો.....જ્યાસુધી તમે પવિત્ર રહો છો ત્યાસુધી તમે કદી પણ નિષ્ફળ થશો નહિ. જનજનનની તમને કદી વીલા મૂકશે નહિ, અને તમારાપર બધા આશીર્વાદો આવશે.

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫

લંડન, ૧૮ મી નવેમ્બર ૯૫

વહાલા—

* * ઇંગ્લંડમાંનું મારું કાર્ય ખરેખર લગ્ય થયું છે. હું પોતે તે તન્હ દૃષ્ટિ નાખતા આશ્ચર્યચકિત થયો છું. અંગ્રેજ લોકો વર્તમાનપત્રોમાં બાહ્યું બોલી દેખાવ કરતા નથી, પણ તેઓ મૌનપણે કાર્ય કર્યા કરે છે. અમેરિકા કરતાં ઇંગ્લંડમાં હું વધુ કાર્ય કરી શકીશ, એની મને ખાત્રી છે. ટોળાનાં ટોળાં મારી પાસે આવે છે કે જેને માટે જગ્યા કરવાનું મારી પાસે રહેતું નથી, તેથી તેઓ બાનુઓ તેમજ બીજા બધા નીચે પલાઠી વાળી બેસે છે. હું તેમને કહું છું કે, તેઓએ એવું કંઈપણ કે તેઓ હિંદના આકાશ તળે જટાજૂટથી ફેલાયેલા વડના ઝાડનીચે છે અને તેઓને આ કંઈપણ બહુ પસંદ પડે છે.....આવતા અઠવાડીયામાં મારે અહીંથી ઉપડી જવું પડશે, એ બધી તેઓ ઘણા દિલગીર ધાય છે. કેટલાક એવું ધારે છે કે, અહીં ના મારા કાર્યને, જો હું એકદમ ચાલ્યો જઈશ તો થોડો બાધ આવશે. હું તેવું ધારતો નથી. લૌકિક મનુષ્યો કે વસ્તુઓ ઉપર હું આધાર રાખતો નથી. એક પ્રભુનું જ મારે શરણુ છે—અને તે મારાદ્વારા કાર્ય ચલાવ્યેજ જાય છે.

x x મહેરબાની કરી દરેક જણુ દાંભિક અને હીન-કારા ન બનો. તમે તમારા વિચારોને બળ અને પવિત્રતાથી વળગી રહો અને તમારા માર્ગમાં હમણાં કેાઇ મુશ્કેલીઓ આવે તોપણ જતે દહાડે—છેવટે આખી દુનિયાને તમાગ પર લક્ષ ગાળી તમારું સાબળ્યા વગર છૂટકોજ નથી.

બંગાળીઓ કહે છે તેવી રીતે મરવાનો મને વખત મળતો નથી. હું કામ કરું છું, કંઈ છું તે કર્યાજ કંઈ છું અને

મારી રાટલી મેળવી મારા દેશને સહાય આપતો ગુહું છું. આ બધું ધાય છે તેટલાજ માટે શું મારે શત્રુઓ તરફથી ટીકાઓ સંભાળવા કરવી કે ? ! વારૂ, તમે હવે નાનો બચ્ચાં જેવા છો. મારે આ બધું સહન કરવું પડશે.... મેં કલકત્તા-થી એક સંન્યાસીને બોલાવી મંગાવેલ છે, અને તેને લાંડન-માંનું કાર્ય સોંપી દઈશ. હવે અમેરિકાને માટે એકની મને જરૂર છે તે માટે મારે પોતાનો મનુષ્ય મને જોઈએ છે. સર્વ આધ્યાત્મિક વિકાસ માટે શુભલક્ષ્મિ એ પાચે છે.

“ * અતિશય કાર્ય કરવાથી ખરેખર હું થાકી ગયો છું. જેવું મારે સખત કામ કરવું પડ્યું છે એવું કોઈ પણ હિંદુએ ક્યું હોત તો તે ખરેખર મૃત્યુવશજ થયો હોત.... .....લાંબી વિશ્રાંતિમાટે મારે હિંદ આવવાની જરૂર છે.

સપ્તેમ અને સાશિષ આપનો સદાનો—

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૬

ન્યુયૉર્ક, તા. ૮મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૫

દશ દિવસની કંટાળાભરી સુસાફરી પછી ગયા શુક્રવારે હું અહીં આવી પહોંચ્યો છું. સમુદ્ર અતિશય તોફાની હતો અને મારી જાંઘીમાં આ પહેલીજ વાર મને આવો સખત દરિયો લાગ્યો છે. x x ઇંગ્લંડમાં હું કેટલાક સમય મિત્રો મૂકી આવ્યો છું. તેઓ આવતા ઉત્સાહ માટે મારી અપેક્ષા કરતા મારી જોગવાઈની કામ કરશે. અહીંના કામ માટે મારી યોજનાઓ હજી ગોઠવાઈ નથી, દરમિયાન દેટ્રોઇટ અને શિકાગો જઈ આવવાનો મારો ઇરાદો છે. જાહેર વ્યાખ્યાનની યોજના તદ્દન ત્યજી દેવાનો મારો ઇરાદો છે; કેમકે જાહેર વ્યાખ્યાનોદ્વારા કિંવા ખાનગી વર્ગોદ્વારા દ્રવ્યપ્રાપ્તિ કરવાના પ્રયત્નોથી બિલકુલ અલગ થઈ જવું એમાંજ મારો ઉત્તમોત્તમ સ્વાર્થ સમાવલો મને લાગે છે. કેમકે આગળ જતાં તે ગુકસાનકર્તા નીવડે છે, એટલુંજ નહિ પણ એક ખરાબ દાખલો બેસાડે છે

ઇંગ્લંડમાં મેં એ સિદ્ધાન્તપર કામ લીધું હતું અને લોકોએ સ્વેચ્છાપૂર્વક લેગી કરેલી રકમ પણ મેં સ્વીકારી

નથી. મોટાં વ્યાખ્યાનલવનોમાં વ્યાખ્યાન કરવામાં થતા ખર્ચનો મોટો ભાગ મિ. સ્ટીડી ઉઠાવી લેતા અને બાકીનો હું જાતે વેઠી લેતો. એ રીત ચાલી પણ સરળ રીતે. x x લોકોને જો મારી જરૂર હશે તો તેઓ પોતેજ વ્યાખ્યાનો ઉભાં કરશે. મારે પછી એ બાબત કંઈ ખટપટ કે ચિંતા કરવાની રહેશેજ નહિ મિ. ....અને મિ. ....ની સલાહ લઈ જો તમને એમ લાગે કે વ્યાખ્યાનક્રમ માટે મારે શિકાગો આવવું યોગ્ય થઈ પડશે તો મને તે મુજબ લખી જણાવજો. પૈસાનો સવાલ તો અલબત્ત બાબુએજ મૂકી દેજો.

મારો વિચાર એવો છે કે, જુદાં જુદાં સ્થળોમાં પોત-પોતાના સ્વતંત્ર કાર્યક્રમોવાળાં મંડળો ઉભાં કરવાં. તેઓ પોતે ભલે પોતાની મનગમતી રીતે કાર્ય કરે અને પોતાથી બની શકે તેટલું સારું કામ બજાવે. મારા પોતાના સંબંધ માં હું કહીશ કે, હું પોતે એવી કાંઈ પણ સંસ્થામાં મારી જાતને સંડોવવા માગતો નથી. x x

પત્રાંક ૧૭

૨૨૮ ડબ્લ્યુ ૩૯, ૨૦ મી ડિસેમ્બર ૯૫

વહાલા—

, * * સહિષ્ણુતા રાખો અને મરણપર્યંત શ્રદ્ધાવાન રહો. તમે અંદરઅંદર વિચ્છેદ કરતા નહિ. ધનની લેવડ-દેવડમાં સંપૂર્ણ પવિત્ર રહો....આપણે મહાન કાર્યો કરીશું.... જ્યાંસુધી તમારામાં શ્રદ્ધા, પ્રમાણિકતા અને ભક્તિ છે ત્યાં-સુધી સર્વમાં વિજય મેળવી શકીશું.

x x સૂઝતોનું ભાષાંતર કરવામાં બાહ્યકારોનાં વચનો-પર ખાસ લક્ષ રાખશો, અને પૂર્વ તરફના હમણાંના સ્કૉલરો જે કહે તે પર બિલકુલ ધ્યાન આપતા નહિ. તેઓ આપણાં શાસ્ત્રાનો કહ્યો પણ સમજતા નથી. તત્ત્વજ્ઞાન અથવા ધર્મ સમજવામાં શુષ્ક ભાષાશાસ્ત્રીઓનું કાર્ય નથી.... ઉદાહરણતરીકે ‘આત્મીયતા’ એ જગતમાં એક શબ્દ છે. તેનું ભાષાંતર એવું કરવામાં આવ્યું છે કે “તે શ્વાસ વગર રહ્યો” હવે જેના સંબંધે આ કહેવામાં આવેલ છે તે મુખ્યત્વે મહાપ્રાણનેજ ઉદ્દેશીને છે, અને આત્મીયતા

અર્થ અચલ—આંદોલન વગરનો એમ થાય છે. આથી એ સૂચિત થાય છે કે, આમાં કલ્પના આરંભ પહેલાંની વિશ્વમય સાર્વાત્રિક શક્તિનું વર્ણન છે. જુઓ, લાખ્યકારોએ—આપણા મહર્ષિઓએ જે કથ્યું છે તે પ્રમાણેજ અર્થ સમજાવો. અત્યારના કહેવાતા યુરોપીય વિદ્વાનોના કહેવાપર આધાર રાખીને અર્થ કરશે નહિ કારણ કે તેઓ શું જાણે છે ?

x x ધૈર્યવાન અને ભયહીન બનો એટલે માર્ગ ખુલ્લો થશે....યાદ રાખો કે, થી....ઓ સાથે તમારે કંઈ પણ લેવા-દેવા નથી. તમે બધા મારી સાથે હરોળમાં ઉભા રહેશો, અને સહિષ્ણુતાનો ત્યાગ કરશો નહિ તો આપણે હજુ મહાન કાર્ય કરી શકીશું, એની તમેને ખાત્રી આપું છું. આ મહાન કાર્ય મારા પુત્ર ! ધીમે ધીમે ઇંગ્લંડમાં બની રહેશે. મને લાગે છે કે, કેટલીક વખત તમે નિરાશ બનો છો, અને મને ભય છે કે થી—ઓના હાથમાં રમવાને લલચાઓ છો. તમે યાદ રાખો કે, શુરુભક્તિ આખા જગતને જીતી શકશે—આ ઇતિહાસનાં સત્યોમાંનું એક છે....મનુષ્યને સિંહ જેવો પરાક્રમી બનાવનાર શ્રદ્ધા છે. તમારે હમેશાં એ યાદ રાખવું કે, મારે કેટલું બધું કામ કરવું પડે છે ! કેટલીક વખત એકે દિવસમાં બે કે ત્રણ લાખણો આપવાં પડે છે અને આવી રીતે ચારે બાજુ સુરકેલી છતાં, સખત કામ છતાં, હું મારો માર્ગ કરી લઉં છું. નબળો સબળો માણસ તો મરણવશ થાય તેમ છે.

x x શ્રદ્ધા અને બળ સાથે વળગ્યા રહો; સત્યનિષ્ઠ બનો, પ્રમાણિક બનો, પવિત્ર બનો અને એકબીજામાં વિશ્વહ ન કરો. ઈર્ષ્યા એજ આપણી પ્રજામાં મહાન કંટકરૂપ છે.

આપણા સર્વ મિત્રોપ્રત્યે પ્રેમપૂર્વક—

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૮

ન્યુયૉર્ક, ૨૬ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૫

આ વિશ્વમાં કે જ્યાં કંઈજ નાશ પામતું નથી, જ્યાં જીવતાં છતાં આપણે મૃત્યુની મધ્યમાંજ વસીએ છીએ, ત્યાં જાહેરમાં કે ખાનગીમાં, ભરખજારમાં કે ગાદ જંગલની

ઘનઘટામાં વિચારેલો એકે એક વિચાર જીવત રહે છે એ વિચારો સ્વત સંઘટિત થવાનો નિરતર પ્રયત્ન કર્યો જાય છે, અને જ્યાંસુધી એમનું એવું એવું સંઘટન સિદ્ધ થતું નથી ત્યાંસુધી તેઓ રફેટ પામવાનો પ્રયત્ન કર્યાજ કરશે અને તેમને દાળી દેવા માટે કરેલો ગમે તેટલો પ્રયત્ન પણ તેમનો નાશ કરી શકશે નહિ કશું પણ નાશ પામતું નથી—જે વિચારોએ ભૂતકાળમાં અનર્થ ઉપજાવ્યો હતો તે વિચારો પણ સંઘટનનો, વખતોવખતના પરિસ્થિતિથી શુદ્ધ થવાનો અને અતે સંપૂર્ણ શુભતામાં રૂપાન્તર પામવાનો પ્રયાસ આદરે છે

એજ પ્રમાણે અત્યારે પણ વિચારનો અમુક જથ્થો પરિસ્થિતિ પામવાને મથી રહ્યો છે આ નવો વિચાર આપણને કહે છે કે “દૈતના સ્વપ્નાને, તત્ત્વમાં સારાનરસાની ખોટી લાવનાને અને એના કરતા પણ વધારે ખૂરા ‘અવરોધ’ના સ્વપ્નાઓને ત્યજ દો” એ વિચાર આપણને એવું શીખવાડે છે કે, ઉચ્ચતર સ્થિતિ એજ કાયદો છે, વિનાશ નહિ એ આપણને શીખવાડે છે કે, દુનિયા ખરાબ અને સારાની બનેલી નથી, પણ સારા અને વધારે સારાની અને તેથીયે વધુ સારાની બનેલી છે અર્થાત્ કે દુનિયામાં જે કંઈ છે તે સારાનેજ વાસ્તે છે સર્વ સ્થિતિનો સ્વીકાર કરવાનું તે શીખવે છે તે કહે છે કે, કોઈ પણ સ્થિતિ નિરાશાજનક નથી, અને જેમ હોવાથી હરેક પ્રકારનો માનસિક, નૈતિક કે આધ્યાત્મિક વિચાર જ્યાં જ્યાં અસ્તિત્વમાં છે તે તે દરેકનો તે સ્વીકાર કરે છે, અને તુચ્છકાર કે અનાદરનો એક પણ શબ્દ ઉચ્ચાર્યા સિવાય તે તેને જણાવી દે છે કે ‘તે આટલું સારું કશું છે, હવે વધારે સારું કરવાનો સમય આવી લાગ્યો છે’ પ્રાચીન કાળમાં જેને ખરાબના ઉચ્છેદતરીકે માનવામાં આવતું હતું તેને આ નૂતન વિચાર ‘ખરાબમાંથી સારામાં રૂપાન્તર પામવા’ તરીકે પ્રેરણા છે વળી સૌથી વિશેષ તો એ શીખવે છે કે, જે આપણે મેળવી શકીએ તો સ્વર્ગનું સામ્રાજ્ય ક્યારનુંયે અસ્તિત્વમાં છે તથા મનુષ્ય જો જોઈ શકે તો સંપૂર્ણતા તેનામાં પ્રથમથીજ ભરેલી છે

ગમે ઉન્હાળે ત્રીન એકરની સલાઓ આવડી હેરત
ભરી નીવડી તેલુ કારણ ક્રા એટલુજ કે, તમે એ નવા
વિચારને સંપૂર્ણ રીતે પોતાનામા ઘગવી લીધો હોઈ એનુજ
તમે સમર્થ રીતે પ્રતિપાદન કર્યું હતુ, અને તેમાયે વળી
આ નવા વિચારના “સ્વર્ગનુ સામ્રાજ્ય મૂળ ધરી છે” એ
સર્વોત્તમ તત્ત્વપર તો તમે તમારો પગદોડીક જમાવ્યો હતો

બહેન! આ વિચારને મૂર્ત સ્વરૂપમા આણવા કાળે
સાધનતરીકે પ્રભુ તરફથી તમે નિર્માણ થયા છો અને જે
જે કોઈ આ અદ્ભુત કામમા તમને સહાય કરશે તે પ્રભુ
નીજ સેવા કરે છે એમ સમજવુ-પ્રભુ તેનાપર પ્રસન્ન રહેશે

અમારી ભગવદ્ગીતાનો ઉપદેશ છે કે, પ્રભુના દાસોની
જે સેવા કરે છે તે એના પરમભક્તો છે તમે પ્રભુના દાસ
(ભક્ત) છો, તેથી તમારા આ દિવ્ય કાર્યમા હું જ્યાં હોઈશ
ત્યાંથી મારાથી બનતી મદદ આપીશ, એટલુજ નહિ પણ
ગીતાકાર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના એક શિષ્યતરીકે એવા પ્રસંગ
ને હું સર્વદા બહુ માન અને સેવારૂપજ અમણશ

પત્રાંક ૧૧

પ્રિયવર—

૧-પક્ષપાતનેજ સઘળા અનિષ્ટનુ મૂળ કાણુ જાણુને,
અર્થાત્ જો તમે કોઈના પછુ પ્રતિ બીજા કન્તા અધિક રનેહ
દેખાડો તો તેથી ભાવી વિવાદનુ મૂળ ઉત્પન્ન થશે

૨-તમારી પાસે આવીને કોઈ ભાઈ બીજા ભાઈની નિંદા
કરે તો તે બિલકુલ કાને ધરવી નહિ-એ સાભળવામા પણ
મહાપાપ છે-ભાવિ વિવાદનુ મૂળ એમા જહેલુ છે

૩-વિશેષમા એ કે, સઘળાના દેવ સહન કરવા, ભાણો
અપરાધ ક્ષમા કરવા સર્વ કોઈને જો તમે નિસ્વાર્થપણે
આહુશો તો ધીરે ધીરે સઘળા પરસ્પરને આહવા લાગશે
એકનો સ્વાર્થ બીજાના ઉપર આધાર રાખે છે, એ વાત
વિશેષરૂપે સમજતાજ સઘળા જહ ઈર્ષ્યાનો એકીવારે ત્યાગ
કરશે દશ જહ મળીને એકાદુ કાર્ય કરવું એ તો આપણા
વ્રતીય ચરિત્રમા હવે દેખાતુજ નથી, તેથી તે ભાવને આપણા
લોકમા આણવા માટે આપણે અનેક ચત્નો, પ્રયાસો અને
વિલગો સહેવા પડશે તમારી અદર હું નાનામોટાનો લેદ

નિહાળી શકે તો નથી કામની વખતે બધાય જણ મહાશક્તિ પ્રકટ કરી શકે છે એમ મેં જોયું છે શ- પોતાના સ્થાને કેવો બેસી રહે છે ! તેની દૃઢ નિષ્ઠા એક જળરજ્જ સ્ત દિવાલ સ્વરૂપ છે ક- અને ય-એ ટાઉન હોલની મિટિંગ કેવી ઉત્તમરૂપે પાર પાડી ! કેવું મહાન કાર્ય નિ-એ સિલોન આદિ સ્થાનોમા કર્યું છે ! સ-એ કેટલું બધું દેશપર્યટણ કરી મોટા મોટા કાર્યના ખીજ વાવ્યા છે ! હ-નો વિચિત્ર ત્યાગ, સ્થિર બુદ્ધિ તથા તિતિક્ષાનો હું જ્યારે પણ વિચાર કરું છું, ત્યારે મારામા નતન એમ આવે છે ત- વગેરે સઘળામા એકે એક મહાશક્તિ છે જુઓ, આ દેશમા સેકડો નરનારી પ્રભુના સઘળા અવતારોને એક માનીને પૂજવા લાગ્યા છે ધીરે ધીરે, મહાકાર્ય ધીરે ધીરે થાય છે x x

તમે અનત શક્તિમાન છો-સામાન્ય ઈર્ષ્યાબુદ્ધિ તથા અહંબુદ્ધિનું દમન કરતા તમને કેટલા દહાડા લાગે ? જ્યારે પણ એ બુદ્ધિ ઉદ્ભવે ત્યારે પ્રભુનું શરણ લ્યો શરીર તથા મન એને સોપી દો અને પછી જુઓ કે, બધું કેવું એકદમ સરળ અને સુગમ થઈ જાય છે ! x x x

દરરોજ સવારે તથા સાંજે ક- વગેરે વાદવિવાદ કરે, કે જેથી કંઈક શાસ્ત્રચિંતન થાય સાંજે પાછું ફરીને પાઠ, ધ્યાન, ધારણા, સકીર્તનાદિ રાખવું એક દિન યોગ, એક દિન ભક્તિ, એક દિન જ્ઞાન ઇત્યાદિ વિભાગ કરી લેવા પડશે એ પ્રમાણે એક વાર 'ફિટિન' (પાઠનો ક્રમ) કરી નાખો તો ઘણું જ મજેનું થાય સાંજના પાઠ વગેરે વખતે સર્વસાધારણ લોકોને આવવાની છૂટ રાખવી વળી દરેક રવિવારે દશ વાગ્યાથી તે મધરાત સુધી ક્રમ પ્રમાણે પાઠકીર્તનાદિ રાખવાનું ઉચિત થઈ પડશે તે પણ પગલીક(સર્વસાધારણ)ને માટે ખુલ્લું રાખવું એ પ્રકારના નિયમ વગેરે કરી થોડા દહાડા જરા પરિશ્રમપૂર્વક ચલાવવામા આવશે તો પછી એ ગાડુ આપોઆપ સરળ રીતે ચાલવા લાગશે એ ઓરડામા તબાકુ ખાવા-પીવાની મનાઈ રાખવી એને માટે એક અલાયદી જગ્યા રાખવી આ વ્યવસ્થા જો તમે પરિશ્રમ કરીને ધીરે ધીરે અમલમા લાવી શકો તો હું સમજી કે, તમારે હાથે અનેક કામ એ રીતે થશે

પત્રાંક ૧૦૦

૧૮૯૫

× × × ×
દેશમાં શું માણસો વસે છે? શ્મશાનપુરી જેવી એની હાલત છે. કહેવાતી નીચ વર્ણના અજ્ઞાન લોકોમાં ઉપયોગી જ્ઞાન ફેલાવવાની જોઈવલુ થાય તોજ એનો ઉપાય થઈ શકે. જ્ઞાનભળ કરતાં અધિક બળ ખીચું કયું છે? કહેવાતા બહેબાંઓ કયા દેશમાં અને ક્યાં કંઈ પણ સંજીન ઉપકાર કરે છે? મહાન કામો તો સર્વ દેશમાં ગરીબોજ કરી શકે છે. પૈસા આવતાં શી વાર? માણસોજ ક્યાં છે? દેશના લોકો બાળક જેવા છે તેથી એમની સાથે બાળક જેવોજ વ્યવહાર કરવો જોઈએ. * *

કોઈ પણ સાથે ઝગડો કર્યા વગર હળીમળીને આજ્ઞા બાંધો. આ દુનિયા બહુજ ભયાનક છે, કોઈનો પણ વિશ્વાસ નહિ. છતાં પણ ભયનું કારણ નથી, કેમકે માતાજી આપણી સહાયે છે. હવે એવું કામ થશે કે તે જોઈને તમે અણદ થઈ જશો.

ભય કેવો? કેનો ભય? છાતી વજ્ર કરીને મંદી પડે.

પૂરવણી:— સ- એક બંગાળી યત્ર કાઢવાનું કહે છે. તેને વિશેષ સહાય કરજો, એની મતલબ સારી છે. કોઈનો પણ ઉત્સાહ ભંગ કરતા નહિ. (વિરુદ્ધ સમાલોચના) કરવાનું તક્ત છોડી દેજો. ત્યાંસુધી જેનો હેતુ સારો લાગે ત્યાંસુધી તેવા બધાને બનતી સહાય આપવી. ત્યાં સાફ ન લાગે ત્યાં ધીરે રહીને સમજ આપવી. એકબીજાની ટીકા કરવી એ તો સર્વનાશનું જ મૂળ છે અને દળમાં ભંગાણ પાડવાનું એક સાધન છે. “એ શું બલે?” “એને શી સમજ?” “તારાથી શું થવાનું છે?” વગેરે વાક્યપ્રયોગો તથા ઉપહાસ કરવાની વૃત્તિ એ સર્વ ઝગડા અને ટંટાક્રીસાદનું મૂળ સૂત્ર છે.

પત્રાંક ૧૦૧

૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૬

× × × ×
વૈરાગ્ય, અપ્રતીકાર, અહિંસા ઇત્યાદિ આદર્શોવડેજ આપણે કંમલ: અસંસારિત્વ, અપ્રતીકાર અને અહિંસાના વિ. ૩૨

માર્ગે પહોચીએ છીએ માટે આદર્શને સર્વદા ચક્ષુ સમીપ રાખી એક એક પગલું કરી તેના તરફ પ્રગતિ કરે. બિલકુલ પ્રતીકારરહિત, હિંસારહિત અને વાસનારહિત તો આ સસારમા કોઈ પ્રાણી બની શકે નહિ એ આદર્શને પ્રત્યક્ષ કરી શકાય એવી અવસ્થાએ જગત હજી પહોચ્યું નથી જે અશુભોના સમુદાયમા થઈને જગત પોતાની પ્રગતિ કરવા મથી રહ્યું છે, તેના પરિણામે તે ધીરે ધીરે, પણ નિશ્ચિતભાવે આદર્શ તરફ આગળ વધતું જાય છે જગત માના ઘણાખરા પ્રાણીઓ એજ ધોરણે ક્રમશઃ ઉન્નતિ કરી શકશે વિશેષ શક્તિમાન લોકોએ પણ વર્તમાન અવસ્થાના અવલબનપૂર્વક આદર્શને પહોચવાની યથાશક્ય એજા કરવી જોઈશે.

“સમયોચિત કર્તવ્યમાધન” એજ શ્રેષ્ઠ માર્ગ છે, અને કાર્યાકાર્યને સમજીને કાર્ય આદરવાથી તે બધનરૂપ નીવડતું નથી.

“સંગીત” એ સર્વશ્રેષ્ઠ લલિતકળા છે અને જેઓ તે કળાને સમજી ખૂલ શકે છે તેમને માટે તો તેજ સર્વથી શ્રેષ્ઠ ઉપાસના છે.

અજ્ઞાન અને અશુભનો નાશ કરવા કાળે આપણે યથાસાધ્ય પ્રયત્ન આદરવો જોઈએ આપણે શીખવું જોઈએ કે, શુભની વૃદ્ધિદ્વારાજ અશુભનો નાશ થશે.

x x કાર્ય કરીને શીઘ્ર શરૂ કરીશ બે અઠવા રિયાની અદરજ હું પ જાળ જઈશ અને લાહોર તથા અમૃત સરમા બેએક વ્યાખ્યાનો કરી કરાચી, ગુજરાત, કેન્દ્ર વગેરે સ્થાને જઈશ કરાચીમા હું નિશ્ચય તમને મળીશ.

આ કાશ્મીર ખરેખરજ પૃથ્વીપરનું સ્વર્ગ છે આવો મનોહર દેશ પૃથ્વીપટ પર બીજો કોઈજ નથી જેવા રમણીય પહાડ છે, તેવાજ રમણીય જળ, ઝાડપાન, સ્ત્રીપુરુષ અને પશુપક્ષી છે આટલા દિવસ મેં આ દેશને ન નિહાળ્યો તેથી મનમા હું ખ થાય છે x x x

સર્વદા તમારું કન્યાણુ વાન્ધ હું, એ નિશ્ચય જાણુને

પત્રાંક ૧૦૨

બોસ્ટન, ૨૩ મી માર્ચ ૯૬

વહાલા અ—

x x મારા સંન્યાસીઓમાંનો એક સંન્યાસી ખરેખર એક સ્ત્રી છે....ખીજા પુરુષો છે. ઇંગ્લંડમાં ખીજા વધારે કરવાનો છું, અને તેમને મારી સાથે હિંદમાં લઈ આવવાનો છું. આ 'શ્વેત' ચહેરાઓની અસર હિંદમાં હિંદુઓ કરે તેના કરતાં વધુ થશે. તે ઉપરાંત તેઓ ઉત્સાહી છે, ન્યારે હિંદુઓ અચેતન છે. હિંદની મુખ્ય આશાઓ ગરીબ પ્રજાવર્ગ ઉપર છે. ઉચ્ચવર્ગ તો શરીરથી તેમજ મનથી અચેતન—જડ—મૃત સમાન છે. x x

મારી જીવન મારી પ્રજાપ્રિય શૈલીને લઈને છે—ઉપ-દેશકેતુ' મહાનપણુ' તેની ભાષાની સરળતામાં રહેલ છે.

x x આવતા માસમાં હું ઇંગ્લંડ જવાનો છું. મને લાય છે કે, મેં જોઈએ તે કરતાં વધુ કામ કર્યું છે; મારા જ્ઞાનતંતુઓ આ લાંબા સમયસુધી જારી રાખેલા કામથી લગલગ તૂટી ગયા છે. આ માટે તમે સહાનુભૂતિ દર્શાવો એ ઇચ્છા નથી, પણ આ જે હું લખું છું તે ફક્ત એટલા માટે કે, તમે મારી પાસેથી ઘણાની આશા ન રાખી શકો એ સમજાવવું. અને તેટલી સરસ રીતે કાર્ય કર્યાં કરો. હવે મહાન કાર્યો કરવાની મને ઘણી થોડી આશા છે; છતાં મારાં ભાષણોની ચંત્ર મારફતે કરેલી નોંધપરથી જે સાહિત્ય તૈયાર થઈ શક્યું છે તે જાણી ઘણું ખુશ થાઉં છું. આનાં ચાર પુસ્તકો તૈયાર છે....વારૂ, મને સંતોષ છે કે, સારું કરવાને મારાથી અને તેટલું મેં કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને આ કાર્યથી મુક્ત થઈ શુદ્ધમાં બેસીશ ત્યારે મારું અંતઃકરણ શુદ્ધ—નિર્મળ રહેશે.

સર્વના પ્રેમ અને આશિષ સાથે

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૩

માર્ચ ૯૬

વહાલા અ—

x x કાર્ય આગળ ધકેલો. મારાથી બનશે તેટલું હું કરીશ. પ્રભુએ એ ઇચ્છ્યું હશે તો પીતૃવન્નધારી સંન્યાસીઓ અહીં અને ઇંગ્લંડમાં સામાન્ય ધર્મ પડશે. મારા પુત્રો ! કાર્ય કર્યા કરો.

યાદ રાખો કે, ત્યાંસુધી તમારા ગુરુમાં તમારી ઘડા છે ત્યાંસુધી તમારા પથમાં મુશ્કેલી નાખવા કેઈ પણ સમર્થ નથી પશ્ચિમવાસીઓની દૃષ્ટિમાં તે ત્રણ ભાષ્યોનાં ભાષાતરો મહાન કાર્યતરીકે લેખાશે.

x x મારા બાલકે ! તમે સંખુરી પકડો, રાહ પકડો, થોલો. સહિષ્ણુતા, સહિષ્ણુતા....યોગ્ય સમયે હું પ્રજાગન સમક્ષ એકદમ આવી ચઢીશ. x x આપનો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૪

ન્યુયૉર્ક, ૧૪ મી એપ્રિલ ૯૬

ડોક્ટર—યોગ્ય,

આજ મારે પત્ર મળ્યો. કાલે હું ઇંગ્લંડના પ્રવાસે ઉપડી જાઉં છું બાલકો માટેનું પત્ર કાઢવામાં મારી સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ છે, અને તેને સહાય આપવા હું બનશે તેટલું બધું કરીશ. તમારે તેને બ— જેવી રીતે ચાલે છે તેજ કોટિ ઉપર ચલાવી સ્વતંત્ર કરવું જોઈએ તે સિવાય કશું તેમાં શેલી અને વિષય વધારે લોકોપયોગી બને તેમ કરવું જોઈએ ઉદાહરણતરીકે, તમે સ્વપ્ને પણ ધારો તેના કન્તાં પણ વધારે મલવિત લોકનેવા. ગ્રામીન સંસ્કૃત સાહિત્યમાં અહીં તહીં સર્વત્ર જણાતી ઉત્તમ વાર્તાઓ ફરી લખી પ્રજાપ્રિય બનાવવાના નહેવાં છે તમારા પત્રમાં ખાત્ર ખીછ ખાખતો માથે એ પણ આપવાની જરૂર છે. વખત મળતાં બનશે તેટલી એવી વાર્તાઓ હું પણ લખી મોકલીશ; પણ એ પત્રને તમે વિદ્વંસોન્ન બનાવવાના સર્વ પ્રયત્નો છોડી

દેને વિદ્વદ્ભોજ્ય પત્રની ગજ્જ અ-સારી રીતે સાગશે અને મને ખાત્રી છે કે, તમારૂં પત્ર ધીમે ધીમે સર્વ જગત માં પોતાનો માર્ગ કરી દેશે તેના જાપા જેમ અને તેમ સાદી રાખો, એટલે તમે તેમાં ફતેહ પામશો આ પત્રનો પ્રધાન ઉદ્દેશ મૂળ તત્ત્વોને વાતાંઘાગ બહાર પાડવાનો હોવો જોઈએ અને છેક આધ્યાત્મિક બતાવશે નહિ જેની હિંદમાં ખોટ છે તે ઐક્યશક્તિ, વ્યવસ્થાશક્તિની છે અને તે શક્તિનાં પહેલી કુચી આસાધારકતા છે

x x બહાદુરીથી આગળ વધો એક દિવસ કે એક વર્ષમાં ફતેહ મળવાની આશા રાખશો નહિ ઉચ્ચ નિશાનો મેળ હમેશ વળગી રહો મક્કમ રહો ધર્મ્યા અને સ્વાર્થી પણાનો ત્યાગ કરો સત્ય, મનુષ્યદયા અને તમારો દેશ, એના હિતના દાસ અને અનતકાળ સુધી તમા શ્રદ્ધા રાખનાર રહો, એટલે જોઈએ કે તમે આખા જ તને કેવું હવ મચાવી નાખો છો એ અમરણમા ગળજો કે, શક્તિની કુચી વ્યક્તિ-જીવન (ચેતના) છે, બીજી એકેય વસ્તુ નથી આ પત્ર નાખી મૂકો અને તમો થાકી ગયા છો કે ધર્મ્યા ખોર થયા છો એવું જ્યારે જ્યારે તમને લાગે ત્યારે ત્યાર આ પત્રની છેત્રી લીલીએ વાચજો અદેખાઈ એજ સર્વ શુભ મોને માટે મહાન તુકમાતકાસ્ત છે તમો પર સર્વ આશીર્વાદ અને સર્વ વિનય વગર છે

આપનો પ્રેમનિધિ

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૫

ન્યુયૉર્ક, ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૮૯૧

તમારો પત્ર મળ્યો વાચી અમાર્યા બહુયા શ-ના પહોચ્યાની ખબર જાણી તમે મોકલેલું “ઇડિયન મિગર” છાપુ પથ્ર મળ્યું લેખ ઉત્તમ લખાયો છે, બરોબર લખ્યે લખ્યો દોષ જોવા તો બહુ સહેલ છે, પરંતુ ગુણ જોવા એજ મહાપુરુષનો ધર્મ છે, એ વાત કદી ભૂલતા ના x x

હવે તમારે સઘળદ્ધ થવાની જરૂર છે એને માટે સપૂર્ણ આસાધારકતા તથા શ્રમમ વિભાગની આવશ્યકતા છે હું તે વિશે સવિસ્તર ઇંગ્લંડથી લખી મોકલીશ આવતી કાલે

હું ઇચ્છુંકે માટે ઉપર છું તનેને સ્થાયી થઈ મારું કન્યા
તથા સંઘર્ષ કરવાનો મેં થાકે. ૧ વ કાર્યો છે

મનુષ્ય પ-મહત્ત્વ ઇશ્વર છે, સમય ન છે—એ બધું
આ દેશમાં ન થાયે એવા ભાવ સર્વ કોઈના ગળે બળાત્કારે
ઉતારવ તુ વલણ રાખવાથી આપણી પ્રવૃત્તિ એક ક્ષુદ્ર સપ્ત
દાયમાં ફેરવ થઈ જવની સીતિ રહે છે માટે તને એવી
જાતના સર્વ પ્રયત્નોથી બચવ રહેજો. x x x x
સાધારણ લોક સર્વદા બ્યખિનેજ ચડયે પણ ઉચ્ચશ્રેણીના
લોક તો સદા શિશુ (બાળ) પ્રકાર કર્યો. આપણને એ
બનેની જરૂર છે x x x સાર્વભૌમિક તો શિશુજ
છે, બ્યખિ નહિ. માટે શિશુનેજ દહત્વાવધી વળગી રહે.
તેઓ શિશુ (બાળ) આપી ગયા છે, તેમના બ્યખિત વિષે
લોકે ભલે ખુશીમાં આવે તેમ ધારે

પત્રાંક ૧૦૬

(અમેરિકાથી લખેલે)

x x પ્રમણિકતા એજ સર્વથી સ્વત્ત નીતિ છે અને તેથી
સદગુણી માણસને અતે લભજ થાય છે.....વત્સ !
આટલું તો તું હમેશા યાદ રાખજે કે, હું અને તેવા અને
અમે તેટલા કામમાં રોગાયો હે ઉ છ કે અને તેટલો ફ-
અમે તેટલા મોટા બહેનઓના સગમાં વત્તો! હોઈ છું,
તોપણ નિચે હું મા. એકે એક ગિરને-કંગાળમાં કંગાળ
મિત્રને પણ સન્નેહ સભર છે છું, તેમને માટે પ્રભુજને
પ્રયુ છું અને તેમનું શુભ વાન્નુ છું

પત્રાંક ૧૦૭

હર્ષ વંદ્ય લેવ-શામ-રીડીંગ

તા ૨૭ મી એપ્રિલ ૯૬

પ્રિય—

* * * આજે તમને બધાને હું કંઈક લખીશ અગત્ય
સ્વત્તા મેળવવાને માટે હું આ કંઈ લખતો નથી પણ તમા ૧૪
બધાને માટે અને જે ઉદ્દેશને લીધે ભગવાન ગમદ્દે જન્મ
ધારણ કર્યો હતો તેજ ઉદ્દેશને માટે હવે છું તેમજ મને

તમે બધાની ભલામણ કરી છે અને જગતના મહાન કલ્યાણમાં તમારે ભાગ આપવાનો છે; આ વાતની તમારા-માંના કેટલાકને ખબરજ નથી, તેથી મારે તમને લખવું પડે છે. જો તમારામાં ઇર્ષ્યા અથવા અહંભાવની જરા પણ અસર આવવા પામે તો તે મહાદુઃખની વાત છે. શું જે લોકો માંહોમાંહે ગમે તેટલા લાંબા સમય સુધી પ્રેમપૂર્વક રહી શકતા નથી; તેવા લોકો કદી જગતમાં ક્ષાત્-ભાવની સ્થાપના કરી શકશે ખરા? કાયદાઓથી બંધનમાં રહેવું એ હાનિકારક છે, એમાં કંઈજ શંકા નથી; પણ અપરિ-પક્વ દશામાં નિયમોથી દોરાવું એ પણ આવશ્યક છે. બીજા શબ્દોમાં, જે પ્રમાણે ગુરુદેવ કહેતા હતા તે પ્રમાણે “નાના છોડવાઓને તો વાડ કરવીજ ઘટે છે.” બીજું આગસુ અને નવરા માણસોને તો ગખ્યાં મારવાં અને તરકટો રચવાં, એ તદ્દન સ્વાભાવિક હોય છે. આથી હું તમને નીચેની થોડીક સૂચનાઓ કરીશ. જો તમે તેને અનુસરશો તો જરૂર ફાવશે, પણ જો તમે તે પ્રમાણે નહિ કરો તો આપણી બધી મહેનત વ્યર્થ જવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે.

પ્રથમ હું મઠની વ્યવસ્થા શી રીતે કરવી તે બાબત લખીશ:-

૧-મઠનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવાને માટે એક સગવડ-ભરેલું મકાન અથવા બાગ ભાડે રાખવો જોઈએ. આ મકાન-માં અથવા બાગમાં દરેકને રહેવાને પોતાની નોખી નોખી ઓરડીઓ મળી શકે એવી વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ. એક બીજો મોટો હાલ હોવો જોઈએ, કે જેની અંદર પુસ્તકો રાખી શકાય. મુલાકાતે આવનારને મળવા માટે એક બીજો નાનો હાલ હોવાની પણ આવશ્યકતા છે. તે ઉપરાંત જો બની શકે એમ હોય તો એક બીજા મોટા હાલની પણ આવશ્યકતા છે, કે જેમાં જાહેર પ્રબળને માટે ધાર્મિક પુસ્તકોનું વાચન અને પ્રવચન થઈ શકે.

૨-જો કોઈને મઠમાંના કોઈ માણસને મળવું હોય તો તેણે માત્ર તેનીજ મુલાકાત લેવી જોઈએ અને બીજાઓને કોઈ પણ પ્રકારનું ખલેલ કર્યા સિવાય તેની મુલાકાત પૂરી થતાં વિદાય થઈ જવું જોઈએ.

૩-જો કોઈ બહારનું માણસ આવે અને કંઈ ખુલાસો

અથવા હકીકત પૂછે તો તેને સમાધાનકારક જવાબ મળી શકે તે માટે અનુક્રમે વારા કરતી ડોઇએ હાલમાં થોડોક સમય નિર્ધારિતપણે હાજરી આપવી જોઈએ

૪-દરેકે પોતાનાજ રૂમમાં રહેવું જોઈએ અને ખાસ કારણ સિવાય બીજાના રૂમમાં જવું નહિ દરેક જણ જેની ઇચ્છા થાય તે લાયબ્રેરીમાં જઈને વાંચી શકે છે, પણ ત્યાં જઈને બીજાઓની સાથે વાત કરવાની અથવા તમાકુ પીવાની સખત મનાઈ હોવી જોઈએ અને વાથવાનું કામ મનમાં જ થવું જોઈએ

૫-એક રૂમમાં એકઠા બસાઈને આખો દિવસ વાતો કર્યા કરવાની અને તેમાં બહારના ગમે તે માણસોને આવીને જોડાવાની સખત મનાઈ હોવી જોઈએ

૬-જે લોકો ધર્મની શોધમાં હોય તેમનેજ ત્યાં આવવાની રજા હોવી જોઈએ તેઓએ આવીને મુલાકાતના રૂમમાં શાંતિથી જેને મળવા માગતા હોય તેને મળીને વિદાય થવું જોઈએ, અથવા તેમને જો કંઈ સામાન્ય પ્રશ્ન પૂછવાના હોય તો તે માટે જેને નીમેલા હોય તેમને પૂછવું અને ઉત્તર મળે એટલે ચાલ્યા જવું જોઈએ

૭-ચાડીચુગલી, છાની ખટપટ અને કોઈની બદનક્ષી વગેરેનો એકદમ અનુકાવ થવો જોઈએ

૮-જો ફીસતરીકે એક નાની ઓરડીનો ઉપયોગ કરવો આ ઓરડીમાં કાળ, કવચ, શાહી વગેરે લખવાના માધન રાખવા સેક્ટેરીઓ પણ આજ રૂમમાં રહેવું તેણે આવક બવકનો બરાબર હિસાબ રાખવો બધી ટપાલ તેનેજ મળવી જોઈએ અને તેણે સૌ સૌની ટપાલ ખોલ્યા વિના પહોંચાડી દેવી પુસ્તકો અને છાપા વગેરે લાયબ્રેરીમાં મોકલી દેવા

૯-તમાકુ પીવાને માટે એક બુદ્ધી ઓરડી હોવી જોઈએ, અને આ ઓરડીની બહાર કોઈને પણ તમાકુ પીવાની રજા આપવી નહિ

૧૦-જે કોઈને આની વિરુદ્ધ કરવું અથવા કહેવું હોય, અથવા કોઈ કંઈ હોય તેણે મઠની હદ બહાર જઈને તે પ્રમાણે કરવું આમાં એક રજામાત્ર પણ ટૂંછાટ કરવી ઘટતી નથી

વ્યવસ્થાપક મંડળ

૧-દરેક વર્ષે મતની બહુમતી પ્રમાણે પ્રમુખની ચુંટણી કરવી. આ વર્ષે એક, બીજે વર્ષે બીજો એ પ્રમાણે.

૨-આ વર્ષને માટે બી—ને પ્રમુખ બનાવજો. તે પ્રમાણે બીજાને સેક્રેટરી બનાવજો, અને ત્રીજાને પૂજાના કાર્યનો સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ બનાવજો; તેજ પ્રમાણે ખાવા કરવાની વ્યવસ્થા જાળવનારની પણ નિમણુક કરજો.

૩-સેક્રેટરીએ એક બીજી કામ પણ સંભાળવાનું છે અને તે આરોગ્ય ખાતું. આ બાબતમાં મારે ત્રણ સૂચનાઓ કરવાની છે:—

(અ) દરેકની ઓરડીમાં એક પ્રાટ અને ચટાઈ વગેરે હોવું જોઈએ. દરેકે પોતાની ઓરડી સ્વચ્છ રાખવી જોઈએ.

(વ) પીવાના અને રાંધવાના કાર્ય માટે સ્વચ્છ અને શુદ્ધ પાણી લાવવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. કારણકે ધાર્મિક વિધિ પ્રમાણે બનતી રસોઈને અસ્વચ્છ અને અશુદ્ધ જળથી બનાવવી તે લયંકર પાપ છે.

(ક) સ—ને માટે તમે જેવો જહાસો બનાવ્યો છે તેવા બે ગહલા દરેકને આપજો—અને કપડાં તદ્દન સ્વચ્છ રહે તેની કાળજી રાખજો.

૪-જેને સંન્યાસીતરીકે દાખલ થવું હોય તેણે પ્રથમ તો બ્રહ્મચારીતરીકેજ દાખલ થવું જોઈએ. તેણે એક વર્ષ મઠમાં અને એક વર્ષ બહાર રહેવું જોઈએ અને તે પછીથીજ તેને સંન્યાસ આપવો.

૫-પૂજાવિધિને સંભાળવાનું કાર્ય આવા બ્રહ્મચારીને સોંપવું અને વારાફરતી તેમને બદલવા.

ખાતાઓ

મઠમાં નીચે પ્રમાણે ખાતાઓ રહેશે:—

૧-અભ્યાસ, ૨-પ્રચારકાર્ય અને ૩-ધાર્મિક ક્રિયા.

૧-અભ્યાસ:—આ ખાતાનો ઉદ્દેશ એવો છે કે, જેને અભ્યાસ કરવાની ઇચ્છા હોય તેમને માટે પુસ્તકો અને શિક્ષકો પૂરા પાડવા. દરરોજ સવારે અને સાંજે શિક્ષકોએ તેમને માટે તૈયાર થઈને રહેવું.

૨-પ્રચારકાર્ય:—મઠમાં તેમજ બહાર આ કાર્ય

કરવાનું છે. મઠની અંદર ઉપદેશકોએ શાસ્ત્રો વાંચી સંભળાવી-
ને અને પ્રશ્નોના વર્ગો ઉઘાડીને શીખવવાનું છે. બહાર-
ની બાહ્ય પ્રયાનકાર્ય કરનારાઓએ ગામેગામે ફરીને ઉપદેશ
કરવાનો છે અને બીજાં સ્થળોમાં જ્યાં જ્યાં જની શકે ત્યાં
ત્યાં આવા મઠ સ્થાપવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે.

૩-ધાર્મિક ક્રિયા.—જેને જેને ધાર્મિક ક્રિયાની
આવશ્યકતા હશે તેને આ ખાતા તમ્મથી તેવી સગવડ કરી
આપવામાં આવશે; પણ કોઈએ ધાર્મિક ક્રિયા કરવા માંડી
છે માટે બીજાના અભ્યાસમાં અથવા ઉપદેશના કાર્યમાં
તેને હરકત કરવા દેવામાં આવશે નહિ. જે કોઈ આ નિયમ-
નો ભંગ કરશે, તેને એકદમ મઠમાંથી રજા આપવામાં
આવશે. આ નિયમમાં કદી શિથિલતા કરવામાં આવશે નહિ.

મઠની અંદર જે ઉપદેશકો હોય તેમણે ભક્તિ, જ્ઞાન
અને યોગ ઉપર ઉપદેશ આપવો, અને વારાફરતી કાર્ય
કરવું. આ કાર્યને માટે દિવસો અને સમય નક્કી કરી સમય-
પત્રકને વર્ગની બહાર લટકાવી રાખવું, કે જેથી ભક્તિની
શોધ કરનાર જ્ઞાનના દિવસે આવે નહિ અને તેની લાગણીઓ
દુઃખાય નહિ.

વામાચારની ક્રિયાને માટે તમારામાંથી કોઈ પણ
લાયક નથી, તેથી કોઈ પણ રીતે તેને મઠમાં દાખલ કરવી
નહિ. આવી વૃત્તિવાળો જે કોઈ માણસ હોય તેણે આ
મંડળમાંથી નીકળી જવું આ ક્રિયાનું કોઈએ મઠમાં નામ
પણ લેવું નહિ. જે દુષ્ટ માણસ વામાચારને પોતાના માર્ગ-
માં લેજે છે તેનો તો આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં પણ
નાશજ છે.

કેટલીક સામાન્ય સૂચનાઓ

૧-જે કોઈ શ્રી, સંન્યાસી સાથે વાતચીત કરવા આવે
તો તેણે મુલાકાત લેવાના હોલમાંજ તેની સાથે વાતચીત
કરવી. પૂજના હોલ સિવાય બીજા કોઈ રૂમમાં શ્રીઓને
દાખલ કરવામાં આવશે નહિ.

૨-કોઈ પણ સંન્યાસીને શ્રીઓના મઠમાં રહેવા
દેવામાં આવશે નહિ, અને જે કોઈ આ નિયમનો ભંગ
કરશે તેને મઠમાંથી એકદમ રજા આપવામાં આવશે. “મંદિર

માં અસુરની મૂર્તિ બેસાડવા કરતાં ખાલી મંદિર વધારે સારું.”

૩-ખરાબ ચારિત્રવાળા માણસોને સખત રીતે બહાર-જ રાખવામાં આવશે. કોઈ પણ કારણસર તેમનો પડછાયો પણ મારા આંગણમાં ચડશે નહિ. જો તમારામાંનો કોઈ પણ માણસ ખરાબ નીકળે તો તરતજ તેને રજા આપજો, પછી ભલે તે ગમે તે હોય. આપણને કાળાં મેંઢાંની જરાય જરૂર નથી. ઇશ્વર અનેક સારા માણસો આપણી પાસે મોકલશે.

૪-ઉપદેશના હોલમાં અથવા વર્ગમાં કોઈ પણ સ્ત્રી આવી શકે છે, પણ તે ઉપદેશ ચાલતો હોય ત્યાંસુધીજ ત્યાં રહે. તે કાર્ય પૂરું થતાંજ તેણે આદ્યાં જવું જોઈએ.

૫-કોઈ દિવસ ગુસ્સો કરતા નહિ અથવા મનમાં અદેખાઈ રાખતા નહિ, અને પીક પાછળ કોઈની નિંદા કરતા નહિ. પોતાના દોષો ન સુધારતાં બીજાની ખામીઓ જોવી એના જેવી કૂરતા અને નિષ્કુરતા બીજા એકે નથી.

૬-જમવાને માટે સમય નક્કી કરેલો હોવો જોઈએ. જમવા બેસવાને માટે દરેકને માટે એક નીચું આસન અને તેનાજ પ્રમાણમાં એક જમવાનો પાટલો હોવો જોઈએ. રાજ-પૂતાનામાં જે પ્રમાણે નિયમ છે તે પ્રમાણે તેણે નીચેના આસન પર બેસીને પોતાની યાજ્ઞી પેલા પાટલા પર મૂકવી જોઈએ.

અધિકારીઓ

લગવાન બુદ્ધની આજ્ઞા પ્રમાણે અધિકારીઓની નિમણૂક ચુંટણી કરીને કરવી. એટલે કે અમુક એક માણસ દરખાસ્ત કરે કે દ્રલાણાને આ વર્ષને માટે પ્રમુખતરીકે નીમવા. પછી દરેકે કાગળની કાપડીઓ પર “હા” અથવા “ના” લખીને તે કાપડીઓને એક ઘડામાં નાખવી. જો તેમાં “હા”ની ચિઠ્ઠીઓ વધારે નીકળે તો તે વર્ષને માટે તેની પ્રમુખતરીકે નિમણૂક કરવી. જો કે તમારે અધિકારીઓની નિમણૂક આ પ્રમાણે કરવાની છે, છતાં હું સૂચના કરું છું કે, આ વર્ષને માટે બી-ની પ્રમુખતરીકે, એન-ની સેક્રેટરી અને ખજાનચીતરીકે તથા સ-ની લાયબ્રેરિયનતરીકે નિમણૂક કરવી. આર- એચ- એ- અને ય-એ વારાફરતી શિક્ષણ અને ઉપદેશનું કાર્ય કરવું.

માસિક કાઢવાનો ટી-નો ઉદ્દેશ સારો છે, પણ જો તમે

એકસ પ અને સહકારથી કાર્ય કરવાનું કળૂન કરો તોજ હું
એ વાતને મળુરી આપીશ

સિદ્ધાંતો અને માન્યતાઓની બાબતમાં મારે આટલું જ
કહેવાનું છે કે, જો કોઈ પરમહંસદેવને અવતારતરીકે
માને તો ઠીક છે અને માને નહિ તોપણ ઠીક છે એ
બાબતમાં માત્ર સત્ય એટલું જ છે કે, ચારિત્રની બાબતમાં
પરમહંસદેવની બરોબરી પહેલાં કોઈ કરી શક્યું નથી,
અને ઉપદેશની બાબતમાં તો તેમની પહેલાંના અવતારો કરતા
તેઓ વધારે ઉદાર, વધારે વિકાસક્રમવાળા અને અપૂર્વ
હતા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો પહેલાંના ઉપદેશકો એક
દેશીય હતા, જ્યારે આ નવા અવતાર અથવા ગુરુદેવના
ઉપદેશમાં યોગ, જ્ઞાન અને ભક્તિના ઉત્તમમાં ઉત્તમ તત્ત્વોનું
ઐક્ય થયું હતું, અને તેથીજ નવી સમાજની સ્થાપના છે
x x પહેલાંના ઉપદેશકો ઉત્તમ હતા એમાં શંકા નથી,
પણ આ યુગનો તો આજ નવો ધર્મ છે કે-યોગ, જ્ઞાન,
ભક્તિ અને કાર્યનું ઐક્ય હલકામાં હલકી વર્ણને પણ ઉમર
કે જાતિના ભેદવગર જ્ઞાન અને ભક્તિનું દાન આપવું, એ
આ યુગનો ધર્મ છે પ્રથમના અવતારો સારા હતા, પણ
શ્રીરામકૃષ્ણમાં તે સર્વ અવતારોનું ઐક્ય હતું શરૂઆત
કરનાર અને સામાન્ય માણસને માટે પોતાના આદર્શ પ્રત્યે
દૃઢ નિષ્ઠા હોવી એ બહુ અગત્યની અને જરૂરની વાત
છે આથી તેમને શીખવો કે, દરેક મહાન વ્યક્તિઓને
યોગ્ય માન આપવું જોઈએ, પણ હવે પૂજા તો ભગવાન
રામકૃષ્ણનીજ થવી જોઈએ ભક્તિ અને શ્રદ્ધા વગર શક્તિ
પ્રાપ્ત થતી નથી તેના વગર મહાવીર(હનુમાન)ની પેઠે જીરસા
થી કોઈ આદેશ આપી શકે નહિ તે ઉપરાંત પહેલાંના અવ
તારો હવે જરા જૂના થઈ ગયા છે અત્યારે તો આપણી
સામે નવું હિંદુસ્તાન તેના નવા દેવતાઓ અને નવા વેદ
સાથે ઉભું છે ક્યારે-ઓ મા ! પ્રભુ ! આ અમારો દેશ
સદા જૂતકળમાજ જીવવાની આદતમાંથી ક્યારે મુક્ત થશે ?
અસ્તુ થોડાક પક્ષપાતની પણ આવશ્યકતા છે, પણ તેથી
આપણે બીજા તરફ ઈર્ષ્યાભાવ રાખવાની જરાપણ જરૂર નથી
જો તમને મારા વિચારો પ્રમાણે કાર્ય કરવાનું વાજબી

લાગે, અને જો તમે આ નિયમોનું પાલન કરો તો એ કાર્યને માટે જોઈતા પૈસા હું તમને આપી શકીશ. x x વળી આ પત્ર તમે માતાજીને તેમજ....વગેરેને પણ બતાવજો, અને તેમનાદ્વારા સ્ત્રીઓના એક મઠની પણ સ્થાપના કરજો. આ વર્ષને માટે માતાજીને પ્રમુખ બનાવજો; પણ તે સ્થાનની મુલાકાત લેવાની તમને કોઈને રજા મળશે નહિ. તે લોકો પોતાની મેજેજ પોતાના કાર્યની વ્યવસ્થા કરી લેશે. તમારી સૂચના પ્રમાણે તેમણે કાર્ય કરવાનું નથી. એ કાર્યને માટે પણ જરૂરનો ખર્ચ હું પૂરો પાડીશ.

પ્રભુ તમને સત્યનો માર્ગ બતાવે ! જે માણસો જગન્નાથજીનાં દર્શન કરવાને ગયા હતા. તેમાંના એકને પ્રભુનાં દર્શન થયાં અને બીજાને તેના મગજમાં કંઈક બૂસું ભરાયું હતું તેથી દર્શન થયાં નહિ.

મારા મિત્રો ! ઘણા માણસોએ ગુરુદેવની સેવા કરી છે એમાં શંકા નથી; પણ ત્યારે કોઈને એમ લાગવા માંડે કે, પોતે કોઈ અદ્ભુત વ્યક્તિ છે ત્યારે એમ સમજવું કે, તેણે રામકૃષ્ણનો સત્સંગ કરવા છતાં પણ તેના મગજમાં જે કંઈક ભરાયેલો હતો તેનાંજ તેને દર્શન થયાં છે. જો તેમ હોત નહિ તો તો પરિણામજ બતાવી આપત. ગુરુદેવ પોતે ઘણી વાર કહેતા હતા કે “ તે લોકો પ્રભુનું નામ લઈને ગાશે અને નાચશે, પણ અંતે દુઃખી થશે.” આ અધોગતિનું કારણ અહંભાવ છે—પોતે પણ બીજાના જેવોજ મહાન છે એવી માન્યતાજ દુઃખનું કારણ છે. ખરેખર ! તે કહેશે કે “ તેઓ મને પણ આહતા હતા. ” પણ અફસોસ ! ભલા આદમી ! તેમની કૃપા સિવાય તમે આવા હોત ખરા ? શું આવો માણસ બીજા સાથે તકરાર કરે અને પોતાની જાતને અધોગતિમાં નાખે ? તમે ધ્યાનમાં રાખજો કે જ્યાં જ્યાં તેની દયાનું ટીપું માત્ર પડશે ત્યાં ત્યાંથી માણસો દેવતા બનીને નીકળશે. x x સૌથી પ્રથમ એ છે કે, આજ્ઞાનું પાલન કરવું. અસ્તુ. મેં તમને જે કંઈવાનું કહ્યું છે તે જલદીથી અને હુંશિયારીથી કરો; આ નાની વાત તમે કેટલે દરજ્જે કરી શકો છો તે મને બતાવો; અને ધીમે ધીમે મહાન કાર્યો બનશે. તમારો વિવેકાનંદ

તા. ક.—કૃપા કરીને આ પત્ર બધાની આગળ વાંચી બતાવજો અને મને જણાવજો કે, એમાંની વાત અમલમાં મૂકવા જેવી છે કે કેમ? કૃપા કરીને બી—ને કહેજો કે, જે દરેકનો સેવક છે, તેજ તેમનો ખરો શેઠ છે. જેના પ્રેમમાં ઉંચનીચનો ભેદ છે તે કદી ખરો આગેવાન બની શકતો નથી. જેનો પ્રેમ અનંત છે, અને આ ઉંચ છે કે નીચ છે તેનો વિચાર કરવાને જે કદી થોભતો નથી તેના ચરણોમાં સમસ્ત જગત પોતાનું મસ્તક ઝુકાવે છે.

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૮

પ્રિય એ—

ગયા અઠવાડીયામાં મેં તમને બ્રહ્મવાદીન વિષે લખ્યું હતું; પણ ભક્તિનાં વ્યાખ્યાનો માટે લખવાનું હું ભૂલી ગયો. તે બધાં વ્યાખ્યાનો એકસાથે પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ થવાં જોઈએ. અમેરિકામાં જ—ને એમાંથી કેટલાંક પુસ્તકો મોકલી શકાશે. નીસેક દિવસમાં હું ઇંગ્લંડ માટે ઉપડી જઈશ. કર્મયોગ, રાજયોગ અને જ્ઞાનયોગ ઉપર મારી પાસે મોટાં પુસ્તકો છે. કર્મયોગ પરનું પુસ્તક તો પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. રાજયોગનું પુસ્તક ઘણુંજ મોટું થશે અને તે પ્રેસમાં પણ જઈ ચૂક્યું છે. વળી મને લાગે છે કે, જ્ઞાનયોગનું પુસ્તક ઇંગ્લંડમાં છપાવવું પડશે.

બ્રહ્મવાદીનમાં તમે કે-નો જે પત્ર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે તે ઠીક થયું નથી. ....એ જે આબકા કે-ને લગાવેલા છે તે તેને અમથમી રહ્યા છે. એ પત્ર અસહ્ય અને દરેકને ખૂંચે એવો છે. બ્રહ્મવાદીનની જે પદ્ધતિ છે તેની સાથે તેનું સામ્ય નથી. આથી ભવિષ્યમાં જ્યારે જ્યારે કે-ને ત્યારે એમાં ગમે તેવી આડકતરી રીતે અથવા બારીકીથી કોઈ પંથ કે સંપ્રદાય પર હુમલો કર્યો હોય તોપણ તેમાં સુધારો કરજો. કોઈ પણ પંથ કે સંપ્રદાયની વિરુદ્ધનું પછી તે સારું હોય કે નહીં હોય તે બ્રહ્મવાદીનમાં આવવું જોઈએ નહિ. અલબત્ત, તેથી કંઈ આપણે દંભ કે જૂઠુંને ટેકો આપવાનો છે એમ તો નથીજ, વળી હું ફરીથી યાદ

દેવડાણું છું કે, એ છાપુ એટલું બધું તો પારિભાષિક છે કે અહીં આગળ તેના ગ્રાહકો થવાં મુશ્કેલ છે. પશ્ચિમના લોકોનો મોટો ભાગ જડખાંતોડ સંસ્કૃત શબ્દોને સમજતો નથી અને સમજવાની દરકાર પણ કરતો નથી. છાપુ હિંદુસ્તાનને માટે વધારે લાયક છે-હું તો એટલુંજ સમજી શક્યો છું. તંત્રીના લખાણમાંથી ખાસ અપીલ(વિનંતિ)-નો દરેક શબ્દ કાઢી નાખવો જોઈએ; અને તમારે હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, તમે એકલા હિંદુસ્તાનને માટે નહિ, પણ આખી દુનિયાને માટે લખો છો, અને આ દુનિયા તમારે જે કહેવાનું છે તેનાથી તદ્દન અજાન છે. દરેક સંસ્કૃત શબ્દનો અનુવાદ બહુજ કાળજીપૂર્વક કરજો અને તમારાથી જેટલું બની શકે તેટલું સરળ અને સહેલું કરજો.

આ પત્ર તમને મળશે તે પહેલાં હું ઇંગ્લંડ પહોંચી ગયો હોઈશ. માટે ઈ. ડી. સ્ટર્ડી-એસ્કવાયરની મારફત હાથ ધરું-કેવરશામ, ઇંગ્લંડ એ સરનામા પ્રમાણે મને પત્ર લખજો.
તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૦૧

૬૩ સ્ટ્રીટ, ન્યોર્થ રોડ, લંડન-મે ૧૮૮૬

પ્રિય લગિતી,

હું લંડનમાં આવી પહોંચ્યો છું, ઇંગ્લંડનાં હવા-પાણી હાલમાં શીતળ અને સુંદર છે. હાલમાં આખો દિવસ સગડી સળગતી રાખવામાં આવે છે. તમને ખબર છે? આ વખતે આખુલે મકાન અમને સોંપી લીધું છે. જો કે મકાન નાનું પણ સગવડતાલરેલું છે, અને તેને માટે અમેરિકામાં જેટલો ખર્ચ કરવો પડે છે તેટલો ઇંગ્લંડમાં કરવો પડતો નથી. તમારાં માતાને માટે હું કેવું ધારતો હતો તેની શું તમને ખબર નથી કે? મેં હમણાંજ તેમને એક પત્ર લખ્યો છે અને મનરો એન્ડ કું-ગ્રે, સ્કીળા, પારીસ એ સરનામે ટપાલમાં નાખ્યો છે. કેટલાકે પુરાણા મિત્રો પણ અહીંયાં છે અને મિસ એમ- પણ બહારથી ઇંગ્લંડમાં આવી પહોંચ્યાં છે. તે સુવર્ણસમ સારાં અને પહેલાંના જેટલાંજ માયાળુ છે. હિંદુસ્તાનથી એક નવીન સાધુ

આવેલો છે ધરમા એક નાનું સરખું સુદર કુટુંબ હોય એવું બની રહ્યું છે આ નવીન સાધુ તદ્દન સરળ છે ભવો માણસ । મારામા જે સાહસ વગેરે છે તે ખાદ કરતા એ તાદૃશ્ય હિંદના નમુનારૂપ છે હમેશા નમ્ર, તેમજ મધુર રહે છે અને કટપનાસુષ્ટિમાજ વસી રહે છે પણ તે કંઈ ચાલશે નહિ. મારે તેનામા યોદ્ધીક પ્રવૃત્તિ દાખલ કરવી પડશે અહીં જે વર્ગોનું કામ શરૂ થઈ ચૂક્યું છે, અને તે આરપાય માસપર્યંત ચાલશે પછી હું હિંદુસ્તાન આવીશ, પણ મારું મન તો અમેરિકા તરફ જ યેચાય છે અમેરિકા માટે મારા મનમા પ્રેમ વસી ગયો છે નવી વસ્તુઓ જાણવા નો મને શોખ છે જરીપુરાણ ખડિયેરોમા ભટકવાની અને જૂના ઇતિહાસો પાછળ આળસુ છદ્મી ગાળી પ્રાચીન ને મટે નિસાસા નાખ્યા કરવાની મને જરા પણ ઈચ્છા નથી એ કાર્યને માટે મારી નસોમા જોઈએ તે કરતા વધારે ગરમ લોહી વહે છે અમેરિકાના લોકો, દરેકને ત્યાં મળતી તક, એ વગેરે કારણોને લઈને અમેરિકા એ એકજ દેશ લાયક છે હું તદ્દન મૂળમાથી સુધારો કરવા માગુ છું પ્રાચીનતામા પડી રહેલા ગદા છાણના પોદરા જેવા હિંદુ સ્તાનના જનસમાજમા હું કંઈ કરી શકીશ કે નહિ તે જોવાને માટેજ હું ત્યાં આવવાનો છું તદ્દન નવેસરથીજ કામની શરૂઆત કરવાનો મારો વિચાર છે x x x x અમર, અનંત, સર્વશક્તિમાન અને સર્વવ્યપક એ તો માત્ર એક નિયમ છે, એ કંઈ વ્યક્તિ નથી હું, તમે અને બીજા બધા આ નિયમના મૂર્ત સ્વરૂપો છીએ, અને જે વ્યક્તિમા આ નિયમોનું નેટલું વધારે પ્રમાણે એકઠું થયું છે તેટલી તે વ્યક્તિ મહાન છે દરેક માણસ અતે તો આ નિયમોનું સંપૂર્ણ મૂર્ત સ્વરૂપ બની રહેશે, અને જે પ્રમાણે અત્યારે મૂળમા એક છે તે પ્રમાણે સર્વ વાત એક બનશે ધર્મનું રહસ્ય માત્ર આદલુંજ છે અને તેને ક્રિયામા મૂકવાનો એકજ રસ્તો છે અને તે રસ્તો એકતાની લાગણીદ્વારા અથવા જેને આપણે પ્રેમ કહીએ છીએ તે દ્વારાજ છે અસહના દરેક અસ્પષ્ટ વિધિઓ એ તો માત્ર મૂઠ વિશ્વાસ છે હવે એ મૂઠ વિશ્વાસથી ભરેલા વિધિઓને (જેજ રૂપમા વગર સમજાયે, થાઉં

રાખવાનો પ્રયત્ન શું કરવા કરવો ? જ્યારે સત્ય અને જીવનથી ભરેલી સરિતા પાસેથીજ વહેતી હોય તો તન્મ્યા લોકોને શા માટે ખાખોચિયાતુ પાણી પાવું જોઈએ ? એ તો માત્ર માણસોની સ્વાર્થપરાયણતાજ છે, ખીણું કશું નથી. જીદગી ટુકી છે—કાળ સપાટાબંધ વહી જાય છે જે દેશના લોકોમાં અને જે સ્થળમાં જેના વિચારો વધારે અનુકૂળ આવતા હોય તેજ તેનો દેશ છે, તેજ તેનું સ્થાન છે, અને તેજ લોકો તેના દેશબંધુઓ છે પરંતુ શુદ્ધ, વિશાળ અને બહાદુર એવા થોડાક આત્માઓનેજ આ વાત લાગુ પડે છે

હું સર્વ વાતે કુશળ છું, અને ઘણાજ આનંદમાં છું.

સદા તમારો સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧૦

હાઇ વ્યુ, જેવરશામ રીડીંગ ૧૮૬૬

પ્રિય—

આ લંડન શહેર માણસોના સમુદ્ર જેવું છે દશ પંદર કલકત્તાને લોગાં કરીએ એટલું મોટું છે. લંડનના ખારામાં ઉતરતી વખતે જો કોઈ લેવા આવનારની વ્યવસ્થા કરી ન હોય તો આ ધમાલમાં બૂલા પડવાનો પૂરેપૂરો સંભવ છે. x x ગમે તેમ પણ કે—ને ત્યાથી એકદમ મોકલી દેજો. સ—ની ચેઠે જો તે આવતાં મોટું કરે એમ હોય તો કોઈ ન આવે એજ વધારે સાફ છે. ભટક્યા કરવા માં અને સુલતવી રાખ્યા કરવામાં કશોજ ફાયદો નથી. આ કામ એવું છે, કે જેમાં ગજસવૃત્તિની (પ્રવૃત્તિની) પરાકાષ્ઠાની આવશ્યકતા છે.....આપણો આખો દેશ તામસ વૃત્તિમાં ડૂબી ગયેલો છે અને સૌથી પ્રથમ આપણે ખીલ કશાની નહિ પણ રાજસ વૃત્તિની આવશ્યકતા છે. સત્ત્વ પછીથી આવશે, કે જે વસ્તુ હવ્વ ઘણીજ—ઘણીજ દૂર છે.

તમારો સ્નેહાધીન વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧૧

નેટ લયોજનો - ન્તો, ૩૦ મી મે ૧૮૯૬

પન્થ દહાડે મારે પ્રોફેસર મેન્નમૂલ્લની સુદર સુઢાકાત ધઈ હતી. તે એક સાધુપુરુષ છે અને તેનું વય ૭૦ વરસનું હોવા છતાં તે હજી જુવાનજેધ જણાય છે એના ચહેરાપર હજી એક ક ચલી સુંદા નથી હું ઇ-છુ છું કે, હિંદુમિ અને વેદાત મારેના એના પ્રેમનો અર્ધભાગ પણ જાન્યે માગમા હેય વળી તે શોગવિદ્યાનો હિમાયતી હોઈ તેને માને છે પણ ખરો માત્ર ખોટા નિષાદકોને તે સહન કરી શકતો નથી

વિશેષમા એ કે, શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ માટે તેમને અત્યંત આદરબુદ્ધિ છે અને તેઓશ્રીના જીવનપર તેમણે એક લેખ પણ 'નાઈટીન્થ સેન્યુરી' નામના માસિકમા લખ્યો છે તેમણે મને સવાલ કર્યો કે 'તેઓશ્રીનું નામ જગતને જાણીતું કરવા માટે તમે શું કરો છો?' રામકૃષ્ણે તેમને ધણી વર્ષ ધયા સુધ કર્યા છે આ શું શુભ સમાચાર ન હોવાય ? * *

અહીં આ કામ જરા મહુ પણ મહત્તમ ચાલે છે આવતા રવિવારથી જાહેર વ્યાખ્યાનો શરૂ કરવાનો છું

પત્રાંક ૧૧૨

લડન, ૫ મી જૂન ૧૮૮૬

'રાજયોગ' અથ જાહુ સારી રીતે ચાલે છે શાસ્ત્રાનંદ થો ૧૪ સમયમા અમેરિકા તરફ જવાનો છે

મારા પ્રિયજનો પૈકી કોઈ પણ વકીલ અને એ મને પસંદ નથી, જે કે માગ પિતાશ્રી એક વકીલજ હતા મારા ગુરુદેવ એની વિરુદ્ધ હતા, અને હું પોતે એમ માનુ છું કે, જે કુટુંબમા અનેક વકીલો હોય તે કુટુંબને મોટું વટેલું ખાંચત પરતાવુ પડે છે આપણો દેશ વકીલ ખારિ સ્ટરોથી ઉભરાઈ ગયો છે, વિશ્વવિદ્યાવયો (યુનિવર્સિટીઓ) પ્રતિવર્ષ સેકડોની સંખ્યામા વકીલો બનાવે છે આપણા

ખૂંને-આપણી પ્રાન્તને-જેની ખરી જરૂર છે તે વ્યવહાર આતુર્ય અને વૈજ્ઞાનિક બુદ્ધિની છે તેથી મારો વિચાર મન્ને વિદ્યુતવિજ્ઞાન અભિજ્ઞ (ઇલેક્ટ્રિશિયન) બનાવવાનો છે જીવન

વ્યવહારમાં તે નિષ્ફળ નીવડશે તોપણ મને એટલો તો સંતોષ થશે કે, તેણે મહાન બનવાનો અને પોતાના દેશને વાસ્તવિક રીતે ઉપયોગી થવાનો નિદાન પ્રયત્ન તો કર્યોજ. અમેરિકાની હવામાંજ કાંઈ એવો અમલકાર છે કે તે પ્રત્યેક મનુષ્યની અંદર રહેલા ઉત્તમોત્તમ ગુણોને બહાર કાઢે છે.... તે સાહસી અને ધીર થાય તથા પોતાને માટે અને પોતાના રાષ્ટ્રને માટે એક નવો ચીલો પાડવાને મંથન કરે એવી મારી ઇચ્છા છે. ઇલેક્ટ્રિકલ ઇન્જિનિયરને હિંદમાં રોટલો તો મળીજ રહેશે.

તા. ૬. અમેરિકામાં એક ચોપાનિયું કાઢવા સંબંધમાં ગુડવિન તમને આ મેલમાં ક'ઈક લખવાનો છે. હું 'ધાર્મ' છું કે, કામને એકત્રિત રાખવાને માટે આવી જાતના કશાકની જરૂર તો છે અને તેથી એની સૂચવેલી દિશાએ જો કામને સદૃઢ કરવા હું 'માર્ગ' બનતું સઘળું કરીશ.....ધાર્મ પ્રમાણે શારદાનંદ સાથે તેના આ તરફ આવવાનો પૂરો સંભવ છે.

પત્રાંક ૧૧૩

૬૩ સ્ટ્રાટ, ન્યોર્થરોડ,
લંડન તા. ૭ મી જૂન ૧૮૯૬

પ્રિય મિસ નોબલ,

મારો આદર્શ ખરેખર થોડાજ શબ્દોમાં મૂકી શકાય એમ છે, અને તે એજ કે, મનુષ્યોને તેમની દિવ્યતાનું ભાન કરાવવું અને જીવનની દરેક પ્રવૃત્તિમાં, દરેક કાર્યમાં તેનો શી રીતે અમલ કરવો તે શીખવવું.

આ આખું જગત મૂઢતાની સાંકળમાં જકડાયેલું છે. જે કોઈ સ્ત્રી કે પુરુષ છુંદાયેલાં છે તેમની મને દયા આવે છે અને છુંદનારની મને વધારે દયા આવે છે.

એક વિચાર જે મને દીવા જેવો સ્પષ્ટ દેખાય છે તે એ છે કે, બીજા કશાથી નહિ પણ અજ્ઞાનતાથીજ હુ:ખનું કારણ ઉત્પન્ન થાય છે. આ જગતને પ્રકાશ દેાણુ આપશે? ભૂતકાળમાં તે પ્રકાશ આપવાને માટે એકજ નિયમ હતો અને તે આત્મલોગ. અરેરે! ભવિષ્યના કંઈ કંઈ અનેક યુગો માટે પણ એજ એક નિયમ કાયમ રહેશે. જગતના

ઉત્તમમા ઉત્તમ અને બહાદુરમા બહાદુરોએ ઘણાના કલ્યાણને માટે, દરેકના મુખને માટે આત્મલોગની વેદીમા પોતાનું બલિદાન આપવું પડશે અને ત પ્રેમ અને દયાથી ભરેલા એવા મેકડો બુદ્ધની આવશ્યકતા છે

દુનિયાના ધર્મો તો એક મશકરી જેવા અને પ્રાણહીન બની ગયા છે જગતને જેની આવશ્યકતા છે તે માત્ર ચારિત્ર છે જગતને તો તેમની જરૂર છે, કે જેમના જીવન પ્રેમના તપની એક જીવંત જ્યોતિ જેવા હોય, જેઓ સ્વાર્થગંહિત હોય જગતપર વિજળીના વજ્રાવાળ જેવી અસર પ્રેમથીજ થશે

તમારામા અધઝડા નથી, પણ તમારામા કોઈ એવું તત્ત્વ છે, કે જેમાથી જગતને હલાવી નાખે એવી શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે એમ છે મને એ વાતની ખાતરી છે, અને બીજાઓ પણ આવશે બહાદુર થઈને અને તે કરતા પણ વધારે બહાદુર કાર્યોની આપણને આવશ્યકતા છે જાત્રત થાઓ, જાત્રત થાઓ! ઓ બહાદુરો! દુનિયા દુ ખથી સળગી રહી છે અને શું તમે નિદ્રા લઈ શકશો? ત્યાસુધી દેવતાઓ જાત્રત થાય નહિ ત્યાસુધી તેમને બોલાવ્યાજ કરો, ત્યાસુધી આપણી હાકથી અનન્નો આત્મદેવ જવાબ ન આપે ત્યાસુધી તેને બોલાવ્યાજ કરો જીવનમા એથી વધારે શું છે? એથી વધારે મહાન કાર્ય કયું છે? હું કદી પહેલેથી યોજનાઓ કરતો નથી જેમ જેમ હું આગળ વધુ છું, તેમ તેમ મને વિગતો મળતી જાય છે યોજનાઓ પોતાની મેળે ઘડાતી જાય છે અને કાર્યો વધના જાય છે હું તો માત્ર જોટલુજ કહું છું કે, જાત્રત થાઓ, જાત્રત થાઓ!

તમારું સદા સર્વદા કલ્યાણ થાઓ! તમારો સ્નેહાધીન

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧૪

લંડન, ૬ ફી જુલાઈ ૧૮૯૬

x	x	x	x
x	x	x	x

ઇંગ્લંડમાં મારો વ્યવહાર બહુ સારી રીતે ચાલે છે.

રવિવારનાં વ્યાખ્યાનો તેમજ વર્ગો બિલકુલ ફતેહમંદ નીવડ્યાં છે. સીઝન હવે ખલાસ થઈ છે અને હું પણ હવે થાકી ગયો છું. તેથી મિસ મૂલરની સાથે હું સ્વિટ્ઝર્લેન્ડની મુસાફરીએ જવાનો છું. ગ- બહુજ માયાળુ થયા છે. જ-એ તેમને બહુ ખુબીભરી રીતે ઠેકાણે આપ્યા. અહા ! શું એ જ-નું બુદ્ધિચાતુર્ય અને શું તેણીની શાંત રીત ! એના ચાતુર્ય અને કામ કરવાની હથોટીપર ખરેખર હું ફીફા છું. તેણી એક રાજ્યકાર્યધુરંધર નારી છે. તે એક આખું રાજ્યતંત્ર ચલાવી શકે તેમ છે. એ બાઈનામાં છે તેવી જાતની સંગીન અને સારી બુદ્ધિ મનુષ્યમાં મેં લાગ્યેજ નોંધ હશે. આવતી પાનખર ઋતુમાં હું અમેરિકા પાછો ફરીશ અને ત્યાંનું કામ સંભાળીશ.

વિશેષ કે, ઇંગ્લંડનું કામ શાંત પણ સંગીન રીતે વધતું જાય છે. ઘણાં સ્ત્રીપુરુષો આવીને મારી સાથે તે સંબંધમાં વાતો કરે છે. આ બ્રિટિશ શહેનશાહત, ગમે તેટલા તેના દોષો છતાં, દુનિયામાં અત્યારસુધીમાં અસ્તિત્વમાં આવેલા કોઈ પણ રાજ્યતંત્ર કરતાં, વિચારોના ફેલાવા માટે બહુ જખરજસ્ત યંત્ર છે. એ યંત્રના કેન્દ્રમાં હું મારા વિચારો મૂકવા માગું છું, કે જેથી દુનિયાભરમાં તે પ્રસરે. અલબત્ત, સઘળાંજ મહાન કાર્યો ધીમાં હોય છે અને તેમની સિદ્ધિના માર્ગમાં વિટંબણાઓ ઘણી હોય છે. તેમાં પણ આપણા લોકના સંબંધમાં તો સવિશેષ તેમ હોય છે; કેમકે આપણે હિંદુઓ એક જીતાયલી પ્રજા છીએ. પણ એથી તો ઉલટી કાર્ય કરવાની આપણી વિશેષ ફરજ છે. યાદુદી લોકોએ રોમન સલ્તનતને તેમના આધ્યાત્મિક આદર્શોવડેજ મહાત કરી હતી. તમે જાણીને ખુશી થશો કે, હું પણ રોજ સહનશીલતા અને અનુકંપા(સહાનુભૂતિ)ના કંઈ ને કંઈ

પાઠ શીખું છું. ઉંચા દરજ્જાના બળવાન ઔચ્છ્વો ઇંડિયનોમાં પણ હવે પ્રભુને નિહાળવા માંડતો હોઉં એમ મને લાગે છે. વળી એમ પણ લાગે છે કે, ધીરે ધીરે હું એવી સ્થિતિએ પહોંચવા લાગ્યો છું કે જ્યારે હું, જો “સેતાન” જેવી પણ કોઈ વિભૂતિ હયાત હશે તો તેને પણ ચાહી શકીશ.

મારી વીસ વર્ષની ઉંમરે હું છેકજ સમભાવરહિત, હઠીલો અને અનુની હતો; ત્યારે કલકત્તામાં હું થિયેટર બાજીના લક્ષ્માં કૂટપાથ ઉપર કદી ચાલતો નહિ. પણ આજે તેત્રીસ વરસની ઉંમરે હું વેશ્યાઓની સાથે એકજ ઘરમાં રહી શકું; અને તેમને તિરસ્કાર કે ઠપકાનો એક પણ બોલ કહેવાનો વિચાર સુદ્ધાં મને નહિ આવે. આ શું અધોગતિનું પરિણામ છે કે પછી હું વિશ્વપ્રેમ કે જે સ્વયં પ્રભુ છે તેમાં વિકસિત થતો જાઉં છું તેનું પરિણામ છે? મેં એમ પણ સાંભળ્યું છે કે, મનુષ્યને જો પોતાની આસપાસ અનર્થ ન જણાય તો તે સુકૃત કરી શકતો નથી અને કંમે કંમે એક જાતના પ્રારબ્ધવાદને વશ થઈ જાય છે. મને તો તેવું નથી જણાતું. ઉલટી મારી કામ કરવાની શક્તિ વધતી જાય છે અને પરિણામે પણ તે બહુ અસરકારક થતી જાય છે. કોઈકોઈ દહાડો હું એક પ્રકારના અત્યાનંદમાં ડૂબી જાઉં છું; ત્યારે મને એમ થઈ આવે છે કે જાણે હું પ્રત્યેક મનુષ્ય અને વસ્તુને આશીર્વાદ આપું. જાણે તે એકેએકને ચાહું અને ભેદું. ખરેખર તે વખતે મને એમજ લાગે છે કે, પાપ અને અનર્થ એ કેવળ ભ્રમ છે. વહાલા ફ-! અત્યારે હું એવીજ એક અત્યાનંદની અવસ્થામાં હોઈ મારા પ્રત્યેના તમારા અને શ્રીમતી લ-ના સ્નેહ અને મમતાના વિચારથી મારી આંખો ખરેખર આનંદાશ્રુથી ઉભરાઈ જાય છે. મારા જન્મને હું કૃતાર્થ માનું છું. અહીંયાં હું અત્યંત સ્નેહ અને પ્રેમનો ભાગી થયો છું અને જે અનંત પ્રેમે, જે પ્રેમઘન પ્રભુએ મને જન્મ આપ્યો છે તેણે મારા એકેએક ભલા કિંવા ખૂરા કૃત્યની સંભાળ લીધી છે (ચમકતા નહિ); કારણ કે હું તે કોણ માત્ર? જેની સેવા માટે-જેની પ્રીતિ અર્થે મેં મારાં પ્રિયજનો, મારા આનંદો, મારી જીંદગી વગેરે સર્વસ્વનો ભોગ આપ્યો છે તેના હાથમાંના એકાદ

હથિયાર સિવાય બીજી રિથતિ મારી ક્યારે-કયી હતી? એ લીલામય પ્રભુજી મારો પ્રાણપ્યારો છે અને હું તેનો સખા છું. વિશ્વમાં તાલ કે તંત જેવું કંઈ નથી! કેયું તંત એને બાધે છે? એ અદ્ભુત ખેલાડીજ એનાં લીલાક્ષેત્રનાં સર્વ સ્થળોમાં આ હાસ્ય અને રંદનની રમત રમ્યા કરે છે-ઘડીમાં ટોઇને રડાવે છે અને ઘડીમાં ટોઇને હસાવે છે, એ કેવળ એની લીલાજ છે! જ- કહે છે તેમ એ એક મોટી રમુજ છે.

આ દુનિયા બહી રમુજ છે અને તેમાં સૌથી રમુજ બૂલકું જેવું હોય તો તે એ પોતે-એ પ્યારો પ્રાણસખા-એ અનંત પરમાત્માજ છે! રમુજ નહિ તો બીજું શું? ભાવ-ભાવ કહો કે અખાભાવ કહો, પણ બાણે મસ્તીખોર છોકરાં-ઓની એક મોટી શાળાને આ સંસારના કીડાંગણમાં રમવા છોડી મૂકી હોય ને! એના જેવો ખેલ છે! કેમ નહિ વાર? વખાણ કેનાં કરવાં ને દોષ કેને દેવો? કેમકે એ બધી એનીજ લીલા છે. લોકો એના વિષે સમજૂતી અને ખુલાસા માગે છે, પણ એના વિષે તે શી સમજૂતી આપી શકાય? તે જ્ઞાનરહિત (એટલે કે જ્ઞાનવાળો નહિ પણ જ્ઞાનમય) છે. એને તર્કશક્તિ પણ નથી; છતાં એ નહિ જેવા જ્ઞાન અને તર્કવટે પણ તે આપણને કેવા મૂર્ખા બનાવે છે! પરંતુ આ વખતે તે મને ઉઘટો નહિ જુએ.

‘પ્રેમ’ એ તર્કબુદ્ધિ, લૌકિક ભણતર અને વાણીથી પર છે; અને એજ પ્યારો પરમાત્મા છે. આહા! એ પ્રભુપ્રેમનો ખ્યાલો પીને ચાલો આપણે તેમા ચકચૂર થઈએ.

પત્રાંક ૧૧૫

લંડન, તા. ૮ મી જુલાઈ ૧૮૬૬

અંગ્રેજ લોક કેવા ઉદાર! આવતી શરદઋતુના કામ માટે નવા મકાનની સગવડ કરવા સારું એક આંગે માત્ર ત્રણ મિનિટમાં મારા વર્ગમાં દોઢસો પાઉન્ડ ભરાઈ ગયા! મરજી હોત તો એજ સમયે લોકોએ પાંચસો પાઉન્ડ પણ બરી આપ્યા હોત, પણ અમે ધીમે ધીમેજ ચાલવા માગી એકદમ અર્થમાં ઉતરવા ઈચ્છતા નથી. કામ માટે અહીં આં

અનેક લાયક મનુષ્યો મળી આવશે, તેમજ અત્રેના લોકો 'ત્યાગલાવના' વિષે પણ કંઈક સમજે છે આગળ પ્રજાનુ એ પણ એક ખાસ લક્ષણ છે

પત્રાંક ૧૧૬

૧૪ મી જુલાઈ ૯૬

વહાલા ડૉક્ટર ન—

x x x x

કોઈ પ્રકારની વિદેશી સહાય ઉપર તમે કદી આધાર રાખતા નહિ વ્યક્તિઓની પેઠે પ્રજાઓએ પણ પોતાના બળ ઉપર આધાર રાખવો જોઈએ એ-૪ ખરેખર સ્વદેશાભિમાન છે જો કોઈ પ્રજા એમ ન કરી શકે, તો તેને માટે ઉન્નતિનો સમય નથી આવ્યો, એમ સમજીને તેણે ઘોલપુ જોઈએ નવીન પ્રકાશ હિંદૂભૂમિ પર બધે અવશ્ય વિસ્તારવો જોઈએ આવાજ ઉદ્દેશથી તમારે કાર્ય કરવાનું છે

કમળ એ પુનરુદ્ધાગતુ ચિહ્ન છે આપણે કલામા અને ખાસ કરી ચિત્રકલામા અતિશય પાછળ છીએ ઉદ્ધારણ તરીકે એક વન કરીને તેમા વસવાટનું જાતલ થઈ હોય એવો થોડોક દેખાવ બતાવો, અને તેમા પાદડા અને કળીઓ ફરી થી ફેવી રીતે દેખાવ દે છે તે બતાવો ધીમે ધીમે આગળ વધો આવા સેકડો વિચારો આપણે બહાર મૂકવાના છે

આવતા રવિવારે હું સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ જવાનો છું અને ત્યાંથી આવતી પાનખર ઋતુમા લડન પાછો ફરીશ અને આપણુ આ કાર્ય પાછુ હાથમા લઈશ તમે જાણો છો કે, મને વિશ્રાંતિની ઘણીજ જરૂર છે

સર્વ આશીર્વાદ ઈત્યાદિ સાથે આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૧૭

સાન્સએન્ડ, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, જુલાઈ ૨૫ મી ૧૮૯૬

આવતા બે મહિના માટે તો નિદાન હું દુનિયાને તદ્દન વિસારી મૂકીને ગાઢ તપ આચરવા માગુ છું એજ મારો આરામ છે પહાડો અને બરફો મારાપર કંઈ અજબ જેવી પ્રશાંત અસર કરે છે અને અત્રે મને, આટલો સમય નહોતી આવતી એવી સરસ ઉધ આવે છે

પત્રાંક ૧૧૮

લંડન, ૫ મી ઑગસ્ટ ૧૮૯૬

વહાલા સાહેબજી-

આપની મમતાભરી મુબારકબાદી માટે અનેકશઃ ઉપકાર માનું છું. મારે એક તપાસ કરવાની છે. મારે જે હકીકતની જરૂર છે તે મોકલાવી આપવા કૃપા કરશો તો હું ઘણું ઉપકૃત થઈશ.

મારી મરજી આલ્મોરામાં કિંવા આલ્મોરાની નિકેટમાં એક મઠ સ્થાપન કરવાની છે. સાંભળ્યા પ્રમાણે આલ્મોરાની નજીકના એક જંગલમાં રામસે નામનો એક ગૃહસ્થ રહેતો હતો અને તે જંગલની આસપાસ ફરતો જાગીચો પણ હતો. એ જંગલો આપણને વેચાણ ન મળે? એની કિંમત શું છે? જો વેચાણ મળે તેમ ન હોય તો નિદાન લાડે મળી શકશે કે કેમ?

વિશેષ તમારી જાણમાં એવું કોઈ સ્થાન આલ્મોરા નજીક છે કે જ્યાં આગળ હું જાગીચા વગેરેની સગવડ સાથે મારો મઠ બાંધી શકું? કેમ આખી ટેકરીની ટેકરી આપણે મેળવી શકીએ તો વધારે સારું.

પત્રાંક ૧૧૯

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, ૬ ઠી ઑગસ્ટ ૧૮૯૬

વહાલા અ-

x x લય રાખશો નહિ. મારા બાલક! મહાન કાર્યો કરવાનાં છે, ધૈર્ય રાખો. x x

તે (મેડમ્સ્ટર) ઘણા મજેના પત્રો મને લખે છે, અને શ્રીરામકૃષ્ણના જીવનચરિત્રપર એક પુસ્તક રચવા માટેનાં સાધનો મંગાવે છે. x x

વર્તમાનપત્રમાં રંગીન ટીકાઓથી હદ વળી ગઈ છે. ગમે તેમ હોય, પણ હું તેનાથી બહુ કંટાળી ગયો છું. આપણે આપણા માર્ગ તરફ ચાલવું એજ ઉત્તમ છે. બાકી મૂર્ખાઓને ખકવા દો. સત્યની સામે કોઈ પણ અટકાવ કરી શકે તેમ નથી.

હમણાં તમે જાણો છો કે, હું સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં છું, અને હમેશાં ગતિમાન રહ્યાંજ કરું છું. લેખ લખવા તેમજ બહુ વિ. ૩૪

વાચવાસ બધે પશુ હું કંઈ કરી શકું તેમ નથી તેમ મારે
કંઈ કરવું પશુ નજ નોંધ્યે આવતે મહિનેથી લડતનું મહાન
કાર્ય પાર પાડવાનું મારે માથે તૈયારજ પડેલું છે શિયાળામાં હું
હિંદ તરફ પાછો ફરવાનો છું ત્યારે તે કામ હું તેઓનાજ
ઉપર નાખી શકીશ

સર્વને મારો પ્રેમ આપજો બહાદૂર અત કરણ
વાળાઓ ! તમે કાર્ય કર્યાજ કરો, નિષ્ફલ ન થાઓ 'ના' એ
શબ્દ કદી કહોજ નહિ, કાર્ય કર્યાજ કરો—પરમાત્મા
આપણા કાર્યની સહાયમાજ છે મહાન શક્તિ તમારી સાથેજ છે
પ્રેમ અને આશીર્વાદ સાથે આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૦

૮ મી ઓગસ્ટ ૧૮૯૬

વહાલા અ—

x x x x
ઘણી બાબતો યવાની જરૂર છે પ્રથમ તો દૈ પ્રામા
ણિકતા હોવી નોંધ્યે આથી એવી જરાપણ સૂચના હું
કરવા માગતો નથી કે એવી પ્રામાણિકતા તમારામાંના કોઈમાં
નથી, અથવા તેનાથી તમે વિમુખ છો પણ કહેવાનું એ છે
કે, સામાન્ય રીતે હિંદુઓજ એવા છે કે તેમનામાં વ્યાવહારિક
કાર્યમાં કોઈ વિલક્ષણ જાતનું આલસ્ય રહેલું છે અને
તેથી તેઓ હિસાબ રાખવા વગેરેમાં બરાબર પદ્ધતિસર
અને દૃઢ રહેતા નથી

ખીજી, ઉદ્વિષ્ટ કાર્યમાં દેવળ નિષ્કામ લક્તિ નોંધ્યે,
અને તેથી તમારે જાણવું નોંધ્યે કે, બ— પત્રને એક વિજયી
પત્ર બનાવવામાં તમારી સુક્તિનો આધાર રહેલો છે એ
પત્રને તમારો ઇષ્ટદેવ માનો, અને પછી જુઓ કે, વિજય
આપોઆપજ તમારી પાસે આવે છે કે નહિ ! મેં હિંદમાંથી
અલેદાન દને ક્યારના બોલાવેલ છે યાદ રાખો કે, સંપૂર્ણ
પવિત્રતા અને શુરુપ્રત્યે નિસ્વાર્થ આરાધીનપણુ એજ
સર્વ વિજયની કુચીરૂપ છે

x x x x
એક ધાર્મિક પત્રનો જબરો ફેલાવ વિદેશમાં થવો

અશક્ય છે. હિંદુઓમાં સદ્ગુણ અને પરોપકાર શી વસ્તુ છે, એ સંબંધી બે કંઈ પણ લાવના રહી હોય તો તો તેઓએજ આ પત્રને ટેકો આપી નિભાવવું જોઈએ.

વેદાંતનો ઉપદેશ કરવા ઉપરાંત આ પત્રનો આદર્શ, ધર્મ ઉપરજ હિંદીઓની શોધકબુદ્ધિ અને વિદ્વત્તા બતાવનાર પત્રતરીકે બહાર પડવામાં છે.

ધીમે ધીમે, મિસિસ ઍની બિસ્નેટે મને તેણીના લોજમાં 'ભક્તિ' ઉપર વ્યાખ્યાન કરવા આમંત્રણ આપ્યું હતું. મેં ત્યાં એક રાત્રે વ્યાખ્યાન આપ્યું ત્યારે કર્નલ ઑલકોટ પણ હતા. આ વ્યાખ્યાન આપવાનું કારણ મારી સર્વ સંપ્રદાયો પ્રત્યે સહાનુભૂતિ છે તે દર્શાવવાનું હતું..... આપણા સ્વદેશજનધુઓએ ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું છે કે, આધ્યાત્મિક વિષયોમાં આપણે વિદેશીઓના શિક્ષકો છીએ અને વિદેશીઓ આપણા શિક્ષકો નથી; ત્યારે વ્યાવહારિક બાબતોમાં આપણે વિદેશીઓ પાસેથી શીખવાની જરૂર છે.

મેં મેક્સમૂલરનો લેખ વાંચ્યો. તે તેણે છ મહિના પહેલાં લખ્યો છે અને તે વખતે તેની પાસે મનુમદારના નિબંધ સિવાય બીજું એકે સાધન ન હતું, છતાં તે લેખ તેમણે લખ્યો છે એ વાત જોતાં તે લેખ સારો છે. હવે તે મને એક લાંબો અને મજાનો પત્ર લખીને જણાવે છે કે, તે શ્રીરામકૃષ્ણપર એક પુસ્તક લખવા માગે છે. મેં તેને માટે ઘણું સાહિત્ય પૂરું પાડ્યું છે, પણ હજી ઘણું વધારે સાહિત્ય હિંદમાંથી તેને મળવાની જરૂર છે.

કાર્ય કરો ! વળગીજ રહો ! બહાદુર બનો ! કોઈ પણ કાર્ય અને સર્વ કાર્ય કરવાની હિમત બતાવો !

x x તમે જાણતા નથી કે, આ સસાર દુઃખમાત્ર છે !

આશિષો અને પ્રેમસહિત આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૧

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, ૨૬ મી ઑગસ્ટ ૧૮૯૬

વહાલા ન-

તમારો પત્ર મને હમણાજ પ્રાપ્ત થયો. હું મુસાફરીમાં છું. આટલું પર્વતમા ગિરિપર ચઢવું, બરફના ઢગલા ઓળંગવા, વગેરે ઘણું કયું હવે જર્મનીમાં જાઉં છું. કારણ કે પ્રોફેસર ડયુસેન તરફનું કીલમાં મુલાકાત લેવાનું આમત્રણ મળ્યું છે ત્યાથી પાછો ઇંગ્લંડ આવીશ, અને બનશે તો શિયાળામાં હિંદુસ્તાન આવીશ.

જે-ની ડિઝાઇન (રૂપરેખા) મોકલી, તે વિષે મારો વિરોધ તેની કુશલતા માટે છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમાં સખ્યાબંધ પાત્રોનું વૃથા એકીકરણ કયું છે ચિત્રરેખા હમેશા સરળ, ચિહ્નસૂચક અને અનેક ભાવો પ્રકટાવનારી હોવી જોઈએ.

આપણું કાર્ય ઘણું સુંદર ચાલે છે, એમ કહેતા મને આનંદ થાય છે.

x x છતાં હું એક શિખામણ તમને આપીશ. હિંદમાં જે બધા પ્રયત્નો છે, તેમાં એક મોટો દોષ એ છે કે, આપણામાં જે વ્યાવહારિક ધંધાદારી તત્ત્વો ખાસ હોવા જોઈએ તેની ઘણી ઓછાઈ છે 'ધ ધો' એ બહુ ઉચ્ચ અર્થમાં ધ ધો હોવાથી તેમાં મિત્રતા કે જેને હિંદની કહેવતમાં 'આખની શરમ' કહેવામાં આવે છે તે તો નજ હોવી જોઈએ. જેટલી વસ્તુઓ અને બાબતો પોતાના હવાલામાં હોય તેના બરાબર ચોખ્ખો હિસાબ દરેકે રાખવો જોઈએ, અને એક બાબતનું ફૂડ બીજું કોઈ પણ વપરાશમાં નજ લેવું જોઈએ. પછી તે લીધા વગર તે માણસ ભૂખે મરી જતો હોય તોપણ જે બાબતનું ફૂડ છે તે તેમાંજ વપરાવું જોઈએ. આનું નામ તે ધંધાદારી પ્રામાણિકતા બીજું એ કહેવાનું કે, આપણું બળ કદી પણ મહાત્મ્ય થવું જોઈએ નહિ જે જે કાર્ય તમે કરો ત્યારે ત્યારે તેજ તમારી પૂજન પાત્ર હોવું જોઈએ. આ વખતે આ પત્ર તમારો ધ્યેય બનો, અને તેમ થતા અચૂક તમે વિજયવતી છો.

એ પત્ર ફતેહમંદ રીતે તમે ચલાવ્યું તો પછી તામિલ, તેલુગુ, કાનરી ઇત્યાદિ પ્રાંતિક ભાષાઓમાં પણ તેજ શ્રેણીપર પત્રો કાઢો. મદ્રાસીઓ લલા અને ઉત્સાહી છે એ બધું ખરૂં, પણ શકેરાચાર્યનીતે ભૂમિએ ત્યાગની ભાવના ગુમાવી હોય એમ જણાય છે.

મારાં બાલકોએ સેવા-સ્મરણરૂપી સરિતામાં સાહસથી ફૂદી પડવું નેહએ, આ જગતનો ત્યાગ કરવાનું નેહએ- અને પછી નેહ લ્યો કે આપણે દૃઢ પાયો નાખ્યો છે.

બહાદૂરીથી આગળ વધો-અત્યારે યોજનાઓ કે એવી બીજી બાબતોની પરવા ન ગણો-“ઘોડાની સાથે તેનું ચોકડું પણ આવશે.” દેહાંતસુધી કાર્ય કરો, હું તમારી સાથેજ છું અને દેહ છૂટેથી પણ મારો આત્મા તમારી સાથે રહી કાર્ય કરશે. આ જીવન આવે ને જાય છે-સંપદા, કીર્તિ, લોગવિલાસ કદાચ થોડા દિવસો માટે છે. જનતમાં એકાદ છુદ્દ કીડાની માફક મરવા કરતાં સત્ય પાળતાં-પ્રચારતાં કર્તવ્યભૂમિ પર મરવું એ અત્યંત વધારે સાડું હોવાથી એજ રસ્તો આગળ વધો!

પ્રેમ અને આશિષો સહિત આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૨

દિવસ, ૧૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૬

તમારા બહુ આવકારદાયક સમાચાર હમણાં સ્વિડ અલેન્ડથી પાછા ફરતાં મળ્યા. “ઓલ્ડ મેઈડ્સ હોમ” (વૃદ્ધ કુમારિકાગૃહ)ના કલ્યાણ વિષે તમારો મત બદલવાનું અતિ તમે ચોગ્ય ધ્યાનું છે, એ જાણી મને બહુ આનંદ થયો છે. હવે તમે સર્વથા સાચા માર્ગ પર વળ્યાં છો. લગ્ન એ માનવજાતિ પૈકી દૃઢ ટકાવું અતિ આકર્ષક લક્ષ્યગિંદુ છે. આપણે સહેવા અને માફ કરવા બંધાયેલાં છીએ. અને જીવન એ દરેક સમાધાનરૂપ હોવું નેહએ; એ શાશ્વત યાદને જાણી તથા સમજીને તેને અનુસરવા તૈયાર થતાંજ તેઓ સુખીમાં સુખી જીવન ગાળવા લાગ્યશાળી થશે.

પ્રિય હ-! ખરૂં માનજો કે “સંપૂર્ણ જીવન” એ તો શબ્દોનો વિરોધાભાસ માત્ર છે. માટે બધી ચીજોને આપણે

પોતાના ઉત્તમ આદર્શ મુજબની જોવાની આશા જ ન રાખવી જોઈએ આટલું જાણ્યા પછી પ્રત્યેક ચીજને તેના ઉત્તમ અશરૂપે જોવાને અને તે ઉત્તમ અશનો બને તે હોવો વિશેષ લાભ ઉપાવવાને આપણે બધાયલા છીએ. આ ટાકણે અમારા એક અધ્યાત્મી યોડાકે વચન ટાકવા ચોગ્ય ધર્મ પડ્યો—“જે જે વસ્તુસ્થિતિ ઇષ્ટ હોય, તે મેળવવામા પતિને સહાય કરવી થકી તું પતિનો અખરિત પ્રેમ નિરતર લોગવ અને છોકરા ના છોકરા જોતા થકી જીવનનાટકના અતલાગમા તમો દપતી, જ્ઞાનચેતન અને આનંદના અનંત સાગરડપ પરમાત્મા કે જેના દર્શનમાત્રથી સઘળા લેહલાવ નાશ પામી જઈને આપણે સદા સર્વદા માટેની એકતા પ્રાપ્ત કરીએ છીએ, તેને પ્રાપ્ત કરવામા એકબીજાને બને તેટલા વધારે સહાયભૂત થાઓ.”

મને તમારો જેટલો અનુલવ છે તે ઉપરથી કહી શકું છું કે, તમારામા મોટે અંશે સહેલા અને દંતુજર કરવાની પ્રયાત શક્તિ છે અને તેથી તમારૂં પરિણીત જીવન બહુ સુખી નીવડશે એવું ભવિષ્ય હું બેધડક ભાખી શકું છું.

તમો દપતીનું સર્વ રીતે કન્યાણુ થાઓ.

.દેવી ઉમાના જેવા જીદગીલર તમે પતિપરાયણ અને પવિત્ર થાઓ. ભગવાન શિવ કે જેનું જીવન ઉમામય છે તેના જેવા તમા. પતિ થાઓ.

પત્રાંક ૧૨૩

(અમેરિકાથી લખેલો.)

x x x x

શુરુદેવની કૃપાથી કંઈ પણ છાતું રહી શકે તેમ નથી, તોપણ તેને સમ્રદાય કરવો હોય તો છોને કરે, એમા હાનિ જેવું શું છે? શિવા વ સન્તુ પન્થાન (તમારો માર્ગ મગજ મય થાઓ.)

બીજી કે તમારા પત્રનો મર્મ હું બનાવર સમજી શકતો નથી હું અર્ધસચ્ચક કઢીને આપણે મઠ બાધુ તેમા જો લોકો નિદા કરે તો તેથી આપણને શી હાનિ થાય તેમ છે, તે વાત મને નથી સમજાતી તમે તમારી ખુદિ નિર્મળ અને સ્થિર રાખો, એટલે પછી કશીજ હાનિ થનાર નથી

તમે તમારે માંડોમાંડે નિરતિશય પ્રેમ રાખો. અન્ય સર્વ-સાધારણ માટે તો ઉપેક્ષાજ રાખવી ઠીક છે. કે-ખાણુ બહુ પ્રેમી અને મહાન વ્યક્તિ છે. એમને મારા સવિશેષ સ્નેહવંદન કહેજો. ત્યાંસુધી તમે પરસ્પરમાં લેણપણિ નહિ ધરો, ત્યાંસુધી પ્રભુકૃપાથી “રણ વને પર્વતમસ્તક વા” તમને કોઈ બાતને લય નથી. ‘શ્વેયાંસિ વહુ વિદ્વાનિ’ યાને ‘સારા કામમાં સો વિદ્વન’ એ પ્રકાર તો હોયજ. તમે તમારી બુદ્ધિ બહુ ગંભીર બનાવો. ખાણકબુદ્ધિનાં જીવો તમારે માટે ગમે તેમ લવે તેની જરા નયણ પડવા ન કરો. ઉપેક્ષા, ઉપેક્ષા ને ખસ ઉપેક્ષાવૃત્તિજ સેવો. આ વિષયમાં....ને મેં આ પહેલાં સવિસ્તર લખ્યું છેજ. સમાચારપત્રો, પુસ્તકો વગેરે કંઈજ મોકલતા નહિ. ખંભાળીમાં કહેવત છે કે “મૂશળ સ્વર્ગમાં જાય તો ત્યાં પણ ધાનજ છડયા કરવાનું” તેમ મારે સાચ્ય તો અહીં પણ એવું એજ છે. ઉલટો ફેટલોક પારકો બોલે ઉમેરાયો છે. આ દેશમાં લોકોનાં પુસ્તકોનાં ઘરાક હું કેવી રીતે મેળવી શકું વાડ? હું અહીં એક સાધારણ મનુષ્ય છું, વિશેષ કંઈ નથી. આ દેશનાં છાપાંઓ વગેરેમાં મારેવિષે જે કંઈ લખાઈ આવે છે તે બધું હું અગ્નિનારાયણને હવાલે કરું છું. તમે પણ તેમજ કરો. એજ ખરી વ્યવસ્થા છે.

ગુરુશ્રીના કામને માટે એક હંગામાની જરૂર હતી તે થઈ ગયો છે અને તે ઠીક થઈ ગયું. હવે લોકો થકા તકા ગમે તેમ બકે તે તરફ તમે જરાયે લક્ષ આપતા નહિ. હું ધંધા માંડી બેઠો છું, કે હું-ફલાણું કરું છું ને ઠીકણું કરું છું, એવી રેંછપેંછ લોકોની વાતો અને નિંદાઓથી શું હું તેઓશ્રીનું કામ પરતું મૂકી દઉં? ભાઈ! તું હજી ખાણક છે અને મને તો પળિયાં આવવા માંડ્યાં છે. રેંછપેંછ લોકોની વાતો તથા મતામતપર મને ફેટલી આસ્થા છે તે આ ઉપરથીજ સમજી જાણે. ત્યાંસુધી કેડ કસીને તું મારી પાછળ ઉભો છે ત્યાંસુધી આખું-જગત લેણું થઈને સામે આવે તોપણ શો લય છે? ખાકી આટલું તો હું સમજી ગયો છું કે, મારે અતિ ઉચ્ચ આસન સ્વીકારવું જોઈશે. તારા સિવાય બીજાને પત્ર પણ મારે નહિ લખવો જોઈશે. કહે જોઈશે નિધિ ક્યાં છે? ખોળ કરીને તેને આદરપૂર્વક

મકમાં લાવવા પ્રયત્ન કરજે. એ માણસ અત્યંત નિષ્કપટ (સરળ) અને ભારે વિદ્વાન છે. જમીનના બે ટુકડા મેળવવા પ્રયાસ જરૂર કરજે. લોકોને જેમ બોલવું હોય તેમ ભલે બોલે. છાપાઓ આપણા વિષે અથવા સામાવાણાઓ વિષે લે કંઈ લખવું હોય તે ભલે લખે, એ પર જરા પણ લક્ષ આપતો નહિ. ભાઈ રે ! વારંવાર છાપાઓના ઘોડકા મને મોકલતો નહિ વિદ્યામની વાત હમણાં ક્યાં કરે છે ? વિદ્યામ તો આપણને આ શરીર છોડીધું ત્યારેજ મળયે; તે પહેલાં વિદ્યામની આશાજ કન્વી નહિ. ભાઈ ! એક વાર એવો તો મહોત્સવ કરી બતાવો, કે જેથી દેશભરમાં વાહ વાહ થઈ રહે ને જ્યાં ત્યાં ઉત્સાહ ઉત્સાહ વ્યાપી ગહે હં ! શાબાશ છે ! રંગ છે ! ' પ્રેમનાં મોજાં વડે તો નિંદકો અને હાંસી ખોરોનાં જુઠંડા જુઠંડ હશે તોપણ ક્યાંનાં ક્યાંય ઘસડાઇ જશે કે તેનો પતો પણ નહિ મળે. તમે તો હાથી જેવા છો, તમને વળી નાનીશી કીડીના ચટકાનો ભય કેવો !'

x

x

x

x

આ વાત મનમાં રાખજે કે, આયો બે છે, કાન બે છે, પણ સુખ તો એકજ છે, તેથી ઉપેક્ષા, ઉપેક્ષા ને ઉપેક્ષા !

नहि कल्याणदृत् काश्चिद् दुर्गतिं तात गच्छति ।

અર્થાત્ કલ્યાણ કરનાર કદીએ દુર્ગતિ પામતા નથી, એવું ગીતાવચન છે, તો પછી ભય શેનો ? રે ભાઈ ! કહે તો ખરો કે તને કોનો ભય લાગે છે ? અહીં આં મિથનરી-ફિશનરીઓ ચેચે ચેચે કરીને હવે ચૂપ થઈ ગયા છે; અને એવીજ રીતે આખું જગત પણ શાંત થઈ જયે.

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु

लक्ष्मीः समाविरातु गच्छतु वा यथेष्टम् ।

अथैव वा मरणमस्तु शतान्तर वा

न्याय्यात् पथः प्रविचलन्ति पदं न घोराः । *

વિશેષ શુ કહું ? એવા રે'ભયે'ભ સાથે તારે ભગવાની

* નીતિનિપુણ લોકો ભલે નિંદા કરે કે વખાણ કરે, લક્ષ્મી આવે કે વા એને જતુ હોય ત્યાં જાય, મરણ આવે કે વા સંકેતો વર્ષ પછી આવે; પરંતુ ધીર જનો ન્યાયમાર્ગમાંથી એક ઝગણ પણ ચળના નથી

સર્વહરિ

પણ જરૂર નથી. તેમની પાસે કશી યાચના પણ કરવી નહિ. શુરુદેવે અત્યાર સુધી બધી જરૂરિયાતો પૂરી પાડી છે અને પાડશે. ભય શો છે ભાઈ ? બધાંય મોટાં કામોને એવી રીતે મોટાં વિઘ્નોમાંથી પસાર થવું પડે છે. હે વીર ! કુરુ પૌરુષમાત્મનઃ ઉપેક્ષિતઽધ્યાઃ જનાઃ સુકૃપ્પણાઃ કામકાઞ્ચનવ-શગાઃ । + હવે આ દેશમાં x x x x મને સહાયતાની કશી જરૂર નથી, કિંતુ સહાયતા માટે આવવા બ્રાતૃસ્નેહને લીધે તમારામાં જે પુરુષાર્થ જાગી ઉઠ્યો છે તેને પ્રભુના કાર્યમાં ચોળો, એવી તમો સર્વને વિનતિ છે. બોલવાથી વિશેષ ઉપકાર થાય તેવું છે એવી ખાત્રી ત્યાંસુધી થાય નહિ, ત્યાંસુધી મનોભાવ દર્શાવવા કરતાં કદા હૃશ્મન સાથે પણ પ્રિય હિતકારી વચનજ વદવાં. હે ભાઈ ! નામ, યશ, ધન અને ભોગની ઇચ્છા તો જીવમાત્રને સહજ હોય છેજ; અને તેથી જો સ્વાર્થ અને પરમાર્થ બંને સરતાં હોય તો તો પછી સર્વ કોઈ બંનેને આગ્રહપૂર્વક વળગી રહે. અર્થાત્ એ બંને એકસાથે સરવાં બહુ કઠિન છે. પરગુણપરમાણું પવતીકૃત્ય, અવિચ ત્રિભુવનોપકારમાત્રઃ* એવા ભાવથી તો મહાપુરુષોજ કાર્ય કરી શકે છે. માટે વિમૂઢમતિ, અના-ત્મદર્શી અને તામસિક બુદ્ધિવાળાઓનેજ તેમની નાદાની-ભરી બાળચેષ્ટા કરવા દો. તાપ ન સહેવાયાથી એવાઓ તો આપોઆપ લાગી જશે ! ચાંદા તરફ તેઓ થુ થુ કરતા હોય તો ભલે કરે ! એમનું થુંક એમનાજ મોઢાપર પાછું આવી પડશે ! “શુભં ભવતુ તેષામ્”—તેમનું ભલું થાઓ ! તેઓમાં કંઈ પણ માલ જેવું હશે તો તેમને રોકી પણ કોણ શકનાર છે ? જો ઇર્ષ્યાવશ થઈને માત્ર બખાળાજ કરતા હશે તો તે વૃથા જશે.

હ-એ માળા મોકલી આપી એ ઠીક થયું; પણ આ દેશમાં ત્યાંના જેવી ધર્મપ્રથા ચાલી શકે નહિ. અહીંના લોકોને ભાવે તેવુંજ જોઈએ. આ લોકોને જો હિંદુ થઈ

+ હે વીર ! સ્વીય પૌરુષ પ્રકાશ કર; હીનબુદ્ધિ, કામકાંચના-સક્ત લોકોની ઉપેક્ષા કરવીજ ઉચિત છે.

* પારકાના પરમાર્થ જેવા અલ્પ ગુણને પણ પવિત્ર જેવા મોટા લેખીને, તથા ત્રિભુવનનું ભલું કરવાનીજ માત્ર દાનતથી વર્તવું.

જવાનું કહીએ તો તો તેઓ બધા પલાયન કરી બાક અને આપણે જેમ ખ્રિસ્તી મિશનરીઓને ધિક્કારીએ છીએ, તેમ તેઓ આપણા તરફ ધિક્કારપૂર્વક બુએ. હિંદુધર્મશાસ્ત્રના ઠેકઠાક સિદ્ધાંતો તેમને રૂચે છે એટલું જ બસ છે; વિશેષ પંચાત ન કરવી. પુરુષો તો મોટે ભાગે ધર્મ બર્મની માયા-ફૂટમાં પડતાજ નથી. સ્ત્રીઓ પૈકી કોઈ કોઈ ધર્મની વાતોમાં ઠેકઠાક રસ લે છે એટલું જ; એથી વિશેષની વાતજ ન કરવી. બે ચાર હજાર મનુષ્યોની અદ્વૈતમતપર આસ્થા બંધાઈ છે; પરંતુ તેમની આગળ પણ જો તમે પોથી, બાતિ, સ્ત્રીજન વગેરે સંબંધી વાતો કરવા માંડો તો તેઓ પણ તુરત તમારી પાસેથી પલાયન કરી બાક. આસ્તે આસ્તે સર્વ કંઈ યશે. ધૈર્ય, પવિત્રતા, પરિશ્રમ, એજ.

પત્રાંક ૧૨૪

વિગ્નલેડન, ઇંગ્લંડ-૨૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૬

વહાલા અ—

x x જર્મનીમાં પ્રાંત ડ્યુસેન સાથે ગાળેલો વખત ઘણો સુંદર હતો. ત્યારપછી તે અને હું લંડન સાથે આવ્યા, અને અમો ક્યારના ખાસ મિત્રો બની રહ્યા છીએ.

x x હજુ એક વિશાળ અરુપદક્ષેત્ર આપણે માટે છે; અને તે તુલસીદાસ, કેળીર, નાનક અને દક્ષિણહિંદુસ્તાનના સર્વ સંતોનાં જીવનચરિત્રો અને કૃતિઓ લખી બહાર પાડવાનું છે. તે ઢંગધડા વગરની લેવી તેવી શૈલીમાં નહિ, પરંતુ બારીક ચોકસાઈથી સર્વલોગ્ય શૈલીમાં લખાવાં ઈष्ट છે.

+ + સર્વ કોઈ બળપૂર્વક કાર્ય કર્યા કરો,

સર્વમત્યે પ્રેમસહિત આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૫

વિગ્નલેડન, ઇંગ્લંડ-૭ મી ઑક્ટોબર ૧૮૯૬

x x x x

મારી સ્વાભાવિક વૃત્તિ કોઈ ગિરિગૃહવરમાં જઈ શાંત જીવન ગાળવાની છે, પણ પ્રારબ્ધ મને આગળને આગળ ધકેલે છે ને હું ધકેલાઉં છું. ૬૯ પ્રારબ્ધને કોણ જીતી શક્યું છે?

માઉન્ટ ઉપરની પ્રાર્થનામાં કાર્મસ્ટે આવું કેમ ન કહ્યું હોય કે “જેઓ સર્વદા ખુશમિનજી અને આશાવંત છે તેઓ ધન્ય છે, કેમકે સ્વર્ગનું રાજ્ય તેમનુંજ છે” ? મારી ખાત્રી છે કે, તેણે એમજ કહેલું હોવું જોઈએ-તે કે જેના હૃદયમાં દુનિયાભરનાં દુઃખો ખટકતાં હતાં અને જે પવિત્ર આત્માને બાળકની સાથે સરખાવતો હતો તેણે જરૂર એમજ કહ્યું હશે, પણ તેની ક્રાંદ્યે નોંધ નહિ લીધી હોય. હજારો વાતો ટપકાવી લેવામાં આ વાત કદાચ તેઓ વિસરી ગયા હશે!

x

x

x

x

પત્રાંક ૧૨૬

વિગ્નલેડન, ૮ મી ઑક્ટોબર ૧૮૯૬

x x જર્મનીમાં પ્રોફેસર ડયુસેનને મળ્યો હતો. કીલમાં હું એમનો મહેમાન હતો અને ત્યાંથી લંડન સુધી અમે સાથેજ મુસાફરી કરી. અહીં આવ્યા પછી પણ અમારે કેટલીક બહુ મજેની મુલાકાતો થઈ છે.....ધાર્મિક અને સામાજિક કાર્યની વિવિધ શાખાઓ પ્રતિ જો કે હું સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ ધરાવું છું, તોપણ મને લાગે છે કે, કાર્યની વિશિષ્ટતા હોવાની ખાસ જરૂર છે. અમારી ખાસ શાખા વેદાંતનો ઉપદેશ કરવો તે છે. બીજા કાર્યમાં મદદ કરવી એ તો અમારા આ ધ્યેયને એક સાધનભૂતજ છે. આ સત્ય સન્ના મનમાં તમે બહુ મજબૂત રીતે ઠસાવશો એવી મને આશા છે.

શ્રીગમકૃષ્ણના જીવનપરનો પ્રોફેસર મેક્સમૂલરનો લેખ તમે વાંચ્યો ?.....અત્રે ઇંગ્લંડમાં કામ બહુજ અનુકૂળ રીતે ચાલે છે. અહીંનું કામ લોકપ્રિય થયું છે; એટલુંજ નહિ પણ તેની કદર પણ ખૂબાય છે.

પત્રાંક ૧૨૭

વિગ્નલેડન, ઑક્ટોબર ૧૮૯૬

* * * સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં મને સરસ આરામ મળ્યો અને પ્રોફેસર પૉલ ડયુસેન સાથે મારે બહુ સારી

મિત્રાચારી થઈ માત્ર યુરોપનું કામ બીજા કોઈ પણ કામ કે વા વસ્તુનાં મને વધુ ને વધુ સતોષકારક થતું જાય છે અને એની અગર હિંદુસ્થાનમાં થતી સારી ધાય છે લડનના ઠંડાનોત્તુ કામ ફરી શરૂ થયું છે અને આજ એનું પહેલું વ્યાખ્યાન છે હવે એ કામ ત્યાં જતો અથવા તેથી કંઈક વધારે માણનો માઈ શકે તેવે હાથ મને સોંપવામાં આવ્યો છે

x   x   x

અગ્રજ લોકોની દૃઢતા અને મજ્જમતા વિષે તો તમને ખબરજ છે સુધળી પ્રજાઓમાં અગ્રજ પ્રજાજ માત્ર એક એવી છે કે જેના લોક ચોતપોતાનામાં જાડી દુર્બળા ધગવતા નથી. તેઓ આખી દુનિયાપર સોગે ચલાવી શકે છે તેનું પણ એજ માણ છે ખુશામતરહિત આસાધાગ્કતાનું અને કાયદાપ્રતિ અપૂર્વ માનસહિત મહાન સ્વાત થનું ગ્હસ્થ તેઓએજ અનુભવ્યું છે

એ તમણુ ગ— વિષે મને જાડી માહિતી નથી મારો નિશ્ચિત સિદ્ધાંત તો તમે જાણોજ છે ‘કામ અને મયન’ની લોહપના જેવે નથી જીતી એવા કોઈનો પણ હું ભગેનો કગ્તો નથી અનુમાનસિદ્ધ યાને સિદ્ધાંતિક વિષયોમાં એને અજમાવી જોવો ટોચ તો ભલે અજમાવો, પણ રાજયોગના શિદ્ધલુમાથી એને ખાતલજ કગ્તો નિયમિત પદ્ધતિપર દેળવાયલાઓ સિવાય બીજાઓને માટે એ રમત-એ કામ ભયાવહ છે સ-ના સબધમાં એટલુજ કહેવાનું કે, અર્વાચીન હિંદુધ્યાનના મોગમાં મોટા ચેગી વરની એનાપર દૃષાદષ્ટિ છે, આનીર્વાદ છે-એને માટે કોઈજ જાય નથી તમે શીખવવાનું શરૂ કેમ નથી કરતા ? આ આજકાલના ર- કરતા તો તમારામાં હમગ દરજ્જે વધારે જ્ઞાન છે વર્ગના સબધેને જાહેરાત મોકલી આપી નિયમિત સભાપણું અને વ્યાખ્યાનોનું કામ શરૂ કરો x x x x ઉત્તસ કરો ! ઉત્તસ કરો !

પત્રાંક ૧૨૮

લંડન, ૨૮ મી ઑક્ટોબર ૧૮૯૬

વહાલા અ—

x x કયા મહિનામાં હું હિંદમાં આવી પહોંચીશ તેને માટે હજી સુધી હું અચોક્કસ છું. તે સંબંધે હું પછી લખી જણાવીશ. નવીન થયેલા સ્વામીએ એક મિત્ર-વર્ગની થયેલી સભામાં કાલે પોતાનું પહેલવહેલું જ (કૌમાર) વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું તે સાફ હતું અને મને ગમ્યું હતું. મને ખાતરી છે કે, તે એક સારા વ્યાખ્યાનકાર નીવડશે.

x x—ને હજી સુધી મેં છપાવી પ્રકટ કરેલ નથી. વળી હિંદમાં મોટું વેચાણ થાય તેને માટે પુસ્તકોની કિંમત બહુ સોંધી હોવી જોઈએ; પ્રજા સંતોષ પામે તેવા મોટા કદના ટાઇપથી તે છપાવાં જોઈએ.....તમે —ની સસ્તી આવૃત્તિ ઘણી સારી રીતે કઢાવી શકશો. તેને આથી વધુ વહેલાં છપાવી બહાર ન પાડવામાં તમે એક સારી તક ગુમાવી છે; પરંતુ આપણે હિંદુઓ એવા ધીમા છીએ કે જ્યારે આપણે કાર્ય-પૂર્ણ કરીએ તો અગાઉ ખરી તક ક્યારની ગુમાવેલી હોય છે, અને તેથી આપણે નુકસાન ખમીએ છીએ. તમારું ....એ નામનું પુસ્તક એક વરસ સુધી તે સંબંધે વાત-ચીત કર્યા પછી બહાર પડ્યું! શું તમે એવું ધારતા હતા કે, પશ્ચિમના લોકો ઠેક ક્યામતના દિવસ સુધી તેની 'રાહ જોઈને બેસી રહેશે? આ વિલંબથી તમે ત્રણચતુર્થાંશ જેટલું વેચાણ ખોયું છે..... તે હ—એક મૂર્ખ છે અને તમારા કરતાં પણ ધીમો છે, અને તેનું પ્રિન્ટિંગ બહુ ખરાબ હોય છે. આવી રીતે પુસ્તકો પ્રગટ કરવાં નકામાં છે; તેથી લોકને છેતરવા જેવું થાય છે, તો તેમ ન થવું જોઈએ. ઘણું ખર્ચ હું મિ. અને મિસિસ સેવિયર, મિસ મૂલર અને મિ. ગુડવિનને સાથે લઈને હિંદમાં આવીશ. મિ. અને મિસિસ સેવિયર એાછામાં એાછું થોડા વખતને માટે પણ આલ્મોરા-માં આવી વસવાનો સંભવ છે. ગુડવિન સંન્યાસી બનવાના છે, આપણાં બધાં પુસ્તકો પ્રગટ થયાં છે તે તેને લીધે છે. તેણે મારાં વ્યાખ્યાનોની ટુંકાક્ષરી નોંધ લીધી હતી

તેથીજ હું તે પુસ્તકો પ્રગટ કરાવી શક્યો. આ બધાં વ્યાખ્યાનો કશી પણ તૈયારી કર્યા વિના તુરતજ અપાયાં હતાં. શુદ્ધિનને મારી સાથે રહેવું પડશે. તે દઢાગ્રહી વેજીટેરિયન (અન્નાહારી) છે. સપ્રેમ આપનો ઇત્યાદિ

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૨૯

લંડન, ૧ લી નવેમ્બર ૧૮૯૬

“ સુવર્ણ અને ચાંદી ” પ્રિય મેરી । “ મારી પાસે નથી; પરંતુ મારી પાસે જે છે તે હું તને મુક્ત હસ્તે આપું છું. ” અને તે બીજું કંઈજ નહિ, પણ સુવર્ણની સુવર્ણતા, ચાંદીનું ચાંદીપણું, પુરુષનું પુરુષપણું, સ્ત્રીનું સ્ત્રી પણું-હુંકમાં “ પ્રત્યેક વસ્તુનું વસ્તુપણું ” યાને સત્ય સ્વરૂપ-કે જે પ્રભુ પોતે છે ” એવું જ્ઞાન છે; અને એજ પ્રભુને આ સંસારમાં મેળવવાનો અનાદિકાળથી આપણે પ્રયત્ન કરીએ છીએ; અને એ પ્રયત્નમાં આપણે પુરુષ, સ્ત્રી, બાળક, મન, પૃથ્વી, સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, જગત, પ્રેમ, દેવ, ધન, માલ તેમજ જીન, ખવીસ, ફિરસ્તા, દેવતાઓ, ઇશ્વર ઇત્યાદિની વિચિત્ર કલ્પના-મુદ્દિ પેદા કરીએ છીએ.

પ્રભુ આપણી અંદર છે તેથી આપણે તે છીએ, નિત્ય છીએ, અજોચર પરબ્રહ્મ છીએ. એને દૃશ્ય વિષયરૂપે જનાવવાની માધાદ્દા કરવી એ સમય અને ખુદ્દિનો અપવ્યય કરવા સિવાય બીજું કંઈ નથી. પ્રાણીને જ્યારે આ બાબતનું જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે તે એને દૃષ્ટિનો વિષય જનાવવાનો પ્રયત્ન મૂકી દઈ અંતરમાંજ એને અનુભવવાનો વધુ ને વધુ પ્રયાસ કરે છે. આનુંજ નામ ઉત્કાન્તિ છે. રથૂળ વિષયોમાં ઘટતા જવું અને સૂક્ષ્મમાં વધતા જવું એનુંજ નામ ઉત્કાન્તિ કિંવા વિકાસ છે. મનુષ્ય એ પ્રાણીઓમાં સૌથી ઉંચામાં ઉચું પ્રાણી છે. સંસ્કૃતમા એનો અર્થ માનસ (વિચાર) થાય છે-એટલે કે એવું પ્રાણી કે જે વિચારી શકે છે અને કેવળ ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાનપર આધાર નથી રાખતું વેદાન્તમાં જેને “ ત્યાગ ” કહે છે તે આ છે. સમાજબંધારણ, લગ્નવ્યવસ્થા, વાત્સલ્યભાવ, આપણાં શુભ કાર્યો, નીતિ

અને નૈતિક શાસ્ત્ર-એ બધાંય “લાગ”નાંજ સિત્ત સિત્ત સ્વરૂપો છે. ....વાસના અથવા તો મિથ્યા અહંભાવ ધાને બાણે પોતાની અંદરથી બહાર ફેલી પડવાની ઈચ્છા-આભ્યંતર વિષયને દબોચર કરવા માટેનું હજી પણ મંથન-એનો અનિશ્ચય એજ માત્ર આ જગતમાં એક દ્રશ્ય છે અને આ સર્વ સમાજો અને સામાજિક ઘટનાઓ તે એજ દ્રશ્યના વિવિધ પ્રકારો અને ભૂમિકાઓ છે. ‘આત્મનિશ્ચય’ કિંવા ‘વાસના’ના નિયંત્રણ માટે “પ્રેમ” એજ સૌથી સારામાં સારો અને સુગમમાં સુગમ રસ્તો છે અને “દ્વેષ” એ તેથી વિરુદ્ધ છે, સ્વર્ગ અને નરક તથા આકાશ ઉપરના અધિષ્ઠાતાઓની વિવિધ વાતો અને વહેમોથી ફેાસલાવી ફેાસલાવીને આત્મનિશ્ચયના ઉપદ્રા દ્વેષ તરફ અણુસમજી લોકોને વાળવામાં આવે છે. ફિલસૂફે યા તત્ત્વજ્ઞાની એજ બાબત, વિના વહેમે, વાસનાઓના પરિત્યાગ અને સમજણપૂર્વક કરે છે.

તેથી બાહ્ય સ્વર્ગ કિંવા નરકનું અસ્તિત્વ, માત્ર કલ્પનામાંજ છે; પરંતુ એનું માનસિક કિંવા આંતરિક અસ્તિત્વ તો છેજ. સુગંધને માટે આમતેમ મિથ્યા ફાંફાં માર્યા પછી કરતૂરી મૂગને તે અંતે તો એની પોતાની અંદરજ ખોળવી પડશે.

ભૌતિક સમાજમાં હમેશાં સારા નરસાનું મિશ્રણ રહેશેજ. ભૌતિક જીવનની પાછળ તેના પડછાયારૂપ મૃત્યુ પણ આવવાનુંજ અને જીવન જેમ વધારે લાંબુ તેમ તેનો પડછાયો પણ વધારે લાંબો. સૂર્ય જ્યારે બરાબર આપણે માથે આવે છે, ત્યારેજ માત્ર પડછાયો હોતો નથી; તેમ જ્યારે સર્વ શુભનો સાગર સર્વાત્મા સર્વવ્યાપક પરમાત્મા કે જે આપણા પણ અણુઅણુમાં વ્યાપી રહ્યો છે, તેને જ્યારે આપણે આપણામાં રહેલો બાણીએ-અનુભવીએ છીએ, ત્યારે બાહ્યજગતમાં પણ આપણે માટે કોઈ જાતનો અનર્થ કે અપકાર હોઈ શકતો નથી. બાકી ભૌતિક જીવનમાં તો હરેક શુભની પૂંઠે અશુભ પણ પડછાયારૂપે રહેલુંજ હોય છે. આમ હોવાનું કારણ એ છે કે, શુભ અને અશુભ એ બે સિત્ત વસ્તુઓ ન હોતાં એકજ છે. તકાવત માત્ર તેના આવિષ્કારમાંજ રહ્યો છે અને તે પણ અંશનો, નહિ કે જાતનો.

આપણાં પ્રત્યક્ષ જીવનો બીજાઓના મૃત્યુ ઉપરજ
અવલોકેલાં છે-પછી કાં તો તે બીજાં જીવનો વનસ્પતિનાં
હોય, પ્રાણીઓનાં હોય કે ઝીણા સૂક્ષ્મ જંતુઓના હોય !
બીજી જે એક મોટી ચૂક આપણે ઘણી વાર કરીએ છીએ
તે એ કે, 'શુભ'ને નિઃતર વધતી જતી ચીજતરીકે ગણ-
વામાં આવે છે, ત્યારે 'અશુભ'ને મર્યાદિત લેખવામાં આવે
છે એ પંચી એવી દલીલ ઉપજાવવામાં આવે છે કે,
'અશુભ'નું પ્રમાણ દરરોજ ઘટતું જતું હોવાથી એક સમય
એવો આવશે, કે ત્યારે એકલા 'શુભ'નું જ માત્ર અસ્તિત્વ રહેશે
આ માત્ર જામ છે શુભ જો વધતું જ જાય છે તો અશુભ
પણ તેવીજ રીતે વધે જાય છે મારી વૃષ્ટાઓ, મારી
જાતિના સામાન્ય જનસમૂહની વૃષ્ટાઓ કરતાં બહુ વધારે
છે. મારા આનંદો અને મારા હર્ષો તેમના આનંદ અને હર્ષ
કરતાં મોટા છે પરંતુ માગ કહેયો પણ તેમના કરતાં કંઈ
લાજોગણા વધારે ગાઢા છે જે શરીરદૃષ્ટિ તમને 'શુભ'ના
મંદમા મંદસ્પર્શનું ભાન કરાવે છે, તેજ શરીરદૃષ્ટિ 'અશુભ'
ના પણ મંદમાં મંદજ સ્પર્શનું ભાન કરાવે છે. જે ધમનીઓ
સુખની લાગણીઓનું વહન કરે છે, તેજ ધમનીઓ દુઃખની
લાગણીઓનું પણ વહન કરે છે અને એકજ મન એ જન્મે
લાગણીઓ અનુભવે છે દુનિયાની પ્રગતિનો અર્થ વધારે સુખ
તેમ વધારે દુઃખ પણ થાય છે આ જીવન-મૃત્યુ, શુભ-અશુભ,
જ્ઞાન-અજ્ઞાનનું જે મિશ્રણ તેજ માયા અથવા વિશ્વવૈશિષ્ટ્ય
આ જાળની અદર એકલા સુખનેજ માટે દાક્ષિણ્ય મારતા તમે
અનતકાળ સુખી ચાહ્યા જાઓ તોપણ એકલું સુખ તો તમારે
હાથ નહિ આવે તે નહિજ આવે, સુખની સાથે દુઃખ પણ વધુ
ને વધુજ આવતું જણાયે સારૂ જોઈએ અને નરતુ ન જોઈએ,
એમ કહેવું એ બાલિશતાલયો બકવાદ માત્ર છે. બેચેનતા
પ્રુદ્ધ છે-એક તો એ કે, દુનિયાને જેવી છે તેવી સ્વીકારી
દેવાની બધી આશા છોડી દઈને અવારનવાર સુખના
દુકાની આશામા દુઃખ અને કહેયો સહેવા બીને એ કે,
સુખ તે બીજા રૂપમા દુઃખજ છે એમ જાણી સમજીને
સુખને માટે બાધોડીઆ મારવાંજ છોડી દેવાં અને સત્યને
ચોક્કસ જેઓ સત્યની ખોળ માટે પ્રયાસ કરવા હામ ભીડે

છે, તેઓને તે સત્ય સદાસર્વદા પોતામાંજ હસ્ટી ધરાવતું અતુલવવાનું ભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે; અને પછી તે એકજ સત્ય આપણા જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બન્નેમાં કેવી રીતે આવિર્ભૂત થાય છે તે પણ આપણને સમજાય છે. વળી આપણને એમ પણ જણાય છે કે, તે સત્ય ‘સુખ’ પણ છે અને તે સત્યજ ‘શુભ’ અને ‘અશુભ’, સારા અને માઠામાં અવિભાવ પામે છે અને તેની સાથે આપણને જીવન અને મૃત્યુ બંનેમાં આતપ્રોત રહેલું સત્ય અસ્તિત્વ (બ્રહ્મ) પણ સમજાય છે.

એ રીતે આપણી પ્રતીતિ થાય છે કે, આ બધાં દ્રશ્યો, આ બધા પ્રપંચો તે એકજ અસ્તિત્વ યાને પરબ્રહ્મનાં લિપ્ત લિપ્ત કિંવા નાનાવિધ પ્રતિબિંબો છે અને તે સત્ય—તે આનંદ—તે એકચળ—મારું તેમજ ચરાચર સર્વતું સત્ય સ્વરૂપ છે. આ અલૌકિક પ્રતીતિ થાય છે ત્યારેજ ભૂંડાના પાશરહિત ભલું મેળવવાનું—અતુલવવાનું શક્ય બને છે. કેમકે ભલું અને ભૂંડું અથવા શુભ અને અશુભ એ બે પદાર્થનાં બનેલાં છે તે પદાર્થને એવા આત્માએ જાણ્યો હોય છે અને તેના ઉપર કાણુ પણ મેળવ્યો હોય છે. આવો શ્રેષ્ઠાત્માજ એકે યા બીજી ચીજને પોતાની ઇચ્છાનુસાર વ્યક્ત કરી શકે છે અને તેજ દેવજ ‘શુભ’નો આવિર્ભાવ—અતુલવ કરી શકે છે. આવો મનુષ્યજ જીવન્મુક્ત છે અને એવી જીવન્મુક્ત દશા પ્રાપ્ત કરવી એજ વેદાન્તનું તેમજ બીજી બધી ક્ષિલસૂત્રીઓનું અંતિમ લક્ષ્યબિંદુ છે.

પત્રાંક ૧૩૦

૩૯ વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ, લંડન એસ. ૩૦૬યુ.
૨૦ મી નવેમ્બર ૯૬

વહાલા અ—

x x મિ. સેવિયર અને તેમની પત્ની હિમાલયમાં આવેલ આદમોરા પાસે એક સ્થાન બનાવવાનાં છે, અને હું તેને મારું હિમાલયમાંનું કાર્યસ્થાન કરનાર છું; એટલુંજ નહિ પરંતુ ત્યાં પશ્ચિમના મારા શિષ્યોને બ્રહ્મચારી અને સંન્યાસીતરીકે જીવન ગાળવા રાખીશ. શુકવિન એક

અપરિણીત યુવક છે અને તે મારી સાથે પ્રવાસ કરવા તેમજ રહેવા માગે છે તે ખરેખર એક સંન્યાસી નેવેજ છે.

. શ્રીરામકૃષ્ણના જન્મોત્સવની તિથિ પહેલા હું કલકત્તે આવી પહોંચ્યું એવી બહુ ઇચ્છા રહે છે. કાર્ય કરવાની હુમણાંની મારી યોગના, એક કલકત્તે અને બીજી મદ્રાસમાં એમ બે સેટર (કેંદ્રસ્થાન) સ્થાપવાની છે, કે ત્યાં યુવાન ઉપદેશકોને શિક્ષણ આપી શકાય કલકત્તા એ શ્રી રામકૃષ્ણના જીવનકાર્યની ભૂમિ હોવાથી ત્યાં આવું સ્થાન સ્થાપવા માટે મારૂ પ્રથમ લક્ષ્ય બેસાય છે અને તેને પૂરતાં નાણાં મારી પાસે છે મદ્રાસ માટે ફૂંડ મેળવવાની આશા હિંદ ઉપર રહે છે.

આ સેટરોથી આપણે આપણા કાર્યનો આરંભ કરીશું અને સમય જતા મુબઈ અને અલ્લાહાબાદ સેટર સ્થાપી શું અને આ સીમાઓથી પ્રભુઈરછા તો આખા હિંદ પર હલ્લો લઈ જઈશું, એટલુંજ નહિ પણ જગતના સર્વ દેશોમા આપણા ઉપદેશકોની દુકડીઓ મોકલાવીશું આ આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય હોવાનું જોઈએ ધૈર્ય પૂર્વક કાર્ય કર્યા કરો.

x x હવે આપણને અંગ્રેજી ભાષામા ચાલતું એક હિંદી માસિક ચર્ચ ગયું છે વળી દેશીય ભાષામા થોડા પત્રો સ્થાપી શકીશું....આ પ્રકારના પત્રો આપણા અનુયાયીઓના નાના ભાગથી નહો છે....હિંદી પત્રોનો નિભાવ હિંદીઓથી થવાનો છે સર્વ પ્રજાઓને સરખી રીતે પ્રિય અને અનુકૂળ થાય તેવું પત્ર કરવા માટે સર્વ પ્રજાના લેખકો મેળવવા જોઈએ, અને તેમ કરતા દર વર્ષે ઓછામા ઓછા એક લાખ રૂપિયા જોઈએ.

x x તમારે ભૂકણું ન જોઈએ કે, હું જે લાલો જોઉં છું તે દરેક પ્રજા સળધી છે અને ફક્ત હિંદીઓ માટેનાજ નથી * *

વિમ્બેડેડનવાસી મિસ એમ નોબલ એક મહાન કાર્ય કરનાર છે x x

સમસ્ત પ્રેમ અને આશીર્વાદ સમેત વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૧

લંડન, ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૮૬

x x હું હિંદુસ્થાન ઉપડી જાઉં તે પૂર્વે તમને કંઈક લખવાની મને અંતરસ્કુરણા થતી લાગે છે. લંડનમાંની કામગીરી અત્યંત યશસ્વી નીવડી છે. અંગ્રેજ પ્રજા અમેરિકનોના જેટલી તેજ નથી, પણ એક વાર જોતેમના હૃદયને સ્પર્શી શકાય, તો તે હંમેશાંને માટે તમારું જ થઈ રહે છે. અહીંયાં મારું કામ મંદ ગતિએ ચલુ છે અને તમને નવાઈ લાગશે કે, છ મહિનાની કામગીરીમાં મારો વર્ગ એકંદરે ૧૨૦ મનુષ્યોનો થયા જશે; આ સિવાય જાહેર વ્યાખ્યાનો જુદાં. અહીંયાં પ્રત્યેક જણ કામમાં મથેલું જણાય છે—કામવગરનું કોઈજ દેખાતું નથી—એવી અંગ્રેજ આલમ વ્યવહારદક્ષ છે. કેપ્ટન સેવિયર અને તેમનાં પત્ની તથા મિ. ગુરવિન મારી સાથે કામ કરવા હિંદ આવવાનાં છે અને તેની પાછળ ચોતાનો પૈસો ખર્ચવાના છે! એવીજ લાવનાવાળાં બીજાં પણ કોડીબંધ મનુષ્યો અહીં છે. અમુક આદર્શની એક વાર પ્રતીતિ થતાં તેને માટે ચોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપવાને તત્પર, એવાં અનેક ઉચ્ચ વર્ગનાં નરનારીઓ અત્રે છે; અને છેલ્લી—પણ મહત્ત્વની—વાત એ છે કે, હિંદુસ્થાનમાં ‘કામ’ શરૂ કરવાને દ્રવ્યરૂપમાં મદદ આવી ગઈ છે અને બીજી વધુ આવશે. અંગ્રેજો-વિષેના મારા વિચારોમાં લાંબે ફેરફાર થયો છે. હવે મને સમજાય છે કે, જગતની બીજી પ્રજાઓ કરતાં તેમના પર પ્રભુની મહેરબાની શા કારણથી વિશેષ છે? તેઓ દંડ, અત્યંત એકનિષ્ઠ અને બહુ લાગણીવાળી પ્રજા છે. માત્ર એ પ્રજાની સપાટીપર સ્ટોઈક સિદ્ધાંતનો કંઈક થર છે ખરો, પરંતુ તે દૂર થતાંજ ખરો મનુષ્ય બહાર પડે છે.

હવે એક કેન્દ્ર કલકત્તામાં અને બીજું એક હિમાલય-માં હું સ્થાપવા માશુ છું. હિમાલયનું કેન્દ્ર આશરે ૭૦૦૦ ફીટની ઉંચાઈએ એક સ્વતંત્ર ટેકરીપર રહેશે. એ સ્થાન ઉન્હાળામાં શીતળ અને શિયાળામાં ઠંડુ હશે. સેવિયર દંપતી ત્યાં રહેશે અને યુરોપીયન કાર્યકર્તાઓનું તે મથક બનશે. કેમકે હું તેમને હિંદી ધાટીપર હિંદના ઉચ્ચ સપાટ

પ્રદેશમાં રહેવાની ફરજ પાડી મારી નાખવા નથી માગતો. મારી યોજના એવી છે કે, સભ્ય સુઘડોમાં ઉપદેશ અર્થે સખ્યાબંધ હિંદુ સુઘડોને મોકલી આપવા અને બદલામાં હિંદુસ્થાનમાં કામ કરવા માટે પંદેશમાંથી સ્ત્રીપુરુષો મેળવવાં આ બદલો બહુજ સારો થશે આ કેન્દ્રો સ્થાપ્યા પછી 'બુક ઓફ લેબ'માં વર્ણવેલા ગૃહસ્થની માફક હું પણ આમ તેમ ઉપર નીચે વિચરીશ.

મેહને પકડવા માટે મારે અત્રે થોભવું નોંધવું, મારાં સ્વપ્નાની સિદ્ધિનો માર્ગ ખુલતો નોંધ મને આનંદ થાય છે અને હું બધું છું કે, તમને પણ ખુશી ઉપજશે

પત્રાંક ૧૩૨

વિક્ટોરિયા સ્ટ્રીટ, ૯ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૬

આપના અત્યંત ઉદાર પ્રસ્તાવ માટે મારે આભાર પ્રદર્શિત કરવો બીનજરૂરી છે.

શરૂઆતમાંજ મોટી રકમની લુભ્એદારી ઉઠાવવા હું નથી માગતો, પણ લેમ લેમ કાર્યની પ્રગતિ થતી જશે, તેમ તેમ તે રકમને હું બહુ ખુશીથી કામે લગાડીશ *

મારો વિચાર બહુજ નાના પાયાપર શરૂઆત કરવાનો છે. હજી એ બાબત હું કંઈ પણ નક્કી કરી શકતો નથી. હિંદુસ્થાનમાં ગયા પછી ખરી પરિસ્થિતિનો અને મારી કાર્યદિશાનો મને ઘરાબર ખ્યાલ આવશે. મારી યોજનાઓ અને તેને પ્રત્યક્ષ કરવાના બ્યવહાર માર્ગ વિષેની વધુ વિગતો હું તમને હિંદથી લખી જણાવીશ

* નાણાની મોટી રકમ આપનાર મળવા છતાં, તેના મફતપયોગમાં જે અનેકગણ મહત્ત્વ અને જવાબદારી રહેલી છે, તેના સ્વામી વિવેકાનંદજી જેવાને આવો ઉમદા ખ્યાલ હોવાજ નોંધવું. કોઈની કંઈક ખર્ચવા કરવાની શક્તિ જણાતાજ તેને બક્ષીસ ચા દ્રવ્યરૂપે ઝડપી લેનાર સ્થળોનો આ દેસમાં ટોટો નથી. એમાં પણ મૂળ રકમને જરા પણ અસર ન લાગવા દેતા માત્ર વ્યાજનોજ ઉપયોગ કરવા કરાવવાની ઝોંઘાલમાં તો પરિણામ એજ હોઈ શકે કે, તે મૂળ રકમ કોઈએક ઉચ્ચપાયે જોડે વખતે ખાતવજ જવાની.

સંપાદક

પત્રાંક ૧૩૩

(એક અમેરિકન બાનુને લખેલ પત્ર)

લંડન ૧૩ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૬

પ્રિય શ્રીમતી,

નીતિના સંક્રમણનો વિચાર ફક્ત આપણે બ્રહ્મ કરવાનો છે, અને તેમ થયે સર્વ આપોઆપ સ્પષ્ટ થશે.

ત્યાગ—અવિરોધ—નાશ નહિ કરવો તે—આ ભાવનાઓ, જેમ જેમ સંસારભાવનાઓ છી કરીએ, જેમ જેમ વિરોધ કરવાનું ફર કરીએ, અને જેટલો જેટલો નાશ ન કરીએ તેટલા તેટલા પ્રમાણમાં આપણને પ્રાપ્ત થાય છે. આ ભાવના દૃષ્ટિ સામી ખડી રાખો, અને તે પ્રત્યે શક્તિ સ્ફૂરવ્યા કરો. વિરોધ વગર, નાશ વગર, તૃષ્ણા વગર, જગતમાં કોઈ રહી શકે તેમ નથી. જગતને હવે તે સ્થિતિએ આવવાનું છે અને ત્યારેજ તે ભાવનામય આદર્શ, સમાજમાં પ્રાપ્ત થઈ શકશે.

જગતની તેનાં સર્વ દુઃખોમાંથી ઉત્પત્તિ, આ ભાવનામય આદર્શને માટે—જો કે ધીમેધી પણ મહત્ત્વપણે—તેને યોગ્ય બનાવવાથી થઈ શકે તેમ છે. જગતના મોટામાં મોટા ભાગને આ ધીમા વિકાસથી આગળ જવું પડશે—જે વિરલાઓ છે તેમને હાલની સ્થિતિમાં તે ભાવનામય આદર્શ પ્રતીત કરવો પડશે.

આ સમયનું કર્તવ્ય બળવનું તે સરસમાં સરસ માર્ગ છે, અને તે ફક્ત એક કર્તવ્યતરીકે થશે તોપણ આપણે બીજામાં આસક્ત થઈશું નહિ.

સંગીત એ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કલા છે, અને જેઓ તેને સમજે છે તેને મન તે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પૂજ છે.

અજ્ઞાન અને અસતનો નાશ કરવામાં આપણી સર્વ શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે. આપણે માત્ર એજ બચવાનું છે કે, સતના વિકાસથી અસતનો નાશ થાય છે.

આપનો પ્રેમનિષ્ઠ વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૪

વેસ્ટમિન્સ્ટર, લંડન ૧૮૯૬

વહાલા અ—

સ્વિટ્ઝર્લેન્ડથી લગભગ ત્રણ અઠવાડિયાં થયાં અહીં પાછો ફર્યો છું.....લંડનમાં ઉદ્વિગ્ધ કાર્ય અતિશય આગળ વધતું જાય છે, કાઢેલા વર્ગ પ્રતિદિન વધારે સંખ્યાવાળા થતા જાય છે....અમેરિકામાં વેદાંત અને યોગ ઉપર વ્યાખ્યાન આપનારા વીસ માણસને માટે અવકાશ છે....હઠ અને હૃદય-પૂર્વક કાર્ય કરનારની પૂરતી સંખ્યા હોય તો યુનાઈટેડ સ્ટેટસને અર્ધો ભાગ દશ વર્ષમાં જીતી શકાય; પણ તેવા કાર્ય કરનારા કયાં છે? તમે બધા અજ્ઞાન બધ્યાં જેવા ત્યાં નીવડો તેમ છે. કારણ કે તમે સ્વાર્થી જાયલાઓ છો, અને જે કંઈ સ્વદેશપ્રેમની વાતો કહો છો તે બધી હાઠથી બહાર નીકળે છે એટલુંજ. અને જે ધાર્મિક લાગણીઓ બતાવો છો તે પણ સર્વ મિથ્યાપ્રભાવ માત્ર છે!! મદ્રાસી-ઓમાં આગળ વધવાપણું અને મદ્દમપણું વધારે છે, પણ તેમાંના દરેક મૂર્ખ જનીને પરણેલા છે.....અપરિમહી ગૃહસ્થાશ્રમી થવાની મહત્ત્વાકાંક્ષા રાખવી એ ઘણું સાફ છે; પણ મદ્રાસમાં આપણે જેની અત્યારે જરૂર છે તે એવા ગૃહસ્થાશ્રમીની નહિ પણ બ્રહ્મચારીની છે. x x

મારા બાલક! જેની મારે જરૂર છે તે લોખંડ જેવા સ્નાયુ, અને પોલાદ જેવા જ્ઞાનતંતુઓની છે, કે જેની અંદર જે વસ્તુનું વજન બનેલું છે તે વસ્તુનું બનેલું મન રહેલું હોય. બળ, પુરુષત્વ, દ્વાત્રવીર્ય અને બ્રહ્મતેજ. આપણા સ્વરૂપવાન આશાવંત કુમારોમાં બધું ભરેલું છે, પણ તે ક્યારે કે જ્યારે તેઓ હાલમાં લગનને નામે ખર્ચ કહેતાં પશુતત્ત્વના યજ્ઞમાં કરોડોને હોમી, તેઓની કતલ કરવામાં આવે છે તે કતલ ન થતી હોય તો. અરે ભગવાન! મારાં શોકરુદનેા સાલજી! જ્યારે મદ્રાસના ખરા જીગરના લોહીથી બનેલા ઓછામાં ઓછા એક સો સુશિક્ષિત યુવક જનો સંસારત્યાગ સેવીને પોતાની કમર કસશે અને સત્યનું ઝુલ્લુ એક દેશથી બીજા દેશમાં ફેરવી કરીને લડવા

તત્પર રહેશે, ત્યારેજ મદ્રાસ નિદ્રામાંથી જાગત થશે. ભારતની બહાર એક ધા મારવામાં આવ્યો હોય તો તે તેની અંદર મારેલા એક લાખ ધાની બરોબર છે. (એટલે કે હિંદમાં એક લાખ ધા કરીને જેટલી અસર કરી શકીએ, તેટલી અસર હિંદની બહાર એકજ ધા કરવાથી થાય છે. એટલે હિંદ અને હિંદની બહારના દેશમાં આટલું બધું મહદ્ અંતર છે.) ઠીક, પ્રભુતી ઇચ્છા હશે ત્યારે બધું થઈ રહેશે.

ઐકસમૂહર મારી સાથે ગૌત્રીમાં વધુ આવતા બાક છે. ઐકસક્રંદમાં હું એ વ્યાખ્યાનો તુરતમાં આપવાનો છું.

વેદાંત તત્ત્વજ્ઞાન ઉપર એક મહાન પુસ્તક લખવા હમણાં પ્રવૃત્ત થયેલો છું. જુદા જુદા વેદોમાંથી જે ઉલ્લેખો વેદાંતને તેની ત્રણે અવસ્થામાં લાગુ પડે છે તે ઉલ્લેખોનો સંગ્રહ કરવામાં હું રોકાયેલો રહું છું. પહેલો અદ્વૈતવાદ, બીજો વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદ અને ત્રીજા દ્વૈતવાદને લગતા ફકરાઓ સંહિતા, બ્રાહ્મણો, ઉપનિષદો અને પુરાણોમાંથી એકઠા કરનાર ઠાંઈ એકને મેળવી તમે મને સહાય કરી શકશો. આ ફકરાઓનું વર્ગીકરણ કરવું જોઈએ, અને તે દરેકને તે તે પુસ્તકના નામ અને પ્રકરણ સાથે સ્પષ્ટતાથી લખવા જોઈએ. ફિલસૂફીને કંઈક પુસ્તકાકારમાં આરૂઢ કર્યા સિવાય મારે પશ્ચિમને છોડી જવું એ અફસોસકારક લાગે છે.

મૈસુરમાં તામિલ ભાષામાં એવી એક ચોપડી પ્રસિદ્ધ થઈ છે કે જેમાં ૧૦૮ ઉપનિષદોનાં નામો આપ્યાં છે. મેં તેને પ્રાદેસર ડ્યુસેનના પુસ્તકાલયમાં જોઈ હતી. દેવનાગરી લિપિમાં છપાવેલી એવી ચોપડી બહાર પડી છે ? તેમ હોય તો એક પ્રત મને મોકલાવશો. તેમ ન હોય તો તામિલ ભાષામાંની એક પ્રત મોકલો અને તેની સાથે એક પાનામાં તામિલ લિપિના અક્ષરો અને જોડાક્ષરો લખી તેની સાથેજ તેને નાગરી લિપિમાં લખી મને મોકલો, કે જેથી હું તામિલ લિપિ શીખી લઉં.

x x મિ. સત્યન્ધનને લંડનમાં કાલે મળ્યો હતો. તેણે કહ્યું કે મદ્રાસના એક મુખ્ય એજંડો ઇન્ડિયન વર્તમાનપત્ર નામે 'મદ્રાસ મેલ'માં મારા રાજયોગ નામક પુસ્તકનું અવલોકન પ્રશંસા સાથે કરવામાં આવ્યું છે. અમેરિકાનો અગ્રણી

ભાષાશાસ્ત્રી મારા કલ્પનામય સિદ્ધાંતોથી મુગ્ધ બની ગયો છે. તેની સાથે ઇંગ્લંડમાં મેં એવા પણ જોયા છે, કે જેણે મારા વિચારોને હસી કાઢ્યા છે. વારૂ, મારા તરફ અલગત બહુ હિંમતથી બહાર પાડ્યા છે, અને તેમાંનો ઘણો ભાગ હમેશ માટે અર્થહીન લેવો રહેશે; પરંતુ તેની અંદર એવી સૂચનાઓ છે કે જે અત્યાર પહેલાં ભાષાશાસ્ત્રીઓએ ઉપાધી લીધી હોત તો સારું હતું. છતાં પણ આતું જે પરિણામ જોઈ છું તેથી મને સંતોષ થયો છે. 'તેમને ગમે તો, લલે તેઓ મારા વિષે ખરાબ બોલે, પણ તે બોલવા જેટલીજ હલે હોવું જોઈએ'—એ મારો સુદ્રાવેષ છે.

x x દહાથહી બની મારા બહાદુર પુત્રો ! વળગ્યા રહો. હજી આપણે શરૂઆત હમણાંજ કરી છે. તો કદી પણ નિરાશાને વશ થયો નહિ. કદી પણ કહેયો નહિ કે 'આટલું બસ છે—પૂરતું છે !....' કોઈ મનુષ્ય પશ્ચિમમાં આવે છે અને જુદી જુદી પ્રજાને જુએ છે કે તરતજ તેની આંખો ખુલી જાય છે. આ રીતે હું હિંદમાં આપણી પાસે થું છે અને થું નથી એ માત્ર બોલીનેજ નહિ, પણ બરાબર વ્યાવહારિક રીતે બતાવીને દૃઢ કાર્ય કરનારાઓ મેળવું છું. એક દશલાખ હિંદુઓએ આખી દુનિયાની મુસાફરી કરી હોય તો ફટકું બધું સારું ! હું એાછામાં એાછું એટલું તો ઇચ્છું છું !

સપ્રેમ સદાનો આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૫

માનવસમાજ વારાફરતી ચાર વર્ષોથી શાસિત થાય છે—પ્રાદ્યલુ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર. આ દરેક પ્રકારના અમલની પેતાની ખુબીઓ તેમજ ખામીઓ હોય છે. પ્રાદ્યલોના અમલમાં વંશપરંપરાગત કારણોને લીધે અન્ય જાતિઓપ્રત્યે પ્રતિબંધો અતિશય હોય છે; જેમકે પ્રાદ્યલો અને તેમના વંશવારસોને સર્વ જાતનાં સંરક્ષણોથી રક્ષિત કરવામાં આવે છે; પ્રાદ્યલો સિવાય જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો અધિકાર કોઈને હોતો નથી; તે જ્ઞાન અન્યને આપવાનો અધિકાર પણ તેમના સિવાય કોઈને હોતો નથી. ખીજા હાથપર પ્રાદ્યલુ-અમલની મહત્તા એ છે કે, એમની કારકિર્દીમાં વિજ્ઞાન અને

શાસ્ત્રોના પાયા સ્થાય છે તેઓ પોતાના મનને બહુ કેળવે છે, કેમકે માનસિક બળથીજ તેઓ સત્તા લોગવે છે

ક્ષત્રિય અમલ બુલભી અને કૂર હોય છે, પરંતુ તેઓ મા પ્રાદ્વલ્લો જેવી પ્રતિબંધક ભાવના બીજાઓ પ્રત્યે નથી હોતી અને તેમની કાઠિન્દ્રીમા કલાકૌશલ્ય અને સમાજ-સંસ્કૃતિને પરાકાષ્ઠા પ્રાપ્ત થાય છે

તે પછી વૈશ્યોના અમલ આવે છે એ અમલમા મૂળી રીતે શાંતિથી કચડી મારવાની તથા લોહી ચૂસી લેવાની શક્તિ બહુજ હોય છે એનો કાયદો એ છે કે, વેપારી પોતે સર્વત્ર જતો હોવાથી પહેલાના બે શાસનના સમયમા એકત્ર થયેલા વિચારોનો તે સર્વત્ર ફેલાવો કરે છે પ્રતિબંધક ભાવના તેમનામા ક્ષત્રિયો કરતાં પણ ઓછી હોય છે, પણ તેમના અમલમા લોભવૃત્તિ વધીને ઉત્તમ સંસ્કૃતિ ઘટવા માટે છે

છેલ્લે શૂદ્રો અથવા મજૂરોનો અમલ આવે છે એ અમલના કાયદો એ છે કે, શારીરિક સુખાકાંક્ષીના સાધનો ની સરખી વહેચણી થવી, અને એના ગેરકાયદો એ છે કે, કદાચ એ અમલમા સંસ્કૃતિની વધારે અધોગતિ થાય સામાન્ય શિક્ષણનો ફેલાવો બહુ મોટા પ્રમાણમા થાય, પણ અસામાન્ય બુદ્ધિમત્તા ઓછી ને ઓછી થતી જાય

હવે જો એવી ઠાઠ રાજ્યવ્યવસ્થા શક્ય હોય કે જેમા પ્રાદ્વલ્લુઅમલનું જ્ઞાન, ક્ષત્રિયઅમલની સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ, વૈશ્ય અમલનો પ્રચારનો ઉત્સાહ અને શૂદ્રઅમલની સમ ભાવવૃત્તિ-એ બધાનું સંગઠન થાય ચાને પ્રત્યેકના દોષોને ટાળી એ ચારેની એકત્ર જમાવટ થાય, તો તે અમલ-તે રાજ્યવ્યવસ્થા એક આદર્શરૂપજ નીવડે પણ એમ થવું શુ શક્ય છે ?

અત્યારસુધી પ્રથમના ત્રણ (પ્રાદ્વલ્લુ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય) અમલોના સમય આવી ગયો છે હવે શૂદ્રોનો વારો આવ્યો છે તમે હવે તેમનાજ હાથમા જવા જોઈએ અને જશે કોઈથી તે ખાળી શકાય તેમ નથી સોના અને ચાંદીના ધોરણોની સર્વ મુશીબતો અને ઘુચોની મને માહિતી નથી, પરંતુ એવું તો જોઈ શકું છું કે, સોનાનું ધોરણ ગરીબને વધારે ગરીબ અને શ્રીમતને વધારે શ્રીમત બનાવતું ચાલે જાય છે, અને તે જોતા “ સોનાની શૂળીએ ચાંદીને પ્રાણ

ત્યાગવાતુ અમે નકારીએ છીએ ” એવું કહેતી વખતે ગ્રામ્યન સાવ સાચો હતો. ચાલીતુ ધોરણ ગરીબોમાટે ઠીક લાગે છે હું સમાજવાદી છું પણ તે એક સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા સમજીને નહિ, પણ બૂબે મરવા કરતા અર્ધો રોટલો પણ સારો, એવી ભાવનાથી.

બીજી વ્યવસ્થાઓની અજમાયશ અત્યારસુધીમા લેવાઈ ચૂકી છે અને તે જોડખાપણુભરી માલમ પડી છે હવે આની અજમાયશ થવા દો. બીજા કશાને માટે નહિ તો એ ચીજની નવીનતામાટે પણ અજમાયશ થવા દો એકના એકજ માણસો સુખ કે દુખ નિત્ય ભોગવ્યા કરે તેના કરતા સુખદુખની હિરદૈર થયા કરે એજ સાચું છે શુભ-અશુભનો સરવાળો તો દુનિયામા સદા એકસરખોજ રહ્યા કરે છે દૈર એટલો કે, નવી અને તાજી વ્યવસ્થાઓથી સુખદુખની ધુસરી પડેવાની ખાધ બદલાતી રહે છે.

આ દુનિયામા પ્રત્યેક ક્ષત્રિયને પણ સારો દિવસ (સુખ અને ઉન્નતિના દહાડા) આવી જવા દો, કે જેથી આ કહેવાતા સુખના અનુભવ પછી તેઓ બધાય શ્રીહરિને શરણુ આવે અને દુનિયા, રાજ્યવ્યવસ્થા, ખટપટ અને જાળોનો આ મિથ્યા ગર્વ છાડે.

પત્રાંક ૧૩૬

કલકત્તા, ૨૬ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૭

હિંદુસ્થાનમા હુકાળસકટનિવારણના કામમા ઉપયોગ મા લેવા સ- ૨૦ પાઉંડની રકમ મોકલે છે, પરંતુ તેના પોતાના ઘરમાજ હુકાળ હોવાથી, જૂની કહેવત છે તેમ, તેનેજ પ્રથમ નિવારવાતુ મને ઉત્તમ લાગ્યું તેથી તે રકમ નો તેવો ઉપયોગ થયો છે.

લોકો કહે છે તેમ મને મરવાને પણ કુરસદ નથી દેશભરમા સરઘસો, સશાઓ અને બીજી એવીજ સત્કારની વિધિઓમા હું રોકાયલો રહું છું, તેથી મારી સ્થિતિ મરણ તોલ થઈ રહી છે ‘જન્મોત્સવ’ પૂરો થતાજ હું ટેકરીઓ પર ભાગી જઈશ.

હવે, મારે એક કલકત્તામાં અને એક મદ્રાસમાં એમ બે મઠો સ્થાપવા છે. મદ્રાસી લોકો વધારે ગહન અને વધારે સહૃદયી છે. અને મારી ખાત્રી છે કે, તે કામને માટે બેઠતાં નાણાં તેઓ મદ્રાસમાંથીજ લેગાં કરી શકશે. કલકત્તાના જમીનદાર અને ધનવાન વર્ગને ઉદ્દેશી હું કહું છું કે બહુધા સ્વદેશાભિમાનના યોગેજ તે ઉત્સાહી છે અને તેમની સહાનુભૂતિ કાર્યનું રૂપ કદી નહિ લે. ત્યારે ખીજી તરફ ખારીલા, દેવીલા અને દયાહીન મનુષ્યો દેશમાં ભરપટ્ટે છે, જેઓ મારા કામને તોડી ફેાડીને બૂકા કરી નાખવા માટે આકાશમાતાળ એક કરવા નહિ ચૂકે.

પણ તમને ખબર છે તેમ, મારી સામે વિરોધ જેમ વધારે ઉભો થાય છે તેમ મારી અંદરનો ગુસ્સો વધારે ઉછળે છે. એક સંન્યાસીઓને માટે અને એક સાધ્વીઓને માટે એમ બે મઠ સ્થાપ્યા સિવાય જો હું મરી જાઉં તો મારું કર્તવ્ય અધુરુંજ રહ્યું ગણાય.

✽

✽

✽

✽

પત્રાંક ૧૩૭*

દાજલિંગ, તા. ૧૯ મી માર્ચ ૧૮૯૭

ૐ નમો મગધતે રામકૃષ્ણાય ।

તમારું શુભ થાઓ! આશીર્વાદ અને પ્રેમાલિંગનસહ આવતા આ પત્રથી તમને આનંદ થાઓ. પંચભૂતોથી બનેલું આ ટેકુપિંજર હાલમાં કંઈક ઠીક છે. જેને લોકો મૃતપ્રાય સમજે છે એવાને પણ, જેનાં શિખરો ઘરકુદી ઢંકાયેલાં છે અને જે પર્વતોમાં સુખ્ય છે એવો આ હિમાલય પુનર્જીવન આપે છે એમ મને લાગે છે; અને પ્રવાસનો થાક પણ કંઈક અંશે દૂર થયો હોય એમ લાગે છે. સુખ થવાની ઇચ્છા કે જે હૃદયમાં ઉચ્છ્વસાયલ કરી નાખે છે અને જે તમે અનુભવી રહ્યા છો એમ તમારા પત્રમાં જણાવે છે, તે હું અનુભવી ચૂક્યો છું. અનંત પ્રલપ્ત

* શ્રી. ચરત્યદ્ર ચક્રવર્તી બી. એ. ને સંસ્કૃતમાં લખેલા પત્રોનો અનુવાદ

ધીમે ધીમે મનની એમજતા કરાવનારી જે સાવના છે તે આજ સાવના છે, એ સિવાય એને માટે બીજો ન્હોતો નથી તમારા ભૂતકાળના કર્મ અને ભવિષ્યની વૃત્તિઓનો તદ્દન નાશ ન થઈ જાય ત્યાંમુધી આ ભાવ તમામ વધારે ને વધારે પ્રવૃત્તિ થાઓ એ થશે કે ત તજ તમને બ્રહ્મ દર્શન થશે, અને જગતની સર્વ લાલમાઓ નાશ પામશે જીવંતની આ સ્વતંત્રતા તમાન કબ્જાણુને માટેજ તમને પ્રાપ્ત થાય છે એનું અનુમાન તમાગ ઉત્સાહના બગ, પરથી મહેન્ટે થઈ શકે એમ છે આખા વિશ્વના અધ્યનો ઉપદેશ કરનાર જગદ્ગુરુ શ્રી ભકૃષ્ણની હું પ્રાર્થના ૨૩ છું કે, તમાગ હૃદયપ્રદેશમા તેમનો પ્રકાશ પડે, કે જેથી તમારી તૃષ્ણાઓ મટય પછી આ ભયકર મોહમાયાના સાગરમા ફસાયેલા બીજા જીવોને બચાવવા તમે શૌર્યપૂર્વક તમારાથી બનતો બધો પ્રયત્ન કરો તમે સદા ઓજસથી ભરપૂર બની રહો વીર પુત્રો માટેજ મુખિ હસ્તકમલવત્ છે, કાયદોને માટે નથી હે વીર! તું કમર કસીને તૈયાર થઈ જા કારણ કે તારી મામે મહામોહાદિક શત્રુઓ ઉભેલા છે એવાસિ વહુવિદ્માનિ (પ્રયાણુનું કામ વિધેયથી ભરેલું છે) એમા કઈજ શકા નથી, છતાં પણ ધ્યેયની પ્રાપ્તિ અર્થે તમારે બનતું કરવાનું જ જુઓ, મોહરૂપી નગ ના મુખમા લોકો કેવા જકડાઈ ગયા છે! અરે! તેમના હૃદયભેદકે આત્માદો તમે સાલજો આગળ વધો! ઓ વીરાઓ! આગળ વધો બંધનમા જે બધાયેલા છે, એવા ભરથી લદાયેલા દીનજનોના હુ ખ ઓછા કરવા માટે, અને જેમના હૃદયરૂપી ફૂંપે અધકાનથી ભરેલા છે તે અજ્ઞાનીઓને પ્રકાશ આપવા માટે તમે આગળ વધો! જુઓ, વેદાત ડિમગ્નિ નાદ કરીને ઘોષણા કરે છે કે “નિર્ભય થાઓ” આ ગભીર નિનાદથી જગતવાસીઓના હૃદયબંધન છટી જાઓ!

તમારો શુભેચ્છક વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૮

ૐ સત્ સત્ ।

રોઝ બેંક, બર્મિંગહામના મહારાજાનું ગૃહ,
દાઈલિંગ-૬ ટી એપ્રિલ ૧૮૯૭

‘ભારતી’ની સંપાદિકા યોગ્ય—

માનનીય શ્રીમતિ,

આપે મોકલાવેલ ‘ભારતી’ માટે હું આપનો ઘણો આભારી થયો છું; અને જેને માટે મેં મારી આખી જીંદગી સમર્પણ કરેલી છે, તે કાર્ય આપના જેવી ઉચ્ચ વિદ્વાન સ્ત્રીઓ તરફથી પ્રશંસા મેળવી શક્યું છે, એ બાબત હું યોતાને ખરેખર ભાગ્યશાળી માનું છું.

જીવનના સુદમાં નવીન વિચારનો પ્રવેશ કરાવનારને ઉત્સાહ આપનારા જવલ્લેજ મળે છે, ત્યારે તેને ઉત્તેજન આપનાર સ્ત્રી મળવાની તો વાત જ શી? આ દુર્ભાગી દેશમાં તો ખાસ કરીને આવી વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી અહીંના પુરુષોનાં મોટાં મોટાં વખાણો કરતાં સુશિક્ષિત બંગાળી સ્ત્રીની પ્રશંસા વધુ કિંમતી છે.

આપના જેવી ઘણી સ્ત્રીઓ આ દેશમાં જન્મે, અને તેઓ જન્મભૂમિની સુધારણામાટે જીવન સમર્પણ કરે, એવી પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

‘ભારતી’માં આપે મારા વિષે જે લેખ લખ્યો છે તે વિષે મારે થોડું કહેવાનું છે કે, જે ધાર્મિક ઉપદેશ પશ્ચિમમાં આપવામાં આવ્યો છે અને હજી આપવામાં આવશે તેમાં હિંદનું પણ હિત રહેલું છે. મારી હમેશાં પ્રતીતિ થઈ છે કે, જે પશ્ચિમના લોકો આપણી મદદે નહિ આવે તો આપણે ઉન્નતિ મેળવી શકવાના નથી. આ દેશમાં ગુણની કદર હજી સુધી થયેલી નથી, તેમ ‘પૈસાનું’ બળ મેળવી શક્યા નથી; અને સૌથી શોકકારક તો એ છે કે, વ્યવહાર કાર્ય કરવાની શક્તિઓનો અંશ પણ નથી.

ઘણાં કાર્યો કરવાનાં છે, પણ તે માટેનાં સાધનોની આ દેશમાં બહુ ખોટ છે. આપણામાં સારાં ભોળાં-વિચારકો-છે, પણ સારા હાથ-વ્યવહાર કાર્ય કરનારા નથી. આપણી

પાસે વેદાતના સિદ્ધાંતો છે, પણ તેને અમલમાં લાવવા બેટલી શક્તિ આપણી પાસે નથી આપણા પુસ્તકોમાં સમાનતાનો સર્વદેશીય સિદ્ધાંત છે, પણ આપણા આચારમાં મહાન ભેદો જણાય છે હિંદમાં નિસ્વાર્થપણે પરોપકારાર્થે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કોટિના કાર્ય કરવાનો ઉપદેશ અપાયો છે, પણ આચારમાં આપણે લય કર રીતે કૂર થયા છીએ, લય કર રીતે હૃદયશૂન્યપણે વર્ત્યા છીએ અને તે એટલે સુધી કે, આપણા શરીરોમાં માસ ભરવા સિવાય બીજી બાબતનો વિચાર કરવા અશક્ત રહ્યા છીએ.

છતાં પણ વર્તમાન સ્થિતિમાંથીજ આપણે કાર્ય કરી આગળ વધવાનું છે, એ સિવાય બીજો રસ્તો નથી દરેકને સારું શું અને ખોટું શું ? એ પારખવાની શક્તિ છે, પણ તેઓમાં જે મનુષ્ય ભૂલો, કપટ અને હુ ખથી ભરપૂર એવા સંસારના તરંગો સામે ધીરજ છોડ્યા વિના એક હાથે પોતાના આસુ લૂછે છે, અને બીજા હાથવડે કાંઈ પણ થડકા વગર સુક્તિનો માર્ગ બતાવે છે, તેજ ખરો વીર છે એક બાજુ પ્રાચીનજ સારું એમ ચૂસ્તપણે માનનાર અને વર્તનાર સમાજ જડ પદાર્થના ઢગલાની પેઠે પડી રહ્યો છે, બીજી બાજુએ અશ્વાત, અધીરો અને ઉત્સાહ આપતો સુધારક ઉભો છે, જ્યારે ખરૂં કટ્યાણુ આ બંનેની વચમાં રહેલું છે એ જાપાનમાં સાબળ્યું કે, તે દેશની કન્યાઓમાં એવી માન્યતા છે કે તેઓની પૂતળીઓ-ઢિંગલીઓને પૂર્ણ હૃદયથી ચાહવા મા આવે તો તેઓમાં પણ પ્રાણ આવે આથી જાપાનની કન્યાઓ પોતાની પૂતળીને કદી ભાગતી-તોડતી નથી અને મહાભાગ્યશાળી શ્રીમતિ ! હું પણ એમ માનું છું કે, કોઈ પણ પોતાના સંપૂર્ણ હૃદયથી ચાહશે તો હિંદ પણ ફરી વાર જાગશે, આત્મિક સંપત્તિ વગરના, ક્ષીણ ધનવાળા, જ્ઞાન વિનાના, દબાઈ રહેલા, હંમેશા બૂજે મરતા, કંઈક કરતા અને ઇર્ષ્યાખોર એવા હિંદના લોકો ફરી પાછા જરૂર જાગશે પણ જ્યારે ઉદાર ચિત્તવાળા સેકડો સ્ત્રીપુરુષો મોજશોખ માણવાની સર્વ ઇચ્છાઓ તણ કરોડો નીચી કામોના સ્વદેશબધુઓ કે જે દિનપ્રતિદિન ધીમે ધીમે નિરાધાર અને અજ્ઞાની થતા જાય છે, તેઓના કલ્યાણ માટે

સર્વ કાંઈ કરવાને-સમર્પવાને કટિબદ્ધ થશે, ત્યારેજ આ ભારતની ઉત્તિ થશે મારા અદ્યપણવતમાં પણ મેં અનુભવ્યું છે કે, શુભ ઉદ્દેશો, હૃદયનિષ્ઠા અને અનંત પ્રેમ જગતને જરૂર પડી શકે છે. એકજ જીવમાં જો આ સફળતા હોય તો તે એક કરોડ મિથ્યાદર્શનો અને પિશાચ માનવોની ગુપ્ત યોજનાઓનો નાશ કરી શકે છે.

પશ્ચિમમાં મારે ફરીથી જવાનું હજી અનિશ્ચિત છે. જો હું જઈશ તો તે પણ હિંદને માટેજ, એ ચાક્રસ સમજાવે. આ દેશમાં માનવોનું બળ ક્યાં છે? ધનનું બળ ક્યાં છે? જ્યારે પશ્ચિમમાં પુષ્કળ શ્રીપુરુષો, હિંદી, પોશાકમાં રહીને, તથા હિંદના ધર્મનો ઉપદેશ આપીને, અને અધમમાં અધમ ચાંડાલોની પણ સેવા કરીને હિંદનું કલ્યાણ કરવા તૈયાર છે! આ દેશમાં આવા કેટલા છે? અને નાણાં જોઈએ તો? (તે માટે તો અફસોસ છે.) મારો સત્કાર કરવાના ખર્ચ માટે કલકત્તાની પ્રજાએ મારી પાસે લાપણ દેવડાવ્યું, અને ટિકિટો વેચી! આ માટે હું કોઈની નિંદા કરતો નથી, તેમ હોય કાઢતો નથી; પણ એમ બતાવવા માણું છું કે, પશ્ચિમમાંથી માણસો અને ધન આવ્યા વિના આપણું કલ્યાણ અશક્ય છે.

આપનો હમેશનો આભારી, અને આપના કલ્યાણ માટે પ્રાર્થના કરતો—

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૩૯

ડૅ. એમ. એન. મુકરજીની મારફત
દાલ્હિંગ, ૨૪ મી એપ્રિલ ૧૮૯૭

પ્રિય શ્રીમતી,

+ + + + +
કાર્ય કયી રીતે કરવું એ સંબંધી આપે પૂછ્યું, તે વિષે કહેવાનું કે, અગત્યમાં અગત્યનું એ છે કે, જે પરિણામો ધારી રાખ્યા હોય તેને અનુકૂળ થાય તેવા પ્રમાણ ઉપર કાર્ય ચલાવવું જોઈએ. મારા મિત્ર મિસ મૂલર તરફથી આપના ઉદારચિત્ત, સ્વદેશભિમાન અને દૃઢ કાર્ય-ક્ષમતા વિષે મેં ઘણું સાંભળ્યું છે, અને આપની વિદ્વત્તા તો પ્રગટ રીતે જોઈ શકાય છે. આ અદ્યપણ જે ક્ષુદ્ર આરંભ

કરી શક્યો છે તે બાબત આપ ઈચ્છાતુર છો, તે હું મોટા ભાગ્યની વાત સમજી બની શકશે તેટલું આ ટુંક પત્રમાં હું લખું છું. પણ પહેલાં તો મારી પુખ્ત પ્રતીતિઓ તમારી સમક્ષ મૂકીશ, કે જે પર તમે પાકો વિચાર કરી શકો. આપણે સદાને માટે ગુલામો છીએ, એટલે કે હિંદની પ્રજાને વારસામાં મળેલો આંતરિક પ્રકાશ પ્રકટાવવાનો અવકાશ કદી પણ આપવામાં આવ્યો નથી. છેલ્લાં થોડાં શતકોમાં પશ્ચિમ, સ્વતંત્રતા તરફ બહુ ઝડપથી આગળ વધ્યું જાય છે. હિંદમાં - તો કુલીન કોણ છે, તે માણસે શું ખાવું અને શું ન ખાવું તે દરેક માટે નિયમો રાખી ઘડતો હતો, અને પશ્ચિમના દેશોમાં લોકો દરેક બાબત પોતેજ કરી લે છે.

હમણાં કોઈ પણ સાંસારિક બાબત પર કહેવાનું રાજની પાસે કંઈ રહ્યું નથી. બીજી બાબતોએ હિંદની પ્રજામાં પોતાના ઉપર થોડો પણ વિશ્વાસ હજી આવ્યો નથી, ત્યાં આત્મ-શ્રદ્ધાની તો વાતજ શી કરવી ? આત્મશ્રદ્ધા કે જે વેદાંતનો પાયો છે, તે અમલમાં અંશમાત્ર પણ મૂકાયો નથી. આથીજ પશ્ચિમની રીતિ કે જેમાં પ્રથમ તો ઈષ્ટ ઉદ્દેશ ઉપર ખૂબ ચર્ચા ચલાવાય છે, અને પછી બધાં બળોને એકત્ર કરી તે બળોથી તે ઉદ્દેશ સાધવાના પ્રયત્નો થાય છે. એ પશ્ચિમની રીતિ આ દેશમાં હમણાં પણ કારગત થઈ શકે તેમ નથી. આથીજ વિદેશીય રાજ્ય નીચે આપણે આટલા બધા પ્રાચીનમતા-વલંબી દેખાઈએ છીએ. આ કથન સત્ય હોય, તો પછી બહાર રીતે લોકસંસ્થાદ્વારા ખૂબ ચર્ચા કરી કોઈ મહાન કાર્ય કરવું એ તો મિથ્યાજ પ્રયત્ન છે. ‘જ્યાં માથુંજ ન હોય ત્યાં માથું દુઃખવાનો પ્રસંગજ ક્યાંથી આવે ?’ એની પેઠે આપણી પાસે લોકસંસ્થાજ ક્યાં છે ? (એટલે કે લોકસંસ્થા હોય તોજ તે સંસ્થાદ્વારા ચર્ચા થાયને ?) આ ઉપરાંત આપણે નિર્ભાગ પણ એટલા બધા છીએ કે, આપણે કોઈ બાબતની ચર્ચા કરવાનું માથે લઈએ તો આપણી બધી શક્તિ તેમાંજ ખાલી થઈ જાય છે, અને કાર્ય માટે શીલકમાં જરાપણ રહેતી નથી. હું ધારું છું કે, એજ કારણથી આપણા દેશમાં વાચાળપણું બહુ જણાય છે, અને કામ બહુજ ઓછું જણાય છે. બીજું એ કે, અગાઉ લખ્યા પ્રમાણે મને હિંદના

ધનવાન માણસો પાસેથી કંઈ પણ મળવાની આશા નથી. માટે જે યુવાનોમાં આપણી આશા છે તેઓમાંજ ધીરજથી, સ્થિરતાથી અને કશા દેખાવો કર્યા વિના મૌનપણે કાર્ય કરવું એજ સારામાં સારું છે.

x x x x અહીં સદીથી સામાજિક સુધારા વિષે બહુ ઘટાટોપ-ધાંધલ મચી રહ્યું છે. છેલ્લાં દશ વર્ષ હિંદમાં જુદે જુદે સ્થળે અસાફરી કરતાં મેં જોયું તો આખો દેશ સંસારસુધારાની સભાઓથી ભરપૂર છે, પણ મેં એક પણ સભા કે સંસ્થા, જે લોકોનાં લોહી ચૂસીને હાલના ગણાતા 'ગૃહસ્થ' પોતે 'ગૃહસ્થ' બન્યા છે, અને તેવા ચાલુ રહેવા માગે છે, તે લોકોને સુધારવા માટે થયેલી લેઈ નહિ. સુસલમાનો અહીં આપ્યા ત્યારે કેટલા સિપાઈઓ પોતાની સાથે લાવ્યા હતા? અત્યારે પણ કેટલા અંગ્રેજો અહીં છે? હિંદુસ્થાન સિવાય એવું બીજું કયું સ્થળ છે કે જ્યાં કરોડો મનુષ્યો હોય અને વળી તે પણ એવા કે માત્ર છ રૂપરૂી માટે પોતાના બાપ અને ભાઈઓનાં ગળાં કાપે? સુસલમાની રાજ્યનાં સાતસો વર્ષમાં છ કરોડ સુસલમાનો થયા અને ખ્રિસ્તી રાજ્યનાં સો વર્ષમાં વીસ લાખ ખ્રિસ્તીઓ હિંદમાં થયા, તેનું કારણ શું? આર્યોનું મૂળ આર્યત્વ આ દેશને તદ્દન છોડી ગયું છે તેનું શું કારણ? કુશળ હસ્તથી કામ કરતા કારીગરો યુરોપીયનો સાથે હરિદ્રાષ્ઠ કરવા અશક્ત બની દેશમાંથી નાશ પામતા બચ છે તે શા કારણથી? અંગ્રેજ મનુષ્યોએ પોતાની મનબૂતી ઘણા શતકોથી સ્થાપિત કરી હતી તેને તોડી નાખી જર્મન મનુષ્યો ફરીવાર કયી શક્તિથી ફતેહમંદ થયા?

કેળવણી, કેળવણી, માત્ર કેળવણીથીજ યુરોપનાં ઘણાં સહેરોમાં સુસાફરી કરી તેઓમાં રહેહું સુખચેત, અને તેના ગરીબ માણસોમા રહેલી કેળવણી જોઈને, મારા મનમાં આપણા ગરીબ લોકની સ્થિતિ હમેશાં તરી આવતી; અને હું તેથી અંસુ પાડતો આ સંબંધમાં આટલો બધો લોક હોવાનું શું કારણ? એ વિચારતાં મને એજ ઉત્તર મળતો કે 'કેળવણી'—શિક્ષણથી, આત્મામાં શ્રદ્ધા રાખવાથી અને આત્મ-શ્રદ્ધાથીજ (તેમનામાં રહેલ) પ્રદાન જાગી ઉઠે છે; ત્યારે

આપણામાં રહેલો પ્રહ્લન ધીમે ધીમે મુખ્ય થતો જાય છે. ન્યુયૉર્કમાં આઈરિશ સંસ્થાનવાસીઓ આવતા તેમને જોતો સ્વારે મને એવું લાગતું કે, તેઓ ખરાબ સ્થિતિ નીચે કચડાયેલા માવકોંગલા જેવા, પોતાના દેશમાં વફા નિગદાર થયેલા, તથા દરિદ્ર અને કઠોર મગજવાળા છે, એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓની પાસે મુઠ્ઠીમાં એક માત્ર દાકડી અને તેને છેડે વળગાડેલું ચીંચરાંતું પોટકું હતું. તેઓ પગલાં જોડી જોડીને ભસતા, અને આંખોમાં પણ લય ભરેલો જણાતો હતો. પણ એઓ ત્યાં છ મહિના રહેતા, અને પછી એક દિવસ તેઓમાં વફાવત! પછી તો તેઓ ટટાર ચાલતા, તેઓનો પહેરવેશ પણ મુઠ્ઠી જ દબનેા થતો. તેઓની આંખ અને ગતિમાં લય એવું નામ પણ નહોતું. આતું શું કારણ? આપણું વેદાંત કહે છે કે, તે આયર્લેન્ડનો રહેવાસી પોતાના દેશમાં તિરસ્કારથી ઘેરાયેલો રહેતો, અને ત્યાં આખી કુદ્દત તેને એમજ કહેવી હોય નહિ કે ‘ભલા આદમી! તારે માટે સારી આશા છેજ નહિ, તું ગુલામતરીકે જન્મેલો હેઈ ગુલામ તરીકેજ રહેવાનો’ એમ જણાતું. આતું જન્મથીજ તેને કહેવામાં આવતું, તેથી તે બિચારો તેમાં ઘડા રાખી પોતાને એવો મંત્રમુગ્ધ કરી નાખતો કે ‘તે ઘણો અધમ છે, અને તેનામાં રહેલ પ્રહ્લન તેનાથી દૂર છે’ એમ માનતો. પણ અમેરિકામાં પણ મૂક્યો કે વસ્તવ તેની ચોતરફ એજ ધ્વનિ ચાલતો કે “ભલા આદમી! એમ અને મનુષ્યો છીએ, તેમ તું પણ મનુષ્ય છે; અને જો મનુષ્યેજ ભધું ક્યું છે, તો પછી મારા અને તારા જેવા માણસો પણ ભધું કરી શકશે, માટે હિંમત ધર.” આથી આ માણસ પોતાનું માથું ઉન્નત કરી એક શક્તો કે તે ખરી વાત છે, અને તેનામાં રહેલ પ્રહ્લન બહુત થયેલ છે કુદ્દત બધું પોતેજ કહેવી હોય નહિ તેમ બોલી ઉઠતો કે ‘ઉલો થા, બહુત થા—ઉત્તિષ્ઠન

કુંચીરૂપા શ્રદ્ધા કે જેણે નચિદેતાને ચમની સામે થઈ તેની સત્તાનો નિષેધ કરવા શક્તિવાન કર્યો; તે શ્રદ્ધા કે જે આખા જગતને ગતિમાન કરે છે, તે શ્રદ્ધાનો અરે નાશ ! અજ્ઞાન-અધ્યાત્મ-સંશય-આત્મા વિનશ્યતિ (ગીતા)-અજ્ઞાની અને અશ્રદ્ધાવાળો તેમજ જેનો આત્મા સંશયવાળો બન્યો છે તે નાશ પામે છે ! આથીજ આપણે શ્રદ્ધારહિત અને નાશની સંમુખ થયા છીએ. હવે ઉપાય એ છે કે, કેળવણીનો પ્રસાર કરો. એમાં સૌથી પહેલું આત્મશિક્ષણ છે. આત્મશિક્ષણનો અર્થ માથે જટા, હાથમાં દંડ-કમંડલુ રાખવાં અને શુશ્રૂષામાં રહેવું એ નથી. ત્યારે શું ?-તેનો જે અર્થ હું કેરું છું તે એ છે કે, જે જ્ઞાનથી આ સંસારી અવસ્થાના બંધનથી મુક્તિ મેળવાય છે. એ જ્ઞાન શું સામાન્ય ઔદિક સંપત્તિ આપી શકતું નથી ? ચોક્કસ રીતે તે આપી શકે છે. સ્વતંત્રતા, રાગદ્વેષનો અભાવ અને ત્યાગ-આ બધા બહુજ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ આદર્શો છે, પણ સ્વરૂપમયસ્ય ધર્મસ્ય ત્રાયત્વે મહત્તો મયાત્ ॥ આ ધર્મનું સ્વરૂપ પણ પાલન મહાલયને નિવારે છે. દ્વૈતવાદી, વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદી, અદ્વૈતવાદી, શૈવ, વૈષ્ણવ, શાકત અરે બૌદ્ધ, જૈન અને ખીજા પણ-દુકામાં જે જે સંપ્રદાયો હિંદમાં થયા છે, તે બધા આ બાબતોમાં એકજ માન્યતા ધરાવે છે કે, આ જીવાત્મામાં અનંતશક્તિ ગુપ્ત રહેલી છે; પછી તે કીડીનો જીવ હોય કે સંપૂર્ણતા પામેલા મનુષ્યનો જીવ હોય, પણ દરેકમાં એકજ આત્મા રહેલો છે. લેહ માત્ર એટલોજ કે, તેનું પ્રકટીકરણ જુદી જુદી રીતે છે. તે કોની પેઠે ? જેવી રીતે (પાણીના માર્ગમાં) આવતી અડચણો ખેડુત તોડી નાખે છે તેવી રીતે. (પાતંજલ યોગસૂત્ર કેવલ્ય-પાદ ૩) આત્મશક્તિ તો યોગ્યતા સમય અને સ્થાન જ્યાં પણ મળે ત્યાં પ્રકટ થાય છે. ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ દેવતાથી તે ક્ષુદ્રમાં ક્ષુદ્ર વૃણમુધી-દરેકમાં એકજ જાતની શક્તિ વિદ્યમાન છે-પછી તે પ્રકટ હો કે અપ્રકટ હો. આપણે આજ શક્તિ ઘેરેઘેર જઈને બહાર લાવવી જોઈએ.

આ સાથે ખીજું એક શિક્ષણ હવે આપવાનું છે. શિક્ષણ આપવાનું કહેવું તો બહુ સહેલું છે, પણ તે આપવાનું અમલમાં લાવવું બહુ મુશ્કેલ છે. આપણા દેશમાં જેણે

સઘળું તજી દીધું છે એવા નિઃસ્વાર્થી, માયાળુ પુરુષો હજારો છે. જેમ તેઓ સુસાક્ષરી કરતાં કરતાં કંઈ પણ ખડ્ડો લીધા વગર ધર્મોપદેશ આપતા જાય છે; તેઓમાંના ઓછામાં ઓછા અડધા જણાઓને જે શિક્ષણની આપણે સૌથી વધારે જરૂર છે તે શિક્ષણ આપનારા શિક્ષકોતરીકે કેળવવાના છે. તેને માટે આપણે સૌથી પહેલાં દરેક ઈલાકાની રાજધાનીમાં એક કેંદ્રસ્થાન સ્થાપવું, કે જ્યાંથી ધીમે ધીમે આખા હિંદુસ્થાનમાં એવા ઉપદેશકોને ફેલાવી શકાય. આવાં કેંદ્રસ્થાનો હમણાંજ મદ્રાસ અને કલકત્તામાં સ્થાપવામાં આવ્યાં છે, અને બીજાં થોડાં તુરતમાં સ્થપાવા સંભવ છે. પછી ઘણુંખરું શિક્ષણ ગરીબોને મોઢેથી આપવું જોઈએ, કારણ કે નિશાળો સ્થાપવાનો હજી વખત પરિપક્વ થયો નથી. આ સુખ્ય સેન્ટરોમાં ધીમે ધીમે ખેતીવાડી, ઉદ્યોગ-કળા વગેરે શીખવવામાં આવશે, અને કળા ખીલવવા માટે કળાભવનો સ્થાપવામાં આવશે. આ કળાગૃહોમાં બનેલી વસ્તુઓ યુરોપ અને અમેરિકામાં વેચવાને હમણાં જે એસોસીએશન છે તેના જેવી એસોસીએશનો સ્થાપવામાં આવશે. પુરુષોને માટે છે તેવાંજ સ્ત્રીઓને માટે પણ કેંદ્રસ્થાનો સ્થાપવાનું જરૂરી થઈ પડશે. પણ તમે જાણો છો કે, આ બધું આપણા દેશમાં કરવું કેટલું બધું મુશ્કેલ છે ? વળી ‘જે સર્પ કરડે છે તે સર્પનું ઝેરજ કાઢી નાખવું જોઈએ’-એવું કરવાની મારી દૃઢ પ્રતીતિ થતી જાય છે. આ કાર્યો માટે જોઈતાં નાણાં પશ્ચિમમાંથી આવવાં જોઈએ; અને તેથી પણ યુરોપ અને અમેરિકામાં આપણે ધર્મના ઉપદેશ આપવો જોઈએ. ખ્રિસ્તી-ધર્મના પાયા પણ હાલના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રે તોડી પાડ્યા છે. આ ઉપરાંત મોજરોખને લીધે પણ ધાર્મિક પ્રેરણા આપોઆપ નાશ પામતી જાય છે, તેથી યુરોપ અને અમેરિકા આશાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી હિંદ તરફ જુઓ છે. માટે આજ પરોપકાર કરવાનો સમય છે-શત્રુના કિલ્લા જીતવાનો આજ રૂઠો પ્રસંગ છે.

પશ્ચિમમાં સ્ત્રીઓ રાજ્ય લોગવે છે. તેઓની પાસે બધી સત્તા અને અધિકાર રહેલાં છે. જે તમારા જેવી ધૈર્યવાન અને વિદ્વાન સ્ત્રીઓ વેદાંતમાં નિખળાત થઈને ઇન્દ્રાંડમાં

ધર્મોપદેશ કરવા જાય, તો મને ખાતરી છે કે, દર વર્ષે સેંકડો ઓપુરુષો ભારતભૂમિનો ધર્મ સ્વીકારી સુખી થશે. જે એક સ્ત્રી આપણા દેશમાંથી ત્યાં ગઈ છે તે રમાબાઈ છે. તેણીનું અંગ્રેજી ભાષાનું, પશ્ચિમના વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને કળાનું જ્ઞાન મર્યાદિત હતું; છતાં પણ તેણીએ બધાને ચક્રિત કરી નાખ્યા છે; તો પછી જો તમારા જેવી એક પણ સ્ત્રીમતી ઇંગ્લંડમાં જાય તો તો ઇંગ્લંડ આભુજ બની જાય; તો પછી અમેરિકાનું તો શું કહેવું? હિંદી પોશાકમાં સજ્જ થઈ કોઈ હિંદી સ્ત્રી, જે ધર્મ હિંદના ઋષિઓના મુખમાંથી નીકળ્યો છે તેનો ઉપદેશ કરે તો-આવું બને એવું લવિચ્છ હતું જોઈ શકું છું કે, એવું મહાન મોહનું ઉછળશે કે જે આખી પશ્ચિમની ભૂમિને પાણી પાણી કરી નાખશે. શું મૈત્રેયી, ખત્રા, લીલાવતી, સાવિત્રી અને ઉભયભારતિની ભૂમિમાં આવા કાર્યની હિંમત ધરાવનાર કોઈ સ્ત્રી નહિ જ જાગે? પ્રભુ જાણે છે કે, આપણે ઇંગ્લંડને છોડીશું. ઇંગ્લંડને ધાર્મિક તત્ત્વથી આપણે હાથમાં લઈ શકીશું-નાન્ય પંથના વિચાર-ચિંતા-મોક્ષનો આ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ નથી. શું સલાહો અને મિટિંગો ભર્યાં કરવાથી મુક્તિ કદી મળી જવાની કે? આપણને છોડનારાઓને આપણા ધાર્મિક તત્ત્વ-વડે દેવ જેવા બનાવી દેવા જોઈએ. હું તો એક નમ્ર શિક્ષક છું, ભમતો સાધુ છું. હું અસહાય અને એકલો છું. પરંતુ તમારી પાસે તો લક્ષ્મી, બુદ્ધિ અને દેખવણીની સત્તા છે. શું તમે પણ આ તક ગુમાવશો? ઇંગ્લંડ, યુરોપ અને અમેરિકાપર છોડ મેળવવી-એ તો આપણો અત્યારે મહાન મંત્ર હોવો જોઈએ. એ મંત્રમાં આપણા દેશનું કલ્યાણ છે. વૃદ્ધિ એ જીવનનું ચિહ્ન છે, અને આપણે પૃથ્વીતલ ઉપર આપણી ધાર્મિક ભાવનાઓથી વધવું જોઈએ. અફસોસ! આ દેહ ગરીબીમાં છે, ઉપરાંત એક બંગાળીનું શરીરબળ છે. વળી આ પરિશ્રમના અસાધ્ય દરદે આ શરીરપર હુમલો પણ કર્યો છે, પણ એ આશા જ્વલંત છે કે—

સંપત્સ્યતેઽસ્તિ મમ કોઽપિ સમાનધર્મા ।

કાલોક્ષયં નિરવાધિર્વિપુલા ચ પૃથ્વી ॥ (ભવભૂતિ)

‘ મારા જેવો સમાનધર્મી આ છેડાવગરના કાળમાં અને વિશાળ પૃથ્વીમાં કેઈ પણ આ કાર્ય સાધવાને જાગશે.’

x x x x

શ્રીમતી સરલા ઘોસલ બી. એ. યોગ્ય વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૦

દાઈલિંગ, ૨૮ મી એપ્રિલ ૧૮૯૭

x x મારો સત્કાર કરવાને આખો દેશ એક માણસની માફક તૈયાર થયો હતો. જ્યાં ત્યાં વધાર્થની ખૂંભા પાડતા અને જયજયકાર કરતા લક્ષાવધિ લોકો, મારી ગાડી જે ચતા રાજઓ, નગરોના રાજમાર્ગોમાં ઠેરઠેર ઉત્તમોત્તમ મુદ્રાલેખોવાળી કમાનો, ઇત્યાદિ!!! એ વિષેની બધી હકીકત ઘોડા વખતમાં પુસ્તકરૂપે બહાર આવશે અને તેની નકલ તમને તુરત મળશે. પરંતુ ઇંગ્લંડની સખત કામગીરીથી દુર્ભાગ્યવશાત હું જિલકુલ શ્રમિત થઈ ગયો હતો. તેમાં દક્ષિણ હિંદની સખત ગરમીમાં આ બહોળા પરિશ્રમે મને જિલકુલ પથારીવશ બનાવ્યો. હિંદના બીજા ભાગોની સુઝાકાત લેવાનો વિચાર મારે અદ્યતન ત્યાગી દેવો પડ્યો, અને અત્યારે હું દાઈલિંગની શીતળ ટેકરીપર ભાગી આવ્યો છું. હવે તબિયત ઘણી સુધરતી જાય છે અને બીજો એક મહિનો આદમોરામાં રહેવાથી બરાબર ઠેકાણે આવી જશે. સહજ જાણવા ખાતર લખું છું કે, યુરોપ આવવાનો એક લાગ મેં હમણાંજ ગુમાવ્યો છે. રાજ અન્નિતસિંહ અને બીજા રાજઓ આવતા રાત્રિવારે ઇંગ્લંડ આવવા ઉપડે છે. તેમની મરજી મને પોતાની સાથે તેડી જવાની ગહુજ હતી; પણ ડૉક્ટરોએ હમણાં મને કેઈ પણ જાતનો શારીરિક કે માનસિક પરિશ્રમ લેવા દેવાની ચોખ્ખી ના પાડી, તેથી ઘણી નાપુશી અને ખીજવટ સાથે મારે તે વિચાર છોડી દેવો પડ્યો છે અને નજીકના જાવેબ્બ માટે તેને મુલતવી રાખવો પડ્યો છે.

આશા રાખું છું કે.....હવે અમેરિકા આવી પહોંચ્યા હશે. ગરીબ બિચારો! તે અહીંનાં ધર્માધ

ક્રિશ્ચિયાનિટિનો ઉપદેશ કરવા આવ્યો અને તેનું પરિણામ હમેશાં બને છે તેમ એ થયું કે, કોઈએ તેને સાંભળ્યોજ નહિ. અલબત્ત, લોકોએ તેનો સત્કાર બહુ મમતાથી કર્યો હતો; પણ તે તો મારા કાગળને લીધેજ એમ થયું હતું. તેની અંદર મગજશક્તિ હું મૂકી શક્યો નહિ. વળી તે વિચિત્ર પ્રકારનો મનુષ્ય લાગે છે. સ્વદેશ પાછો ફરતાં મારે જે પ્રજાકીય રીતે સન્માન થયું તે જોઈને તો એ ગાંઠોજ બની ગયો લાગે છે. ગમે તેમ હોય, પણ તમારે જરા વધારે ચોક્કસ લેખના માણસને મોકલવો જોઈતો હતો. કારણ કે ધર્મમહાપરિવર્તને.....એણે હિંદુઓના મનમાં ફારસરૂપ ઠસાવી દીધી છે. આધ્યાત્મિક વિષયોમાં પૃથ્વીની કોઈ પણ પ્રજા હિંદુઓના ગુરુતરીકેનું માન ખાટી શંકે તેમ નથી; અને વળી વિચિત્ર વાત તો એ છે કે, ખ્રિસ્તી મુલકમાંથી અત્યારસુધી અહીં જે જે પ્રચારકો આવ્યા છે તે બધાય એક એવી મૂર્ખાઈભરેલી દલીલ કરતા આવ્યા છે કે, ખ્રિસ્તીઓ શક્તિશાળી અને શ્રીમંત છે અને હિંદુઓ તેમ નથી, તેથી ખ્રિસ્તીધર્મ હિંદુધર્મ કરતાં સારોજ હોવો જોઈએ. આ દલીલનો ઘરાબર જવાબ આપતાં હિંદુઓ કહે છે કે “તેથીજ તો હિંદુધર્મ તે ધર્મ છે અને ક્રિશ્ચિયાનિટી ધર્મ નથી.” કારણ કે આ પાશવ દુનિયામાં પાછપણુંજ તરત ફાવી જાય છે અને સફળતાને શોધવું પડે છે. વૈજ્ઞાનિક ક્ષેત્રમાં પાશ્વત્ય પ્રજાઓ ગમે તેટલી આગળ વધી હોય; પણ આધિભૌતિક અને આધ્યાત્મિક વિદ્યામાં તો તેઓ હજી કેવળ બાળક જેવીજ લાગે છે. ભૌતિક શાસ્ત્રો માત્ર સાંસારિક બરકતજ આપી શકે છે, ત્યારે આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર શાશ્વત જીવન આપે છે. શાશ્વત જીવન જેવું કંઈ ન હોય તોપણ આદર્શતરીકે આધ્યાત્મિક વિચારોનો ઉપલોગ અને આનંદ બહુ વધારે સતેજ હોઈ મનુષ્યને વધારે સુખીયો બનાવે છે; ત્યારે ભૌતિકવાદની વિકંબના હરિક્ષાઈ અને અમર્યાદ લોભને જન્મ આપી પરિણામે વૈયક્તિક તેમજ રાષ્ટ્રીય મૃત્યુ નીપજાવે છે.

આ દાહ્યાલિંગ અતિ રમ્ય સ્થાન છે. વાદળાં કે ધુમસ ન હોય ત્યારે અહીંથી રજપણ-પ્રીટની ઉંચાઈએ આવેલી

પવિત્ર કાચનગમનો ભવ્ય દેખાવ અહુને અવારનવાર આનંદ આપે છે, તેમજ નવદીકની ટેકરી ઉપરથી ૨૬૭૦૦ ફીટની ઉંચાઈવાળા ભવ્ય ગૌરીશકરનો દેખાવ પણ બહુ અશુભ્રિય લાગે છે વળી અહીંની વસ્તી પણ બહુ ચિત્રવિચિત્ર છે ટિબેટીઓ, નેપાલીઓ અને વિશેષતઃ સુદર પચાગનાઓ હરકોઈનું ધ્યાન ખેંચે છે x x x x x x x x
x x x x

મને હવે અપાટાબધ પળિયા આવવા માડ્યા છે, આખા ચહેરા ઉપર કંચલીઓ પસ તી જાય છે x x હું એક બ્રાહ્મણ કુટુંબ લેજો ૨૬ હુ વાઢરાની માફક એક ખડકપરથી બીજા ખડક ઉપર કૂદતા અથવા તો પહાડી રસ્તાઓ પર સઘળા જોરથી ઉપર નીચે ફાળ જરતા જે તમે મને જુઓ તો તમે એક વાર તો ખરેખરા આશ્ચર્યમય થઈ જાઓ!

મને અહીં ઘણું સારું ફાવે છે અને તબિયત પણ મજાની રહે છે કારણ કે નીચે સપાટ પ્રદેશનું જીવન મારે માટે ત્રાસદાયક થઈ પડ્યું છે બહાર મહેલાઓમા તો નિતે મારાથી ફરી શકાયજ નહિ, કુતૂહલપૂર્ણ ટોણુ તુરંત મારી આસપાસ ફરી વળે છે! લોકકીર્તિમા પણ કંઈ લાડવો ખાવાનો નથી! હવે હું લાખી દાદી રાખવાનો છું, વાળ તો સફેદ થયેલાજ છે એનાથી પૂન્ય દેખાવ પ્રાપ્ત થાય છે અને અમેરિકન કુચલીખોરોથી -સણ મળે છે અહોહો! પળયા, ચો તારો પ્રતાપ! x x

ટપાલનો વખત થઈ જવા આવ્યો છે, તેથી હું અત્રેજ સમાપ્ત કરું છું શુભ વિચારો, શુભ આરોગ્ય અને સર્વ મુખો તમને પ્રાપ્ત થાઓ!

પત્રાંક ૧૪૧

આલમબજાર મંડ, કલકત્તા-તા ૫-૫-૯૭

પ્રિય—

તદુરસ્તી તુધારવાને એક માસથી હું દાઈલિંગમા હતો હવે ત બચત મુધરી બઈ રોગ ગયો છે હવાઈ તુ બીજુ પહાડી મયક ના મોત હોઈ સપૂર્ણ મુધાત માટે ત્યા જઈ છું

ને કે આખી પ્રજાએ એકજ વ્યક્તિ હોય તેમ મારો સત્કાર કર્યો અને લોકો લગભગ ગાંડા જેવા બનતા હતા, તે છતાં મેં તમને લખ્યું છે તેમ વસ્તુસ્થિતિ બહુ આશાજનક જણાતી નથી. અમલમાં મૂકાય એવું કાંઈ હિંદુસ્તાનમાં થવું મુશ્કેલ છે. તે ઉપરાંત કલકત્તાની નજદીકમાં જમીનના ભાવ ઘણા વધી ગયા છે. હાલ તુરતમાં મારો વિચાર એવો છે કે, હિંદુસ્તાનનાં ત્રણ મુખ્ય શહેરોમાં ત્રણ ઠેકાણે આપણે સંસ્થા ખોલવી. આ આપણી સામાન્ય શાળાઓ થશે. તે ઠેકાણે રહીને આપણે હિંદુસ્તાનપર હુમલો કરવો.

હું થોડાંક વર્ષો વધારે જીવું કે ન જીવું, છતાં પણ હિંદુસ્તાન એ તો રામકૃષ્ણનું જ છે.

પ્રો. જેમ્સનો ઘણોજ માયાળુ પત્ર આવ્યો. તેમાં તેમણે અધોગતિ પામેલા બુદ્ધધર્મ વિષે મેં જે ટીકા કરી હતી તે બાબત માફ ધ્યાન ખેંચ્યું છે. ડી- પણ એથી ઘણા શુરસે થવાનું તમે પણ લખ્યું હતું. મિ. ડી— ઘણા સારા માણસ છે અને હું તેમને આહું પણ છું; પરંતુ હિંદુસ્તાનની દરેક વસ્તુ માટે ખેંચી પકડવું એ તેમને માટે વાજબી નથી.

મારી સંપૂર્ણ ખાત્રી થઈ ગઈ છે કે, જેને એ લોકો હિંદુધર્મ કહે છે તે પોતાની બધી ખામીઓ અને દોષો- સહિત બ્રહ્મ થયેલા બૌદ્ધધર્મ સિવાય બીજું કશુંજ નથી. ને હિંદુ લોકો આટલી વાત સ્પષ્ટપણે સમજી જાય તો કંઈ પણ બડબડાટ વગર તજ દેવાનું તેમને સહેલું થઈ પડે. બુદ્ધ ભગવાને પોતે અસલ જે બૌદ્ધધર્મનો પ્રચાર કર્યો હતો તેને માટે મને ઘણુંજ માન છે, તેમજ તેમની જાત માટે પણ ઘણુંજ માન છે. અને તમે એ વાત પણ સારી પેઠે જાણો છો કે, અમે હિંદુઓ તેમને પ્રભુના એક અવતારતરીકે માનીએ છીએ. સીલોનમાં જે બૌદ્ધધર્મ ચાલી રહ્યો છે તેમાં પણ કશો ભલીવાર નથી. સીલોનના મારા પ્રવાસથી તે બાબત વિષે મારી આંખો ખુલી ગઈ છે. અને ત્યાં ને કોઈ પણ જીવંત પ્રજા હોય તો તે માત્ર હિંદુઓજ છે. બધાજ બૌદ્ધો લગભગ યુરોપીયનો બની ગયા છે. મિ. ડી- અને તેમના પિતાનાં નામ પણ યુરોપીયન હતાં, કે જે તેમણે ત્યારથી બદલેલાં છે. તેમનો મોટામાં મોટો સિદ્ધાંત

જે અહિં સાનો છે તેને તો તે લોકો ઠેકાણે ઠેકાણે કસાઈની દુકાનો ઉઘાડીને માન આપે છે, એટલું જ નહિ પણ એ કાર્યમાં સાધુઓ તેમને ઉત્તેજન આપે છે ! મને એક વખત એમ લાગ્યું હતું કે, કદાચ અરેબરા બૌદ્ધધર્મથી આપણને ઘણો ફાયદો થશે, પણ એ વિચારનો હવે મેં ત્વન ત્યાગ કર્યો છે વળી હું એ પણ સ્પષ્ટ જોઈ શક્યો છું કે, શામાટે બૌદ્ધધર્મને હિંદુસ્તાનમાંથી હાકી કાઢવામાં આવ્યો. જો સીલોનવાસીઓ તેમની બેડોળ અને ભયંકર મૂર્તિઓ તેમજ બીભત્સ વિધિઓ સાથે બાકી રહેલા ધર્મના અવશેષો અહીંથી લઈ જશે તો વળી અમને ઘણાજ આનંદ થશે.

સ- અને બૌદ્ધો વિષે તમારે એ વાત યાદ રાખવાની છે કે, હિંદુસ્તાનમાં તેઓ માત્ર શૂન્યવત્ છે. તેઓ માત્ર યોડાંક છાપાઓ બહાર પાડે છે અને કીલ્લબીલાટ કરીને પશ્ચિમના લોકોનું ધ્યાન ખેંચવા મથે છે. x x x x x

હું અમેરિકામાં એક માણસ હતો અને અહીંયાં બીજો માણસ છું. અહીં આખી પ્રજા મને તેના એક પ્રતિ નિધિતરીકે ગણે છે, જ્યારે ત્યાં અમેરિકામાં હું એક ઉપદેશક માત્ર હતો, જેની પુબ્બળ નિદા ધતી હતી. અહીં રાજકુમારો મારી ગાડી ખેંચે છે, જ્યારે ત્યાં આગળ કોઈ સારી હાંટેલમાં પણ મને દાખલ કરવામાં આવતો ન હતો. માટે અહીં આગળ માત્ર ઉદ્દગારો મારા લોકના અને મારી જાતિના ભલાને માટેજ હોવા જોઈએ. પછી બીજા યોડાંક માણસોને ભલે તે ગમે તેટલા કડવા અને અપ્રિય લાગે. સ્વીકાર, સહિષ્ણુતા અને પ્રેમ, એ દરેક પ્રમાણિક અને સાચી વસ્તુને માટે હેંધ શકે, પણ દંભ અને અસત્યને માટે તો કદીજ નહિ. સ-એ મારી ખુશામત કરીને મને સાફ લગાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ અત્યારે હું હિંદુસ્તાનમાં એક પ્રમાણભૂત વ્યક્તિ હોવાથી મારા કાર્યથી તેમના કંઈ પણ ફલ અને અસત્યને ઉત્તેજન ન મળે તેટલા માટે યોડાંક સ્પષ્ટ અને નિઠર ચબ્દોની આવશ્યકતા હતી, અને તે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે, તેથી મને ઘણાજ આનંદ થયો છે. જો મારી તદુરસ્તી બરાબર સારી હોત તો આ નવા ધર્મીગ અને હંબગમાંથી હિંદુસ્તાનને અત્યારસુધીમાં

મેં મુક્ત કરી દીધું હોત. કંઈ નહિ તો મેં મારું બનતું બધું કર્યું હોત. x x x તેમને કહેવા દો કે, હિંદુસ્તાન એ તો રામકૃષ્ણનુંજ છે અને શુદ્ધ હિંદુ ધર્મના પ્રચારમાટે અહીં મેં મારા કામની થોડીક યોજના અને વ્યવસ્થા કરી છે.

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૨

આદ્યમોરારા, ૩૦ મી મે ૧૮૯૭

સાંભળ્યું છે કે, આપના ઉપર એક અનિવાર્ય સાંસારિક દુઃખ આવી પડ્યું છે. આપ પોતે જ્ઞાનવાન છો, તેથી દુઃખ આપને શી રીતે સ્પર્શી શકે ? માટે માત્ર વ્યાવહારિક કર્તવ્ય અનુસારજ એ વિષે કંઈક ઉદ્વેગ કરે છું. આવા વિવિધ પ્રસંગો અનેક વાર ઉચ્ચ અધ્યાત્મજ્ઞાન આપનારા બને છે અને ત્યારે થોડાક સમયને માટે તો બાંહેધરી વાદળ સરકી જઈને સત્યરૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ નીકળ્યો હોય તેવુંજ થાય છે. કેટલાંકનાં તો વળી અડધાં પડધાં બાંધનો પણ એથી કરીને ખુલી જાય છે. બધાં બાંધનો કરતાં મનતું બાંધન બહુ જબરું છે—લોકાપવાદનો ભય યમરાજના ભય કરતાં પણ માનવહૃદયપર ઘણો વધારે છે; પરંતુ થોડી વારને માટે તો તે ભય પણ એથી શિથિલ થઈ જાય છે. અને બાંહેધરી એમજ જણાય છે કે, લોકોની વાતો અને વિચારો કરતાં અંતર્યામી પ્રભુનીજ વાત સાંભળવી બહેતર છે. પણ વળી પાછાં વાદળ ફરી વળીને હવે તેમજ થઈ રહે છે. માયા આતુંજ નામ છે.

જોકે લાંબા વખતથી આપ મહાશયની સાથે મારો પ્રત્યક્ષ પત્રવ્યવહાર નથી, તોપણ બીજાઓની પાસેથી આપની ખબરો મને વખતોવખત મળતીજ રહી છે. વચમાં મહાશયે કૃપા કરીને ગીતાજીનો એક અગ્રેજ અનુવાદ મને ઇંગ્લેંડ મોકલી આપ્યો હતો. તેના પૃષ્ઠા ઉપર મહાશયના હસ્તની માત્ર એક લીટી હતી. તેના પ્રત્યુત્તરમાં મેં પણ થોડુંકજ લખ્યું હતું. તેથી મહાશયના મનમાં આપ પ્રત્યેના મારા અનુરાગ વિષે કંઈક સંદેહ આવ્યો હતો, એમ મારા સાંભળ્યામાં આવ્યું છે.

પરંતુ મહાશય! એ સંદેહ ખીનપાયાદાર માનજો.

ચોડુ કંજ લખવાનું કાગળ એ કે, ચાર પાચ વરસના અરસામા ગીતાજીના અંગ્રેજી અનુવાદના પૂઠાપર આપ મહાશયના હસ્તની માત્ર એકજ લીટી મારા જોવામા આવી, તેથી મને એમ લાગ્યું કે, અધિક લખવાનો જ્યારે આપને અવકાશ નથી તો પછી અધિક વાચવાનો અવકાશ તો ક્યાથીજ હશે ? બીજું એમ સાલજ્યું છે કે, ગોરી ચામડીવાળા હિંદુ ધર્મપ્રચારકોને આપ પ્રેમભાવે જુઓ ઠા અને કાળી ચામડીવાળા દેશી પ્રચારકોની આપને સૂગ છે, તેથી એ પણ વધુ લંગાણુથી ન લખવાનું એક કારણ હતું ત્રીજું એ કે, હું રમેશ્વ છુ, ચંદ્ર છુ, અહીં તહીં ગમે તેવું ખાઈ લઉં છુ અને તે પણ ખુલ્લી રીતે, છંદેમાને નહિ પણ એ વાત બાલુ રખાય તોપણ હું નિગુણ પ્રદાને પણ માનનારો હોઈ જગતમા જે કેન્દ્રીક વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓમા તનો વિશેષ પ્રગણ જોઉં છુ તે વ્યક્તિઓનું નામજો ઈશ્વર કહેવાતું હોય તો તે વાત પણ મારી સમજમા બરાબર ઉતરે છે x x x

જોવા પ્રકારનો ઈશ્વર, જીવનમા મેં જોયો છે અને તેનાજ આદેશાનુસાર હું ચલુ છુ સ્મૃતિપુરાણાદિ ગ્રંથો x x x મા જે કાઈ ઘણું ઉદાર અને પ્રીતિપૂર્ણ હોય તેજ માત્ર આજ્ઞા હોઈ બાકીનું બધું ત્યાજ્ય છે ઉપનિષદ અને ગીતા અર્થાથ શસો છે, અને રામકૃષ્ણ, બુદ્ધ, ચૈતન્ય, નાનકે, કબીરવગેરે યથાર્થ અવતાર છે કારણ એમના હૃદયો આકાશ જેવા વિશાળ-અનંત હતા x x x x x

બીજો એક મોટો વિરોધ એ છે કે, દિવસાનુદિવસ મારી એવી દૃઢ ધારણા થતી જાય છે કે, જાતિભેદની બુદ્ધિ બહુ વધારા પડતો ભેદ ઉત્પન્ન કરનારી છે કોઈ કોઈ બધું સલાહ આપે છે કે “મનની અંદર ભવે અભેદભાવ રાખો, પણ વ્યવહારમા તો એવો ભેદ વગેરે આવશ્યકજ છે” * *

વાહ, કેવી સલાહ ! અતરમા અભેદબુદ્ધિ અને બહાર પિશાચ નૃત્ય ! એક તરફ ગરીબ અને અસા વર્ગોગર અત્યાચાર, ઉત્પીડન, ગરીબોનો ઘાણ કાઢવો અને બીજી તરફ ને ચાડાલ પણ પૈસો કે સત્તાવાળો હોય તો તે ધર્મનો સ્તંભ નક્ક ! !

તેમા વળી મેં એમ પણ સાલજ્યું છે, વાચ્યું છે અને

વ્યવહારમાં જોયું છે કે, ધર્મકર્મ એ ચક્રોને માટે નથી. તે જો ખાવાપીવાના સંબંધમાં કિંવા પરદેશગમનાદિના સંબંધમાં વિચાર કરે તો તેનું કંઈ ફળ નહિ હોઈ માત્ર વૃથા પરિશ્રમજ છે ! હું ચક્ર છું-સ્ત્રેષ્ઠ છું-મને એ બધી નાહકની માથાફટ શી ? મારે સ્ત્રેષ્ઠોનું અન્ન હોય તોયે શું અને ચાંડાળનું હોય તોયે શું ? વિશેષ એ કે, જાતિ ઇત્યાદિનું ગાંડપણ પ્રાદ્યલોના લખેલા શ્રયોમાંજ મળી આવે છે; ઇશ્વર-પ્રણીત ગ્રંથમાં તેનું નામ નથી. પ્રાદ્યલોના પૂર્વજોની કીર્તિ પ્રાદ્યલો ભલે ભોગવે, હું તો મારે ઇશ્વરની વાણીનુંજ અનુસરણ કરીશ; એનાથીજ મારું કલ્યાણ થશે.

બીજી એક વાત મારી ખુદ્દિમાં ખુંખી ગઈ છે. તે એ કે, “પરોપકાર” એજ ખરો ધર્મ છે, બાકી યાગ-યજ્ઞ સઘળું તૂટ છે. પરોપકારવૃત્તિ આવ્યા અગાઉ પોતાની મુક્તિની ઇચ્છા રાખવી એજ અઘટિત છે. પરને અર્થે જેણે સર્વસ્વ અર્પી દીધું છે તેજ મુક્ત થઈ શકે છે. બાકી જેઓ “મારી મુક્તિ” “મારી મુક્તિ” એમ કરતાં દિનરાત માથાફાડ કર્યા કરે છે તેઓની સ્થિતિ તો “ક્ષતો નષ્ટસ્તતો અણઃ” જેવી થાય છે અને તે અનેક વાર મેં અનુભવ્યું છે.

આ પાંચ મતલેદની બાબતોને લીધે પણ આપ તરફ પત્ર લખવાની હિંમત નહોતી થતી. એ સઘળી વિરોધી વાતો છતાં પણ જો આપની પ્રીતિ મારા ઉપર કાયમ રહેશે તો તેથી મને ઘણો આનંદ થશે. એજ.

પત્રાંક ૧૪૩

આલ્મોરા, ૧ લી જૂન ૧૮૯૭

વહાલા મિ.—

વેદો વિષે તમે જે વાંધા બતાવો છો તે જો વેદોનો અર્થ સંહિતા થતો હોય તો સત્ય છે. વેદ એ શબ્દમાં ત્રણ ભાગો એટલે સંહિતા, પ્રાદ્યલો અને ઉપનિષદોનો સમાવેશ થાય છે, એમ હિંદમાં સર્વેએ માન્ય રાખેલો મત છે. આમાંના પહેલા બે ભાગમાં વિધિઆચાર હોવાથી લગભગ તેમને ઉપેક્ષવામાં આવેલા છે. ફક્ત ઉપનિષદોનેજ આપણા સર્વ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, અને ધર્મસ્થાપકોએ સ્વીકારેલાં છે,

સંહિતા એજ વેદ છે, એ ખ્યાલ તો હમણાંનું હતું ન્ન થયેલો હોઇને તે સ્વામી દયાનંદ સર્વસ્વતીએ પ્રતિપાદિત કરેલ છે આ મતે ગ્રામીન મતાવલંબીઓના અભિપ્રાય ઉપર બિલકુલ અસર કરી નથી.

આ મતનું કારણ એ હતું કે, સ્વામી દયાનંદે એમ વિચાર્યું કે તેથી સંહિતાને નવો અર્થ કરી તેના મંડાણ ઉપર સમગ્ર વેદ સંગત કરી શકાયે, પણ તેમ કરવામાં પણ મુરકેલી-ઓ તો તેજ ઉભી રહી, તેથી તેઓને પ્રાદ્યુ નામના વેદના ભાગનો આશ્રય લેવો પડ્યો અને નવીન અર્થ અથવા ક્ષેપકે કરેલ છે એવા સિદ્ધાંત કાઢવા છતાં પણ હલુ ઘણું બાકી રહે છે.

હવે જો સંહિતા ઉપર એકસંગત ધર્મ રચવો શક્ય હોય તો ઉપનિષદોનો પાયો રાખી ધણેજ એકસંગત અને એક ધ્વનિવાળો ધર્મ રચવો એ તેના કરતાં હલારગ હતું ચોક્કસ છે, અને તે ઉપરાંત તેમ કરતા, આખી પ્રજામાં જે મત સ્વીકારાયે છે તેની વિરુદ્ધ પણ જવું પડતું નથી આમ કરવાથી પૂર્વના સર્વ આચાર્યો તમારી તરફેણમાં લઈ શકાયે, અને નવીન પ્રગતિ કળાને વિશાળ સ્થાન તમને મળયે

એ તો ચોક્કસ છે કે, ગીતા હિંદુધર્મના બાઈલબતરીકે ક્યાની પ્રસિદ્ધ ધર્મ ચૂકી છે, અને તેવી થવાને તે સંપૂર્ણ લાયક છે, પરંતુ કૃષ્ણનું વ્યક્તિત્વ એટલા બધા અનિર્ણીત તરવથી હકાયલું છે કે તેના જીવનમાંથી જીવન ને રસાયનરૂપ અતપ્રેરણા હમણાં મેળવવી અશક્ય છે. એ ઉપરાંત હમણાંનો જમાનો નવીન વિચાર, રીતિઓ અને નવીન જીવન માગે છે આ શ્રેણીપર વિચાર કરવામાં તમને કંઈ પણ સહાય આ પત્ર આપશે એમ ધારી

આશીર્વાદ સમેત સદા આપનો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૪

આદ્યમાસ, તા ૩ જી જૂન ૧૮૯૭

x

x

x

x

મારા પોતાના વિષે તો હું કહીશ કે, મને બિલકુલ સંતોષ છે મેં આપણા લોકમાંથી ઘણાં જણને જાગૃત કર્યાં છે અને એટલેજ મારે જોઈતું હતું. વસ્તુઓને એમને

પોતાને રસ્તે જવા દો અને કમને પોતાનો અધિકાર હોવા દો મારે આ જગતમા કોઈ બંધન નથી જીવંતોએ મેં ઘણાઓની જોઈ છે અને તે બધી સ્વાર્થનેજ માટે જણાઈ છે આયુષ્ય, પ્રેમ, માન, આખરે-એ બધું માન સ્વાર્થ માટેજ છે હું માફ પાછલું જીવન તપાસું છું તો કોઈ પણ કાર્ય મેં પોતાના સ્વાર્થને કાળે કર્યું હોય એવું મને ભાગ્યે લાગે છે મારા નિષ્કળ ગયેલા કૃત્યો પણ મારા સ્વાર્થને માટે નહોતા, તેથીજ મને સતોષ છે, નહિ કે મેં કંઈ ખાસ સારું કે મહાન કાર્ય કર્યું તેટલા માટે થાય છે દુનિયા એટલી નાની છે, જીવંતો એવી છુટક વસ્તુ છે અને હયાતિ એટલી બધી બંધનરૂપ છે કે મનુષ્યોરૂપી બુદ્ધિમાન પ્રાણીઓ આ સ્વાર્થની પાછળ-આ નાંચ અને ધિક્કારવાળેગ સ્વાર્થની પાછળ-આમ દોડાદોડ કર્યા કરે છે, તે જોઈને મને બહુ આશ્ચર્ય થાય છે અને હસવું આવે છે

આજ ખરું સત્ય છે આપણે કદામા કદાચા છીએ અને તેમાથી જેમ જલદી બહાર નીકળી શકાય તેમ વધારે સારું છે મેં તે સત્ય જોયું છે શરીર ભલે ઉપર તરે કે નીચે ડૂબે તેની પરવાજ કેને છે ?

હું હાલમા જ્યાં રહું છું તે એક રમણીય પહાડી બગીચો છે ઉત્તર દિશામા દૃષ્ટિમર્યાદા સુધી પથરાયલા હિમગિરિના ઉત્તમ હિમમય શિખરો અને પુષ્કળ ગહન અરણ્યો આવેલા છે અહીંની હવા બહુ શીત નથી, તેમ બહુ ઉષ્ણ પણ નથી પ્રભાત અને સંધ્યાના સમય ખરેખર બહુ મનોહર હોય છે આ આખો ઉન્હાળો હું અહીંજ રહીશ અને ચોમાસું બેસતાં નીચેના પ્રદેશમા કામ કરવા જઈશ

મારો જન્મ વિદ્યાર્થીતરીકેનું એકાકી, શાંત અને પુસ્તકોમા મશ્ગુલ રહેવાનું જીવન ગાળવાને થયો હતો. પરંતુ માતાજી તેને બીજીજ દિશામા વાળે છે, બાકી માફ વલણ તો હજી પણ તે તરફ છે

પત્રાંક ૧૪૫

આદ્યેશ્વર, ૨૦ મી જૂન ૧૮૯૭

શુ-એ લખ્યું છે કે, અભ્યાસમાં “ફૂડડોક્સ પ્રેક્ટિસ ઓફ મેડીસીન” ચાલે છે. એ બધું કેવું ‘નોનસેન્સ (અસાર બાબતો) કલાસમાં શીખવાય છે ? એક સેટ ‘પદાર્થવિદ્યા’ તથા ‘રસાયન’નાં સાધારણ ચત્રો, એક ‘ફૂરબીન’ તથા એક ‘સૂક્ષ્મદર્શક’ ૧૯૦ થી ૨૦૦ રૂપિયાની અંદર એ સઘળું આવી શકે. શ-બાળુ અઠવાડિયામાં એક દહાડો આવી “કેમીસ્ટ્રી પ્રેક્ટીકલ” (ફલિત રસાયન) ઉપર લેક્ચર આપી શકે તથા હ-પ્રીઝીકસ વગેરે ઉપર આપી શકે. આ સિવાય, બંગાળી ભાષામાં જે જે ઉત્તમ વિજ્ઞાનવિષયક પુસ્તકો છે તે બધાંય બહુવધાં. એજ.

પત્રાંક ૧૪૬

આદ્યેશ્વર, ૬ મી જુલૈ ૧૮૯૭

x

x

x

x

અમેરિકન સ્ત્રીઓવિધેના મારા ઉદ્દેશોપર આડી ને અવળી ટીકા કરનારાં જુદાં જુદાં અમેરિકન છાપાંઓની અનેક કાપલીઓ (કટિંગ્સ) પણ મને મળી છે. તેમાં વળી એવી પણ વિચિત્ર ખબર છપાઈ છે કે, મને જ્ઞાતિબંધાર કરવામાં આવ્યો છે ! જાણે કેમ મારે સંન્યાસીને કોઈ જ્ઞાતિબાતિ હોય !!

મારા પશ્ચિમના પ્રવાસથી જ્ઞાતિને કંઈ ધકો પહોંચ્યો નથી, એટલુંજ નહિ પણ ઉલટી સમુદ્રયાન સામેની વિરુદ્ધતા બહુ પાંગળી થઈ ગઈ છે. મને જે જ્ઞાતિબંધાર કરવામાં આવે તો મારી સાથે હિંદના અડધોઅડધ દેશી રાજ્યકર્તાઓ અને લગભગ આખા શિક્ષિતવર્ગને પણ એવે બહિષ્કાર કરવો પડે. એમાંનું કંઈજ થયું નથી. ઉલટું મારા પૂર્વાશ્રમની જ્ઞાતિના એકે આગળ પડતા રાજાએ મારા માનમાં એક ખાણું આપ્યું હતું, અને તેમાં તે જ્ઞાતિના ઘણા ખરા બહેજાંઓએ ભાગ લીધો હતો. x x x x x

એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે, હું ત્યારે બહાર રસ્તામાં નીકળું છું ત્યારે બંદોબસ્ત બાજવવા પોલીસની જરૂર

પડે છે ! (એટલી બધી લોકની ઠઠ બમે છે.) જ્ઞાતિબલિષ્ઠકાર
 એ આપતું નામ હોય તો કોણ બલે !! અલગત, આથી
 મિશનરીઓના ચેટમાં હુબ્બી આપ્યું છે, પણ અહીં આં
 તેમને કોણ ગણે છે ? તેમની અહીં કંઈજ વિસાત નથી.
 અહીં તો એ વર્ગના અસ્તિત્વનો ખ્યાલ સુદાં નથી
 એટલા અમે સુખીઆ છીએ. મારા એક લાપણમાં હું
 મિશનરીઓ વિષે તથા ‘ઇંગ્લીશ ચર્ચ જેન્ટલમેન’ના અપ-
 વાદપૂર્વક એ વર્ગના મૂળ વિષે કંઈક બોલ્યો હતો અને
 તે દરમિયાન અમેરિકાની ધર્માધ સાધુડીઓ તથા દૂધણ
 બોળી કાઢવાની તેમની શક્તિ વિષે મેં ઉલ્લેખ કર્યો હતો.
 એ વાતને આ મિશનરીઓ અમેરિકન શ્રીશ્રમાજપરના
 હુમલાતરીકે જણાવી ઢોલકી દૂટે છે અને એ રીતે અમેરિકા-
 માંના મારા કામને ઉતારી પાડવાનો તેઓ પ્રયાસ આદરે
 છે; પણ તેમને પ્રતીતિ થશે કે, તેમના પોતાના વિરુદ્ધતા
 કથનથી અમેરિકન લોકને ઉલટી ખુશીજ ઉપજે છે. પ્રિય
 મ—! ખારો કે એ લોકો કહે છે તેવી બધીજ બયંકર વાતો
 તેમના વિરુદ્ધ મેં કહી હોય, તોપણ અમારી મા-બહેનો
 વિષે એ લોકો જે ચદા તદ્દા બઠે છે તેના એકે દશલાખમા
 ભાગ જેટલું પણ તેથી વળી રહેતું નથી. બન્ને જાતિ-
 નાં ક્રિસ્તિયન સાધુડાંઓ અમારી સામે-એમના પોતાના
 શબ્દોમાં કહીએ તો “હિંદી કાર્કરો-મૂર્તિ પૂજકો” પ્રત્યે ધિક્કાર
 અને દેવની જે લાગણી ધરાવે છે તે ‘વરુણદેવના જળ’થી
 પણ ઘોઘ ધોવાય તેમ નથી. અમે એમના બાપતું શું બગા-
 ડ્યું છે ? એ લોકો સામાની ટીકા કરવા નીકળે તે પહેલાં
 પોતાપર થતી ટીકા સહેતાં શીખે એજ મારું તેમને કહેવું
 છે. માનસશાસ્ત્રનો એ તો એક જાણીતો સિદ્ધાંત છે કે, જે
 લોકો બીજાને ગાળો બાંડવાને અને સામાની નિંદા-કુથલી
 કરવાને ચદા સર્વદા તૈયાર હોય છે, તેઓ બીજાઓના મોઢે
 થતી પોતાની લેશ પણ ટીકા સહી શકતા નથી. વળી મારે
 એમનું શું જણ છે ? તમારું કુટુંબ, શ્રીમતી બ—, લેગેટો
 અને બીજા લોકો સિવાય મારા પ્રતિ માયામમતા પણ
 કોણે દાખવી છે ? મારા વિચારોને કૃતિનું રૂપ આપવાના
 કામમાં મને મદદ આપવા કોણ બહાર આપ્યું હતું ? મરણ-

તોલ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયો ત્યાંસુધી મારે કામ કરવું પડ્યું અને તે પણ લગભગ બધોજ સમય અમેરિકામાં, તે શા સારૂ? એટલાજ માટે કે, તેઓ વધારે વિશાળ હૃદયના અને વધારે ઉન્નત વિચારના થાય. ઇંગ્લંડમાં ફક્ત છજ મહિના મેં કામ કર્યું; તેમાં એક અપવાદ સિવાય ત્યાં મારાપ્રત્યે દૂષણ કે નિંદાનો શબ્દ સુદ્ધાં નહોતો નીકળ્યો અને જે એક નીકળ્યો હતો તે એક અમેરિકન સાધુડીની લાલેસ્પીટુંજ પરિણામ હતું. મારાપર કોઈ જાતના ત્યાં હુમલા ન થયા; એટલુંજ નહિ પણ અંગ્રેજ દેવળના સારામાં સારા અનેક પાદરીઓ મારા મોટા મિત્રો બન્યા. વળી મારા કાર્યને અંગે વગરમાણ્યે મને ત્યાંથી પુછળ મદદ મળી છે અને હજી બીજી વધુ મળવાની મને ખાત્રી છે. આ સિવાય મારા કાર્યની તપાસ રાખવાને ત્યાં એક મંડળ સ્થપાયું છે. તે કાર્યની દેખરેખ રાખવા ઉપરાંત તેને માટે મદદ પણ મેળવે છે. તે ઉપરાંત મારા કાર્યમાં મદદ કરવા સારૂ ચાર પ્રતિષ્ઠિત સ્ત્રીપુરુષો મારી પૂઠે હિંદુસ્થાન આવ્યાં છે, બીજાં ડઝન-ગાંધ આવવાને તૈયાર છે અને જ્યારે બીજી વાર હું ત્યાં જઈશ ત્યારે સેંકડો બીજાં તૈયાર થશે.

વહાલા મ—! મારે માટે તું જરાકે ધારતી રાખતો ના. x x x હુનિયા મોટી છે, બહુજ મોટી છે અને તેથી અમેરિકન મિશનરીઓની ગમે તેટલી હાયવરાળ છતાં મને કોઈ ને કોઈ સ્થાન તો અવશ્ય મળશેજ. એ ગમે તેમ હોય પણ મને તો મારા કામથી બિલકુલ સંતોષ થયો છે. મેં કોઈ પણ કામની પહેલેથી ચોજના કદી ઘડીજ નહોતી. દરેક વાત જેમ જેમ આવી, તેમ તેમ મેં હાથ ધરી હતી. ફક્ત એકજ વિચાર મારા મગજમાં ગુંચવાયા કરતો હતો, તે એ કે, હિંદુભૂમિની જનતાના ઉદ્ધાર માટેનું યંત્ર ઉભું કરવું; અને એમાં અમુક અંશે મને યશ પણ મળ્યો છે. દુષ્કાળ, વ્યાધિ અને દુઃખોની મધ્યમાં રહી ‘પટ્ટાઓ’ ડેવું કામ કરી રહ્યા છે, એ જોઈને તમારા હૃદયને ખરેખર હર્ષજ થાય. કૉલેરાથી પટકાયલા અત્યજની પથારી પાસે બેસીને સારવાર કરતા, કે ભૂખે પીડાતા આંડલોને સોજન કરાવતા, નૂતન હિંદના નવયુવકોને જોઈ તમોને ખચિતજ

હર્ષ થશે પ્રભુજી પોતે મને તેમજ તેમને બધાયને સહાય મોકલી રહ્યો છે. “મનુષ્યો તે કોણ માત્ર?” તે મારો પ્રાણ-પ્યારો મારી પડખે છે. અમેરિકામાં પણ તે મારી સાથેજ હતો. હિંદમાં અપ્રસિદ્ધ સ્થિતિમાં હું એક સ્થાને-થી બીજે સ્થાને ભટકતો હતો ત્યારે પણ તે મારી સાથે નો સાથેજ હતો. તેઓ ને બકવાદ કરે છે તેની મને શી પરવા છે? તેઓ માત્ર બચ્ચાંજ છે, બચ્ચાં કરતાં કોઈ પણ રીતે તેમની સ્થિતિ ચઢતી નથી. તો પછી હું કે જેણે પાર્થિવ પ્રપંચના મિથ્યાત્વની ખાત્રી કરી આત્માનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે તે બાળકોના બકવાદથી માર્ગશ્રદ્ધ થઈશ? શું હું એવો નબળો છું?

મારા પોતાવિષે મારે આટલી બધી વાત લખવી પડી; કારણ મારે એટલું તમારું ઋણ હતું. મને લાગે છે કે, કાર્ય પૂરું થયું છે—હવે બહુ બહુ તો ત્રણ ચાર વર્ષ જેટલું મારું આયુષ્ય બાકી રહ્યું છે. મોક્ષ માટેની બધી ઇચ્છા લય પામી ગઈ છે. પાર્થિવ લોભોની સ્પૃહા તો મેં કરીજ નથી. મારા કાર્યચંત્રને દૃઢ રીતે કામ કરતું જોવું એજ મારી ઇચ્છા છે; અને પછી જનસમાજના કલ્યાણ માટે—આખી દુનિયાના નહિ તો નિદાન હિંદુસ્થાનના મનુષ્યોના કલ્યાણ માટેનું યોગ્ય ઉચ્ચાલન (લીવર) સ્થાપન કર્યું છે અને કોઈ પણ શક્તિ-કોઈ પણ બળ તેને ચલાયમાન શકે તેમ નથી, એવી ખાત્રી થયા પછી હું નિરાંતે સૂઈશ. ભવિષ્યમાં શું થશે તેની દરકાર કર્યા વિના હું સુખેથી સોડ તાણીશ; અને હું ઇચ્છું છું કે, મારો ફરી ને ફરી જન્મ થાય અને મારે હજારો દુઃખો સહેવાં પડે, કે જેથી મારી જેમાં શ્રદ્ધા છે એવા એકમાત્ર ઇશ્વરનીજ હું પૂજા કરી શકું, સર્વ આત્માઓનો સરવાળો જે “પરબ્રહ્મ” તેનેજ પૂજી શકું અને તેમાંયે “સકળ જાત અને વર્ગના હૃદય, હુબ્બી અને દરિદ્રીઓ તો મારી પૂજનાં ખાસ પાત્રો છે.”

“જે ઉચ્ચ અને નીચ, સાધુ અને પાપી, દેવ અને ક્રીટ બધુંજ છે; તેમજ જે દશ્ય, સ્પર્શ્ય, સત્ય અને સર્વ-વ્યાપક છે એનેજ પૂજે; બીજી બાબતો જવા દો.”

“જેને જૂત જીવન નથી કે જાવિ જન્મ નથી, જેને મૃત્યુ નથી કે જવા આવવાનું નથી, જેમાં આપણે નિરંતર છીએ અને હોઈશું, તેનેજ પૂજો. બીજી બાબતો જવા ઘો.”

વખત થોડો છે. બીજાંઓને ચલુચલુટ ઈપજશે કે બીજવાટ થશે તેની પરવા વગર જે જે કહેવાનું છે તે કહી નાખી મારે હૃદય ખાલી કરવાનું છે. માટે પ્રિય મન! મારા મુખમાંથી જે જે નીકળે તેથી ગલરાઈશ નહિ કેમકે મારી પાછળની સત્તા તે વિવેકાનંદ નથી પણ પરમાત્મા પોતે છે, કે જેને બધી વાતોની સૌ કરતાં વધુમાં વધુ અને સાચામાં સાચી ખબર છે. મારે જે દુનિયાને ખુશ કરવાની હોય તો દુનિયાને તેથી તુકસાનજ થાય. દુનિયામાં બહુમતીનો અમલ ચાલવા છતાંએ દુનિયાની સ્થિતિ શોચનીય છે, તે જોતાં તો એ બહુમતીનો અવાજ પણ ખોટો છે. દરેક નવીન વિચારની સામે વિરુદ્ધતા તો જાગવાનીજ-સભ્ય લોકો નારાજીદર્શક નરકોરાં ફૂલાવવાની સભ્ય રીતિથી અને અસભ્ય લોકો ધુરકાધુરકી અને ગાળગલીયથી; પરંતુ વિરુદ્ધતા તો નવા વિચાર સામે જાગવાનીજ.

x	x	x	x
x	x	x	x

પત્રાંક ૧૪૭

આલ્મોરા, તા.૧૧ મી જુલાઈ ૧૮૯૭

પ્રિય સ—

તમારો છેલ્લો મોકલેલો રિપોર્ટ વાંચીને મને ધણોજ આનંદ થયો છે. તમારે અક્ષરો આથી જરા વધારે સ્પષ્ટ કાઢવા જોઈએ એ સિવાય મારે બીજી કશી ખાસ ટીકા કરવાની નથી.

અત્યારસુધીમાં જે કાર્ય થયું છે તેનાથી મને સંપૂર્ણ સંતોષ થયો છે; પણ હવે આપણે એ કાર્યને આગળ વધારવું જોઈએ. રાસાયણિક (કેમીકલ) અને પદાર્થવિજ્ઞાન (ફીઝીકલ) માટે જોઈતાં સાધનો એકઠાં કરીને રાસાયણ તેમજ પદાર્થવિજ્ઞાન અને ખાસ કરીને પ્રાણીવિજ્ઞાન(પ્રીઝિયોલોજી)ના કેટલાક પ્રયોગના વર્ગો શરૂ કરવાની મેં સૂચના કરી

હતી, તે બાબતનું શું થયું એ કંઈ હજી મારા બાણવામાં આવ્યું નથી.

જે જે વિજ્ઞાનનાં પુસ્તકોનો બંગાળીમાં અનુવાદ થયો હોય તે દરેક પુસ્તકો ખરીદવાની મેં એક ખીણ સૂચના કરી હતી તે બાબતમાં તમે શું કયું ?

મને હવે એમ લાગે છે કે, ત્રણ જુદાં જુદાં ખાતાં ચલાવવાને માટે ઓછામાં ઓછા ત્રણ મહંતની એકસાથે ચુંટણી થવી આવશ્યક છે. એક ઉદ્યોગ ખાતાની સંભાળ રાખે, બીજો પ્રયોગશાળાની સંભાળ રાખે અને ત્રીજો બુદ્ધિવિષયક ખાતાની સંભાળ રાખે.

પણ કેળવણી ખાતાને માટે મંત્રી મેળવવાની મુશ્કેલી છે. બી— અને ટી— બીજાં બે ખાતાં લહે સંભાળે. હું સાંભળીને દિલગીર છું કે, સુલ્તાકાતને માટે માત્ર કલકત્તાના બાબુઓજ આવે છે. “ એ લોકો કશાજ કામના નથી. ” આપણે જરૂર છે તે બહાદુર યુવાનોની છે કે જે લોકો કાથું કરે છે, અને નહિ કે બેવકુફોની.

બી—ને કહેલો કે, તે એ— અને સ—ને લખી જણાવે કે, તેમણે નિયમિતપણે પોતાનો અઠવાડીક રિપોર્ટ મોકલ મોકલી આપવો. અને જે પેપર પ્રસિદ્ધ થવાનું છે તેને માટે બંગાળી લેખો અને ખીણ વસ્તુઓ પણ મોકલી આપે. જી. સી. થોડે પેપરને માટે વસ્તુઓ એકઠી કરવા માંડી છે? ઉત્સાહ અને ઉમંગથી કામ કરો અને તૈયાર રહો.

મહુલામાં એ અદ્ભુત કામ કરી રહેલ છે; પણ તે જે પદ્ધતિથી કામ કરે છે તે ઠીક નથી. એમ લાગે છે કે, તેઓ પોતાની શક્તિ માત્ર એક નાના સરખા ગામડામાં વ્યર્થ વેરી રહ્યા છે અને તે પણ માત્ર ચોખા વહેંચવામાંજ. એવી મદદ આપવાની સાથે સાથે કંઈ ઉપદેશકાર્ય પણ થયું હોય એવું સાંભળ્યું નથી. જો એ નાના ગામડાને પોતાના પગ પર ઉભું રહેતાં શીખવાય નહિ, તો આખા જગતની દોલત પણ એ ગામને ખરી મદદ કરી શકશે નહિ. આપણું કામ તો મુખ્યત્વે શિક્ષણવિષયક હોવું જોઈએ. નીતિનું અને બુદ્ધિનું બંને શિક્ષણ. આ બાબતમાં મને કશાજ સમાચાર મળ્યા નથી—માત્ર આટલા સિપારીઓને અનાજની મદદ

આપવામાં આવી છે એટલું જ ! બી—ને કહેજો કે, જુદા જુદા જીવંતાઓમાં એવી શાખાઓ ઉઘાડે કે જેથી આપણા ઘોડા સાધનોથી પણ વધારેમાં વધારે કાર્ય કરી શકાય

અમુક પ્રમાણમાં તેમનું કાર્ય નિષ્ફળ ગયું છે, કારણ કે તે સ્થળના લોકોને જાણત કરી તેમની પાસે લોકોને ફેળવણી અપાવવાને માટે સ્થાઓ સ્થાપન કરવામાં તેમને સફળતા મળી નથી, કે જે ફેળવણીથી લોકો સ્વાધ્યયી અને કરકસરીયા થતા શીખે, લાભ કરતા અટકે, અને એવી રીતે તેઓ પોતાની જાતને ભવિષ્યમાં દુષ્કાળમાંથી બચાવી શકે દાન કરવા થી અત કરણ ખુલ્લે છે, પણ આપણે કાંઈ એટલું જ અટકવાનું નથી આપણે તો તે દ્વારા આગળ મજબૂત કામ કરવાનું છે

સહેલામાં સહેલો રસ્તો એ છે કે, એક જુ પડી લેવી અને તેને ગુરુદેવનું મંદિર બનાવવું અહીં આગળ ગરીબોને મદદને માટે તેમજ પૂજા કરવાને માટે આવવા દેવા ત્યાં આગળ સવાર-સાજ કથા કરવાનો પણ સ્થાન રાખવો એ દ્વારા તમારે લોકોને જે ઉપદેશ આપવાનો હશે તે આપી શકશો, ધીમે ધીમે લોકો તેમાં રસ લેતા થઈ જશે, અને મંદિરનો નિભાવ લોકોજ પોતાની મેળે કરશે વળી સભવ છે કે, એ જુ પડીનું મંદિર ઘોડા વર્ષોમાં એક મોટી સંસ્થા રૂપે વિકાસ પામે જે કોઈ દુ ખનિવારણના કાર્યમાં જાય તેમને પ્રથમ એક મધ્યસ્થળ નક્કી કરવાનું કહેજો આ પ્રમાણે દરેક જીવામાં મધ્યસ્થળ નક્કી થાય, ત્યાં એક જુ પડીમાં મંદિરની સ્થાપના કરવામાં આવે, અને એ મંદિરમાંથીજ આપણા દરેક કાર્યની શરૂઆત થાય

મૂખમાં મૂખ માણસ પણ પોતાને ગમતું હોય તે કાર્ય પાર ઉતારી શકે છે, પણ બુદ્ધિશાળી માણસ તો તેજ છે, કે જે દરેક કાર્યને પોતાના મનપસંદ કાર્યમાં ફેરફાર કરી શકે છે કોઈ પણ કાર્ય નજીવું નથી જગતમાં દરેક વસ્તુ વડના બીજ જેવી છે તેને કે રાઈના દાણા જેવડું બીજું હોય છે, છતાં તેના અંતરમાં વિશાળ વડનું ગાડ હુપાયેલું હોય છે એજ માણસ બુદ્ધિશાળી છે, કે જે આ વસ્તુ જોઈ શકે છે અને દરેક કાર્યને મહાન બનાવવા માં સફળતા પ્રાપ્ત કરે છે

એ ઉપરાંત તેમણે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, હુમ્મ્યા લોકો ગરીબોનો ખોરાક લઈ જાય નહિ. એટલી બદ-માસોથી હિંદુસ્તાન ભરપૂર લરેલું છે અને નવાઈ તો એ છે કે, તે લોકો બૂખથી મરી પણ જતા નથી. એ લોકો હમેશાં કંઈ નહિ ને કંઈ મેળવી શકે છે. બી-ને કહેજો કે, સંકટનિવારણના કાર્યમાં ગયેલા દરેકને આ હકીકત લખી જણાવે. માલવગરના માણસો માટે તેમને કદી પૈસા ખર્ચવા દેવા જોઈએ નહિ. થોડામાં થોડું રોકાણ કરીને કાયમને માટે વધારેમાં વધારે સાફ કામ કરવાની આપણી ઇચ્છા છે.

તમે હવે સમજી શક્યા હશે કે, તમારે હવે નવા નવા વિચારો કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ; નહિ તો જે ક્ષણે હું આ લોકમાં નહિ હોઉં તેજ ક્ષણે દરેક વસ્તુ માટીમા મળી જશે. ઉદાહરણતરીકે તમે એક મિટિંગ ભરજો અને તેમાં “થોડામાં થોડું” રોકાણ કરીને કાયમને માટે વધારેમાં વધારે સાફ પારણામ શી રીતે લાવી શકીએ” તેનો વિચાર કરજો. દરેકને થોડાક દિવસ આ વાતનો વિચાર કરવાની મુદત આપજો. પછી દરેક જણને સૂચના કરવાનું કહેજો. તે પર ચર્ચા ચલાવજો, ટીકા કરજો અને પછી મને તેનો વિગતે રિપોર્ટ મોકલજો.

અંતે એટલું જ કહેવાનું કે, તમે એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો કે, મારા બાઈઓ કરતાં મારાં બાળકો ખાસેથી હું વધારે આશા રાખું છું. હું કદીએ જોટલો મહાન ધર્મ શકું તેના કરતાં મારાં દરેક બાળકો હજારોગણાં મહાન થાય એવી હું આશા રાખું છું. તમારામાંના દરેકે મહાન વ્યક્તિ બનવું જ જોઈએ-જોઈએજ, એ મારા શબ્દો છે તે યાદ રાખજો. આત્માપાલન, તૈયારી અને ધ્યેયને માટે પ્રેમ-આ ત્રણ વાનાં જો તમારામાં હશે તો કોઈ પણ તમને અટકાવી શકે એમ નથી. પ્રેમ અને આશીર્વાદ સાથે

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૮

આત્મોદ્ધાર, તા ૨૩ મી જુલાઈ ૧૮૯૭

પ્રિય મિત્ર નોબલ,

x x x પૂર્વદેશીય વિવેકની મારામા રહીસહી અસરને નાબુદ કરીને એક કુદરતના બાળકતરીકે બોલી શકુ તેને માટે હું ગમે તે કિંમત ભરવાને તૈયાર છું. અરે! એક દિવસ માટે પણ સ્વતંત્રતાના પૂર્ણ પ્રકાશમાં રહેવું! સરળતા અને સાદાઈની સ્વતંત્ર હવાનો આસોન્દ્રીસ લેવો એ શુ ઉત્તમ પવિત્રતા નથી?

આ દુનિયામાં આપણે હમેશા બીજાના ભયમાં રહીને કાર્ય કરીએ છીએ, વાત પણ ભયમાં ને ભયમાં કરીએ છીએ અને વિચારો પણ ભયમાં ને ભયમાં કરીએ છીએ અફસોસ! આપણે દુશ્મનનીજ દુનિયામાં જન્મ ધારણ કર્યો છે બાળે દરેક માણસ તેનાપર ખાસ દેખરેખ રાખવાને બાંધુસ મુકાયો હોય ને! એવી ભયની લાગણીમાંથી સદતર કેાણ દૂટી શક્યુ છે? અને જે માણસ આગળ વધવા મથે છે તેના ઉપર તો દુખ, આપત્તિ અને ઇર્ષ્યાનો સાગરજ ભસ ઉવટી પડે છે! શુ કહી પણ આ દુનિયા મિત્રોથી ભરેલી બની શકશે? એ વાત કેાણ કહી શકે એમ છે? આપણે તો માત્ર પ્રયત્નજ કરવો રહ્યો

કાર્યની શરૂઆત થઈ ચૂકી અને હાલમાં દુષ્કાળ-સ કટ નિવારણનું કાર્ય ચાલુ કરવામાં આવ્યું છે કેટલાક મધ્યસ્થો બોલવામાં આવ્યા છે અને ત્યાંથી કામની શરૂઆત કરવામાં આવી છે દુષ્કાળ-સ કટ નિવારણ, ઉપદેશ અને થોડુંક શિક્ષણનું કાર્ય કરવામાં આવે છે અલબત્ત, જો કે કામ હજી છેક સાધારણજ આવે છે એમ કહેવાય જે છોકરાઓ તાલીમ લઈ રહ્યા છે તેમને જેમ જેમ તક મળે છે, તેમ તેમ બહાર લેવામાં આવે છે હાલ તુરતને માટે મદ્રાસ અને કલકત્તાને કાર્યપ્રદેશતરીકે નક્કી કરવામાં આવ્યા છે મિ ગુડવીન મદ્રાસમાં કાર્ય કરી રહ્યા છે એક જણ કેાલ બો પણ ગયો છે જો તમને પહોંચી ચૂક્યો નહિ હોય તો આવતા અઠવાડીઆથી એક માસિક હેવાલ તમને નિયમિત

મોકલાતો રહેશે. કાર્યના મધ્યસ્થળથી હું દૂર ગયો છું, તેથી કાર્ય જરા ધીમું ચાલે છે; છતાં પણ તમે જોઈ શકશો કે, એકંદરે કામ સંતોષકારક રીતે થયે જાય છે.

અહીં આવવા કરતાં ઇંગ્લંડમાં જ રહીને તમે અમારે માટે ઘણું કાર્ય કરી શકશો. ગરીબ હિંદુઓને માટે તમે જે ભોગ આપ્યો છે તે બદલ ઈશ્વર તમારું કલ્યાણ કરે.

હું ઇંગ્લંડમાં રહું તો કામ વધારે દીપી નીકળશે, એવા તમારા મત સાથે હું તદ્દન મળતો થાઉં છું; પણ તે છતાં જ્યાંસુધી અહીંનું કાર્ય ઠીકઠીક ચીલે પડ્યું નથી તે પહેલાં હિંદુસ્તાનથી મારે છેટે ખસવું એ ઠીક લાગતું નથી. મારી એટલી તો ખાતરી છેજ કે, કાર્યની ખરોખર અવસ્થા થઈ ગયા પછી તેની સંભાળ રાખી આગળ દોરવનાર ઘણા માણસો મળી રહેશે. x x x x

અનંત પ્રેમ અને આશીર્વાદસહ

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૪૯

આલ્મોરા, તા. ૨૯ મી જુલાઈ ૧૮૯૭

પ્રિય મિસે નોબલ,

મને સ—નો કાગળ ગઈ કાલે મળ્યો. તેમાં તે જણાવે છે કે, હિંદુસ્તાન આવીને અહીંની પરિસ્થિતિ નજરે જોવાનો તમે નિર્ણય કર્યો છે. તેનો જવાબ મેં ગઈ કાલે આપી દીધો છે; પણ તમારી યોજના બાબત મિસ..... તરફથી મને જે ખબર મળી છે તેથી આ બીજો પત્ર લખવાની આવશ્યકતા ઉભી થઈ છે, અને એ પત્ર સીધો તમને લખવો એજ વધારે વાજબી છે.

મને સ્પષ્ટપણે જણાવવા દો કે, હવે મારી ખાતરી થઈ ચૂકી છે કે, હિંદુસ્તાનને માટે કાર્ય કરવામાં તમારે માટે બહુજ ઉંચું ભાગ્ય સરજાયેલું છે. જે કશાની પણ આવશ્યકતા હતી તો તે પુરુષની નહિ પણ સ્ત્રીની જ હતી. ખાસ કરીને હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીજાતિ માટે કાર્ય કરવાને એક શુદ્ધ વીરાંગનાની આવશ્યકતા હતી.

હવે હિંદુસ્તાન મહાન સ્ત્રીઓ ઉત્પન્ન કરી શકે એમ

નથી; તેથી તેણે ખીલ પ્રજાઓમાંથી તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી લેવી જોઈએ તમારું શિક્ષણ, શુદ્ધ નિષ્ઠા, પવિત્રતા, અત્યંત પ્રેમ, દૃઢ નિશ્ચયાત્મકતા અને સૌથી વધારે તમારી નસોમાં વહેતું સેન્ટીકેમ્ રક્ત એ સર્વ જોતાં તમેજ આ કામને માટે વધારેમાં વધારે યોગ્ય સી છો, અને તમારા જેવીજ સ્ત્રીની આવશ્યકતા હતી.

છતાં મુશ્કેલીઓ અનેક છે. અહીં આગળ જે કુઃખો, જે વહેમો, જે ગુલામી છે તેનો તમને ખ્યાલ આવવો પણ મુશ્કેલ છે તમે અહીં આગળ ન્યાતજાતના અદ્ભુત ખ્યાલો વાળાં, અને સ્પર્શ્યાસ્પર્શની વિચિત્ર બાવનાવાળા અર્ધનસ સ્ત્રીપુરુષોનાં ટોળાંની વચ્ચે આવી પડશો. આ લોકો સદૈવ ચામડી તરફના બચ અથવા તિરસ્કારને લીધે તેમનાથી દૂર નાસે છે અને તેમના તરફથી અત્યંત ધિક્કારાય છે. ખીલ બાળુએ ગોરા લોકો તમને મૂર્ખ ગણશે અને શંકાથી તમારી દરેક હિતચાલપર દેખરેખ રાખવામાં આવશે.

એ ઉપરાંત અહીંની આબોહવા ઘણીજ ગરમ છે. અમારે અહીંનો શિયાળો ઘણાં સ્થળોમાં લગભગ તમારે ત્યાંના ઉનાળા જેવોજ હોય છે, અને દક્ષિણમાં હમેશાં બડકાજ બળતા હોય છે.

મોટાં શહેરોની બહાર યુરોપના જેવાં આરામનાં કેાઇ પણ સાધનો મળતાં નથી. આવી સર્વ મુશ્કેલીઓ અને આફતો હોવા છતાં પણ જો તમે અહીં આગળ કાર્ય કરવા જેટલું સાહસ કરી શકતાં હો તો તે ઘણાજ આનંદની વાત છે. જેમ બીજે ઠેકાણે તેમ અહીં પણ હું કરી ગણતરીમાં નથી, માત્ર એક સામાન્ય સંન્યાસી છું; છતાં પણ મારી જે થોડી ઘણી લાગવગ છે તેનો તમારે માટે સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

તમે આ કાર્ય હાથમાં લો અને તેમાં પડો તે પહેલાં તમારે સંપૂર્ણ વિચાર કરી લેવો ઘટે છે. તમે આ કાર્યમાં નિષ્ફળ જાઓ કે તેનાથી કંટાળી જાઓ, તમે હિંદુસ્તાનને માટે કંઈ કરો કે ન કરો, તમે વેદાંતમાં રહો કે તેનો ત્યાગ

x એક પ્રાચીન પ્રજા કે જેમાંથી આધરીશ, વેંસ, ખીટન્સ વગેરે પ્રજાઓ ઉત્પન્ન થઈ છે.

કરો, છતાં પણ મારા તરફથી હું તમને વચન આપું છું કે, મરણાંતે પણ હું તમારી પડખે ઉભો રહીશ. “હાથીનાં દંતશૂળો બહાર આવે છે, પણ પછી અંદર પાછાં કદી જતાં નથી” તેજ પ્રમાણે પુરુષનું વચન કદી પાછું ફરતું નથી, એ વાતની હું તમને ખાતરી આપું છું. વળી મારે તમને એક બીજી પણ સૂચના કરવાની છે કે, તમારે તમારાજ પગપર ઉભા રહેતાં શીખવું જોઈએ, અને તમારા ....ના કે કોઈના પણ આશરો હેઠળ રહેવું ન જોઈએ. ....એક રીતે ભલી બાઈ છે, પણ કમનસીબે તે જ્યારે બાળક હતી ત્યારથી તેના મગજમાં એક એવો ખ્યાલ ઘૂસી ગયો છે કે તે એક જન્મ-સેદ્ધ લોકનેતા છે; અને દુનિયામાં પૈસાથી સર્વ કંઈ કરી શકાય છે; પરંતુ દુનિયાને હલાવી મૂકવામાટે પૈસા ઉપરાંત પણ બીજી કેટલાક વાતો આવશ્યક છે, એ વાતનો તેને ખ્યાલ નથી. તેના સઘળા પ્રયત્નો છતાં પણ આ વાત ઘણી વાર સ્પષ્ટ થઈ જાય છે અને તેથી તેની સાથે લાંબા વખત સુધી નિભાવ કરવો તે તદ્દન અશક્ય છે, એમ તમને થોડાજ દિવસોમાં જણાઈ આવશે. પોતાને માટે, તમારે માટે અને બીજા જે જે અમેરિકન મિત્રો આવે તેને માટે કલકત્તામાં એક મકાન લેવાનો તેનો ઇરાદો છે.

તેમનો આ વિચાર ઘણાજ સારો અને માયાળુ છે; પણ બે કારણોને લઈને તેમની યોજના કદી અમલમાં મૂકી શકાવાની નથી. પ્રથમ તો તેમનો આકળો સ્વભાવ અને અભિ-માંની પ્રકૃતિ, અને બીજું તેમના મનની લયંકર અસ્થિરતા. કેટલાક સાથેની મિત્રતા દૂરથીજ સારી હોય છે અને જે માણસ સદા પોતાના પગપર ઉભો રહે છે તેનું હમેશાં લહું થાય છે.

મિસિસ.... એ તો સ્ત્રીજાતિમાં એક રત્નસમાન છે. તે એટલાં ભલાં અને દયાળુ છે કે ન પૂછે વાત. સ- એ એકજ એવા અંગ્રેજ છે, કે જે દેશીઓને ધિક્કારતા નથી..... સ્વીકાર થયો નથી-માત્ર મિ..... અને મિસિસ....જ અમને મદદગાર થવાને આવ્યાં નથી; પણ હજી તેમણે પોતાની યોજના નક્કી કરી નથી. જ્યારે તમે આવો ત્યારે તમારી સાથે તેઓ કામ કરે એવું કરજો. આથી તમને અને તેમને ઘણીજ સારી અને ઉપયોગી મદદ થશે; પણ અંતે પોતાનાજ

પગ ઉપર ઉભાં રહેતાં શીખણું' એ અતિશય આવશ્યક છે.

મને સમાચાર મળ્યા છે કે, અમેરિકાથી મારાં બે મિત્રો જોસ્ટનવાળાં મિસિસ....અને મિસ....શિયાળામાં હિંદુસ્તાનની સુલાકાત લેવાને આવનાર છે. મિસ....ને તમે જાણખોજ છે. પારીસની દેશનનાં કપડાંમાં સજ્જ થયેલી જે અમેરિકન સ્ત્રી તમને લંડનમાં મળી હતી તે જ મિસિસ.... ની ઉંમર આશરે પચાસ વરસની છે; અને જ્યારે હું અમેરિકામાં હતો ત્યારે તેમણે મારા એક અત્યંત માયાળુ મિત્રની ગરજ સારી હતી.

એ લોકો પણ મુરોપને રસ્તેથી આવનાર છે; તેથી બને લાગે છે કે, જો તમે તે લોકો સાથે જોડાશો તો મુસાફરીનો કંટાળાભરેલો વખત કંઈક વધારે જલદીથી પસાર થશે.

આખરે આટલા લાંબા સમયે મને સ-તરફથી પત્ર મળ્યો છે અને તેથી આનંદ થયો છે. એ પત્ર ઘણું જ અતડો અને ઠડો હતો; તેથી મને લાગે છે કે, લંડનનું કાર્ય અટકી પડ્યું છે અને તે નિરાશ બની ગયો છે.

અમર રહેલ સાથે સદા તમારો

વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫૦

લાહોર, તા. ૧૫ મી નવેમ્બર ૧૮૯૭

x x x x x x x x

મારી તબિયત હવે લઘ્વી ગયેલી હોવાથી હવે મારા જીવનનો ભરોસો નથી કલકત્તામાં એક મઠ સ્થાપવાનો મારો ઉદ્દેશ હજી પણ હું સિદ્ધ કરી શક્યો નથી. વળી દેશના લોક અમારા મઠને પૂર્વે જે મદદ આપતા હતા તે પણ બંધ પડી છે. તેમની ખાત્તણી એવી છે કે, હું ઇંગ્લેન્ડથી પુષ્કળ દ્રવ્ય લાવ્યો છું ! ! અધુરામાં પૂરું વળી આ વખત મહોત્સવ થવો પણ અસંભવ છે; કારણ રાસમણિના મંદિર-વાળા મને વિલાયત નહીં આવેલો ઠહી ઉદ્યાનમાં પેસવાની મના કરે છે ! ! તેથી મારું પ્રથમ કર્તવ્ય એ છે કે, રાજ-પૂતાના વગેરે સ્થળોમાં જે બે ચાર મિત્રો છે તેમને મળી કરી કલકત્તામાં એક સ્થાન ઉભું કરવાનો જીવંતોડ પ્રયાસ કરવો. આ અર્થાં કારણેને લઈને અત્યંત દુઃખની લાગણી

સાથે મારે સિંધની મુસાફરી પડતી મૂકવી પડી છે. રાજપૂતાના તથા કાઠિયાવાડ થઈને તે તરફ આવવાની ખાસ એલા કરીશ. તમે માહું લગાડશો મા. એક દહાડો પણ હું તમને બૂલી શકતો નથી; તોપણ કર્તાવ્યને પ્રથમ સ્થાન આપવું ઉચિત છે. કલકત્તામાં એક મઠ થઈ જાય એટલે પછી હું નિશ્ચિંત થઈશ. x x x

પત્રાંક ૧૫૧

(રામકૃષ્ણની ગીતાનાં પૃષ્ઠોસંગ્રહે મ-ને લખેલ પત્ર)

દેહેરાદૂન, ૨૪ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૭

મારા પ્રિય મ—

તમારા ખીજા નિબંધ માટે ઘણા ઘણા આભાર દર્શાવું છું. તે ખરેખર આશ્ચર્યજનક છે. તે સંગ્રહે તમે જે વલણ લીધું છે તે તદ્દન પ્રતિભાશાળી છે, અને મહાન ગુરુત્વ આવું જીવનવૃત્તાંત આજકાલ જે લેખક પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે લખે છે અને તેથી જે દોષો આવે છે, તે દોષથી વેગળું તમે જે લખ્યું છે તેવું જીવનવૃત્તાંત જનસમાજ આગળ કદી પણ રજુ થયું નથી, તેની ભાષા પણ સર્વથા પ્રશંસનીય છે; અને એવી નૂતન, એવી અણીશુદ્ધ અને તે ઉપરાંત વળી એવી સરળ અને સ્પષ્ટ છે કે કંઈ પૂછેજ નહિ.

મને તે વાંચીને જે આનંદુદયો છે તેને પૂરતા શબ્દોમાં હું દર્શાવી શકું તેમ નથી. જ્યારે જ્યારે તે વાંચું છું ત્યારે ત્યારે આ લોકથી કેાઈ અન્ય દિવ્ય લોકમાં હોઉં એમ મને લાગે છે. તમને એમ નથી લાગતું કે, આ બધું વિલક્ષણ થાય છે? આપણા ગુરુદેવ, પરમાત્માના અંશી, એવા પ્રતિભાશાળી હતા કે તેમના જેવા આપણામાંના દરેકે પ્રતિભાશાળી થવું પડશે, અને જો તેવા નહિ થઈએ તો આપણામાં કંઈ નથી. અત્યાર અગાઉ આપણામાંના કેાઈએ તેમનું જીવનચરિત્ર લખવાનો પ્રયત્ન નહિ કર્યો તેનું કારણ હવે હું સમજી શકું છું. આ મહાત્મ કાર્ય ઈશ્વરે તમારા માટેજ ખાસ રાખેલું હતું.

સર્વ પ્રેમ અને નમસ્કારસહિત

વિવેકાનંદ

તા. ૬. સોફીસ્ટના સંવાદોમાં સર્વત્ર પ્લેટોજ પ્રત્યક્ષ રહેલો. જાણે છે, જ્યારે તમે (ઉપલબ્ધ જીવનવૃત્તાંતમાં) વદન શ્રુત રહ્યા છો: તે છતાં નાસ્તિક આપનાર જાન્યતિશય સુંદર છે. જ્યાં તેમજ પશ્ચિમમાં દરેકને તે ગમે છે.

પત્રાંક ૧૫૨

(નિનિતાલના એક મુસદ્દામાન ગૃહસ્થને લખેલો)

આદ્યમોઁ તા. ૧૦ જૂન ૧૮૮૮

તમારા પત્રની હું બહુ કદર કરું છું અને આપણી માતૃભૂમિ માટે સુદતાલ્યા અજબ સામગ્રી ગુપ્તગુપ્ત રીતે તૈયાર કરે છે તે બહુ બહુ આનંદ થયો છે.

આપણે એને વેદાન્તવાદ કે ગમે તે વાદના નામથી ઓળખીએ, પણ ખરી વાતજ એ છે કે, અદ્વૈતવાદ એજ ધર્મનો અને વિચારનો છેલ્લો યજ્ઞ છે અને એજ માત્ર એક એવી હકીકત છે, કે જેમાં રહીને મનુષ્ય સર્વ ધર્મો અને પંથોને પ્રેમપૂર્વક નિહાળી શકે. અમારું માનવું છે કે, તે સવિધ્યની પ્રત્યક્ષ માનવસૂક્તો. ધર્મ, હિંદુસ્તવ અને હીંદુ કિંવા આજ બલિ ક્રાંતિ વધારે પ્રાચીન હોવાથી બીજી બલિઓ કરતાં એ અદ્વૈતભાવને વહેલો પ્રાપ્ત કરવાનું માન હિંદુઓ સદે ખાટે, તોપણ અવહારે અદ્વૈતભાવ કે જે સમગ્ર માનવજાતિને પોતાનો આત્મા ગણે છે અને પોતારૂપ દેવે છે અને વદનુસાર વર્તે છે, તે જાણ તો હજી હિંદુઓમાં પણ સામાન્ય રીતે ખીલવવાનો જાણીજ છે.

બીજા હાથપર અમારો અનુભવ અમને એમ કહે છે કે, વ્યાવહારિક અચરણના દેવતા કંઈ પણ ગણી યજ્ઞાય એટલે અંશે આ સમભાવને જો બીજા કોઈ પણ ધર્મના અનુયાયીઓ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ હેય તો તે કેવળ ઇસ્લામ અને ઇસલામનાજ અનુયાયીઓ છે—સદે પછી આવી જાતના વર્તનનો ગૂઢ અર્થ અને અંદરનો સિદ્ધાંત કે જે હિંદુઓ એક સામાન્ય નિયમતરીકે સ્પષ્ટ બેઠું—સમજી શકે છે તેનાથી તેઓ એક અનુભવા પણ હેય.

આથી અમારી એવી દૃઢ સમજ છે કે, વેદાન્તના સિદ્ધાન્તો અને તેવા સરસ અને અજબ હોય તોપણ ઇસલામની

વ્યવહાર મદદ વગર તેઓ વિશાળ જનસમૂહને ઉપયોગી નહિ થાય. આપણે માનવપ્રજાને એવે રીતે લઈ જવા માગીએ છીએ કે જ્યાં નથી વેદો, નથી બાઈબલ કે નથી કુરાન; છતાં એ કામ આપણે વેદ, બાઈબલ અને કુરાનનો એકરંગ સાધીનેજ કરવાનું છે. માનવીમાત્રને શીખવાડવું જોઈએ કે, આ બધા જુદા જુદા ધર્મો છે, તે એકતારૂપી ખરા ધર્મના વિવિધ આવિર્ભાવોજ માત્ર છે અને તેથી દરેક જણ લલે પોતાને મનગમતો માર્ગ પસંદ કરે.

આપણી માતૃભૂમિમાટે તો હિંદુ અને ઈસ્લામ એ બે મહાન ધર્મપથોનું-વેદાંતરૂપી મગજ અને ઈસ્લામરૂપી શરીર-નું સંધાન થવામાંજ આશા છે, તેમાંજ લલીવાર છે.

વેદાંતરૂપી મગજ અને ઈસ્લામરૂપી શરીરની સહાયથી વર્તમાન અસ્તવ્યસ્તતા અને ધમસાણમાંથી કીર્તિમંત, અજ્ઞ-ત્ય અને સંપૂર્ણ એવા ભાવિ ભારતની ભૂતિને ઉદ્ધવ પામતી હું મારા દષ્ટિપથમાં જોઉં છું.

સમસ્ત માનવજાતિ અને ખાસ કરીને આપણી ગરીબડી માતૃભૂમિના ઉદ્ધારના કામમાં તમે એક મહાન હથિયારરૂપ બનો, એજ સર્વેશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના.

પત્રાંક ૧૫૩

બેલૂર મઠ, તા. ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૯૯

શ્રીમતિ-

તમારો પત્ર મળ્યો છે અને વાંચીને ઘણાજ આનંદ થયો છે. જો મારા અથવા મારા શિષ્ય-બંધુઓના કોઈ પણ પ્રિય ઉદ્દેશનો લોગ આપવાથી શુદ્ધ અને સાચા એવા ઘણા દેશભક્તો અમારા કાર્યમાં મદદ કરવાને આવી શકે એમ હશે તો તમે ખાત્રી રાખજો કે, જરા પણ આનાકાની વગર કે આંસુનું એક પણ ટીપું પાડ્યા વગર અમે તે લોગ આપી શકીશું. આ વાત માત્ર શબ્દોમાંજ નહિ પણ કાર્યમાં પરિણામ પામેલી તમે જોઈ શકશો. પણ આ રીતે અત્યાર સુધીમાં અમને મદદ કરવાને કોઈ બહાર આવેલું અમે દીડું નથી. માત્ર કેટલાકોએ અમારે બદલે પોતાનીજ ધૂન ઠસાવવા માગેલી એટલુંજ. જો

ખરેખરી રીતે અમારા દેશને અથવા મનુષ્યજાતિને કંઈ પણ લાભ થતો હોય, તો તમે ખાત્રીથી માનજો કે, ગુરુપૂજા મૂકી દેવાની વાત તો એક બાબત રહી, પણ અમે ગમે તેવી ભયંકર દુષ્ટતા કરવાને અને ખ્રિસ્તી લોકોના શાસ્ત્રમાં જણાવેલી અનંત આગની ભયંકર સજા સહન કરવાને પણ તૈયાર છીએ.

પણ માનવસ્વભાવનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં મારા વાળ ઘોળા થવા આવ્યા છે. આ જગત એક સખત સ્થાન છે અને ત્રીસના તત્ત્વજ્ઞાનીની પેઠે હાથમાં ફાનસ લઈને હું ભટક્યા કરું છું. મારા ગુરુદેવ એક લોકપ્રિય ગીત ગાતા હતા તે મને અત્યારે યાદ આવે છે.

(ગીત)

મનેર માનુષ હય ને જના*

નયને તાર જાય ગો જાના,

સે દુઈ એક જના,

સે રસેર માનુષ ઉજન પથે કરે આનાગોના.

મારે આટલુંજ કહેવાનું છે. તમે ખાત્રીથી માનજો કે, આમાં એક પણ શબ્દની અતિશયોક્તિ કરેલી નથી. ....કે ને હકીકત તદ્દન સાચી છે એમ તમને તસ્તજ માલમ પડી આવશે.

પણ ને દેશભક્તો એમ કહે છે કે, જો અમે ગુરુપૂજા કરવી છોડી દઈએ તો તે લોકો અમારી સાથે ભેડાઈ શકે; તે દેશભક્તોને માટે મારા મનમાં થોડીક શંકા છે. હીક, દેશસેવા કરવા તેમનો પ્રાણ એટલો બધો તલપાપડ થઈ રહ્યો છે, કે જાણે તેમના શરીરમાંથી આત્મા નીકળી જશે, એવો એ લોકો દાવો કરે છે; તે વાત જો સાચીજ હોય તો ગુરુપૂજા જેવો એકાદ નજીવો પ્રસંગ તેમને દેશસેવા કરતાં શી રીતે અટકાવી શકે છે, તે મને જરાનો સમજાતું નથી.

ધસમસતાં મોટાં મોલાંવાળી આ પ્રચંડ સરિતા, કે ને મોટા મોટા પહાડો અને પર્વતોને પણ પૂરમાં ખેંચી જઈ શકે એમ છે; તેને શું ગુરુભક્તિ જેવું એકાદ નાનું

* ને માણસો મરજવા હોય છે, તેમની આંખોમાં એક એવો પ્રકાશ હોય છે કે તે લોકો ઓળખાઈ આવે છે; પરંતુ આવા માણસો બહુ વિરલ હોય છે. એ રસિક લોકો વેરાન માર્ગેજ વિચરે છે.

જેવું તણખડું હિમાલયમાં પાછી મોકલી શકે, એ સંભવિત છે ? હું તમનેજ આ વાત પૂછું છું.

શું તમને એમ લાગે છે કે, આ પ્રકારની દેશભક્તિમાંથી કંઈ પણ મહાન પરિણામ લાવી શકાય, અથવા આવી મદદથી કંઈ પણ સંગીન શુભ કાર્ય નીપજી શકે ? તમેજ આનો જવાબ આપો. હું તો આમાં કંઈજ સમજી શકતો નથી. જો માણસ ભૂખે મરવા પડ્યો હોય, અને તેને ખોરાક આપવામાં આવે ત્યારે તે સારો છે અને નકારો છે એમ વિચાર કરવો, મોઢું મરડવું, અથવા જે માણસનો તરસથી પ્રાણ જતો હોય અને તેને પાણી આપતાં આ સ્વચ્છ છે અને આ અસ્વચ્છ છે એમ વિચાર કરવા બેસવું, એ ઠીક નથી. અસ્તુ. કપાળે કપાળે જીંદી મતિ. પણ મને તો લાગે છે કે, આવાં માણસોને કાયના કખાટમાં મૂકીને પ્રદર્શનમાં ગોઠવવાં એજ વધારે ઠીક છે. કાર્યના પ્રદેશથી એ લોકો જેટલા છેટા રહે તેટલુંજ વધારે સાફ છે.

“કયી જાતમાં જન્મ થયો છે એ પૂછવાની વાટ પ્રેમ જોતો નથી; તેજ પ્રમાણે ભૂખ ‘આ ખોરાક સારો છે કે નકારો છે’ એમ પૂછવાને રોકતી નથી.”

હું તો આટલુંજ સમજ્યો છું, પણ સંભવ છે કે, મારી ભૂલ પણ થતી હોય. જો આ ગુરુભક્તિથી કોઈનો પ્રાણ જતો હોય તો તેને તેમાંથી મુક્ત કરવો એ વધારે સાફ છે.

આ બાબત ઉપર તમારી સાથે વિગતે વાત કરવાની મને ઘણીજ ઇચ્છા છે.

આ વિષે વાતચીત કરી લેવાને માટેજ રોગ, પીડા અને મૃત્યુએ મને અત્યારસુધી મુક્ત રાખ્યો છે; અને મને આશા છે કે, હજી પણ જ્યાંસુધી હું એનાપર વિગતે ખુલાસો ન મેળવી શકું ત્યાંસુધી મને મુક્ત રાખશે.

આ નૂતન વર્ષે તમારી સર્વ અભિલાષાઓ પૂર્ણ થાઓ !

તમારો વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫૪

રિજલી, ૨ જી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૯

x x x x

જી હગી એ કલહ અને માયાવિમોચનોની પરંપરા છે

x x સુખોપભોગ એ જીવનનું ખરૂં રહસ્ય નથી,
કિંતુ અનુભવદ્વારા મેળવેલું શિક્ષણ એજ ખરૂં જીવન-
રહસ્ય છે x x

કોઈ પણ કાર્યને માથે એક વખત ઝઝાવાત આવી
જાય એ સર્વત્ર સારૂં છે એથી કરી વાતાવરણ સ્વચ્છ બને
છે અને ખરી પરિસ્થિતિથી ચથાર્થ વાકેફ થવાનું બની
આવે છે એથી આપણને નવેસરથી મંડાણ કરવું પડે છે,
પણ તે મંડાણ વચ્ચે જેવા મજબૂત પાયાપર ધાય છે

x x x x

પત્રાંક ૧૫૫

રિજલી, તા. ૧૮ મી નવેમ્બર ૧૮૯૯

x x x x

x x હુ ખ એ તો જગતના સારામા સારા અને બહા
દુરમા બહાદુર મનુષ્યોના નસીબમા પણ લખાયેલું હોય છે

x x x x

નિદાન એ એક એવું નિયમન છે, કે જે સ્વપ્ન અથવા
ભ્રમણાને તોડે છે મારે વેડવા પડેલા હુ ખો મારે મને તો
આનંદજ ધાય છે જગતમા કોઈએ તો હુ ખ લોનવવુ-
જ ભેઈએ, અને કુદરતના એવા બલિદાનો પેંકી હુ પણ
એક છું એ ભેઈ મને આનંદ ધાય છે

પત્રાંક ૧૫૬

લોસ એન્જેલેસ, તા. ૬મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૯

પ્રિય મ-

તમારી તા. ૬ થી આવી પહોંચી, પણ તે છતાં હું
મારા તકલીફમા કંઈ ફેરફાર થયો નથી. શું તમને એમ લાગે
છે કે, ફેરફારથી કંઈ સારૂં પરિણામ આવી શકશે? કેટલાક
માણસોની પ્રકૃતિજ એવી હોય છે કે, હુ ખી થઈને ચાહવું.

જે લોકોમાં હું જન્મ્યો છું તેમને ખાતર જો હું મારા પ્રાણ પાથરતો ન હોત તો કોઈ બીજાનેજ માટે પાથરત, એ વાતમાં મને જરા પણ શંકા નથી. કેટલાકના તકલીફમાંજ એવું હોય છે, એ વાત હું સમજવા લાગ્યો છું. આપણે હરેક જણ સુખની પાછળ લાગેલા છીએ, એ વાત ખરી; પણ કેટલાકને દુઃખી થવામાંજ સુખ મળે છે.... વિચિત્ર, ખરું? પણ જો દુઃખ અને સુખ એ બે વસ્તુઓ એપી ન હોત તો તેમાં કંઈજ હસ્કત ન હતી. ધગરસોલે એક વખતે પોતાના વ્યાખ્યાનમાં કહ્યું હતું કે “જો હું ઇશ્વર હોત તો રોગોને એપી બનાવવાને બદલે તંદુરસ્તીનેજ એપી બનાવત.” પણ તેને ખબર ન હતી કે, વધારે નહિ તો રોગ જેટલી તો તંદુરસ્તી પણ એપી છેજ. માત્ર આજ ભયંત્ર કારણ છે. હું સુખી હોઉં અથવા દુઃખી હોઉં, પણ જો તે વસ્તુઓ એપી ન હોય તો દુનિયાને તેથી કશુંજ નુકસાન નથી. આ વસ્તુમાંજ ખરું મહત્ત્વ રહેલું છે. x x x

x x x x જો જગતનો બોલો પોતાને માથે લેવો હોય તો ખુશીથી લે; પણ તમારા નિસાસા અને શાપો અમને સંભળાવશે નહિ. x x x x જે માણસ ખરી રીતે જગતનો બોલો ઉઠાવી લે છે, તે તો જગતને આશીર્વાદ આપતો થકો પોતાને શ્વેત શુભચુપ ચાહે. જાય છે. તે કોઈને ધિક્કારતો નથી કે કોઈની ટીકા કરતો નથી. જગતમાં હુક્તા ન હતી તેટલા માટે તે એવું તેવું નથી કરતો, પણ એણે જગતનો બોલો રાહખુશીથી ઉઠાવી લીધો હોય છે. અલબત્ત, આનંદ કેન્તા કરતા પોતાને માર્ગે જવું એ તો ઉદ્ધારકને માટેજ હોય છે; નહિ કે સાધકને માટે.

આજે સવારે મને આટલી પ્રકાશ પ્રાપ્ત થયો છે અને જો તે કાયમને માટે રહે અને મારા જીવનમાં આત્મ-ત્રાત થાય તો તેટલું બસ છે.

અરે! તમે જે ભારે બોલથી સદાયલાં હો તે સૌ મારી પાસે આવો અને તમારો સઘળો બોલો મારે માથે મૂકી જઈને આનંદ કરો અને હું આ જગતમાં કદીએ હતો એ વાતને બૂલી જાઓ. સદા રમેહ સાથે તારો પિતા વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૫૭

૧૨ મી ડિસેમ્બર ૧૮૯૬

x x વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે મારાથી કંઈક ભાષા વપરાઈ જાય છે તેને માટે હું બહુ દિલગીર છું, કિંતુ તેઓ એ પણ સારી પેઠે જાણે છે કે, મારા જેટલું તેમને આ પૃથ્વીપર ખીન્નું કંઈ ચાહતાર પણ નથી. જેખી મદદ મને લાગે મળી પણ નહોય; પણ આહ ! એ જેખી મદદ મને ઠેવી વિધાતક નીવડી છે ! એવી મદદ વગર હું વધારે મુખીયો અને વધારે સારો થયો હોત. વર્તમાન ખરેખર બહુ અધિકારમય ભાસે છે, પણ હું એક લડવૈયો છું અને લડવૈયાને છાત્રો તેવીજ રીતે મારે મરણશસ્ત્ર થવું જોઈએ-પાછા પગ ભરવાની કે આધીન થવાની વાત નહિ-અને તેથીજ હું છાત્રો સામે ખીજવાઈ જાઉં છું. એમને હું કંઈ લડવાનું કહેતો નથી, પણ માત્ર મારા માર્ગમાં અંતરાયરૂપ ન થવાનું કહું છું. x x x

x x એ રસ્તે હિંદ પહોંચતાં એક મહિનો લાગશે. હિંદની પ્રવૃત્તિઓને સરળ રીતે ચલાવવાને કિંવા વધારે સારા પાયાપર લાવવાને કાળે-નિદાન જ્યાં હાલ મુસ્તી અને નફકરાપણું છે તેને દૂર કરી જાગૃતિ લાવવાને કાળે કંઈક રકમ તો હું હિંદમાંથી ઉભી કરી શકીશ, એમ મને લાગે છે. શેષભાગ બહુ અધિકારમય અને ગોટાળાભર્યો થતો જાય છે; એમ થશે એ મેં પહેલેથી ધારેલુંજ હતું. હું એક દાણભર પણ પરવશ થઈશ એમ તો તમે ધારતાજ ના. પ્રભુ તમારું કદયાણુ કરે;-પ્રભુની જો એવી મરજી હોય કે મારે એના એક વેતરાતરીકે કામ કરતાં રસ્તામાંજ મરવું, તો જાણે તેમ થાઓ. તમારો કાગળ મળ્યા પછી અત્યારે હું પૂર્વે કદી નહોતો એટલો ખુશમિજાજમાં છું-વાહ ગુરુકી કલેહ ! ગુરુજીની જય હો ! વાહ મહારાજ, વાહ !! જસ હવે તો એજ, જાણેને આખું જગત સામે આવે, નરક આવે, દેવતાઓ આવે કે સ્વયં જગદંબાજી આવે, પણ હું તો હવે લડવાનો તે લડવાનોજ; પાછો પગ કરી નહિ ભરવાનો. સ્વયં પરમાત્મા સાથે લડતાં રાવણને ત્રણજ જન્મમાં મુક્તિલાભ

ધરો હતો ! માતાજી સાથે લડવું એ પણ કીર્તિભર્યું છે.
તમારું અને તમારા આત્મવર્ગનું સદા સર્વદા કેલ્યાણ
હો ! તમે મારે માટે મારી ચોખ્ખતા કરતાં ઘણું, ઘણું
વધારે કર્યું છે.

પત્રાંક ૧૫૮

કેલિફોર્નિયા, તા. ૨૪ મી જાન્યુઆરી ૧૯૦૦

મને ઠર રહે છે કે, જે આરામ અને શાંતિને હું હુંડું
હું તે મને કદી પ્રાપ્ત નહિ થાય. પરંતુ માતાજી મારા-
દ્વારા બીજાઓનું-નિદાન મારી માતૃબુમિત્તું-કંઈક કેલ્યાણ
કરે છે, તે બેતાં મારા પોતાના બાબતે માટે મનને કંઈક
દિલાસો મળી શકે તેમ છે. આપણે બધાંય પોતપોતાની
રીતે યાજકો છીએ. મહાન પૂજા આલીજ રહી છે—એનો
મર્મ કોઈથી સમજતો નથી, સિવાય કે તે જોકે મહાન યજ્ઞ
છે. જેઓ તેમાં રાજપુત્રીથી સામેલ થાય છે, તેઓ ઘણાં
દુઃખમાંથી ભરી જાય છે, અને જેઓ સામે થાય છે તેમને
તાબે થવાની કુશળ પડી વધારે સહેલું પડે છે; તેથી મેં
તો હવે રાજપુત્રીથી તાબે થવાનોજ નિશ્ચય કર્યો છે.

પત્રાંક ૧૫૯

સાન ફ્રાન્સિસ્કો, ૪ થી માર્ચ ૧૯૦૦

હું કામ કરવા નથી માગતો, મારે આરામ અને શાંતિ
જોઈએ છે. એ સંબંધી દેશકાળની પણ મને ખબર છે, પણ
પ્રબળ પ્રારબ્ધ મને કાર્ય તરફ ધસડી જતું લાગે છે. કેસાઈ-
ખાના તરફ હંકારાઈ જતાં ઢોરોના જેવાં આપણે છીએ—
તેઓ જેમ ઉપરથી આબખાનો મારા ખાતાં જાય ને આગળ
આલતાં જાય, ને વળી સ્ત્રીની બાબતોએ ઉગેલા ઘાસમાં મોટું
પણ મારતાં જાય; તેવી આપણી પણ સ્થિતિ છે. અને x x
એમાંજ ક્લેશ, રોગ વગેરેની શરૂઆત છે x x x x x

આપણી આસપાસ આપણે કેટલાં બધાં નીરસ તૂતો
ઉભાં કરીએ છીએ ! તેથીજ દુ.ખ ક્લેશોદિને આપણે ટાળવા
મથીએ છીએ તે તરફ આપણને તે વધારે ધસડી લઈ જાય છે.

અહા ! નિર્ભય થવું, સાહસી થવું અને બધી વાતમાં
નિરપૂરક થવું એ કેટલું સારું છે ! x x

પત્રાંક ૧૬૦

સાન ફ્રાન્સિસ્કો, ૨૫ મી માર્ચ ૧૯૦૦

x x છેલ્લાં એ વર્ષનાં કપોટા ઘણી રીતે ધડાકપ નીવડ્યાં છે. વ્યાધિ અને આફન ત્યારે આવે છે ત્યારે તો આપણને એમજ લાગે છે કે, બાલે એના ભાર તમે આપણે સદાને માટે ચગદાઈ જવાના, પરંતુ અતે તો તે આપણાં હિતકારીજ નીવડે છે. હું આ અનંત આકાશ છું; વાદળાં મારાપર ભરેને ફરી વળે, પણ હું તો છું તેવો ને તેવોજ અનંત રહેવાનો.

શાંતિ કે જે મારો તેમજ બીજાં બધાંનો સહજ ભાવ છે, તેનો આસ્વાદ લેવા હું મથું છું. આ હાડયામનાં પૂતળાં અને મુખદુખનાં મૂર્ખાંબલચાં સ્વપ્નાં એ શું છે? એમની ઉપયોગિતા ને વિચાર કેટલી ?

માગં એ સ્વપ્નાંનો ભંગ થતો બધ છે. ઈ તત્ સત્

પત્રાંક ૧૬૧

કેલિફોર્નિયા, ૧૮ મી એપ્રિલ ૧૯૦૦

x x x x

મિ — એ અધ્યક્ષતા હોદ્દાતું રાજીનામું આપ્યાની વાત જાણી મને બહુ દિલગીરી થઈ છે.

પણ રખેને એને વધુ કષ્ટ થાય, એ ડરથી હું ચૂપ રહું છું. મારી રીતો અચંત કડક છે, એ તો તમને ખબરજ છે. અને તેથી હું કહેવા બેઠો એટલે પછી માગથી એટલું બધું કહેવાઈ બધ કે તે બિચાગની શાંતિમાટે બહુ ભારે થઈ પડે.

મેં કદા એને એટલુંજ લખ્યું છે કે — ના વિષેના એના વિચારો સાવ ખોટા છે

માનસિક આરોગ્યની દૃષ્ટિએ તો હું બહુજ સારો છું. શરીર કળતાં આત્માનો આગમ હું વિશેષ અતુલ્ય છું. છંદગીના રણક્ષેત્રમાં મેં જય મેળવ્યા છે તેમ હાજ પણ ખાધી છે હવે માગં ગાંસડાં પોટલાં બધાઈ ગયાં છે અને હું એ મહાન ઉદ્ધારક(મિત્ર)ની માર્ગપ્રતીક્ષા કરું છું.

“ભગવાન શિવ ! માગ નાવને સામે કિનારે લઈ જાતો.”

ગમે તેમ પણ, હજી હું એક વિદ્યાર્થીજ છું. દક્ષિણે-શ્વરના વટવૃક્ષ તળે બિરાજેલા ગુરુદેવ શ્રીરામકૃષ્ણના સુખ-માંથી ઝરતા અદ્ભુત વચનામૃતનું પાન જેવા વિસ્મિત ચિત્તે હું કરતો હતો, તેવીજ સ્થિતિમાં અત્યારે પણ હું છું. એજ મારો ખરો સ્વભાવ છે. કાર્યો અને પ્રવૃત્તિઓ, હિત કરવું વગેરે સઘળી વાતો જગતને ઠગવાની બાજી છે. અત્યારે પાછો તેઓશ્રીનો સૂર મારે કાને આવે છે; એ અસલ અવાજ મારા આત્માને વ્યાપી કાઢે છે. બંધનો તૂટતાં જાય છે, મોહ ક્ષીણ થતો જાય છે, કામ નીરસ બનતું જાય છે, જીવનપ્રકાશ અંખો થતો જાય છે. ગુરુશ્રીની હાકલ નો ધ્વનિજ માત્ર કેર્ણુપટપર અથડાય છે—“આઓ પ્રભુ ! હું આઓ.”—“મૂવેલાંને મુઠકાં દાટવાનું સોંપી તું તારે મારી પૂંઠે આલ્યો આવ.” “આઓ, મારા વહાલા ! આઓ.”

ને ખરે ! હું આવુંજ છું. નિર્વાણ મારી સમક્ષ છે. તરંગ કે ઉર્ધ્ધ્વાસરહિત શાંતિના અનંત મહાસાગરતરીકે કોઈ કોઈ વાર હું તેને અનુભવું છું—તન્મય બનું છું.

ધન્ય કે હું આ જગતમાં જન્મ્યો, ધન્ય કે મેં કળે વેઠ્યાં, ધન્ય કે મેં ભૂલો કરી ને ધન્ય કે હું શાંતિના સામ્રાજ્યમાં પ્રવેશું છું. કોઈને હું બંધન આપી જતો નથી, કે સાથે હું કોઈ જાતનાં બંધનો લઈ જતો નથી. આ દેહનું પતન થયે હું મુક્ત બનીશ કે પછી સદેહેજ મુક્ત બની ચૂક્યો હોઈશ. પણ પહેલાંનો માણસ તો હું મટીજ ગયો; ગયો તે ગયોજ, ફરી તેનું પુનરાગમન નહિજ થવાનું !

માર્ગદર્શક કહો, ગુરુજી કહો, નેતા કહો કે આચાર્ય-દેવ કહો, જે કહો તે જતા રહ્યા છે; ને બાળક, શિષ્ય, દાસ એવો જે હું તે પાછળ રહ્યો છું.

x x x x ના કામમાં હું માથું મારવા કેમ નથી માગતો તે તો તમે સમજો છો; અને કોઈના કામમાં માથું મારનાર હું તે કોણ ? નેતાતરીકેનું સ્થાન તો મેં ક્યાર-નુંયે છોડી દીધું છે. અવાજ ઉઠાવવાનો મને કોઈ પણ જાતનો હક નથી. આ વર્ષના આરંભથીજ મેં હિંદુસ્તાનમાં કોઈને કંઈ પણ કરવાનું અધિકારપૂર્વક કહ્યું નથી. તમને એ વાતની ખબર પણ છે. ભૂતસમયમાં તમે અને શ્રીમતી

બ—એ મારે માટે ને ને કંઈ કંઈ છે તેને માટે હું તમે બનેને અનેક ધન્યવાદ આપુ છું તમારૂં સર્વત્ર સર્વ રીતે શુભ થાઓ ! તરવાની મોજ એ મારા જીવનની સુખીમા સુખી પળો હતી, અત્યારે પણ હું એ મોજ ફરીથી માણી રહ્યો છું માથાપર સૂર્યનારાયણ તપી રહ્યો છે, આસપાસ ભાતભાતની હરિયાળી વનરૂપિ ખીલી રહી છે અને યોગર દમ એવું તે શાંત અને સ્થિર છે કે જાણે સઘળી સૃષ્ટિ નિર્જીવ ન હોય ! આવી શાંતતામા, આવી સ્થિરતામા, સૂર્યનારાયણના સુદર તડકામા નદીના હું કાળા હૃદયપર હું લહેરથી તરી રહ્યો છું આ અનંત શાંતિ, જેને અનુભવતા તમને ખચિતજ લાગે કે આ જગત કેવળ પ્રપંચ છે—માયા છે, તેનો રખેને લગ થાય એ બીકથી પાણીમા મારા હાથ પણ પછાડવાની પણ હું હિંમત કરી શકતો નથી !

મારા કાર્યની પાછળ લોભ હતો, મારા પ્રેમની પાછળ વ્યગ્નિત્વ હતું, મારી પવિત્રતાની પાછળ લય હતો, મારા નેતૃત્વની પાછળ સત્તાની લે છુપતા હતી. હવે તે સર્વ અદૃશ્ય થતા જાય છે ને હું તરૂં છું આંખો માતાજી ! આંખો, તારી હું કાળી સોડમા લપાવા હું આ આંખો નિસ્તંબ, અજબ્યા, અલૌકિક સ્થાનમા જ્યાં તું મને લઈ જઈશ ત્યાં હું એક પ્રેક્ષકતરીકે—નાયકતરીકે નહિ હો !—તરતો તરતો આવીશ.

અહોહો ! શુ એ શાંતિ ! શુ એ નીરવતા ! મારા વિચારો મારા સંકલ્પો મારા પોતાના દૃઢ્યના છેક ઉકાણુ માથી, જહું આંધેથી આવતા હોય એમ લાગે છે તેઓ આંધેથી આવતા મદ ધ્વનિ જેવા લાગે છે અને સર્વ કંઈ શાંતિનું—એ મીઠી મધુરી શાંતિનું આ-છાદન અવી ગયું છે એ શાંતિનો હું તમને દેવી રીતે ખ્યાલ આપુ ? પણ-પણ નિદ્રાવશ થતા પહેલાની યોડીક પળોમા કે બ્યારે બધી વસ્તુઓ જાણે અદૃશ્ય થઈ જઈ માત્ર છાય રૂપ જણાય છે તથા ભય, પ્રેમ વગેરે લાગણીઓ અનંતગત થઈ જાય છે ને તે વખતે ને શાંતિનો અનુભવ થાય છે તેના જેવીજ કંઈક આ શાંતિ છે આજીઆજી સિત્રો ને પૂનઝા હોવા છતાં એ શાંતિ પોતે એકલોજ અનુભવે છે—આંખો, મારા નાથ ! હું આ આંખો.

જગત છે ખરું, પણ તે નથી સુંદર કે નથી કદ્દુર.
વિકાર હોવા છતાં લાગણી ન ઉશ્કેરાય તેના જેવી જગતની
સ્થિતિ છે આહ ! એ સુખ તે હું તમને શું કહું ! મને
એકેએક વસ્તુ સારી અને સુંદર જણાય છે, વસ્તુઓનું
સારાસાર પ્રમાણ મારે માટે નાશ પામતું જાય છે—તેમાં
સૌથી પ્રથમ મારા શરીરનું. ઔત્તત્સવ.

લાંડન અને પારિસમાં તમને બધાને મહદ્દ યશ મળે,
એમ હું ઇચ્છું છું. નવા નવા આનંદો અને નવા નવા
શારીરિક-માનસિક આરોગ્યના લાભો તમને પ્રાપ્ત થતા રહો !

પત્રાંક ૧૬૨

ન્યુયૉર્ક, ૨ જુલાઈ ૧૯૦૦

* * * *

હું હંમેશાં કહેતો આવ્યો છું તેમ જગદંબા સઘળું
જાણે છે માણને પ્રાર્થો નેતા થવાનું કામ બહુ કપરું છે—
પોતાના અંગત સ્વાર્થને પ્રથમ જનતાના પગતળે કચડી
નાખવો જોઈએ

x x x x

પત્રાંક ૧૬૩

પારિસ, તા. ૨૮ મી ઑગસ્ટ ૧૯૦૦

જી હજી એવીજ છે—દુઝેજ જાણો, અને ધીનું આપણે
કરવાના પણ શું હતા ? હજો, ખસ હજો ! કંઈક પણ નિષ્પન્ન
થશે—કોઈક માર્ગ ઉઘડશે જો તેમ નહિ થાય—કે જે કદાચ
કદીયે નહિ થાય—તો પછી ? તો પછી શું ? આપણા બધાજ
પ્રયત્નો મૃત્યુને દૂર કરવા માટેજ છે ! પણ એ મૃત્યુદેવ !
તું ના હોત તો આ દુનિયાની શી વહે થાત ! તું તો દુનિ-
યાઈ દેવોનો મહાન ધન્યતરી છે !

* * * *

સ્વપ્ના, અહા ! સ્વપ્ના ! મધુરાં સ્વપ્ના અનુભવો !
સ્વપ્ન, સ્વપ્નનો જાડુ એજ આ જીવનનું—આ જન્મમરણનું
કારણ છે, અને વળી તેના નિવારણનો ઉપાય પણ તેજ છે !
અનુભવો, ખસ સ્વપ્નો અનુભવો ! સ્વપ્નને સ્વપ્નથીજ વિદારો !

હું ક્રેન્ચ શીખવાનો પ્રયત્ન કરું છું ની સાથે અહીં વાતો કરું છું એમાના કોઈ કોઈ તો એ વાતોની બહુ કદર કરના થઈ ગયા છે એ શાશ્વત કોયડા વિષે, પ્રારબ્ધની એ શાશ્વત શીરડી વિષે આખા જગતને કહો એ પ્રારબ્ધ કિંવા નસીબની શીરડીના દોરાનો છેડો ખરી રીતે કોઈને પણ જડતો નથી, છતાં પ્રત્યેક જણ પોતાને તે જડયો હોય એમ માને છે અને એ માન્યાતાથી નિદાન એક વાર તો ચતોષસૂચક “હાથ” નો ઉદ્ગાર કાઢે છે, પણ બીજા-૪ ખળે પોતાને બની ગયેલો જીએ છે કેમ ખરું ને?

x   x   x   x

આ શરીર વિષે વિચાર કરવાનો મને ઝાઝો વખત નહોતો. એટલે તે સાફ જ હોય જોઈએ વસ્તુતઃ તો પ્રભુ શિવાય કશું પણ ઘરાઘરા સાફ કદી હોતું નથી, માટે આપણે કોઈ કોઈવાર એ પૂર્ણ શુભને માટે આ અપ શુભને વીસરી જઈએ છીએ, એ રીતનું વિસ્મરણ થયું એતું જ નામ સારા થયું, સાફ હોયું, અને સાફ કર્યું છે.

*   *   *   -

હુનિયામા આવી આપણે આપણો ભાગ ભજવીએ છીએ-પછી તે સારો હેય કે નરસો હોય સ્વસ્તુ ત્યારે ખલાસ થશે ને આપણે રગભૂમિને છોડી જઈશું ત્યારે એ બધા પ્રતિ આપણે પેટ ભરીને હસીશું મને કોઈ વાતની જો ખત્રી હોય તો તે બસ આની

પત્રાક ૧૬૪

(એક અમેરિકન સ્ત્રીશિષ્યને લખેલો.)

ચેરાઝ ગોર્સિ-એટર્ની, તા ૨૨-૯-૧૮૦૦

માતાનું હૃદય, વીરની સાવના,
કોમળમા કોમળ પુષ્પની મીઠામા મીઠી શૃંગાર,
યશના અગ્નિની ભલુકતી જ્વાળામા રહેલી ભવ્યતા
અને મત્રશક્તિ,
વિજેતાનું બળ અને પ્રેમીની આધીનતા,
દુઃખામી કંપનાઓ અને ધૈર્યશુકલ ડગલા,
આત્મવ્રમા અને સર્વમા, અદ્યમા અને મહાનમા,

રહેલી દિવ્ય જ્યોતિ પ્રત્યે અમર શ્રદ્ધા,

આ સર્વ અને એથી પણ વધારે જે હું ન પણ જોઈ
શકતો હોઉં તે સઘળું,

માતા દુર્ગા! આજે તને અર્પો

હૃદયેશના તારા વિવેકાનંદના

આશીર્વાદ અને સ્નેહ.

પત્રાંક ૧૬૫

બેલૂર મઠ, ૧૧ મી ડિસેમ્બર ૧૯૦૦

હું પરમદિવસે રાત્રે અહીં આજ્યો છું. અફસોસ! મારી
ઉતાવળ કંઈજ કામ ન આવી.

કેપ્ટન સ-એ થોડાજ દિવસપર દેહ મૂક્યો હતો—આ
પ્રમાણે જે મહાન અગ્નિજ્વળે અમારા લોકને માટે—હિંદુઓને
માટે બલિદાન આપ્યું છે. સ્વધર્મર્થે પ્રાણપાપણ જેવી કોઈ
ચીજ હોય તો તે આ છે.

x

x

x

x

પત્રાંક ૧૬૬

બેલૂર મઠ-હાવરા, તા. ૧૯ ડિસેમ્બર ૧૯૦૦

સાત સમુદ્રની પેલીપારથી હું તમારી ખબર પૂછું છું.
તમને અન્યથા નથી થતી? ખરેખર! મારું જીવન એક
ઉડતા પંખી જેવું છે. રોનકદાર ઉઘોગી પારિસ, ઝાંખું
પાંખું જરીપુરાણું ઇસ્તંબુલ, ઝખૂકા મારતું નાનકડું એથેન્સ,
અને પીરામીડની કીર્તિવાળું પ્રખ્યાત કેરો નગર હવે ક્યાંયે
પાછળ રહી ગયાં છે ને અત્યારે હું ગંગાકાંઠે બેલૂર
મઠમાંના એક ખંડમાં બેઠો બેઠો લખી રહ્યો છું! અહીંની
શાંતિ ને નિઃસ્તબ્ધતા કંઈ જોર છે! પડખે વિશાળ નદી
સૂર્યના તેજસ્વી પ્રકાશમાં આનંદે પણ નીરવપણે નૃત્ય
કરી રહી છે. તેમાં આવી ચઢતા વેપારી મહાવાનાં હલેસાંથી
એ પૂર્ણ શાંતિને કોઈ કોઈ વાર ભંગ થાય છે તે સિવાય
આ સ્થાનમાં શાંતિનું અબાધિત સામ્રાજ્ય છે. હાલમાં અહીં
શીતઋતુ ચાલી રહી છે, છતાં પણ બપોરે તો રોજ જરમી
પડે છે ને સૂર્ય અબાધિતપણે પ્રકાશે છે. અહીંનો શિયાળો

દક્ષિણ કેલીફોર્નિયાના શિયાળાને મળતો છે સર્વ કંઈ
લીલુછમ ને ચકચકિત છે. ઠેકઠેકાણે મખમલ સરખું મૃદુ
ધાસ ઉગેલું છે, તથાપિ હવા ઠંડી, દિલ્લપુશ અને તદુરસ્ત છે

પત્રાંક ૧૬૭

(એક બંગાળી સન્નારીને લખેલ પત્રમાંથી ભાષાંતર)

ઠે બાપુ પ્રિયાનાથ મુકરજીની મારફત
દેવગઢ વૈદનાથ, ૨૩મી દિસેમ્બર ૧૯૦૦

પ્રિય માતૃશ્રી !

આપનો પત્ર મળવાથી ઘણો આનંદ થયો. આપ જે
સમજ્યા છો તે વાસ્તવિક છે 'સ ર્દેશ અનિર્વચનીય પ્રેમસ્વરૂપ-
તે પ્રભુનું સ્વરૂપ અનિર્વચનીય પ્રેમ છે' નારદે બતાવેલું
પ્રભુનું સ્વરૂપ-લક્ષણ પ્રકટ છે, અને સર્વને માન્ય છે,
એવી મારી એ સંબધમાં હઠ પ્રતીતિ છે બહુ વ્યક્તિ
ઓનો સમૂહ તે સમષ્ટિ (આપુ) કહેવાય છે, અને દરેક
વ્યક્તિ વ્યષ્ટિ (ભાગ) કહેવાય છે તમે અને હું-એ દરેક
વ્યષ્ટિ છીએ અને સમાજ સમષ્ટિ છે તમે, હું, એક પ્રાણી,
એક પક્ષી, એક ફીટ, એક જીવડું, એક ઝાડ, એક લતા,
પૃથ્વી, ગ્રહ, તારો એ દરેક વ્યષ્ટિ છે, ત્યારે આ વિશ્વ
સમષ્ટિ છે તેને વેદાત્મક વિરાટ, હિરણ્યગર્ભ અથવા
ઈશ્વર કહેવામાં આવે છે, અને પુરાણોમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, દેવી
પગેરે નામથી વર્ણવવામાં આવે છે વ્યષ્ટિને વ્યક્તિગત
સ્વાતંત્ર્ય છે કે નહિ ? જો હોય તો તે કેટલા પ્રમાણમાં હોવું
જોઈએ ? વ્યષ્ટિએ સમષ્ટિને માટે પોતાની ઇચ્છા અને
સુખનો સંપૂર્ણ રીતે ભોગ આપવો જોઈએ કે નહિ ? એ
દરેક સમાજની સમક્ષ સિદ્ધ કરવાના સ્થાયી પ્રશ્નો છે આ
પ્રશ્નોનું નિરાકરણ શોધવામાં દરેક સ્થળે સમાજ પ્રવૃત્ત
થઈ રહી છે. આ સવાલો વર્તમાન પશ્ચિમની સમાજને
મહાન મોજાની માફક મુગ્ધ કરી રહ્યા છે. સામાજિક
હિત વધારે મહાન હોઈ, તેની ખાતર વ્યક્તિગત સ્વાતં
ત્ર્યનો ભોગ આપવાના સિદ્ધાંતને સોશિયાલિઝમ-સમાજ
વાદ કહેવામાં આવે છે, ત્યારે જે સિદ્ધાંત વ્યક્તિના
હિતનું પ્રતિપાદન કરે છે તેને ઇન્ડિવિડ્યુએલિઝમ-વ્યક્તિ

વાદ કહેવામાં આવે છે.

સમાજના હિત માટે વ્યક્તિત્વનું શાશ્વત બલિદાન આપવું, અને તે અમલમાં લાવવા સારૂ સંસ્થા અને નિયમો બાંધી બજાડાં કરે આત્માર્પણ કરાવવું, એનાં જે પરિણામો અને અસરો થઈ તેનું જવલંત ઉદાહરણ આપણી જન્મ-ભૂમિ છે. આ દેશમાં મનુષ્યો x x x x અમુક-નિર્ણીત ધોરણ પ્રમાણે ખાય છે, પીએ છે; તેવીજ રીતે તેઓ વિવાહ-પદ્ધતિ અને બીજાં કાર્યોમાંથી પસાર થાય છે. દુકંમાં તેઓનું મરણ પણ શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે થાય છે. આવા શાસનમાં એકજ સુંદર લાલ રહેલ છે. તે સિવાય તેનાં પરિણામો પણ છે. તે સુંદર લાલ એ છે કે, માણસો પેઢીઓની પેઢીઓ-સુધી હમેશાં એક કે બે કાર્યો સુંદર રીતે આચરીને તે કામો તેઓ બહુ સારી રીતે અને થોડા પ્રયાસથી કરી શકે છે. આ દેશનો રસોઇઓ થોડાક છાણાં અને લાકડાંથી જે સ્વાદિષ્ટ ભાત અને કઢી બનાવી શકે છે તેવું કોઈ સ્થળે બની શકતું નથી. એકાદ રૂપિયાની એક પ્રાચીન સાળની સાદી ચાંત્રકે ક્રિયાથી અને ખાડામાં પગ રાખીને વીસ રૂપિયાના વારની કીનખાળ બનાવવી તે આજ દેશમાં શક્ય થઈ શકે છે. એકાદ તૂટેલી સાદડી, માટીનો અને તે પણ એરંડીઆના તેલથી બળતો દીવો, આવાં અતિઅદ્ય સાધનોથી અદ્ભુત સમર્થ વિદ્વાનો ફક્ત આજ દેશમાં પાક્યા છે. વિરૂપ પત્ની પ્રત્યે સર્વ પ્રેમ, અને અયોગ્ય પતિ પ્રત્યે જીવન-પર્યંત ભક્તિ હોવી, એ માત્ર આજ દેશમાં શક્ય છે.

પરંતુ આવી બધી બાબતો લોકો નિર્જીવ યંત્રોની માફક કર્યા જાય છે-તેમનામાં માનસિક ચપળતા, હૃદયનો વિકાસ, જીવનનો ધ્વનિત વેગ કે આશાનો આવિર્ભાવ નથી; ઇચ્છાશક્તિની દૃઢ ઉત્તેજકતા કે તીવ્ર આનંદનો અનુભવ તેમજ તીવ્ર શોકનો સ્પર્શ તેમનામાં નથી; શોધક બુદ્ધિનો ચળકાટ, ગહન અથવા નવીન તત્ત્વો અને પદાર્થોની ઇચ્છા તેમજ કદર તેમને નથી. એમનાં મન એવાં છે કે તેમની આસપાસ રહેલાં વાદળ (આવરણો) વીખરાતાં નથી. તેઓનાં હૃદય એવાં છે કે પ્રભાતના સૂર્યથી પ્રકાશિત ભ્યંત્રમાં તેમને સૌંદર્ય દેખાતું નથી. પોતાની ચાલુ સ્થિતિ

કરતાં વધારે ચઢિયાતી સ્થિતિ થાય તો સાફ, એવું તેમના મનમાં કદી આવતું નથી, અને કદી આવે તો તે બાબતની પ્રતીતિ થતી નથી. કોઈ બાબતની દૃઢ પ્રતીતિ થાય, તો તે કરવાનો પ્રયાસ ખિલકુલ થતો નથી; અને જ્યાં પ્રયાસ થાય છે ત્યાં ઉત્સાહનો અભાવ હોય છે તેથી તે પ્રયાસ મિથ્યા બને છે.

જો અમુક નિયમ અનુસાર જીવન ગાળવાથી જીવન ઉત્તમ બનતું હોય, જો પેદીની પેદી સુધી પરંપરાએ આપ્યા આવેલા નિયમો અને રૂઢિચિવાજોને દૃઢ રીતે પાળવામાં સફળ થઈ સમાધિ જતો હોય, તો પછી કહો કે, એક વૃક્ષ કરતાં વધારે સફળથી કોઈ પણ હોઈ શકે? એક રેલ્વેગાડી કરતાં વધારે ભજા અને વધારે પવિત્ર સંત કોઈ હોઈ શકે તેમ છે? કુદરતી કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરનાર પશ્ચરનો કકડો કોઈએ જોયો છે? ઢોરને પાપ કરતાં કદી કોઈએ જાણ્યું છે?

વિશાળ આગબોટ, રેલ્વેનું પ્રબળ એન્જીન, એ તરફ નજર કરો. તેઓ બુદ્ધિરહિત છે તેઓ ગતિ કરે છે, ફરે છે, દોડે છે, પણ બુદ્ધિવગર. અને બીજી તરફ એક અદ્ભુત ક્રીડો કે જે રેલ્વેગાડી પોતાની પાસે આવતી જોતાંજ બાબુએ ખસી જઈ પોતાની જાંઘની બન્ધ રવા ચાલી રહ્યો છે તે જુઓ. આનું શું કારણ? કારણ એ કે, તેનામાં બુદ્ધિ છે. તે ગાડીના ચંત્રમાં ઇન્જા કરવાની શક્તિજ નથી. તે વિશાળ ચંત્ર કુદરતી કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવાની ઇન્જા કદી કરી શકતું નથી; પણ પેલો છેક નાનકડો ક્રીડો કુદરતી કાયદાની સામે થવાની ઇન્જા ધરાવે છે. તે કાયદા સામે થાય છે; પછી તેમાં ફતેહમંદ થાય છે કે નહિ તે જુદો સવાલ છે. આ કારણથી તેનામાં બુદ્ધિ છે એ સાબીત થાય છે. જેટલા પ્રમાણમાં આ ઇન્જાશક્તિ પ્રકટ થઈને વિજયવંત થાય છે, તેટલા પ્રમાણમાં વધારે સુખ છે, તેટલા પ્રમાણમાં તે જીવની વધારે ઉચ્ચ દશા છે ઇશ્વરની ઇન્જા સંપૂર્ણ વિજયવતી છે, તેથીજ તે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ દશા છે.

શિક્ષણ એ શું છે? શું પુસ્તકને પદી જવું તે શિક્ષણ છે? નહિ. તે જુદા જુદા પ્રકારનું જ્ઞાન છે? ના, તે પણ નહિ. જે ઠેંગવણીથી ઇન્જાશક્તિનો પ્રવાહ અને તેનું પ્રકટી

કરણ કાણુમાં લાવી ઉન્નત અને વિજયવાન કરી શકાય છે, તેજ શિક્ષણ છે. હવે ધ્યાનમાં લ્યો કે, જેના પરિણામે ઈચ્છાશક્તિને પેદીઓની પેદીઓથી બળાત્કારે વારંવાર ગુંગળાવી નાખવામાં આવે છે, અને મૂલપ્રાય કરી નાખવામાં આવે છે તે શું કૃત્રણણી છે? જેની સત્તા નીચે-નવા તો એક બાબુએ રહ્યા, પણ જૂના અતિ ઉત્તમ આચાર વિચારો એક પછી એક નાશ પામતા જાય છે અને જે ધીમે ધીમે મનુષ્યને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાના એક યંત્રસમાન બનાવે છે તે શું કૃત્રણણી છે? * * * * * વળી જે માણસો માટીના ટુકડા જેવા, નિર્જીવ યંત્ર જેવા, પથ્થરના ટુકડા જેવા છે તેવા માણસોના સમૂહથી અનેલી સમાજને આપણે શું ખરી રીતે સમાજ કહી શકીશું? જ્યાં એવી અચોક્ષ્ય સમાજ હોય ત્યાં તે રૂઝ પ્રકારે તો ક્યાંથીજ ચાલી શકશે? જે એવીજ સમાજથી સાફ થઈ શકતું હોત તો તો પછી સેંકડો વર્ષોથી આપણે ગુલામગીરીમાં રહ્યા છીએ, તેને બદલે આપણે આખા જગતમાં મહાનમાં મહાન પ્રજા બની શક્યા હોત; અને આ ભારતભૂમિ ભૂખંડોની એક ખાણ થઈ પડી છે તેને બદલે જ્ઞાન મેળવવાની શામ્વત નદી નીવડી હોત.

ત્યારે હવે આત્મલોગ એ શું સફળ નથી? શું પોતાનું સુખ, પોતાનું કલ્યાણ, વધારે વ્યક્તિઓના સુખ માટે અર્પણ કરી તેનો લોગ આપવો, જે સફળણી કાર્ય નથી? હજ. પણ બગાળી કહેવતમાં કહ્યું છે કે 'ધસવાથી અને મસળવાથી શું રૂપ આવતું હશે? શું પરાણે પ્રીત થઈ શકે?' તેજ પ્રમાણે જે જન્મથીજ લિખારી હોય તે ત્યારીનો લેખ લે, તેમાં શું વળ્યું? જ્યાં શક્તિજ ન હોય ત્યાં ઇન્દ્રિયનિગ્રહ નાખવો એમાં કયો સફળણ છે? જેમા વિચારશૂન્યતા, હૃદયશૂન્યતા, મહત્વાકાંક્ષાનો અભાવ અને સમાજનું બધારણ કેવું હોવું જોઈએ તે વાતનું જ્યાં અજ્ઞાન છે ત્યાં સ્વાર્થત્યાગ પણ ક્યાથી હોઈ શકે? વિધવાને બળાત્કારે સતી કરીએ તેમાં પતિપ્રત્યેની અનન્ય ભક્તિ ક્યાં આવી? વહેમો ઘુસાડીને સફળણી કાર્યો હોદ્દા પાસે ક્રાંતિવાદમાં શું સર્જ્યું? હું કહું છું તે એ છે કે, જેટલું તમારાથી બની શકે તેટલું હોદ્દોને સ્વાતંત્ર્ય આપવા, તથા તેની

બેઠીઓ તોડી પાડવા માટે કરો કાદવથી શુ કાદવને ઘોઈ શકાયે? શુ બેઠીઓ બેઠીથી તોડી શકાયે? આવો દાખલો ક્યાય દીકો છે? ત્યારે તમે સમાજની ખાતર સુખની સર્વ ઈ-છાનો લોગ આપવા શક્તિમાન થયો, ત્યારેજ તમે ભુદ્ધ થયો, ત્યારેજ તમે સુખ થયો, પણ એ બધુ હજુ ધણુ દૂર છે વળી તે મેળવવાનો રસ્તો શુ જુદમ છે એમ તમે ધારો છો?

અરે આપણી વિધવાઓ તો આત્મત્યાગના ઉદાહરણ રૂપ છે! અરે બાળકમ કેજુ બધુ સુખદાયક છે! બીજે ક્યાય આવી રૂઢિ શક્ય છે? આવા લક્ષ્મી પતિ અને પત્ની વચ્ચે પ્રેમ સિવાય બીજુ શુ હોઈ શકે તેમ છે? આવો મિથ્યા બકવાદ તો હમણા ચારે બાજુએ (સનાતન ધર્મનો આલોચનો) જોવામા આવે છે પરંતુ જે પુરુષો સ્થિતે સુખ વા માટે અમણી છે તેમને પણ શુ આત્મત્યાગની જરૂર નથી? બીજાની સેવા કરવા કરતા બીજો કોઈ ચઢિયાતો વફાવણ છે? પણ આ શુલ્ક પ્રહણ કરવાનુ બ્રાહ્મણોને જરાય લાગુ નથી પડતું, તેથી એ તો બીજાઓ કરે તેને માટે કહી જણે એટલું જ છે! સત્ય વત તો એ છે કે, આ દેશમા મળાપો અને સગાઓ કર થઈને પોતાના બાળકોના અને બીજાના લાલોનુ બલિદાન આપવામા થયો છે, અને તે પોતાના સ્વાર્થી હેતુ માટે સમાજ સાથે કેઈ પણ રીતે વાધો પતાવી દઈ પેન ને બચાવી લે છે આ બધુ પેટીઓની પેટીઓથી મનને નિહાંવ બનાવી દેવાના મળેલા શિષ્યને લીધે તેઓમા બહુ સહેલુ થઈ ગયુ છે તે ખરો બહાદૂર હોય તેજ પોતાનો સ્વાર્થ તજી શકે છે બાકી બાચકાને તો સમજણુ હોય તોપણ સ્વાર્થ તજવાથી બહીતો હોય છે એટલે, તે તો એક હાયથી પોતાની આપો લૂછે છે, અને બીજા હાયથી પોતાના પુત્રપુત્રીઓને કુપ્રધા સુજબ ચલાવવા તારૂ ચાણુકે મારે છે! આવાઓ બહુ તો રડતાના આસુ લૂછી બાપે, પણ આવી બલિતોથી શુ વળ્યુ? વિશ્વ તરફ પ્રેમ રાખવાનો એવાઓનો જે બકવાદ, એ તો અસ્વચરુદન છે કુમળા છોડને તો વાડ બાધીને ઉઠડો સારી રીતે પોષવો જોઈએ, તેને બદલે શુ આવા બાળકમ હોય! જો કોઈને સર્વ વિશ્વપ્રત્યે પ્રેમ રાખવો હોય તો તે

કમે કમે અને પોતાને આંગણેથી આગળ વધી શકે છે. એક માણસ ને એક નજીકની વસ્તુને નિઃસ્વાર્થપણે આહતાં શીખે તોજ તે અનેકા પ્રત્યે અને છેવટે વિશ્વપ્રત્યે પ્રેમ રાખવાની સ્થિતિ સુધી જઈ શકે છે. ને એક અમુક ઇષ્ટદેવ પ્રત્યે પૂર્ણ ભક્તિ રાખવાનું બની શકે છે, તોજ સર્વ વિશ્વ-પ્રત્યે-વિરાટ પ્રત્યે ભક્તિ રાખવાનું કમે કમે શક્ય બની શકે છે. માટે જ્યારે એક વ્યક્તિ માટે એક માણસ સ્વાર્થ-ત્યાગ કરવાને શક્તિમાન થાય ત્યારેજ તેણે સમાજ માટે સ્વાર્થત્યાગ કરવાની વાત કરવી ઘટે. તે પહેલાં બોલવાનું નથી. ઇચ્છાસહિત કાર્ય (સકામ કર્મ) કરી શકે, તેનાથીજ પરિણામે ઇચ્છારહિત (નિષ્કામભાવે) કાર્ય કરવાનું બની શકે છે. ને શરૂમાં ઇચ્છાજ અસ્તિત્વ ધરાવતી હોય નહિ તો તો એવા મનુષ્યથી ઇચ્છાનો ત્યાગ થવો શું શક્ય છે ? અને તેનો અર્થ પણ શું થઈ શકે ? ને અંધકારજ ન હોય તો પ્રકાશનો કંઈ પણ અર્થ થઈ શકે તેમ છે ?

આટલા માટેજ નિષ્કામ કર્મ ભક્તિ કરવા જેટલી ચો-ગ્યતા અને પ્રેરણા પૂર્વસંસ્કારના બળથી જેનામાં ન આવેલી હોય તેમને સકામ ભાવે પણ શુભ કર્મ અને ભક્તિ-પૂજાદિ પ્રથમ કરવાનું કહેલું છે. તેમાં સગુણની પૂજા પ્રથમ કરશો, તોજ નિશુણ નિરાકારની સાચી પૂજા-ઉપાસના અને સાક્ષાત્કાર કરવાનું એની મેળે આવશે. (નહિ કે વગર સાધન-સાધનાએ અહંબ્રહ્માસ્મિનો બકવાદ કરી શિશ્નોદર-પરાયણ બનવાવાળા અનીતિવર્ધક સ્વાર્થસાધુઓને અને હરામખોર ગુરુઘંટાલોને.)x

માતૃશ્રી ! ચિંતાતુર થતાં નહિ. પ્રબળ વાયુ વાય છે એ મોટા ઝાડની સામે વાય છે. ‘અગ્નિને સળિયાથી હલાવવાથી તે અગ્નિ વધારે સારી રીતે બળે છે.’ ‘સર્પને મસ્તકે ટકોરો મારવાથી તે ફેણ ચઢાવે છે.’ અને એવી રીતે બધું. જ્યારે હૃદયને દુઃખ થાય છે, જ્યારે શોકનું તોફાન ચોતરફ ચાલી રહ્યું હોય છે, અને પ્રકાશ બિલકુલ હવે દેખાશે નહિ એવું જણાય છે, જ્યારે આશા અને ધૈર્ય લગલગ જતાં રહ્યાં હોય છે, ત્યારે અને ત્યારેજ આ મહાન

x ઉપલી કાઉસમાની લીટીઓ આ ખરાબ લિપ્તની છે. અખંડાનદ

ધાર્મિક તોફાનમાં બ્રહ્મનું અંતર્ગત પ્રકાશ જગતી ઉઠે છે. મોજશોષમાં ઉછરીને, શુદ્ધાબની શુદ્ધાપર સૂઈને, અને દીન દુખી માટે આંસુ આવવાનું તો રહ્યું પણ લાગણી સુધાં જેના હૃદયમાં ન જાગી હોય, એવો કયો માણસ કોઈ પણ વખતે મહાન થઈ શક્યો છે? કે એવા કોઈએ પણ અંતરમાં રહેલ બ્રહ્મનું પ્રકટાવ્યો છે? આપ શામાટે દીનદુઃખીઓ માટે રડવામાં શરમ અથવા બીક રાખો છો? છૂટથી રડો ! રડવાથી આંખ શુદ્ધ થાય છે, અને ઉત્તમ આંતરિક પ્રેરણા જાગે છે; અને પછી માર્ગ ખુલ્લો થઈ ક્રમે ક્રમે મનુષ્ય, પ્રાણી, વનસ્પતિ-વગેરે વિવિધતાઓનું જ્ઞાન ધીમે ધીમે નાશ પામી દરેક સ્થળે અને દરેક વસ્તુમાં પરબ્રહ્મ પરમાત્માની અનંત પ્રતીતિ પણ આવે છે, અને તેમ યતાં

સમં પश्यન્ हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।

न हिनस्त्यारमनात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥ (ગીતા)

તે પરમેશ્વરને સર્વત્ર સમાન રહેલો જોઈને (સર્વને પોતાસમાન સમજીને) કોઈના અંતરાત્માને ન્યારે તે પોતાના આત્માવડે હણતો નથી-ઇજા કરતો નથી, ત્યારેજ તે પરમ-ગતિ-મોક્ષને પામે છે.

હમેશાં આપનો શુભચિંતક વિવેકાનંદ

પત્રાંક ૧૬૮

બેલૂર મઠ-હાવરા, તા. ૨૬ મી ડિસેમ્બર ૧૯૦૦

x

x

x

x

માગ અત્રે આવી પહોંચતાં પહેલાંજ પરમસ્નેહી સુ— મહાશય આ ક્ષાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગયા હતા. એમના મૃતદેહને “આ-લા-હિંદુ” એ નામથી ઓળખાતા એમના પોતાના આશ્રમને પહોંચે યઈને વહેતી પવિત્ર ગંગાજળના પુનિત તટપર અગ્નિદાહ કરવામાં આવ્યો હતો. પુષ્પહારોથી આચ્છાદિત થયેલા એમના શબને આશ્રમમાંથી ફરમાનમૂર્તિ સુધી પ્રાદક્ષિણી ઉંચકી લઈ ગયા હતા અને તેની આગળ પાછળ શિષ્યસમુદાય વેદમંત્રોની ધૂન ચલાવી રહ્યો હતો.

અત્રેના કાર્ય માટે આ સાથે બે ધર્મવીરોના લોગ અત્યારસુધીમાં અપાઈ ચૂકયા છે. આથી ઠરી આંગલભૂમિ અને તેનાં બહાદૂર બચ્ચાંઓ માટેનો મારો ખ્યાલ વધે છે. ભાવિ હિંદના છોકવાને જગદંબાજી આવી રીતે આંગલભૂમિના ઉત્તમોત્તમ લોકોથી સિચે છે. જય હો, જગજગનનિ !

પરમસ્નેહી શ્રીમંત સ—શાંતચિત્ત છે. પારિસને સરનામે મારાપર એમણે લખેલો કાગળ આ મેલમાં મને મળ્યો છે. આવતી કાલે હું તેમની સુલાકાતે જવાનો છું, એ પ્રિય-ધીર આત્માનું પરમાત્મા કલ્યાણ કરે !

અત્રેની ઋતુ હાલ બહુ પુશનુમા છે. શિયાળો ચાલે છે. બરફવાળા હિમાલયની શોભા હજી પણ વૃદ્ધિગત થશે.

મિ. જ- નામનો જે તરુણ ન્યુયૉર્કથી અત્રે આવ્યો હતો તેણે બ્રહ્મચર્યવ્રતની દીક્ષા લીધી છે અને હાલ માયાવતી રહે છે.

મઠવાસી ભાઈઓએ પોતાની શક્તિ અનુસાર સઘળું કાર્ય યથાયોગ્ય ચલાવ્યું છે, એ જોઈને મને પુશી ઉપજે છે; અને ખોટી ધાસ્તીથી તેમને ઠપકો આપવામાં મારી કેવળ મૂર્ખાઈજ થઈ હતી એવું હવે મને લાગે છે.

x   x   x   x

અત્રે નિહાળું, પૃષ્ઠે નિહાળું, બધેજ તે સત્ય વિલસેલું લાળું;
ગમગીની ગાદી ગમે તેવીમાયે, નિગ્મતમજ્યોતિ ઝળકે રસાળું.

x   x   x   x

પત્રાંક ૧૬૯

બેલૂરમઠ, ૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૦૧

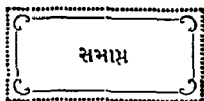
આપણે બધા કકડે બચકે કામ કરીએ છીએ, નિદાન આ કામમાં તો એમજ છે.

હું કમાનને દાખી રાખવાનો પ્રયત્ન કરું છું, પણ કંઈ ને કંઈ એવું બનતું રહે છે, કે જેથી કમાન છટકી જાય છે; એટલે પછી વિચારો, યાદગીરીઓ, બોલંબોલા અને કાગળોપર કાગળો ચીતરવાનું કામ ચાલે છે !

વર્ષાઋતુ આ તરફ હવે ખરેખરી શરૂ થઈ છે જાણે કેમ પ્રલય થવાનો હોય તેમ રાત ને દહાડો મુશળ-

ધાર વરસે જાય છે નદી પાણીથી ભરાઇ જાય છે, ઠાઠા બધા રેલાઇ ગયા છે, તળાવો, ટાકાઓ ભરાઇ ગયા છે, મઠના વાડામાં ભરાઇ ગયેલાં પાણીનો નિકાલ કરવા માટે જરૂરી ઉઠી ગટર ખોદવાના કામમાં મદદ કરીને હું હજી હમણા આદ્યો આવ્યો છું કોઇ કોઇ ઠેકાણે તો મથોડા મથોડાપૂર પાણી ભરાયા છે મારી પાનેની પ્રચંડ જળ કુકડી તેમજ બતકો અને હસો આનંદથી મલકાઇ ગયાં છે. મારો પાળેલો મૃગ થોડા દહાડાપર મઠમાંથી છટકી ગયો હતો, તે પાછો કેટલાક દહાડાના પરિશ્રમે મળ્યો છે. દુર્ભાગ્યવશાત્ મારી એક બતક ગઈ કાલે મરી ગઇ, એક અઠવાડિયાથી તે મરૂ મરૂ કરી ગઈ હતી મારો એક વિનોદી સંન્યાસી કહે છે કે “મહારાજ! આ કલિયુગમાં હવે જીવવામાં મજાજ નથી, કેમકે બતકોને પણ લેજ અને વરસાદથી શરદી થાય છે ને દેડકા પણ છીંકે છે!”

એક હંમના પીછા ખરી પડતાં હતા. ખીજો ઉપાય હું જાણુનો નહિ હોવાથી મેં એને લઇને મંદ કાર્બોલિક એસિડમિશ્રિત પાણીના કુંડામાં ઝળોળ્યું. મેં ધારેલું કે ચાલ તો એને એ ઉપાયથી મટી જશે, ને નહિ તો પછી તે મરી જશે, અને જણાવતા આનંદ થાય છે કે, તેને હવે તદ્દન સાફ થઇ ગયું છે

વિવેકાનંદના જાણવા જેવા 'થોડા' વિચારો

(આ પુસ્તક તથા ખીજા ભાગો ઉપરથી)

પોતાના પંડ વિષે

“જગતમા પ્રભુ અને સત્ય એ બેજ રાજ્યનીતિ છે, ખાકીતુ સર્વ મિથ્યા છે.”

× × × ×
“થુ તમે એમ કહેવા ઇચ્છો છો કે, કેળવાયેલા હિંદુઓમાથી સાતિના દોરમા દયાપેવા, વહેમી, દયાહીન, દાબિક, નાસ્તિક અને ખાયલા જેવાઓ તમેને મળી આવે છે; તેવામાનાજ એક તરીકે હું જીવવા અને મરવા જન્મ્યો છું ?”

× × × ×
“ભગવાન સત્યદેવ ! તુજ મારેા માર્ગદર્શક થા હવે હું મીડી સાકર બનવા (મીઠું મીઠું બેલી સર્વને રાજી રાખવા) જેટલો નાનો રહ્યો નથી. ભય સિવાય, દુઃખાનદારી સિવાય, શત્રુમિત્રની દરકાર કર્યા સિવાય હે સંન્યાસી ! તુ તો માત્ર સત્યનેજ વળગી રહે.”

× × × ×
“હું પોતાને સર્વપ્રિય બનાવી નથી શકતો અને × × જીવજીવને અનુકૂળ નથી થઈ શકતો તેને માટે લાચાર છું × × જીવજીવર મેં એવા ધોરણુ માટે વેદ્યુ છે, છતાં તેમ તો નથીજ કરી શકતો.”

× × × ×
“મુક્તિ એજ મારૂ ધર્મસર્વસ્વ છે અને જે કાષ્ઠ તેનું વિરોધી હશે તેની સાથે લડીશ-ઝગડીશ, યા તો તેનાથી છંટો રતીશ.”

× × × ×
“મારૂ કામ સદેશનો પ્રચાર કરવાનું છે; દુનિયાને પ્રિય લાગું તેવી (રજોશુભી) રીતે વર્તવાનો મને સમય પણ નથી, અને એવી રીતે પ્રિય થવાનો પ્રત્યેક પ્રયત્ન મને ઢોળીજ બનાવે મારે દગ્ગર વેળા મરણ પડે તે કળૂન, પણ એવું દિવા જીવન જીવવાનું અને આ મૂર્ખ દુનિયાની પ્રત્યેક જરૂરીઆત-પત્રી ભયેને તે મારા દેશની હોય કે ખીજા દેશની હોય તેને તાબે થવાનું પસંદજ ના કરું”

× × × ×
“મારી પાસે માત્ર એકજ મદેશ છે અને તે હું મારીજ હોએ આપી શકીશ. હું તેને હિંદુપણાનું, ખ્રિસ્તીપણાનું કે ખીજા કોઈપણનું રૂપ નહિ આપું.”

× × × ×
વિ. ૪૧

“હું” સંન્યાસી થયો તે પગલુ બહુજ વિચાર કરીને બધું
 હતું x x x હું તો માત્ર એક ભિખારી છું ગરીબો મારા મિત્ર
 છે હું ગરીબોને આહુ છું હું ગરીબાઇનો સત્કાર કરે છું કોઇ
 કોઈ વાર મારે બુખમરો વેઠવો પડ્યો છે તેથી આનંદ થાય છે”

x x x x

“પ્રભુ મહાન છે તેમને દબી નહિજ થવા દે માટે દવે
 મારા આતરભાવનેજ બહાર આવવા દેા બધાના મન ખુશ કરે
 એવો (મનમા એક ને મોટે ખીજુ એવો રાજસિક) માર્ગ મને
 પ્રાપ્ત નથી થયો અને જેવો છું તેવોજ મારી જાતને વફાદાર
 રહ્યા વગર મારે છૂટકો નથી”

x x x x

“મહાન પૂજા ચાલીજ રહી છે—એનો મર્મ કોઇથી સમજાતો
 નથી, સિવાય કે તે એક મહાન યજ્ઞ છે જેઓ તેમા રાજપુત્રીથી
 સામેન થાય છે, તેઓ ઘણા દુ ખમાથી બચી જાય છે, અને જેઓ
 સામે થાય છે તેમને તામે યવાની ફરજ પડી વધારે સહેવું પડે છે,
 તેથી મેં તો હવે રાજપુત્રીયા તામે યવાનો નિશ્ચય કર્યો છે”

x x x +

“લક્ષ્મીને આપુ જગત સામે આવે, નરક આવે, દેવતાઓ
 આવે કે સ્વયં જગદબાજી આવે, પણ હું તો હવે લડવાનો તે
 લડવાનોજ, પાછો પગ કદી નહિ ભરવાનો”

x x x x

“હું એક લડવૈયો છું અને લડવૈયાને છાજે તેવીજ રીતે મારે
 મરણશરણ થવું જોઈએ—પાછા પગ ભરવાની કે આધાન યવાની
 વાત નહિ—અને તેથીજ હું દાકરાઓ સામે ખીજવાઇ જાઉં છું
 એમને હું કોઇ લડનાવું કહેતો નથી, પણ માત્ર મારા માર્ગમા
 અતરાપર ન ચલાવું કહું છું”

x x x x

“વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યે મારાથી કડક ભાષા વપરાઈ જાય છે તેને
 માટે હું બહુ દિનગીર છું, કિંતુ તેઓ એ પણ સરી પેડે જાણે છે
 કે, મારા જેટલું તેમને આ પૃથ્વીપર ખીજુ કોઇ આદનાર પણ નથી

x x x x

“મારી રીતો અત્યંત કડક છે, x x x અને તેથી
 હું કહેવા બેસો એટલે પછી મારાથી એટલું બધું કહેનાઈ જાય કે
 તે બિચારાની શાંતિ માટે બહુ ભારે થઇ પડે”

x x x x

“હું પ્રભુનો બાળક છું અને મારી પાસે શીખવવા વારતે
 સત્તજ છે અને જેણે મને સત્ય આપ્યું છે, તેજ દુનિયાના યશ્વીરમા

શૂવીર અને સારામા સારા કાર્ય કરનારાઓ મોકલશે.”

X X X X

“યાદ રાખજો કે કોઈ મારે મુખ્તિયાર નથી, હું કોઈના કહેવા પ્રમાણે ચાલવા બંધાયેલો નથી મારા જીવનનો ઉદ્દેશ હું સારી રીતે જાણુ છું, અને મારી પાસે ‘ચેરીમેરી’ ની રીત નથી”

X X X X

“હમણા વિશ્રામની વાત ! વિશ્રામ તો શરીર છૂટે સારે મળશે”

X X X X

“મારા વ્યાખ્યાનો અને વચનોના જે પુસ્તકો કલકત્તામાં છપાયા છે તેમાં હું એક બાબત જોડે છું. તેમાંના કેટલાક એવી રીતે છપાયા છે કે જેમાંથી રાજદ્વારી વિચારોનીજ ગંધ આવ્યા કરે, પણ હું રાજદ્વારી પુરુષ નથી, તેમજ રાજકીય બાબતો માટે ચળવળ કરનાર પણ નથી. વસ્તુના હાઈ માટેજ ફક્ત હું દરકાર કરે છું - જ્યારે તે હાઈ યથાયોગ્ય હશે ત્યારે સમસ્ત વસ્તુ સ્વતઃ યથાયોગ્ય થઈ રહેશે”

X X X X

તેમની મહેનત અને સહાય લેવાઆપવા વિષે

“હું નિર્વીર્ય પુરુષોના હાથમાં મને મૂકવા માગતો નથી તમારે તે બાબતની ફિકર રાખવાની નથી. જે થોડું તમારાથી અને તે ક્યાં કરે મારે તો પહેલેથી તે છેડા સુધી પડેજ કાર્ય કરવાનું રહ્યું છે.”

X X X X

“હિંદુસ્થાનના આ ગૃહસ્થ લિખારીઓ પાસે બીજા માગવા જતા નહિ હું તે કાર્ય મારા પોતાના મગજથી અને મગજનું જમણા હાથથી મારી મેળેજ કરીશ”

X X X X

“બીજા માગવા જવાની મને ટેવ નથી... ...જે હું પણ એક સામાનિક-દલી હોત તો અહીં જળારી વ્યવસ્થા કરીને મહા-ભારત ફતેહ મેળવી શક્યો હોત”

X X X X

“ધન્ય છે પ્રભો ! કે મારામાં પૈસા પેદા કરવાની વૃત્તિ આપી નથી, સત્યના અવાજને અવગણીને દુનિયાના ઘમોને આધીન મારે શા માટે થવું ? છતાં મન હજી નબળું છે, કોઈ કોઈ વાર તે યત્રની પેઠે પાર્થિવ મદદને પકડવા જાય છે.”

X X X X

“મારા આદર્શને માટેજ મારે બધું જીવન અને સહાય સર્વ-શક્તિમાન પરમાત્માની, બીજા કોઈની આપેલા નહિ બસ એજ

માત્ર વિજયની ખરી ચાવી છે.”

“હું કોઈની મદદ માગતો નથી માગવાની શી જરૂર છે ? સત્ય પોતેજ પોતાનો પ્રચાર કરશે. મારી મદદ વગર કંઈ સત્યનો નાશ થઈ જવાનો નથી !”

“‘ખરા સદાયક મનુષ્યો’ તો માત્ર તેઓજ છે, કે જેમને પ્રભુ પોતે મોકલે છે આખી જીંદગીના અનુભવથી મને સમજાય છે કે, તેઓજ મનુષ્ય માત્ર મને મદદ કરી શકે અને કરશે બાકી બીજાઓને તો પ્રભુ મદદ કરે અને મને તેમનાથી બચાવે.”

“મારી પીઠ પાછળ રહી સદાય આપનાર, મનુષ્યશક્તિ કરતા મહાન શક્તિને-પ્રભુને અથવા કોઈ દેવને હું જોઈ શકું છું. મારી આખી જીંદગી હું બીજાને મદદ આપતો આવ્યો છું.”

“અમારી ભગવદ્ગીતાનો ઉપદેશ છે કે, જેઓ પ્રભુના દાસોની સેવા કરે છે તે તો પ્રભુના પરમભક્તો છે તમે પણ પ્રભુના દાસ હોવાથી તમારા આ દિવ્ય કાર્યમાં હું જ્યાં હોમશ ત્યાંથી બનતી મદદ આપીશ, એટલુંજ નહિ પણ ગીતાકાર શ્રીકૃષ્ણજીભગવાનના એક શિષ્યતરીકે એવા પ્રસન્નને હું સર્વદા બહુ માન, અને સેવા રૂપ સમજીશ.”

“અમે એને ચાહીએ છીએ, તે કંઈ લોકોની લાખી લાખી થેલી-ઓ કે માનવગાઈ માટે ચાહતા નથી, અમે એવી રીતે અમારો પ્રેમ કદી વેચતા નથી, અમારે એવું તેવું કશું જોઈતું નથી, અમે તો ઉનટા એવું છૂટથી આપીએ છીએ.”

“એકલે હાથે અનેકની સામે બાય બીડતા કોઈ કોઈ વાર હે પ્રભો ! હું હરમડી જાઉં છું અને મન નબળું પડતા માનવીની મદદ લેવાનો વિચાર આવે છે, પણ હે પ્રભો ! આ રી નબળાઈથી તું મને સદા બચાવ અને તારા સિવાય બીજા કોઈની સદાય લેવાની શુદ્ધિ ન થાય એવું કર માણસ પણ માણસનો વિશ્વાસઘાત કરતો નથી, તો ઓ પુરુષોત્તમ ! હે તાત ! શું તું મારો ત્યાગ કરીશ ?”

તેમના ટીકાખોરો અને ગુરુ થવા માગનારાઓ વિષે

“હિંદના લોકો હું હિંદુ ખોરાકજ લઉં એમ ઇચ્છતા હોય

તો તેઓને એક રમેષયો તથા તેના નિભાવ માટેના પૈસા મોકલવાનું કૃપા કરી કહેજો આ મૂખ્યાઓ મદદનો એક કકડો પણ આપ્યા વગર બકમકાટ કરે છે, તેથી મને હસવું આવે છે.”

“અમુક મારા વિષે આમ કહે છે, એવું લખીને હવે વધારે વાર મારું માથું ખાશે નહિ મારા વિષે મૂખ અમુક ચુકાદો આપે, તે સાબળવાને હું રોકાતો નથી x x”

“મેં ઘણી સખત રીતે કાર્ય કર્યું છે અને જેટલો મારી પાસે પૈસો આવ્યો તે કબજતા અને મદાસ મોકલી આપ્યો છે, અને આ બધું કર્યું એટલા માટે શું હું તેઓના કહેવા પ્રમાણે ચાલતા પણ બધાયયો છું ? તમે સગમાતા નથી ‘શુ હું’ તેઓનો કોઈ રીતે દેવાદાર છું ? તેઓ મારા વખાણ કરે તેની હું દરકાર કરું તેમ છું ? અને તેઓ નિદે તેથી ડર તેમ છું ? મારા વડાતા પુત્ર ‘હું’ કોઈ વિલક્ષણ મનુષ્ય છું, અને તમે પણ મને હજી સુધી સમજી શક્યા નથી. તમે તમારું કાર્ય કર્યા જાઓ, જો ન કરી શકો તો બંધ રાખો; પણ મને તમારો મિથ્યા પ્રત્યાપ કહી સતાવવાનો પ્રયત્ન કરતા નહિ”

“જે દેશે મહાનમા મહાન પુરુષ-રામકૃષ્ણ પરમહંસને જન્મ આપ્યો છે તે દેશમાં તેના કાર્યને સદાય આપવા થોડા રૂપિયા પણ જેઓ એકલા કરી શકતા નથી, મિથ્યા પ્રત્યાપ કરવા હોય તો તૈયાર રહે છે, અને જેને માટે તેઓએ કંઈ કર્યું નથી પણ જેણે તેમને માટે બની શકે તેટલું બધું કર્યું છે તેને ‘તુ આમ કર, તારે આમજ કરવું’ જોઈએ’ એમ આદેશ આપી પળાવના માગે છે ! આવી કૃતદ્રો દુનિયા છે !”

“ગમે તેવું સારું વર્તન ચલાવનાર વિષે પણ હડહડતા જુઠાણા ઉભા કરનારા તો આ દુનિયામાં હોય છેજ ! શિકાગોમાં તો એવા પ્રસંગો મારી સામે દરરોજ ઉભા ચતા !”

વિવેકાનંદજીના આત્મનિરીક્ષણ અને દેહાંત વિષે

“x x સંન્યાસીને ઉદ્દેશી લગવાન મનુષ્યે કહેલા ‘એકલો રહે, એકલો રહે’ એ વચનનું સત્ય મને સ્પષ્ટ સમજાયું છે. બધી મૈત્રી, બધા લૌકિક પ્રેમ, એ (સોનાની બેડીની પેડે) બંધનકારક છે. એવી કોઈપણ મૈત્રી નથી, કે જેમાં પોતાની યોગ્ય માન્યતાથી ઉલટી વર્તવાની દરજ પડે નહિ.” x x x “હે ઋષિમુનિઓ !

તમારે કહેવું સત્ય છે કે, જે માણસ ખીન કોઈને જરાપણ વળગેતો છે, તેનાથી સત્યદેવને પૂરા સેવી શકતો નથી.”

X X X X

“મારી વધુ ને વધુ ખાત્રી થતી આવે છે કે, આંતરિક શુદ્ધિ સિવાય કર્મયોગમા ખીન કોઈ હેતુ રહેવો નથી. જ્ઞાનને માટે (પરોક્ષ જ્ઞાનમાથી અપરોક્ષ જ્ઞાનને માટે—પરમાત્મસાક્ષાત્કારને માટે) અનુબંધને યોગ્ય બનાવવો, એજ માત્ર એક કર્મનો હેતુ છે.”

X X X X

“બંધનો તટતા જાય છે, મોઢ દાણ થતો જાય છે, કામ નીરસ બનતું જાય છે, હવનપ્રકાર જાઓ થતો જાય છે. શુરુશ્રીની દાકલનો જ્વનિજ માત્ર કર્ણપટપર અથવાય છે—‘આવ્યો પ્રભુ ! હું આવ્યો.’—‘ભૂવેલાને મુઝા દાટવાનું સોપી તું તારે મારી પૂઠે આવ્યો આવ.’ ‘આવ્યો મારા વહાલા ! આવ્યો.’”

X X X X

“ધન્ય કે હું આ જગતમા જન્મ્યો ધન્ય કે મે કષ્ટો વેદ્યાં, ધન્ય કે મે શૂંઝો કરી ને ધન્ય કે હું શાંતિના સમ્રાજ્યમા પ્રવેશું છું ક્ષાંતે હું બંધન આપી જતો નથી કે સાથે હું કોઈ જાતના બંધનો લઈ જતો નથી.”

X X X X

“મારા કાર્યની પાછળ લોભ હતો, મારા પ્રેમની પાછળ વ્ય કિત્તવ હતું, મારી પવિત્રતાના પાછળ ભય હતો, મારા નેતૃત્વની પાછળ સત્તાના લોહપતા હતી હવે તે સર્વ અદૃશ્ય થતા જાય છે ને હું તર છું. આવ્યો, માતાજી ! આવ્યો, તારા હૃદયના સોડમા લપાવા હું આવ્યો. નિસ્તબ્ધ, અગ્નિપ્રવા, અત્મોક્તિક રચાનમા જ્યા તું મને લઈ જઈશ ત્યા હું એક પ્રેક્ષકતરારકે—નાયકતરારકે નહિ હો !—તરતો તરતો આવાશ.”

X X X X

ગરીબો, પતિતો અને તેમની સેવા વિષે

“દિંદના ગરીબ અને પતિત લોકોની રિયતિ માટે આપણે શુ કરું છું ? એનો વિચાર કરતા ચિત્તમા દારુણ દુઃખ થાય છે, તે બિચારાઓને સંકટમાથી બહાર નીકળવાના ખારી, રસ્તો કે જરા સરખો પણ સંજોગ નથી. દિંદના ગરીબ, પતિત કે પાપાત્માઓનો કોઈ મિત્ર નથી—કોઈ સહાયક નથી—તેઓ ગમે તેટલો અપત્ન કરે તો પણ આગળ વધી શકે એવું રહ્યું નથી. તેઓ દરરોજ ઉત્ત રોતાર નીચી ટ્રેણીમા પડતા જાય છે; આપણા દૂર લોકો તેઓના પર કારી ધા મારતા જાય છે, અને તે એવી છુપી રીતે મારે છે

કે કયી દિશાએથી તે ધા આવે છે તેની સમજ પશુ તેઓને પડતી નથી; અને તેઓ મનુષ્યજાત છે એવું પશુ જ્ઞાન તેઓને રહેવા દીધું નથી. આનાજ પરિણામે જ્યા ત્યા ગુનામગીરી છે.”

* * * *

“...ગરીબાઈ અને અજ્ઞાનમા હમેશને માટે ફૂંબેલા વીસ કરોડ આપુરુષો માટે હિંદમા કોણુ લાગણી ધરાવે છે ? તેઓને માટે તેમની અધમ અવરથામાંથી બહાર આવવાનો શું રસ્તો છે ? તેઓને પ્રકાશ અથવા જ્ઞાન મળી શકતું નથી, તો કોણુ એક બારણેથી બીજે બારણે તેઓને કેળવણી આપવા મુસાફરી કરશે ? આ લોકોજ તમારો ઈશ્વર છે એમ માનો, તેઓનો વિચાર કરો, તેમને માટે કામ કરો તેમને માટે અનિશ્ચય પ્રાર્થના કરો—પ્રભુ તમને માર્ગ બતાવશે. જેનું હૃદય ગરીબોને માટે દ્રવે છે, તેનેજ હું મહાત્મન કહું છું, નહિ તો તે દુરાત્મન છે.”

* * * *

“આજસ, અજ્ઞાન અને અનાચારથી દેશની આત્મી દુર્દશા થયેલી જોઈને કયો બુદ્ધિમાન સ્થિર થઈને બેસી રહી શકે ?”

* * * *

“મનુષ્યને રીબાતા જોઈ જેઓનું અત કરણ કંકળા ઉઠે નહિ, તેઓ શું માણસના નામને યોગ્ય છે ?”

* * * *

“જે કોમેને અત્યારસુધી નીચ ગણવામા આવતી તેમને પોતાના હક્કો પાછા અપાવવા પ્રયત્ન કરવો એમાજ હવે ઉચ્ચ કોમનું કલ્પણ છે.”

* * * *

“નીચ લેખાતો જનસમાજ જગત થઈને તમારો જીલ્લમ સમજવા લાગશે ત્યારે તેમની એક પુકમાત્રથી તમે ઉડી જવાના.”

* * * *

“સુવર્ણમયી લારતભૂમિમા આજે અન્નને માટે કેટલો હાહા-કાર થાય છે, તે જરા આખો ઉવાડીને જુઓ. તમારા સુશિક્ષિત-પણાથી એ હાહાકાર દૂર થઈ શકે તેમ છે ? કદી નહિ પાશ્ચાત્ય વિજ્ઞાનની સહાયથી તું પોતે ખેતી કરવા અને માટી ખોદવા મંડી જા. ચાકરી બાકરીયા કાઢજ દિ વળવાનો નથી.”

* * * *

“જે ધર્મ કે ઇશ્વર વિધવાના આશુ લૂછી ન શકે, અથવા માખાપ વગરના નિરાધાર બાળકોના મુખમા રોડીનો કટકો મૂકી ન શકે, તેવા ધર્મ કે ઇશ્વરમા મને શ્રદ્ધા નથી અને તેટલા ઉમદા ધર્મતરવો હોય, ગમે તેટલું સુગંધિત તત્ત્વજ્ઞાન હોય—જતા

જાસુધી તે પુરનકોમાજ છે, મુખમાત્રથી ચર્ચાના વિષયરૂપ છે-
એટલે કાપેમા ઉતરેલ નથી ત્યાસુધી હું તેને ધર્મ કહેનો નથી'

* * * *

“ઈશ્વરને શોધવા તમે ક્યા જાઓ છો? શુ ગરીબ, દુખી
અને નિર્બળ બધુઓ બધા ઈશ્વરો નથી? તેઓની પૂજા પહેલી
શામાટે કરતા નથી? ગંગાકિનારે કુવો શા માટે ખોદો છો?”

* * * *

‘લોકોને ઘેર જઈ કહો કે — ‘હો, જાગો, ઉધમા પડ્યા રહેવા-
નો આ સમય નથી દરેક જાતની દરિદ્રતા તથા દરેક જાતના દુખો
દૂર કરવાનું સામર્થ્ય તમારા પોતામાજ રહેતું છે એવો લોકોને
વિશ્વાસ બેસાડી તેઓની ઠંડી પડી ગયેલી શક્તિઓને જાગ્રત કરો.”

* * * *

“પ્રથમ સ્ત્રીઓનેજ ઉન્નત કરો, આ ગરીબમા ગરીબ જન
વર્ગને જાગ્રત કરો ત્યારેજ તમારા દેશનું કલ્યાણ થશે’

* * * *

“ગરીબમા ગરીબ અને નીચમા નીચથી માડીને શ્રેષ્ઠમા શ્રેષ્ઠ
અને શ્રીમતમા શ્રીમતસુધીના એકેએક માણસના હૃદયમા ઈશ્વર
ના મહિમાનો સંચાર કરો.”

* * * *

“જેમ દેશમા ધર્મનો, અને ઈશ્વરનો પ્રચાર વધારે તેમ
દેશનું કલ્યાણ પણ વધારે”

* * * *

“જે સમાજ અથવા પ્રજા આધ્યાત્મિક ભાવોમા જેટલી
આગળ વધે તેટલે અશંક તે સુધરેલી લેખાય જે પ્રજા અનેક
જાતના કારખાના તથા યત્રો નીપજાવવા છતા, સામાજિક જીવનની
સ્વચ્છતાઓ અને વિવાસ વધાર્યા જતી હોય તેને હું સુધરેલી
પ્રજાનું નામ આપતો નથી”

* * * *

“તમારામા સર્વ પ્રકારની શક્તિ છે ચાલો ઉભા ચાઓ અને
તમારામા ગુપ્ત રહેલી તે અનંત વિભૂતિને પ્રકટ કરો.”

* * * *

“શક્તિનો કુનારો તમારા પોતામાજ રહેલો છે તેને માર્ગ
આપશે એટલે તે આપોઆપ વહેવા લાગશે”

* * * *

“મારા બાળકો! લાગણી દર્શાવો! ગરીબ, અસાની, દબાઈ
ગયેલા, એવાઓને માટે લાગણી રાખો! જ્યાસુધી એ લાગણીવડે
તમારું હૃદય બંધ પડી જાય, મગજ બેશુદ્ધ બની જાય અને તમને

જણામ કે હવે હું -ગાડો થઈ જઈશ, લાસુધી તમે તેઓપ્રત્યે લાગણી જતાવો અને તમારી એવી સ્થિતિ થાય, સારે તમને પ્રજ્ઞના ચરણે મૂકો; એટલે તમે વળી પાછી અદ્ભુત આતરિક શક્તિ, સદાયતા અને કાર્યશક્તિ મેળવશો.”

‘ દિશમા શું માણુમો વસે છે ? સ્મશાનપુરી જેવી એની દાક્ષત છે. કહેવાતી નીચ વર્ણના અજ્ઞાન લોકોમા ઉપયોગી જ્ઞાન ફેલાવવાની ગોઠવણ થાય તોજ એનો ઉપાય થઈ શકે. જ્ઞાનજળ કરતા અધિક જળ ખીજું કયું છે ? ”

“ધર્મસિદ્ધાંત માટે થિયોલોજીકલ ફાલેજ સ્થપાય તો સારું; તેમ થયેથી (૧) વેદ અને જુદા જુદા લાખ્યેનું તથા જે તત્ત્વજ્ઞાનમા જગતના ખીજા ધર્મોનું જ્ઞાન સમાવવાનું છે, તે તત્ત્વજ્ઞાનનું સંપૂર્ણ શિક્ષણ યુવકોને આપી શકશે. (૨) સામાન્ય પ્રજા-જનોની ઉન્નતિ કરવાના વિચાર એક સેન્ટ્રલ કોલેજદ્વારા પાર પડશે. અને ગરીબને ઘરઆગણે કેળવણી અને ધર્મનું જ્ઞાન આપવાનું ઉક્ત કોલેજમા કેળવાયેલા શિષ્યગણોરૂપી મિશનરીઓથી પાર પડશે.”

સેવાધર્મનાં થોડાં રહસ્યો અને માર્ગો

“શું તમે આર્ય છો ? શું તમે હિદી છો ? શું તમને આર્ય સંસ્કૃતિ પ્રિય છે ? જે હોય તો આગળ આવો; નમાલી આશાઓ અને નિર્માલ્ય લાવનાઓનો ત્યાગ કરો; અને તમારા હિદુસ્તાનને માટે, તમારી આર્ય-દિદુગ્ધતિને માટે, અરે ! સમસ્ત માનવ-જાતિના કલ્યાણને માટે, વધારે ઉંચા આદર્શને માટે, અને વધારે પવિત્ર કાર્ય માટે પ્રયત્ન કરો, યુદ્ધ કરો; જે જે ભોગ આપવા પડે તે આપો; અને પ્રિયમા પ્રિય વસ્તુ માટે પણ પાછું વાળીને નહિ જેતા જસ આગળ વધો, આગળ વધો ! આગળ વધો ! ”

“નાનામા નાનું કાર્ય પણ જે હૃદયપૂર્વક મથાર્ય રીતે કરવામા આવે તો તેનું અદ્ભુત પરિણામ આવે છે ”

“દીન-દરિદ્ર લોકોની પાસે પ્રકાશ લાવો અને ધનવાન લોકોની પાસે એથી પણ નિશેષ પ્રકાશ લાવો ગરીબ કરતા ધનવાનને જ્ઞાનના પ્રકાશની વિશેષ જરૂર છે, કારણ કે તેમના હૃદયમા વિશેષ અધકાર હોય છે માટે અશિક્ષિત અજ્ઞાન મનુષ્યોને જ્ઞાન-રૂપી પ્રકાશના દ્વાણા આપો અને સુશિક્ષિત વિદ્વાન ગણાતા

મનુષ્યોને માટે એથી પણ વિશેષ પ્રકાશ આપો, કારણ કે આગ-
કાંડના ભણેલા લોકોમાં વિદ્યા અને જ્ઞાનનું મિથ્યાભિમાન
અહુ ભયંકરરૂપ ધા-ણ કરી બેઠું છે.”

X X X X

‘જો કોઈ અસત્ય તરફ જતો હોય તો તેનું ખરું કારણ એજ
છે કે, તેને હજી સત્યની પ્રાપ્તિ થઈ નથી માટે જો કોઈ અસત્ય
હોય તેને દૂર કરવાનો ખરો ઉપાય એજ છે કે અસત્યને ઠેક રો
સત્યની રચાપના કરતા રહો. ખસ એટલું જ કરો એટલે સત્યનો
અને અસત્યનો મુકામલો તે પોતાની નેજેજ કરી લેશે તમે માત્ર
તેને સત્ય બતાવી દો એટલે તમારું કાર્ય પૂર્ણ થયું સમજજો’

X X X X

“જો જો બાબતો આપણને સર્વને એકસરખી રીતે માન્ય છે
તેમનોજ સર્વત્ર પ્રચાર કરો અને જો જો બાબતોમાં મતભેદ છે તેને
બાંધી રહેવા દો સમય આવના એ મતભેદ આપોઆપ ઓગળી જશે”

X X X X

“અધિકાર છે ! અધિકાર છે ! એમ ખૂબો પાડવા કરો તેથી શું
એ અધિકાર દૂર થશે ? પ્રકાશ લાવો એમલે અધિકાર તરતજ ચાલ્યો
જશે માણસોને સુધારવાની એજ ખરી ચાવી છે કે તેમની આગળ
વધારે ઉચ્ચ બાબતો-વધારે ઉચ્ચ લાવનાઓ ધરો’

X X X X

“તમે સ્વપ્ને પણ ધરો તે મૃત્યુ ધણી વધારે લોકસેવા
પ્રાચીન સંસ્કૃત સાહિત્યમાં આઢી તઢી સર્વત્ર જણાતી ઉત્તમ વાર્તાઓ
ફરીથી લખી પ્રગ્ભપ્રિય બનાવવામાં રહેતી છે પણ એ પત્રને તમે
વિદ્વદ્ભોગ્ય બનાવવાના સર્વ પ્રયત્ન છોડી દેજો ~ * ~ બાધા
જેમ બને તેમ સાદી રાખો, એટલે તમે તેમાં ફતેહ પામશો આ
પત્રનો મૂળ ઉદ્દેશ તત્ત્વોને વાર્તાદ્વારા બહાર પાડવાનો હોવો જોઈએ”

X X X X

“હજી એક વિશાળ અસદૃશ ક્ષેત્ર આપણે માટે છે કે, વૃનસી-
દાસ, કળીર, નાનક અને દક્ષિણ તરફના સર્વ સતેશના જીવનચરિત્રો
લખી બહાર પાડવાનું છે તે જેવી તેવી શૈલીમાં નહિ પણ ખારીક
ચોકસીથી અને સર્વભોગ્ય શૈલીમાં લખાવા ઇચ્છુ છે”

X X X X

‘હું કહું તે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળજો જો તમે રનદેશનું દિત કરવા
ઇચ્છતા હો તો તમારે દરેકને એક એક ગુરુ ગોવિંદાસદૃશ થવું પડશે’

X X X X

“ખીજમાં જો મદદ કરવા જેવું હોય તે અવશ્ય લેજો પણ

આંધળું અનુકરણ તો કદીએ કરતા નહિ.”

*

*

*

*

“બહાદૂરીથી આગળ વધો, એક દિવસ કે એક વર્ષમાં ફતેહ મળવાની આશા રાખશો નહિ. ઉચ્ચ નિશાનોનેજ હમેશા વળગી રહો. મક્કમ રહો. ઈર્ષ્યા અને સ્વાર્થીપણાનો ત્યાગ કરો; સત્ય, મનુષ્યદયા, અને તમારો દેશ-તેના હિતના હાસ અને અનંત કાલ-સુધી તેમા શ્રદ્ધા રાખનાર રહો; એટલે જોઈ શ્યો કે તમે આખા જગતને કેવું હચમચાવી નાખો છો !”

*

*

*

*

“હવે જો એની કોઈ રાજ્યવસ્થા શક્ય હોય કે જેમા બ્રાહ્મણ અમલનું જ્ઞાન, ક્ષત્રિય અમલની સંસ્કૃતિ અને સમૃદ્ધિ, વૈશ્ય અમલનો પ્રચારનો ઉત્સાહ, અને શૂદ્ર અમલની સમભાવ વૃત્તિ, એ બધાનું સંગઠન થાય, યાને પ્રત્યેકના દોષોને ટાળી એ ચારેની એકત્ર જમાવટ થાય, તો તે રાજ્યવસ્થા એક આદર્શરૂપ નીવડે.”

*

*

*

*

“ભૂલો, કપટ અને દુઃખથી ભરેલા સંસારના તરંગો સામે ધીરજ છોડ્યાવિના જે મનુષ્ય એક હાથે પોતાના આસુ લૂછે છે, અને બીજા હાથે કાંઈ પણ ચડકાવગર મુક્તિનો માર્ગ જતાવે છે, તેજ ખરો વીર છે.”

*

*

*

*

“મારા અંતઃ જીવનમા પણ મેં અનુભવ્યું છે કે, શુભ ઉદ્દેશો, હૃદયનિષ્ઠા તથા અનંત પ્રેમ જગતને જરૂર જતી શકે છે; એક મનુષ્ય મા જો આ સદ્ગુણો રહેલા હોય તો તે એક કરોડ મિથ્યા આડંબરીઓ અને પિશાય માનવોની શુષ્ક યોજનાઓનો નાશ કરી શકે છે.”

*

*

*

*

“જગતમાં કોઈ પણ વસ્તુ સંપૂર્ણ ખરાબ અથવા સંપૂર્ણ સારી હોઈ શકેજ નહિ.”

*

*

*

*

“આયુષ્ય ટુંકું છે; આત્મા અવિનાશી અને અનંત છે; અને મૃત્યુ થશે એ ચોક્કસ છે, માટે તૈયાર થાઓ. એક ઉત્તમ આદર્શ લઈને તેમા આખું જીવન હોમી દેવુ એજ આપણો દૃઢ સંકલ્પ થાઓ.”

*

*

*

*

“એક વાર ફરીથી જાગૃત થાઓ. ત્યાગની સાચી ભાવના વગર તમે એક પણ મહત્વનું કાર્ય કરી શકશો નહિ. જો તમારે બીજાઓને મદદ કરવી હોય તો તમારી જાતને બૂઝી જાઓ.”

*

*

*

*

“જગતમાના તમામ પ્રકારના ઔદિક ઉપભોગો ભોગવ્યા છતાં પણ તેનાથી તમને સદાની શાંતિ થશે નહિ, અને ઉણપની ઉણપજ રહેશે જ્યારે એમ થશે ત્યારેજ તમે જ્યાંથી આવ્યા હતા તે દિશા તરફ-તમારા મૂળ સ્વરૂપ તરફ પાછા ફરવા માડશો, અને એવું વલણ થવું એવું નામજ વૈરાગ્ય”

X X X X

“સંતોગેતે અનુકૂળ વર્તનારાનો માર્ગ ગુપ્તામ જેવો સુવાળો હોય છે, ત્યારે પરિસ્થિતિને વશ નહિ વર્તનારાનો માર્ગ કટકમય હોય છે, પરંતુ તેની સાથે આ વાત પણ નહીં માનજો કે “પરમ જોશે તે પરમેશ્વર” એવું માનનારાઓ-એટલે કે સમાજના અવાજને આધીન વર્તનારાઓ ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમા સર્વતોમુખ નાશના મોમા જઈ પડે છે ત્યારે સત્યના સતાનો-સત્યનેજ પથે પળનારાઓ સદા સર્વદા જીવતા રહે છે”

X X X X

“કાર્યની સાથે હૃદય, આત્મા અને શરીરથી તન્મય થઈ જવું જોઈએ અને જ્યાંસુધી આપણે બસ એક ને એકજ આદર્શ માટે સર્વસ્વનો ભોગ આપવા તૈયાર ન થઈએ ત્યાંસુધી આપણે કદી પણ સાચો પ્રકાશ જોઈ શકીશું” નહિ

X X X X

“દરેક કાર્યને ત્રણ રિથિતિઓ પસાર કરવી પડે છે દારૂ પાત્રતા, વિરુદ્ધતા, અને પછી સ્વીકાર્યતા જે મનુષ્ય વર્તમાન સમયથી આગળ વધીને વિચાર કરે છે, તે મનુષ્યને સમજવા અગાઉ હમેશા જોતા ખ્યાલો ઉપજે છે”

X X X X

“માનવજાતિને મદદ કરવાની જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે પ્રથમ તો પોતાના સર્વ સુખદુઃખ, નામકીર્તિ અને સર્વ સ્વાધીનતા ગુડા પુડા કરી સમુદ્રમા ફેંકી દેવા જોઈએ અને તે પછીજ પ્રજા પાસે આવવું બધા સમર્થ આચાર્યોએ એમજ કયું છે”

X X X X

“આ ‘જગત’ના નામથી એજાજાતી મૂર્ખજાતી જાણનારી બહાર ન સરી આવે, ત્યારેજ હું તમને ખરેખરા બહાદુર અને સ્વતંત્ર કહીશ તમારાથી જો તેમ ન થઈ શકતું હોય તો જેલોકો આ અસત્યરૂપ ઈશ્વરને-યાને લોડ સમાજના વિપુલ દોષને-પગતળે કચડવાની હામ બીડતા હોય તેમની પીઠ ચાબડી ઉત્સાહ આપે, અને તેમ પણ ન થઈ શકે તો મહેરબાની કરીને મૂગા રહો પણ ‘તોડજોડ કરો, સારા થાઓ, પ્રિય થાઓ’ એવા ભથ્થા-

પ્રજાપોથી તેમને પાછા કીચડમા નાખવા તો નજ મથો.”

x x x x

“જ્યારે બધું સારું બનવાનું હોય છે સારે તો મૂર્ખ માણસો પણ લોકકીર્તિ માટે લોકસેવા કરવા તૈયાર થઈ જાય છે, અને નિર્માણ પણ શરૂ કરી જાય છે, પણ ખરા શરૂ કરી તો સુખકી-થી પોતાનું કાર્ય કર્યેજ જાય છે.”

x x x x

“વેદાંતનો પોકારી પોકારીને ઉપદેશ કરવો એ સહેલું છે, પણ તેનું પાલન કરવું બહુ મુશ્કેલ છે !”

x x x x

“જ્યાંસુધી તમે પવિત્ર રહો છો ત્યાંસુધી તમે કદી પણ નિષ્કૃષ્ણ થશો નહિ. જગજગનની તમને કદી વીણા મૂકશે નહિ, અને તમારા પર બધા આશીર્વાદો આવશે.”

x x x x

“આ ઘરડી ડાકણરૂપી દુનિયાથી તમે કદી ના અંજાઓ-કદી નજરખંદ ના ચાઓ ! ભગવાન શંકર તમને સદાય કરો ! માતા ઉમિયા તમારે માટે સત્યનો દરવાજો ખોલો અને તમારા સઘળા ભ્રમ દૂર કરો ! એજ મારી આશિષ !”

x x x x

દુઃખોનું કારણ ધર્મ નથી પણ ધર્મનાં ધતિંગ છે.

“દુર્દેવની વાત છે કે આ સર્વ અનર્થોનું કારણ હિંદુધર્મ છે, એવું તેઓએ તર્કથી જાહેર કર્યું. હિંદુમા જેટલા સુધારકો થયા તે બધાએ ગંભીર બૂવ એજ કરી છે કે, ધર્મોચારોના ધર્મદોષ, અને અવનતિથી પ્રાપ્ત થતી બધી ભય કરતાઓમાટે ધર્મને જવાબદાર ગણેલ છે”

x x x x

“ધર્મનો મુદ્દલ દોષ નથી, એટલુંજ નહિ પરંતુ આપણો ધર્મ તો માથે એવું પુકારી કહે છે કે, ‘સર્વે સ્વલ્લિદં બ્રહ્મ’, દરેક આત્મા તે તારા પોતાના આત્માને ઉત્તરોત્તર વધારતા જે આવે તેજ છે. મારા મત પ્રમાણે તો આ અનર્થના કારણ (૧) હિંદુ ધર્મતત્ત્વના વ્યાવહારિક સ્વરૂપનો અનુપયોગ, (૨) સહાનુભૂતિ-અનુકંપાની ઉણપ, અને (૩) હૃદયમત ગુણોનો અભાવ છે.”

x x x x

“કોઈ પણ દેશની અવનતિ ધર્મથી થતી નથી, પણ તેની વિરુદ્ધ જવાથી-અધર્મથીજ થાય છે; માટે ધર્મને દોષ આપવો વિ. ૪૨

એ તદ્દન નિરર્થક છે. દોષ તો અધર્મીઓનેજ આપવો ઘટે છે.”

x

x

x

x

“ધર્મના ધતિ ગોથી આ દુનિયાને કેવી સહેવાઈથી છેતરી શકાય છે ! જ્યારથી સરકૃતિ ઉપજી, ત્યારથી માણસોની શ્રદ્ધાપર જૂઠ્ઠાપ્રપંચનો કેવો મોટો ચર જામ્યો છે !”

x

x

x

x

ધર્મને નામે ચાલતા છળપ્રપંચના અખાડા

“હું આ મહામદિરના નામે ચાલતા છળપ્રપંચના અખાડા, ધર્મશાસ્ત્રોના નામે ચાલતા ધૂર્તવેડા અને ધતરમંતર, આ સુદર ચહેરાઓ નીચે છુપાવતા જુઠ્ઠા હૃદયો, આ પ્રમાણિકતાના નામ નીચે ચલવાતી પોલપોલ, અને આ સૌથી વધારે પવિત્ર (પરમાત્માના) નામથી ચાલતી દુકાનદારીવાળી દુનિયાને હું ધિક્કારની તજરે જોઉં છું શું ? મારે પણ મારા આત્માનું માપ, આ સંસારના ચુવામો કાઢે છે તેવીજ રીતે કાઢવું ?”

x

x

x

x

“આવો, મિત્રો ! એક વાર મરદ જનો તમારી ઉત્તિમા, તમારા કલ્યાણમા આડે આવતા આચાર્યોને, ભટ્ટાચાર સાધુઓને અને મહંતોને ઉચકાંને ફેંકી દો. કારણ કે તે લોકો કદી સુધરવાના નથી તેમના હૃદયો કદી વિશાળ ચવાના નથી. તમારા વહેમ અને તમારા અજ્ઞાનપરજ એ લોકો સહેજસપાટા કરે છે, તેથી તમને શુષ્ક વેદાત, સુરઘંટાલોની સેવા, અને વામમાર્ગની ભક્તિ કરવાનું શીખવે છે, અને ખરા સાધન, સાધના કે ઉત્તમ ચારિત્રનું પાયાજૂત જ્ઞાન તમને મળે એમ તેઓ કદી ઈચ્છતા નથી. માટે એ આચાર્યોને, એ ધર્મને નામે ધતીગ ચલાવનાર સેતાનેને પ્રથમ જડમૂળથી ઉખાડીને ફેંકી દો.”

x

x

x

x

ખરો ધાર્મિક મનુષ્ય કેવો હોય ?

“જેણે ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે, જેણે તેનું દર્શન કર્યું છે, તેજ વાસ્તવિક રીતે ધાર્મિક મનુષ્ય છે.”

x

x

x

x

“કોઈપણ મનુષ્યને વિપત્તિથી ઘેરાયેલો જોતા તમારું હૃદય દ્રવી જાય અને તમારો પોતાનો પુત્ર કે ભાઈ સંકટમા હોય તેથી તમને જેવી લાગણી યાય તેવીજ લાગણી જ્યારે તમને તેના માટે ચાપ ત્યારેજ તમે હિંદુ કહેવાઈ શકો.”

x

x

x

x

સમાજસેવક કેવા જોઈએ ?

“આપણને નીડરપણે સ્વનત્ર વિચાર બાધે એવા વીરોની જરૂર છે તાબુ અને ઉઠાણાં મારતુ રુધિર, મજબૂત જ્ઞાનતંત્રીઓ અને લોખંડ જેવા દઢ સ્નાયુઓવાળા મદોની જરૂર છે નિર્વાર્ધ અને દુર્ઝળ, દીવાદમ અને પોચાપચ મુદોયોની આપણને જરૂર નથી.”

X X X X

“દુર્ઝળ અને નિર્વાર્ધ શરીરવડે ગીતાનો અભ્યાસ કરવા કરતાં તો પુટખોલની રમતથી તમે સ્વર્ગની વિશેષ નજીક જઈ શકશો.”

X X X X

“તમારું શરીર મજબૂત હશે તોજ તમે ગીતાને સારી રીતે સમજી શકશો.”

X X X X

“તમારા શરીરનું લોહી તાબું, મજબૂત અને વધારે તેજસ્વી હશે તોજ કૃષ્ણ ભગવાનનું અતુલ બળ અને તેમની પ્રબળ પ્રતિભા તમે વધારે સારી રીતે સમજી શકશો.”

X X X X

આવા ભણેલાઓ કરતાં તો ગરીબોજ સારા છે.

“યુનિવર્સિટીની થોડી ઘણી ડીગ્રીઓ મેળવી, અથવા સભામા સારા ભાષણો આપતા આવડ્યા એટલે શું સુશિક્ષિત બની ગયા ? જે વિદ્યાના પ્રતાપથી જનસમાજનો મોટો ભાગ જીવનસંગ્રામમા સમર્થ રહી શકે નહિ, જે વિદ્યાના પ્રકાશથી મનુષ્યોનું ચારિત્રબળ કેળવાય નહિ, અને જે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી મનુષ્યો સિંહસમાન બળધારી-પરાક્રમશાળી-પરહિતતત્પર બને નહિ, એને વિદ્યા કે જ્ઞાનનું નામ આપવું વાજબી નથી.”

X X X X

“તમારા દેશના ખેડૂતો, મજૂરો તથા ફેરીઆઓમા પણ તમારા જેવા ભણેનાઓના કરતા વિશેષ ઉદ્યમ અને આત્મનિષ્ઠા જણાઈ આવે છે કેમકે તેઓ બિચારા મૂગે મોઢે આખી જીદગી કર્મ કર્યા કરે છે; દેશમા ધનધાન્ય ઉત્પન્ન કરે છે; અને મોઢામાથી એક સજ્જ પણ બદાર કાઢતા નથી યાદ રાખજો કે, એક વખત તેઓજ તમારા કરતા આગળ વધી જશે અને તમે આખો કાઠીને જોઈ રહેશો!”

X X X X

“તમારી માફક તેઓએ થોડા પુસ્તકો વાંચ્યા ન હોય, અથવા ખમીશ કે કોટ પહેરતા શીખ્યા ન હોય, એટલે શું તેઓ તમારાથી હલકા બની ગયા ? ખરૂં પૂછો તો તમારા દેશના આધારરૂપ જો કોઈ

પણ હોમ તો તેજ વર્ગ છે”

X X X X
“આપણા બાળકો જે જાતનું શિક્ષણ મેળવે છે, તેવું ક્યાંય નથી શાળામાં જતો વિદ્યાર્થી ખરું શિક્ષણ તો પામતો નથીજ પણ હનગી તેનામાં જે જે દૈવી સપ્તિ હોય છે, તે પણ જતી રહીને પરિણામે અશ્રદ્ધા આવે છે વેદ અને વેદાંતની કુચીરૂપ જે આત્મશ્રદ્ધા કે જેણે નચિકેતાને યમની સામે યજ્ઞ તેની સત્તાનો નિષેધ કરવા શક્તિવાન કર્યો હતો, તે આત્મશ્રદ્ધા કે જે આપ્યા જન્મતને ગતિમાન કરે છે તે આત્મશ્રદ્ધાનોજ અરે ! નાશ !”

X X X X
‘અરે ! શુ સમુદ્રમાં એટલું પાણી નથી કે તમારા (કૌલેજના) પુસ્તકોને, તમારા યુનિવર્સિટીના અખાઓને, હોપ્સોમાં અને તમને બધાને ડૂબાવી શકે ? જાઓ, જો એટલું પાણી હોય તો ડૂબી મરો

X X X X ધનવાનો અને સમાજસુધારકો વિષે

“હિંદુસ્થાનના શ્રીમ તો કરતા ગરીબો નીતિ વધારે સાચવે છે”

X X X X
‘ધન્ય પ્રભુ ! કે તે મને નિષ્કિચન બનાવે, ધન્ય નાથ કે આ કેમ્પવાસી બાળકોને તે ગરીબ બનાવ્યા’ દયાધન ! તારે હિપકાર અમે કેટલો માનીએ ! લક્ષ્મીના મેનવાળા હીલાપોચા સ્ત્રી પુરખો અદર હોટેલમાં છે, પણ લોહા જેવા રનાયુવાળા, ત્રેવડી પોલા જેવા સગીન અને અગ્નિસમા તેજસ્વી આત્માઓ તો બદાર કેમ્પમાં છે”

X X X X
“અર્ધી” સદી ઘણા ‘સામાજિક સુધારો’ એ સળધે બે ઘટાગેપ-ધાધલ મચી રહેલ છે, પણ આ છેલ્લા દશ વર્ષ દિલ્લ જુદા જુદા સ્થાનોમાં મુસાફરી કરતા મે જેયુ તો આખો દેસ સસારસુધારાની સભાઓથી ભરપૂર છે, પરંતુ મે એક પણ સભા સસ્થા એવા લોકોમાંથી થયેલી જોઈ નહિ કે, જે લોકોના લોહ ચૂસીને દાલના ગણુતા ‘ગૃહસ્થ’ ‘ગૃહસ્થ’તરીકે બન્યા છે, અ તેવા ચાલુ રહેવા માગે છે”

X X X X
“બલે તમે યુરોપિયન લોકોના, તેમના સમાજના, તેમ સભાઓના અનુકરણ કર્યા કરો પણ જ્યાસુધી તેમના હૃદય-ભાવનું અનુકરણ નહિ કરો ત્યાસુધી કશું વળવાનું નથી”

X X X X
‘તમે અંગ્રેજનું અનુકરણ કરીને તેમના જેવી સમર્થ પ્ર

બનવાની મોઠી મોટી વાતો કરો છો. પણ તમારા પાયાળ ક્યા છે? આપણે તો રેતી ઉપરજ ધમારત બાધીએ છીએ એટલે તે ઘોડાળ વખતમા કડક બુસ થઇ જાય એમા રી નવાઈ.”

* * * *

“જ્યારે તમારામા કાઠપણ શક્તિ જોશે ત્યારેજ દુનિયાની પ્રજા તમારો સત્કાર કરશે; તમારે બોલવું પણ ત્યારેજ તેઓ સાંભળશે. કામ તો કાઠ કરવું નહિ અને મોટા મોટા મકાનો ભરીને બાપણે આપવા, એથી શું વળવાનું હતું?”

* * * *

“મારો નિશ્ચિત સિદ્ધાંત તો તમે જાણોજ છો કે ‘કનક-કાન્તાની લોહુપતા જેણે નથી જતી, એવા કોઈનો પણ હું ભરોસો કરતો નથી.’”

* * * *

“જેને સામાજિક સુધારો કહે છે, તેમા પડી મગજને કટાણો આપતા નહિ. કારણ કે ધાર્મિક સુધારો થાય નહિ ત્યાંસુધી કોઈ પણ પ્રકારનો સુધારો થઈ શકતો નથી.”

* * * *

“ધનવાનને હાથે કોઈ પણ મહાન કાર્ય થયેતું જગનના ઇતિ-હાસમા કદી જોયું છે? જે જે મહાન કાર્યો થયા છે અને થાય છે તે હૃદય અને મગજના પરિણામ છે, નહિ કે પૈસાના. x x કહેવાતા બડેખાઓ ક્યા દેશમા અને ક્યારે કંઈ પણ સગીન લોકોપકાર કરે છે? મહાન કામો તો સર્વ દેશમા ગરીબોજ કરી શકે છે પૈસા આવતા રી વાર? માણસોજ ક્યા છે? દેશના લોકો બાળક જેવા હોવાથી તેઓ સાથે બાળક જેવોજ વ્યવહાર કરવો જોઈએ.”

* * * *

“કહેવાતા શ્રીમતો અને મોટા માણસો તરફથી કશી આશા ન રાખશો જેમના હૃદયો મરી ગયા છે, અને જેઓ માત્ર શુક શુરિપરજ જીવન ધારી રહ્યા છે, એવા અત કરણવગરના છાપાઓ અને માસિકોના પાના ભરનારા હેખકોપર પણ વિશ્વાસ ન રાખશો. શ્રદ્ધા અને સહાનુભૂતિ-જીવત શ્રદ્ધા અને જીવત સહાનુભૂતિની જરૂર છે.”

* * * *

“મોજશોખને માટે જેમની પાસે પુષ્કળ પૈસા છે, તેમને મન તો બધુંજ ફીક છે, પણ એવા લોકોને હું તો દેશદ્રોહી દગાબાજ કહીશ. કારણ કે હજારો બહે લાખો ગરીબો અને દીનદુખીઓના લોહી ચૂસીને તે વડે પોતે વૈભવ ભોગવવા અને તે દાનદુખીઓના-તે ગરીબ, લાચાર, ભુખ્યા છુદાયેના માનવોઓના ભલાનો જરા પણ વિચાર ન કરવો એ દેશદ્રોહ અને દગાબાજી છે.”

* * * *

“તમે જૂના યહુદી (અહીંના મારવાડી) જેવા છે. ગંજુના ફતરા છે. નથી ખાતા કે નથી કેાઈને ખાવા દેતા. તમારો કોઈ ધર્મ રહ્યો નથી. તમારો પરમેશ્વર રસોડું અને ધર્મશાળા રાંધવાનાં વાસણો છે.”

x x x x

“જે દેશમાં અને જે ધર્મમાં કરોડો માણસો અર્ધાં બૂખે મરે છે અને જ્યાં લાખો સાધુઓ અને કરોડો બ્રાહ્મણો ગરીબોનાં લોહો ચૂસી પેટ ભરી રહ્યા છે; છતાં પણ જ્યાં તેમના ઉદ્ધારનો જરા પણ પ્રયત્ન કે વિચાર થતો નથી, એ તે દેશ છે કે દોષખ ? એ તે ધર્મશાળા છે કે સેતાનનું તાંડવ નૃત્ય ?”

x x x x

હિંદુ ધર્મ અને ઇસ્લામ વિષે

“આપણે માનવજાતને એવે સ્થળે લઈ જવા માગીએ છીએ કે જ્યાં નથી વેદો, નથી બાઇબલ કે નથી કુરાન; છતાં એ કામ આપણે વેદ, બાઇબલ અને કુરાનનો એકરાગ સાધીનેજ કરવાનું છે.”

x x x x

“માનવીમાત્રને શીખવાડવું જોઈએ કે, આ બધા જુદા જુદા ધર્મો છે, તે એકતારૂપી ખરા ધર્મના વિવિધ અવિભાવોજ માત્ર છે અને તેથી દરેક જણુ બધે પોતાને મનગમતો માર્ગ પસંદ કરે.”

x x x x

“અદ્વૈતભાવને વહેલો પ્રાપ્ત કરવાનું માન હિંદુઓ બલે ખાટે; તોપણ વ્યવહાર અદ્વૈતભાવ કે જે સમગ્ર માનવજાતિને પોતાનો આત્મા ગણે છે ધારે પોતારૂપ ક્ષેત્રે છે અને તદનુમાર વર્તે છે, તે ભાવ તો હજી હિંદુઓમાં સામાન્ય રીતે ખીસવવાનો બાકીજ છે.”

x x x x

“આચરણના ક્ષેત્રમાં કંઈ પણ ગણ્યો શકાય એટલે અંશે આ સમભાવ જો ખીજા કોઈ પણ ધર્મવાળાઓ પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ હોય તો તે કેવળ ઇસ્લામનાજ અનુયાયીઓ છે.”

x x x x

“આપણી માનુષ્યમિ માટે તો હિંદુ અને ઇસ્લામ એ બે મહાન ધર્મપથોનું—વેદાતરૂપી મગજ અને ઇસ્લામરૂપી શરીરનું—સંધાન ધવામાજ આશા છે, તેમાંજ લક્ષીવાર છે.”

x x x x

“વેદાતરૂપી મગજ અને ઇસ્લામરૂપી શરીરની સદાયથી વર્તમાન અસ્તવ્યસ્તતા અને ધમસાણમાથી કીર્તિમંત અજીક્ય અને સંપૂર્ણ એવા ભાવિ ભારતની મૂર્તિને ઉદય પામતી હું મારા દર્શિયમા જોઉં છું.”

સ્વામી વિવેકાનંદના સદુપદેશ

ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ ૧, ૨, ૩.

પાનાં પૃષ્ઠ ૫૭૫, મૂલ્ય રા

આમાંના કેટલાક વિષયો:-ધર્મ એટલે શું? તત્ત્વજ્ઞાનની પચવિધા, અનુભવનો માર્ગ અમેરિકાની સર્વધર્મપરિષદમાં વ્યાખ્યાન અનેક માનવો અને તેના યોગ્ય ઉત્તરો ભારતની જડતાનું કારણ-આત્માપ્રતિ અવિચાર, તમારામાં અનંત સામર્થ્ય છે. મહાભારતના કૃષ્ણની પૂજા, પ્રાચીન સંપ્રદાયોની વિશેષતા, ધાર્મિક ઉત્સવોની આસ્પષ્ટતા, સ્વૈચ્છિકતાની રૂપરેખા, સંઘર્ષરૂપિ એજ મહાશક્તિ, સંઘર્ષરૂપિ કાપિઓનું સામર્થ્ય, અવનારી પુરુષોના અનુભવ સેવાધર્મના ઉત્તમતા બેગ અને યોગ સાથે બને નાહ, સંન્યાસનો મહિમા અને કર્તવ્ય, અમેરિકાની વિજયકથા, સદ્ધર્મ મનનું સામર્થ્ય પાશ્ચાત્યોને ઉદ્ધવ, પ્રેતોનાં અસ્તિત્વ, એક પ્રેતાત્માનો ઉદ્ધાર શક્તિ ખીજવનો માર્ગ ઈશ્વરના કૃપાપાત્ર કેમ બનાવ? મનને વશ કરવો માર્ગ.

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ૪ અને ૫

કોથ પાનાં પૃષ્ઠ ૬૦૦, મૂલ્ય રા

આમાંના કેટલાક વિષયો:-વેદાન્તનું મહાન કાર્ય, મારા શુદ્ધતા વ્યુદ્ધરચના ભરતખાનના મહાન પુરુષો ભારતમાંનું અવિષ્ય, શ્રી કૃષ્ણના સામાન્ય મૂળ તત્ત્વો, સંન્યાસના આદર્શ અને તેનું વ્યવહારિક સ્વરૂપ શું શીખ્યો છું? વર્તમાન દ્વિદના મહાન પ્રભુનું નિરાકરણ પોદારો જાણતું વૃદ્ધાન્ત પરોપકાર કર્મબંધનને તોડી શકે છે, પરોપકાર પાતાના કલ્યાણમાટેજ કરવાનો છે કર્મબંધનનો આદર્શ.

ભાગ છઠો તથા સાતમો

પાનાં પૃષ્ઠ ૪૨૦, રૂ. ૧)

આ પ્રથમા સ્વામીજીના પત્રો, મુવાકાતો, સવાદો મત્યાદિરૂપે અનેક યોગ્ય વિષયો સમાવ્યા છે જેમકે-આજકાલ જન્મથી ખોડ કોના પાપથી આવે છે? મૃત્યુ પછીના દશા બાળમનનિવેધ, દુઃખાળોનાં શ્વન સવાય સ્વાત્માપણ કરનારા કાર્યકર્તાઓ, દરેક જણ વિવેકાનંદ થઈ શકે, જાતકર્મ એજ બળના આવી, પૂર્વજન્મોનું જ્ઞાન શુદ્ધિની પ્રાચીન પ્રથા સંપ્રદાયોનાં અમલ, પત્ન્યકામની પત્ની ત્યાગીએ ના કામચલાઉ શિક્ષણ પાલકપુત્રોનાં જેવી રીતે તેજાર કરવા? જાપાનની મદત નું તદ્દસ્ય અધિકારીવાદના અનર્થો,

—भाग आठमो—

પ્રકાશનાં પૃષ્ઠ ૫૮૦, રૂ. ૨)

આમાંના થોડા વિષયો:-પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભાક્તયોગ. મૂર્તિપૂજા. વૈદિક ધર્મના આદર્શો. ચિયોસોરી વિષે, વિચારો. જડ-ભરતની વાર્તા જગતના મહાન આચાર્યો.

भाग ९ मो-संपूर्ण जीवनचरित्र

પ્રકાશનાં પૃષ્ઠ ૭૪૦, રૂ. ૨૧

આમાં સ્વામી વિવેકાનંદજીના જીવનની તમામ ગણતરી જેવી બાબતો સમાવશી છે થોડી બાબતોનાં નામ:-આત્માવસ્થા, વિદ્યાર્થી-અવસ્થા પડેલી વિપત્તિઓ જંગલી સત્યની જિજ્ઞાસા. પરમ-હંસદેવ સાથે સમાગમ સાધકદશા નિર્વિકલ્પ સમાધિ. હિમાલયમાં અને દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં પ્રવાસી સાધુતરીકેનું જીવન. અમેરિકાનો પ્રવાસ અને મુસ્કેગીઓ સર્વ ધર્મપરિવહના સર્વોપરિ ધર્મવક્તા અને વેદાન્તના અદ્વૈત ઉપદેશક બેલૂર મઠ અને રામકૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના ભગિની નિવેદિતા વગેરે સાથેની ચર્ચાઓ. મરડી, દુબકાળ વગેરે પ્રસંગે તેમની સેવાઓ. અનાયાશ્રમો, સેવા-શ્રમો વગેરેની સ્થાપના ઈ.ઈ. ૧૯૦૦

भाग १० मो-राजयोग

કેન્થ પ્રકાશનાં પૃષ્ઠ ૩૦૦, મૂલ્ય ૧૧

આમાં રાજયોગ ઉપરના આઠ મહત્ત્વપૂર્ણ લાપણો ઉપરાંત યોગદર્શનના તમામ સૂત્રા અર્થ તેમજ વિવેચન સાથે આપેલા છે, જેમાં યોગશાસ્ત્રના અનેક રહસ્ય તથા ખુલાસા આવી ગય છે.

भाग ११ मो-ज्ञानयोग

પ્રકાશનાં પૃષ્ઠ ૪૮૦, મૂલ્ય રૂ. ૧૧=

આમાં જ્ઞાનયોગ ઉપર આપેલા વ્યાખ્યાનોનો સમાવેશ છે.

भाग १२-१३-देववाणी तथा पत्रो

પ્રકાશનાં પૃષ્ઠ ૫૧૬ મૂલ્ય ૧૧

આમાં અમેરિકામાં અપાયેલા કેટલાક ઉપદેશો, તથા અસરકારક અને બોધદાયક ૧૬૬ પત્રો સમાવવા છે

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુંબઈ નં. ૨

વિજ્ઞાન, યુક્તિ અને અનુભવનાં' પુષ્કળ દર્શાવેલા સાથે ઉત્તમ સિદ્ધાંતો સચોટ રીતે સમજાવી મલુમ્મતે અસાધ્યગુણ જ્ઞાન, ઉત્સાહ અને મનોબળથી ભરપૂર બનાવી મૂકનાર તથા અનેકોનાં જીવન પલ્લભી નાખનારા ઉત્તમ અંથો.

સ્વામી રામતીર્થના સદુપદેશ

ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ ૧ થી ૫

ક્રં ૫૧૧X૮, પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય ૨)

આમાંના કેટલાક વિષયો - આત્મકૃપા, બ્રહ્મચર્ય, નગદ્ધર્મ, ભારતનો ભવિષ્યકાળ, હિંદની જરૂરીઅપ્રતો, યજ્ઞનું રહસ્ય, રાષ્ટ્રીય ધર્મ, ઉત્કર્ષનું રહસ્ય, પાપનું નિદાન, આપણું સત્ય સ્વરૂપ, ધર્મનું લક્ષ્ય નિહુ, માનસિક શક્તિઓ, સ્વર્ગનું રાજ્ય, પવિત્ર પ્રણામ, હૃદયરમ્ય દરિ, સાક્ષાત્કારનો વિધિ, પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ, સર્વ ધર્મનું સમાધાન

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ૬ થી ૯

ક્રં ૫૧૧X૮, પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય ૨।

આમાંના કેટલાક વિષયો - સર્વ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાનો માર્ગ, વિજયો આધ્યાત્મિક શક્તિ, હજારો મૂસાનો દડ, જગત ક્યારે અને શામાટે? કુટુંબ શી રીતે સુખી કરવા? કુખમાથી ઈશ્વરમા, રામનો સદેશ આર્યોવર્તની પ્રાચીન દિવ્ય દૃષ્ટિ, જગતપર હિંદનું ઝલુ, હિમાચલના દરેયો, સ્વામીશ્રીના પત્રો ૪૦ થી

ગ્રંથ ૩ જો-ભાગ ૧૦ અને ૧૧

ક્રં ૫૧૧X૮, પૃષ્ઠ ૬૪૦, મૂલ્ય ૨)

આમાંના - આનંદ, જીવંતો કેાણુ? લોકોને વેદાત - તત્તના માર્ગ, અદ્વિત, પત્રમ જૂષા, સુનેહ કે જગ - ગ ગાતરગ, સુધારણા, વિદેશના અનુભવ ઇત્યાદિ.

ગ્રંથ ૪ થો-ભાગ ૧૨ અને ૧૩

ક્રં ૫૧૧X૮, પૃષ્ઠ ૬૪૦, મૂલ્ય ૨)

આ ગ્રંથમા સ્વામી રામતીર્થજીના વિસ્તૃત અને અસરકારક અરિત્ર કિપરાત બોધપ્રદ ૧૫ લેખો અને ભાષણો છે

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને સુવલ્લ-૨

आ संस्थाना उत्तम ग्रंथो

धार्मिक ग्रंथो

મૂલ્ય

શ્રીમહાભારત-સંપૂર્ણ ભાષાંતર-૭ ભાગમાં... ૩૬)
 શ્રી વાલ્મીકિ રામાયણ-૩૨ ચિત્રો સાથે ... ૬)
 શ્રીતુલસીકૃત રામાયણ-નવી આવૃત્તિ, ૩૨ ચિત્રો ૩૩
 શ્રીગિરધરકૃત શુદ્ધ રામાયણ ૨૧
 શ્રીયોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણ-બે ભાગમાં.... ૧૦)
 મહાભારતનું શાંતિપર્વ-નવી આવૃત્તિ.... ૫)
 શ્રીમદ્ભગવતી ભાગવત-(નવી આવૃત્તિ) ૪૩
 શ્રીમદ્ભાગવત-નવી આવૃત્તિ ૩) બે ભાગમાં ૩૩
 શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા-નવી આવૃત્તિ ૨)
 શ્રીરામકૃષ્ણ કથામૃત-બંને ભાગ ભેગા ... ૨૩
 મહાભારત અને રામાયણવિષે વિચારો(સાદુ) ૦૩
 શ્રીમહાભારતવિષે-અણુવાજ્ઞેય વિચારો ... ૧૩
 ધર્મતત્ત્વ-બેંકિમચરિત્ર સાથે ૦૩૩, યોગતત્ત્વ... ૧૧
 સ્વામી રામતીર્થ-ચાર અથોમાં ૧૩ વિભાગ છે. ૮)
 ભાગ ૧ થી ૫... ૨) | ભાગ ૧૦-૧૧, ૨)
 ભાગ ૬ થી ૮... ૨) | ભાગ ૧૨-૧૩... ૨)
 સ્વામી વિવેકાનંદ-આઠ અથોમાં ૧૩ વિભાગ છે.
 ભાગ ૧-૨, ૩, ૪-જ્ઞાનસૌન્દર્ય ૨૩
 ભાગ ૫-૬ ૪૮૦, મૂલ્ય રૂ. ૧૩૦ | ભાગ ૧)
 ભાગ ૬-૭... ૨) | ભાગ ૮-૧૦ અપોત્તો સમાગ ૧૩૦
 ભાગ ૮ મો. ૨) | ભાગ ૧૨-૧૩ પત્રો, ઉપદેશો ૧૩
 ભગવદ્ગીતા-સરલાર્થ સાથે સાદુ પૂઠું ૦/૨, પાકુ ૦/૨
 ભગવદ્ગીતા-સરલાર્થ સાથે મોટા અક્ષરમાં ૦, ૦/૨
 ભગવદ્ગીતા-શ્રીધરી ટીકાનુસાર અર્થસહિત... ૦/૨
 ભગવદ્ગીતા મૂ. માત્ર-મધ્યમાક્ષર ૦, મોટા અક્ષર ૦/૨
 પંચરત્ન ગીતા-ગુરુ સરલાર્થ સાથે ૦, મોટા અક્ષર ૦/૨
 પંચરત્ન ગીતા-મૂલમાત્ર-ત્રણ પ્રકારની ૦, ૦/૨, ૦/૩